

पुनरावेदन अदालतका फैसलाहरूको संगालो

२०७०

राष्ट्रिय न्यायिक प्रतिष्ठान, नेपाल
हरिहरमठन, ललितपुर
२०७०

पुनरावेदन अदालतका फैसलाहरूको संगालो २०७०

राष्ट्रिय न्यायिक प्रतिष्ठान, नेपाल
हरिहरभवन, ललितपुर
२०७०

प्रकाशक : राष्ट्रिय न्यायिक प्रतिष्ठान
हरिहरभवन ललितपुर, नेपाल

प्रकाशित : ४०० प्रति

सर्वाधिकार : राष्ट्रिय न्यायिक प्रतिष्ठान
आषाढ, २०७०

मुद्रक : फरम्याट प्रिन्टिङ्ग प्रेस, हाँडीगाउँ, काठमाडौं

राष्ट्रिय न्यायिक प्रतिष्ठान, नेपाल

National Judicial Academy, Nepal

(Estd. under the National Judicial Academy Act, 2006)

".....committed to Excellency of Nepalese Law and Justice Sector."

मन्तव्य

पुनरावेदन अदालतबाट भएका फैसलाहरूबारे पक्ष वा निजको कानून व्यवसायी वा सरोकारवाला व्यक्ति र पुनरावेदन सुन्ने रोहमा सर्वोच्च अदालतबाट मात्र जानकारीमा राख्ने गरिन्छ। यही कुरालाई महसुस गरी पुनरावेदन अदालतका माननीय न्यायाधीशज्यूहरूबाट भएका फैसलाहरूमध्ये वहाँहरूलाई उत्कृष्ट लागेका कुनै पाँच फैसला २०६९ पौष मसान्तसम्म पठाई दिन भनी प्रतिष्ठानले अनुरोध गरेकोमा विभिन्न विषयका हामीलाई प्राप्त भएका फैसलाहरूको छनौट गर्दा तथ्यको प्रस्तुति, प्रमाणको मूल्याङ्कन, विवेचना एवं कानूनको उचित प्रयोग र व्याख्या, मेहनत, लगन, वस्तुनिष्ठता, भाषा, शैली र स्तर समेतलाई विज्ञ समूहबाट आधार बनाई छनौट भएबमोजिम फैसला प्रकाशन गर्ने गरिएको छ। फैसलाहरू माथिल्लो तहमा विचाराधीन रहेका पनि हुन सक्छन्। तसर्थ यसमा प्रकाशित भएकै आधारमा यी फैसलाउपर पुनरावेदन परेको अवस्थामा अन्यथा हुन नसक्ने भन्ने पनि होइन। छनौटमा नपरेका कतिपय फैसलाहरू प्रकाशित गर्न नसकिएकोमा हामीलाई खिन्नता महसुस भएको छ। अपितु समस्त फैसलाहरू हाम्रो अभिलेखमा सुरक्षित छन् र आवश्यकता अनुसार न्यायिक शिक्षाको लागि प्रयोग गर्न सकिने छ।

पुनरावेदन अदालतका माननीय न्यायाधीशहरूका फैसला जनसमक्ष ल्याउने यो हाम्रा निरन्तर प्रयास हो। आगामी वर्षमा पनि धेरै भन्दा धेरै माननीय न्यायाधीशज्यूहरूको सक्रिय सहभागिता, सहयोग, सद्भाव र समर्थन हामीलाई प्राप्त हुनेछ भन्नेमा हामी विश्वस्त छौं। यी प्रतिनिधिमूलक फैसलाले अदालतले गर्ने निर्णय, त्यसमा निहित कानूनको प्रयोग र व्याख्या, सम्बन्धित न्यायाधीशको तार्किकता, वस्तुनिष्ठता, मेहनत र लगन समेतलाई प्रतिविम्बित गरेको छ भन्ने लागेको छ।

अन्त्यमा, यस प्रकाशनको लागि हौसला र प्रोत्साहन दिनु भएकोमा का.मू. प्रधान न्यायाधीश सम्माननीय श्री दामोदर प्रसाद शर्माज्यूप्रति हार्दिक आभार व्यक्त गर्दछु। संकलित फैसलाहरू प्रकाशनका लागि छनौट गरिदिनु हुने सर्वोच्च अदालतका माननीय न्यायाधीशज्यूहरू प्रति कृतज्ञता व्यक्त गर्दछु। प्रतिष्ठानको यस प्रयासमा आफ्ना फैसला पठाई सहयोग पुऱ्याउनु हुने पुनरावेदन अदालतका माननीय न्यायाधीशज्यूहरू प्रति पनि सराहना व्यक्त गर्दछु। यस प्रकाशनको कार्यमा आफ्ना अमूल्य परामर्श दिई हरतरहबाट प्रकाशन योग्य बनाउने प्रतिष्ठानका संबन्धित सबैप्रति र खासगरेर फैसला संकलन गरी सम्पादन संयोजन गर्ने अनुसन्धान अधिकृत श्री संजीव राई लाई धन्यवाद दिन चाहन्छु। अस्तु,

आषाढ, २०७०

(राघव लाल वैद्य)
कार्यकारी निर्देशक

विषय सूची

सि.नं.	पक्ष/विपक्ष	न्यायाधीशको नाम	पृष्ठ
भाग - १ : फौजदारी मुद्दा			
कर्तव्य ज्यान, ज्यान मार्ने उद्योग, सवारी ज्यान, गर्भपतन			१ - १४०
१.	पूर्णबहादुर वि.क विरुद्ध नेपाल सरकार	मा.न्या.डा.श्री कुलरत्न भुर्तेल मा.न्या.श्री हरिकुमार पोखरेल	
२.	सरोजकुमार महतो विरुद्ध नेपाल सरकार	मा.न्या.श्री बमकुमार श्रेष्ठ मा.न्या.डा.श्री आनन्दमोहन भट्टराई	
३.	कृष्ण शर्मा तिवारी विरुद्ध नेपाल सरकार	मा.न्या.श्री शारदाप्रसाद घिमिरे मा.न्या.श्री भुपेन्द्रप्रसाद राई	
४.	नेपाल सरकार विरुद्ध लप्ची मुसहर	मा.न्या.श्री तेजबहादुर के.सी. मा.न्या.श्री रमेश पोखरेल	
५.	छिमा राना विरुद्ध नेपाल सरकार	मा.न्या.श्री विश्वम्भरप्रसाद श्रेष्ठ मा.न्या.श्री राजकुमार बम	
६.	नेपाल सरकार विरुद्ध रविन्द्र ठाकुर समेत	मा.न्या.श्री कुमार चुडाल मा.न्या.श्री रेवन्त बहादुर कुँवर	
७.	सुवास विश्वकर्मा विरुद्ध नेपाल सरकार	मा.मु.न्या.श्री हरिप्रसाद घिमिरे मा.न्या.श्री शारदाप्रसाद घिमिरे	
८.	नेपाल सरकार विरुद्ध कोपिला फुँयाल	मा.न्या.श्री डिल्लीराज आचार्य मा.न्या.श्री राजकुमार वन	
९.	नेपाल सरकार विरुद्ध जमुना थापा समेत	मा.मु.न्या.श्री माधवप्रसाद चालिसे मा.न्या.श्री विश्वम्भरप्रसाद श्रेष्ठ	
१०.	इश्वर भट्ट समेत विरुद्ध नेपाल सरकार	मा.न्या.श्री डिल्लीराज आचार्य मा.न्या.श्री राजकुमार वन	
जबरजस्ती करणी			१४१ - १५४
११.	नेपाल सरकार विरुद्ध निमा घिसिङ	मा.न्या.श्री पोषनाथ शर्मा मा.न्या.श्री कुमारप्रसाद पोखरेल	
डाँका, चोरी, बैकिङ्ग कसूर			१५५ - १८२
१२.	विशाल राय बंगाली विरुद्ध नेपाल सरकार	मा.न्या.श्री पोषनाथ शर्मा मा.न्या.श्री कुमारप्रसाद पोखरेल	
१३.	नेपाल सरकार विरुद्ध सुधिरप्रसाद गौतम	मा.न्या.श्री सुरेन्द्रवीर सिंह बस्न्यात मा.न्या.श्री हरिकुमार पोखरेल	
१४.	नेपाल सरकार विरुद्ध रामनरेश पासी समेत	मा.न्या.श्री ईश्वरप्रसाद खतिवडा मा.न्या.श्री बाबुराम रेग्मी	
भाग - २ : देवानी मुद्दा			
हक कायम दर्ता, दर्ता बदर, मिलापत्र बदर, शेषपछिको बक्सपत्र बदर, अपुताली हक कायम			१८३ - २४०
१५.	दिलकुमारी जैशी विरुद्ध देवेन्द्र प्रसाद ध्वजु	मा.न्या.श्री ईश्वरप्रसाद खतिवडा मा.न्या.श्री बाबुराम रेग्मी	

१६.	ब्रजमोहन सोती विरुद्ध मालपोत कार्यालय, कावासोती, नवलपरासी समेत	मा.न्या.श्री ईश्वरप्रसाद खतिवडा मा.न्या.श्री बाबुराम रेग्मी
१७.	सुनिता देवी साह पुर्वे विरुद्ध रामबाबु साह समेत	मा.न्या.श्री डम्बरबहादुर साही मा.न्या.श्री द्वारिकामान जोशी
१८.	रामसेवक दास वैष्णव विरुद्ध श्रीमती अमरावती देवी	मा.न्या.श्री तेजबहादुर के.सी. मा.न्या.श्री कुमारप्रसाद पोखरेल
१९.	राजनारायण कापर विरुद्ध सुरेश राय	मा.न्या.श्री तेजबहादुर के.सी. मा.न्या.श्री पोषनाथ शर्मा
२०.	रघुविर यादव विरुद्ध खेहरु यादव	मा.मु.न्या.श्री अली अकबर मिकरानी मा.न्या.श्री पोषनाथ शर्मा
२१.	मोसलिम मिया समेत विरुद्ध गौरी शंकर महतो	मा.न्या.श्री तेजबहादुर के.सी. मा.न्या.श्री द्वारिकामान जोशी
२२.	सेवाचन राय यादव विरुद्ध रामआश्रय राय यादव	मा.न्या.श्री पोषनाथ शर्मा मा.न्या.श्री द्वारिकामान जोशी

भाग - ३ : रिट प्रकृतिका निवेदन

परमादेश, निषेधाज्ञा, सहितको परमादेश, बन्दिप्रत्यक्षीकरण

२४१ - ३०८

२३.	गिता कुमारी समेत विरुद्ध धनुषा जिल्ला अदालत समेत	मा.न्या.श्री कुमारप्रसाद पोखरेल मा.न्या.श्री विनोद शर्मा
२४.	राम औतार साह समेत विरुद्ध गा.वि.स.कार्यालय, धनुषा समेत	मा.न्या.श्री तेजबहादुर के.सी. मा.न्या.श्री विनोद शर्मा
२५.	रामसागर सिंह विरुद्ध राम औतार साह समेत	मा.न्या.श्री तेजबहादुर के.सी. मा.न्या.श्री विनोद शर्मा
२६.	रामजनम यादव समेत विरुद्ध रामपूत महतो	मा.न्या.श्री कुमारप्रसाद पोखरेल मा.न्या.श्री द्वारिकामान जोशी
२७.	राम औतार साह विरुद्ध गा.वि.स.का. ढल्केबर, धनुषा	मा.न्या.श्री तेजबहादुर के.सी. मा.न्या.श्री विनोद शर्मा
२८.	सुशीलकुमार पोखरेल विरुद्ध जि.प्र.का., मकवानपुर समेत	मा.न्या.श्री पुरुषोत्तम भण्डारी मा.न्या.श्री सत्यमोहन जोशी थारु
२९.	प्रमिला सिंह ठकुरी विरुद्ध नेपाल सरकार, स्वाथ्य तथा जनसंख्या मन्त्रालय समेत	मा.मु.न्या.श्री केशरीराज पण्डित मा.न्या.श्री यज्ञप्रसाद बश्याल
३०.	सावित्री श्रेष्ठ विरुद्ध श्री कास्की जिल्ला अदालत समेत	मा.न्या.श्री विश्वम्भरप्रसाद श्रेष्ठ मा.न्या.श्री डिल्लीराज आचार्य

श्री पुनरावेदन अदालत पाटन, ललितपुर

संयुक्त इजलास
माननीय न्यायाधीश डा.कुलरत्न भुर्तेल
माननीय न्यायाधीश श्री हरिकुमार पोखरेल

फैसला
सम्बत् २०६८ सालको फौ.पु.नं.....०२१६
इजलास नं.:-६ नि.नं.:- ३८४
मुद्दा :- कर्तव्य ज्यान ।

धादिङ जिल्ला तिप्लिङ गा.वि.स.वडा नं १ कामीगाउँ घर भई हाल जिल्ला कारागार
शाखा धादिङमा थुनामा रहेका पूर्णबहादुर वि.क.....१ पुनरावेदक
प्रतिवादी

विरुद्ध

गमबहादुर वि.क.को जाहेरीले नेपाल सरकार.....१ प्रत्यर्थी
वादी

संवत् २०६८ सालको फौ.पु.नं.....०५०३
नि.नं.:- ३८५

गमबहादुर वि.क.को जाहेरीले नेपाल सरकार.....१ पुनरावेदक
वादी

विरुद्ध

धादिङ जिल्ला तिप्लीङ गा.वि.स.वडा नं १ कामीगाउँ बस्ने पूर्णबहादुर वि.क.....१ प्रत्यर्थी
प्रतिवादी

सुरु फैसला गर्ने अदालत :- श्री धादिङ जिल्ला अदालत
सुरु फैसला गर्ने न्यायाधीश :- मा.न्या.श्री बाबुराजा कार्की
सुरु फैसला मिति :- २०६७/१२/१४
सुरु मुद्दा नं.:-४८/४

धादिङ जिल्ला अदालतको मिति २०६७/१२/१४ को फैसला उपर न्याय प्रशासन ऐन, २०४८ को दफा ८(१)
बमोजिम वादी नेपाल सरकार र प्रतिवादी पूर्णबहादुर वि.क.को पुनरावेदन परी पेस हुन आएको प्रस्तुत मुद्दाको
संक्षिप्त तथ्य एवं ठहर यसप्रकार छ :-

तथ्य-खण्ड

१. धादिङ जिल्ला तिप्लिङ गा.वि.स.वडा नं.१ स्थित पूर्वमा ठूलो पाखे ढुङ्गा पश्चिममा मृतकको कोदो बारी
उत्तरमा वीरबहादुर वि.क.को घर, दक्षिणमा मृतकको आरन सानो घर यति चारकिल्लाभित्र ढुङ्गा माटोको
गाहो लगाएको फल्याकको छानो भएको भुइँतले घर सो घरभित्र वीचमा आगो फुक्ने अँगोनी रहेको सो

- अँगोको छोडमा मृतक देवकुमार वि.क.लाई कुटपिट गरी घाइते बनाएको सो स्थानमा निजको मृत्यु भएको, सो स्थानमा लिपपोत भएको देखिएको, घटनास्थलबाट दक्षिणतर्फ मृतकको आरण घर सो घरको पूर्वपट्टि कुनामा मृतकलाई कुटपिट गरी घाइते बनाएपछि निजको टाउकोबाट निस्किएको रगत मृतकको श्रीमती सुकमाया वि.क.ले पछि दिएको रातो रङ्गको सानो तौलिया रगत लागी सुकेको अवस्थामा भेटिएको सो स्थानबाट अन्दाजी ३ हात टाढा मृतकलाई कुटपिट गर्दा प्रयोग गरिएको रगत लागेको हेम्बर, अन्दाजी १ फिट लामो फलामको रडलाई हुक बनाएर राखेको रगत लागेको अवस्थामा फेला परेको भन्ने समेत व्यहोराको घटनास्थल विवरण प्रकृति मुचुल्का ।
२. धादिङ तिप्लिङ गा.वि.स.वडा नं.१ चिमडाँडास्थित पूर्वमा निगालाको भाङ र गुराँसको रूख पश्चिममा क्रिमलको रूख, उत्तरमा भलाएको रूख, दक्षिणमा खाली जग्गा यति चारकिल्लाभिन्न रहेको समथल जमिनमा केही काठको अँगार र खरानीहरू रहेको देखिएको र भुइँ डढेर कालो भएको देखिएको सोको वरिपरि गुराँसको पात र अंगेरीको पातहरू सुकेको देखिएको अन्य चिज वस्तु केही नभेटिएको भन्ने समेत व्यहोराको मृतक देवकुमार वि.क.को लास जलाएर नष्ट गरेको घटनास्थल मुचुल्का ।
३. मेरो दाजु वर्ष ३० को देवकुमार वि.क.लाई मिति २०६३।७।७ गते राति ८.०० बजेको समयमा धादिङ जिल्ला, तिप्लिङ गा.वि.स.वडा नं.१ बस्ने पूर्णबहादुर वि.क., कालु वि.क., सार्की वि.क., बमबहादुर वि.क., हेमडल्ला वि.क., डिलबहादुर वि.क., श्रीमती पञ्चमाया वि.क. र अमृता वि.क. समेतले कुटपिट गरी घाइते बनाएकोमा निज दाजुको उपचारको क्रममा मिति २०६३।७।८ गते राति ८.०० बजेको समयमा मृत्यु भएकोले निज प्रतिवादीहरूलाई पक्राउ गरी कानुन बमोजिम कारवाही गरी पाऊँ भन्ने समेत व्यहोराको गमबहादुर वि.क.को जाहेरी ।
४. मिति २०६३।७।७ गते राति म आफ्नै घरमा थिए । त्यति बेला म विरामी थिएँ । मृतक मेरो आफ्नै श्रीमान् हुन् । मिति २०६३।७।७ गते राति मेरो श्रीमान् देवकुमार वि.क. गाउँमा भएको नाचगान हेर्न जानुभएको थियो । नाचगान हेरेर श्रीमान् अन्दाजी साढे सात बजेतिर घरमा आएर खाना पकाएको छैन भनेर मलाई सोधेपछि म विरामी भएर खाना पकाएको छैन भनेपछि भोलि बिहान पकाएर खाउँला भनेर मेरो श्रीमान् देवकुमार वि.क. सुत्नुभयो । निज श्रीमान् सुतेपछि अन्दाजी ७.४५ बजेतिर गाउँका कालु वि.क., सार्की वि.क., पूर्णबहादुर वि.क., हेमडल्ला वि.क., डिलबहादुर वि.क.समेतका मानिसहरू आई मेरा श्रीमान्लाई जबरजस्ती दिउँसी लेख्न जाऊँ भनी भनेपछि मेरो श्रीमान्ले म विरामी छु म जान सकिदैन भनेपछि निज घरभित्र जबरजस्ती प्रवेश गरी घरबाट बाहिर निकाली टाउको तथा शरीरको विभिन्न भागहरूमा ढुङ्गा, घन तथा रड समेतले प्रहार गरी सख्त घाइते बनाई सोही चोटपटकको कारण श्रीमान् देवकुमार वि.क.को मृत्यु भएको हो भन्ने समेत व्यहोराको सुकमाया वि.क.को कागज ।
५. मिति २०६३।७।७ गते राति म गाउँमा देउँसी भैलो खेल्न गएको थिए । बिहान देउँसी भैलो हेरेर घरमा आउँदा मृतक देवकुमार वि.क.घाइते अवस्थामा थिए । यो कसरी भयो भनी मृतकको श्रीमतीलाई सोढा राति गाउँकै पूर्णबहादुर वि.क., बमबहादुर वि.क., सार्की वि.क., डिलबहादुर वि.क., हेमडल्ला वि.क. र कालु वि.क.ले घरमा आई तिमी हामीसँग देउँसी भैलो खेल्न हिँड तिमीलाई नलिई हामी जाँदैनौं भनी बोलाउँदा श्रीमान् मान्नु भएन । निजहरूले जबरजस्ती उठाउन खोज्दा नमानेपछि कालु वि.क.ले भुइँको ढुङ्गा टिपी टाउकोमा हाने । अरुले पनि घन र रडले हिर्काएर मेरो कानको सुन समेत लिएर गए भनेपछि निजको उपचारको लागि स्वास्थ्य चौकीको डाक्टर बोलाएर उपचार गर्दा गर्दै ऐ.८ गते अं.८.०० बजेतिर निजको मृत्यु भयो । गाउँको मानिसहरू जम्मा भै लास रंगेर बसी ऐ.९ गते मैना घले र जोमसई घले

प्रहरीलाई खबर गर्न दाखाँ गएपछि १० बजे निज अपराधीहरू घरमा आई लास यसरी राख्नु हुँदैन भन्दा प्रहरी नआउन्जेल लास जलाउन हुँदैन भन्दा मुद्दा लड्न पैसा चाहिन्छ । तपाईंले मुद्दा खेप्न सक्नु हुन्न प्रहरी आइपुग्दासम्म लास पनि सडी गली सक्छ, भन्दा मैले र बुहारीले नमानेपछि देवकुमार वि.क. त मन्थो तिम्रो पनि मर्ने विचार छ कि क्या हो भनी थर्काउन थालेपछि त्यसो भए प्रहरी नआए पनि प्रहरीलाई खबर गर्न गएको मानिस आउन देऊ भन्दा तिनीहरू आउँदै गछन् लास कृहिन्छ । लास जलाई देऊ भनी ऐ.११ गते बिहान निज अपराधीहरू भेला जम्मा भई सड्न लाग्यो ल ठीकै छ भनी प्रहरी आएपछि लास जलाउँला भनी गाउँबाट रक्सी मगाएर मृतकको श्रीमतीलाई रक्सी दिएपछि निजहरूले पनि खाए । मै ले र मृतकको श्रीमतीले पनि रक्सी खाएपछि मृतककी श्रीमती बेहोस भइछन् । के कतिखेर निजहरूले लास लगी जलाएपछि होसमा आउँदा लास थिएन । निजहरूले लास लगेको कुरा थाहा पायौं । निजहरूले मृतक देवकुमार वि.क.लाई कुटपिट गरी मारी मृतकको श्रीमतीले लगाएको १×१/२ तोला सुन समेत लुटी लगेको हो भन्ने समेत व्यहोराको मनबहादुर वि.क.को कागज ।

६. मिति २०६३।७।७ गते देवकुमार वि.क.लाई कुटपिट गरी मारी लास समेत जलाई नष्ट गरेको कर्तव्य ज्यान मुद्दाका फरार प्रतिवादीमध्येका पूर्णबहादुर वि.क.घरमा आएको बखत स्थानीय गाउँलेहरूले पक्राउ गरी कुटपिट गरी प्रहरी चौकी सेर्तुङ धादिङमा ल्याएकोमा निज प्रतिवादीलाई यसै प्रतिवेदन साथ दाखिला गरेको छु भन्ने समेत व्यहोराको प्रहरी प्रतिवेदन ।
७. मिति २०६३।७।७ गते बेलुका गाउँमा तिहार जात्रा भएकोले कालु वि.क., सार्की वि.क., बमबहादुर वि.क., हेमडल्ला वि.क., डिलबहादुर वि.क., देवकुमार वि.क. र म समेत रक्सी खाई गाउँमा नाँचगान गर्दै देउँसी भैलो खेल्दै पैसा मागी जम्मा गर्दै गरेकोमा ५-१० रुपैयाँ मागेर हुँदैन । रु.५०।- रुपैयाँ माग्नुपथ्यो भनी देवकुमार वि.क.ले भनेपछि मैले तथा गाउँका मानिसहरूले रु.५०।- कहाँबाट दिन्छन् भनी भन्दा देवकुमार वि.क.ले हामीसँग भगडा गरी आफ्नो घरतिर लाग्यो । सोही राति अं.२०.०० बजेको समयमा साथीहरूको सल्लाह अनुसार म तथा कालु वि.क., सार्की वि.क., बमबहादुर वि.क., हेमडल्ला वि.क. र डिलबहादुर वि.क.समेत भै देवकुमार वि.क.लाई लिन भनी निजको घरमा जाँदा निज घरमा सुतिरहेको अवस्थामा देखी तिम्री हामीसँग किन रिसाएको जाऊँ गाउँमा नाचगान हेरौं भनी भन्दा म जान्न भनी देवकुमार वि.क.ले भनेपछि हामीले बोकेर भए पनि लान्छु भनी मेरो साथीहरूले भनी निजलाई बोकी घरबाट बाहिर निकाल्दा छुटाएर घरभित्र पस्न लाग्दा कालु वि.क.ले भुइँबाट ढुङ्गा टिपी देवकुमार वि.क.को टाउकोमा हानेपछि निज देवकुमार वि.क. भुइँमा लडे, निज लडेपछि निजको श्रीमतीले निजलाई छोप्न खोज्दा सार्की वि.क., बमबहादुर वि.क., हेमडल्ला वि.क., डिलबहादुर वि.क. र म समेतले निजको श्रीमती सुकमाया वि.क.लाई लात्ती तथा मुड्कीले हानेपछि निज भुइँमा लडे । त्यसपछि डिलबहादुर वि.क., बमबहादुर वि.क.ले देवकुमार वि.क.को घरबाटै रड, हेम्पर निकाली हान्न थाले, रगत टाउकोबाट निस्कन थालेपछि हामी सबैजना त्यहाँबाट निस्कियो, भोलिपल्ट मिति २०६३।७।८ गते बेलुका निज देवकुमार वि.क. मरेको कुरा थाहा पायौं र मिति २०६३।७।१० गते कालु वि.क., सार्की वि.क., बमबहादुर वि.क., हेमडल्ला वि.क., डिलबहादुर वि.क.मेरो श्रीमती पञ्चमाया वि.क., डिलबहादुर वि.क.को आमा अमृता वि.क. र म समेतले मृतकको श्रीमतीलाई भेटी प्रहरीलाई खबर नगरौं, जे हुनु भयो, अब लास लगी जलाईदिऊँ भन्दा मृतकको श्रीमतीले नमानेपछि अमृता वि.क. र मेरो श्रीमती पञ्चमाया वि.क.ले तैले मुद्दा लड्न सक्दैनस्, धेरै पैसा लाग्छ । तिम्रो बालबच्चाको बिजोग हुन्छ भनी ललाई फर्काई तथा डर त्रास देखाई हामी सबैजना मित्ती लासलाई चिमडाँडामा लगी जलाएको हो । त्यसपछि हामी सबैजना भागेका हौं भन्ने समेत व्यहोराको प्रतिवादी पूर्णबहादुर वि.क.ले अधिकार प्राप्त अधिकारी समक्ष गरेको बयान ।

८. मिति २०६३।७।९ गते देवकुमार वि.क.लाई गाउँको मानिसहरूले कुटपिट गरी मारेका छन् भनी हल्ला चलेपछि म घटनास्थलमा जाँदा त्यहाँ देवकुमार वि.क.को मृत लास देखेपछि त्यहाँ अन्य मानिस समेत जम्मा गरी यो लास प्रहरी नआई जलाउन हुँदैन। प्रहरीलाई कानुनी प्रक्रिया पूरा गरेपछि लास सदगत गरौंला भनी सबै मानिसहरूसँग सर-सल्लाह गरी मृतकको यो घटना को-कसले कसरी घटाए भनी मै ले सोधनी गर्दा मेरो श्रीमान् मिति २०६३।७।७ गते घरमा सुतिरहेको अवस्थामा गाउँकै कालु वि.क., सार्की वि.क., पूर्णबहादुर वि.क., बमबहादुर वि.क., हेमडल्ला वि.क., डिलबहादुर वि.क., समेत घरमा आई सुतिरहेको श्रीमान्लाई देउंसी खेल्न जाऊँ भनी उठाएपछि श्रीमान्ले मलाई सन्चो छैन, म जाँदिन, तपाईंहरू गएर देउंसी खेल्नुस् भनेपछि तिमीलाई नलिई जाँदैनौं भनी जबरजस्ती तान्न लाग्दा श्रीमान् जान नमानेपछि कालु वि.क.ले भुइँबाट ढुङ्गा टिपी श्रीमान्लाई हिकार्एपछि श्रीमान् भुइँमा लड्नुभयो। आँगनमा राखेको हेम्मर, रडको टुक्रा समेतले हानी घाइते बनाई निजहरू भागी गएपछि स्वास्थ्य चौकी तिप्लिडका कार्यकर्ता बोलाई उपचार गर्दागर्दै राति ८.०० बजे मृत्यु भयो भनेर मृतकको श्रीमतीले भनेपछि देवकुमार वि.क.को मृत्यु उल्लिखित व्यक्तिहरूको कुटपिटबाट भएकोमा मलाई विश्वास भयो। पछि अब म गएर प्रहरीलाई खबर गरी प्रहरी लिएर आउँछु। प्रहरी नआउन्जेल लास नजलाउनु भनी प्रहरीलाई खबर गर्न म र मेरो गाउँको मैना घले दाखाँमा आई प्रहरीलाई फोन गरी हामी बेलुका ११.०० बजे गाउँमा पुग्दा मृतक देवकुमारको लास माथि उल्लिखित प्रतिवादीहरूले मृतकको श्रीमतीलाई डर त्रास देखाई धम्क्याई घटनास्थलबाट केही टाढा लगी जलाई नष्ट गरिसकेका रहेछन्। किन लास जलाउन दिएको भनी मृतकको श्रीमती र ठूलो बाबुलाई सोद्धा तिमीहरूलाई गाउँमा बस्न मन छ भने मिलापत्र गरौं। मुद्दा लड्न पैसा धेरै लाग्छ भनी डर, धाक धम्की दिई लास निजहरूले नै लगेर जलाए भनी भनेकोले पछि थाहा पाएको हुँ भन्ने समेत व्यहोराको जोमसई घलेको कागज।
९. मिति २०६३।७।७ गते रातिबाट तिहार भएकोले साथीहरूसँग बिदा मनाउँदै बसेको थिएँ। ऐ.८ गते दिनको अन्दाजी ३-४ बजेतिर मृतकको ठूलो बुवा मनबहादुर वि.क. म भएको ठाउँमा आई कुमार सर तपाईं मसँग जानुप्यो, देवकुमार वि.क. बिरामी छ, उपचार गर्नुप्यो भनेपछि स्वास्थ्य केन्द्रमा पियन छ गएर लिएर जानुस् भनेपछि पियनले तपाईंलाई लिन पठाएको हो। म लिन आएको हुँ भनेपछि के भएको छ भन्दा आँगनबाट लडेर घाइते भएको छ भनेपछि म घटनास्थलमा जाँदा त्यहाँ देवकुमार वि.क. घाइते अवस्थामा थिए, म त्यहाँ पुग्नेबित्तिकै निज घाइतेले कुमार सर मलाई बचाउनुप्यो भनेपछि मैले निजको श्रीमतीसँग यो कसरी भयो भनी सोद्धा साथीहरूसँग भगडा भएको थियो भनेकी थिइन्। त्यसपछि मैले निज घाइतेको प्राथमिक उपचार गरी औषधि लेखिदिएर म खाना खान घरमा गएको हुँ। राति अं.८.०० बजेतिर निजको मृत्यु भएको कुरा गाउँ घरमा हल्लाखल्ला गरेपछि सुनी थाहा पाएको हुँ भन्ने समेत व्यहोराको कुमार गुरुडको कागज।
१०. प्रतिवादीहरूले देवकुमार वि.क. लाई कर्तव्य गरी मारी विगो रु.२५,८००। बराबरको धनमाल समेत डाका गरेका र प्रतिवादीहरूको उक्त कार्य ज्यान सम्बन्धी महलको १ नं. र चोरीको महलको ६ नं. द्वारा निषेधित कसुर भएकोले प्रतिवादीहरूलाई क्रमशः पहिलो महलको १३(३) नं. र दोस्रो महलको १४(४) नं. बमोजिम सजाय गरी मारीएको लास जाँच नहुँदै दाह संस्कार समेत गरेकाले पहिलो महलको ४ नं. बमोजिम थप सजाय समेत गरी डाका गरेको विगो जाहेरवालालाई दिलाई भराई पाऊँ भन्ने समेत व्यहोराको अभियोग मागदाबी।
११. मिति २०६३।७।७ गते तिहारको देउंसी खेल्न भनी म, कालु वि.क., सार्की वि.क., बमबहादुर वि.क., हेमडल्ला वि.क. र डिलबहादुर वि.क. समेत हाम्रो गाउँको वडा नं.४ ठूलो गाउँमा तामाडहरूको घरहरूमा

गएका थियौं । हामीले घरमा जाँड रक्सी खाएर गएका थियौं । देउसी खेल गएको ठाउँमा पनि जाँड रक्सी धान्ने नसकिने गरी खाएको थिएँ । मैले खाएको जाँड रक्सी धेरै लागेर म बेहोस भै सोही गाउँमा नै सुतेँ, मलाई केही थाहा भएन । भोलिपल्ट बिहान मेरो श्रीमती बोलाउन आइन् र उठदा श्रीमतीले देवकुमार भीरबाट लडेर घाइते छ, भनिन्, मचाहिँ सोही ठाउँबाट उठेर आफ्नो घरदेखि आधा घण्टा समय लाग्ने गोठमा भैसीलाई घाँसपात गर्न गएँ । त्यसको भोलिपल्ट घरमा फर्की आउँदा देवकुमार वि.क.को मृत्यु भयो भन्ने कुरा सुनें, के कसरी मृत्यु भयो मलाई थाहा भएन । म त्यस ठाउँमा गइन्, म त्यसै दिन छोरी पुन्याउन भनी सेर्तुङ गएँ । सेर्तुङबाट घर आई घरमा बसें, सेर्तुङबाट फर्किएको दिन मेरो जेठी छोरी गममाया वि.क.लाई पुन्याउन भनी उसैको घर रसुवा जिल्ला गएँ । तीन महिनापछि माघ महिनामा घरमा आएँ । घरमै बसी रहँदा हाल मलाई पक्राउ गरी ल्याएको हो । देवकुमार उक्त मिति २०६३।७।७ गते गाउँमा देउसी खेल सँगै गएको थाहा छ । त्यसपछि के कहाँ गयो, के भयो मलाई थाहा छैन । देवकुमारलाई मैले कुटपिट गरेको छैन भन्ने समेत व्यहोराको प्रतिवादी पूर्णबहादुर वि.क.ले सुरु अदालतमा गरेको बयान ।

१२. प्रमाण बुझ्दै जाँदा पछि ठहरे बमोजिम हुने गरी हाल प्रतिवादी पूर्णबहादुर वि.क.लाई थुनामा राखी कारबाही गर्नु भन्ने समेत व्यहोराको सुरु अदालतको थुनछेक आदेश ।
१३. प्रतिवादी कालु वि.क., डिलबहादुर वि.क., पञ्चमाया वि.क., हेमडल्ला वि.क., अमृत वि.क., बमबहादुर वि.क., सार्की वि.क. समेत जना सातका नाउँमा जारी भएको ७० दिने म्यादी पुर्जा मिति २०६६।४।३० मा तामेल भएकोमा म्यादभित्र हाजिर नभई सुरु म्यादै गुजारी बसेको मिसिल संलग्न कागजबाट देखिन्छ ।
१४. पूर्णबहादुर वि.क. ले देवकुमार वि.क.लाई मारेको विश्वास लाग्दैन । पूर्णबहादुर, मृतक देवकुमार, म र अन्य प्रतिवादीहरू समेत गाउँमा देउसी खेल गएका थियौं । देवकुमार राति नै कुन समयमा फर्केर आयो मलाई थाहा भएन । पूर्णबहादुर र म बिहान गुपमै फर्केर आएका हौं । मृतक देवकुमार रक्सी लागेर भीरबाट लडेको भन्ने कुरा निजको श्रीमतीले भनेकी थिइन् भन्ने समेत व्यहोराको पूर्णबहादुरको साक्षी रणबहादुर वि.क.ले सुरु अदालतमा गरेको बकपत्र ।
१५. तिहारको समय थियो । प्रतिवादी पूर्णबहादुर वि.क. समेतका व्यक्तिहरूले मृतकलाई कुटपिट गरेका हुन् । कालु वि.क.ले सिलौटा पिस्ने लोहोरोले, हेमडल्लाले हम्मरले, बमबहादुरले पाताले, पूर्णबहादुरले लट्टीले र डिलबहादुरले लात्तीले हानेको हो, सोही कुटाइको चोटले मिति २०६३।७।६ गते मृत्यु भएको हो । प्रतिवादीहरूले घरमा नै आई कुटपिट गरेका हुन्, त्यसैको कारणले मृत्यु भएको भन्ने समेत व्यहोराको बुझिएका मानिस सुकमाया वि.क.ले सुरु अदालतमा गरेको बकपत्र ।
१६. कुटपिट गरेको मैले देखिन, मृतकका ठूलो बुवा बोलाउन आएर गएको हुँ । मैले देख्दा मृतकको खुट्टा र निधारमा घाउ थियो । खुट्टामा सिलाइदिएँ, सलाइन पानी दिई अन्य सामान लिन भनी गाउँमा गएँ । घाइते देवकुमार वि.क.को मृत्यु भएछ भन्ने समेत व्यहोराको बुझिएका मानिस कुमार गुरुडले सुरु अदालतमा गरेको बकपत्र ।
१७. मैले मृतकको लास मात्र भेटेको हुँ, घटना के कसरी भयो मृत्यु कसरी, के कसको कारणले भयो मलाई थाहा छैन । मिति २०६३।७।९ गते मृतकको ठूलो बाबु मेरो घरमा आई मेरो छोेरालाई मारे भनी रोए, गाउँको देवकुमार वि.क.लाई यी अभियुक्त ६ जनाले मारेको भन्ने धेरै हल्ला भयो । हामी दुई गाउँका

मानिसहरू अन्दाजी आधा घण्टा जति लाग्ने बाटो हिँडी मृतकको घरमा गयो। मृतकको मृत्यु भएको कुरा मिति २०६३।७।१ गते मात्र थाहा पाएका हुँ। मृतकको पत्नीको भनाइ अनुसार अभियुक्तहरूले नै मारेको थाहा पाएको हुँ भन्ने समेत व्यहोराको बुझिएका जोमसई घलेले सुरु अदालतमा गरेको बकपत्र।

१८. त्यतिबेला म काठमाडौँ बस्दथेँ, दाजु देवकुमारको मृत्यु भएको थाहा पाएपछि गाडीको समस्याले ३ दिनपछि घरमा आइपुगेँ। भाउजूलाई सोधपुछ गर्दा लास जलाइसकेको कुरा थाहा पाएँ। प्रतिवादीहरू ६ जना पट्टि लागेर सबै गाउँलेले भीरवाट लडेको भन्नुपछि अन्य कुरा गरेमा तिमीहरूलाई पनि पिट्छौँ, माछौँ भनी प्रतिवादीहरूले धम्क्याएर लास जलाएको भनी भाउजूले बताएकी हुन्। पूर्णबहादुरको बाबु छोरा कालु वि.क., सार्की वि.क. समेतका मानिसहरूले रड, ढुङ्गा आदिले हानेर मारेको भन्ने कुरा सुनेँ, भाउजू, ठूलो बुवाले पनि त्यही कुरा गर्नुभयो। ठूलो बुवा र भाउजू समेतलाई धम्क्याएर घरमा आई प्रतिवादीहरूले दाजु देवकुमार वि.क.लाई कुटपिट गरी मारी हाम्रो कामीको परम्परा विपरीत लास पोलेको कुरा थाहा पाएँ भन्ने समेत व्यहोराको जाहेरवाला गमबहादुर वि.क.ले सुरु अदालतमा गरेको बकपत्र।
१९. प्रतिवादी पूर्णबहादुर वि.क., सार्की वि.क., डिलबहादुर वि.क.समेतका ६ जना प्रतिवादीहरूले मलाई समेत बाहिर भगाएर मृतकको घरमा आएर कुटपिट गरेका हुन्। भित्ताहरूमा समेत रगतका छिटाहरू लागेका छन् भन्ने समेत व्यहोराको बुझिएका मनबहादुर वि.क.ले सुरु अदालतमा गरेको बकपत्र।
२०. प्रतिवादी पूर्णबहादुर वि.क.को अधिकार प्राप्त अधिकारी समक्षको साबिती बयानलाई सुकमाया वि.क.को कागज, बरामदी मुचुल्का, जाहेरी दरखास्त व्यहोरा समेतले पुष्टि गरेको हुँदा मृतक देवकुमार वि.क.लाई प्रतिवादी पूर्णबहादुर वि.क. समेतले कुटपिट गरी कर्तव्य गरी मारी लास समेत जलाएको देखिँदा निज प्रतिवादीलाई मुलुकी ऐन, ज्यान सम्बन्धीको १ र १३(३) नं. बमोजिमको कसुरमा ऐ नं. बमोजिम जन्म कै द सजाय हुने, फरार रहेका प्रतिवादीहरू कालु वि.क., सार्की वि.क., गमबहादुर वि.क., हेमडल्ला वि.क., डिलबहादुर वि.क., पञ्चमाया वि.क. र अमृता वि.क.को हकमा अ. बं. १९० नं. बमोजिम मुलतवी राखिदिने, चोरीको ६ नं. बमोजिमको कसुर गरेको भन्ने अभियोग दाबी पुग्न नसक्ने ठहर्छ भन्ने समेत व्यहोराको धादिङ जिल्ला अदालतको मिति २०६७।१२।१४ को फैसला।
२१. मृतकको मृत्युको कारण निरोपण नभै कर्तव्यबाट मरेको भनी अनुमान गर्न सकिँदैन, मृतकको मृत्यु लडेर चोट लागी भएकाले घर परिवारले सतगत गरेको अवस्था हो, लास जलाउनमा मेरो संलग्नता छैन, घटना भएको लामो समय पछि मेरो विरुद्धमा भुङ्गा जाहेरी आएको अवस्था हो, मार्नुपर्नेसम्मको रिसइवी केही छैन, वादी पक्षले शंकारहित तवरले म उपरको अभियोग पुष्टि गर्न सकेको अवस्था छैन, बरामदी मुचुल्का मेरो विरुद्ध प्रमाण लाग्न सक्ने अवस्था नभै अभियोग दाबी बमोजिमको कसुर प्रमाणित नभएको अवस्थामा ज्यान सम्बन्धीको १३(३) नं. बमोजिम सर्वस्व सहित जन्मकैदको सजाय गर्ने गरी भएको सुरु धादिङ जिल्ला अदालतको फैसला प्रमाण मूल्याङ्कनको रोहमा त्रुटिपूर्ण रही बदरभागी हुँदा उक्त फैसला उल्टी गरी अभियोग दाबीबाट सफाइ पाऊँ भन्ने समेत व्यहोराको प्रतिवादी पूर्णबहादुर वि.क.को पुनरावेदनपत्र।
२२. प्रतिवादीले मृतकलाई मारी प्रमाण लुकाउने नियतले लास समेत जलाई नष्ट गरेको अवस्थामा ज्यान सम्बन्धीको ४ नं. बमोजिम थप सजायको विषयमा नबोलेको मिलेको छैन, मृतकलाई मारी निजकी श्रीमतीको साथमा रहेको गरगहना समेत लुटी लगेको भनी पीडित स्वयंमूले मौकामा भनेको र अदालतमा समेत आई बकपत्र गरेको, बुझिएका मनबहादुर वि.क.को भनाइले उक्त कुरा प्रमाणित भै प्रतिवादीले मृतकको श्रीमतीले लगाएको गरगहना डाका गरी लगेको तथ्य स्थापित भइरहेको अवस्थामा डाकातर्फ

पनि कसुर ठहर गर्नुपर्नेमा डाकातर्फ सफाइ दिएको हदसम्म सुरु फैसला त्रुटिपूर्ण हुँदा उक्त फैसला बदर गरी अभियोग मागदाबी बमोजिम गरी पाऊँ भन्ने समेत व्यहोराको वादी नेपाल सरकारको पुनरावेदनपत्र ।

२३. प्रतिवादीका उपर ज्यान सम्बन्धीको ४ नं.को समेत सजाय गरी पाऊँ भन्ने अभियोग दाबी भएकोमा सोतर्फ फैसलामा कुनै कुरा नबोली सुरुले फैसला गरेको र दुवै पक्षबाट पुनरावेदन समेत परेको हुँदा अ.वं. १९२ को रोहमा सुरु फैसला फरक पर्न सक्ने हुँदा अ.वं.२०२ नं.को प्रयोजनको लागि पुनरावेदनपत्रहरू परस्परमा जानकारी गराई नियम बमोजिम पेस गर्नु भन्ने समेत व्यहोराको यस अदालतको मिति २०६८।११।१६ को आदेश ।

ठहर-खण्ड

२४. नियम बमोजिम साप्ताहिक तथा आजको दैनिक पेसी सूचीमा चढी निर्णयार्थ यस इजलास समक्ष पेस हुन आएको प्रस्तुत मुद्दामा पुनरावेदक वादी नेपाल सरकारको तर्फबाट उपस्थित पुनरावेदन सरकारी वकिल कार्यालय, पाटनका विद्वान् सह-न्यायाधिवक्ता श्री रमेशकुमार पोखरेलले गर्नुभएको बहस सुनी पुनरावेदनपत्र सहितको मिसिल अध्ययन गरियो । प्रतिवादीहरूले देवकुमार वि.क. लाई कर्तव्य गरी मारी विगो रु.२५,८००/- बराबरको धनमाल समेत डाका गरेका र प्रतिवादीहरूको उक्त कार्य ज्यान सम्बन्धी महलको १ नं. र चोरीको महलको ६ नं. द्वारा निषेधित कसुर भएकोले प्रतिवादीहरूलाई क्रमशः पहिलो महलको १३(३) नं. र दोस्रो महलको १४(४) नं. बमोजिम सजाय गरी मारीएको लास जाँच नहुँदै दाह संस्कार समेत गरेकाले पहिलो महलको ४ नं. बमोजिम थप सजाय समेत गरी डाका गरेको विगो जाहेरवालालाई दिलाई भराई पाऊँ भन्ने अभियोग माग दाबी लिइएको प्रस्तुत मुद्दामा प्रतिवादीमध्येका पुनरावेदक पूर्णबहादुर वि.क.लाई ज्यान सम्बन्धी महलको १३(३) नं. बमोजिम जन्मकैदको सजाय हुने, फरार रहेका प्रतिवादीहरू कालु वि.क., सार्की वि.क., बमबहादुर वि.क., हेमडल्ला वि.क., डिलबहादुर वि.क., पञ्चमाया वि.क. र अमृता वि.क.को हकमा अ. वं. १९० नं. बमोजिम मुलतबी राखिदिने र डाकातर्फ अभियोग दाबी पुग्न नसक्ने ठहर गरी धादिङ जिल्ला अदालतबाट मिति २०६७।१२।१४ मा भएको फैसला उपर सजाय पाउने ठहर भएका प्रतिवादी पूर्णबहादुर वि.क.को र डाकातर्फको दाबी पुग्न नसक्ने ठहर भए उपर वादी नेपाल सरकारको पुनरावेदनपत्र पर्न आएको देखियो ।

२५. पुनरावेदक वादी नेपाल सरकारको तर्फबाट उपस्थित विद्वान् सह-न्यायाधिवक्ताले प्रत्यर्थी प्रतिवादी पूर्णबहादुर वि.क.ले ज्यान मारुका अतिरिक्त दाबी गरिए बमोजिमको धनमाल डाका गरेको सप्रमाण पुष्टि भइरहेको अवस्थामा डाकातर्फ दाबी पुग्न नसक्ने ठहर गरेको सुरु जिल्ला अदालतको फैसला मिलेको नहुँदा उक्त फैसला सो हदसम्म उल्टी भै डाकातर्फ समेत प्रतिवादीलाई सजाय गरी पाऊँ भन्ने समेत व्यहोराको बहस गर्नुभयो । विद्वान् सह-न्यायाधिवक्ताको बहस एवं समग्र मिसिल अध्ययन समेतका आधारमा प्रस्तुत मुद्दामा मूलतः निम्न प्रश्नमा निर्णय दिनुपर्ने देखिन आयो ।

(क) देवकुमार वि.क.को मृत्यु भएको हो होइन ?

(ख) लास नभएको अवस्थामा कर्तव्य ज्यान सम्बन्धी अभियोग लगाएर मुद्दा चल्न सक्छ, सक्तैन ?

(ग) पुनरावेदक पूर्णबहादुर वि.क.लाई ज्यान सम्बन्धी महलको १३(३) नं. बमोजिम सजाय गरी डाकातर्फ अभियोग दाबी पुग्न नसक्ने ठहर गरेको सुरु अदालतको फैसला मिले नमिलेको के हो ? र दुवै पुनरावेदकको पुनरावेदन जिकिर पुग्न सक्छ, सक्तैन ?

२६. प्रथमतः पहिलो प्रश्न उपर नै विवेचना गरौं । यस मुद्दामा हत्या गरिएको भनिएका देवकुमार वि.क.को मृत लास कानुन बमोजिम लास जाँच हुनुपूर्व नै जलाई दाह संस्कार भइसकेको अवस्था हुँदा मृत्यु भएको आधिकारिक प्रमाण मानिने लास प्रकृति मुचुल्का लगायत शव परीक्षण प्रतिवेदन (Autopsy Report) हुन सकेको अवस्था नहुँदा यथार्थमा निजको मृत्यु भएको हो, होइन ? भन्ने प्रारम्भिक प्रश्न नै यस मुद्दामा छिनोफानो गर्नुपर्ने भएको छ । यस प्रश्न उपर विचार गर्ने क्रममा जाहेरवाला गमबहादुरले दिएको जाहेरी दरखास्त अध्ययन गर्दा निजको मृत्यु भएको र सो कारणले नै प्रतिवादी उपर कानुनी कारवाही गरी पाउन माग गरिएको देखिन्छ । अनुसन्धानको क्रममा कागज गर्ने मृतककी पत्नी सुकमायाले गरेको कागज अध्ययन गर्दा मृतकको मृत्यु भएको भन्ने छ । वारदात पश्चात् मृतकलाई तिप्लिङ स्वास्थ्य केन्द्रमा उपचार गराइएको र निजको उपचार गर्ने सो स्वास्थ्य केन्द्रका अ.हे.ब. कुमार गुरुडले गरेको कागजबाट पनि निजको मृत्यु भएको भन्ने नै देखिन्छ । प्रतिवादी पूर्णबहादुर वि.क.ले अनुसन्धान अधिकारी र अदालतमा गरेको बयान हेर्दा पनि निजको मृत्यु भएको कुरामा विवाद छैन । सङ्कलित यी मौखिक प्रमाण (Oral evidence) का अतिरिक्त निजको मृत्यु भएको कुराको पुष्टि हुने भौतिक प्रमाण (Material evidence) पनि अनुसन्धानको क्रममा सङ्कलन भएको मिसिलबाट देखिन्छ । मृतकलाई जलाइएको स्थानको प्रकृति मुचुल्का हेर्दा काठको अँगार र खरानी देखिनुका साथै भुईँ उठेर कालो भएको भन्ने उल्लेख भएको देखिन्छ । लास जलाइएको ठाउँको वरपर रहेका गुराँस र अंगेरीका रूखका पातहरू उठेर सुकेको भन्ने देखिँदा मृतकको मृत्यु भएको लास जलाइएको समेत पुष्टि हुन्छ । अनुसन्धानको क्रममा रगत लागेको तौलिया बरामद भएको र त्यसमा लागेको रगत Human Blood हो भन्ने प्रतिवेदन केन्द्रीय प्रहरी विधि-विज्ञान प्रयोगशालाबाट प्राप्त भएको देखिन्छ । मिसिल संलग्न रहेका विवेचित मौखिक प्रमाण र भौतिक प्रमाणबाट देवकुमार वि.क.को मृत्यु भएको नै देखिन्छ र प्रतिवादीको बयान समेतबाट मृतकको मृत्यु भएको कुरामा विवाद नहुँदा देवकुमार वि.क.को मृत्यु भएको हो भन्ने यस इजलासको निचोड रहेको छ ।

२७. अब चर्चा गरौं लास नभएको अवस्थामा कर्तव्य ज्यान सम्बन्धी अभियोग लगाएर मुद्दा चल्न सक्छ, सक्तै न ? भन्ने दोश्रो प्रश्न उपर । वास्तवमा मृतक लासको खोजबिन गरी Corpus delicti प्रमाणित गरिनु अनुसन्धानको क्रममा गर्नुपर्ने एउटा पूर्वसर्त हो । तर कतिपय अवस्थामा लास फेला नपर्ने हुँदा अपवादको अवस्थामा कसै उपर ज्यान मुद्दा चलाउन सकिने हुन्छ । नियोजित रूपमा गरिएका हत्यामा हत्याराले लास बेपत्ता बनाई प्रमाण लोप गर्न सक्ने सम्भावना पनि उत्तिकै रहन्छ । लास फेला पार्न नसकिने यस अवस्थामा अन्य सबुद प्रमाणबाट मृतकको मृत्यु भएको कुरा स्पष्टतः पुष्टि हुन्छ भने हत्यारा उपर कर्तव्य ज्यान मुद्दाको कारवाही चलाउन मात्र होइन, कसुर गढाउ गरी सजाय गर्न समेत सिद्धान्तले बाधा गर्दैन । मृतक लास फेला पारी कानुन बमोजिम गर्नुपर्ने लास प्रकृति मुचुल्का एवं शव परीक्षण गर्नु गराउनु अनुसन्धानको नियम (Rule) हो भने यदाकदा लास फेला नपर्नु अपवाद (Exception) हो । यस अवस्थामा अपवादले नियमको स्थान लिन्छ र कसै उपर कर्तव्य ज्यान मुद्दाको अभियोग लाग्न सक्छ ।

२८. In fact Corpus delicti is a very important piece of evidence and every possible attempt must be made to product it for post mortem examination in course of the investigation. Production is the rule and non-production is an exception of a very rare nature. (R. Deb Principles of Criminology, Criminal Law & Investigation, Vol. II, Second Edition, Page 650) भनी उल्लेख भएको सन्दर्भबाट हेर्दा लास नभएको अवस्थामा ज्यान मुद्दा चल्न बाधा नपर्ने देखिन्छ । यसै गरी Where no body or part of a body has been found which is proved to be that of the person alleged to have been killed,

the accused person should not be convicted either of manslaughter or murder, unless there is evidence either of the killing or of the death of the person alleged to have been killed..... The admission of the prisoner that a boy whom he was charged with having murder was in fact dead was evidence of his death. भन्ने चर्चाले पनि उक्त कुरा समर्थित भएको देखिन आयो ।

२९. Allahabad High Court n] Empress of India vs. Bhagiratha को मुद्दामा The mere fact that the body of the murdered man has not been found is not a ground for refusing to convict the accused person of murder. भनी गरेको व्याख्या र Madras High Court ले Bhairamlal vs. The state को मुद्दामा Where there is clear proof that the person alleged to have been dead was in fact dead, the non-discovery of the dead body is not fatal to the proof of the offence. भनी गरेको व्याख्याले पनि लास नभएको अवस्थामा ज्यान मुद्दामा कारवाही चलाउन र अभियोग ठहर गर्न बाधा पर्ने देखिन आएन । (सोही पुस्तकको सोही पृष्ठ)
३०. विवेचना गरिएका उपरोक्त चर्चाबाट लास फेला नपरेको अवस्थामा पनि कसै उपर ज्यान मुद्दाको कारवाही चल्ने र सजाय समेत हुन सक्ने अभ्यास न्याय प्रणालीले स्वीकार गरेको देखिन्छ ।
३१. अब चर्चा गरौं, निर्णय दिनुपर्ने भनी माथी तय गरिएको तेश्रो प्रश्नमा । ज्यान सम्बन्धी महलको १३(३) नं. बमोजिम सजाय गर्ने ठहर भएको फैसला उल्टी हुनुपर्ने जिकिर सहित पुनरावेदक पूर्णबहादुर वि.क. को पुनरावेदन परेको देखिन्छ । सो फैसला मिले नमिलेको के रहेछ भनी विचार गर्दा यी पुनरावेदकका विरुद्धमा किटानी रूपमा जाहेरी दरखास्त परेको छ । मृतकलाई आफू समेतले कुटपिट गरेको कुरामा साबित भई यी पुनरावेदकले अनुसन्धान अधिकारी समक्ष बयान गरेको देखिन्छ । मृतककी पत्नी सुकमायाले पनि यी पुनरावेदक प्रतिवादी समेतको संलग्नतामा मृतकलाई कुटपिट गरेको हो भनी कागज गरेकी र सोही व्यहोरा मिलानको बकपत्र गरेको समेत अवस्था छ । आरोपित कसुर गरेकोमा इन्कार रही यी पुनरावेदकले अदालतमा बयान गरेको देखिए पनि निजको बयानबाट वारदातका बखत निज वारदातस्थलमा रहे भएको भन्ने नै छ । निजको इन्कारी बयानलाई निजका साक्षीले गरेको बकपत्रले स्पष्ट आधार सहित पुष्टि गरेको पनि देखिँदैन । यी पुनरावेदक उपर जाहेरवालाले बिनाकारण किटानी जाहेरी दिनुपर्ने र मृतककी पत्नी सुकमायाले आरोपित कसुरमा यी प्रतिवादीको संलग्नता छ भनी बकपत्र गर्नुपर्ने प्रयोजन पनि देखिँदैन । अतएव यी पुनरावेदक समेतको संलग्नतामा देवकुमार वि.क.को हत्या भएको देखिँदा निजलाई ज्यान सम्बन्धी महलको १३(३) नं. बमोजिम सजाय हुने ठहर गरेको सुरु अदालतको फैसला यी पुनरावेदकको हकमा मिलेको देखिन्छ ।
३२. जहाँसम्म विगो रु.२५,८००/- बराबरको धनमाल डाका गरेतर्फ प्रतिवादीलाई सफाइ दिएको मिलेन भन्ने वादी नेपाल सरकारको पुनरावेदन जिकिर छ, त्यसतर्फ विचार गर्दा मृतककी पत्नी सुकमायाले लगाएका सुनका मारवाडी समेतका गहना डाका गरिएको भन्ने अभियोगपत्रबाट देखिन्छ । शरीरमा लगाएका सुनका गहना जबरजस्ती खोसी लैजाँदा गहना लगाइएका शरीरका अङ्गमा सामान्य घाउचोट पर्नु स्वाभाविक हो । तर सुकमायाको शरीरमा त्यस्ता कुनै घाउचोट भएको मिसिलबाट देखिँदैन । अभियोगपत्रमा लिइएको डाकातर्फको दावीलाई पुष्टि गर्ने कुनै सबुद प्रमाण मिसिलबाट देखिँदैन । सुकमाया स्वयम्ले गरेको बकपत्रमा पनि आफूले लगाएका गहना डाका भएको भन्ने उल्लेख छैन । अतः प्रतिवादीले डाँका गरेको भन्ने दावी पुष्टि हुने कुनै प्रमाण मिसिलबाट नदेखिएको अवस्थामा डाकातर्फ अभियोग दावी पुग्न नसक्ने ठहर गरेको सुरु जिल्ला अदालतको फैसला सो हदसम्म मिलेको देखिन्छ ।

३३. तसर्थ, माथि प्रकरण प्रकरणमा विवेचित आधार प्रमाणबाट पुनरावेदक प्रतिवादी पूर्णबहादुर वि.क.लाई ज्यान सम्बन्धी महलको १३(३) नं.बमोजिम सर्वस्व सहित जन्मकैद सजाय हुने र डाकातर्फको अभियोग दाबी पुग्न नसक्ने ठहर गरी धादिङ जिल्ला अदालतबाट मिति २०६७/१२/१४ मा भएको फैसला मिलेको देखिँदा सदर हुने ठहर्छ। दुवै पुनरावेदकको पुनरावेदन जिकिर पुग्न सक्तैन। अरू कुरामा तपसिल बमोजिम गर्नु।

तपसिल

यस अदालतको फैसलामा चित्त नबुझे ७० दिनभित्र सर्वोच्च अदालतमा पुनरावेदन गर्नुहोला भनी थुनामा रहेका पुनरावेदक पूर्णबहादुर वि.क.लाई उहाँ थुनामा रहेको कारागारमा पुनरावेदनको म्याद पठाइदिनु.....१

पुनरावेदन परे मिसिल सर्वोच्च अदालतमा पठाउनु र नपरे वा पर्ने अवधि समाप्त भएपछि साधक निकासका लागि मिसिल सोही अदालतमा पठाइदिनु.....२

दायरीकोलगत कट्टा गरी मिसिल नियमानुसार गरी अभिलेख शाखामा बुझाइदिनु.....३

हरिकुमार पोखरेल
न्यायाधीश

उक्त रायमा म सहमत छु।

डा.कुलरत्न भुर्तेल
न्यायाधीश

इजलास अधिकृत :- ताराकुमारी शर्मा
टाइप गर्ने :- पूनम बोहरा

इति संवत् २०६८ साल चैत्र १४ गते रोज ३ शुभम्

श्री पुनरावेदन अदालत हेटौडा

संयुक्त इजलास
माननीय न्यायाधीश श्री ब्रमकुमार श्रेष्ठ
माननीय न्यायाधीश डा. श्री आनन्दमोहन भट्टराई

फैसला
दायरी नं. : ०६८-CS-०३२०
रजिष्ट्रेशन नं. : ०८-०६८-०१७३१
निर्णय नं. : ४४६

मुद्दा : ज्यान मार्ने उद्योग ।

जिल्ला पर्सा, साविक पटेर्वा सुगौली, वडा नं. ९, हाल वीरगञ्ज उप-महानगरपालिका, वडा नं. १६ घर भई कारागारमा थुनामा रहेका सरोजकुमार महतो.....१

प्रत्यर्थी
वादी

विरुद्ध

जिल्ला पर्सा, वीरगञ्ज उप-महानगरपालिका, वडा नं. ६ बस्ने ललितादेवी यादवको जाहेरीले नेपाल सरकार.....१

प्रत्यर्थी
वादी

शुरु फैसला गर्ने अदालत : पर्सा जिल्ला अदालत

शुरु फैसला गर्ने माननीय जिल्ला न्यायाधीश : श्री लेखनाथ घिमिरे

शुरु फैसला मिति : २०६८/१०/८ (शुरुको स.फौ.नं. : ६२)

न्याय प्रशासन ऐन, २०४८ को दफा ८(१) बमोजिम प्रतिवादीको तर्फबाट पुनरावेदन परी पेश हुन आएको प्रस्तुत मुद्दाको संक्षिप्त तथ्य र ठहर यस प्रकार छ :

तथ्य खण्ड

मिति २०६८/४/३१ गते साँझ म समेत घर परिवारका मानिसहरु खानपिन गरी घरभित्र सुतेकोमा सोही राती अन्दाजी १२:३० बजेको समयमा छोरी लक्ष्मीकुमारी यादव, बब्लीकुमारी यादव, खुशीकुमारी यादव र छोरा राहुल यादव समेत एककासी रुँदा चिच्याउँदा ब्युँझी मैले बत्ति बाली हेर्दा छोराछोरीको शरीरमाथि जल्ने पोल्ने तेजाव जस्तो चिज वस्तुको गन्ध आएको छर्किएको देखी तत्कालै ढोका खोली हेर्दा बाहिरको सडकको पोलको बत्तिको उज्यालोबाट विपक्षी अच्छेलेलाल महतो नुनियाँ पछ्याडि बसी विपक्षी सुरज महतोले चलाई साइकलमा चढी दुवै जना भागी गएको देखी हो-हल्ला गर्दा टोल समाजका मानिसहरु मेरो घरमा आई हेर्दा छिमेकीहरुको सहयोगले घाइते चारै जनालाई उपचारको लागि नारायणी उप-क्षेत्रीय अस्पताल, वीरगञ्जमा लगी भर्ना गराई उपचार गराउँदा सो अस्पतालमा उपचार हुन नसकी रिफर गरिदिएकोले थप उपचारको लागि वीर अस्पताल, काठमाण्डौमा छोरी लक्ष्मीकुमारी यादव र कान्ती बाल अस्पतालमा बब्लीकुमारी यादव र छोरा राहुल यादवको भर्ना गराई उपचार भइरहेको भन्ने समेत व्यहोराको ललितादेवी यादवको निवेदनपत्र ।

जिल्ला पर्सा, वीरगञ्ज उपमहानगरपालिका, वडा नं. ६ स्थित पूर्वमा लालबाबु चौरसियाको घर, पश्चिममा पक्की सडक, उत्तरमा लालबाबु चौरसियाको फुसको घर, दक्षिणमा लालबाबु चौरसियाको खाली खेत सो चार किल्लाभित्र रहेको पाँच कोठे पश्चिम मुखको फुसको घरको दक्षिण साइडको कोठामा र पलङ्गमा ओछ्याएको तोसकको बीच भागमा चार इञ्च गोलाईमा जलेको र तन्नाको विभिन्न भागमा जलेको अवस्थामा रहेको दक्षिणतर्फ लगाइएको बाँसको टाटको माथिल्लो भाग खाली रहेको भन्ने व्यहोराको घटनास्थल मुचुल्का ।

अच्छेलाल महतो नुनियाँले मेरी छोरी वर्ष १६ की लक्ष्मीकुमारी यादवलाई घरबाट भगाई लगेकोमा म समेतका मानिसहरूले छोरी लक्ष्मीकुमारी यादवलाई खोजतलास गर्दै जाने क्रममा छोरी तथा प्रतिवादी अच्छेलाल महतो नुनियाँलाई फेला पारी निजबाट म आफ्नो छोरीलाई जिम्मामा लिई आएकोमा सोही रीसइविका कारण निज प्रतिवादी अच्छेलाल महतो नुनियाँ र सुरज महतो नुनियाँ समेतका मानिसहरू मिति २०६८/४/३१ गते राती अन्दाजी १२:३० बजेको समयमा म तथा मेरो छोरीहरू लक्ष्मीकुमारी यादव, बल्लीकुमारी यादव, खुशीकुमारी तथा छोरा राहुल यादव आफ्नो कोठामा सुतिरहेको अवस्थामा निज प्रतिवादीहरूले छोराछोरीहरूको शरीरमा तेजाव हाली निजहरूको अनुहार लगायत शरीरको विभिन्न भागमा जली घाइते भएकोमा उपचारको लागि नारायणी उपक्षेत्रीय अस्पताल, वीरगञ्जमा लगी उपचार गराउँदा उपचार हुन नसकी थप उपचारका लागि काठमाण्डौमा लगी उपचार गराइरहेको निज प्रतिवादीहरूले ज्यानै मार्ने उद्देश्यले तेजाव हाली घाइते बनाएकोले निजहरूमाथि ज्यान मार्ने उद्योग अन्तर्गत कारबाही गरी पाउँ भन्ने व्यहोराको ललितादेवी यादवको जाहेरी दरखास्त ।

मेरो मामाको छोरा अच्छेलाल महतो नुनियाँले जाहेरवालीको छोरी लक्ष्मीकुमारी यादवलाई भगाई लगेकोमा निज जाहेरवालीले छोरीलाई फकाई ल्याएको हुँदा सोही कुराको रीसइवि लिई राखेकोमा निज अच्छेलाल महतो नुनियाँले मलाई यो लक्ष्मीको घर परिवारलाई आरामसंग बाँचन बस्न कहाँ दिन्छु भन्दै आएकोमा मिति २०६८/४/३१ गतेका बेलुका निज अच्छेलाल मेरो घरमा आई खानपिन गरी बस्ने क्रममा निजले आज मेरो दुस्मनलाई ठीक पार्ने योजना बनाई आएको हुँदा यसमा तपाइले पनि साथ दिनुप्यो, एकलैले गर्न गाह्रो हुन्छ भनी भन्दा मैले के गर्नुप्यो भन्दा लक्ष्मीको घरको अवस्था हेरी आएँ, निजको घरको टाटीको माथिल्लो भाग खाली रही प्वाल छ, सो प्वालबाट तेजाव भित्र फालिदिने, तेजाव फालेपछि निज जली मर्छ, यो काम गर्न साथ दिनुप्यो भन्दा मैले हुन्छ भनी समर्थन जनाएकोमा राती घर परिवारका मानिस सुतिसकेपछि अच्छेलाल महतोले तेजाव बोकी आएकाले साइकल मैल चलाई जाहेरवालीको घर पुगी म साइकल चलाई भाग्ने उद्देश्यले साइकलमा बसी अच्छेलाल महतो नुनियाँ दौडिएर गई घरको प्वालबाट तेजाव फाली आएकोले हामी दुवै जना साइकलमा चढी भागी भारतको रक्सौलमा पुग्यौं म फर्की आएको हो भन्ने समेत व्यहोराको पक्राउ परेका प्रतिवादी सुरज भन्ने सरोजकुमार महतोले गरेको कागज ।

राहुल यादवको अनुहार लगायत शरीरको विभिन्न भागमा तेजावको घाउ रहेको भन्ने समेत व्यहोराको घाउ जाँच केश फारम ।

खुशीकुमारी यादवको शरीरमा एसिडले जलेको घाउ रहेको भन्ने समेत घाउ जाँच केश फारम ।

बल्लीकुमारी यादवको टाउको लगायतको विभिन्न भागमा एसिडले जलेको घाउ रहेको भन्ने समेत घाउ जाँच केश फारम ।

घाइते भई जिल्ला पर्सा, वीरगञ्ज उप-महानगरपालिका, वडा नं.६ बस्ने लक्ष्मीकुमारी यादव, ऐ.बस्ने

बब्लीकुमारी, खुशीकुमारी घाइते भई उपचारको लागि काठमाण्डौं लगी उपचार भइरहेकोमा घाइतेहरूको कागज गराई पठाइदिनुहुन भनी लेखिएको जिल्ला प्रहरी कार्यालय, पर्साको पत्र ।

मिति २०६८/४/३१ गते रातीको समयमा म तथा मेरो दिदीहरू लक्ष्मीकुमारी यादव, बब्लीकुमारी यादव, बहिनी खुशीकुमारी यादव र आमा ललितादेवी यादव आफ्नो कोठामा सुतिरहेकोमा रातीको समयमा अच्छेलाल महतो नुनियाँ र सुरज भन्ने सरोज महतो नुनियाँ समेत तेजाव लिई आई घरको भित्ताको खाली रहेको भागवाट तेजाव कोठाभित्र फालेकोमा उक्त तेजाव दिदीहरू, बहिनी तथा मेरो शरीरमा समेत परी घाइते भएकोमा तत्कालै नारायणी उप-क्षेत्रीय अस्पतालमा उपचार गराई थप उपचारको लागि काठमाण्डौं गई उपचार गराएकोमा ज्यान बचेको हो । मेरो बायाँ आँखा, गाला, हात समेतमा तेजावले पोलिएकोमा र हाल मेरो आँखा रातोने छ । दिदी बहिनीको हालसम्म उपचार भैरहेकोले निज अपराधीहरूलाई कारवाही गरी पाउँ भन्ने व्यहोराको राहुल यादवले गरेको घटना विवरण कागज ।

मिति २०६८/४/३१ गते रातीको समयमा घटनास्थलतिर हो-हल्ला सुनी म समेत निन्द्रावाट व्युँझी बाहिर निस्की हेर्दा प्रतिवादी भनिएको सुरज भन्ने सरोज महतो नुनियाँले साइकल चलाई पछाडि अच्छेलाल महतो नुनियाँ बसी दक्षिणतर्फ भागिरहेको देखेको हुँ । घटनास्थलमा गई हेर्दा लक्ष्मीकुमारी यादव, बब्लीकुमारी, खुशीकुमारी र राहुल यादव समेतको शरीरमा तेजावले पोलेको घाइते अवस्थामा देखी निजहरूलाई उपचारको लागि पठाइएको घटना बारेमा बुझ्दा प्रतिवादीहरूमध्ये अच्छेलाल महतो नुनियाँले जाहेरवालीको छोरी लक्ष्मीकुमारी यादवलाई भगाई लिई गएकोमा जाहेरवालीले निजबाट छुटाई ल्याएको रीसइवि राखी जाहेरवालीको छोरी सुतिरहेको अवस्थामा ज्यानै मार्ने उद्देश्यले तेजाव शरीरमा हालेको हो भन्ने समेत व्यहोराको दीलिप मण्डल समेतले गरेको वस्तुस्थिति मुचुल्का ।

प्रतिवादी सुरज भन्ने सरोज महतो नुनियाँ समेतले गरेको उक्त कार्य मुलुकी ऐन, ज्यान सम्बन्धी महलको १ र १५ नं. को कसूर अपराध हुँदा निज उपर सोही महलको १५नं. बमोजिम सजाय हुन मागदावी लिई सककल मिसिल र प्रतिवादी सरोज महतो नुनियाँलाई यसै अभियोगपत्रसाथ पेश गरिएको छ । वारदातमा संलग्न रहेको अच्छेलाल महतो नुनियाँको हकमा भारतीय नागरिक भएकोले नेपाल सरहदभित्र फेला परेका बखत पक्राउ गरी कानून बमोजिम गरिनेछ । घाइतेहरू लक्ष्मीकुमारी, बब्लीकुमारी, खुशीकुमारीको काठमाण्डौंमा उपचार भइरहेको र निजहरूको कागज गराई पठाइदिने भनी जिल्ला प्रहरी कार्यालय, पर्साले महानगरीय प्रहरी परिसरलाई काठमाण्डौंमा अनुरोध गरेको क्र.सं. ४१३०को प्रहरी सञ्चार मिसिल संलग्न रहेकोमा कागज प्राप्त हुन बाँकी रहेकोले प्राप्त भएपछि पेश गरिने व्यहोरा अनुरोध छ भन्ने समेत व्यहोराको अभियोगपत्र ।

मैले तेजाव फालेको छैन । घटनास्थल मुचुल्का, जाहेरी व्यहोरा र राहुल यादवले गरेको कागज बारे मलाई थाहा छैन । अभियोग दावीको कसूर नगरेकोले मलाई सजाय हुनुपर्ने होइन भन्ने समेत व्यहोराको प्रतिवादी सरोजकुमार महतोले शुरु अदालतमा गरेको बयान ।

प्रतिवादी सरोज महतो नुनियाँको साक्षी अभयकान्त प्रसादले शुरु अदालतमा उपस्थित भई गरेको बकपत्र मिसिल सामेल रहेको ।

घाइते राहुल यादवले शुरु अदालतमा उपस्थित भई गरेको बकपत्र मिसिल सामेल रहेको ।

वस्तुस्थिति मुचुल्काका दीलिप मण्डलले शुरु अदालतमा उपस्थित भई गरेको बकपत्र कागज मिसिल सामेल रहेको ।

जाहेरवाली ललितादेवी यादवले शुरु अदालतमा उपस्थित भई गरेको बकपत्र शुरु मिसिल सामेल रहेको ।

घाइते लक्ष्मीकुमारीले शुरु अदालतमा उपस्थित भई गरेको बकपत्र शुरु मिसिल सामेल रहेको ।

पीडितलाई तेजाब हाली घाइते बनाएको कार्य ज्यान मार्ने उद्योगको कसूर भई सो कार्यमा प्रतिवादीको समेत संलग्नताको पुष्टि हुँदा अभियोग दावी बमोजिमको कसूर प्रतिवादीले गरेको ठहर्छ । १६ वर्षकी किशोरी लक्ष्मीकुमारी यादवको कान, घाँटी र अनुहार लगायत खुल्ला राख्न सकिने शरीरको भाग समेत जली कुरूप भएको अदालतमा बकपत्र गर्न आउँदा प्रष्ट रूपमा देखिएको अवस्थामा निजलाई अनुहार कुरूप भई जीवनभर पिरलो रहने व्यक्तिगत अवस्था तथा त्योभन्दा बढी कुरूप तथा अपाङ्ग छोरीलाई जीवनभर दिनुपर्ने साथ सहयोगको पारिवारिक बाध्यता तथा प्रतिवादीले पाउने सजायले पीडितलाई पुग्ने मानसिक राहत समेतलाई दृष्टिमा ज्यान सम्बन्धी महलको १५ नं. बमोजिम कैद वर्ष आठको सजाय प्रतिवादीलाई हुने ठहर्छ । अन्यथा लिएको प्रतिवादीको जिकिर प्रमाणको अभावमा पुग्न सक्दैन भन्ने समेत व्यहोराको शुरु जिल्ला अदालतबाट भएको फैसला ।

शुरुको फैसलामा चित्त बुझेन । पीडित लक्ष्मीकुमारी यादव र प्रतिवादी अच्छेलाल महतो समेत मेरो सरोकार सम्बन्धका व्यक्ति नहुँदा लक्ष्मीकुमारी यादवलाई मैले तेजाब हालमा अच्छेलाललाई सहयोग गर्नुपर्ने कुनै कारण र निजसँग मेरो कुनै रिसइवि कहींकतैबाट देखिँदैन । जाहेरवालाको जाहेरीमा अच्छेलाल महतो र सुरज महतो नुनियाँलाई प्रतिवादी बनाइएकोमा म सुरज महतो नुनियाँ नभई कुनै प्रतिवादी पक्राउ नपरी शङ्काको भरमा म सरोजकुमार महतोलाई पक्राउ गरी भूड्डा मुद्दा चलाइएको छ । त्यस्तै तेजाब हालिएको भनिएकोमा तेजाब सामान्य एसिड भएकोले यसले ज्यान लिने नभई सामान्य घाउ खत सम्म पार्ने हुँदा घा जाँच केश फारममा समेत न्वभखप्यगक प्लवगचथ चोटपटक लागेको भनी उल्लेख भएको अवस्थामा ज्यान मार्ने उद्योगको मुद्दा चलाइएको छ । शुरुबाट फैसला हुँदा मुलुकी ऐन, ज्यान सम्बन्धी महलको १ र १५ नं. को अपराध गरेको भनी तेजाबको डिब्बा वा कुनै दशी प्रमाण र कुनै चशमदिद विना अनुमानको भरमा मनगढन्ते जाहेरीको आधार लिई मलाई ८ वर्ष कैद हुने गरी सजाय भएको छ । तसर्थ प्रहरीमा भएको बयान तथा वादी दावी अस्पष्ट र शङ्कास्पद तथा पूर्वाग्रही रहेकोमा सोहीलाई आधार मानी सुरज महतो नुनियाँ भन्ने व्यक्तिको ठाउँमा म सरोजकुमार महतो उपर शङ्का भरमा भुठ्ठा मुद्दा चलाई मलाई ८ वर्ष कैद हुने गरी भएको शुरुको फैसला बदर गरी मलाई सफाई पाउने गरी इन्साफ गरी पाउँ भन्ने समेत व्यहोराको पुनरावेदक प्रतिवादी सरोजकुमार महतोको पुनरावेदनपत्र ।

घाउ जाँच केश फारममा उल्लेख भएको घाउ चोटको प्रकार (त्युभ या प्लवगचथ) को सन्दर्भमा प्रमाण मूल्याङ्कनको आधारमा शुरु पर्सा जिल्ला अदालतमा मिति २०६८/१०/८ मा भएको फैसला फरक पर्न सक्ने देखिँदा मुलुकी ऐन, अ.व. २०२ नं. तथा पुनरावेदन अदालत नियमावली, २०४८ को नियम ४७ बमोजिम प्रत्यर्थी भिकाई नियमानुसार पेश गर्नु भन्ने यस अदालतबाट भएको आदेश ।

ठहर खण्ड

पुनरावेदन अदालत नियमावली, २०४८ को नियम ५२ बमोजिम आजको दैनिक पेशी सूचीमा चढी इजलास समक्ष पेश हुन आएको प्रस्तुत ज्यान मार्ने उद्योग मुद्दामा पुनरावेदक प्रतिवादी सरोज कुमार महतोको तर्फबाट उपस्थित विद्वान अधिवक्ता श्री इश्वरराज ढकालले अभियोगपत्रमा प्रतिवादी बनाइएका सुरज कुमार महतो भन्ने सरोज कुमार महतो र पक्राउ परी आएका सरोज कुमार महतो अलग व्यक्ति हुन । पक्राउ परी आएका सरोज कुमार महतोको नाउँ सरोज कुमार महतो मात्र हो भनी निजको साक्षी अभयकान्त यादवले अदालतमा

वकपत्र गर्दा लेखाई दिएको देखिन्छ । यस सम्बन्धमा प्रतिवादीको मुलुकी ऐन, अ. वं १७३ नं वमोजिम सनाखत भएको देखिदैन । आपराधिक कार्यमा संलग्न नै नभएको निर्दोष व्यक्ति सरोज कुमार महतोलाई पक्राउ गरी निजलाई ८ वर्ष कैद हुने गरी भएको फैसला अन्यायपूर्ण भएकोले शुरु जिल्ला अदालतको इन्साफ उल्टी भै मेरो पक्षले अभियोग दावीबाट सफाई पाउनु पर्छ भन्ने बहस प्रस्तुत गर्नुभयो । प्रत्यर्थी नेपाल सरकारका तर्फबाट उपस्थित विद्वान उपन्यायाधिवक्ता श्री प्रकाश हुंगानाले पिडित लक्ष्मी कुमारीले अदालतमा उपस्थित भई गरेको वकपत्रमा प्रतिवादीको आमा तथा दिदीसँग भ्रगडा भएको, तेजाव हाल्ने धम्की दिएको, आफ्नो शरीरमा घाउ चोट पुग्ने गरी तेजाव हाल्ने कार्यमा यी प्रतिवादी समेत संलग्न रहेको भनी किटानी साथ वकपत्र गरिदिएको अवस्था छ । जाहेरवाली ललितादेवी र घाइते भएका राहुल यादवले घटनामा प्रतिवादीको संलग्नता रहेको भनी अदालतमा वकपत्र गरेको देखिन्छ । वस्तुस्थिति मुचुल्काका दिलिप मण्डलले घटनापश्चात् यी प्रतिवादी समेतका २ जना व्यक्ति तेजाव हाली भागेको देखेको हो भनी अदालतमा वकपत्र गर्दा लेखाएका छन् । यी प्रतिवादीले नै पिडित लक्ष्मी कुमारी लगायतलाई ज्यान मार्ने मनसायले तेजाव फाली भागी गएपश्चात् पीडितहरूको तत्काल उपचार हुन सकेको कारण ज्यान बच्न गएको अवस्था छ । यसरी तमाम साक्षी प्रमाणबाट प्रतिवादीले मुलुकी ऐन, ज्यान सम्बन्धीको महलको १५ नं वमोजिमको कसुर अपराध पुष्ट भएको छ । तसर्थ प्रतिवादीलाई ज्यान मार्ने उद्योगको कसुरमा ८ वर्ष कैद गर्ने गरी शुरुले गरेको फैसला मिलेको हुदा सोही फैसलालाई सदर हुनुपर्छ भन्ने समेत बहस प्रस्तुत गर्नुभयो ।

यसमा निर्णयतर्फ विचार गर्दा, लक्ष्मीकुमारी यादव र उनका बहिनीहरू १४ वर्षकी बब्ली, १० वर्षकी खुशी र १३ वर्षका भाई राहुल उपर मिति २०६८।४।३१ को राती आफ्नो घरमा सुतिरहेको समयमा तेजाव खन्याइएको विषयमा उनीहरूकी आमा ललितादेवी यादवको जाहेरीबाट अनुसन्धान प्रारम्भ भएको प्रस्तुत मुद्दामा प्रतिवादी सुरज भन्ने सरोजकुमार महतो उपर ज्यान मार्ने उद्योग गरेको हुँदा ज्यान सम्बन्धीको १५ नं. वमोजिम सजायको मागदावी लिई अभियोगपत्र पेश भएकोमा शुरु पर्सा जिल्ला अदालतबाट प्रतिवादी सरोजकुमार महतोलाई उक्त १५ नं. वमोजिम ८ वर्ष कैदको सजाय हुने ठहराई फैसला भए उपर प्रतिवादीको पुनरावेदन पर्न आएको रहेछ ।

पुनरावेदन सहितको मिसिल अध्ययन गरी पुनरावेदक प्रतिवादी र विपक्षी वादी नेपाल सरकारको तर्फबाट गरिएको बहस समेतलाई मध्यनजर गर्दा प्रस्तुत मुद्दामा देहायका प्रश्नहरूको निरोपण गर्नुपर्ने देखिन आयो ।

जाहेरीमा उल्लेखित सुरज महतो र यी पुनरावेदक प्रतिवादी सरोज कुमार महतो एउटै व्यक्ति हुन् वा होइनन् ?

पीडित उपर भएको कार्य ज्यान मार्ने उद्योगको परिभाषाभित्र पर्छ वा पर्दैन ?

आरोपित कसूरमा यी प्रतिवादीको संलग्नता छ वा छैन ?

निजलाई सजाय गरेको शुरु पर्सा जिल्ला अदालतको फैसला मिलेको छ वा छैन ? पुनरावेदन जिकिर पुग्न सक्छ वा सक्दैन ?

सर्वप्रथम पहिलो प्रश्नतर्फ हेर्दा, तेजाव खन्याउन साइकलमा अच्छेलाललाई लिई आउने र वारदातपश्चात् अच्छेलाल महतो नुनियाँलाई साइकलको पछाडि राखी लैजाने व्यक्तिको नाम 'सुरज महतो' भन्ने जाहेरीमा उल्लेख भएको छ, तापनि यी प्रतिवादीले अनुसन्धान अधिकारी समक्ष बयान गर्दा आफू "सुरज महतो" नाम गरेको व्यक्ति होइन भनी जिकिर लिएको पाईदैन । प्रतिवादी र जाहेरवालाको परिवार एउटै गाउँटोलका एक आपसमा चिनाजानी भएका व्यक्ति देखिन्छन् । अनुसन्धानमा कागज गर्दा दिलिप मण्डल र पीडित राहुल यादव

समेतले यी प्रतिवादीलाई “सुरज भन्ने सरोज महतो ” भनी सम्बोधन गरेको पाइन्छ । गाउँघरमा अर्को “सुरज महतो” नाम गरेको व्यक्ति छ, भन्ने प्रतिवादीको जिकिर छैन । यस स्थितिमा जाहेरीमा उल्लेखित व्यक्ति आफू होइन भन्ने प्रतिवादीको जिकिर स्वीकार योग्य भएन ।

अब पीडित उपर भएको कार्य ज्यान मार्ने उद्योगको परिभाषाभित्र पर्छ वा पर्दैन भन्ने दोस्रो प्रश्न तर्फ हेर्दा प्रश्नको निरोपण सन्दर्भमा उद्योगको सैद्धान्तिक पक्ष, मुलुकी ऐन ज्यान सम्बन्धीको १५ नं. को व्यवस्थाको व्याख्या र विश्लेषण, उद्योगको कसूरको प्रकृति, त्यस्तो कसूर कायम हुनको लागि आवश्यक पर्ने तत्वहरु र ज्यान मार्ने उद्योगको कसूरमा सर्वोच्च अदालतबाट प्रतिपादित सिद्धान्त समेतको सन्दर्भमा प्रस्तुत मुद्दामा ती तत्वहरु विद्यमान छन् वा छैनन् भनी हेर्नुपर्ने हुन आयो ।

प्रारम्भमा नै के कुरा स्पष्ट गर्न जरुरी छ भने ज्यान मार्ने उद्योग बारे हाम्रो अहिलेसम्मको बुझाई अधुरो अपुरो र सङ्घर्ष छ । ज्यान मार्ने उद्योग मुद्दामा अपराधिक कार्य (Actus reus) लाई परम्परागत रूपमा बुझ्ने र समान्यतः हातहतियारको प्रयोग गरी वा नगरी कुनै व्यक्ति उपर गरिने शारीरिक आक्रमणको सन्दर्भमा मात्र उद्योगलाई हेरिने आमप्रचलन अहिले रहेको छ । सो दृष्टिबाट हेर्दा प्रस्तुत मुद्दामा तेजाब खन्याइएको विषय केही फरक प्रकृतिको देखिएकोबाट तेजाब खन्याएको विषय पनि उद्योग हुन्छ र ? भन्ने सोच पनि यदाकदा आइहाल्छ । उद्योग सम्बन्धी कसूरलाई एउटा विशिष्ट कसूरको रूपमा हेर्ने सोही पृष्ठभूमिमा उद्योग अन्तर्गतको एउटा कसूरको रूपमा ज्यान मार्ने उद्योगको कसूरलाई बुझ्ने यस विषयमा सर्वोच्च अदालतबाट प्रतिपादित सिद्धान्तहरूको विश्लेषण गर्दै सैद्धान्तिक एवम् व्यवहारिक पक्षहरूलाई समेत केलाउँदै एउटा स्पष्ट न्यायिक दृष्टिकोणको विकास हुन हामीकहाँ अझै बाँकी देखिन्छ । तसर्थ उद्योगको सैद्धान्तिक पक्षमा समेत यहाँ विवेचना गर्नु आवश्यक देखिएको छ ।

वस्तुतः उद्योगको अपराध “असफल अपराध” हो । अर्थात् उद्योगमा जुन कार्य गर्ने सोचसमझ एवम् मनसाय राखी कार्य गरिएको हुन्छ, सो कार्य पूर्ण हुन पाएको हुँदैन । यसलाई स्पष्ट पार्दै विधिशास्त्री George Fletcher ले भनेका छन् :

Attempts are cases of failure. A would-be killer shoots, but his aim is off. A woman sent on robbery enters a bank and pulls a gun, but is arrested before she gets the money. A man tries to rape a woman, but she dissuades by telling him that she is pregnant. A man puts poison into his intended victim's coffee cup, but the latter spills the coffee before drinking it. All of these frustrated crimes are candidates for liability as criminal attempt.¹

निश्चित रूपमा पनि माथिका सबै दृष्टान्तहरु असफल अपराधका दृष्टान्त हुन् । यहाँ अपराधिक कार्य र अपराधिक मनसाय दुवै तत्वको उपस्थिति हुँदा हुँदै पनि जुन मनसाय वा नियत राखेर कार्य गर्न खोजिएको छ, सो पूरा भएको हुँदैन । गर्न खोजिएको कार्य पूरा नहुने भएकै कारणबाट उद्योगलाई प्रसिद्ध अपराध शास्त्रीद्वय स्मिथ र होगन (Smith & Hogan) ले अपूर्ण अपराध (inchoate offence) पनि भनेका छन् ।² अपूर्ण अपराध भएकै कारणले उद्योगको प्रकृति एवम् विशिष्ट स्वरूपलाई स्पष्ट गर्दै र उद्योग भन्ने नमिलने कसूरहरु यसमा नपर्न भन्नको लागि यसमा मनसाय तत्वलाई विशेष सतर्कतापूर्वक हेरिन्छ । उदाहरणार्थ हत्याको पूर्ण

1 George Fletcher, RETHINKING CRIMINAL LAW, Oxford University Press, 2000 P131
2 J.C. Smith and B. Hogan, CRIMINAL LAW (12 Ed, David Ormerod ed; 2008, OUP) at p 379

अपराध आवेशमा आई, होश नपुऱ्याई वा हेलचेक्रुयाई गरे पनि घट्टन सकछ भने उद्योग अपराधिक मनसाय नराखी घट्टनै न उद्योग सम्बन्धी कसूरमा अपराधिक कार्य र मनसायबीच रहेको सम्बन्धलाई स्पष्ट गर्दै अपराध शास्त्री Courtney Stanhope Kenny ले भनेका छन् : Essence of attempt lies in the intention rather than in the acts done in furtherance thereof. In other words, the criminality is constituted more by mens rea than by the actus reus. Yet mens rea alone is not a crime, the court required physical evidence; but so much was necessary to establish mens rea .

यसै सन्दर्भमा त्यसो भए अपराधिक कार्य (actus reus) को कुन चरणमा उद्योगको अपराध हुन जान्छ त भन्ने अर्को प्रश्न हाम्रो सामु उत्पन्न हुन्छ। यस बारे विभिन्न मुलुकमा अपनाइएको न्यायिक व्यवहार र दृष्टिकोणमा सामान्य रुपको विविधता पाइन्छ। उदाहरणार्थ अमेरिकी अदालतहरूको दृष्टिमा उद्योग ठहर्नको लागि अभियुक्त तयारीको चरणबाट सारभूत रुपमा अधि बढ्दै (Taking substantial steps) खतरनाक रुपले आफ्नो उद्देश्यको नजिक (In dangerous proximity to the end) पुग्दछ। यस बारेमा एउटा मुद्दामा भनिएको पनि छ :

The crux of determination of whether the acts are sufficient to constitute an attempt is whether, when given the specific intent to commit an offense, the acts taken in furtherance thereof are such that there is dangerous proximity to success in carrying out the attempt.⁴

अध्ययनले के देखाउँछ भने अमेरिकी अदालतहरूले अपराधिक कार्य (Actus reus) को जुन मानक खडा गर्न खोजेका छन्, त्यही मानक संयुक्त अधिराज्यमा खडा गर्न खोजिएको छैन। उदाहरणार्थ संयुक्त अधिराज्यको फौजदारी उद्योग ऐन, (Criminal Attempt Act) १९८१ को दफा १ को उपदफा (१) मा उद्योगलाई परिभाषा गर्दै भनिएको छ,

"If with intent to commit an offence to which this section applies, a person does an act which is more than merely preparatory to the commission of the offence, he is guilty of attempting to commit the offence."

माथिको परिभाषामा कतिपय अमेरिकी राज्यहरूका कानूनमा भए जस्तो अपराध घटाउने सन्दर्भमा गम्भीर प्रयास गरेको मानिने कुनै कार्य "Conduct constituting substantial step toward the commission of the offence"⁵ वा अमेरिकी अदालतहरूले भनेजस्तो खतरनाक रुपले अपराधिक उद्देश्यको नजिक पुगेको (within dangerous proximity to the criminal end) हुनुपर्ने आवश्यकता देखाएको छैन। तयारी भन्दा अधि बढेर अपराध घटाउन चालिएको सामान्य कदम (Slightest conduct towards commission of an offence) पनि अपराधिक कार्यको वर्गभित्र पर्न सकछ।⁶ उद्योगको अपराधमा अपराधीको मनसाय र अपराधिक कार्य दुवै विद्यमान हुनुपर्ने आवश्यकतालाई भने माथिको परिभाषामा स्पष्टसंग राखिएको छ।

त्यसो भए कस्तो छ त हाम्रो कानूनी व्यवस्था ? यहाँ सान्दर्भिक प्रश्न उठ्छ। स्पष्टै छ, हामीकहाँ उद्योग बारे सर्वस्वीकृत दृष्टिकोणको विकास हुन अझै बाँकी छ। मुलुकी ऐनको विभिन्न महल र अन्य विशेष ऐनहरूमा उद्योगको कसूरमा सजायको व्यवस्था गरिए पनि उद्योगलाई स्पष्टसंग परिभाषा गरिएको छैन।⁷ यहाँ सन्दर्भ

3 Kenny's OUTLINE OF CRIMINAL LAW (9 th ed. J.W. (cecil Turner 1966) at p.102

4 People V. Paluch 222 N.E. 2d 508, 510 (Ill. App.ct. 1966)

5 For e.g. Colorado Penal Code 6-18-2-101(1)

6 J.C. Smith & B Hogan, Supra note 2 at p. 38

7 हालै मस्यौदा भएको अपराध संहिताले "अपराधिक षडयन्त्र, उद्योग, प्रोत्साहन र मतियार" शिर्षकमा छुट्टै परिच्छेदको व्यवस्था गरे पनि उद्योगको राम्रोसंग परिभाषा गरेको छैन। हेनुहोस् दफा ३३

ज्यान माने उद्योगको हुँदा सो सम्बन्धमा ज्यान सम्बन्धीको १५ नं. मा गरिएको व्यवस्थाको विश्लेषण गर्नुपर्ने हुन आएको छ। उक्त १५ नं. मा देहायको व्यवस्था रहेको पाइन्छ :

“ज्यान माने मनसायले गोली चलाउने वा बम हान्ने वा घातक हतियारले काट्ने वा मार्नका लागि अरु जुनसुकै कुराको उद्योग गरी मर्नेसम्मको काम गरेकोमा कुनै कारणले ज्यान मर्न पाएको रहेनछ भने त्यस्तो काम गर्ने र गर्न लगाउने तथा सो ठाउँमा गै बचन दिने वा मद्दत गर्नेलाई पाँचवर्षदेखि बाह्र वर्षसम्म कैद गर्नुपर्छ।”

उपर्युक्त व्यवस्थामा ज्यान माने उद्योगको परिष्कृत परिभाषा नदिइए पनि परिभाषाजन्य व्यवस्थाहरू रहेका छन्। उक्त व्यवस्थाको विश्लेषण गर्दा उद्योग ठहर्नको लागि देहायका तत्वहरू विद्यमान हुनुपर्छ :

अपराधिक कार्य वा वारदात मनसायपूर्वक घटाइएको हुनुपर्छ।

त्यस्तो अपराधिक कार्य अन्तर्गत गोली चलाउने वा बम हान्ने वा घातक हतियारले काट्ने वा मार्नको लागि अरु जुनसुकै कार्य गरिएको हुनसक्छ।

कार्य गम्भीर हुनुपर्छ अर्थात् “मर्नेसम्मको” हुनुपर्छ तर सो गर्दा पनि कुनै कारणले ज्यान मर्न नपाएको अवस्था हुनुपर्छ।

माथिका बुँदाहरूमा स्पष्टसंग उल्लेख भएको तत्व “मनसाय” हो। जसले उद्योगको सैद्धान्तिक पक्षसंग तादात्म्यता राख्दछ। अर्थात् उद्योगमा पनि त्यही अपराधिक मनसाय रहनु पर्छ, जुन कर्तव्य ज्यान कसुरको लागि आवश्यक पर्छ। यहाँ कृत्सित मनसाय, निर्ममता, दयाहिनता त्यही श्रेणीको हुन्छ, जुन कर्तव्य ज्यानमा हुन्छ। यस बारेमा विधिशास्त्री यच.यल. ए. हार्ट (H.L.A. Hart) को देहायको कथन सान्दर्भिक देखिन आउँछ :

“... There seems to be no difference in wickedness, though there may be in skill, between the successful and the unsuccessful attempt..... Very often an unsuccessful attempt is merely the accidental failure to commit the crime because somebody unexpectedly intervenes and frustrates the attempt.”⁸

उपर्युक्त कथनमा विधिशास्त्री हार्टले अपराधिक मनसायलाई निर्दयीपन वा निर्ममतासँग जोड्दै यस्तो निर्दयतापूर्ण अपराध र उद्योगमा फरक नहुने कुरामा स्पष्ट गरेका छन्। उनले भनेझैं अपराधिक मनसायको सघनता उद्योग र पूर्ण अपराधमा एउटै तहको हुन्छ फरक हुँदैन। मनसाय तत्व आवश्यक पर्छ भने यसलाई कहाँबाट खोज्ने भन्ने अर्को सान्दर्भिक प्रश्न पनि यहीं निर आइपुग्छ। वस्तुतः मनसाय तत्व अपराधिक कार्यबाट नै खोजिने, हेरिने विषय हो त्यसैले यो सधैं मुखरित अवस्थामा हुँदैन। कार्यको प्रकृति र सम्भावित परिणाम र सो परिणाम ल्याउन अभियुक्तले चालेको कदमहरूबाट नै मनसाय तत्वको खोजी गरिनुपर्छ। यही सन्दर्भमा अभियुक्तले आफ्नो कार्यको सम्भावित परिणाम यस्तो हुन सक्छ भन्ने जानकारी वा ज्ञान (Knowledge about possible consequence) राखेको थियो वा थिएन, कार्यलाई हेरी यस्तो कार्यबाट यस्तो परिणाम निस्कन्छ भनी सामान्य समझको व्यक्तिले पनि भन्न सक्ने अवस्था अमुक वारदातमा थियो वा थिएन भन्ने कुरा हेरी मनसाय तत्व बारे यकिन गरिनुपर्छ। यहाँ सम्मानित सर्वोच्च अदालतले इस्लामुद्दिन जोलाहाको मुद्दामा व्यक्त गरेको धारणा सान्दर्भिक देखिन्छ। सो मुद्दामा भनिएको छ :

“ज्यान मार्ने उद्योगका मुद्दाहरूमा ज्यान मार्ने मनसाय कुनैमा स्पष्ट नै देखिने हुन्छ, कुनैमा अभियुक्तले गरेको अपराधिक क्रियाबाट उसको मनसाय पत्ता लगाउनु पर्छ”^९

त्यस्तैगरी अपराधीको कार्यबाट नै मनसाय तत्वको खोजी गरिनु पर्ने भन्ने बारे सम्मानित सर्वोच्च अदालतले राधेश्याम तेलीको मुद्दामा अझ स्पष्ट गर्दै भनेको छ :

“कुनै व्यक्तिले गरेको कार्य कस्तो छ भनी हेरी निजले गरेको अपराधजन्य कार्यबाट नै मनसाय तत्व पहिलाउन सकिने हुन्छ । अपराधजन्य कार्य अलावा अन्य आधारबाट निकाल्न खोजिने मनसाय तत्व वस्तुगत परीक्षणमा आधारित रहँदैन । यस्तो माध्यम असम्भव नभएपनि जोखिमपूर्ण भने अवस्थ हुन्छ । अपराधजन्य कार्य नै मनसाय तत्व पहिल्याउने ससक्त एवं भरपर्दो माध्यम हो । वस्तुगत परीक्षणमा आधारित भएर निकालिने निश्कर्ष हुँदा यस्तो निश्कर्ष सधै कसी लगाएर जाँचन सकिने हुन्छ ।”^{१०}

मनसाय तत्व बारेमा यति भनेर अब अपराधिक कार्यतर्फ हेरौं: ज्यान सम्बन्धीको १५ नं. मा अपराधिक कार्यहरूको एउटा सूची दिइएको छ, जस्तो “गोली चलाउने, बम हान्ने वा घातक हतियारले काट्ने आदि” स्पष्ट नै छ, यी अपराधिक कार्यका दृष्टान्त मात्र हुन् । उद्योगमा यस्ता कार्यको सूची लामै हुनसक्छ । उदाहरणार्थ मार्छु नै भन्ने मनसायले वा मर्छु भन्ने जान्दाजान्दै कुनै ठाउँमा कैयौं दिनसम्म थुन्नु, विष हाल्नु, शरीरमा आगो लगाउनु वा ढोका थुनी घरमा आगो लगाउनु वा कोठा भित्र अक्सिजन सकिने स्थिति पार्नु वा तेजाब खन्याउनु आदि आदि । यसरी हेर्दा ज्यान मार्ने उद्योग ठहर्नेको लागी सो गर्ने मनसाय राखी गरिने जुनसुकै कार्य पनि अपराधिक कार्यको वर्गभित्र पर्न सक्छ । सम्भवतः यही कुरालाई दृष्टिगत गरी विधिकर्ताले “ज्यान मार्नेको लागि अरु जुनसुकै कुराको उद्योग गरी” भन्ने शब्द समूहको प्रयोग पनि ज्यान सम्बन्धीको १५ नं. मा गरेको छ । अर्थात् उद्योगमा अपराधिक कार्य (Actus reus) हुनको लागि “मर्नेसम्मको काम गरेको” हुनुपर्छ तर सो कार्य जे पनि हुन सक्छ, यसको सूची अनन्त बन्न सक्छ । त्यसैले के कार्य ग्यो भन्ने भन्दा पनि कति गम्भीर कार्य ग्यो र सो कार्य पूर्ण अपराधको कति नजिक छ, वस्तुतः उद्योगमा हेरिनुपर्ने कुरा यही हो । यो पक्षलाई ध्यान नदिई कस्तो हतियार प्रयोग ग्यो भन्ने आधारमा मात्र उद्योग हो वा होइन भनी ठहर्‍याउन खोज्यौं भने हामी एउटा अन्यायपूर्ण एवम् अराजक स्थितिमा पुग्दछौं । कहिले बन्दुक फायर भएको वा खुकुरीले गर्दनमा नै हान्दा पनि उद्योग ठहर्‍याउँदैनौं^{११} भने कहिले छुरा प्रहार गरेकोमा पनि उद्योग ठहर्‍याउँदछौं^{१२} संक्षेपमा, उद्योग ठहर्नेको लागि केवल तयारी मात्र नभई अभियुक्तले वारदात घटाउनेतर्फ गम्भीर प्रयास गरेको र सो कार्य माथि भनिभैँ खतरनाक रूपले पूर्ण अपराधको नजिक (Dangerous proximity to the end) हुनुपर्छ । अर्थात् ज्यान सम्बन्धीको १५ नं. मा उल्लेखित भाषामा भन्ने हो भने “मर्नेसम्मको काम” गर्दा पनि “कुनै कारणले” ज्यान मर्न नपाएको हुनुपर्छ ।

अब यहाँ ज्यान सम्बन्धीको १५ नं. मा “कुनै कारण” भन्ने उल्लेख भएकोले सो कारण के हुनसक्ला भन्ने जिज्ञासा उत्पन्न हुनसक्छ । यसलाई हाम्रो सर्वोच्च अदालतले पटक पटक व्याख्या गरेको छ । यद्यपि ती सबै व्याख्याहरू उद्योगको विधिशास्त्रलाई स्पष्ट गर्ने वा यस विषयमा मातहतका अदालतहरूलाई मार्गदर्शन गर्ने किसिमका छैनन् । सम्मानित सर्वोच्च अदालतले सजिलोसंग व्यक्त गर्ने गरेको धारणा तेश्रो पक्षको हस्तक्षेपको

९ इस्लामुद्दिन जोलाहा वि. श्री ५ को सरकार, ने.का.प. २०४३, नि.नं. इडिट, पृ.८१०, डिल्लिप्रसाद सिम्बडा वि. श्री ५ को सरकार, ने.का.प. २०३७, पृ. १३९२, पृ. १४८ मा पनि मनसायको खोजि यसरी नै गरिनु पर्ने अदालतको दृष्टिकोण छ ।

१० राधेश्याम साहु तेली वि.श्री ५ को सरकार, ने.का.प.२०४३ नि.नं २६१७ पृष्ठ १०२

११ ने.का.प. २०६६ नि.नं. ८१३६, पृ. ३०८, ने.का.प. २०५५, नि.नं. ६६०९, पृ. ५७२

१२ ने.का.प. २०४६ नि.नं. ३८१४, पृ. ८६०

विद्यमानता हो।¹³ “अभियुक्तले ज्यान मार्न भनी गरेको कार्य तेश्रो तत्वको अप्रत्यासित रूपमा अपभ्रंष्ट उपस्थित वा विद्यमान हुन गएको कारणले सम्पन्न हुन नपाएको हुन्छ” भन्ने सम्मानित सर्वोच्च अदालतको दृष्टिकोण छ।¹⁴ तर यहाँ स्पष्ट हुनु पर्ने कुरा के छ भने तेश्रो तत्वको उपस्थिति भनेको सँधै त्यस्तो तत्वको भौतिक उपस्थिति मात्र नहुन सक्छ। यसो भन्नु ज्यान सम्बन्धी १५ नं. मा प्रयुक्त “कुनै कारण” को साङ्गोपाङ्गो अर्थ हुन सक्दैन। “कुनै कारण” भनेको यथार्थमा जुनसुकै कारण हुनसक्छ। जस्तो, अपराधीसंग सो कार्य सम्पन्न गर्ने सीप वा समय, श्रोत र साधनको अभाव हुनु, पक्राउ पर्छु भन्ने डरले भाग्नु, मर्त्यो भनी छाडेकोमा तत्काल मद्दत पुगी अस्पताल लगी उपचार हुन सक्नु आदिस कारण अनेक हुन सक्छन्। अझ कतिसम्म भने पूर्ण अपराध हुन असम्भव स्थितिमा (जस्तो चोरी गर्न खोजिएकोमा घर रिक्तो हुनु) मा पनि उद्योग ठहर्छ सक्छ।¹⁵

संक्षेपमा ज्यान सम्बन्धीको १५ नं. वा अन्य कुनै अपराधको उद्योग बारे विधिसम्मत व्याख्या गर्दा यो व्यवस्थाको उद्देश्य र समाजमा पार्ने प्रभाव बारे पनि हामी सबैको ध्यान जानु आवश्यक छ। उद्योगलाई कसूरको रूपमा परिभाषित गरेर राज्यले अपराधको रोकथाममा सकारात्मक योगदान दिनसक्छ भने पूर्ण अपराध र तयारीको बीचमा एउटा निश्चित वर्गको अपराधलाई स्वीकार गर्दै उपयुक्त दण्ड प्रदान गरी दण्डहिनतालाई रोक्ने प्रयास पनि गरेको हुन्छ। ज्यान सम्बन्धीको १५ नं. को व्याख्या गर्दा हामीले यी कुराहरूलाई बिसर्जन मिल्दैन। उद्योगको अपराधलाई अलग्गै वर्गको अपराधको रूपमा स्वीकार गर्नुको उद्देश्य बारेमा बेलायतको कानून सुधार आयोगले भनेको छ :

"The present offense of attempt is the product of a delicate balancing exercise between two needs. On the one hand there is a need to allow effective intervention to prevent harm. On the other, there is a need to ensure that only sufficiently culpable individuals, whose conduct brings with it a clear threat of harm, are labeled and punished as 'attempters'." ¹⁶

उपर्युक्त सैद्धान्तिक सन्दर्भमा प्रस्तुत मुद्दामा पीडित उपरको कार्य ज्यान मार्ने उद्योगको परिभाषाभित्र पर्छ वा पर्दैन भनी हेर्दा यहाँ आफ्नो घरभित्र एउटै पलङ्गमा सुतिरहेका तीनवटा बालक र एउटी नवयौवना उपर तेजाब हालिएको छस चारैजनाको शरीर तेजाबबाट जलेको छ। सोमध्ये राहुल (१३ वर्ष) र खुशीकुमारी (१० वर्ष) को अगाडिको आड (Trunk) मा तेजाब हालिएको छ भने बब्ली (१४ वर्ष) र लक्ष्मीकुमारी (१६ वर्ष) को स्थिति अरु गम्भीर छ। दुवै जनालाई काठमाण्डौ लगी एक जनालाई कान्ती अस्पताल र अर्कोलाई वीर अस्पतालमा भर्ना गरी उपचार गर्नु परेको अवस्था छ। यी तेजाब खन्याइएका पीडितमध्ये लक्ष्मीकुमारीको अवस्था यति गम्भीर छ कि घटनाको भोलिपल्ट मिति २०६८।४।३२ मा गरिएको नारायणी उप-क्षेत्रीय अस्पतालको प्रेस्क्रिप्सनमा "Acid burn 100%" लेखिएको छ भने दुई हप्ता पछि मिति २०६८।५।१२ मा गरिएको घाँ जाँच प्रतिवेदनमा Acid burn on head, ear, face, neck, chest, abdomen, both hands, foot भन्ने उल्लेख भएको छ। यसरी यी पीडितको सम्पूर्ण शरीरमा नै तेजाब खन्याइएको र सोबाट करिब करिब सम्पूर्ण शरीर जलेको स्पष्ट देखिन्छ। पीडित लक्ष्मीकुमारी काठमाण्डौमा उपचारको क्रममा रहेबाट अनुसन्धानको अवस्थामा उनको कागज हुन सकेको छैन तर अदालतमा बकपत्र गर्दा मिति २०६८।८।२७ मा निजले “घाउ अहिलेसम्म छ, एउटा कान

13 श्री ५ को सरकार वि. रामबहादुर पौडेल, ने.का.प. २०६५, नि.नं ७९३६, पृ. २४१

14 महेन्द्रराज बम वि. श्री ५ को सरकार, ने.का.प. २०५१, नि.नं. ४८९०, पृ. २२६

15 Kenney's, Supra note... at P. 106

16 Smith & Hogan, Supra note 2 at P. 387

छैन, टाउको, हात, अगाडि शरीरको पूरै भागमा तेजाव हाली जलेको घाउ छ (स.ज. ७)” भनी उल्लेख गरेको अवस्था छ । यी पीडितको गम्भीर अवस्था बारे शुरु जिल्ला अदालतको फैसलामा “लक्ष्मीकुमारी यादवको नाक, कान, घाँटी, अनुहार लगायत खुला रुपमा राख्न सकिने शरीरको भाग समेत जली कुरूप भएको, निज अदालतमा वकपत्र गर्न आउँदा प्रत्यक्ष देखिएको छ” भन्ने उल्लेख छ । फैसलामा उल्लेखित उक्त कथनलाई न्यायाधीशले गरेको न्यायिक टिप्पणी (Judicial note) को रुपमा लिन सकिने अवस्था पनि यहाँ छ । यसरी वारदातको रूप, पीडित उपर परेको चोट आदि हेर्दा अपराधिक कार्य अत्यन्त गम्भीर देखिएको र समयमा हार गुहार एवम् उपचार नपाएको भए पीडितमध्ये तेजावबाट शतप्रतिशत जलेकी लक्ष्मीकुमारीको ज्यान मर्ने अवस्था रहेको स्पष्ट देखिँदा ज्यान मर्ने सम्मको कुरा गर्दा पनि ज्यान मर्न नपाएको रहेछ भन्नु पर्ने हुन आयो ।

अब ज्यान मार्ने उद्योग ठहर्नेको लागि आवश्यक मनसाय तत्व प्रस्तुत मुद्दामा छ, वा छैन भनी हेर्दा यहाँ मूल व्यक्ति अछ्छेलाल भारतीय नागरिक भई मुद्दा चलन नसकेको स्थिति भए पनि मिसिल मौजुद अन्य कागजहरुबाट निजले लक्ष्मीकुमारीलाई भगाई लगेको, लक्ष्मीलाई बाबु आमाले फर्काई ल्याएको पाँच दिनभित्रैमा प्रस्तुत वारदात घट्टन गएको अवस्था छ भने उनै अछ्छेलालको फुपुको छोरा यी सरोजकुमार महतोको अनुसन्धान अधिकारी समक्ष भएको बयान हेर्दा अछ्छेलालले लक्ष्मीकुमारीको परिवारलाई दुष्मन ठानी ठीक पार्ने, शान्तिसँग पनि बस्न खान नदिने, लक्ष्मीकुमारी समेत उपर तेजाव फाल्ने र सो फालेपछि निज जली मर्ने कुरा सरोजलाई बताई सो कार्य गर्ने योजना बनाई सोमा सरोजकुमारको सहयोग मागेको र निजले मन्जुरी दिएको भन्ने निजको अनुसन्धान अधिकारी समक्ष भएको बयानबाट देखिन्छ । निजले अदालतमा इन्कारी बयान गरेका छन् तापनि प्रहरीको बयान प्रमाण ऐन, २०३१ को दफा ९(१) मा उल्लेख भएभै यसमा करकाप धम्कीबाट भएको भन्ने निजको जिकिर छैन । मिसिल हेर्दा लक्ष्मीकुमारीलाई मार्ने मनसाय साथ योजना बनेको र सो साभा योजना बमोजिम अपराधिक कार्य भएको देखिनुको साथै पीडितको शरीरमा परेको तेजाव र सोको कारण सृजित अवस्था समेतबाट मार्ने मनसाय राखी तेजाव खन्याइएको रहेछस तत्काल हारगुहार एवम् उपचार हुन सकेबाट मात्र लक्ष्मीकुमारीको ज्यान बच्न गएको रहेछ भन्नुपर्ने देखिँदा पीडित उपर हुन गएको कार्य ज्यान सम्बन्धीको १५ नं. को परिभाषाभित्र पर्ने देखिन आयो ।

ज्यान मार्ने उद्योगको कार्यमा यी प्रतिवादी सरोज कुमार महतोको संलग्नता छ, वा छैन भन्ने तर्फ हेर्दा यी प्रतिवादीले अनुसन्धान अधिकारी समक्ष बयान गर्दा अछ्छेलाल आफ्नो मामाको छोरा भएको, निजले लक्ष्मी कुमारी समेतलाई मार्नेको लागि योजना बनाई त्यसमा आफ्नो सहयोग मागेको र सोमा सहयोग गर्न आफु मन्जूर भै वारदातको राती साइकलमा अछ्छेलाललाई पछि राखी पीडितको घरसम्म पुऱ्याएको र अछ्छेलालले तेजाव खन्याई सकेपछि निजलाई पुनः साइकलमा राखी भारत रक्सौलसम्म सँगै पुऱ्याई आएको भनी बयान गरेको पाइन्छ । जाहेरवालाको निज उपर किटानी जाहेरी छ, पीडित लक्ष्मीकुमारी छिमेकी दिलिप मण्डल समेतले निज उपर पोल गरी वकपत्र गरेको अवस्था छ। निजहरुले तेजाव हालेपछि बच्चाहरु चिच्चाएको आवाज सुनी तत्काल सोही घरमा रहेकी जाहेरवाली ललितादेवीले वाहिर निस्की यी प्रतिवादी समेतलाई लखट्टै गएको तर पक्रन नसकेबाट निजहरु भाग्न सफल भएको भन्ने जाहेरवालीको वकपत्र समेतबाट देखिन्छ । मुलुकी ऐन, ज्यान सम्बन्धी महलको १५ नं मा रहेको व्यवस्था अनुसार वारदातस्थलमा गै “वचन दिने वा मद्दत गर्ने” व्यक्ति पनि मूल अभियुक्त सरह हुने देखिएको र यी प्रतिवादी अपराधिक योजनामा पसेको, सो साभा योजनाको कार्यान्वयन गर्न साइकलमा अछ्छेलालसँगै वारदातस्थलमा गएको र वारदात पश्चात् पुनः अछ्छेलाललाई साइकलमा राखी सिमा कटाएकोबाट निजले अपराध गर्नमा मद्दत गरेको भन्ने स्पष्ट देखिन आयो । यस स्थितिमा ज्यान सम्बन्धीको १५ नं मा वर्णित अपराधिक दायित्व निजले व्यहोर्नु पर्ने नै देखिन आयो ।

अव शुरु जिल्ला अदालतको इन्साफ मिलेको छ वा छैन सफाई पाउनु पर्ने भन्ने निजको पुनरावेदन जिकिर पुग्न सक्छ वा सक्दैन ? भन्ने अन्तिम प्रश्न तर्फ हेर्दा शुरु जिल्ला अदालतले यी प्रतिवादीलाई आठ वर्ष कैदको सजाय गरेको देखियो । सो गर्दा शुरु अदालतले मुख्य रूपमा चारजना पीडितहरू उपर गरिएको आक्रमण, निजहरूको र विशेष गरी लक्ष्मी कुमारीको अवस्था, निजलाई पुग्न गएको क्षति, कुरूप जीवन बिताउनु पर्ने वाध्यतासमेतलाई हेरेको देखियो । यी सबै कुरा अपराधिक दायित्व बढाउनको लागि अदालतले विचार गर्ने आवश्यक तत्व हुन् । तर यी कुराहरूको विश्लेषण गर्दा शुरु जि.अ.ले यी प्रतिवादी अपराधिक योजना र कार्यका सहयात्री हुन्स मुल पात्र होइनन् भन्ने कुरातर्फ भने हेक्का राखेको पाइएन । सजाय प्रयोजनको लागि अपराधिक दायित्व बढाउने तत्वहरूको विश्लेषण गर्दा अपराधिक मात्राभन्दा चर्को सजाय दिन हुदैन भन्ने कुरालाई पनि अदालतले उत्तिकै महत्व साथ हेर्नु न्यायको दृष्टिमा आवश्यक हुन्छ । उपयुक्त सजाय प्रदान गर्नु न्यायिक आवश्यकता र चुनौती दुवै हो । यस दृष्टिबाट हेर्दा विद्यमान सम्पूर्ण तथ्यहरूको मूल्याङ्कन गर्दा पीडितहरू उपर गरिएको अपराध अवश्य पनि जघन्य देखिएको छ, पीडितहरू सुतिरहेको अवस्थामा उनीहरूको तर्फबाट उक्साउने आदि कुनै कार्य नभएको स्थितिमा नाबालकहरू समेतमा पर्ने गरी अत्यन्त निर्दयतापूर्वक तेजाव खन्याउने कार्य भएको छ । यस्तो कार्यलाई उचित सजाय दिई भविष्यमा अरु व्यक्तिहरूलाई यस्ता आपाराधिक कार्य गर्नबाट रोक्नु न्यायको दृष्टिमा जरुरी छ । सो हुँदा हुँदै पनि प्रतिवादी सरोज कुमार महतो यस बारदातमा मुल पात्र नदेखिई सहयात्री सम्म देखिंदा जिल्ला अदालतबाट ज्यान सम्बन्धीको १५ नं. बमोजिम ८ वर्ष कैदको सजाय गरेको चर्को पर्ने देखिंदा तजविजी कैद ६ वर्षको सजाय गर्नु उपयुक्त देखिन आयो ।

तसर्थ, माथि विवेचित आधार, कारण र प्रमाण समेतबाट प्रतिवादी सरोज कुमार महतोले मुलुकी ऐन, ज्यान सम्बन्धीको १५ नं विपरित कसुर गरेको देखिन आएकोले कसुर कायम गरेको हदसम्म शुरु पर्सा जिल्ला अदालतबाट मिति २०६८/१०/८ मा भएको फैसला मिलेकै देखियो । तर अपराधको परिस्थिति र गाम्भीर्यता र त्यसमा प्रतिवादी र निजको संलग्नता समेतलाई दृष्टिगत गर्दा ८ वर्ष कैदको सजाय उपयुक्त नभई चर्को पर्ने देखिंदा सजाय तर्फको हदसम्म शुरु इन्साफ केही उल्टी भई निज प्रतिवादीलाई ज्यान सम्बन्धी महलको १५ नं. बमोजिम तजविज कैद ६ वर्ष हुने ठहर्छ । अरु कुरामा तपसील बमोजिम गर्नु ।

तपसील

माथी इन्साफ खण्डमा लेखिए बमोजिम प्रतिवादी सुरज कुमार महतो नुनिया भन्ने सरोज कुमार महतोलाई कैद वर्ष ८ हुने गरी शुरुबाट भएको फैसला केही उल्टी भई निजलाई कैद वर्ष ६ हुने ठहरी फैसला भएको हुँदा शुरु फैसलाको तपसील खण्डको देहाय १ बमोजिम राखिएको कैदको लगत संसोधन गरी यसै फैसला बमोजिम निज प्रतिवादी पक्राउ परेका मिति २०६८/५/८ देखि कट्टा हुने गरी ६ वर्षकैदको लगत कस्तु भनी शुरु जिल्ला अदालतको तहसिलमा शाखामा लेखि पठाउनु.....१

शुरुको फैसला केही उल्टी भई फैसला भएकोले प्रस्तुत फैसला उपर चित्त नबुझे ७० दिन भित्र श्री सर्वोच्च अदालतमा पुनरावेदन गर्न जानु भनी वादी नेपाल सरकारलाई फैसलाको जानकारी समेत गराउनु.....२

प्रस्तुत फैसला उपर चित्त नबुझे ७० दिन भित्र श्री सर्वोच्च अदालतमा पुनरावेदन गर्न जानु भनी प्रतिवादी सुरज कुमार महतो नुनिया भन्ने सरोज कुमार महतोको नाउमा पुनरावेदनको म्याद दिनु३

- सरोकारवालाले फैसलाको नक्कल माग गरे नियमानुसार गरी नक्कल दिनु ४
- दायरीबाट मुद्दाको लगत कट्टा गरी मिसिल अभिलेख शाखामा बुझाई दिनु..... ५

.....
आनन्दमोहन भट्टराई
न्यायाधीश

उपरोक्त रायमा म सहमत छु ।

.....
बमकुमार श्रेष्ठ
न्यायाधीश

फैसला तयार पार्न सहयोग गर्ने :
शाखा अधिकृत : धुवराज कार्की
ना.सु. : नवीन कोइराला
कम्प्युटर गर्ने क.अ. : संप्रस पौडेल

सम्बत् २०६९ साल असार १९ गते रोज ३ शुभम्।

श्री पुनरावेदन अदालत, बागलुङ

संयुक्त इजलास

माननीय न्यायाधीश श्री शारदाप्रसाद घिमिरे

माननीय न्यायाधीश श्री भूपेन्द्रप्रसाद राई

फैसला ।

संवत् २०६८ सालको स.फौ.नं. ०६८-८९-००९० नि.नं.८२

मुद्दा : कर्तव्य ज्यान ।

पर्वत जिल्ला पीपलटारी गा.वि.स.वडा नं. ९ घर भै हाल कारागार कार्यालय पर्वत
कुशुमामा थुनामा रहेका कृष्ण शर्मा तिवारी.....१

पुनरावेदक
प्रतिवादी

विरुद्ध

कपिलामणि तिवारीको जाहेरीले नेपाल सरकार.....१

विपक्षी/वादी

सुरु फैसला गर्ने :- श्री पर्वत जिल्ला अदालत, मा.जि. न्या. श्री सुदर्शनराज पाण्डे

न्याय प्रशासन ऐन, २०४८ को दफा ८(१) बमोजिम यसै अदालतको क्षेत्राधिकारभित्रको भै दर्ता हुन आएको प्रस्तुत मुद्दाको संक्षिप्त तथ्य यस प्रकार छ ।

मिति २०६८।४।१५ गते राति अ. १२ बजेको समयमा मेरो घरमा ३ जनाको समूहमा आएका अज्ञात हतियारधारी समूहले पेस्तोल देखाई मसँग रु. १,०००००।- (एक लाख) मागेकोमा मैले तत्काल दिन नसक्दा मेरो २ वटी छोरीहरू वर्ष ८ की नमुना तिवारी र वर्ष ६ की नवीना तिवारीलाई अपहरण गरी लगेको हुँदा बच्चाहरूलाई खोजतलास गरी दोषीलाई कारबाही गरी पाऊँ भन्ने व्यहोराको कृष्ण शर्मा तिवारीको निवेदन ।

जिल्ला पर्वत पीपलटारी वडा नं. ९ सिल्मी फाँटस्थित पूर्वमा दोविल्ला फलेवास मोटरबाटो, पश्चिममा रंगनाथ तिवारीको खेत, उत्तरमा देवी तिवारीको आवादी खेत, दक्षिणमा कृष्ण तिवारी समेत रंगनाथ तिवारीको खेत, यति चार किल्लाभित्र पर्ने पूर्व मोहडा भएको घरको भुईँ तलाको दक्षिणतर्फको कोठाबाट मिति २०६८।४।१५ गते रातको अ. २४:०० बजेको समयमा अ. ४।५ जनाको समूहमा आएको अपरिचित व्यक्तिहरूका समूहले हतियार देखाई नमुना तिवारी र नवीना तिवारीलाई अपहरण गरी लगेका भन्ने व्यहोराको घटनास्थल मुचुल्का ।

वागमती अञ्चल भक्तपुर जिल्ला अर्न्तगत भक्तपुरको ३ नं. गल्ली नाम गरेको स्थान नभएको भन्ने समेत व्यहोराको प्र. स.नि. टीकाराम पोखरेलको प्रतिवेदन ।

अपहरणकारीलाई मेरो वास्तविक नं. नदिई ९८४७६२३२२६ नं. मा मलाई सम्पर्क गर्नु भनी दिएको हुनाले जानकारी गराएको छु भन्ने कृष्ण शर्मा तिवारीको निवेदन ।

मिति २०६८।४।१६ गते बिहान म आफ्नो घरमा काम धन्दा गरी रहेको अवस्थामा कृष्ण तिवारी र निजका दाजी पर्ने शेषकान्त तिवारी दोविल्लातर्फ आउँदै गरेको देखी सोध्दा १५ गते रातको ११:०० बजेको समयमा भाइ कृष्णका २ छोरीहरू अपहरणमा परेछन् भनी सुनाएपछि कृष्णलाई सोध्दा राति ११ बजेको समयमा अपरिचित ३ जना मुखमा रुमाल बाँधेका, हातमा गन लिएका व्यक्तिहरू मेरो घरभित्र प्रवेश गरी मलाई रक्सी खुवाई बेहोस बनाई मेरा २ छोरीहरूलाई अपहरण गरी लगेको भनी बताएका हुन् । निजले छोरीहरू अपहरणमा परेपछि प्रहरीमा खबर नगर्नु, घर परिवारका सदस्यहरूलाई खबर नगर्नु कृष्णको कमजोरी हो, निज बालिकाहरूलाई कुनै ठूलो गिरोहले अपहरण गरेको जस्तो मलाई लाग्दैन, स्थानीय सामान्य हैसियतका मानिसहरूले गरेको हुनुपर्छ भन्ने व्यहोराको रामप्रसाद पौडेलले गरेको कागज ।

नमुना तिवारी र नवीना तिवारीको मिति २०६८।४।१५ गतेबाट कुश्मास्थित बोर्डिङ स्कूलमा पढाइ सुचारु हुने हुँदा जेठाजु कृष्ण तिवारीले उक्त दिनको बिहान अ ८:२० बजेतिर घरबाट छोरीहरू लिई आउनुभएको हो, छोरीहरूलाई स्कूल आउन जान टाढा पर्ने भएको हुँदा सिल्मीमा बस्ने घर सल्लाह भएको थियो । यसैकारण ऐ राति अ.१२:३५ बजेको समयमा जेठाजु कृष्ण तिवारीले मलाई फोन गरी कान्छी छोरी विरामी परी, कविराज र शेषकान्त दाइलाई पठाइदिन भनेपछि, निजहरूलाई खबर गरी म समेत रातको १:०० बजेको समयमा सिल्मीतर्फ आएका हौं । छोरीहरूलाई नदेखेपछि कृष्ण तिवारीलाई सोध्दा एम्बुलेन्समा राखी कुश्मा अस्पतालमा पठाएको छु, भोलि पैसा लिएर गई छोरीहरूलाई ल्याउने हो भनेका थिए । त्यसपछि हामी घरतर्फ गएपछि केही समयपछि छोरीहरू अपहरणमा परेको जानकारी पाएको हुँ । निज छोरीहरूलाई स्थानीय रिसइवी भएका मानिसहरूको सहयोगमा टाढाका मानिसहरूले अपहरण गरेको हुनुपर्छ, को कसले कति कारणले अपहरण गरेको हुन यकिन भएन भन्ने व्यहोराको शारदा तिवारीले गरेको कागज ।

मिति २०६८।४।१५ गते राति अं.१:०० बजेतिर शारदा तिवारी मेरो घरमा आई दाजी कृष्ण तिवारीले मलाई फोन गरी तपाईंलाई खोज्नुभएको छ भनेपछि मैले शारदाको मोबाइल समाती कृष्णसँग कुरा गर्दा कान्छी छोरी विरामी भई, आउनुपर्छ भनेपछि म, कविराज र शारदा तिवारी रातको अं. १:३० बजेतिर कृष्ण तिवारी बसेको घर सिल्मीतर्फ जाँदा निजलाई घरमाथि रहेको बाटोमा उभिरहेको भेटी छोरीहरूको वारेमा सोध्दा केही नबोलेपछि, घरमा गई मलाई निजले घरको उत्तरतर्फ लगी एकलै राखी रातको अ.१०:३० बजेतिर ३ जना अपरिचित व्यक्तिहरू घरमा आई मसँग एक लाख रुपैयाँ मागेकोमा मैले २ घण्टाको समय माग गरी एक लाख हैन सवा लाख दिन्छु भनेपछि एक सेकेन्ड पनि समय मिल्दैन भनी म र छोरीहरूलाई दोविल्ला पुलतर्फ लगी मलाई तीनैजनाले घरमा ल्याई छोडी बिहान ४ बजेसम्म कोही कसैलाई खबर नगर्नु, ७ दिनभित्रमा भक्तपुरको गल्ली नं. ३ नजिकैको रूखमुनि पैसा लिई आई छोरीहरू अपहरणमा परे पश्चात् गाउँघरमा कोही कसैलाई तत्काल साँचो कुरा नबताउनु, प्रशासनलाई पनि जानकारी नदिनु, अपहरण गरेको समय फरक फरक बताउनुले छोरीहरू अपहरणमा परेको भन्ने कृष्णको भनाइप्रति जानकारी नदिनु, अपहरण गरेको समय फरक फरक बताउनुले छोरीहरू अपहरणमा परेको भन्ने कृष्णको भनाइप्रति पूर्ण विश्वास लाग्दैन भन्ने व्यहोराको शेषकान्त तिवारीले गरेको कागज ।

मिति २०६८।४।१६ गतेका दिन अ. २/३ बजेको समयमा मेरी कान्छी छोरी पार्वतीले फोन गरी १५ गते राति कृष्ण शर्मा तिवारीको २ छोरीहरू नमुना तिवारी र नवीना तिवारी अपहरणमा परेको भन्ने जानकारी गराएपछि, थाहा पाएको हुँ, १७ गते सिल्मी गई ज्वाइँ कृष्ण शर्मा तिवारीलाई भेटी बुझ्दा १५ गते राति गुण्डाहरू आई एक लाख रुपैयाँ मागेका थिए, मैले डेढ लाख दिन्छु भनी ४ घण्टाको समय माग्दा छोरीहरू लगे भनी बताएका हुन्, निज बालिकाहरूलाई के कति कारणले को कसले अपहरण गरेका हुन् यकिन भएन भन्ने व्यहोराको तारापति चापागाईले गरेको कागज ।

मिति २०६८।४।१६ गते दिनको अ. २ बजेको समयमा मलाई कान्छी छोरी पार्वतीले पोखराबाट फोन गरी नवीना र नमुना तिवारीलाई १५ गते राति गुण्डाहरूले अपहरण गरेछन् भनी हुमा दिदीले फोन गरी भनेको भनी बताएपछि थाहा पाएको हुँ, को कसले के कति कारणले अपहरण गरेका हुन् यकिन भएन भन्ने व्यहोराको द्रोपदी चापागाईले गरेको कागज ।

मिति २०६८।४।१६ गते विहान कृष्ण तिवारी र शेषकान्त तिवारी मेरो पसलबाट आई बेलुका कुनै होहल्ला सुन्नुभयो भनी सोध्दा सुनिएन, के को हल्ला हो र भनी सोध्दा नबताएपछि मेरी श्रीमतीले रामप्रसादलाई फोन गरी सोध्दा राति कृष्णका छोरीहरू अपहरणमा परेको भनी बताएपछि थाहा पाएको हुँ, अपहरणकारीहरूले त्यति थोरै (एक लाख) मात्र फिरौती माग्नु अपहरणमा परेपछि घर परिवारलाई मात्र फोन गरी अन्य कसैलाई पनि जानकारी नदिनु, आदि कारणले घटना सम्बन्धमा यसै हो भनी भन्न सकिदैन भनी यमनारायण श्रेष्ठले गरेको कागज ।

मिति २०६८।४।१६ गते राति शारदा अन्टी हाम्रो घरमा आई कृष्ण दाजीले मलाई फोन गरी कान्छी छोरी विरामी परेकी छे आउनुपर्ने भन्नुभएको छ भनी जानकारी गराउनुभए लगत्तै कृष्ण अंकलले पुनः अन्टीको मोबाइलमा फोन गरी बाबासँग कुरा गर्नुभएपछि म, बुवा र शारदा अन्टी कृष्ण अंकलको घरतर्फ गई बुभ्दा छोरीहरूलाई एम्बुलेन्समा राखी हस्पिटल पठाएको छु भन्नुभएको हो, पछि घरतर्फ फर्किएपछि बुवा र कृष्ण अंकल कपिलामणि बुवाको घरमा गई छलफल गरे पश्चात् कपिलमणि बुवाको श्रीमती (आमाले) छोरीहरू त अपहरणमा परेछन् भनी भन्नुभएपछि मात्र थाहा भएको हो, को कसले अपहरण गरे मलाई थाहा भएन भन्ने व्यहोराको कविराज तिवारीले गरेको कागज ।

मिति २०६८।४।१६ गते दिउँसोपख मात्र अपहरणको घटनाबारे वरपर हल्ला सुनी थाहा पाएको हुँ, घटना पश्चात् निज कृष्ण शर्माले तत्काल प्रहरी र स्थानीय व्यक्तिहरूलाई फोन गरी जानकारी गराउनुपर्ने हो, अपहरणकारीहरूले एक लाख रुपैयाँ मात्र फिरौती नमाग्नुपर्ने हो, घटनाको वास्तविकता यही नै हो भनी भन्न सकिदैन भनी विष्णुप्रसाद शर्माले गरेको कागज ।

जिल्ला पर्वत पीपलटारी-९ सिल्मी फाँटस्थित पूर्व दोविल्ला फलेबास मोटर बाटो, पश्चिम रंगनाथ तिवारीको आवादी खेत, उत्तर देवी तिवारीको खेत, दक्षिण कृष्ण तिवारी समेत रंगनाथ तिवारीको आवादी खेत रहेको चार किल्लाभित्र पर्ने पूर्व मोहडा भएको घरको भूईँ तलाको घाँस दाउरा राख्ने पालीको ठीक तल BAGPIPER WHISKY लेखिएको सेतो सिसाको बोत्तल रहेको उक्त बोत्तलभित्र रातो रंगको भोल पदार्थ रहेको भन्ने व्यहोराको बरामदी तथा खानतलासी मुचुल्का ।

मिति २०६८।४।१५ गते राति घरमा होहल्ला भएपछि बैनीहरू अपहरणमा परेको भन्ने जानकारी पाएको हुँ, बुवाले हामी तीनैजना छोरीहरूलाई माया गर्नुहुन्थ्यो, बैनीहरू कुशमा बाल शिक्षा सदनमा अध्ययन गर्थे, बैनीहरू अपहरण भएको बारेमा मैले केही भन्न सकिदैन भन्ने व्यहोराको नम्रता तिवारीले गरेको कागज ।

मिति २०६८।४।१५ गते रातको अ.१:५० बजेको समयमा भाइ शेषकान्त र कृष्ण तिवारी मेरो घरमा आई मलाई व्युँझाई छोरीहरू अपहरणमा परेको भन्ने जानकारी दिएपछि मैले प्रहरी प्रशासनमा खबर गरौँ भन्दा अपहरणकारीले एक लाख रुपैयाँ फिरौती मागेका छन्, एक हप्ताभित्र भक्तपुरको ३ नं. गल्लीको वरको रूखमुनि पैसा लिएर आउन भनेका छन्, प्रहरीमा खबर गर्नु भने भन् खतरा हुन्छ भनेका हुँदा प्रहरीमा जानकारी नगराएको हो, छोरीहरू अपहरणमा परेको भए बुवा भएको नाताले प्रतिकार गर्ने प्रयास गर्नुपर्ने हो साथमा

मोवाइल भएको व्यक्तिले प्रहरी र घर परिवारका अन्य सदस्यलाई जानकारी गराउनुपर्ने हो, बालिकाहरू अपहरणमा परेको हो भन्न सक्ने अवस्था छैन र हैन भन्न पनि सकिदैन भन्ने व्यहोराको कपिलामणि तिवारीले गरेको कागज ।

मिति २०६८।४।१५ गते रातको समयमा जिल्ला पर्वत पीपलटारी ९ वितलब घर भई ऐ. सिल्मीमा बस्दै आएका कृष्ण शर्मा तिवारीका २ छोरीहरू नमुना तिवारी र नवीना तिवारी अपहरणमा परेको भन्ने घटना सम्बन्धमा सूक्ष्म तरिकाले अनुसन्धान गर्दै जाँदा कृष्ण तिवारीले आफ्ना २ छोरीहरूलाई दोविल्लास्थित मोदी नदीको पुलबाट जिउँदै मोदी नदीमा फाली हत्या गरेको पुष्टि हुन आएको हुँदा कानून बमोजिम कारवाही गरी पाऊँ भन्ने व्यहोराको प्र.नि. विजयराज पण्डितको कमाण्डमा खटिएको अनुसन्धान टोलीको प्रतिवेदन ।

मेरो भाइ नाता पर्ने कृष्ण शर्मा तिवारीले मिति २०६८।४।१५ गते राति २ छोरीहरू नमुना तिवारी र नवीना तिवारीलाई ३ जना पेस्तोल धारी व्यक्तिहरूले अपहरण गरी लगेको भनी बताए पनि निजले छोरीहरू हराएमा कुनै पश्चात्ताप नगरेका, तत्काल खबर नगरेको, वारदात स्थानमा कृष्ण तिवारी बाहेक अन्य व्यक्तिहरूको उपस्थिति नदेखिनु, उक्त रात वितलबको घरमा नै बस्न सकिनेमा दुई नाबालिका छोरीहरू मात्र लिई सिल्मीस्थित गोठमा बस्नु आदि कारणले गर्दा निज कृष्ण शर्मा तिवारीले योजनाबद्ध ढंगबाट आफ्ना छोरीहरूलाई दोविल्लास्थित मोदी खोलाको पुलबाट जिउँदै मोदी नदीमा फाली हत्या गरी लास समेत बेपत्ता पार्ने क्रूर अपराध गरेकोमा मलाई पूर्ण विश्वास लागेको हुँदा निजलाई कानून बमोजिम हदैसम्मको कारवाही गरी पाऊँ भन्ने व्यहोराको कपिलामणि तिवारीको जाहेरी दरखास्त ।

जिल्ला पर्वत पकृवा गा.वि.स. वडा नं. १ र ऐ. चुवा गा.वि.स. वडा नं. ५ स्थित पूर्वमा शिवप्रसाद पौडेलको घर तथा खरबारी, पश्चिममा यमनारायण श्रेष्ठले संचालन गरेको घर जग्गा, उत्तर धिरबहादुर के.सी.ले सञ्चालन गरेको माछा फाराम तथा उत्तर पश्चिम बगदै गरेको मोदी खोला, दक्षिणमा शिवप्रसाद के.सी.ले सञ्चालन गरेको माछा फाराम तथा उत्तर पश्चिम बगदै गरेको मोदी खोला, दक्षिणमा शिवप्रसाद पौडेलको जग्गा रहेको चार किल्लाभित्र उत्तरबाट पश्चिम दक्षिण बगेको मोदी खोला माथि रहेको मोटर चल्न सक्ने लम्बाइ ७० मिटर, चौडाइ ४ मिटर रहेको पुलको बीच भागबाट प्रतिवादी कृष्ण शर्मा तिवारीले आफ्ना २ छोरीहरू नमुना र नवीना तिवारीलाई मोदी नदीमा फालेको भनी बताएको भनिएको घटनास्थल मुचुल्का ।

मिति २०६८।४।१५ गते विहान छोरीहरू नमुना र नवीना तिवारीलाई स्कुल पठाई दिउँसो जेठी छोरी, भाउजू म लगायत खेतालाहरू मिली खेत गोडी बेलुका मेला छुटे पश्चात् घरमा मट्टितेल नभएको हुँदा छोरीहरू समेतलाई लिई दोविल्ला बजारमा गई एक लिटर मट्टितेल किनी गुरुडसेनी होटलबाट जुस किनिदिई २ वटा क्वाटर जिन रक्सी समेत किनी फ्यान्टामा एक वटा क्वाटर मिललाई मैले खाँदै घरतर्फ रातको अं ९:३० बजेतिर घरमा पुगी छोरीहरूलाई मोदी नदीको पुलमा लगी फाल्ने योजना बनाई रातको अ: १०:३० बजेको समयमा छोरीहरूलाई रामप्रसाद पौडेलको घरमा जाउँ भनी फकाई हातमा डोऱ्याउँदै लिई गई मोदी नदीको पुलमा लगी अ. ११:०० बजेको समयमा पुलको बीचबाट पहिला माहिली छोरी र त्यसपछि लगत्तै कान्छी छोरीलाई पनि उर्लदो मोदी नदीमा फाली म घरतर्फ फर्केको हुँ, छोरीहरू मैले नै जिउँदै उर्लेको खोलामा फालेको र घरमा फर्केपछि छोरीहरू अपहरणमा परे भन्ने बहाना बनाई घटनालाई अन्यत्र मोड्ने प्रयास गरेको हुँ, प्रस्तुत वारदातमा म बाहेक अन्य कसैको संलग्नता छैन भन्ने व्यहोराको प्रतिवादी कृष्ण तिवारीको साविती बयान ।

मिति २०६८।४।१५ गते बेलुका अ. ७:०० बजेको समयमा कृष्ण शर्मा तिवारी आफ्ना २ छोरीहरू साथमा लिई मेरो होटलमा आई छोरीहरूलाई जुस र आफूलाई २ सिसी जिन रक्सी किनी पैसा तिरी गएका हुन, भोलिपल्ट

१६ गते विहान कृष्ण शर्मा तिवारीको छोरीहरू अपहरण भए भन्ने हल्ला सुनेका हुँ । १५ गते राति निज कृष्ण शर्माको घरमा कृष्ण शर्मा तिवारी र २ छोरीहरू बाहेक अन्य कोही नरहेको, बाहिरका अन्य मानिसहरू आएको बुझिन नआएको, अपहरण गर्नुपर्ने कुनै कारण नदेखिएको हुँदा निज कृष्ण शर्मामाथि नै शंका लागेको थियो, पछि बुझ्दै जाँदा निजले आफ्ना २ छोरीहरू नमुना तिवारी र नवीना तिवारीलाई उर्लदो मोदी नदीमा जिउँदै फाली हत्या गरी लास समेत बेपत्ता बनाउने जस्ता आपराधिक कार्य गरेको भन्ने बुझिन आएको हुँदा निज कृष्ण शर्मा तिवारीले नै आफ्ना २ छोरीहरूलाई नदीमा फाली हत्या गरेकोमा पूर्ण विश्वास लाग्दछ, निजलाई जन्म कैद हुनुपर्छ भन्ने व्यहोराको उमादेवी गुरुडले गरेको कागज ।

मिति २०६८।४।१५ गते राति कृष्ण शर्मा तिवारीका २ छोरीहरू अपहरणमा परेको, अपहरणकारीले एक लाख रुपैयाँ फिरौती मागेको, आफूलाई समेत मोदी पुलसम्म लगी पुनः घरमा ल्याई छाडेको भन्ने निज कृष्ण तिवारीको भनाइप्रति मलाई विश्वास लागेको थिएन, छोरीहरू अपहरणमा परेको भए निजको र मेरो घर २०० मिटरको दूरीमा पर्ने हुँदा मैले मानिसहरू कराएको, रोएको सुन्नुपर्ने हो, सुनिएन, छोरीहरू अपहरणमा पर्दा बाबु भएको नाताले प्रतिकार गर्ने प्रयास गर्नुपर्ने हो सो गरेको पनि देखिएन, यी कारणहरूको आधारमा निज कृष्ण तिवारीका छोरीहरू अपहरणमा परेको नभई निज स्वयंले कर्तव्य गरी मारी नाटक गरेकोमा शंका लागिरहेको अवस्थामा पछि निज कृष्ण शर्मा तिवारीले आफ्ना छोरीहरूलाई दोविल्लास्थित मोदी नदीको पुलबाट उर्लदो मोदी नदीमा जिउँदै फाली कर्तव्य गरी मारेको खुल्न आएको हुँदा निजले नै पूर्वयोजना बनाई आफ्ना छोरीहरूलाई जिउँदै मोदी नदीमा फाली लास समेत गायब गर्ने जस्ता जघन्य अपराध गरेको हुँदा निजलाई प्रचलित कानून बमोजिम कडाभन्दा कडा कारवाही हुनुपर्छ भन्ने व्यहोराको रामप्रसाद पौडेलले गरेको कागज ।

मिति २०६८।४।१५ गते कृष्ण शर्मा तिवारीको २ छोरीहरू अपहरण भएको भन्ने घटना सम्बन्धमा बुभदा उक्त रात अपरिचित व्यक्तिहरू कोही आएको भन्ने नखुल्नु घटना पश्चात् निज कृष्ण शर्मा तिवारी शोकमुक्त अवस्थामा रहनु, भक्तपुरको ३ नं गल्ली भन्ने स्थान नहुनु, घटना सम्बन्धमा जानकारी गराउन इन्कार गर्नु, निज कृष्ण शर्मा तिवारीको घरमा अन्य कोही मानिस नहुनु, अपहरण भएको भए निजले प्रतिकारको कुनै प्रयत्न गरेको नदेखिनु, आदि कारणको आधारमा निज कृष्ण शर्मा तिवारीले आफ्ना २ नाबालिका छोरीहरूलाई मार्ने पूर्वयोजना बनाई रातको समयमा कोही कसैले नदेख्ने गरी उर्लदो मोदी नदीमा जिउँदै फाली हत्या गरी लास समेत बेपत्ता बनाउने जस्ता कार्य गरेको र निज प्रतिवादीले आफ्ना छोरीहरूलाई आफैले जिउँदै दोविल्लास्थित मोदी नदीको पुलबाट मोदी नदीमा फाली कर्तव्य गरी मारेको भन्ने कुरा खुलाइसकेको हुँदा निज प्रतिवादीलाई कानून बमोजिम हदैसम्मको कारवाही हुनुपर्छ भन्ने व्यहोराको यामनारायण श्रेष्ठले गरेको कागज ।

मृतक नवीना तिवारी तथा नमुना तिवारीको मृत लास खोजी गर्ने क्रममा हालसम्म मृतक लासहरू फेला नपरेको खोजी कार्य जारी रहेको हुँदा फेला परेमा मुचुल्का सहित दाखल गर्नेछु भन्ने समेत व्यहोराको प्र.ना.नि. माधवप्रसाद पन्तको प्रतिवेदन ।

प्रतिवादी कृष्ण शर्मा तिवारी मेरो जेठो छोरा हो, घटना सम्बन्धमा थाहा पाएको कुरा मैले यस पूर्व नै कागज गरिसकेको छु, घटनाबारे निजले बताएको कुरामा मलाई विश्वास लागेको थिएन, उक्त घरमा छोरा कृष्ण र दुई नातिनीहरू बाहेक अन्य कोही थिएनन्, मिति २०६८।४।२६ गते जिल्ला प्रहरी कार्यालयमा म समेत उपस्थित भई छोरा कृष्ण शर्मा तिवारीलाई सोध्दा ऐ १५ गते राति म आफैले छोरीहरूलाई दोविल्लास्थित मोदी नदीको पुलमा लगी पहिला माहिली र लगत्तै पछि कान्छी छोरीलाई जिउँदै मोदी नदीमा फाली हत्या गरेको हुँ भनी बताएका हुँदा विश्वास मानी नातिनीहरूको काज किरिया गरियो, उक्त घटनामा अन्य कसैको पनि संलग्नता रहेको जस्तो मलाई लाग्दैन भन्ने व्यहोराको रंगनाथ तिवारीले गरेको कागज ।

छोरीहरू अपहरण भएको भन्ने विश्वासिला आधारहरू नभेटिँदा कृष्ण तिवारीमाथि नै शंका लागिरहेको अवस्थामा निज कृष्ण शर्मा तिवारीले नै आफ्ना छोरीहरूलाई मोदी नदीको पुलबाट उर्लंदो मोदी नदीमा क्रमैसँग माहिली र कान्छी छोरीलाई जिउँदै फाली हत्या गरेको बताएपछि, पूर्ण विश्वास लागि काजकिरिया गर्ने कार्य भयो, उक्त घटनामा कृष्ण शर्मा तिवारी बाहेक अन्य कसैको पनि संलग्नता छैन, कृष्ण शर्मा तिवारीले नै उक्त घटना घटाएकोमा पूर्ण विश्वास लाग्दछ, निजलाई कानून बमोजिम कारवाही हुनुपर्छ भन्ने व्यहोराको हुमाकुमारी तिवारीले गरेको कागज ।

दुई छोरीहरू नमुना तिवारी र नवीना तिवारी अपहरण भएको भन्ने कृष्ण शर्मा तिवारीको भनाइप्रति विश्वासिला आधारहरू नभेटिँदा निजको भनाइप्रति अविश्वास लागी निजमाथि नै शंका लागिरहेको अवस्थामा मिति २०६८।४।२६ गते कृष्ण शर्मा तिवारी स्वयंले ऐ १५ गते राति आफ्ना छोरीहरूलाई मोदी खोलामा फाली मारेको भन्ने कुरा निजबाट नै सुनी थाहा पाउँदा निजले नै आफ्ना छोरीहरूलाई मिति २०६८।४।१५ गते राति कर्तव्य गरी मारेको भन्नेमा पूर्ण विश्वास लागेको छ, अपराध गर्ने निज कृष्ण शर्मा तिवारीलाई कानून बमोजिम कारवाही हुनुपर्छ भन्ने व्यहोराको शारदा तिवारी समेत जना ३ ले गरेको बस्तुस्थिति विवरण कागज ।

मृतक नवीना तिवारी र नमुना तिवारी वारदातको मितिभन्दा अगाडि आफ्ना हजुरबुवा रंगनाथ तिवारीको संरक्षण एवं रेखदेखमा रहेकोमा उक्त मिति २०६८।४।१५ गते मात्र कृष्ण तिवारीले पूर्वयोजना बनाई नवीना र नमुनाको सम्पूर्ण कपडा सहित निज कृष्ण तिवारीले सिल्मीको घरमा ल्याएको निज बालिकाहरूका स्कुल ड्रेस लगायतका किताब समेत अन्य कपडाहरू सिल्मी घरमा ल्याएको सिल्मी घरमा खाना पकाउने चामल लगायत तरकारी समेतको उक्त दिनमा व्यवस्था नरहेको भन्ने समेत व्यहोराको प्र.स.नि. टीकाराम पोखरेलको प्रतिवेदन ।

अनुसन्धानको क्रममा संकलित सबुद प्रमाण कागजबाट योजनाबद्ध रूपमा आफ्ना दुई छोरीहरूलाई मोदी खोलाको पुलबाट वर्षातको समयमा उर्लेको मोदी खोलामा जिउँदै फाली हत्या गरी मुलुकी ऐन ज्यान सम्बन्धी महलको १ नं. विपरीतको कसुर गरेको प्रमाणित भएकोले प्रतिवादी कृष्ण शर्मा तिवारीलाई सोही महलको १३(३) नं. बमोजिम सर्वस्व सहित जन्म कैदको सजाय गरी पाऊँ भन्ने अभियोग पत्र ।

मिति २०६८।४।१५ गते राति अ. १२:०० बजेको समयमा मेरा छोरीहरू नमुना तिवारी र नवीना तिवारीलाई अज्ञात समूहले रकम माग गरी दिन नसकेको कारणबाट अपहरण गरी लगेकोमा खोजतलास गरी पाऊँ भनी जिल्ला प्रहरी कार्यालय पर्वतमा म आफैँले निवेदन दिएको हुँ । मेरा नाबालक छोरीहरू नमुना तिवारी र नवीना तिवारीको हत्या मैले गरेको होइन । हाल मेरा छोरीहरू नमुना र नवीना के कुन अवस्थामा छन् मलाई थाहा भएन, अनुसन्धानको क्रममा मेरा नाबालक छोरीहरू नवीना र नमुना तिवारीलाई मोदी पुलमा ल्याएर एक एक गरी फाली हत्या गरेको भनी विभिन्न मिडिया एवं पत्रपत्रिकामा आएको कुरा दबाव दिएर स्वीकारेर भन्नुपर्दछ भनेको कारणबाट मैले भनेको हुँ । मैले स्वतन्त्र रूपबाट भन्न लेखाउन पाएको होइन । मिति २०६८।४।१५ गते रातको ९:२० बजेको समयमा म घरमा पुगी आगो सल्काएर अण्डा पाकेपछि लगत्तै ३ जना घरभित्र पसेर बत्ती निभाए । घरको बाहिरपट्टि पनि भक्त्याक भुलुक्क लाइट बलेको थियो । म डरले बाहिर निस्कन सकिन । एउटा मानिसको हातमा पेस्तोल, एक जनाको हातमा रक्सीको बोतल थियो । रक्सी खानुपर्दछ भनी मलाई जबरजस्ती भनेपछि २ घुट्टी रक्सी खाएँ । त्यसपछि तत्कालै मसँग १ लाख मागे । मलाई दुई घण्टाको समय दिनुहोस्, मैले सवा लाख दिन्छु भनें, हुन्न भनें, मैले ४ लाख दिन्छु, ४ घण्टाको समय दिनुहोस् भन्दा एक हप्ताको समयमा काठमाडौँ भक्तपुर गल्ली नं. ३ बरको बुटामुनि रुपैयाँ लिएर आउनु भनेपछि अरू सम्पर्क नं. दिएनन् । मेरो सम्पर्क नं. लिएर जानुहोस् भन्दा लगनन् । त्यसपछि छोरीहरू लिएर हिँड भनेपछि माइली छोरी

नमुनालाई पाखुरामा समाएर लिएर हिँडे । कान्छी छोरी नवीनालाई २,३ जनाले पछाडिबाट लिएर आए वा के गरे मलाई पछाडि फर्केर हेर्न दिएनन् । मलाई नदीको पुलसम्म लिएर आए । पुलनेर आएपछि मेरी माइली छोरीलाई पछाडिबाट तानेर मलाई पाखुरामा समातेर लगेको मानिसले पुलबाट मेरो गोठसम्म ल्याइदियो । त्यति बेला करिब रातको १२:०० बजेदेखि १२:३० को समय भएको थियो । त्यसपछि परिवारलाई इजरायलमा सम्पर्क गर्ने, फोन लागेन । त्यसपछि घरतर्फ बुहारी शारदा तिवारीलाई फोन गरेँ । अनुसन्धानको क्रममा बयान गर्दा मलाई तेरो ७० वर्षे बुवालाई दोष लगाउँछौँ । तेरो इजरायलमा रहेको श्रीमतीलाई भिकाउँछौँ । तेरो नाता गोता सबैलाई फसाउँछौँ भनी मलाई डर त्रास देखाएको कारणबाट मैले हत्या गरेको भनी स्वीकार गरी मेरो हस्ताक्षर समेतबाट बयान गराइएको हो । सोमा भएको सहीछाप मेरो हो । मैले मेरा छोरीहरू नवीना र नमुनाको हत्या गरेको होइन । घटना नघटाएको मलाई कानुन बमोजिम सजाय हुन्छ भने यसमा मेरो भन्नु केही छैन भन्ने समेत व्यहोराको प्रतिवादी कृष्ण शर्मा तिवारीले सुरु अदालतमा गरेको बयान ।

मिति २०६८।४।१५ गते बेलुका ४:३० बजेतिर मेरो र कृष्ण शर्मा तिवारीको भेट भएको हो । मैले भेट्दा निजको साथमा निजका २ छोरीहरू थिए । घटनाको विषयमा भोलिपल्ट थाहा पाएको हुँ । पछि बुझ्दै जाँदा प्रतिवादी कृष्ण शर्मा तिवारीले आफ्ना छोरीहरू नमुना र नवीनालाई दोबिलाको मोदीखोलाको मोटर पुलबाट जिउँदै मोदी नदीमा फाली कर्तव्य गरी मारेका रहेछन् भन्ने समेत व्यहोराको वादी नेपाल सरकारका साक्षी रामप्रसाद पौडेलले सुरु अदालतमा गरेको बकपत्र ।

यी प्रतिवादी कृष्ण शर्मा तिवारीले पत्रकार सम्मेलनमा मैले मेरा छोरीलाई जिउँदै मोदीपुलबाट फालेको हुँ, म पनि हाम फाल्ने योजनामा थिएँ तर सकिन भनी भनेका र मैले उक्त कुरा प्रत्यक्ष सुनेको हुँदा निजले नै आफ्ना छोरीहरूलाई मोदी पुलबाट मोदी नदीमा फाली हत्या गरेकोमा पूर्ण विश्वास लाग्दछ, भन्ने समेत व्यहोराको वादी नेपाल सरकारका साक्षी रामबहादुर के.सी.ले सुरु अदालतमा गरेको बकपत्र ।

मिति २०६८।४।१५ गते बेलुका ७:०० बजेतिर प्र. कृष्ण शर्मा तिवारी मेरो पसलमा आई घरायसी सामान किनी २ प्लेट सुकृटी खानुभयो । रामप्रसाद पौडेललाई कुखुराको १ प्लेट मासु दिनुभयो । रामप्रसाद पौडेल, कृष्ण शर्मा तिवारी र निजका २ छोरीहरू बेलुका ८ देखि ८:३० बजेतिर मेरो पसलबाट हिँड्नुभएको हो । प्रतिवादी कृष्ण शर्मा तिवारीको भनाइ अनुसार मोदी पुलबाट जिउँदै फाली हत्या गरेको भनी स्वीकार गर्नुभएको हुँदा निजले नै पुलबाट फाली हत्या गरेको कुरामा कुनै विवाद छैन भन्ने समेत व्यहोराको वादी नेपाल सरकारका साक्षी यामनारायण श्रेष्ठले सुरु अदालतमा गरेको बकपत्र ।

यी प्रतिवादी कृष्ण शर्मा तिवारीले आफ्ना छोरी नवीना र नमुनालाई जिउँदै मोदी खोलामा फाली कर्तव्य गरी मारेको कुरा सबैका सामु स्वीकार गरेको हुँदा थाहा पाएको हुँ । नवीना र नमुनाको काजकिरिया निजको हजुरबुवा रंगनाथ तिवारीले गर्नुभएको हो । मिति २०६८।५।१५ मा अनुसन्धानको क्रममा भएको कागज व्यहोरा र सहीछाप मेरो हो भन्ने समेत व्यहोराको वादी नेपाल सरकारको साक्षी नारायण शर्मा लामिछाने सुरु अदालतमा गरेको बकपत्र ।

मृतक नमुना र नवीनाको काजकिरिया निजहरूका हजुरबुवा रंगनाथ तिवारीले गरेका हुन् । मिति २०६८।४।१५ गते राति २:०० बजेको समयमा यी प्रतिवादी मेरो घरमा आई अपहरणकारीहरूले मलाई बन्दुक देखाई छोरीहरू अपहरण गरी लगी भोलि रु १,०००००।-(एक लाख) लिएर भक्तपुरको ३ नं. गल्लीमा आउनु र छोरीहरू लिएर जानु भनेका छन् भनेपछि मैले प्रहरीमा खबर गरौँ भन्दा प्र.कृष्ण शर्मा तिवारीले मानेनन् । बिहान ६:०० बजे प्रहरीमा त खबर गर्नुपर्दछ भनी पहिला एमालेका नेता गणेश पौडेललाई खबर गर्थौँ र गणेश पौडेलले घटनाको

विषयमा जिल्ला प्रहरी कार्यालय पर्वतमा खबर गर्नुभएको हो । बिहान अ. ५:०० बजेको समयमा नै छोरीहरूको खोजखबर गर्नुपर्दछ भनी यी प्रतिवादी र शेषकान्तलाई मैले घटनास्थलतर्फ पठाएको हुँ घटनास्थलमा पुग्दा प्रहरी पनि आइपुगेका रहेछन् । बुझ्दै जाँदा मिति २०६८।४।२६ गते जिल्ला प्रहरी कार्यालयमा यी प्रतिवादी कृष्ण शर्मा तिवारीले मेरा छोरी म आफैले खोलामा फालेको हुँ भनी भनेको कुरा टी.भी.मा र सञ्चारका अन्य माध्यमबाट सुनेपछि यी प्रतिवादीले नै मारेका हुन् भन्ने विश्वास लागेकाले किटानी जाहेरी दिएको हुँ । अनुसन्धानको क्रममा भएको कागज व्यहोरा एवं जाहेरी दरखास्त मैले भने बमोजिम लेखिएको हो भन्ने समेत व्यहोराको वादी नेपाल सरकारका साक्षी एवं जाहेरवाला कपिलमणि तिवारीले सुरु अदालतमा गरेको बकपत्र ।

मिति २०६८।४।१५ गते राति यी प्रतिवादी कृष्ण शर्मा तिवारीले कान्छी छोरी विरामी भई शेषकान्त र कविराजलाई पठाइदिनु भनी फोन गरेका हुन् । त्यसपछि अ. १ बजेको समयमा शेषकान्त तिवारी, कविराज तिवारी र म यी प्रतिवादीको घरमा गएका हौं । घरमा पुगेपछि छोरीहरू विरामी भएकोले एम्बुलेन्समा कुशमा पठाएको छ, भोलि पैसा लिएर लिन जाने हो भनी भन्नुभयो । छोरीहरूलाई मात्र किन पठाएको भन्दा अन्य कुरा भन्नुभयो । त्यसपछि शेषकान्त, कविराज र म यी प्रतिवादीको पीपलटारीस्थित घरमा फर्क्यौं । नमुना र नवीनाको काजकिरिया निजको हजुरबुवाले गर्नुभएको हो । यी प्रतिवादी कृष्ण शर्मा तिवारीले छोरीहरूलाई म आफैले मारेको भनी भनेको सञ्चार माध्यमबाट सुने देखेकाले सोही आधारमा निजहरूको किरिया गरेको हो भन्ने समेत व्यहोराको वादी नेपाल सरकारका साक्षी शारदा तिवारीले सुरु अदालतमा गरेको बकपत्र ।

मिति २०६८।४।१५ गते रातको समयमा यी प्रतिवादीले आफ्नी बुहारी शारदा तिवारीलाई फोन गरी छोरी विरामी भएकाले सिल्ली आउनु भनेका हुँदा राति अं. १:०० बजेको समयमा कविराज तिवारी, शारदा तिवारी र म यी प्रतिवादी बसेको ठाउँमा पुगियो । त्यहाँ पुगेपछि मलाई घरको उत्तरतर्फको कुनामा लगी छोरीहरूलाई मुखमा पट्टी बाँधेका ३ जनाले मिली लगेर गए । मलाई समेत मोदी खोलाको पुलसम्म लगेकामा पछि मलाई मेरो गोठमा छोडिदिए । भोलि काठमाडौंको भक्तपुरको ३ नं. गल्लीमा रु १,०००००।- (एक लाख) फिरौती लगेर गएपछि छोरी पाइन्छ भनेर मलाई प्रतिवादी कृष्ण शर्मा तिवारीले भनेका हुन् । यी प्रतिवादीका छोरीहरूको काजकिरिया प्रतिवादीका बाबु रंगनाथ तिवारीले गरेका हुन् । अनुसन्धानको क्रममा भएको कागज ठीक साँचो हो भन्ने समेत व्यहोराको वादी नेपाल सरकारका साक्षी शेषकान्त तिवारीले सुरु अदालतमा गरेको बकपत्र ।

मिसिल संलग्न प्रतिवादी कृष्ण तिवारीले अधिकार प्राप्त अधिकारी समक्ष गरेको साविती बयानमा उल्लिखित व्यहोरा, जाहेरवाला कपिलमणि तिवारीको किटानी जाहेरी दरखास्त र व्यहोरालाई समर्थन गर्दै निजले अदालतमा गरेको बकपत्र तथा मौकामा बुझिएका शेषकान्त तिवारी र शारदा तिवारीको अदालत समक्षको बकपत्र व्यहोरा समेतका प्रमाणका आधारमा प्रतिवादीले आफ्ना २ छोरीहरू नमुना र नवीना तिवारीलाई मिति २०६८।४।१५ गते राति मोदी खोला पुलबाट मोदी खोलामा फाली कर्तव्य गरी मारेको भन्ने अभियोग पुष्टि हुन आएकोले निज प्रतिवादी कृष्ण शर्मा तिवारीलाई ज्यान सम्बन्धी महलको १ नं. को कसुरमा सोही महलको १३(३) नं. बमोजिम सर्वस्व सहित जन्म कैद हुने ठहर्छ भन्ने सुरु पर्वत जिल्ला अदालतको मिति २०६८।११।२२ को फैसला ।

मलाई डर धाक धम्की देखाई प्रमाण ऐन, २०३१ को दफा ९ विपरीत मौकामा अधिकार प्राप्त अधिकारीले मेरो विरुद्ध गराइएको साविती बयान शंका र अनुमानको भरमा परेको जाहेरी दरखास्त तथा जाहेरवालाको बकपत्र, मौकामा कागज गर्ने शेषकान्त तिवारी र शारदा तिवारीको मौकाको कागज तथा अदालतमा भएको बकपत्रलाई मात्र प्रमाणको रूपमा ग्रहण गरी मु.ऐन ज्यान सम्बन्धी महलको १ नं. को कसुरमा सोही महलको १३(३) नं. बमोजिम सर्वस्व सहित जन्म कैद हुने ठहर्छ सुरु पर्वत जिल्ला अदालतले मिति २०६८।११।२२ मा

गरेको फैसला त्रुटिपूर्ण हुँदा बदर गरी अभियोग दावीबाट फुर्सद दिलाई पाऊँ भन्ने समेत व्यहोराको कृष्ण शर्मा तिवारीको पुनरावेदन पत्र ।

अदालतको ठहर

नियम बमोजिम साप्ताहिक तथा दैनिक पेसी सूचीमा चढी निणयार्थ इजलास समक्ष पेस हुन आएको प्रस्तुत मुद्दामा पुनरावेदन सहितको सुरु मिसिल अध्ययन गरियो ।

यसमा पुनरावेदक प्रतिवादी कृष्ण शर्मा तिवारीको तर्फबाट उपस्थित विद्वान् अधिवक्ता श्री राजुप्रसाद गौतमले यी पुनरावेदक प्रतिवादी कृष्ण शर्मा तिवारीलाई सुरु पर्वत जिल्ला अदालतले सर्वस्व सहित जन्म कैद हुने ठहराई गरेको फैसला त्रुटिपूर्ण छ किनभने प्रस्तुत मुद्दामा निज कृष्ण शर्मा तिवारीले आफ्ना नाबालक २ छोरीहरू नमुना र नवीना तिवारी अपहरणमा परेको भनी आफ्ना आफन्त र प्रहरीलाई समेत सुरुमा नै जानकारी गराएको अवस्था छ । अनुसन्धानको क्रममा डर, धाक, धम्कीबाट गराइएको निजको सावित्री बयान बाहेक अन्य वस्तुनिष्ठ प्रमाण वादी पक्षले पेस गर्न सकेको छैन । जाहेरवालाको जाहेरी तथा बकपत्र, मौकामा कागज गर्ने शेषकान्त तिवारी र शारदा तिवारीको बकपत्र र प्रतिवादी कृष्ण शर्माको अनुसन्धानमा भएको बयानलाई मात्र आधार मानी अभियोग दावी बमोजिम सर्वस्व सहित जन्म कैद गर्न मिल्ने होइन । जबसम्म हराएका व्यक्तिहरूको लास प्राप्त हुन सक्दैन । कानुनले त्यस्ता व्यक्तिहरूको हत्या वा मृत्यु भएको भनी अनुमान गर्न मिल्दैन । अनुसन्धानले लास फेला पार्न नसकेपछि केही मानिसहरूको मनोगत र शंकास्पद भनाइलाई आधार मानी ज्यान जस्तो गम्भीर अपराधमा कसुरदार गर्न मिल्ने होइन । सुरुबाट भएको फैसला त्रुटिपूर्ण हुँदा बदर गरी प्रतिवादी कृष्ण शर्मा तिवारीलाई सफाई दिने गरी फैसला होस् भनी गर्नुभएको बहस समेत सुनियो ।

अब सुरु पर्वत जिल्ला अदालतले गरेको फैसला मिलेको छ, छैन ? पुनरावेदक प्रतिवादीको पुनरावेदन जिकिर पुग्न सक्ने नसक्ने के हो ? सो सम्बन्धमा नै निर्णय दिनुपर्ने देखिन आयो ।

निर्णयतर्फ विचार गर्दा प्रतिवादी कृष्ण शर्मा तिवारीले योजनाबद्ध रूपमा मिति २०६८।४।१५ गते रातको अन्दाजी ११ बजेको समयमा आफ्ना २ छोरीहरू वर्ष ८ की नमुना तिवारी र वर्ष ६ की नवीना तिवारीलाई पर्वत जिल्लाको दोविल्ला भन्ने स्थानको मोदी खोलाको पुलबाट वर्षातको कारणले उल्लेको मोदी नदीमा जिउँदै फाली हत्या गरी मुलुकी ऐन ज्यान सम्बन्धी महलको १ नं. विपरीत कसुर गरेको प्रमाणित भएकोले निज प्रतिवादीलाई सोही महलको १३(३) बमोजिम सजाय गरी पाऊँ भनी अभियोग पत्र दावी भएको प्रस्तुत मुद्दामा सुरु पर्वत जिल्ला अदालतबाट प्रतिवादीलाई वादी दावी बमोजिम सर्वस्व सहित जन्म कैद गर्ने गरी मिति २०६८।११।२२ मा फैसला भए उपर प्रतिवादीको चित्त नबुझी अभियोग दावीबाट सफाई पाऊँ भनी पुनरावेदन परेको मुद्दामा निर्णयतर्फ हेर्दा यसमा प्रतिवादी कृष्ण तिवारीले आफ्नो पुनरावेदन पत्रमा मलाई डर, धाक, धम्की देखाई प्रमाण ऐन, २०३१ को दफा ९ मा उल्लिखित कानुनी व्यवस्था विपरीत मौकामा अधिकार प्राप्त अधिकारी समक्ष गराइएको सावित्री बयानलाई प्रमाणको रूपमा ग्रहण गरी मलाई कसुरदार ठहर गरी भएको फैसला त्रुटिपूर्ण हुँदा सफाई पाऊँ भन्ने निजको जिकिरतर्फ हेर्दा मिसिल संलग्न रहेको जिल्ला प्रहरी कार्यालय पर्वत कुशमामा मिति २०६८।४।१६ को छोरीहरू अपहरण भएकोले खोजी गरी दोषीलाई कारबाही गरी पाऊँ भनी दिएको निवेदनमा पीपलटारी गा.वि.स. वडा नं. ९ सिल्मी निवासी म वर्ष ४१ को कृष्ण तिवारी (प्रतिवादी) ले मिति २०६८।४।१५ गते राति आफ्नो घरमा दुई छोरी नमुना वर्ष ८ र नवीना वर्ष ६ का र म सुतिरहेको अवस्थामा अकस्मात अज्ञात हतियारधारी समूहले घरभित्र जबरजस्ती प्रवेश गरी तुरुन्त रु १,०००००।- (एक लाख) माग गरेको र रुपैयाँको व्यवस्था तुरुन्त हुन नसक्दा एक हप्ताभित्र रु १,०००००।-

(एक लाख) को व्यवस्था गरी भक्तपुर ३ नं. गल्ली वरको रूखनेर पैसा लिएर छोरीहरू आउने नआएमा तथा पुलिस वा मिडियामा खबर गरेमा भाइ प्रेमको दुई छोराहरूलाई समेत नोकसानी पुऱ्याउने धम्की दिई दुई छोरीहरूलाई अपहरण गरी लगेकोले खोजी गरी दोषीलाई कारवाही गरी पाऊँ भनी दिएको निवेदन पश्चात् प्रस्तुत मुद्दाको अनुसन्धान प्रारम्भ भएको देखिन्छ ।

तत्पश्चात् मिति २०६८।४।१७ मा मेरो छोरीहरूको अपहरण सम्बन्धमा २०६८।४।१६ मा हुलिया निवेदन दिएकोमा अपहरणकारीहरूलाई मैले मेरो वास्तविक मोबाइल नं. नदिई यो २९४७६२३२२६ फोन नं. मा सम्पर्क गर्नु भनी उक्त नम्बर दिएको हुँदा जानकारीको लागि निवेदन गरेको छु भनी उल्लेख गरेको देखिन्छ । प्रतिवादीले अपहरणबारे मिति २०६८।४।१६ मा निवेदन दिँदा उक्त निवेदनमा छोरी अपहरण गर्ने भनी निजले उल्लेख गरेका व्यक्तिहरूलाई सो फोन नं. दिएको भनी लेख्न र भन्न सकेको देखिँदैन । मिसिल संलग्न कागजबाट छोरीहरूको अपहरण भए पश्चात् उक्त नं. मा सम्पर्क भएको पनि देखिँदैन । जुन नं. मा सम्पर्क भएको फोन नं. भनी उल्लेख गरेको छ सो फोन पनि अन्य व्यक्तिहरूको भएको देखिन्छ । निज प्रतिवादीले आरोपित कसुर गरेको नभए वा छोरीहरूलाई अपहरणकारीले अपहरण गरी लिई गएको भए छोरीहरू अपहरण परेको कुरा मौकामा नै व्यक्त गरी सम्बन्धित कार्यालयमा उजुर गर्नुपर्नेमा सो गर्न प्रतिवादीले सकेको देखिँदैन । छोरीहरूलाई आफूले कर्तव्य गरी वारदातस्थल मोदी खोलामा बगाई दिइसकेपछि सो क्रियाबाट सफाइ लिन आफन्त सारदा तिवारीलाई छोरी बिरामी भई पल्लिर कविराजको छोरा शेषकान्त दाइलाई यहाँ पठाइदिनु भनी भनेका र सारदा तिवारीले खबर गरेपछि उनी सहित अन्य व्यक्ति समेत भई प्रतिवादी कहाँ आएका र प्रतिवादीकहाँ पुगी छोरीहरू खोज त ? भनी शारदा तिवारीले सोध्दा एम्बुलेन्स बोलाई कुशमा अस्पतालमा पठाइदिएको छु । भोलि पैसा लिई लिन जाने भनी प्रतिवादीले भनेको भनी शारदा तिवारीले आफ्नो मौकाको कागजमा उल्लेख गरेको देखिन्छ । वारदातपछि शारदा तिवारीले बोलाई सँगै जाने अर्का व्यक्ति शेषकान्त तिवारीले आफूलाई छोरीहरू अपहरणमा परेको पैसा लिई भक्तपुर ३ नं. गल्ली वरको रूख नेर आउनु भनी भनेको भनी उल्लेख गरेको देखिन्छ । निजहरूको मौकाको कागजबाट प्रतिवादीले छोरीहरू बिरामी परेकोले कविराजको छोरालाई खबर गरी उपचार गर्न लिई आउनु भनी खबर गरेको व्यक्ति शारदा तिवारीलाई फोन गर्दा छोरीहरू अपहरणमा परेको तथ्य प्रकट नगरेको तर सँगै गएका शेषकान्तलाई भेट भएपछि छोरीहरू अपहरण भएको तथ्य प्रकट गर्नुबाट यी प्रतिवादीको छोरीहरूप्रति दूषित मनसाय रहेको र सोही मनसायलाई कार्यान्वयन गरी त्यस्तो कसुरबाट बच्चा अपहरणको भूमिका बाँधेको मिसिल संलग्न रहेको उल्लिखित कागज प्रमाणहरूबाट पुष्टि भएको देखिन्छ । मिसिल संलग्न प्रमाणहरूबाट यी प्रतिवादीले आफ्नो छोरीहरू अपहरणमा परेको भनी प्रमाणित गर्न सकेको पाइँदैन । छोरीहरू वास्तविक रूपमा अपहरणमा नै परेको भए र निज प्रतिवादीलाई छोरीहरू लिन रु. एक लाख लिई भक्तपुरको ३ नं. गल्ली वरको रूख नेर पैसा लिएर आउनु भनी अपहरणकारीहरूले भनेका भनी उल्लेख गरेकोमा सो कुरा सत्य भए प्रतिवादी उक्त स्थानमा पैसा लिई जानुपर्दथ्यो वा निजले सो माग गरेको रुपैयाँ यहाँबाट भिक्की लिएर गएको त्यहाँ फेला नपरेको र रुपैयाँ यहाँ ल्याएर राखेको भनी उल्लेख गरी प्रमाणित गर्नुपर्नेमा सो गर्न सकेको पाइँदैन र मिसिलबाट उक्त स्थान नै नभएको देखिँदा निजको भनाइ र लेखाइ सत्यतामा आधारित रहेको पाइएन ।

प्रतिवादीले अदालत समक्ष बयान गर्दा आफूले आरोपित कसुर नगरेको भन्दै निजको अदालतको बयान स.१२ को जवाफ र सवाल २० को जवाफ सवाल २५ को जवाफमा उल्लेख गरेको देखिन्छ । निजले अधिकार प्राप्त अधिकारी समक्ष बयान गर्दा मेरो घर पर्वत जिल्ला पीपलटारी गा.वि.स. वडा नं ९ बेतलव भए तापनि पीपलटारी ९ सिल्मी स्थानमा हाम्रो खेत भएकोले सिल्मीमा पनि घर छ । खेती लगाउने सिजनमा सिल्मीको घरमा बस्ने गर्दथ्यौं । म यसभन्दा पूर्व ८, ९ वर्ष रोजगारीको सिलसिलामा दुबई र इराकमा बसी हाल घरमा

आएको ३ महिना मात्र भएको छ । म विदेशमा रहँदा घर व्यवहार राम्रोसँग सुधन नसकेको हुँदा श्रीमती पनि रोजगारीको लागि इजरायलमा छन् । मेरा ३ छोरी नम्रता वर्ष १५ की, माइली नमुना वर्ष ८ की र कान्छी नवीना वर्ष ६ की भएकोमा हामी विदेश रहँदा छोरीहरू कहिले मामाघरमा कहिले बुवा भाइसमेत घरपरिवारमा बसी पढ्दै हुकँदै आएकोमा जेठी छोरी गाउँकै पूर्णेश्वर उच्च मा.वि.मा र माइली कान्छी सदरमुकाम कुशमास्थित राष्ट्रिय बाल शिक्षा सदन बोर्डिङ स्कूलमा क्रमशः कक्षा २ र १ मा पढ्दै थिए । मलाई मेरो श्रीमती विदेश बस्ने हुँदा घरायसी समस्यादेखि नैरश्यता भएको थियो । यसै क्रममा मिति २०६८।४।१५ गते माइली र कान्छी छोरीलाई कृशमा बोर्डिङमा पढाइ सञ्चालन हुने भएकोले बोर्डिङमा पठाउन कपडा लगाई किताब भोला लिई दोविल्ला भन्ने ठाउँबाट गाडीमा चढाई सिल्मी घरमा फर्के । घरमा आएपछि उक्त दिन सिल्मीको खेत गोड्ने सल्लाह थियो । जेठी छोरी भाउजू म लगायतका खेतालाले दिनभर खेत गोडी बेलुका अन्दाजी ५ बजेतिर स्कूल गएका छोरीहरू सिल्मी घरमा आए । निजहरूलाई रोटी पाउरोटी खाजा खान दिएँ । त्यसपछि खेतालाहरूलाई चाउचाउ बनाइदिई खेत गोडिसकेपछि खेतालाहरू घरतर्फ गए । घरमा मट्टितेल नभएकोले मट्टितेल लिन दोविल्लातर्फ लागे । छोरीहरू खाटमा बसी लेख्दै थिए । रोडमा पुगी मट्टितेल लिई फर्कँदा ढिला हुने र अँधेरो हुने हुँदा छोरीहरूलाई पनि साथै लगी दोविल्ला पुल पारी यामनारायण श्रेष्ठको पसलमा गई तरकारी अडर गरी मट्टितेल किन्न छोरीहरू सहित पिच सडक दोविल्ला बजारमा गई एक लिटर मट्टितेल किनी गुरुङसेनीको होटलमा गई एक बोटल आधा लिटरको फेन्टा छोरीहरूलाई किनी दिई त्यसपछि दुईवटा रियल जुस पनि किनी दिई खाए । मैले उक्त पसलबाट दुई क्वाटर जिन किनेर एक क्वाटर छोरीहरूले खाएको आधा फेन्टामा एउटा मिसाइ खाँदै सिल्मी घरतर्फ लाग्यौँ । बाटोमा यामनारायणको पसलमा मैले दुई प्लेट सुकुटी खाएँ । एक प्लेट कुखुराको मासु त्यहाँ रहेका रामप्रसाद पौडेललाई खान दिएँ त्यसपछि म दुई छोरी र रामप्रसाद समेत चार जना भई घरतर्फ लाग्यौँ । त्यतिबेला रातको अन्दाजी नौ बजेको हुनुपर्छ । घरमा जाने क्रममा रामप्रसादको घर आएपछि रामप्रसाद आफ्नो घरमा गए । रातको अन्दाजी ९:३० बजे घरमा पुगेपछि मैले बत्ती बालें । छोरीहरूले चाउचाउ खान मिच्यै थिए । मैले ग्यास सल्काई दिउरीमा अण्डा ६ वटा राखी बाहिर निस्की हेरें, त्यसै क्रममा मैले छोरीहरूलाई मोदी पुलमा लगी फाल्ने योजना बनाई रामप्रसाद पौडेलको घरमा जाऊँ भनी छोरीहरू मञ्जुर भएकाले दुवै छोरीहरूलाई हातमा डोच्याएर रामप्रसादको घरतर्फ लागें । त्यसबेला रातको अन्दाजी १०:३० भन्दा केही समय भएको थियो । वर्षातले गर्दा अँध्यारो पानी पर्ला जस्तो भएकोले बाटोमा माइली छोरीले बाबा कहाँ जाने हो भनी सोधिन् । मैले केही भन्न सकिन, छोरीहरूलाई लिई मोटरबाटो हुँदै मोदी पुलमा पुग्दा पुल वारिपारिका पसल बन्द थिए । अँध्यारो हुँदा मानिस देख्न सक्ने अवस्था थिएन । मोदी सुस्याएको हुँदा कही कतै कसैको आवाज सुनिँदैनथियो । त्यही अवस्थामा छोरीहरू लिई पुलको बीचमा गएपछि उक्त स्थानको पुलको बार होचो भएकोले सो स्थानबाट पहिला माहिली छोरी र लगत्तै कान्छी छोरीलाई बगिरहेको मोदी खोलाको बीचमा फाली म पनि हाम फाल्छु भनी पुलको लठ्ठामा चढेकोमा हाम फाल्न सकिन । त्यतिबेला रातको अन्दाजी ११ बजेको हुनुपर्दछ, म आफ्नो घरतर्फ लागें । मेरो छोरीहरू मै ले नै जिउँदै मोदी खोला उल्लेको बेलामा फालेको हुँदा मरेकोमा पूर्ण विश्वस्त छु । छोरीहरू फाली म फर्की गोठमा गएपछि मलाई ठूलो गल्ती महसुस भयो । मैले घटनालाई मोड्नको लागि केही समय सोचेर के भन्ने कुरा बनाइसकेपछि मैले परिवारको नम्बरमा फोन गरें तर घण्टी नजाँदै काटिदिएँ । त्यसपछि कान्छा दाइ, माइली र कान्छी बुहारीलाई फोन गरें कान्छी बुहारीले फोन उठाइन् र फोन उठाउँदा मैले उनलाई कान्छा दाइलाई फोन दिन भने कारण नखुलेसम्म फोन कान्छा दाइलाई बुहारीले फोन नदिएको हुँदा कान्छी छोरी विरामी छ एम्बुलेन्स बोलाएको छु छिटो भन्दा छिटो कान्छा दाजी र छोरालाई पठाउन भनेपछि तीनैजना म भएको ठाउँमा आए । त्यतिबेला म मोटरबाटोमा उक्लिएर बसेको थिएँ । सबै आएपछि घरभित्र पसी मलाई र छोरीलाई अपहरण गरेर लगे भनी बताएँ । त्यसपछि हामी चारै जना घरतर्फ लाग्यौँ । घरमा पुगेपछि सबै

दाजुभाइ जम्मा भई प्रहरीमा खबर गर्नुभन्दा पहिला काठमाडौंमा रहेका भाइ चोलेश्वरलाई फोन गरी भक्तपुर ३ नं. गल्लीको ठेगाना पत्ता गरी बस, म पैसा लिएर आउँछु भनी फोन गरेपछि मात्र गणेश सरले सुरक्षा निकायमा खबर पुऱ्याउने काम गर्नुभयो । हामी पनि ठेगाना गलत भएको थाहा पाएपछि पुनः दोविल्लातिर जाने क्रममा सुरक्षा निकायसँग भेट भयो र छोरीहरूको बारेमा सोधपुछ गर्नुभयो र सोधपुछ गर्दै गोठतिर लागियो । गोठमा पुगेपछि कहाँबाट कसरी भन्नेबारेमा मैले बताएपछि सुरक्षाकर्मीका साथ जि.प्र.का तिर लाग्यौं । जि.प्र.का. पुगेपछि बच्चाहरू अपहरणमा परी हराएको भनी निवेदन दिएको हुँ । घटनाक्रम मोड्ने क्रममा मैले घर परिवार, स्थानीय समाज, पत्रकार र प्रहरी समेतमा हराएको भनी ३ जनाले अपहरण गरी लगेको र रु. १,०००००।- (एक लाख) मागेको भनी विभिन्न बहाना बनाएको हुँ । मिति २०६८।४।१६ गते जि.प्र.का.मा छोरी अपहरण भई भनी दिएको निवेदनमा भएको सहीछाप मेरो हो । श्रीमती इजरायलमा रहेकी, मेरो इजरायल जाने भिसा आउन नसकेको, श्रीमतीको कमाइमा बाँच्नुपरेको हुँदा आफ्नो जीवनदेखि नैराशयता भएकोले आफ्नो जीवनबाट बिदा लिन तयार भएको अवस्थामा छोरीहरू एकलै छाड्दा श्रीमती र छोरीलाई दुःख हुने सोची जेठी छोरी हुर्किसकेकी हुँदा साना छोरीलाई मारी म पनि मर्ने योजना बनाई फालेको हुँ । आफू मर्न सकिएन भनी कुनै आफैँले स्वहस्ताले लेखी कुनै व्यहोरा लेख्न लगाई मौकामा बयान गरेको पाइन्छ ।

उक्त मौकाको बयान प्रतिवादीको स्वेच्छाको होइन त्यसलाई प्रमाणमा लिई कसुर ठहर गर्न मिल्दैन भन्ने पुनरावेदन जिकिरतर्फ हेर्दा प्रमाण ऐन, २०३१ को दफा ९ ले गरेको कानूनी व्यवस्था हेर्दा उक्त दफा ९(१) “मा मुद्दाका कुनै पक्षले व्यक्त गरेको कुनै कुरा निजका विरुद्ध प्रमाणमा लिन हुन्छ” भन्दै ऐ को उपदफा २ को १(क) मा “फौजदारी मुद्दामा कुनै अभियुक्तले निजलाई लगाएको अभियोगको सम्बन्धमा अदालत बाहेक अन्यत्र व्यक्त गरेको कुरा अदालतले देहाय बमोजिम ठहऱ्याएमा प्रमाणमा लिन हुन्छ” भन्दै ऐ को (१)मा “सो कुरा व्यक्त गर्दा अभियुक्त सचेत अवस्थामा र आफूले भनेको र गरेको कुरा बुझ्न सक्ने अवस्थामा थियो” (२) “निजलाई बाध्य गरी वा निज वा अरू कसैलाई यातना दिई वा यातना दिने धम्की दिई वा निजलाई आफ्नो इच्छा विरुद्ध सो कुरा व्यक्त गर्ने स्थितिमा पारी सो कुरा व्यक्त गरेको होइन ।” (३) “सो अभियोग बारे कुनै सार्वजनिक अधिकारीले गर्ने कारवाहीको सम्बन्धमा यस्तो धम्की वा विश्वास पर्ने आश्वासन दिएको थिएन जसबाट निजले सो कुरा असत्य रूपमा व्यक्त गर्ने सम्भावना थियो र जुन धम्की वा आश्वासन कार्यान्वित गर्न सक्ने अधिकार र शक्ति सो अधिकारीलाई थियो भन्ने कुरा निजले युक्ति संगत रूपमा विश्वास गरेको थियो” भनी उल्लेख भएको देखिन्छ । मिसिल संलग्न रहेको यी प्रतिवादीले २०६८।४।१६ मा कारवाही गरी पाउँ भनी निवेदनमा उल्लिखित तथ्यहरू यी प्रतिवादीले प्रमाणित गर्न सकेको देखिँदैन । यी प्रतिवादीले अदालत समक्ष बयान गर्दा आरोपित कसुर गरेमा इन्कार भई बयान गरेको देखिन्छ । निजले आफ्नो पुनरावेदनमा निजको मौकाको साविती प्रमाणमा लिन मिल्दैन भनी उल्लेख गरे पनि निजको भनाइ के कुन आधार र कारणबाट प्रमाणमा लिन नमिल्ने हो सो उल्लेख गर्न सकेको देखिँदैन । निजको मौकाको बयानको सवाल ११ को जवाफमा निज प्रतिवादी कृष्ण तिवारीले आफ्नै स्वहस्ताबाट लेखी प्रश्नको जवाफ दिएको र सो जवाफमा यावत् घटना घटाइएको कारण उल्लेख गरी आफूले कर्तव्य गरी आफैँले जन्म दिएकी छोरीहरू नमुना र नवीना तिवारीलाई मारेको यथार्थ चित्रण गरी लेखी दिएको देखिँदा त्यस्तो लेखाइ निजको इच्छा विपरीत थियो भनी अनुमान गरी सो लाई प्रमाणमा लिन मिल्दैन भन्नु कानून संगत हुँदैन । प्रतिवादीले अदालत समक्ष बयान गर्दा मौकामा अनुसन्धान अधिकारी समक्ष भएको साविती बयान डर, त्रासमा पारी गराएको भनी सो बयान आफ्नो स्वेच्छाले गरेको होइन भनी अदालतबाट सोधिएको स.ज. २० को जवाफमा मलाई तेरो ७० वर्षे बुवालाई दोष लगाउँछौं, तेरो इजरायलमा रहेको श्रीमतीलाई भिकाउँछौं, तेरा नातागोता सबैलाई फसाउँछौं भन्ने हो भने भन् नत्र भनेर मलाई डर, त्रास देखाएको कारणबाट वरु म नै फस्छु भन्ने डरबाट मैले हत्या गरेको भनी स्वीकारेर मेरो हस्ताक्षर समेतबाट बयान गराइएको हो । सोमा भएको सहीछाप मेरै हो भनी

उल्लेख गरेको देखिन्छ। निजले उक्त बयानमा दोष लगाउने भनी उल्लेख गरेका आफन्त व्यक्तिहरूको मिसिल संलग्न निजहरूले गरेको कागजको व्यहोराबाट उक्त कुरा पुष्टि भएको पाइँदैन। निजहरूले गरेको कागजबाट प्रतिवादीले आफूले जन्म दिएको छोरीहरूलाई मिति २०६८।४।१५ का राति आफैँले मोदी खोलामा फाली कर्तव्य गरेको कुरा निजले नै भनेको र सोही बमोजिम मृतकहरू नवीना र नमुना तिवारीको मृत्यु पर्यन्त गर्ने काजकिरिया गरेको भनी उल्लेख गरेको पाइँन्छ। उल्लिखित व्यहोरा र मिसिल संलग्न कागजबाट प्रतिवादीको इन्कारी बयान पुष्टि भएको देखिँदैन। प्रतिवादीले मौकामा बयान गर्दा कसुर गरेमा स्वीकार गरी बयान गरेको देखिएको सो स्वीकार गरेको कुरा प्रमाण ऐन, २०३१ को दफा ९ बमोजिम प्रमाणमा लिन मिल्ने हुँदा मिसिल संलग्न रहेका प्रमाणका रूपमा पेस गरिएका पत्र पत्रिकाका कटिङ्गबाट समेत प्रतिवादीले आफूले गरेको अपराध सञ्चार माध्यमहरूमा समेत स्वीकार गरेको देखिएको र सो कुरालाई समर्थन गर्दै जाहेरवाला कपिलामणि र अन्य व्यक्तिहरूले गरिदिएको कागज समेतका मिसिल संलग्न प्रमाणहरूबाट निजको मौकामा व्यक्त गरेको अभिव्यक्ति स्वतन्त्रापूर्वक विनाधाकधम्की स्वस्फूर्त रूपले प्रकट भएको भन्ने देखिँदा त्यस्तो सावितीलाई प्रमाणमा लिई कसुर ठहर गर्न मिल्दैन भन्ने प्रतिवादीको पुनरावेदन जिकिरसँग सहमत हुन सकिएन।

जाहेरवाला कपिलामणिको जाहेरी र बकपत्र भुङ्गा हो। जाहेरी दरखास्त जाहेरवालाको बकपत्रले समेत मेरो उपर किटानी गर्न सकेका छैनन्। मलाई साविती गराएको भन्ने कुरा मिडियामा आएर थाहा पाएको भन्ने व्यक्तिले शंका र अनुमानको भरमा दिएको जाहेरी मेरो विरुद्ध प्रमाणमा लिन मिल्ने नहुँदा सफाइ पाऊँ भन्ने अर्को जिकिर सम्बन्धमा हेर्दा प्रस्तुत मुद्दाको अनुसन्धान प्रतिवादीकै निवेदन बमोजिम सुरु भई कारवाहीको सिलसिला अगाडि बढ्दै जाँदा प्रतिवादी स्वयंले गरेको कुकृत्य निजले लुकाउन नसकी निजकै स्वस्फूर्त अभिव्यक्तिबाट आफूले जन्म दिएका छोरीहरू नमुना र नवीना तिवारीलाई आफैँले मार्ने उद्देश्यले मोदी खोलामा फालेको तथ्य निजले सञ्चार माध्यममा स्वीकार गरेको र सो कुरा आफैँले स्वहस्ताबाट लेखिदिएको र सोही बमोजिम जाहेरवाला प्रतिवादीको दाजु नाता पर्ने कपिलामणिले प्रतिवादी उपर किटानी जाहेर गरेको र मृतक नातिनीहरूको किरियाकर्म गरी अदालत समक्ष आई सोही तथ्यलाई प्रमाणित हुने गरी प्रतिवादीका बाबु रंगनाथ तिवारीले बकपत्र गरिदिएको अवस्थामा उक्त कुरालाई प्रमाणमा लिन मिल्ने होइन भन्ने जिकिरसँग पनि सहमत हुन सकिएन।

अपहरणकारीहरूले काठमाडौँ भक्तपुर ३ नं. गल्लीमा रकम लिई आउनु भनेको अवस्थामा उक्त स्थान नै नभएको भन्ने आधार र अपहरणकारीहरूले आफ्नो नम्बर नदिएको अवस्थामा सोही कुरालाई आधार मानी कसुर ठहर गर्ने गरेको फैसला मिलेको छैन भन्ने अर्को पुनरावेदन जिकिरतर्फ हेर्दा प्रतिवादीकै भनाइबाट निजका छोरीहरू नमुना र नवीना तिवारीको अपहरण भएको भन्ने उल्लेख भएको र पैसा लिएर आउने स्थान निजले भनेको भनी उल्लेख गरेको देखिएको अवस्थामा उक्त स्थान नभेटिएको र माथि उल्लेख गरे बमोजिम निज उक्त स्थानमा जान रुपैयाँ भिकेको ठाउँ निजले प्रमाणित गर्न नसकेको र मौकामा नै अपहरणकारी भनिएका व्यक्तिहरूलाई आफ्नो फोन न. न. न. दिई आकैँ फोन दिएको भनी भन्न नसकेको र मिसिल संलग्न प्रमाणहरूबाट मृतक नवीना र नमुनाको मृत्यु प्रतिवादीले मोदी खोलाको पुलबाट फाली दिएको कारणले भइसकेको भन्ने पुष्टि भएको र मिसिल संलग्न प्रमाणहरूबाट मृतकहरूको अपहरण नभई प्रतिवादीकै कर्तव्यबाट भएको प्रमाणित हुँदा उक्त जिकिरसँग पनि सहमत हुन सकिएन।

छोरीहरूलाई अपहरणकारीहरूले अपहरण गरी लगेको भए वारदात घटेपश्चात् प्रहरीलाई खबर गरेको नदेखिएको र अपहरणकारीसँग प्रतिवाद नगरेको भन्ने आधारबाट सजाय गर्न मिल्ने होइन भन्ने पुनरावेदकको भनाइतर्फ हेर्दा मिसिल संलग्न रहेको सम्पूर्ण कागज प्रमाणबाट मृतकहरूको मृत्यु प्रतिवादीकै कर्तव्यबाट पुष्टि

भएको हुँदा र निजले कसुरबाट बच्नको लागि अपहरणको संज्ञा दिई कसुरलाई ढाकछोप गर्ने उद्देश्यले किरिया गरेको पुष्टि भएको अवस्था र निजको भनाइ अनुसार छोरीहरूको अपहरण भएको नै भए तत्समयमा बचाउन कुनै क्रिया कार्यान्वयन गर्नुपर्नेमा सो समेत नगरेबाट यस तर्फको जिकिरसँग पनि सहमत हुन सकिएन ।

मृतकहरूको लास नै नभेटिएको अवस्थामा सजाय गर्न मिल्ने होइन भन्ने अर्को पुनरावेदन जिकिरतर्फ हेर्दा मिसिल संलग्न रहेको प्रतिवादीको मौकाको बयानबाट नै मृतकहरूको मृत्यु प्रतिवादीले श्रावण महिनाको रातको समयमा उल्लेखको मोदी खोलामा फाली भएको भनी जन्म दिने स्वयं बाबुले स्वीकार गरेको र सोही तथ्य निजले मौकामा बयान गर्दा स्वहस्ता लिखित रूपले स्वीकार्दै जनमानस समक्ष पनि सोही कुरा स्वीकार गरेको मिसिलबाट देखिएको सोही कुरालाई आधार मानी स्वयं प्रतिवादीको पिता रंगनाथ तिवारीले नातिनीहरूको मृत्युपर्यन्त गरिने संस्कार समेत गरिसकेको स्थितिमा लास नभेटिएकै आधारबाट प्रतिवादीले सफाइ पाउनुपर्दछ भन्ने उक्त जिकिरसँग सहमत हुन सकिएन ।

फौजदारी मुद्दामा वादी दावी प्रमाणित गर्ने भार वादीमा रहने र वादीले आफ्नो दावी प्रमाण ऐनको दफा २५ बमोजिम प्रमाणित नगरेसम्म सजाय गर्न मिल्दैन । प्रस्तुत मुद्दामा वादी पक्षले दावी प्रमाणित गर्न सकेको छैन भन्ने अर्को पुनरावेदन जिकिरतर्फ हेर्दा स्वयं प्रतिवादीले आफूले जन्म दिएका मृतक छोरीहरू नमुना र नवीना तिवारीलाई साउन महिनाको रातको अन्दाजी ११ बजेको समयमा उल्लेखको मोदी खोलामा फाली कर्तव्य गरी मारेको सावित भएको र सोही कुरालाई मिसिल संलग्न रहेको मौकामा कागज गर्ने व्यक्तिहरूले उल्लेख गरी दिएको व्यहोरा, जाहेरी दरखास्त अदालत समक्ष बकपत्र गर्न उपस्थित हुने शेषकान्त तिवारी र शारदा तिवारीको बकपत्रबाट समेत प्रतिवादीले आफ्नो छोरीहरू नमुना र नवीना तिवारीलाई कर्तव्य गरी मारेको कुरा प्रमाणित भएको अवस्थामा दावी प्रमाणित भएको छैन भन्ने जिकिरसँग सहमत हुन सकिएन । मिसिल संलग्न रहेका मौकामा कागज गर्ने व्यक्तिहरूको भनाइ, अदालत समक्ष बकपत्र गर्ने व्यक्तिहरूले उल्लेख गरेका तथ्य, जाहेरवाला स्वयंको जाहेरी दरखास्त र बकपत्र समेतका कागजबाट यी प्रतिवादीले आफूले जन्म दिएका दुई छोरी नमुना र नवीनालाई मार्ने उद्देश्य ले नै योजना बनाई रातको समयमा आफैले उल्लेखको मोदी खोलामा लगी फाली छोरीहरूलाई कर्तव्य गरी मारेको पुष्टि हुन आयो ।

तसर्थ मिसिल संलग्न प्रतिवादीको अधिकार प्राप्त अधिकारी समक्ष गरेको सावित्री बयानमा उल्लिखित व्यहोरा जाहेरवाला कपिलामणि तिवारीको किटानी जाहेरी दरखास्त र सो व्यहोरालाई समर्थन गर्दै निजले अदालतमा गरेको बकपत्र प्रतिवादीले आफ्नो दुई छोरीहरू नमुना र नवीना तिवारीलाई मिति २०६८।४।१५ गते राति मोदी खोला पुलबाट मोदी खोलामा फाली कर्तव्य गरी मारेको भन्ने अभियोग दावी मिसिल संलग्न प्रमाणहरूबाट पुष्टि भएको देखिँदा प्रतिवादी कृष्ण शर्मा तिवारीलाई अभियोग माग दावी बमोजिम ज्यान सम्बन्धी महलको १ नं. को कसुरमा सोही महलको १३(३) नं. बमोजिम सर्वस्व सहित जन्म कैद गर्ने गरी सुरु पर्वत जिल्ला अदालतबाट मिति २०६८।११।२२ मा भएको फैसला मिलेकै देखिँदा सदर हुने ठहर्छ । प्रतिवादी कृष्ण शर्मा तिवारीको पुनरावेदन जिकिर पुनः सक्दैन । साधक जाँचको लागि मिसिल श्री सर्वोच्च अदालतमा पठाइदिनु । अरूमा तपसिल बमोजिम गर्नु ।

तपसिल

- माथि इन्साफ खण्डमा लेखिए बमोजिम प्रतिवादी कृष्ण शर्मा तिवारीलाई ज्यान सम्बन्धी महलको १ नं. को कसुरमा सोही महलको १३(३) नं. बमोजिम सर्वस्व सहित जन्म कैद हुने ठहरेकोले यस अदालतको इन्साफमा चित्त नबुझे ७० दिनभित्र श्री सर्वोच्च अदालतमा पुनरावेदन गर्नु भनी प्रतिवादी कृष्ण शर्मा तिवारीलाई पुनरावेदनको म्याद दिनु ।

२. प्रस्तुत मुद्दाको फैसला भएको जानकारी फैसलाको प्रतिलिपि साथै राखी श्री पुनरावेदन सरकारी वकिल कार्यालय बागलुङलाई दिनु ।
३. सरोकारवालाले नक्कल माग गर्न आए नियमानुसार नक्कल दिनु ।
४. प्रस्तुत मुद्दाको दायरीको लगत कट्टा गरी पुनरावेदन परे पुनरावेदनको रोहवाट र नपरे साधक जाँचका लागि श्री सर्वोच्च अदालतमा पठाइदिने गरी मिसिल नियमानुसार अभिलेख शाखामा बुझाइदिनु ।

.....
शारदाप्रसाद घिमिरे
न्यायाधीश

उक्त रायमा सहमत छु ।

.....
भूपेन्द्रप्रसाद राई
न्यायाधीश

इजलास सहायक : ना.सु श्री गोपाल सुवेदी
क.अ. श्री इन्द्रकुमारी काउचा

इति संवत् २०६९ साल आषाढ २५ गते रोज २ शुभम्.....।

श्री पुनरावेदन अदालत जनकपुर

संयुक्त इजलास
माननीय न्यायाधीश श्री तेजबहादुर के.सी.
माननीय न्यायाधीश श्री रमेश पोखरेल

फैसला
संवत् २०६६ सालको स.फौ.पु.नं. ०६-०६६-०४२६७
मुद्दा : कर्तव्य ज्यान ।
नि.नं. ३९६

जिल्ला महोत्तरी लोहारपट्टी गा.वि.स. वार्ड नं. ९ बस्ने सिकिलिया देवीको जाहेरीले
नेपाल सरकार.....१ पुनरावेदक वादी

विरुद्ध

जिल्ला महोत्तरी लोहारपट्टी गा.वि.स. वार्ड नं. ९ मा बस्ने मुर्वा मुसहर.....१ प्रत्यर्थी प्रतिवादी
ऐ.ऐ बस्ने लप्ची मुसहर.....१ प्रत्यर्थी प्रतिवादी

संवत् २०६८ सालको स.फौ.पु.नं. ०६-०६८-०६८०८
नि.नं. ३९७

जिल्ला महोत्तरी गा.वि.स. लोहारपट्टी वार्ड नं. ९ मा बस्ने जुगेश्वर मण्डल धानुक ...१ पुनरावेदक
प्रतिवादी

विरुद्ध

सिकिलिया देवीको जाहेरीले नेपाल सरकार.....१ प्रत्यर्थी वादी

संवत् २०६८ सालको स.फौ.पु.नं. ०६-०६८-०६८०९
नि.नं. ३९८

सिकिलिया देवीको जाहेरीले नेपाल सरकार.....१ पुनरावेदक वादी

विरुद्ध

जिल्ला महोत्तरी लोहारपट्टी गा.वि.स. वार्ड नं. ९ मा बस्ने जुगेश्वर मण्डल धानुक....१ प्रत्यर्थी प्रतिवादी
ऐ.ऐ. बस्ने रामज्ञान मण्डल१
ऐ.ऐ. बस्ने रामचन्द्र मण्डल१
ऐ.ऐ. बस्ने हविव कवारी१

संवत् २०६८ सालको स.फौ.पु.नं. ०६-०६८-०६८१०
नि नं. ३९९

सिकिलिया देवीको जाहेरीले नेपाल सरकार.....	१	पुनरावेदक वादी
विरुद्ध		
जिल्ला महोत्तरी लोहारपट्टी गा.वि.स. वार्ड नं. ९ मा बस्ने फुलगेन.....	१	प्रत्यर्थी प्रतिवादी
ऐ.ऐ. बस्ने रामकृपाल मण्डल	१	
ऐ.ऐ. बस्ने सोभित मण्डल	१	
ऐ.ऐ. बस्ने रामचन्द्र साह सुनार	१	
ऐ.ऐ. बस्ने मुस्लिम कवारी	१	
ऐ.ऐ. बस्ने इलयास कवारी	१	
ऐ.ऐ. वार्ड नं. ८ बस्ने रामनन्दन ठाकुर	१	
ऐ.ऐ. बस्ने रामरतन मण्डल	१	
ऐ.ऐ. बस्ने राजकिशोर मण्डल	१	

संवत् २०६८ सालको स.फौ.पु.नं. ०६-०६८-०६८११
नि नं. ४००

जिल्ला महोत्तरी लोहारपट्टी गा.वि.स. वार्ड नं. ९ मा बस्ने फुलगेन मण्डल धानुक ...	१	पुनरावेदक प्रतिवादी
विरुद्ध		
सिकिलिया देवीको जाहेरीले नेपाल सरकार.....	१	प्रत्यर्थी वादी

सुरु फैसला गर्ने ? : माननीय न्यायाधीश श्री ईश्व.र राज आचार्य र श्री पुष्पबहादुर थापा (महोत्तरी जिल्ला अदालत)

न्याय प्रशासन ऐन, २०४८ को दफा ८ (१) बमोजिम यस अदालतको क्षेत्राधिकारभित्रको भई दायर हुन आएको प्रस्तुत मुद्दाको संक्षिप्त विवरण यस प्रकार छ ।

जिल्ला महोत्तरी लोहारपट्टी गा.वि.स. वडा नं. ९ स्थित रघुवीर पाण्डेको घरदेखि दक्षिण रामचन्द्र भाको घरदेखि पूर्व नरेश मण्डलको घरदेखि पश्चिम वीरेन्द्र भाको घरदेखि उत्तरपट्टि चार किल्लाभित्र मृतककै घरदेखि दक्षिणतर्फबाट गोरेटो बाटोमा रगतको सुकेको दाग छिटाहरू देखिएको उक्त रगतको छिटा दाग सुकी माटोमा मिलेको रघुवीर पाण्डेको पक्की इनारदेखि दक्षिणमा भएको आँगन गोरेटो बाटोमा जत्रतत्र ठाउँमा रगत लागी सुकी माटोमा मिलेको रगत देखिएको भन्ने समेत व्यहोराको घटनास्थल प्रकृति मुचुल्का ।

मृतक लासको टाउकोमा सेतो पट्टी बाँधेको दुवै आँखा चिम्लेको बायाँ हातको पाखुरामा ४ ठाउँमा कालो निलो देखिएको बायाँ हातको नाडीमा सेतो टेप ३ ठाउँमा टाँसेको मृतकको टुप्पीदेखि बायाँ भागमा छाला फुटेको घाउ चोट देखिएको दायाँ भागमा छाला फुटी दुवै घाउमा टाँका मारेको टाउकोको बायाँ भागमा सुन्निएको

निलो देखिएको बायाँ काधमा ४ इन्च बराबरको केही सुन्तिएको दायाँ हातको पछाडि पातामा निलो भई छाला घाँचिएको ढाडको बायाँ भागमा रगत जमी कालो दाग देखिएको भन्ने समेत व्यहोराको लास प्रकृति विवरण मुचुल्का ।

श्रेसर मसिन र चिउरा कुटने मिल हटाउने विषयलाई लिएर विपक्षीमध्येका प्रतिवादी फुलगेन मण्डलको वचन मानी सबै विपक्षीहरूले आ-आफ्नो हातमा भएको लाठी र चुप्पी समेतले मृतकलाई कुटपिट गर्न लागेको देखे । भगडा छुट्याउन गएको म समेतलाई निज विपक्षीहरूले नै कुटपिट गरेकोले म बेहोस भएँ, होसमा आएपछि निजहरूले नै कुटपिट गरेको चोटपीडाबाट घाइते भएका निज रामबाबु मण्डलको उपचार लोहारपट्टी हेल्थपोस्टमा भइरहेकोमा उपचार हुँदाहुँदै मृत्यु भयो सुनेको छु भन्ने समेत व्यहोराको हसन कवारीको कागज ।

श्रेसर हटाउने विषयमा वादविवाद चर्किँदै गएकोले फुलगेन मण्डल समेतले यिनीहरूलाई ठीक गर भनी आदेश दिएकोले मृतक लालबाबुको घरमा कुटपिट भईभगडा सुरु भएको हो, हातमा जथाभावी विपक्षीहरूले हाम्रो पक्षका व्यक्तिहरूलाई कुटपिट गर्न थाले, मृतक लाल बाबुलाई राजकिशोर मण्डल, जुगेश्वर रामजान, फुलगेन मण्डल समेत भई कुटपिट गर्न थाले, मलाई पनि निज विपक्षीहरूले कुटपिट गरे र कुटपिट गर्दागर्दै विपक्षीमध्येका रामकृपाल मण्डलले हातमा लिइराखेको फलामको कृजले मेरो टाउकोमा प्रहार गरेको हुँदा म सोही अवस्थामा रगताम्मे भई बेहोस भएँ । मृतक लालबाबु मण्डललाई विपक्षीहरूले कुटपिट गर्दै थिए निज विपक्षीहरूको हातमा भाला फर्सा जस्ता हतियारहरू थिए के कसले र के कसरी कुटपिट गरे धेरै जना भएको हुँदा यकिन भन्न सकिदैन भन्ने समेत व्यहोराको घाइते नरेश मण्डल धानुकको कागज ।

श्रेसर हटाउने विषयमा मेरो घरमा छलफल हुँदाहुँदै विपक्षी जुगेश्वर मण्डल, रामकृपाल मण्डल, फुलगेन मण्डल, रामजान मण्डल, राजकिशोर मण्डल, रामरतन मण्डल, रामसोभित मण्डल, रामचन्द्र मण्डल, रामचन्द्र सोनार, हविव कवारी, रामनन्दन ठाकुर हजाम र मुस्लिम कवारी समेत एककासि हातमा फर्सा कृज लाठी भाला समेत लिई कुटपिट गर्न थालेका हुँदा हाम्रो पक्षका धेरै जनाले कुटाइ खाई घाइते भई मेरो पतिलाई निज विपक्षीहरूले धमाधम लाठी फर्सा कृजले शरीरको विभिन्न भागमा प्रहार गरेको हुँदा म समेत भई कुटपिट नगर्न भनी छुट्याउन गएकोमा मलाई समेत विपक्षीहरूले कुटपिट गरे तर त्यति चोटपटक लागेन । मेरो पतिलाई धेरै कुटाइ लागेको र रगतपच्छे भई बेहोस हुँदा म पनि बेहोस भएँ । मेरो पतिलाई बेहोस अवस्थामा नै गाउँलेहरूले बोकी लोहारपट्टी हेल्थपोस्टमा उपचार गर्न लगेकोमा उपचार हुँदाहुँदै सोही हेल्थपोस्टमा मृत्यु भएको भन्ने समेत व्यहोराको जाहेरवाली सिकिलिया देवीको कागज ।

श्रेसर र चिउरा कुटने मिल सम्बन्धमा विवाद हुँदा विपक्षीहरूले हात हातमा फर्सा, कृज, लाठी र भाला जस्तो धारिलो एवं वजनदार हतियारले मेरो घर आँगनभित्र जबरजस्ती हुल गरी पसी मेरो लोग्ने रामबाबु उपर हातमा लिई राखेको बाँसको लाठीले प्रहार गर्नुभएको हो । अरू सबै विपक्षीहरू मिली मेरो पतिलाई निर्मम र अमानवीय तरिकाले कुटपिट गरेकोले लड्नुभयो । विपक्षी फुलगेन र जुगेश्वरले वचन दिएपछि निजको वचन मानी अन्य सबै विपक्षीहरूले नरेश मण्डल र हसन कवारीलाई कुटी बेहोस पारी दिए, मलाई पनि केही विपक्षीहरूले कुटपिट गरी बेहोस पारिदिए, म होसमा आएपछि लोग्ने रामबाबु उपचार हुँदाहुँदै मर्नुभएको हो भन्ने समेत व्यहोराको सिकिलिया देवी धनुकाइनको जाहेरी दरखास्त ।

श्रेसर र चिउरा कुटने मसिन हटाउन भएको विवाद र सार्वजनिक अपराध मुद्दामा साक्षी बकिदिएको रिसइवीले मैले र मेरो भाइ फुलगन मण्डलले सबै विपक्षीलाई मृतकलाई कुटपिट गरी हात खुट्टा भाँचिदिने सहमति भई मृतक रामबाबुलाई मेरो घरमा बोलाई सबै विपक्षीले बाँसको लाठी बोकिराखेकोमा मेरो भाइ फुलगेन मण्डलले

वचन दिनासाथ पहिला निज आफैले हातमा भएको बाँसको लाठीले मृतकलाई प्रहार गरे । मैले पनि लाठीले मृतकको टाउकोमा प्रहार गर्दा निजको टाउको फुटी रगत निस्की आफ्नो घरतर्फ भागी गएकोले लोहारपट्टी हेल्थपोस्टमा उपचार हुँदाहुँदै सोही चोटको कारणले निजको मृत्यु भएको हो भन्ने समेत व्यहोराको जुगेश्वर मण्डलको बयान कागज ।

श्रेसर र चिउरा कुट्ने मेसिन हटाउने सम्बन्धमा र सार्वजनिक अपराध मुद्दामा साक्षी बसेको रिसइवीले जुगेश्वर मण्डलले हामी प्रतिवादीहरूलाई बोलाई मृतक रामबाबुलाई कुटपिट गरी अपाङ्ग पारिदिनलाई मद्दत गर्नुस् भनी प्रतिवादी जुगेश्वर र फुलगेन मण्डलले भने अनुसार म पनि सहमत भई निज रामबाबु मण्डललाई फुलगेनको घरमा बोलाई ल्याई फुलगेन मण्डलले वचन दिँदै आफैले हातमा लिई राखेको बाँसको लाठीले रामबाबुलाई प्रहार गरे । त्यसपछि जुगेश्वर मण्डलले आफ्नो हातमा भएको बाँसको लाठीले रामबाबुको टाउकोमा प्रहार गर्दा निजको टाउको फुटी रगत निस्केको सो पछि रामकृपाल मण्डल, रामज्ञान मण्डल समेतले निज रामबाबुलाई कुटपिट गर्दा रामबाबु मण्डल आफ्नो घरतर्फ भागी गयो । लोहारपट्टी हेल्थपोस्टमा उपचार हुँदाहुँदै निजको मृत्यु भएको हो भन्ने समेत व्यहोराको प्रतिवादी रामचन्द्र मण्डलको बयान कागज ।

प्रतिवादी फुलगेन मण्डल र जुगेश्वर मण्डलले चिउरा कुट्ने मेसिन र श्रेसर हटाउने रामबाबुलाई भन्दा नमानेको र हाम्रो विरुद्ध सार्वजनिक अपराध मुद्दामा गवाही बकेकोले निजलाई कुटपिट गरी ठीक पार्नुपछि भनी सबै प्रतिवादीहरूलाई बोलाई सहमत भई फुलगेन मण्डल र जुगेश्वर मण्डलले मुर्वा मुसहरलाई मृतक रामबाबुलाई बोलाउन पठाएको निज रामबाबु आउनासाथ कुट भनी फुलगेन र जुगेश्वरले वचन दिनासाथ निजहरूले आ-आफ्ना हातमा लिई राखेको बाँसको लाठीले प्रहार गर्दा सोही चोटबाट रामबाबुको टाउकोमा चोट लागी रामबाबु रगत चुहाउँदै आफ्नो घरतर्फ भागी गएको र लोहारपट्टी हेल्थपोस्टमा उपचार हुँदाहुँदै निजको सोही चोटपीडाबाट मृत्यु भएको हो भन्ने समेत व्यहोराको प्रतिवादी हविव कवारीको बयान कागज ।

सार्वजनिक अपराध मुद्दामा गवाह बकेको रिसइवीले जाहेरीमा उल्लिखित प्रतिवादीहरूले हात हातमा लाठी लिई आई प्रतिवादी फुलगेन मण्डलले रामबाबुलाई कुट भनी वचन दिँदै पहिला आफैले निजको टाउकोमा लाठीले प्रहार गरे, त्यसपछि जुगेश्वर मण्डलले पनि बाँसको लाठीले टाउकोमा प्रहार गरे, सोही कुटाइको चोटबाट मृतक भुईँमा लड्न गयो र म निजहरूलाई छुटाउन लाग्दा प्रतिवादी रामकृपाल मण्डलले आफ्नो हातमा बोकी राखेको कृज प्रहार गर्दा मेरो बायाँ हातको साइली औँलामा चोट लागी औँला काटिन गएको र इल्यास कवारीले लिई राखेको बासको लाठीले दायाँ हातमा चोट लागेको र निजहरूको कुटाइबाट घाइते भएका रामबाबुको लोहारपट्टी हेल्थपोस्टमा उपचार हुँदाहुँदै मृत्यु भएको हो भन्ने समेत व्यहोराको आसिन कवारीको कागज ।

जाहेरवाली सिकिलिया देवीको घर आँगनमा होहल्ला भएको हुँदा हेर्न जाँदा श्रेसरको विषयलाई लिएर प्रतिवादी जुगेश्वर मण्डल, फुलगेन मण्डल, रामकृपाल मण्डल, रामज्ञान मण्डल राजकिशोर मण्डल, रामनन्दन ठाकुर, रामरतन मण्डल, रामचन्द्र मण्डल, रामचन्द्र साह, हविव कवारी, रामनन्दन ठाकुर, मुस्लिम कवारी, रामसोभित मण्डल र मुर्वा मुसहर र इल्यास कवारी तथा लष्वी मुसहर समेतले रामबाबु मण्डललाई बाँसको लाठी, भाला, कृज समेतले शरीरको जत्रतत्र भागमा प्रहार गरी सख्त घाइते भई बेहोस भई लोहारपट्टी हेल्थपोस्टमा उपचार हुँदाहुँदै मृतक रामबाबु मण्डलको मृत्यु भएको हो भन्ने समेत व्यहोराको मिति २०४३।२।२ को सर्जिमिन मुचुल्का ।

प्रस्तुत मुद्दामा उल्लिखित कसुर अपराधमा प्रथम चोट प्रतिवादी फुलगेन मण्डलले छाडे पनि निजकै प्रहारबाट मात्र मृतकको मृत्यु भएको भन्न र यकिन गर्न नसकिने र निज लगायत सबै प्रतिवादीहरूले सामूहिक रूपमा

नै प्रहार भएबाट यसैको चोट प्रहारबाट मृतक मरेको भन्ने यकिन खुल्न नसकेको हुँदा सबै प्रतिवादीहरूले सामूहिक रूपमा नै ज्यान सम्बन्धीको १३ (३) नं. बमोजिम सजाय गरी पाउन प्रतिवादी जुगेश्वर मण्डल, रामचन्द्र मण्डल हविव कवारीलाई समेत प्रस्तुत गरिएको भन्ने समेत व्यहोराको प्रतिवेदन ।

जाहेरवाली र वीरेन्द्र पाण्डेलाई अनैतिक सम्बन्ध भएको बेलामा रामबाबुले कुटपिट गरेको सोही रिसइवीबाट वीरेन्द्र पाण्डे, जयनन्द राय, तपेश्वर पाण्डे, रतन यादव, सोगारथ मण्डल, नरेश मण्डल, गंगा मण्डल, हसन कवारी, हकिम कवारी, आसिन कवारी समेत मिली रामबाबुलाई जथाभावी कुटपिट गरी बेहोस पारिदिएको, बेहोस भएको हुँदा मृतकलाई उठाई लोहारपट्टी अस्पतालमा लगी उपचार गराउन लाँदा प्रहरीले लोहारपट्टी स्टेसनमा मलाई, रामचन्द्र मण्डल, हविव कवारी समेतलाई पक्राउ गरी लोहारपट्टी थानामा लगेको थियो । मृतकलाई मैले कुटपिट गरेको छैन, जाहेरी व्यहोरा भुठ्ठा हो भन्ने समेत व्यहोराको जुगेश्वर मण्डल धानुकले गरेको बयान ।

मृतक रामबाबु मण्डलको श्रीमती जाहेरवाली सिकिलिया देवी र वीरेन्द्र पाण्डेबीच गलत सम्बन्ध रहेको र मृतकको श्रीमतीलाई करणी गरिराखेको समयमा रामबाबुले लाठी लिई वीरेन्द्र पाण्डेलाई कुटपिट गरिराखेकोमा वीरेन्द्रका मानिसहरूले देखासाथ तपेश्वर पाण्डे, जयनन्द पाण्डे, सोगारथ मण्डल, गंगा मण्डल, नरेश मण्डल, रतन यादव, हसन कवारी, हकिम कवारी, आसिन कवारी, गंगा मण्डल समेतले लाठी लिई रामबाबुलाई जथाभावी कुटपिट गरी बेहोस पारिदिएको थियो, हल्ला सुनेपछि म त्यहाँ पुगेपछि वीरेन्द्रका मानिसहरूले मलाई पनि कुटपिट गरेको थियो । म रामचन्द्र मण्डल, जुगेश्वर मण्डल समेतले रामबाबुलाई उठाई लोहारपट्टी अस्पतालमा लगिरहेकोमा प्रतिवादीहरूले पक्राउ गरेका हुन् । मैले रामबाबुलाई कुटपिट गरेको छैन । जाहेरी व्यहोरा भुठ्ठा हो भन्ने समेत व्यहोराको हविव कवारीले अदालत समक्ष गरेको बयान ।

जाहेरवाली सिकिलिया देवीलाई वीरेन्द्र पाण्डेले करणी गरिराखेको बेला मृतक रामबाबुले घटनास्थलमा समातेका थिए । सोही ठाउँमा वीरेन्द्र पाण्डेले आफ्ना मानिस बोलाई जयनन्द राय, तपेश्वर पाण्डे, सोगारथ मण्डल, नरेश मण्डल, गंगा मण्डल, रतन यादव, हसन कवारी, हकिम कवारी, मोस्तकिम कवारी समेतलाई वीरेन्द्र पाण्डेको आदेश मानी रामबाबुलाई कुटपिट गरी बेहोस पारिदिएका थिए । म रामचन्द्र मण्डल, हविव कवारी, जुगेश्वर मण्डल समेत मिली घाइते रामबाबुलाई उठाई लोहारपट्टी अस्पतालमा लगिरहेकोमा स्टेसनको नजिक प्रहरीले हामीहरूलाई समातेको हो । निज रामबाबुलाई मैले कुटपिट गरेको छैन, जाहेरी दरखास्त भुठ्ठा हो भन्ने समेत व्यहोराको प्रतिवादी रामचन्द्र मण्डलले अदालतमा समेत गरेको बयान ।

वारदात मिति समयमा म गाउँघरमा थिइँँ, मैले सुने अनुसार वीरेन्द्र पाण्डे र मृतक रामबाबुबीच मृतकको श्रीमतीसँग गलत व्यवहार भएको कारणबाट भगडा हुँदा रामबाबुले खुब गाली गरेको थियो । सोही रिसबाट वीरेन्द्र पाण्डेले मेरै पसलमा मलाई गाली गर्ने भनी वचन दिए पश्चात् नरेश मण्डल, गंगा मण्डल, सोगारथ मण्डल, आसिन कवारी, हसन कवारी, जयनन्दन राय समेतले कुटपिट गरेकोले सोही कुटाइबाट लोहारपट्टी हेल्थपोस्टमा उपचार हुँदाहुँदै रामबाबु मण्डलको मृत्यु भएको हो । जाहेरी व्यहोरा भुठ्ठा हो । वीरेन्द्र पाण्डेको बहकावमा लागी जाहेरवालीले हामीलाई प्रतिवादी बनाएको हो । मैले मृतकलाई कुटपिट गरी मारेको होइन भन्ने समेत व्यहोराको प्रतिवादी रामजान मण्डलले अदालत समक्ष गरेको बयान ।

श्रेसरको लागि लालबाबुको घरमा प्रतिवादी फुलगोन मण्डल, जुगेश्वर मण्डल, रामदयाल मण्डल, रामजान मण्डल, राजकिशोर मण्डल, रामरतन मण्डल, रामचन्द्र मण्डल, रामसोभित मण्डल, रामनन्दन ठाकुर हजाम, रामचन्द्र साह, हविव कवारी, इल्यास कवारी, मोस्लिम कवारी, लप्ची मुसहर, मुर्वा मुसहर समेतले होहल्ला

गरिरहेका थिए । फुलगेनले कुट भनी वचन दिँदा सबैले वचन मानी लालबाबु भन्ने रामबाबुलाई कुट्न लागे । फुलगेनको हातमा लाठी देखें । अरू अरूको हातमा भाला लाठी किरिच समेत थियो । सोही लाठी भाला समेतले रामबाबु उपर प्रहार गरी कुट्न लागे । केही बेरपछि त्याहाँ प्रहरी आई रामबाबुलाई अस्पतालमा लग्यो । अस्पतालमा औषधि चल्दा चल्दै लोहारपट्टी हेल्थपोस्टमा रामबाबुको मृत्यु भएको हो भन्ने समेत व्यहोराको सर्जिमिनका महेन्द्र मण्डल, शिव यादव, गंगा मण्डल, महावीर यादव, जयनुल कवारी र सबजान कवारी समेतले करिब एकै मिलानको अदालत समक्ष गरेको छुट्टा छुट्टै बकपत्र ।

मेरो पति रामबाबु खाना खाइरहेको समयमा मुर्वा मुसहरले बोलाउन गयो । मुर्वा मुसहरले भन्यो कि तपाईंलाई फुलगेन, राम कृपालले बोलाएको छ भनी भन्दा मेरो पति खाना खाइसकेपछि हात मुख धोई घरबाट आँगनबाट दरबाजामा गयो म पनि साथै गएँ । मेरो पति र म दरबाजामा जानेबित्तिकै फुलगेनले मेरो पति उपर लाठी प्रहार गर्यो । त्यसपछि फुलगेन, रामकृपाल, रामज्ञान, जुगेश्वर, रामरतन मण्डल, राजकिशोर मण्डल, रामचन्द्र मण्डल, रामसोभित मण्डल, रामचन्द्र सोनार, रामनन्दन ठाकुर, हविव कवारी, मोस्लिम कवारी, मुर्वा मुसहर समेतले एकैचोटि लाठी, भाला, गरासा, किरिच समेत प्रहार गर्न लाग्यो । म छोडोउन जाँदा मलाई पनि हात थप्पड मुक्काले कुटपिट गरी बेहोस गरिदियो । जलेश्वरबाट गाडी गई मलाई जलेश्वर अस्पतालमा ल्याई हाल्यो । मेरो पतिको मृत्यु प्रतिवादीहरूको कुटाइबाट भएको हो । यी प्रतिवादीहरूसँग श्रेसर र चिउरा कुटने मिल सम्बन्धमा रिसइवी थियो भन्ने समेत व्यहोराको जाहेरवाली सिक्किलिया देवीले अदालत समक्ष बकेको बकपत्र व्यहोरा ।

२०४३ साल वैशाख २ गतेका दिन होहल्ला भएपछि घरबाट निस्की रामबाबुको दरबाजामा गएँ । रामकृपाल र फुलगेनले भन्यो कि यसले सार्वजनिक अपराध मुद्दामा साक्षी बकेको छ । यसलाई मार भनी भन्दा फुलगेनले रामबाबु उपर लाठी चलाइदियो । अरू धेरै मानिसहरू थियो । उनीहरू पनि कुट्न लाग्यो । राजकिशोर, रामसोभित, रामनन्दन ठाकुर, रामचन्द्र साह सोनार, हविव कवारी, इलयास कवारी, मोस्लिम, मुर्वा मुसहर, लप्ची मुसहर समेतका व्यक्तिहरूले कुट्न लाग्यो । मैले उनीहरूलाई किन कुट्नुहुन्छ भनी भन्दा रामकृपालले किरिच लिएर म उपर प्रहार गर्नलाई छुट्यो । मैले उक्त प्रहार रोक्न लाग्दा मेरो देब्रे हातको साइली औलामा लाग्यो । म त्यहाँबाट आफ्नो घर आएँ । रामबाबुको मृत्यु लोहारपट्टी अस्पतालमा भएको हो भन्ने समेत व्यहोराको घाइते आसिन कवारीले अदालतमा गरेको बकपत्र ।

२०४९।१।२ गते खाना खाई आफ्नो दरबाजामा बसेको बेला हल्ला भइरहेको सुनी होहल्ला भएतिर बुभन जाँदा लालबाबुको आँगन दरबाजानिर फुलगेनले मिल र श्रेसरको विषयमा वादविवाद भई फुलगेनले रामबाबुलाई कुट भनी वचन दिई आफ्नो हातमा लिएको बाँसको लाठीले पहिला प्रहार गर्यो । त्यसपछि भाला कृज समेतले रामकृपाल, रामज्ञान, जुगेश्वर, रामरतन, राजकिशोर, रामसोभित, रामचन्द्र मण्डल, रामचन्द्र सोनार, रामनन्दन हजाम, हविव कवारी, इलयास कवारी, मोस्लिम कवारी, मुर्वा मुसहर, लप्ची मुसहर समेतले रामबाबुलाई कुटपिट गर्न लाग्यो । जाहेरवालीको श्रीमती र नरेश मण्डलले किन कुट्नुहुन्छ भनी भन्दा निजलाई पनि कुट्न लाग्यो । मैले पनि नकुट्नु भन्दा मलाई पनि कुट्न लाग्यो । म बेहोस भएँ, मलाई रामकृपालले कृचले प्रहार गरे । प्रतिवादीहरूकै कुटाइबाट रामबाबुको मृत्यु भएको हो भन्ने समेत व्यहोराको घाइते हसन कवारीले अदालतमा गरेको बकपत्र ।

२०४९।१।२ गतेका दिन प्रतिवादी रामज्ञान मण्डल वहिनीको घर भारत डाम्हु भन्ने गाउँमा गएको थियो । जाहेरवाली र सर्जिमिनका मानिसहरूको भनाइ भुट्टा हो । रामबाबुलाई वीरेन्द्र पाण्डे र जयनन्दन राय, नरेश मण्डल, तपेश्वर पाण्डे, गंगा मण्डल, सोगारथ मण्डल, रतन यादव, आसिन कवारी, हसन कवारी, हविव कवारी

समेतका व्यक्तिहरूले रामबाबुलाई कुटपिट गरेको हो भन्ने साक्षी कारी साह सोनार र लक्ष्मण दास तत्माले अदालत समक्ष गरेको छुट्टाछुट्टै बकपत्र ।

फुलगेन मण्डलले कुट भनी वचन दिएपछि, फुलगेन मण्डल समेतका प्रतिवादीहरू मिली रामबाबु मण्डललाई कुटपिट गरेको हो । जाहेरवाली सिक्किलिया देवीले वचाउन लाग्दा निजलाई पनि चोटपटक लाग्यो । मैले रामबाबुलाई बचाउन खोज्दा राम कृपालले मलाई कृजले टाउकोमा प्रहार गरे । प्रतिवादीको कुटाइको चोटबाट नै रामबाबुको मृत्यु भएको हो भन्ने समेत व्यहोराको घाइते नरेश मण्डलले अदालतमा गरेको बकपत्र ।

जाहेरी र सर्जमिनका व्यक्तिहरूको भनाइ भुट्टा हो । मृतक रामबाबुलाई म जयनन्दन राय, गंगवा मण्डल, नरेश मण्डल, सोगारथ मण्डल, वीरेन्द्र पाण्डे, तपेश्वर पाण्डे, हसन कवारी, रतन यादव, आसिन कवारी, अमिन कवारी समेतका मानिसहरूले कुटपिट गरेको थियो । सोही कारणले रामबाबु मण्डलको मृत्यु भएको हो भन्ने समेत व्यहोराको प्रतिवादी जुगेश्वरको साक्षी राम अशिष सडाले बकेको बकपत्र ।

यी प्रतिवादीहरूले मृतक रामबाबुलाई कुटपिट गरी मारेको छैन । रामबाबुलाई वीरेन्द्र पाण्डे, जयनन्दन ठाकुर, तपेश्वर पाण्डे, हसन कवारी, हकिम कवारी, आसिन कवारी, सोगारथ मण्डल, नरेश मण्डल, गंगा मण्डल, रतन यादव समेतले कुटपिट गरेको थियो भन्ने समेत व्यहोराको रामचन्द्र मण्डलको साक्षी विपती मण्डलले बकेको बकपत्र ।

मृतक रामबाबु मण्डललाई प्रतिवादी हविव कवारीले कुटपिट गरेको छैन । जाहेरवाली र वीरेन्द्र पाण्डेबीच गलत सम्बन्ध रहेको कारण मृतक र वीरेन्द्र पाण्डेसँग भैँभगडा भएको कारण वीरेन्द्र पाण्डे पक्षका सोगारथ मण्डल, नरेश मण्डल, गंगवा मण्डल, हसन कवारी, आसिन कवारी, तपेश्वर पाण्डे, जयनन्दन राय समेतले लाठी भाला गरासा समेतले लालबाबु भन्ने रामबाबु मण्डलको जीउमा प्रहार गरेपछि मृतक घाइते भई भुइँमा लड्यो । जाहेरी व्यहोरा भुट्टा हो भन्ने समेत व्यहोराको प्रतिवादी हविवका साक्षी नथुनी मुसहरले इमान धर्म साक्षी अदालत समक्ष बकेको बकपत्र ।

मृतक रामबाबु पूरै बेहोस अवस्थामा पुगेको थियो । मैले जो देखेको छु सो केस फारममा लेखिदिएको छु । मृतक पूरै बेहोस अवस्थामा हेल्थपोस्टमा गएको थियो । निजको टाउको कुन हतियारले काटेको थियो सो म भन्न सक्दैन । तर धारिलो हतियारले काटिएको थियो भन्ने समेत व्यहोराको लोहारपट्टी हेल्थपोस्टका इन्चार्ज रामेश्वर भाले अदालत समक्ष गरेको बकपत्र ।

म समेतले रामबाबुलाई कुटपिट गरेको होइन । हामीहरूको कुटाइको चोट पीडाबाट निजको मृत्यु भएको होइन । रामबाबुको प्रतिवादीहरूसँग श्वेसर र च्युरा कुट्ने मिलको सम्बन्धमा वादविवाद भई कुटपिट भएको थियो । प्रतिवादीहरूको कुटाइको चोट पीडाबाट निजको मृत्यु भएको हो । जाहेरवाली सिक्किलिया देवीसँग विरेन्द्र पाण्डेको गलत सम्बन्ध छैन भन्ने समेत व्यहोराको अ.वं. १३९ नं. बमोजिम बुझिएका सोगारथ मण्डल, तपेश्वर पाण्डे, वीरेन्द्र पाण्डे, जयनन्दन राय भूमिहार, रतन यादव, हसन कवारीले अदालत समक्ष करिब एकै मिलानको छुट्टाछुट्टै बकपत्र ।

मिसिल संलग्न अन्य कागजातहरू हेर्दा यी प्रतिवादीहरू उपर भुट्टा मुद्दा चलाइएको आभास समेत देखिन आयो । श्री ५ को सरकारले गरेको निर्णयानुसार भनी गृह मन्त्रालयको मिति २०५५।३।२९ को पत्रमा उल्लिखित निर्णयहरू प्रस्तुत मुद्दाका लागि समेत भएको र उक्त औचित्ययुक्त निर्णयकै आधारमा श्री ५ को सरकारले मुद्दा फिर्ता लिने भनी गरेको निर्णय औचित्यपूर्ण नै देखिँदा सरकारवादी मुद्दा सम्बन्धी ऐन, २०४९ को दफा

२९ (१) बमोजिम प्रस्तुत कर्तव्य ज्यान मुद्दा श्री ५ को सरकारको माग दाबी बमोजिम फिर्ता गरिदिने ठहर्छ भन्ने व्यहोराको मिति २०५३।१।१० को अदालतको फैसला सरहको आदेश ।

मुद्दा फिर्ता दिनुपर्ने पर्याप्त आधार र उचित कारण बेगर मुद्दा फिर्ता लिने गरेको महोत्तरी जिल्ला अदालतको मिति २०५३।१।१० को आदेश प्रतिपादित नजिर समेतको प्रतिकूल भई त्रुटिपूर्ण देखिँदा उत्प्रेषणको आदेशद्वारा बदर गरी दिएको छ । कानून बमोजिम पुनः मुद्दा दायर गरी कारवाही गर्नु भनी सुरु महोत्तरी जिल्ला अदालतका नाउँमा परमादेशको आदेश जारी हुने ठहरी सम्मानित सर्वोच्च अदालतको मिति २०५८।४।२३ को आदेश ।

प्रतिवादीमध्ये जुगेश्वर मण्डललाई मुलुकी ऐन, ज्यान सम्बन्धी महलको ६(४) बमोजिम दुई वर्ष कैद तथा रु. पाँच सय जरिवाना हुने ठहर्छ र प्रतिवादीहरू रामचन्द्र मण्डल, हविव कवारी र रामज्ञान मण्डलले अभियोग दाबीबाट सफाई पाउने ठहर्छ तथा फरार प्रतिवादीहरू फुलगेन मण्डल, रामकृपाल मण्डल, राजकिशोर मण्डल, रामरतन मण्डल, रामचन्द्र साह सोनार, राममन्दन ठाकुर, मुस्लिम कवारी, रामसोभित मण्डल, मुर्वा मुसहर, इल्यास कवारी मुसलमान र लप्ची मुसहरको हकमा मुलुकी ऐन, अ.ब. १९० नं. बमोजिम मुलतवी रहने गरी मिति २०६१।५।७ मा महोत्तरी जिल्ला अदालतबाट फैसला भएको ।

सुरुले गरेको फैसलामा मेरो चित्त बुझेन । अधिकार प्राप्त अधिकारी समक्षको बयान मेरो स्वैच्छाको बयान होइन । त्यस्तो बयानलाई प्रमाणमा ग्रहण गर्न मिल्दैन । जाहेरवाली र चश्मदिद भनेका व्यक्तिहरू वारदात देख्ने मानिस होइनन् । त्यस्तो व्यक्तिको भनाइलाई प्रमाणमा लिनु सर्वथा अन्यायपूर्ण हो । जाहेरवाला र चश्मदिद भन्ने व्यक्तिहरूको भनाइ र घटनास्थल प्रकृति मुचुल्का एक आपसमा बाभिएको अवस्था छ । त्यस्ता व्यक्तिहरूको भनाइलाई आधार र प्रमाणमा ग्रहण गरी म प्रतिवादी जुगेश्वर मण्डललाई कैद र जरिवाना गर्ने गरी सुरुले गरेको फैसला अन्याय एवं त्रुटिपूर्ण रहेकोले सो फैसला बदर गरी अभियोग दाबीबाट सफाई पाऊँ भन्ने समेत व्यहोराको प्रतिवादी जुगेश्वर मण्डलको पुनरावेदन पत्र ।

सुरु फैसलाले वारदात र कसुर ठहर गरेको छ । जाहेरी दर्खास्त लगायत जाहेरवाली र प्रत्यक्षदर्शी हसन कवारी र नरेश मण्डलले कागज गर्दा रामज्ञान मण्डल, जुगेश्वर मण्डल, रामचन्द्र, हविव कवारी समेतकाले प्रतिवादीहरूले लाठी चुप्पी, फलामको कुन्जा समेतले मृतकको शरीरमा जत्रतत्र हिकार्एको कुरा किटानीसाथ लेखाई सोही व्यहोरा समर्थन हुने गरी अदालत समक्ष समेत बकपत्र गरिदिएको र घटना स्थल प्रकृति मुचुल्का तथा शव परीक्षण प्रतिवेदनले सो कुरालाई पुष्टि गरिरहेको साथै अपराधको कार्यशैली प्रयोग भएको हात हतियार, पूर्वरिसइवी रहेको कुरा समेतबाट उक्त वारदात मनसायपूर्वक भएको कुरा पुष्टि भइराखेकोमा सोलाई नजरअन्दाज गरी प्रतिवादी जुगेश्वरलाई भवितव्य ज्यान सम्बन्धी महलको ६ (४) नं. बमोजिम भवितव्यको कसुर ठहर गरी अन्य प्रतिवादीलाई सफाई दिने गरी २०६१।५।७ गतेको भएको फैसला त्रुटिपूर्ण हुँदा बदर गरी अभियोग माग बमोजिम प्रतिवादीहरूलाई सजाय गरी पाऊँ भन्ने समेत व्यहोराको वादी नेपाल सरकारको पुनरावेदन पत्र ।

प्रतिवादीमध्येका इल्यास कवारी र मोस्तकिम कवारी समेतको हकमा मुलतवी राखिएकोमा निजहरू हाजिर भै निज प्रतिवादीहरूको हकमा कारवाही युक्त अवस्थामा रहेको भन्ने महोत्तरी जिल्ला अदालतको पत्रबाट देखिँदा सुरु मिसिलबिना प्रस्तुत पुनरावेदन पत्र कारवाही अगाडि बढाउन नमिल्ने हुँदा सो मिसिल प्राप्त भएपछि जगाउने गरी प्रस्तुत पुनरावेदन पत्रको डायरीको लगत काटी मुलतवीमा राखिदिने ठहर्छ भन्ने यस अदालतबाट मिति २०६२।२।१५ मा भएको मुलतवी आदेश ।

यी प्रतिवादीहरूको हकमा मिति २०६१।५।७ को फैसलाको मुलतवी रहेको ।

उक्त मितिमा म पन्जाबमा थिएँ, त्यस समयमा नभएकोले मृत्यु कसरी भएको मलाई थाहा छैन गाउँ घरको पाटापाटीले भुट्टा मुद्दाको जाहेरी दिएका हुन्, सबै कुरा भुट्टा हो भन्ने समेत व्यहोराको प्रतिवादी इत्यास कवारीको अदालतमा गरेको बयान कागज ।

उक्त दिन म पन्जाबमा थिएँ, २०४८ सालको होली पर्व मानेर पन्जाब गएको त्यहाँ बाट २०५१ साल असार महिनामा फर्किआएको छु । मृतकलाई कुटपिट गरेको छैन । जाहेरी व्यहोरा भुट्टा हो भन्ने समेत व्यहोराको प्रतिवादी मुस्तकिम कवारीको अदालतमा गरेको बयान ।

म २०४९।१।१ देखि ऐ. को ४ गतेसम्म बाहिर थिएँ । उक्त उल्लिखित मितिमा गाउँ घरमा नभएकोले मैले वचन दिने र कुटपिट गर्ने प्रश्नै आएन । मैले मारेको होइन कागजको व्यहोरा भुट्टा हो । सिक्लिया देवी र वीरेन्द्र पाण्डेको अनैतिक सम्बन्ध भएको मृतकले देखेको कारण वीरेन्द्र पाण्डेले आफू वचन र सिक्लिया देवीसँग सम्बन्ध राख्नका लागि आफू र हसन कवारी, नरेश मण्डल समेतका व्यक्तिले मारेको सुनेको हुँ । मलाई सजाय हुनुपर्ने होइन भन्ने समेत व्यहोराको प्रतिवादी फुलगेन मण्डलको अदालतमा गरेको बयान ।

उक्त मिति समयमा आफ्नो गाउँ घरमा नभएकोले के कसरी भयो थाहा भएन म गाउँमा आउँदा जाहेरवाली सिक्लिया देवी र वीरेन्द्र पाण्डेबीच अनैतिक सम्बन्ध थियो, त्यो कुरा मृतक रामबाबुले थाहा पाई दुवै जनालाई गाली बेइज्जती गरेकोले वीरेन्द्र पाण्डेका पक्षका व्यक्तिले कुटपिट गरी मारेको सुनें । म निर्दोष भएकोले सजाय हुनुपर्ने होइन भन्ने समेत व्यहोराको प्रतिवादी रामकृपाल मण्डलले अदालतमा गरेको बयान ।

उक्त मिति समयमा गाउँ घरमा नभई पन्जाब गएकोले मृतक रामबाबुको मृत्यु कसरी भयो मलाई थाहा भएन । कुटपिट गरी मारेको छैन । निजहरूको कागज व्यहोरा भुट्टा हो म निर्दोष भएकोले सजाय हुनुपर्ने होइन भन्ने समेत व्यहोराको प्रतिवादी रामसोभित मण्डलले गरेको बयान ।

उक्त मितिमा म भारतको पन्जाबमा थिएँ, म पन्जाबमा भएकोले मृतक रामबाबुलाई कस कसले मारे वा मारन लगाए मलाई थाहा छैन । मैले कुटपिट गरी मृतकलाई मारेको छैन । कागज व्यहोरा भुट्टा हो भन्ने समेत व्यहोराको प्रतिवादी रामनन्दन ठाकुरले अदालतमा गरेको बयान ।

उक्त मिति समयमा म भारतको पन्जाबमा थिएँ । रामबाबुलाई कसले मारेको हो मलाई थाहा छैन । कागज व्यहोरा समेत भुट्टा हो । मजदुरी गर्न पन्जाब गएको थिएँ म कुटपिट नगरेकोले सजाय हुनुपर्ने होइन समेत व्यहोराको प्रतिवादी रामचन्द्र साह समेतले गरेको बयान ।

मैले मृतकलाई कुटपिट गरेको छैन उक्त मितिमा म पन्जाबमा थिएँ । जाहेरी दरखास्त कागज समेतको व्यहोरा भुट्टा हो । पन्जाबमा भएको व्यक्तिले मृतकलाई कुटपिट गर्ने प्रश्नै आएन, मलाई सजाय हुने होइन, सफाइ पाऊँ भन्ने समेत व्यहोराको प्रतिवादी रामरतन मण्डलले गरेको बयान ।

उक्त मिति समयमा म भारतको दिल्लीको गाजियाबाद चामल कुटने मेसिन कारखानामा काम गरिरहेको थिएँ । मैले मृतकलाई कुटपिट गरी मारेको छैन । को कसले मारेको हो मलाई थाहा छैन । जाहेरी दरखास्त, सर्जिमिन व्यहोरा समेत भुट्टा हो, अभियोग दाबी अनुसार मलाई सजाय हुने होइन भन्ने समेत व्यहोराको प्रतिवादी राजकिशोर मण्डलले अदालतमा गरेको बयान ।

मेरो घरमा संक्रान्तीको पूजा भएकोले पूजाको निमन्त्रणाको लागि २०४९।१।११ गते विहान गएको थियो । २०४९।१।१४ सम्म मेरो गाउँमा निम्तोकोमा आएकोले जाहेरी व्यहोरा भुट्टा हो फुलगेन मण्डलले वचन दिएको र कुटपिट गरी मारेको होइन भन्ने समेत व्यहोराको प्रतिवादी फुलगेन मण्डलको साक्षी बट्टी मण्डलको अदालत समक्षको बकपत्र ।

उक्त मितिका दिन प्रतिवादी रामनन्दन ठाकुर पन्जाबमा थिए । जाहेरी व्यहोरा भुट्टा हो । प्रतिवादी रामनन्दन मण्डल मसँग २०४९।१।२ मा पन्जाबमा रहेकोले उक्त मितिमा मृतक रामबाबुलाई कुटपिट गरी मार्न सक्दैन भन्ने समेत व्यहोराको प्रतिवादी रामनन्दन ठाकुरको साक्षी राजदेव ठाकुरले गरेको बकपत्र ।

थिनीहरू पन्जाबमा गएका थिए । रिसइवीले थिनीहरूले नाम उल्लेख गरेका छन् । सजाय हुनुपर्ने होइन भन्ने समेत व्यहोराको प्रतिवादी रामरतन मण्डलका साक्षी प्रभु मण्डलले अदालतमा गरेको बकपत्र ।

२०४८ सालको फगुवा पर्व मानेर म र प्रतिवादी मुस्तकिम इलियास पन्जाबमा कमाउन गएका थिए । त्यहाँबाट २०५१ साल असार महिनामा फर्केर घर आए । जाहेरी भुट्टा हो । रिसइवीले फसाउन यस्तो व्यहोरा लेखाएको हो भन्ने समेत व्यहोराको प्रतिवादी इलियास कवारी र मुस्तकिम कवारीको साक्षी रहमान कवारी र भुलुरको अदालतमा बकेको बकपत्र ।

जाहेरीवालीको भनाइ भुट्टा हो । निजले मलाई देवडिहा गा.वि.स. मा सम्धीको शारीरिक अवस्था हेर्न गएको भनेर भन्दै थियो, मलाई समेत निज फर्केर आउने बेला लोहारपट्टी राम मन्दिरनिर चौकमा पनि भेटघाट भएको थियो । थिनीहरूले रामबाबुलाई कुटपिट गरी मारेको देखिन भन्ने समेत व्यहोराको प्रतिवादी राम कृपालको साक्षी कुलदीप मण्डल र महेन्द्र मण्डल समेतको एकै मिलानको बकपत्र ।

उक्त मितिका दिन म र प्रतिवादी रामसोभित भारतको पन्जाबमा थिए । त्यहाँबाट प्रतिवादी रामसोभित म र विक्रम समेत तीनै जना असार महिनातिर फर्किआएका थियौं भन्ने समेत व्यहोराको प्रतिवादी रामसोभितको साक्षी जयकिशोर कापडले गरेको बकपत्र ।

उक्त मितिका दिन म तथा प्रतिवादी रामचन्द्र साह भारतको पन्जाबमा थिए । पन्जाबमा भएका व्यक्तिले मृतकलाई कसरी कुटपिट गरेको छैन भन्ने समेत व्यहोराको प्रतिवादी जुगल साहले बकेको बकपत्र ।

म तथा राजकिशोर गाजियावादमा थियौं । अभियोग पत्र भुट्टा हो । प्रतिवादी राज किशोरले कुटपिट गरी मारेको छैन । गाजियावादमा भएको व्यक्तिले लोहारपट्टीमा कसरी कुटपिट गर्न सक्छ भने समेत व्यहोराको प्रतिवादी राजकिशोर मण्डलको साक्षी बिन्दु मण्डलले गरेको बकपत्र ।

मुलतवी रहेका प्रतिवादीहरूमध्ये फुलगेन मण्डल, कृपाल मण्डल, राजकिशोर मण्डल, रामरतन मण्डल, रामचन्द्र साह सोनार, रामनन्दन ठाकुर, मुस्लिम कवारी, रामसोभित मण्डल र इलियास कवारी मुसलमान निवेदनसाथ हाजिर भई संवत् २०६१ सालको स.फौ.नं. ९५ मा पुनः मुद्दा दर्ता भई निज प्रतिवादीहरूमध्ये प्रतिवादी फुलगेन मण्डललाई ज्यान सम्बन्धीको ६(४) नं. बमोजिम दुई वर्ष कैद तथा रु. ५००।- जरिवाना हुने ठहर्छ र प्रतिवादी इलियास कवारी, रामसोभित, रामरतन, मुस्लिम कवारी, रामकृपाल मण्डल, रामनन्दन, रामचन्द्र र राजकिशोर मण्डलले आरोपित कसुरबाट सफाई पाउने ठहर्छ भनी मिति २०६२।१।२९ गते महोत्तरी जिल्ला अदालतबाट भएको फैसला ।

मृतकको मृत्यु प्रतिवादी फुलगेन मण्डल समेतको प्रहारबाट भएको कुरामा सुरु अदालतमा सहमत रहेको छ । मृतकको मृत्यु टाउकोको तालुमा ढुंगा र हतियारको चोटले खप्पर फुटी मृत्यु भएको भन्ने डाक्टरको रायबाट पुष्टि भएको छ । वारदातमा लाठा ढुंगा हतियारको प्रयोग भएको, मृतक उपर सामूहिक रूपमा आक्रमण गरी प्रतिवादीहरूले शरीरको जत्रतत्र प्रहार गरेको, प्रतिवादी जुगेश्वरले अधिकार प्राप्त अधिकारी समक्ष कसुरमा सावित भै फुलगेनले मृतकलाई टाउकोमा प्रहार गरेको भनी बयान गरेको, जाहेरवालीले दिएको जाहेरीमा र कागज गर्दा प्रतिवादी फुलगेनले वचन दिनासाथ प्रतिवादीहरू रामकृपाल मण्डल, रामकिशोर मण्डल, रामरतन मण्डल, रामचन्द्र साह, रामनन्दन ठाकुर, मुस्लिम कवारी, रामसोभित मण्डल समेतले धारिलो हतियार समेत प्रहार गरी प्रतिवादीलाई कुटपिट गरेको र सोही चोटबाट मृत्यु भएको भनी स्पष्ट रूपमा लेखाउनुको साथै अदालतमा बकपत्र गर्दा समेत उक्त तथ्यलाई समर्थन गरी लेखाइरहेको र प्रत्यक्षदर्शी समेत किटानीसाथ प्रतिवादीहरूको नाम उल्लेख गरी लेखाइदिएको र सोही व्यहोरा समर्थन गर्ने गरी अदालतमा बकपत्र गरेकोबाट पनि सुरुले प्रतिवादी फुलगेन मण्डललाई ज्यान सम्बन्धी महलको ६ (४) नं. बमोजिम भवितव्यको कसुर अपराध ठहर गरी अन्य प्रतिवादीहरूलाई अभियोग दावीबाट सफाई दिने गरी मिति २०६२।११।२९ मा गरेको फैसलामा कानून एवं प्रमाण मूल्याङ्कनको प्रत्यक्ष त्रुटि भएको हुँदा बदर गरी सबै प्रतिवादीहरूलाई अभियोग माग दावी बमोजिम सजाय गरी पाऊँ भन्ने समेत व्यहोराको वादी नेपाल सरकारको पुनरावेदन पत्र ।

प्रतिवादी जुगेश्वर मण्डलले प्रहरीमा गरेको बयानलाई आधार बनाई मलाई कसुर ठहर गरेको फैसला त्रुटिपूर्ण छ । म अदालतमा कसुरमा इन्कार रही बयान गरेको छु । जाहेरवाली र प्रत्यक्षदर्शी भन्नेहरू प्रत्यक्ष देखे मानिसहरू होइनन् । जाहेरवालीको भनाइ र साक्षीहरूको भनाइ मेल खाँदैनन् । जाहेरी दरखास्त र प्रत्यक्षदर्शी भन्ने व्यक्तिहरूको भनाइ र घटनास्थल प्रकृति मुचुल्का समेत एकआपसमा बाभिएको समेतबाट ती प्रत्यक्षदर्शीहरूको भनाइ भुट्टा रहेको साथै मृतकसँग मेरो कुनै रिसइवी नै नरहेको र वारदातको समयमा म अन्यत्र रहेको समेतबाट उक्त घटना वारदातमा मेरो कुनै संलग्नता नै नरहेकोमा प्रमाणको मूल्याङ्कन नै नगरी सुरुले मलाई कैद र जरिवाना गर्ने गरी गरेको फैसला त्रुटिपूर्ण हुँदा बदर गरी अभियोग दावीबाट सफाई पाऊँ भन्ने समेत व्यहोराको प्रतिवादी फुलगेन मण्डलको पुनरावेदन पत्र ।

यस अदालतबाट मिति २०६२।२।१५ मा भएका मुलतवी आदेश बमोजिमको कार्य सम्पन्न भई सुरु मिसिल महोत्तरी जिल्ला अदालतबाट प्राप्त भएको महोत्तरी जिल्ला अदालतको फैसला उपर वादी प्रतिवादीको पुनरावेदन परी कारबाहीयुक्त अवस्थामा रहेको देखिँदा प्रस्तुत मुद्दा मुलतवीबाट जगाइदिएको छ भन्ने व्यहोराको यस अदालतबाट मिति २०६३।१।२० मा भएको आदेश ।

प्रमाण मूल्याङ्कन गर्दा सुरु फैसला फरक पर्न सक्ने देखिँदा सफाई पाउने प्रत्यर्थीहरूका हकमा अ.वं. २०२ नं. बमोजिम म्याद जारी गरी फिकाउनु र नेपाल सरकारको पुनरावेदनको व्यहोरा पुनरावेदन गरेने प्रतिवादीहरूलाई सुनाई निस्सा राख्नु तथा प्रतिवादीहरूलाई पुनरावेदन गरेको व्यहोरा अ.वं. २०२ नं. को प्रयोजयनार्थ पुनरावेदन सरकारी वकिल कार्यालय, जनकपुरलाई पेसीको जानकारी दिई पेस गर्नु भन्ने समेत व्यहोराको यस अदालतको मिति २०६३।१।१२ गते भएको आदेश ।

प्रतिवादीमध्येका मुर्वा मुसहर, लप्ची मुसहर समेत २ जनाको हकमा महोत्तरी जिल्ला अदालतबाट मिति २०६१।५।७ गते फैसला हुँदा मुलतवी रहेकोमा हाल निजहरूको हकमा समेत मुलतवीबाट जगाउने अवस्था परिपक्व भइसकेको देखिँदा प्रतिवादीहरू मुर्वा मुसहर र लप्ची मुसहरको हकमा समेत मुलतवीबाट जगाई कानून बमोजिम अविलम्ब निर्णय गरी पठाइदिनु भनी सुरु मिसिल महोत्तरी जिल्ला अदालतमा पठाई निर्णय भै आएपछि जगाई कारबाही गर्ने गरी प्रस्तुत मुद्दा मुलतवीमा राखिदिने ठहर्छ भन्ने समेत व्यहोराको यस अदालतको मिति २०६५।४।२० गते भएको आदेश ।

मौकामा कागज गर्ने चशमदिद व्यक्तिहरूले कागज गर्दा वा जाहेरीमा समेत यी प्रतिवादी मुर्वा मुसहर र लप्ची मुसहरले मृतकलाई कुटपिट गरेको भनी स्पष्ट रूपमा लेखाउन सकेको नदेखिएको र मिसिल संलग्न प्रमाणबाट यी प्रतिवादीहरूले मृतकलाई मार्न हात छोडेको समेत देखिन नआएकोले निजहरूले प्रस्तुत अभियोग दाबीबाट सफाई पाउने ठहर्छ भन्ने समेत व्यहोराको महोत्तरी जिल्ला अदालतको मिति २०६६।७।२३ गते भएको फैसला ।

सुरुले गरेको फैसलामा चित बुझेन । जाहेरवालीले मौकामा जाहेरी दिँदा आफ्नो पतिलाई प्रतिवादी मुर्वा मुसहर आई बोलाई लगेको भनी किटानी उल्लेख गरेकोमा अदालतमा आई समेत सो जाहेरी व्यहोरालाई समर्थन गरी बकपत्र गरी मुर्वा मुसहर समेतले पतिलाई लाठी भाला समेतले एकैचोटि प्रहार गरेकोमा र सोही कुटपिटको कारणबाट पतिको मृत्यु भएको हो भनी बकपत्र गरेको साथै वारदातका प्रत्यर्थी दर्शीहरूले गरेको मौकाको कागज र अदालतको बकपत्रबाट प्रतिवादीहरू मुर्वा मुसहर र लप्ची मुसहर समेत चोटप्रहार छोडेको र वारदातमा घाइते भएका प्रत्यक्षदर्शीहरू समेतले गरेको बकपत्रबाट यी प्रतिवादीहरू कसुरदार रहेको कुरा प्रमाणित भइरहेकोमा उक्त बकपत्रहरूलाई प्रमाणमा लिई कसुर ठहर गर्नुपर्नेमा प्रमाणमा नलिई सफाई दिने गरी भएको फैसला त्रुटिपूर्ण हुँदा बदर गरी प्रतिवादीहरूलाई अभियोग दाबी बमोजिम सजाय गरी पाऊँ भन्ने वादी नेपाल सरकारको पुनरावेदन पत्र ।

यस अदालतको मिति २०६५।४।२० गतेको आदेशबाट मुलतबी रहेको सम्पूर्ण पुनरावेदन पत्रहरू मुलतबीबाट जगाई प्रस्तुत मुद्दा समेत साथै राखी पेस गर्नु भन्ने व्यहोराको यस अदालतबाट मिति २०६८।६।३० गते भएको आदेश ।

यसै लगाउको वादी नेपाल सरकार तथा प्रतिवादी फुलगेन मण्डल समेतको पुनरावेदनमा यस अदालतबाट मिति २०६३।१।१२ मा विपक्षी भिकाउने आदेश भएको देखिँदा प्रस्तुत पुनरावेदनमा समेत प्रमाण मूल्याङ्कनको रोहमा सुरु फैसला फरक पर्न सक्ने देखिँदा मुलुकी ऐन, अ.व. २०२ नं. बमोजिम प्रत्यर्थीलाई भिकाई पेस गर्नु भन्ने यस अदालतबाट मिति २०६८।१।२।८ गतेको आदेश ।

यस अदालतको ठहर

नियम बमोजिम आजको दैनिक पेसी सूचीमा चढी पेस हुन आएको प्रस्तुत मुद्दामा पुनरावेदक प्रतिवादी जुगेश्वरी मण्डल र फुलगेन मण्डलका तर्फबाट उपस्थित विद्वान् वरिष्ठ अधिवक्ता श्री विनोदकुमार शर्मा, विद्वान् अधिवक्ता श्री हेमबहादुर कार्कीले समूहगत रूपमा १४ जना उपर ज्यान सम्बन्धी महलको १३ (३) नं. को दाबी छ । मिसिलबाट छलफलको लागि दुई पक्ष उपस्थित भएको अवस्थामा विवाद चर्काचर्की भएपछि मृतकको मृत्यु भएको छ । तैयारीका साथ मार्न आएको देखिँदैन । धार भएको हतियार प्रयोग भएको देखिँदैन । लाठीको प्रहार भनेको छ तर लाठी बरामद हुन सकेको छैन । जाहेरवाली र प्रत्यक्षदर्शी भनिएको व्यक्ति वारदात देख्ने व्यक्तिहरू होइनन् । जाहेरी व्यहोरा र कागज गर्ने व्यक्तिहरूको व्यहोरा मेल खाइरहेको छैन । घटना वारदात कहाँ भयो ? सो कुरामा जाहेरवाली, प्रत्यक्षदर्शी व्यक्ति र घटनास्थल प्रकृति मुचुल्का आपसमा विरोधाभास रहेका छन् । तसर्थ मिसिल संलग्न कागजहरूको मूल्याङ्कन नै नगरी सुरुले हाम्रो पक्षलाई कै द जरिवाना गर्ने गरी गरेको फैसला त्रुटिपूर्ण रहेकोले सो फैसला बदर गरी अभियोग दाबीबाट पूर्ण सफाई पाउनुपर्छ भनी तथा पुनरावेदक वादी नेपाल सरकारको तर्फबाट उपस्थित विद्वान् उपन्यायाधिवक्ता श्री टेकबहादुर कार्कीले जाहेरी दिँदा र जाहेरवालीले कागज गर्दा प्रतिवादी जुगेश्वर मण्डल र फुलगेन मण्डल समेतले पतिको टाउको लगायत शरीरको जत्रतत्र भागमा हुंगा लाठी फलामे हतियार समेतले प्रहार गरी कुटपिट गरेको र सोही कुटपिटबाट पतिको मृत्यु भएको व्यहोरा लेखाई अदालत समक्ष समेत उक्त तथ्यलाई समर्थन गरी बकपत्र गरी दिएको छ । जाहेरवाली प्रत्यक्षदर्शी एवं वारदातका घाइते समेत भएको मानिस

हुन् । अन्य प्रत्यक्षदर्शी तथा वारदातका घाइते भएका व्यक्तिहरूसमेतले प्रतिवादीहरूको नाम उल्लेख गरी निजहरूकै कुटपिटबाट मृतकको मृत्यु भएको व्यहोरा लेखाई कागज गरी सोही व्यहोरालाई समर्थन गरी अदालत समक्ष आई बकपत्र समेत गरी दिएका छन् । मृतकको मृत्यु निजको टाउकोमा चोट लागी खप्पड फुटी भएको कुरा लास जाँच प्रकृति मुचुल्का एवं शव परीक्षण प्रतिवेदनबाट पुष्टि भइरहेको छ । प्रतिवादी जुगेश्वर मण्डल अधिकार प्राप्त अधिकारी समक्ष आफू कसुरमा सावित भई अन्य प्रतिवादी समेतलाई पोल गरेका छन् र सो कुरा अन्य व्यक्तिहरूको कागजबाट पुष्टि भएको छ । मिसिल संलग्न सम्पूर्ण प्रमाणबाट सबै प्रतिवादीहरूले सामूहिक आक्रमण गरी मृतकलाई कुटपिट गरी ज्यान मारेको कुरा स्थापित भइराखेकोमा सुरुले तथ्य एवं कानूनको गलत व्याख्या गरी प्रतिवादीद्वय जुगेश्वर मण्डल र फुलगेन मण्डललाई २ वर्ष कै द र ५००/- जरिवाना गरी अन्य प्रतिवादीहरूलाई अभियोग दावीबाट सफाई दिने गरी भएको सुरुको फैसला बदर गरी सबै प्रतिवादीहरूलाई अभियोग माग दावी बमोजिम सजाय हुनुपर्छ भनी गर्नुभएको वहस जिकिर सुनी मिसिल संलग्न पुनरावेदन पत्र सहितका कागजातहरू अध्ययन गरी सुरुले गरेको फैसला मिलेको छ छैन ? पुनरावेदकहरूको पुनरावेदन जिकिर पुग्न सक्ने हो होइन ? भन्ने सम्बन्धमा नै निर्णय दिनुपर्ने देखियो ।

प्रस्तुत मुद्दाको तथ्य अध्ययन गरी हेर्दा, चिउरा कुट्ने मिल गर्हुँ कुट्ने श्रेसरको विषयमा मृतक रामबाबु र प्रतिवादी जुगेश्वर मण्डल निजको भाइहरूसँग वादविवाद भइरहेकोमा प्रतिवादी फुलगेनले आज्ञा दिई प्रथम प्रहार निजले र सो आज्ञा मानी अन्य प्रतिवादीहरू समेतले सामूहिक रूपमा कुटपिट गरी रामबाबु मण्डललाई ज्यान मारी मुलुकी ऐन ज्यान सम्बन्धी महलको १ नं. विपरीतको कसुर अपराध गरेकोले सबै प्रतिवादीहरूलाई ऐ को १३ (३) नं. अनुसार सजाय गरी पाऊँ भन्ने अभियोग दावी भएकोमा सुरु महोत्तरी जिल्ला अदालतले प्रतिवादी जुगेश्वर मण्डल र फुलगेन मण्डललाई ज्यान सम्बन्धी महलको ५ र ६ नं. को कसुर कायम गरी ऐ को ६ (४) नं. बमोजिम जनही २ वर्ष कै द र रु. ५००/- जरिवाना हुने र अन्य प्रतिवादीहरूलाई अभियोग दावीबाट सफाई दिने ठहर्‍याई भएको फैसला उपर वादी प्रतिवादी दुवै पक्षको यस अदालत समक्ष पुनरावेदन पर्न आएको देखियो ।

निर्णयतर्फ विचार गर्दा, आफूहरू आरोपित कसुर नगरेकोले सुरुले कैद र जरिवाना गरेको फैसला बदर गरी अभियोग दावीबाट पूर्ण सफाई पाऊँ भन्ने प्रतिवादीद्वय जुगेश्वर मण्डल र फुलगेन मण्डल तथा अभियोग दावी अनुसार सबै प्रतिवादीलाई कसुर ठहर नगरी सजाय नगरेकोले सुरु फैसला बदर गरी अभियोग दावी बमोजिम सबै प्रतिवादीलाई सजाय गरी पाऊँ भन्ने दुवै पक्षको पुनरावेदन जिकिर रहेकोमा सोतर्फ हेर्दा, प्रस्तुत मुद्दामा निम्न प्रश्नहरूको निराकरण हुनुपर्ने देखिन्छ ।

१. मृतकको मृत्यु कर्तव्यबाट भएको हो होइन ?
२. यदि मृतकको मृत्यु कर्तव्यबाट भएको हो भने के कसको कर्तव्यबाट मृत्यु भएको हो ? र अभियुक्तलाई के कति सजाय हुनुपर्ने हो ? र सुरुले गरेको फैसला मिलेको छ छैन ?

पहिलो प्रश्नतर्फ विचार गर्दा, प्रतिवादीहरूले कुटपिट गरेको कारणले पति रामबाबु मण्डलको मृत्यु भएको भन्ने जाहेरी दरखास्त रहेको देखिन्छ । लास जाँच प्रकृति मुचुल्का हेर्दा, टाउकोदेखि विभिन्न ठाउँमा चोटपटक लागेको भन्ने उल्लेख छ । मृत्युको कारणबारे शव परीक्षण प्रतिवेदनमा "cause of death is due to head injury and fracture of bone of skull and that's due to shars wepons and stones." भन्ने व्यहोरा उल्लेख छ । बुझिएका व्यक्तिहरूको कागज तथा अदालत समक्ष भएको बकपत्र, प्रतिवादी जुगेश्वर मण्डल, रामचन्द्र मण्डल र हविव कवारीको अधिकार प्राप्त अधिकारी समक्षको बयानबाट मृतकको मृत्यु कुटपिटबाट भएको भन्ने तथ्य निर्विवाद रूपले स्थापित हुन आउँदा मृतक रामबाबुको मृत्यु कर्तव्यबाट नै भएको भन्ने तथ्यमा कुनै विवाद देखिएन ।

दोस्रो प्रश्नतर्फ, सर्वप्रथम प्रतिवादीहरूमध्ये फुलगेन र जुगेश्वर मण्डलको हकमा विचार गर्दा, प्रतिवादी फुलगेनले वचन दिई आफैँले पहिला बाँसको लठ्ठीले मृतक रामबाबुलाई प्रहार गरेको र सोही अवस्थामा निजका दाजु जुगेश्वर मण्डलले समेत मृतकको टाउकोमा लठ्ठीले चोट छाडेकोमा सो चोटको कारणबाट रामबाबुको मृत्यु भएको भन्ने आधारमा निजहरू विरुद्ध मुलुकी ऐन ज्यान सम्बन्धी महलको ११३(३) नं. को कसुरमा सोही दफा बमोजिम सजाय गरी पाऊँ भन्ने अभियोग दाबी रहेको छ। प्रतिवादी जुगेश्वर मण्डल मौकामा अधिकार प्राप्त अधिकारी समक्ष आफू र प्रतिवादी फुलगेनले बाँसको लठ्ठीले मृतकको टाउकोमा प्रहार गरेको भनी निजलाई समेत पोल गरी सावित्री बयान गरेको देखिन्छ। प्रतिवादी फुलगेन मण्डल मौकामा पक्राउ नपरेका र पछि अदालतमा हाजिर भई आफू वारदातको दिन अन्यत्रै रहेकोले मृतकलाई हान्नमा वचन दिने र कुटपिट गर्ने प्रश्नै उठ्दैन, मैले गरेको होइन भन्ने इन्कारी बयान दिएको पाइन्छ। प्रतिवादी जुगेश्वर मण्डल पनि अदालत समक्षको बयानमा भने इन्कार नै रहेका छन्। मृतक रामबाबुकी श्रीमती सिकिलिया देवीको आफ्नो पतिलाई यी दुई प्रतिवादी समेतले बाँसका लठ्ठी, भाला, कृज समेतले कुटपिट गरी मारेको भन्ने किटानी जाहेरी रहेको छ। लास जाँच प्रकृति मुचुल्का र पोस्टमार्टम रिपोर्टबाट मृतकको बायाँ हातको पाखुरामा ४ ठाउँमा कालो निलो डाम रहेको, टाउकोको टुप्पीदेखि बायाँ भागमा छाला फुटेको घाउ चोट देखिएको, दायाँ भागमा छाला फुटेको, टाउकोको बायाँ भाग सुन्निएको, टाउकोको बायाँ भागमा रगत जमी कालो दाग देखिएको र मृत्युको कारण टाउकोको चोट र तालुको हड्डीको फ्रेक्चरबाट भएको भन्ने उल्लेख छ। वारदातको पृष्ठभूमि हेर्दा, मृतकको चिउराको मिल र आँगनमा थ्रेसर रहेको र सोको धूलो प्रतिवादीहरूको घरतर्फ जाने गरेकोले सो विषयमा छलफल गर्न प्रतिवादीमध्ये जुगेश्वरले मृतकलाई बोलाउन पठाएको र सोबारे छलफल हुँदाहुँदै प्रतिवादीमध्ये फुलगेनले हान्न मार्न वचन दिई र तत्कालै निज प्रतिवादी र अर्का प्रतिवादी जुगेश्वर मण्डल र अन्य प्रतिवादीहरू समेतले बाँसको लठ्ठी, भाला, फर्सा र कृज समेतले हान्ने कार्य गरेका र जुगेश्वरको घरमा निजकी श्रीमती जाहेरवाली सिकिलिया देवी समेत सँगै गएकी र उक्त वारदात उनकै अगाडि भएको भन्ने छ। प्रतिवादीहरूको विरुद्धमा चलेको सार्वजनिक अपराध मुद्दामा यी मृतक रामबाबुले प्रतिवादीहरूको विरुद्धमा बकपत्र गरेकाले सोको रिसइवी यी प्रतिवादी समेतसँग रहेको भन्ने तथ्य पनि मुद्दामा प्रस्तुत गरिएको छ। जाहेरवाली सिकिलिया देवीसँग वीरेन्द्र पाण्डेको अनैतिक सम्बन्ध हुँदै गर्दा पति रामबाबुले देखेकोमा वीरेन्द्र पाण्डे सहितका निजका मानिसहरूले रामबाबुलाई कुटपिट गरेकोले यी प्रतिवादीहरूले निजलाई उपचार गराउन अस्पतालतर्फ लगेको हो भन्ने केही प्रतिवादीहरूको भनाइ रहेको छ।

प्रस्तुत पृष्ठभूमिको वारदातको अभियोग दाबीबाट सफाइ पाउनुपर्छ भन्ने प्रतिवादीहरूको पुनरावेदन जिकिर र सुरु महोत्तरी जिल्ला अदालतले प्रतिवादीद्वय विरुद्ध मुलुकी ऐन ज्यान सम्बन्धी महलको ५ नं. विपरीत भवितव्यको कसुरमा ऐ को ६(४) बमोजिम सजाय गरेको र वारदात पनि भवितव्य नै हुँदा निजहरूलाई भवितव्यको कसुरमा सजाय गर्ने गरेको सुरु अदालतको फैसला नै सदर हुनुपर्छ भन्ने समेत प्रतिवादीहरू तर्फका विद्वान् वरिष्ठ अधिवक्ता र अधिवक्ताको बहस समेत प्रस्तुत हुन आएकोले सो सम्बन्धमा विचार गर्दा, प्रस्तुत वारदात भवितव्य प्रकृतिको हो होइन भनी केलाउन भवितव्यलाई सो प्रकृतिको वारदात नजिकको आवेशले प्रेरित हत्यासँग तुलना गरेर दुवै प्रकृतिको वारदातबीचको भिन्नतालाई केलाएर हेर्नुपर्ने हुन्छ। सो सम्बन्धमा विचार गर्दा, भवितव्य मुलुकी ऐन ज्यान सम्बन्धी महलको ५ नं. ले व्यवस्था गरेको भवितव्य र ऐ. को १४ नं. मा व्यवस्था भए बमोजिम तत्काल उठेको रिस थाम्न नसकी भएको आवेशले प्रेरित हत्याबीच हुने फरकमा श्री सर्वोच्च अदालतबाट रामबहादुर यादवको जाहेरीले वादी नेपाल सरकारविरुद्ध वसन्तकुमार यादव समेत भएको कर्तव्य ज्यान मुद्दामा (ने.का.प. २०६४ अंक ५ पृ ४२६ नि.नं. ८७३४ सं.इ) “ज्यान सम्बन्धीको ६ नं. को कर्तव्यमा कर्तालाई पूर्वज्ञान अर्थात् आफ्नो कार्यबाट ज्यान मर्न सक्ने जस्तो अवस्था देखिनु पनि हुँदैन। अर्थात् आकस्मिक कार्यको परिणाम स्वरूप भवितव्य घट्ने हुन्छ। दुवै दफाले तोकेको सजायमा मनसाय

तत्वको अभाव रहने भए पनि ज्यान सम्बन्धीको ५ र १४ नं. को बनावट हेर्दा, ज्यान सम्बन्धीको १४ नं. को अवस्था कायम हुनको लागि प्रतिवादी अर्थात् चोट प्रहार कर्ताले तत्काल उठेको रिस थाम्न नसकी लाठा हुंगा लात मुक्काको प्रहार गर्दा ज्यान मरेको अवस्थामा हनुपर्ने तर त्यस्तो ज्यान लिने कार्य लुकी चोरीकन हानेको जोखिमी हतियारले हानेको वा विष खुवाई मारेको अवस्थामा भने ज्यान सम्बन्धीको १४ नं. आकर्षित हुने न भई अपराधको गाम्भीर्यता अनुसार मनसायपूर्ण हत्याकै रूपमा हेर्नुपर्ने र यस्तो अवस्थामा मात्र ज्यान सम्बन्धीको १३ नं. अनुसार सजाय हुने हुन्छ। भवितव्य र आवेश प्रेरित हत्या दुवैमा अपराधिक कार्य भनेको कुनै कार्यको परिणाम स्वरूप ज्यान मरेको अवस्थामा विद्यमान हुनु हो र यी दुवैमा मनसाय तत्वको अभाव रहेको हुँदा कर्तव्य, भवितव्य, दुर्घटना वा आशयरहितको हो होइन ? ज्यान सम्बन्धीको ५ र ६ को अवस्था विद्यमान रहेको छ, छैन भन्ने सम्बन्धमा मुलुकी ऐन, ज्यान सम्बन्धीको ५, ६ र १४ नं. को कानुनी उद्देश्य सम्बन्धमा विचार गर्नुपर्ने हुन्छ, जहाँ कर्ता तत्काल आवेशमा आई मृतक उपर शारीरिक आक्रमण वा साधारण हतियारले प्रहार गरेको अवस्थामा विद्यमान हुनुपर्ने हुन्छ। साधारण लाठा, हुडगा, मुक्का इत्यादिले हान्दा भन्ने वाक्यांशको प्रयोग भएबाट कर्ता र मृतकको वारदात हुँदाको अवस्थामा सन्निकटता वा सामीप्यताको कल्पना समेत गरेको पाइन्छ, जुन कुरा कर्ता र मृतक तत्काल आवेशमा आउँदा एक अर्काको नजिकमा हुँदा मात्र वारदातको सम्भावना रहन्छ, भने ज्यान सम्बन्धीको ५ नं. ले भवितव्यको अवस्था कायम हुनको लागि कुनै पनि कार्य तत्काल आवेशले प्रेरित भई तत्कालै शारीरिक आक्रमण गरेको अवस्थाको कल्पना गरेको नभई आफूले गरेको कार्यबाट लक्षित व्यक्ति मर्ला जस्तो नदेखिने कुनै कार्य गर्दा मरेको अवस्थालाई मध्यनजर राखेको पाइन्छ। अर्थात् कर्ताले गरेको कार्य प्रत्यक्ष रूपमा आपत्तिजनक वा कसुरजन्य नभएको भए पनि अचिन्तित परिणाम सिर्जना भई मृत्यु भएको सम्मको अवस्थालाई दृष्टिगत गरी उक्त नं. को व्यवस्था भएको देखिन्छ। कर्ता आवेश प्रेरित छ र निजले गर्न खोजेको कार्य अर्थात् निजले प्रहार गरेको चोट निर्दोष र स्वाभाविक प्रारम्भतः गैरकानुनी र अनुचित छ र त्यसको परिणामले मानिस मर्नेसम्मको बिन्दुमा पुग्दछ भने त्यस्तो परिस्थितिलाई समेट्ने गरी ज्यान सम्बन्धीको ५ नं. को प्रावधानको तर्जुमा भएको देखिन नआउने” भन्ने सिद्धान्त प्रतिपादन भएको देखिन्छ। आवेश प्रेरित हत्या र भवितव्यबीचको मूल भिन्नतामा ज्यान सम्बन्धीको ५ नं. ले भवितव्यको अवस्था कायम हुनको लागि कुनै पनि कार्य तत्काल आवेश प्रेरित भई सोही समयमा शारीरिक आक्रमण गरेको अवस्थाको कल्पना गरेको नभई आफूले गरेको कार्यबाट लक्षित व्यक्ति मर्ला जस्तो नदेखिने कुनै कार्य गर्दा मानिस मरेको अवस्थालाई मध्यनजर राखेको पाइन्छ। प्रस्तुत वारदातमा मृतकले प्रतिवादीविरुद्धको सार्वजनिक अपराध मुद्दामा प्रतिवादीहरूकै विरुद्ध बकपत्र गरेको पुष्टि रही रहेकोमा मिल र श्रेसरको विवादमा छलफल गर्न मृतकलाई बोलाई छलफल हुँदाको अवस्थामा उत्पन्न विवादको कारणबाट मृतक उपर प्रतिवादीहरूद्वारा भएको बाँसको लठ्ठीको प्रहार र सो कारणबाट मृतकको मृत्यु भएको स्थितिलाई भवितव्यको वारदात भन्न मिल्ने अवस्था देखिएन।

यो वारदात अभियोग दावी बमोजिम, ज्यान सम्बन्धीको १३(३) को कसुरको दायराभित्र पर्छ कि ? भन्ने सम्बन्धमा हेर्दा मृतकको चिउरा मिल र श्रेसरको धूलोबाट प्रतिवादीहरूलाई परेको असरबारे छलफल गर्न मृतकलाई बोलाएर छलफल गर्दाको अवस्थामा विवाद उठी प्रतिवादीहरूबाट मृतक उपर भएको लाठी प्रहारको चोटबाट नै मृतकको मृत्यु भएको अवस्था छ। मृतक उपर प्रतिवादीहरूले मार्ने पूर्वयोजना बनाई तयारी गरी लुकीछिपी जोखिम हतियारको प्रयोग गरी मृतक उपर आक्रमण गरी चोट छाडेको अवस्था छैन। प्रतिवादीहरूको संख्याको तुलनामा मृतकको चोटको गाम्भीर्यता र संख्या कम छ। मृतक र प्रतिवादीबीच मार्नेसम्मको कुनै पूर्वसिद्धि समेत रहेको नदेखिँदा प्रतिवादीहरूलाई अभियोग दावी बमोजिम ज्यान सम्बन्धी महलको १३(३) नं. विपरीतको कसुरमा सोही दफा बमोजिम सजाय गरी पाउँ भन्ने वादी नेपाल सरकारको जिकिर समेत पुग्न सक्ने देखिँदैन।

प्रस्तुत मुद्दाको वारदातमा श्वेसर मेसिन र मिलको धूवाँले प्रतिवादीहरूलाई असर पुगेका सम्बन्धमा मृतक रामबाबुसँग छलफल गर्न प्रतिवादीमध्ये जुगेश्वरले प्रतिवादी मुर्वा मुसहरलाई बोलाउन लगाएर प्रतिवादी फुलगेन र जुगेश्वरले लठ्ठीले कुटपिट गरेकोमा उपचारको लागि रामबाबुलाई लोहारपट्टी अस्पतालमा लै जाँदा लैजाँदै मृत्यु भएको तथ्यमा कुनै विवाद देखिन्न । निजको मृत्यु टाउकोको हड्डी फुटेको र फ्रेक्चर भएको चोटबाट नै मृत्यु भएको घा-जाँच केस फारम र मिसिल संलग्न पोस्टमार्टम रिपोर्टको व्यवहोराबाट समेत पुष्टि भएको अवस्था छ । प्रतिवादीमध्ये जुगेश्वर र फुलगेनबीच मृतक रामबाबुले प्रतिवादीहरूको विरुद्धको सार्वजनिक अपराध मुद्दामा निजहरूकै विरुद्ध साक्षीको रूपमा बकपत्र गरेकोले निजप्रति सामान्य इख र असन्तुष्टि समेत रही रहेकोमा मृतक रामबाबुको चिउरा मिल र श्वेसरको धूलोले आफूहरूलाई असर परेबाट समेत उठिरहेको रिसमा थप असन्तुष्टि रहेको अवस्था देखिन्छ । सोही अवस्थामा छलफल हुँदाहुँदै प्रतिवादीहरूले एककासि मृतक उपर बाँसका लठ्ठी समेतले प्रहार गरी कुटपिट गरेको अवस्था छ । उक्त वारदातमा कुनै जोखिम हतियारको प्रयोग भएको देखिन्न । पोस्टमार्टम रिपोर्ट र घाउ चोटको प्रकृतिबाट समेत सो तथ्यलाई पुष्टि गर्दछ । मृतक रामबाबुको चिउरा मिल र श्वेसर मेसिनको कारणले प्रतिवादीहरूलाई परेको असरमा छलफल भएको र मृतकको क्रिया र व्यवहारको जरियाबाट उठेको विषयमा नै छलफल भई सोही विषयको विवादमा नै मृतक उपर कुटपिट भएको अवस्था रहेको छ । मृतकलाई मार्ने योजना बनाई पूर्वतयारी गरी लुकी छिपी मृतक उपर आक्रमण गरेको अवस्था समेत देखिन्न ।

मृतक र प्रतिवादीबीचको सम्बन्धलाई हेर्दा, मृतककै क्रिया र व्यवहारबाट प्रतिवादीहरूलाई तत्कालै रिस उठी आवेशमा आई मृतक उपर प्रतिवादीहरूबाट शारीरिक आक्रमण हुनुको साथै बाँसको लठ्ठी, भाला, कृज र साधारण हतियारले प्रहार गरेको अवस्था विद्यमान भएको देखिन्छ । प्रतिवादीहरूको राजनीतिक पृष्ठभूमि र सम्बन्धको आधार देखाई वारदातलाई राजनीतिक बनाउन खोजिए पनि वारदातको पृष्ठभूमिको प्रकृतिबाट प्रस्तुत वारदात शुद्ध फौजदारी कसुरको दायराभित्र नै पर्ने देखिन्छ । वारदात हुँदाको अवस्थामा उपरोक्त मुद्दामा श्री सर्वोच्च अदालतबाट प्रतिपादित सिद्धान्तमा उल्लेख भएभैं प्रतिवादी र मृतकबीच वादविवाद भएर निजहरू एकापसमा सन्निकट र सामीप्य हुँदा नै आवेशमा आई वारदात भएको अवस्था रहेको छ । जोखिम हतियारको प्रयोग नभएको, पूर्वरिसइवी पनि नभएको तत्काल उठेको रिस थाम्न नसकी भएको यस्तो अवस्था र प्रकृतिको वारदात ज्यान सम्बन्धीको १४ नं. अन्तर्गतको दायराभित्र नै पर्न आउँछ (नेपाल सरकारविरुद्ध नरेशसिंह खड्का, कर्तव्य ज्यान, ने.का.प. ०६४ अंक १० पृ. १३५१ नि.नं. ७८९१) भनी श्री सर्वोच्च अदालतबाट धेरै मुद्दाहरूमा सिद्धान्तहरू समेत प्रतिपादन भएका दृष्टान्त छन् । अतः प्रस्तुत वारदातमा प्रतिवादीहरूले मृतक उपर लुकी चोरीकन नहानेको, जोखिम हतियारको प्रयोग नभएको, विष खुवाएको अवस्था नभएको, प्रतिवादी र मृतकबीच ज्यान लिनेसम्मको गम्भीर रूपको कुनै पूर्वरिसइवी नभएको, मृतककै कारणको जरियाबाट तत्काल उठेको रिस थाम्न नसकी लाठी, लात मुक्काको कुटपिटको वारदातको परिणाम स्वरूप मृतकको मृत्यु हुन गएको प्रतिवादीहरूको उक्त कार्य अभियोग दावी बमोजिम मुलुकी ऐन ज्यान सम्बन्धी महलको १३(३) नं. विपरीतको मनसाय प्रेरित कसुर र साथै प्रतिवादीहरू तर्फका विद्वान वरिष्ठ अधिवक्ताले बहसको क्रममा जिकिर लिएभैं ऐ. महलको ५ नं. विपरीतको भवितव्यको कसुरको दायराभित्र पर्न नआई मनसायरहित ऐ महलको १४ नं. विपरीतको कसुरको दायराभित्र नै पर्न आउने देखिन आयो ।

अब कुन कुन प्रतिवादीले के कस्तो कसुर गरे र निजहरूलाई के कस्तो सजाय हुने भन्ने सम्बन्धमा हेर्दा प्रतिवादीमध्ये जुगेश्वर मण्डल आफू मौकामा अधिकार प्राप्त अधिकारी समक्ष कसुरमा सावित भई प्रतिवादी फुलगेन मण्डललाई समेत अपराध र कसुरमा पोल गरेका छन् । प्रतिवादी फुलगेन मण्डल आफू मौकामा वारदात हुँदाको दिन अन्यत्रै भारतमा रहेको भन्ने जिकिर लिएका छन् । निज वारदातको दिन अन्यत्र रहेको कुनै

आधिकारिक प्रमाण पेस हुन सकेको छैन । नेपाल बाहेक अन्यत्र मुलुकको कागजात प्रमाणको लागि पेस हुन आएमा, त्यसलाई सूक्ष्म तरिकाले बहुत सतर्कताका साथ परीक्षण गरी प्रमाणमा लिनुपर्ने हुन्छ । प्रतिवादी जुगेश्वर आफू कसुरमा सावित भई यी प्रतिवादी फुलगेन समेतलाई पोल गरेका हुँदा सोलाई प्रमाणमा नै लिनुपर्ने हुन्छ । मृतकको टाउको र शरीरमा समेत लागेका चोटहरूको प्रकृति र संख्या हेर्दा निजको मौकामा इन्कारी र वारदातको दिन अन्यत्र रहेको भन्ने जिकिरलाई भन्दा वारदातमा यी प्रतिवादीको समेत संलग्नता रहेको र यिनले समेत बाँसको लठ्ठीको चोट मृतकलाई छाडेको भन्ने सहअभियुक्त जुगेश्वरको पोललाई नै पुष्टि गरेको देखिन्छ । यस प्रकार मृतक रामबाबुकी श्रीमती सिकिलिया देवीको किटानी जाहेरीको व्यहोरा, लास जाँच प्रकृति मुचुल्का र पोस्टमार्टम रिपोर्टले प्रतिवादी जुगेश्वर मण्डलको मौकामा प्रहरी समक्ष भएको साविती बयानलाई समर्थन र पुष्टि गर्नुको साथै निजको उक्त साविती बयानमा उल्लेख भएको अर्का प्रतिवादी फुलगेन मण्डल समेत उक्त क्रियामा संलग्न रहेको भन्ने पोल समेतलाई समर्थन गरेबाट प्रतिवादी फुलगेन मण्डल समेत उक्त वारदात र कसुरको क्रियामा प्रत्यक्ष रूपमा संलग्न रहेको भन्ने तथ्य पुष्टि हुन आउँदा प्रतिवादीहरू जुगेश्वर मण्डल र फुलगेन मण्डललाई मात्र मुलुकी ऐन ज्यान सम्बन्धी महलको १४ नं. विपरीतको कसुरमा सोही दफा बमोजिम सजाय हुने देखिन्छ ।

अन्य प्रतिवादीहरू क्रमशः रामचन्द्र मण्डल, हविव कवारी, रामबाबु मण्डल, इल्यास कवारी, रामसोभित, रामरतन, मुस्लिम कवारी, रामकृपाल मण्डल, रामनन्दन, रामचन्द्र, रामकिशोर, मुर्वा मुसहर र लप्ची मुसहरको हकमा हेर्दा निज प्रतिवादीहरू सबैको सामूहिक क्रियाबाट नै मृतकको मृत्यु भएकोले निजहरूलाई पनि ज्यान सम्बन्धीको १३(३) नं. बमोजिम नै सजाय हुन अभियोग पत्रमा माग दाबी गरिएको छ । जाहेरवालीले निजहरू विरुद्ध पनि किटानी जाहेरी दिएको र सोलाई समर्थन गर्ने गरी अदालत समक्ष समेत बकपत्र गरेकी छिन् । उपरोक्त प्रतिवादीहरूमध्ये प्रतिवादी क्रमशः रामचन्द्र मण्डल र हविव कवारी मौकामा पक्राउ परेका र निजहरूले पनि मौकामा आफूहरूले मृतकलाई चोट छाडेको भनी सावित भई बयान गरेको नभई कसुरमा इन्कार रहेका र अन्य प्रतिवादीहरूले मात्र मृतकलाई चोट छाडेको भनी बयान गरेका छन् । मौकामा पक्राउ नपरी अदालतमा उपस्थित भएका निजहरूवाहेकका अन्य प्रतिवादीहरू रामज्ञान मण्डल, इल्यास कवारी, मुस्लिम कवारी, रामरतन मण्डल, राजकिशोर मण्डल अदालतमा उपस्थित भई कसुरप्रति इन्कार रहेका छन् । यी प्रतिवादीहरूले वारदातमा अलग अलग समयमा के-कस्तो भूमिका र कर्तव्य गरी मृतकको ज्यान मर्न गएको हो ? आफ्नो जाहेरी र बकपत्रमा यकिन र किटान गरी खुलाउन सकेको पाइँदैन । यी प्रतिवादीहरू समेतको विरुद्धमा निजहरूले समेत सामूहिक रूपमा मिली चोट प्रहार गरेको भनी जाहेरी र बकपत्रमा उल्लेख गरेको पाइन्छ । वारदातमा यी प्रतिवादीहरूले गरेको कर्तव्यको भूमिका किटान नगरी हचुवाको भरमा आरोप लगाउँदैमा कर्तव्य ज्यान जस्तो गम्भीर फौजदारी कसुरमा सजाय गर्न फौजदारी न्यायको सिद्धान्तले मिल्ने देखिँदैन । प्रतिवादी फुलगेन र जुगेश्वर मण्डललाई मृतकको थ्रेसर र चिउरा मिलको धूलोबाट असर परेजस्तै र मृतकले ती दुई प्रतिवादीहरूको विरुद्धको सार्वजनिक अपराध मुद्दामा निजहरूको विरुद्धमा साक्षी बकेर प्रतिवादीहरूको हितविरुद्धको क्रिया गरेभैं यी प्रतिवादीहरूको हक हितमा आघात पर्ने क्रिया मृतकले गरेको नदेखिँदा मृतक विरुद्धको कुटपिटको वारदात र क्रियामा प्रत्यक्ष रूपमा यी प्रतिवादीहरू पनि संलग्न रहनुपर्ने कुनै कारण देखिन्न । मृतकसँग यी प्रतिवादीहरूको स्वार्थ र हित विरुद्धका कुनै क्रिया र घटना नजोडिएकोले मृतक उपर भएको कुटपिटको वारदातमा निजहरू संलग्न हुनुपर्ने कुनै कारण पनि नदेखिएको अवस्थामा केवल जाहेरीमा नाम उल्लेख भएको र वारदातमा कसुरको भूमिका किटान नै नगरी सामूहिक रूपमा निजहरू समेत वारदातमा संलग्न थिए भनी बकपत्र गरेकै आधारमा यी प्रतिवादीहरूलाई कसुरदार ठहर्‍याउन न्यायोचित नहुने हुँदा अभियोग दाबीबाट निज प्रतिवादीहरूलाई सफाइ दिने गरेको सुरु महोत्तरी जिल्ला अदालतको फैसला भने सो हदसम्म मिलेकै देखिन आयो ।

तसर्थ माथि विवेचित कारण र आधारबाट प्रतिवादीद्वय फुलगेन मण्डल र जुगेश्वर मण्डल धानुकलाई मुलुकी ऐन ज्यान सम्बन्धी महलको ५ नं. को कसुरमा ऐ को ६(४) बमोजिम २ (दुई) वर्ष कैद र रु. ५००/- जरिवाना

गर्ने गरेको महोत्तरी जिल्ला अदालतको मिति २०६९।१।७ र २०६२।१।२९ को फैसला नमिलेको हुँदा सो उल्टी भई ती प्रतिवादीद्वयलाई ऐ महलको १४ नं. बमोजिम १० (दस) वर्ष कैद हुने ठहर्छ। प्रतिवादीको पुनरावेदन जिकिर पुग्न सक्दैन। साथै प्रतिवादीहरू रामकृपाल मण्डल, रामसोभित मण्डल, रामचन्द्र साह सोनार, मुस्लिम कवारी, इल्यास कवारी, रामनन्दन ठाकुर, रामरतन मण्डल, राजकिशोर मण्डल, मुर्वा मुसहर, लप्ची मुसहर, रामज्ञान मण्डल, रामचन्द्र मण्डल र हविव कवारीलाई मुलुकी ऐन ज्यान सम्बन्धी महलको १/१३(३) नं. को कसुरमा सोही दफा बमोजिम सजाय गरी पाऊँ भन्ने अभियोग दाबीबाट सफाई दिने गरेको महोत्तरी जिल्ला अदालतको मिति २०६९।१।७, २०६२।१।२९ र २०६६।७।२३ को फैसला सो हदसम्म मिलेकै देखिँदा सदर हुने ठहर्छ। नेपाल सरकारको पुनरावेदन जिकिर पुग्न सक्दैन। अरूमा तपसिल बमोजिम गर्नु।

तपसिल

१. माथि ठहर खण्डमा उल्लेख भए बमोजिम प्रतिवादीहरू फुलगेन मण्डल धानुक र जुगेश्वर मण्डल धानुकको हकमा सुरु अदालतको फैसला उल्टी भई निज प्रतिवादीद्वयलाई मुलुकी ऐन ज्यान सम्बन्धी महलको १४ नं. को कसुरमा सोही नं. अनुसार १० (दस) वर्ष कैदको सजाय हुने ठहरेकोले सुरु फैसलाको तपसिलमा निजहरूको नाममा राखेको कैदको लगत संशोधन गरी प्रतिवादी जुगेश्वर मण्डल मुद्दा अनुसन्धानको क्रममा प्रहरी हिरासतमा र पुर्पक्ष बापत थुनामा बसेको अवधि कट्टा गरी बाँकी अवधिको र प्रतिवादी फुलगेन मण्डललाई १० (दस) वर्ष कैदको लगत राखी बेरुजु हुँदा असुल गर्नु भनी सुरु अदालतमा लेखी पठाइदिनु। अन्य प्रतिवादीहरूको हकमा सुरु सदर हुने भएकोले केही गरिरहन परेन।
२. यो फैसलामा चित नबुझे ७० दिनभित्र श्री सर्वोच्च अदालतमा पुनरावेदन गर्नु भनी प्रतिवादी फुलगेन मण्डल र जुगेश्वर मण्डललाई तथा प्रस्तुत फैसलाको प्रतिलिपि सहित पुनरावेदन सरकारी वकिल कार्यालय जनकपुरलाई पुनरावेदनको म्याद जारी गरी पठाइदिनु।
३. सरोकारवालाले नक्कल माग्न आए कानुनको रीत पुर्त्याई नक्कल सारी सराइदिनु।
४. डायरीको लगत कट्टा गरी मिसिल अभिलेख शाखामा बुझाइदिनु।

.....
तेज बहादुर के.सी.
न्यायाधीश

उक्त रायमा म सहमत छु।

.....
रमेश पोखरेल

न्यायाधीश

इति संवत् २०६९ आषाढ २४ गते रोज १ शुभम.....।

इजलास अधिकृत : जानकीरमण यादव

ना.सु : रवि कर्ण

श्री पुनरावेदन अदालत पोखरा

संयुक्त इजलास
माननीय न्यायाधीश श्री विश्वम्भरप्रसाद श्रेष्ठ
माननीय न्यायाधीश श्री राजकुमार वन

फैसला
संवत् २०६९ सालको फौ.पु.नं. १५३ (०६९-८९-००३८)

मुद्दा : कर्तव्य ज्यान ।
निर्णय नं. १४२

तनहुँ जिल्ला माझकोट गा.वि.स. वडा नं.३ घर भई हाल कारागार कार्यालय
कास्कीमा थुनामा रहेकी छिमा राना.....१

पुनरावेदक
प्रतिवादी

विरुद्ध

थमबहादुर रानाको जाहेरीले नेपाल सरकार.....१

प्रत्यर्थी वादी

सुरु फैसला गर्ने : तनहुँ जिल्ला अदालतका मा.जि.न्या. श्री अजयराज उपाध्याय
फैसला मिति :- २०६९।२।२३

सुरु तनहुँ जिल्ला अदालतको मिति २०६९।२।२३ को फैसला उपर न्याय प्रशासन ऐन, २०४८ को दफा ८(१)
बमोजिम प्रतिवादीको तर्फबाट यस अदालतमा पुनरावेदन पर्न आएको प्रस्तुत मुद्दाको संक्षिप्त तथ्य एवं ठहर
यस प्रकार छ :

तनहुँ जिल्ला माझकोट गा.वि.स. वडा नं. २ नारीकोटस्थित पूर्वमा हुमानसिं थापाको पाखोबारी, पश्चिम
मोतीलाल थापाको पाखोबारी, उत्तरमा टहलसिंह रानाको पाखोबारी र दक्षिण पदमबहादुर थापाको पाखोबारी
यति ४ किल्लाभित्र हुङ्गा माटोले बनेको ३ तले घरको माथिल्लो तलाको पूर्व कोठीमा काठको खाटमाथि
विस्तारामा सुताइरहेको ५ महिनाको मृतक लास रहेको, लासको कपडा खोली हेर्दा बच्चाको अनुहार पहेंलो
वर्णको रहेको भन्ने व्यहोराको घटनास्थल लास जाँच मुचुल्का ।

मिति २०६७।८।२१ गते बेलुकी छिमा राना खाई ५ महिनाको नाबालिकालाई सुताउने क्रममा अं.७ बजे
बेलुकाको समयमा सँगै सुतेको, तत्पश्चात दूध खुवाउनुपथ्यो भनी उठाउन लाग्दा निज बालिकाको मृत्यु
भइसकेको, मृत्यु हुनामा कोही कसैको संलग्नता नरहेको आफ्नै कालगतिले मृत्यु भएको, कर्तव्य गरी मारे
मराएतर्फ कोही कसैप्रति शंका नभएको भन्ने व्यहोराको विजय रानाको पहिलो जाहेरी दरखास्त ।

मिति २०६७।८।२१ गते बेलुकी ८ बजेको समयमा जिल्ला तनहुँ माझकोट गा.वि.स. वडा नं.३ नारीकोट भन्ने
स्थानमा ५ महिना अगाडि अवैध गर्भधारण गरी छोरी जातक बालिका जन्मिएकी र बाबुको पत्ता नलागेको
कारण छोरीको न्वारनसमेत भएको थिएन । माइती घरमा नै बसेकी थिइन् । उक्त दिन दूध खुवाई घरको

माथिल्लो तलाको कोठीमा सुताएकीमा कोही कसैले थाहा नपाउने गरी नियोजित तरिकाले रुमालले घाँटीमा कसी हातले मुख, नाक थुनी छिमा रानाले आफ्नै छोरी बालिकाको घाँटी थिची मारेको हुँदा कानून बमोजिम होस् भन्ने व्यहोराको थमबहादुर रानाको जाहेरी दरखास्त ।

मिति २०६७।२१ गते बेलुकी घरमा खाना खाई ५ महिनाका रोमा रानालाई दूध खुवाई माइती घरको कोठाको ढोका बन्द गरी मैले साथमा ५ महिनाको नाबालिका छोरीलाई विस्तारामा सुती निदाएको थिएँ । केही समयपछि निद्राबाट उठी सँगै साथमा रहेको छोरी बालिकालाई ३ चोटि म्वाई खाई सिरानीमा रहेको पातलो रुमाल हातमा लिई दुवै हातले उत्तानो अवस्थामा सुतेकी छोरीको घाँटीमुनिबाट रुमाल छिराई दुवै हातले रुमाललाई अगाडि ल्याई रुमाल गाँठो पारी तान्दै गएँ, बायाँ हातले मुख नाक थुनी अट्ट्याएँ । पाँच महिनाको रोमा राना चलबलाउन छाडेपछि, मैले छोरीलाई छाडी दिएँ । बेलुकी नै घाँटीको रुमाल खोली बालिकालाई के भयो हेरिदिन पत्थो भनी आमालाई खबर गरेकी हुँ । आफ्नै घर नजिकको भाइ नाता पर्ने केशबहादुर रानाको जबरजस्ती करणीबाट मेरो पेटमा गर्भ रहन गई सोही कारणबाट बालिकाको जन्म भएको हो । बालिका अवैध गर्भधारणबाट जन्मेको कारणबाट बालिकालाई जन्मदँदेखि हटाउने चाहना थियो । इच्छा विपरीत जन्मेको बच्चाको पनि न्वारन नभएको बुबा को हो भनी खुलाउन पनि नसक्ने अवस्था भएको भविष्य पनि अन्धकार हुने १७ वर्षको अविवाहित युवती भएकाले सबै कुरा सोची बच्चालाई पन्छाउनु नै उपयुक्त ठानी घाँटीमा रुमालले कसी हातले मुख नाक थुनी हत्या गरेको हुँ भनी अभियुक्त छिमा रानाले गरेको बयान कागज ।

मृतकको मृत्यु Cause of death due to Asphyxia भन्ने व्यहोराको शव परीक्षण प्रतिवेदन ।

मिति २०६७।१९ गते बेलुकी ७.३० वजेको समयमा गोठालो जाँदा छिमा रानासँग बेरोट भन्ने स्थानमा भेट भई वातचितको क्रममा मेरो अत्यन्त मन मिल्ने साथी छिमा राना भएकोले हामीसँगै हिँड्ने, सँगै खाने, सँगै बस्ने गर्दथ्यौँ । निज छिमा रानाले अवैध गर्भधारण गरी आफ्नै भाइ नाता पर्ने केशबहादुर रानाको पेट बोकी गर्भ जन्माएकोले मन मिल्ने साथी भएको हुँदा भेटघाटको क्रममा उक्त दिन छिमा रानाले मसँग आफ्नो बच्चालाई आमा बन्न दिने चाहना छैन । सिध्याइदिने विचार गरेकी छु । म मार्न तयार छु भनी बताएपछि मै ले पनि गाली गरी तँ तेरो छोरीलाई मार्न सक्छेस् र भनी निज छिमा रानाको टाउकोमा हात राखी १, २, ३ भनी कसम खुवाएकी हुँ । निज छिमा रानाले आफैँ मार्न सक्छु भनी कसम खाएकी हुन् । जे भए पनि उक्त बच्चा तेरो छोरी हो । छोरीलाई किन मार्छेस् र जे भयो आफैँ सहनुपर्छ । यस्तो मार्ने कुरा नभन भनेर सम्झाउँदा निज छिमा रानाले तैले जति सम्झाए पनि म यो बच्चीलाई राख्नेवाला छैन भनी भनेकी थिइन् । मैले मार भनेर भनेको होइन, मार्न पनि हुँदैन र मार्न पनि सक्दैनस् भनी निजलाई सल्लाह दिँदा मार्न सक्छु भनी कसम खाएकी हो । यो बच्चालाई मार्ने मराउने कार्यमा मेरो कुनै संलग्नता छैन भन्ने व्यहोराको चोमाया थापाको बयान कागज ।

जिल्ला तनहुँ माझकोट गा.वि.स. वडा नं.३ रानीकोटस्थित पूर्वमा हुमानसिंह थापाको पाखोबारी, पश्चिम मोतीलाल थापाको पाखोबारी, उत्तरमा टहलसिं रानाको घरको माथिल्लो तलाको पूर्वतर्फको काठको टेबुलबाट रातो वर्णको किरमिरे रुमाल थान १ (एक) बरामद भएको भन्ने व्यहोराको बरामदी मुचुल्का ।

म छिमा रानालाई राम्ररी चिन्दछु । निज छिमा रानाले केशबहादुर रानाको हाडनाता करणीबाट अवैध सन्तान छोरी जन्माएकी हुन् । छोरी जन्माएपछि बच्चाको लालनपालन गर्न दिएको पैसा मलाई निज छिमा रानाको बुबाले सापट स्वरूप चालीस हजार लिएका थिए । हाल उक्त सम्पूर्ण रकम मैले फिर्ता गरेको छु । निज छिमा रानाले अवैध सन्तान इच्छा विपरीतको बच्चा भएको कारणबाट घाँटीमा रुमाल कसी हातले नाक मुख थुनी हत्या गरेको भन्ने सुनी थाहा पाएको हुँ भन्ने ताराबहादुर थापाले गरेको घटना विवरण कागज ।

गाउँले नातामा छिमाको बुवा र ज्वाइँ जेठानको नाता छ । राम्रै चिनजान नाता सम्बन्ध भएका कारणबाट सापट स्वरूप ब्याजमा दुई लाख रुपैयाँ चलाएको हो । सापट स्वरूप चलाएको हो । अन्य कार्यमा मेरो कुनै संलग्नता छैन । छिमा रानाले कसरी हत्या गरी मलाई केही थाहा भएन भन्ने व्यहोराको सोमबहादुर आलेले गरेको घटना विवरण कागज ।

मिति २०६७।२१ गते बेलुकी अभियुक्त छिमा रानाले आफ्नो छोरी रोमा रानालाई घाँटीमा रुमालले कसी हातले नाक मुख थुनी हत्या गरिसकेपछि रोमा रानाको मृत्यु भएको आउन पत्थो भनी खबर भई निज छिमा रानाको घरमा जाँदा रोमा रानाको मृत लास देखेको हो । निज छिमा रानाले आफ्नै हाडनाता पर्ने भाइ केशवहादुर रानाको पेट बोकी रोमा रानाको जन्म भई दुवै पक्ष एकै परिवारको भएका हुँदा उक्त अपराध लुकाई राखी घरमा नै क्षतिपूर्ति दिलाई भराई निज छिमा रानाले स्याहार सुसार गर्दै आएकी थिइन् । मनमा के सोची छिमा रानाले नाबालिका रोमा रानालाई घाँटीमा रुमालले कसी हातले नाक, मुख थुनी हत्या गरेकोमा पूर्ण विश्वास लाग्छ । उक्त वारदातमा चोमाया थापाको संलग्नता भए नभएको थाहा भएन । निजहरूको चालचलन राम्रो थियो । बालिका हत्यामा चोमाया थापाको संलग्नता भएकोमा विश्वास लाग्दैन भन्ने समेत व्यहोराको करिब एकै मिलानको सोमबहादुर राना, पूर्णबहादुर राना, कृष्णबहादुर थापा समेतले गरेको घटना विवरण कागज ।

छोरी छिमा रानाले पूरा महिना भई छोरी जातको बालिका मेरो घरमा नै जन्माएकी हुन् । उक्त छोरीको मैले सुत्केरी अवस्थामा राम्रो स्याहार सुसार गरेकी हुँ । ५ महिनासम्म बालिकालाई हुर्काएकी हुँ । मिति २०६७।२१ गते बेलुकी खाना खाई घरमा सुतिरहेको अवस्थामा कोठामा छिमा राना आई नानीलाई के भयो हेरी दिन पत्थो, दूध खाएकी छैन भनेपछि म पनि अभियुक्त छिमा रानासँगै कोठामा प्रवेश गरेकी हुँ । नानीलाई हेरेँ नानी लरालुरी थिई । नानी विरामी भयो के भयो भनी अन्य छरछिमेकलाई खबर गरेकी हुँ । के कसरी मृत्यु भयो भनी अभियुक्त छोरी छिमा रानासँग बुभ्दा हाडनातामा पर्ने भाइ केशवहादुर रानाको पेट बोकी रोमा रानाको जन्म भई एकै परिवारको भएका हुनाले मनमा के सोची नाबालिका रोमा रानाको घाँटीमा रुमालले कसी हातले नाक, मुख थुनी हत्या गरेको भनी मलाई बताएकी हुँदा छिमा रानाले आफ्नै छोरी रोमा रानाको हत्या गरेकोमा मलाई पूर्ण विश्वास लाग्छ । छिमा रानाले मिल्ने साथी चोमाया थापाले अभियुक्त छिमा रानालाई सिकाए, नसिकाएको विषयमा मलाई केही थाहा छैन । दुवै जना अत्यन्त मिल्ने साथी हुन् भन्ने अभियुक्त छिमा रानाको आमा धनमाया रानाले गरेको घटना विवरण कागज ।

रातो रंगको किरमिरे रुमाल मैले राम्ररी देखी हेरी चिनेँ जानें, उक्त रुमालले मैले मिति २०६७।२१ गते बेलुकी मेरो छोरी रोमा रानाको घाँटीमा कसी हत्या गर्नमा प्रयोग गरेको रुमाल त्यही हो फरक छैन । देखी जानी चिनी सनाखत गरी दिएँ भनी अभियुक्त छिमा रानाले गरेको सनाखत कागज ।

थप अनुसन्धानको तहकिकातको लागि अनुसन्धान अधिकृतलाई निर्देशन दिई जिल्ला सरकारी वकिल कार्यालय तनहुँबाट लेखिएको पत्र ।

अभियुक्त केशवहादुर रानालाई खोजतलास गर्दा फेला नपरेको भन्ने प्रहरीको प्रतिवेदन ।

मिति २०६७।२१ गते बेलुका अभियुक्त छिमा रानाले जबरजस्ती करणीबाट गर्भ रही जन्माउन परेको भनी कारण देखाउँदै अभियुक्त केशवहादुर रानासँग मिलेमतो गरी आफ्नै ५ महिनाकी बालिका रोमा रानालाई रुमालले घाँटी कसी हातले नाक मुख थुनी कर्तव्य गरी मारी मुलुकी ऐन ज्यान सम्बन्धी महलको १ नं.

विपरीतको कसुर गरेको पुष्टि हुन आएकोले निजलाई सोही महलको १३ नं. को देहाय ३ बमोजिम सजाय गरी पाऊँ र अभियुक्त केशवहादुर रानाले मुलुकी ऐन ज्यान सम्बन्धी महलको १ नं. विपरीतको कसुर गरेको तथ्य पुष्टि हुन आएकोले निजलाई सोही महलको १३ नं. को देहाय ४ बमोजिम सजाय गरी पाऊँ भन्ने समेत व्यहोराको अभियोग दावी रहेछ ।

गत सालको मंसिर ३ गते मैरै माइला बाबुको छोरा जाहेरवाला थमबहादुरको भाइ केशवहादुरले मेरी आमा बज्यैको घरमा गएको बेला म र बहिनीहरूमात्र घरमा सुतेको अवस्थामा राति आई ममाथि जबरजस्ती करणी गरी गर्भ बोकाएकोमा मैले मेरो महिनावारी रोकियो के गर्ने भनी निज केशवहादुरलाई भन्दा तिम्री यो कुरा कसै लाई नभन म व्यवस्था गर्छु भनेकाले मैले उक्त घटना कसैलाई भनिन । पछि छोरी जन्मेपछि गाउँघरमा हल्ला खल्ला भई त्यहीँका समाजले मिलाएका थिए । यसै क्रममा छोरी ५ महिनाकी भइसकेपछि मलाई सोच्दा सोच्दै मानसिक तनाव भई के कउन सुरले हो वरु यसलाई मारिदिन्छु र एकातिर हिँड्छु । यस्तो आफ्नो इच्छाबेगरको गर्भबाट छोरीले समेत भोलि दुःख पाउने हो क्यारे भन्ठानेर रुमालले घाँटी कसी मारिदिएको हुँ । घाँटी कसेको रुमाल यही हो देखें चिनें भनी सुरु अदालतमा गरेको बयान ।

अदालतको आदेशानुसार प्रतिवादी केशवहादुर रानाका नाउँमा जारी भएको ७० (सत्तरी) दिने म्याद पुर्जीको म्याद मिति २०६८।२।८ मा तामेल भै सो म्यादभित्र बयान गर्न उपस्थित नभई म्यादै गुजारी बसेको रहेछ ।

अदालतको आदेशानुसार बुझिएका प्रहरीमा कागज गर्ने ताराबहादुर थापा, सोमबहादुर आले र प्रतिवादीको साक्षी मेखबहादुर रानाको बकपत्र मिसिल सामेल रहेछ ।

यसै लगाउको वादी मेखबहादुर राना र प्रतिवादी केशवहादुर राना भएको हाडनाता करणी मुद्दा साथै पेस भएको ।

प्रतिवादी छिमा रानाले अधिकार प्राप्त अधिकारी तथा अदालतमा गरेको बयान कागज, किटानी जाहेरी, शव परीक्षण प्रतिवेदन समेतको मिसिल संलग्न सबुद प्रमाणको आधारमा प्रतिवादी छिमा रानालाई वादीको अभियोग माग दावी बमोजिम मुलुकी ऐन, ज्यान सम्बन्धी महलको १ नं. को कसुरमा सोही महलको १३(३) नं. बमोजिम सर्वस्व सहित जन्मकैद हुने ठहरी अ.वं. १८८८ नं. बमोजिम यी प्रतिवादी छिमा रानालाई १० वर्ष कैद हुन उपयुक्त देखी राय व्यक्त भएको सुरु तनहुँ जिल्ला अदालतको मिति २०६९।२।२३ को फैसला ।

सुरुको फैसलामा चित्त बुझेन । मेरो जिन्दगी त बर्बाद भइहाल्यो । यो छोरी समेत बिना बाउको छोरी भनी मैले जस्तै तिरस्कृत भएर बाँच्नुपर्छ । सामाजिक संस्कार अनुसार न्वारन भएको छैन । ठूली भएर बाबा खै भनेर सोध्दा मैले बताउन नसक्ने मेरो बाँकी भविष्य अन्धकार भएर बित्ने सोची सानैमा छोरीलाई पन्छाउन उपयुक्त ठानी तत्काल मनमा उठेको आवेशका कारण छोरीको मृत्यु गराएकी हुँ भनी अनुसन्धान अधिकारी तथा अदालतमा समेत कुरा नलुकाई नछिपाई बयान दिएकोमा मेरो जीवनको तत्कालीन परिस्थितिको कुनै मूल्याङ्कन नगरी मलाई सर्वस्व सहित जन्म कैद हुने गरी फैसला गरिएको र मुलुकी ऐन अ.वं. १८८८ प्रयोग गरी १० वर्ष कैद हुन उपयुक्त भनी राय व्यक्त गरिएको तनहुँ जिल्ला अदालतको फैसला बदर योग्य हुँदा बदर गरी मेरो पुनरावेदन जिकिर बमोजिम न्याय इन्साफ गरी पाऊँ भन्ने समेत व्यहोराको पुनरावेदक प्रतिवादी छिमा रानाको तर्फबाट पर्न आएको पुनरावेदन पत्र ।

यसमा हाडनाताभित्रको करणीबाट गर्भ रहन गएको भन्ने देखिरहेकोमा लोक लज्जाबाट बचनको लागि वारदात भएको भन्ने समेतको सन्दर्भलाई न्यायिक मूल्याङ्कनको आधार एवं अ.वं. १८८८ नं. अनुसार राय व्यक्त गरेको

समेतको आधारमा सुरु फैसला फरक पर्न सक्ने देखिँदा अ.वं. २०२ नं. को प्रयोजनार्थ पुनरावेदन सरकारी वकिल कार्यालय पोखरालाई जानकारी दिई नियमानुसार गरी पेस गर्नु भन्ने यस अदालतको मिति २०६९।११।९ को आदेश ।

अदालतको ठहर

नियम बमोजिम दैनिक मुद्दा पेसी सूचीमा चढी निर्णयार्थ आज यस इजलास समक्ष पेस भएको प्रस्तुत मुद्दाको पुनरावेदनसाथ संलग्न मिसिल कागजातको अध्ययन गरियो । पुनरावेदक प्रतिवादीको तर्फबाट उपस्थित विद्वान् अधिवक्ताद्वय श्री सुरेन्द्र थापा र श्री विष्णुप्रसाद लम्सालले अपराधीले सोची सम्झी अपराधिक मनसाय पूरा गर्न घटाएको अपराध नभई सामाजिक आर्थिक रूपले पिछ्छडिएको कारण आफूले धारण गरेको गर्भ फाल्न सकिने अवस्था हुँदाहुँदै त्यस्तो सुविधाको उपयोग गर्न नसकी बच्चा जन्माई सामाजिक रूपमा आफ्नो इज्जत जोगाउनुपर्ने बाध्यात्मक परिस्थिति सिर्जना भएको महसुस गरी आफैँले जन्माएको बच्चा मारी फालिएको देखिएको र convention of the Rights of the Child 1989 (CRC) अनुसार १८ वर्षभन्दा कम उमेरको पीडक देखिँदा निजलाई बालक मानी न्यूनतम कैद सजाय गरी पुनरावेदन जिकिर बमोजिम न्याय इन्साफ गरी पाऊँ भनी र वादी नेपाल सरकारको तर्फबाट उपस्थित विद्वान् शाखा अधिकृत श्री लालप्रसाद लामिछानेले मिसिल सम्लग्न प्रमाणहरूबाट मिति २०६७।८।२१ गते तनहुँ जिल्ला माझकोट गा.वि.स. वडा नं.३ स्थित प्रतिवादी छिमा रानाले जबरजस्ती करणीबाट गर्भधारण गरी आफूले जन्माएको ५ महिनाकी नाबालिका रोमा रानालाई घाँटीमा रुमालले कसी नाक, मुख थुनी सुनियोजित तरिकाले कर्तव्य ज्यानको वारदात भएको हुँदा यी प्रतिवादीलाई अभियोग दावी अनुसार सजाय गरी पाऊँ भन्ने समेत व्यहोराको बहस प्रस्तुत गर्नुभयो ।

प्रतिवादी छिमा रानाले जबरजस्ती करणीबाट गर्भ रही जन्माउन परेको भनी कारण देखाउँदै केशवहादुर रानासँग मिलेमतो गरी आफ्नै ५ महिनाकी नाबालिका रोमा रानालाई रुमालले घाँटी हातले नाक, मुख थुनी कर्तव्य गरी मारी मुलुकी ऐन ज्यान सम्बन्धी महलको १ नं. विपरीतको कसुर गरेको हुँदा सोही महलको १३ नं. को देहाय ३ बमोजिम सजाय र केशवहादुर रानालाई ज्यान सम्बन्धी महलको १३ नं. को देहाय ४ बमोजिम सजाय गरी पाऊँ भन्ने समेत व्यहोराको अभियोग दावी देखिन्छ । केशवहादुर रानाको हकमा मुलुकी ऐन, अ.वं. १९० नं. बमोजिम मुलुकीमा राखी प्रतिवादी छिमा रानाको हकमा ज्यान सम्बन्धी महलको १३(३) नं. बमोजिम सर्वस्व सहित जन्म कैदको सजाय ठहरी अ.वं. १८८ नं. बमोजिम प्रतिवादी छिमा रानालाई १० वर्ष कैद हुन उपयुक्त देखी राय व्यक्त भएको सुरु तनहुँ जिल्ला अदालतको मिति २०६९।१।२३ को फैसला भई सुरुको इन्साफमा चित्त नबुझाई प्रतिवादी छिमा रानाको यस अदालतमा पुनरावेदन परेको देखियो ।

उपरोक्त तथ्य एवं विद्वान् कानून व्यवसायीको बहस बुँदालाई समेत मध्यनजर राखी सुरु फैसला मिलेको छ छैन ? पुनरावेदन जिकिर बमोजिम हुनुपर्ने हो वा होइन सोही विषयमा निर्णय दिनुपर्ने भएको छ ।

निर्णयतर्फ विचार गर्दा, भाइ नाता पर्ने सँगै पढेका केशवहादुर राना मिति २०६६।८।३ गते घरमा आमा नभएको स-साना भाइबैनी मात्र भएको अवस्थामा रातको समयमा आई बलजफ्ती डर, धाक, धम्की देखाई बलपूर्वक जबरजस्ती करणी गरेर गए । सोही कारणबाट गर्भ रही पेट सफा गर्न भिमाद बजार केशवहादुरसँग गएको पैसा सापट निमिले पछि घर फर्क्यौं । ८ महिनामा सफा गर्ने भनी आउँदा बच्चा पेटमा ठूलो भइसक्यो सफा गर्न सकिन्न भनी बताएपछि घर फर्की गए । ९ महिना पूरा भै छोरी जन्मेको हो । गाउँ समाजले बच्चा लालनपालन गर्न भनी रु.२,७५,०००/- दिने भनी समहति भएको थियो । लालनपालनको नगद पैसा पाएपछि सधैं छोरी साथमा हुँदा अप्ठ्यारो हुने भएकोले मैले मिति २०६७।८।२१ गते बेलुकी मेरो आफ्नै विस्तारामा छोरीलाई नियोजित तरिकाले रुमालले घाँटीमा कसी हातले नाक, मुख थुनी बालिकाको हत्या गरेकी हुँ भनी

अधिकार प्राप्त अधिकारी समक्ष पुनरावेदक प्रतिवादी छिमा रानाले बयान कागज गरेको पाइन्छ । अदालतमा समेत निज पुनरावेदक प्रतिवादीले अधिकार प्राप्त अधिकारी समक्ष भएको बयान कागज मैले भने बमोजिम लेखिएको साँचो हो भनी भाई नाता पर्ने केशवहादुर रानाले जबरजस्ती करणी गरी गर्भ बोकाएको, व्यवस्था गर्छु भनेकोले कसैलाई भनिन छोरी जन्मेपछि त्यहीँका समाजले मिलाएका थिए । छोरी ५ महिना भइसकेपछि सोच्दा सोच्दा मानसिक तनाव भई मारिदिन्छु र एकातिर हिँड्छु, इच्छावेगरको गर्भबाट जन्मेकी छोरीले समेत भोलि दुःख पाउने नै हो क्यारे भन्ठानेर रुमालले घाँटीमा कसी मारिदिएकी हुँ भनी बयान गरेको देखिन्छ । मृतक बच्चीको Cervical vertebrae dislocation egL external examination मा उल्लेख भई मृत्युको कारण घाँटी निमोठी Cervical vertebrae dislocation ले गर्दा death due to Asphyxia ले भएको जस्तो छ भनी विशेषज्ञले ५ महिनाकी रोमा रानाको शव परीक्षण रिपोर्टमा उल्लेख भएको देखियो ।

पुनरावेदक प्रतिवादीले मौकामा अनुसन्धानको क्रममा अधिकार प्राप्त अधिकारी र अदालतमा समेत जबरजस्ती हाडनाता करणीबाट जन्मेकी ५ महिनाकी छोरी रोमा रानालाई घाँटीमा रुमालले कसी कर्तव्य गरी मारेको भनी सावित्री बयान गरेकी र सो सावित्री बयान मृतक बच्चीको पोस्टमार्टम रिपोर्ट समेतबाट पुष्टि हुन आएको पाइन्छ । बच्चीलाई घाँटीमा बेर्न प्रयोग भएको किरिमिरे रुमाल प्रतिवादीको घरबाट मिति २०६७ ९।२ मा बरामद भएको र सो दशीमा आएको रुमालले छोरीको घाँटी कसेको हुँ भनी पुनरावेदक प्रतिवादीले अदालतको बयानमा सनाखतसमेत गरिदिएको पाइन्छ । अतः पुनरावेदक प्रतिवादी आफैले जन्माएको ५ महिनाको छोरी रोमा रानालाई कर्तव्य गरी मारेको प्रमाणहरूबाट सिद्ध हुन आएको देखिन्छ ।

पीडकको उमेर वारदात हुँदाको समयमा १७ वर्ष भई convention of the Rights of the Child 1989 (CRC) अनुसार १८ वर्षभन्दा कम उमेरको हुँदा बालबालिका मान्नुपर्ने भै न्यूनतम सजाय गरी पाऊँ भन्ने पुनरावेदन जिकिर तथा निजतर्फका कानून व्यवसायीको बहस जिकिरको सम्बन्धमा विचार गर्दा, अन्तर्राष्ट्रिय कानून अनुसार अन्तर्राष्ट्रिय र राष्ट्रिय कानून लागू गर्ने सम्बन्धमा मूलतः दुई सिद्धान्त प्रचलनमा रहेको पाइन्छ । जस अनुसार Monism सिद्धान्त अनुसार अन्तर्राष्ट्रिय र राष्ट्रिय कानून एउटै भई दुवैको पृथक् र स्वतन्त्र अस्तित्व नभई यी दुवै एकै सिक्काका दुई पाटा मात्र हुन् भन्ने मान्यता रहे तापनि Dualism सिद्धान्त अनुसार राष्ट्रिय तथा अन्तर्राष्ट्रिय कानूनलाई स्रोत, सम्बन्ध, शक्ति र क्षेत्रको आधार भिन्न भएकोले यो पूर्णतः अलग अलग नै मानिन्छ । राष्ट्रिय कानूनले आफ्ना नागरिक माथि सर्वोच्चता कायम राख्दछ भने यसको निर्माण समेत सार्वभौमसत्ताबाट गरिन्छ भने अन्तर्राष्ट्रिय कानून सहमति र सम्झौताद्वारा हुने हुँदा यसलाई कमजोर कानूनको रूपमा हेरिन्छ । त्यसैले राष्ट्रिय कानूनलाई supremacy of state law हो भन्ने मान्यता रहेको पाइन्छ ।

जहाँसम्म नेपालले CRC लाई अनुमोदन गरेको हुँदा १८ वर्षमुनिका प्रत्येक मानवलाई बालबालिका सम्झनुपर्छ भन्ने व्यवस्था प्रस्तुत मुद्दामा लागू गर्नुपर्दछ भन्ने सम्बन्धमा हेर्दा नेपालले उक्त महासन्धिलाई १४ सेप्टेम्बर १९९० मा अनुमोदन गरेको पाइन्छ । उक्त महासन्धिको Art. 1 x]b{ a child means every human being below the age of eighteen years unless under the law applicable to the child, Majority is attained earlier. भन्ने उल्लेख गरेको पाइन्छ । सो बालबालिका सम्बन्धी महासन्धि १९८९ को धारा १ मा बालक सम्बन्धी कानून अन्तर्गत वयस्कताको उमेर योभन्दा कम रहने गरी कानूनले निर्धारण गरेको स्थितिमा बाहेक बालबालिका भन्नाले १८ वर्षमुनिका प्रत्येक मानवलाई सम्झनुपर्छ भन्ने उल्लेख भएको हुँदा कुनै पनि देशले बालबालिकाको उमेरको सम्बन्धमा कानून बनाई निर्धारण गर्न सक्ने नै देखियो । यसरी नाबालक भन्नको लागि १८ वर्ष नपुगेको व्यक्तिलाई बुझनुपर्ने भनी CRC मा उल्लेख भए तापनि बालबालिका भन्नाले

कति वर्ष उमेरको मान्ने, कति वर्ष उमेर समूहको नाबालकले फौजदारी अपराध गरेमा त्यसबाट उन्मुक्ति दिने भन्ने सम्बन्धमा प्रत्येक देशले आ-आफ्नै परिवेश अनुसार उमेर निर्धारण गर्ने गरेको पाइन्छ। त्यसै ले बालबालिकाको उमेरको सम्बन्धमा सबै देशमा एउटै उमेर नभई उमेरको सम्बन्धमा विविधता पाइन्छ।

नेपालले CRC लाई अनुमोदन गरिसके पश्चात्, बालबालिकाको हक, हितको संरक्षण गरी तिनीहरूको शारीरिक, मानसिक र बौद्धिक विकास गर्न समयानुकूल कानुनी व्यवस्था गर्न बनेको बालबालिका सम्बन्धी ऐन, २०४८ मिति २०४९।२।७ बाट प्रारम्भ भएको पाइन्छ। सो ऐनको दफा २(क) मा 'बालक' भन्नाले सोह्र वर्ष उमेर पूरा नगरेको बालबालिकालाई सम्झनुपर्छ भन्ने उल्लेख भएको छ। बालबालिका सम्बन्धी ऐन, २०४८ अनुसार तोकिएको १६ वर्षभन्दा कम उमेरका व्यक्तिलाई मात्र बालक मान्न पर्ने र सो राष्ट्रिय कानून नै बालकको उमेर निर्धारणमा आकर्षित हुने देखिन आउँछ। प्रतिवादी १७ वर्षकी उमेर भएकीले बालबालिका सम्बन्धी ऐन, २०४८ अनुसार बालक अन्तर्गत पर्ने देखिन आएन। अतः प्रतिवादी १७ वर्षकी भएको नाताले बालक हुँदा सोही अनुसार न्यून सजाय हुनुपर्ने भन्ने पुनरावेदन जिकिर र निज प्रतिवादी तर्फका कानून व्यवसायीको वृहत्संग सहमत हुन सकिएन।

तसर्थ उपरोक्त विवेचित आधार प्रमाणहरूबाट पुनरावेदक प्रतिवादी छिमा रानाले अभियोग दावी बमोजिम ज्यान सम्बन्धी महलको १ नं. विपरीत कसुर गरेको हुँदा निज प्रतिवादीलाई ऐ महलको १३(३) नं. बमोजिम सर्वस्व सहित जन्म कैदको सजाय हुने ठहर्‍याई सुरु तनहुँ जिल्ला अदालतबाट मिति २०६९।२।२३ मा भएको फैसला मिलेकै देखिँदा सदर हुने ठहर्‍छ। पुनरावेदक प्रतिवादीको पुनरावेदन जिकिर पुग्न सक्दैन।

पुनरावेदक प्रतिवादी वर्ष १७ की ८ कक्षामा पढेकी र आफ्नै भाइ नाताका व्यक्तिले रातको समयमा आई जबरजस्ती करणी गरी गर्भ रहन गएको र सो गर्भपतन गर्न प्रयासरत रहँदा रहँदै छोरी जन्मेको भन्ने तथ्य रहेको छ। ज्यान सम्बन्धी महलको २८ ख २ नं. अनुसार जबरजस्ती करणी वा हाडनाता करणीबाट रहन गएको १८ हप्तासम्मको महिलाको मञ्जुरीले गर्भपतन गर्न कानूनले नै छुट दिई रहेकोमा रकम जम्मा गर्न नसकेकोले गर्भपतन गराउन नसकेको भन्ने प्रतिवादीको बयानबाट खुल्न आएको छ। इच्छाविरुद्ध हाडनाताभिन्नका भाइ नाता पर्ने व्यक्तिले जबरजस्ती करणी गरी छोरी जन्मेको हुँदा प्रतिवादी तनावपूर्ण रहन पुगेकी अवस्थामा कसुर गरेको देखिन्छ। पुनरावेदक प्रतिवादीको उमेर १७ वर्षकी कलिलो भएकी र छोरीलाई पन्छाउन पाए भविष्यमा जीवनयापन गर्न लोक लज्जा नहुने भन्ने धारणाबाट कसुर अपराध गर्न पुगेकी र आफूले गरेको कसुरको सम्बन्धमा अदालतमा समेत स्वीकार गरी न्यायिक प्रक्रियामा सहयोग समेत पुऱ्याएकी देखिन आएकोले ऐन बमोजिम सजाय गर्दा चर्को हुने चित्तमा लागेकोले निज पुनरावेदक प्रतिवादी छिमा रानालाई अ.व. १८८ नं. अनुसार ७ वर्ष कैदको सजायसम्म हुनुपर्ने राय समेत व्यक्त गरी जाहेर गरेका छौं। अरूमा तपसिल बमोजिम गर्नु।

तपसिल

यस इन्साफमा चित्त नबुझे कानूनको म्याद ७० दिनभित्र श्री सर्वोच्च अदालत काठमाडौंमा पुनरावेदन गर्नु भनी कारागार कार्यालय कास्कीमा थुनामा रहेकी प्रतिवादी छिमा रानालाई पुनरावेदनको म्याद दिनु.....१

प्रस्तुत मुद्दामा पुनरावेदन परे पुनरावेदनको तहबाट र पुनरावेदन नपरे पनि साधक जाँचको लागि मिसिल श्री सर्वोच्च अदालत काठमाडौंमा पठाउनु.....२

फैसलाको प्रतिलिपि समेतको जानकारी पुनरावेदन सरकारी वकिल कार्यालय, पोखरालाई दिनु..... ३
प्रस्तुत मुद्दाको दायरीको लगत कट्टा गरी मिसिल नियमानुसार अभिलेख शाखामा बुझाउनु..... ४

.....
विश्वम्भरप्रसाद श्रेष्ठ
न्यायाधीश

उक्त रायमा मेरो सहमति छ ।

.....
राजकुमार वन
न्यायाधीश

इजलास अधिकृत : विद्याराज पौडेल
कम्प्युटर गर्ने : शकुन्तला आचार्य

इति संवत् २०६९ साल चैत्र महिना २५ गते रोज १ शुभम्.....।

श्री पुनरावेदन अदालत विराटनगर

संयुक्त इजलास
माननीय न्यायाधीश श्री कुमार चुडाल
माननीय न्यायाधीश श्री रेवन्तबहादुर कुवर

फैसला
पु.वे.नं.०४-०६८-०१२४५
नि.नं. ७३

मुद्दा :- सवारी ज्यान

जिल्ला मोरङ विराटनगर उपमहानगरपालिका वडा नं. १८ बस्ने जोगेन्द्र पासवानको **पुनरावेदक वादी**
जाहेरीले नेपाल सरकार.....१

विरुद्ध

जिल्ला मोरङ विराटनगर उपमहानगरपालिका वडा नं. १८ बस्ने जवाहिरको छोरा **प्रत्यर्थी प्रतिवादी**
रवीन्द्र ठाकुर.....१
ऐ.ऐ. वडा नं. १७ बस्ने सानुकाजी थापा.....१

सुरु फैसला गर्ने मा.जि.न्या. श्री चण्डीराज ढकाल
सुरु फैसला : मोरङ जिल्ला अदालत

न्याय प्रशासन ऐन, २०४८ को दफा ८(१) अनुसार यसै अदालतको क्षेत्राधिकारभित्रको प्रस्तुत मुद्दाको संक्षिप्त तथ्य र ठहर यस प्रकार छ ।

मिति ०६६।११।२३ गते विराटनगर-१८ बस्ने रवीन्द्र ठाकुरले को ४ प ३६९७ नं. को मोटरसाइकल चलाई जाँदै गर्दा निजसँगै उक्त मोटरसाइकलको पछाडि चढी गइरहेको अवस्थामा विराटनगर-१८ विद्युत पावर हाउस अगाडि पुग्दा १०२६ नं. को रिक्सालाई पछाडिबाट ठक्कर दिई दुर्घटना हुँदा मेरो छोराको उपचारको क्रममा मिति ०६६।११।२४ गते मृत्यु भएको भन्ने जोगेन्द्र पासवानको जाहेरी ।

मिति ०६६।११।२३ गते विराटनगर-१८ स्थित मलाय रोडको विद्युत पावरहाउस अगाडि विराटनगरतर्फ जाँदै गरेको को४प ३६९७ नं. को मोटरसाइकल सोही दिशातर्फ जाँदै गरेको १०२६ नं. को रिक्सालाई ठक्कर दिई दुर्घटना भएको भनिएको स्थानमा खडा गरिएको घटनास्थल मुचुल्का ।

मृतक विराटनगर-१८ बस्ने अमरेश पासवानको कोसी अञ्चल अस्पतालको शवगृहमा राखिएको स्थानमा खडा गरीएको लास प्रकृति मुचुल्का ।

मिति ०६६।११।२३ गते अ. ८:३० बजेको समयमा मोरङ विराटनगर-१७ स्थित सैलुन अगाडि मोटरसाइकल राखी कपाल काट्न लागेको अवस्थामा मेरो उक्त कोषप ३६९७ नं. को मोटरसाइकल हराएको भनी इलाका प्रहरी कार्यालय रानीमा मिति ०६६।११।२३ गते सानुकाजी थापाले दिएको हुलिया निवेदन ।

मिति ०६६।११।२३ गते अ. ९ बजेको समयमा मोरङ विराटनगर-१८ स्थित विद्युत पावरहाउस अगाडि मलायारोडमा विराटनगरबाट जोगवनीतर्फ जाँदै गरेको १०२६ नं. को रिक्सालाई कोषप ३६९७ नं. को मोटरसाइकलले ठक्कर दिई दुर्घटना गराई फरार रहेका चालक रवीन्द्र ठाकुरलाई पक्राउ गरी दाखिला गरेको प्र.स.नि. हिमाल राईको प्रतिवेदन ।

मिति ०६६।११।२३ गते विराटनगर-१८ स्थित मलायारोड सडकमा विराटनगरदेखि जोगवनीतर्फ जाँदै गरेको १०२६ नं. को रिक्सालाई कोषप ३६९७ नं. को मोटरसाइकलले ठक्कर दिई दुर्घटना हुँदा रिक्सा चालक मेरो सालो कुर्सिद आलम घाइते भएको भन्ने ऐसान मियाको निवेदन ।

मिति ०६६।११।२३ गते बिहान म आफ्नो विराटनगर १७ स्थित सैलुनमा बसिरहेको अवस्थामा मेरो सैलुनमा रसल बस्नेत भन्ने केटा कपाल काट्न आयो र निजले कपालमा रंग लगाउने भनेको र मेरो सैलुनमा रंग नभएकोले भट्टीमोडमा गई किनेर ल्याउनको लागि निजले नै मलाई कोषप ३६९७ नं. को मोटरसाइकल दिएकोले म मलायारोड हुँदै जाँदै गर्दा बाटोमा साथी अमरेश पासवान समेतले जान्छु भनेकाले मैले मोटरसाइकल पछाडि चढाएर जाँदै गर्दा सोही रोडको विद्युत पावरहाउस अगाडि रिक्साको पछाडि ठक्कर लाग्न गई दुर्घटना भएको हो । उक्त दुर्घटनामा रिक्साचालक र निज अमरेश पासवान घाइते भएकोमा निज अमरेश पासवानको उपचारको क्रममा मृत्यु भएको हो । मैले जानी जानी दुर्घटना गराएको होइन भन्ने व्यहोराको रवीन्द्र ठाकुरको बयान ।

म मिति ०६६।११।२३ गते अध्ययनको लागि विराटनगर १८ स्थितको सास्थम कलेज गएको थिएँ, सो अवस्थामा मैले चिनेको रवीन्द्र ठाकुरको पसलमा गएको अवस्थामा निज रवीन्द्र ठाकुरलाई देखेको हुँ । निजलाई मैले कुनै मोटरसाइकल दिएर पठाएको होइन । निजले किन मलाई मोटरसाइकल दिएर पठाएको बताएको हो मेरो उक्त मोटरसाइकल समेत होइन भन्ने समेत व्यहोराको रसल भन्ने रितेश बस्नेतले गरिदिएको घटना विवरण कागज ।

घाइते, रिक्साधनी सिराज मियाले क्षतिपूर्ति र मृतककी पत्नी पिकीदेवी पासवानले चालक रवीन्द्र ठाकुरतर्फबाट क्षतिपूर्ति र किरिया खर्च बुझ्निएका भरपाई कागज ।

मिति ०६६।११।२३ गते रवीन्द्र ठाकुरले चलाएको मोटरसाइकल पछाडि बस्ने अमरेश पासवान दुर्घटना हुँदा घाइते भई उपचार गर्दा गदैँ मृत्यु भएको हो मृतक पक्ष, रिक्साचालक र रिक्साधनी समेतले क्षतिपूर्ति लिने दिने काम भइसकेको भन्ने थाहा हुन आयो भन्ने एकै मिलान व्यहोरा हुने गरी खुलाई लेखाइदिएको वस्तुस्थिति मुचुल्का कागज ।

मैले आफ्नो कोषप ३६९७ नं. को मोटरसाइकल लिई रवीन्द्र ठाकुरको सैलुन पसलमा गई कपाल काट्दै थिएँ । सो मोटरसाइकल निज रवीन्द्र ठाकुरले कपालमा लगाउने रंग किन्न भनी आउने क्रममा निजको साथी अमरेश पासवान समेत चढी गइरहेको अवस्थामा दुर्घटना भएको र अमरेश पासवानको मृत्यु भएको थाहा हुन आयो । निजले मनले जिती चाबी मोटरसाइकल देखी लिएर गएको हो भन्ने व्यहोराको सानुकाजी थापाले गरिदिएको घटना विवरण कागज ।

मृतक अमरेश पासवानको इन्टरनल हेमरेजको कारण मृत्यु भएको भन्ने लास पोष्टमार्टम रिपोर्ट ।

चालक प्रतिवादी रवीन्द्र ठाकुरले मानिसको आवतजावत भइरहने व्यस्त सार्वजनिक सडकमा मानिसको ज्यान मर्न सक्छ भन्ने जानी जानी लापरवाही गरी उक्त कोष ३६९७ को मोटरसाइकल चलाई मिति ०६६१११२३ गतेका दिन जिल्ला मोरङ विराटनगर-१८ स्थित विद्युत पावरहाउस अगाडि मलायारोडमा १०२६ नं. को रिक्सालाई ठक्कर दिई दुर्घटना गराई सो मोटरसाइकलको पछाडि सवार रहेका अमरेश पासवान सख्त घाइते भई उपचारको क्रममा सोही चोट पीडाका कारण निजको मृत्यु भएको पुष्टि हुन आएकोले प्रतिवादी रवीन्द्र ठाकुरलाई सवारी तथा यातायात व्यवस्था ऐन, २०४९ को दफा १६१ (२) र (४) को कसुर अपराधमा ऐ. ऐनको दफा १६१ (२) र (४) बमोजिम सजाय हुन र अर्का प्रतिवादी मोटरसाइकल धनी सानुकाजी थापालाई ऐ. ऐनको दफा १६१ (५) बमोजिम सजाय हुन मागदाबी लिइएको मिति ०६६१११२२ को अभियोग पत्र ।

मिति २०६६११२३ गतेका दिन आफ्नो सैलुनमा काम गरिरहेको अवस्थामा मेरो दोकानमा रसल बस्नेत र उसका २ जना साथी २ वटा मोटरसाइकल लिएर आए र मलाई केसमा कलर गर भन्दा मेरोमा कलर छैन भनेपछि त मेरो मोटरसाइकल लिएर जा भनी पैसा समेत दिई म मोटरसाइकल लिएर भट्टीमोडमा कलर किन्न जाँदा बाटामा नहरको डिलमा अमरेश पासवानले म पनि जान्छु भनी मोटरसाइकलको पछाडि बसी विद्युत अफिस नेर पुग्दा रिक्ससँगै ठक्कर लाग्न जाँदा मोटरसाइकल सहित हामी २ जना घाइते भयौं । पछि उपचारको क्रममा निजको मृत्यु भयो । घटना मेरो लापरवाहीबाट भएको होइन । मेरो गल्ती लाइसेन्स नभई सवारी चलाउनु हो, अब कति सजाय हुने हो थाहा भएन भन्ने प्रतिवादी रवीन्द्र ठाकुरले मिति ०६६१२१२३ मा अदालतमा गरेको बयान ।

अभियोगपत्र पढी वाची सुनाउँदा सुनें, उक्त मोटरसाइकल मेरो हो । म मिति ०६६१११२३ गते बिहान ७:०० बजेतिर म विराटनगर सब्जी किन्न आई फर्किँदा साल्टट्रेनिङ छेउमा रहेको ठाकुरको सैलुन पसलमा कपाल दाही काट्न भनी गाडी साइडमा राखी सैलुनभित्र पसी केश दाही काटी सकी बाहिर निस्की गाडी हेर्दा नभएकोले यता उति खोजतलास गर्ने तर भेटिन । नभेटेपछि मैले इलाका प्रहरी कार्यालय रानीमा टेलिफोन मार्फत मोटरसाइकल हराएको बारेमा जानकारी गराएँ । त्यसपछि मैले हुलिया जाहेरी समेत रानीमा दिएको हुँ । यी प्रतिवादीलाई सो मोटरसाइकल मैले दिएको होइन । निज प्रतिवादीले चोरी गरी लगी दुर्घटना भएको हो । त्यसरी मैले कुनै कसुर अपराध नगरेको हुँदा अभियोग दाबीबाट सफाई पाऊँ भन्ने समेत व्यहोराको प्रतिवादी सानुकाजी थापाले मिति ०६६१२१३० मा गरेको बयान ।

यसमा प्रतिवादीका साक्षी असर्फी साह, विकास विसुन्केले गरेको बकपत्र मिसिल सामेल रहेको ।

प्रतिवादी रवीन्द्र ठाकुरले जानीजानी लापरवाही गरी सवारी चलाएको कारणबाट दुर्घटना भएको भन्ने ठोस भरपर्दो प्रमाणबाट पुष्टि हुन सकेको छैन । अभियोजन पक्षले आफ्ना साक्षी उपस्थित गराई सवारी ऐनको दफा १६१(२) को कसुर भनी पुष्टि गराउन सकेको देखिँदैन । हिँडिरहेको व्यक्तिलाई किची ठक्कर दिई मारेको नभई सोही मोटरसाइकलमा पछाडि बसेका व्यक्तिको दुर्घटनाबाट मृत्यु भएको देखिँदा सवारी तथा यातायात व्यवस्था ऐन, २०४९ को दफा १६१(२) बमोजिमको कसुर पुष्टि हुन आएन । प्रतिवादीले अनुमति पत्र नभई चलाएको मोटरसाइकल ठोक्किन गई मानिसको मृत्यु भएकोले निजले ऐ. ऐनको दफा १६१(३) को कसुर गरेका देखिँदा सोही दफा बमोजिम प्रतिवादी रवीन्द्र ठाकुरलाई ५ (पाँच) महिना कैद र रु. २०००/- जरिवाना तथा अनुमति नलिई सवारी चलाए बापत दफा १६१(४) बमोजिम थप २०००/- जरिवाना हुने ठहर्छ । अर्का प्रतिवादी सानुकाजी थापाले आफ्नो मोटरसाइकल हराएको व्यहोरा प्रहरीमा निवेदन समेत दिएको प्रहरी सञ्चारबाट

समेत उक्त व्यहोरा पुष्टि भएकाले यी प्रतिवादी सानुकाजी थापाले अभियोग दाबीबाट सफाइ पाउने ठहर्छ भन्ने समेत व्यहोराको सुरु मोरङ जिल्ला अदालतको फैसला ।

प्रतिवादी रवीन्द्र ठाकुरले अनुमति पत्र नलिएको अवस्थामा यी प्रतिवादीसँग मोटरसाइकल चलाउन पर्याप्त कुशलता, दक्षता र योग्यताको समेत अभाव रहेको अवस्था देखिन आउँछ । अनुमति पत्र नभएको व्यक्तिले सवारीमा अन्य व्यक्तिलाई राखी सवारी चलाउँदा सवारी साधन ठोक्किन सक्ने, दुर्घटना हुने र मानिसको ज्यानै समेत जान सक्ने भन्ने जानकारी यस्ता सवारी चालकलाई हुने नै हुँदा यसरी बिना अनुमति पत्र सवारी चलाई दुर्घटना गराउनु लापरवाही पूर्ण कार्य नै हुन जान्छ, तसर्थ अनुमति पत्र नलिई पछाडि मानिस समेत राखी सवारी चलाई आफूले चलाएको सवारी दुर्घटना गराई मानिसको समेत उक्त दुर्घटनाको कारणबाट मृत्यु भएको देखिँदा र अर्का प्रतिवादी सानुकाजी थापाले सवारी चालक अनुमति पत्र नलिएका व्यक्ति रवीन्द्र ठाकुरलाई आफ्नो मोटरसाइकल चलाउन दिएको प्रतिवादी स्वयं रवीन्द्र ठाकुरको भनाइबाट समेत पुष्टि हुन आएको अवस्थामा सुरु जिल्ला अदालतबाट भएको फैसला त्रुटिपूर्ण हुँदा उक्त फैसला बदर गरी सुरु अभियोग माग दाबी अनुसार सजाय गरी पाऊँ भन्ने समेत व्यहोराको नेपाल सरकारको पुनरावेदन पत्र ।

यसमा घटनास्थल प्रकृति मुचुल्का तथा सडक दुर्घटना प्रतिवेदन समेतको विवेचना नगरी भएको सुरुको फैसला विचारणीय देखिँदा मुलुकी ऐन अ.व. २०२ नं. तथा पुनरावेदन अदालत नियमावली २०४८ को नियम ४७ बमोजिम छलफलको लागि प्रत्यर्थी भिकाई उपस्थित भए वा अवधि व्यतीत भएपछि नियमानुसार पेस गर्नु भन्ने मिति २०६९।१।२६ मा यस अदालतको आदेश ।

अदालतको ठहर

नियम बमोजिम दैनिक पेसी सूचीमा चठी निर्णयार्थ इजलास समक्ष पेस भएको प्रस्तुत मुद्दामा मिसिल संलग्न कागजात अध्ययन गरी पुनरावेदकका तर्फबाट उपस्थित पुनरावेदन सरकारी वकिल कार्यालय विराटनगरका उप न्यायाधिवक्ता श्री हिमालय कुमार त्रितालले प्रतिवादी रवीन्द्र ठाकुरले सवारी अनुमति पत्र बिना मोटरसाइकल चलाउँदा मोटरसाइकल दुर्घटना हुन जान्छ भन्ने थाहा हुँदा हुँदै उक्त मोटरसाइकलको पछाडि मानिस समेत राखी मोटरसाइकल चलाएको र निजले चलाएको मोटरसाइकल समान दिशातर्फ गइरहेको रिक्सामा ठोक्काई दुर्घटना गराई पछाडि सवार व्यक्तिको मृत्यु भएको अवस्थामा र प्रतिवादीले बयान समेतमा मोटरसाइकल धनी सानुकाजी थापाले नै उक्त को४प ३६९७ को मोटरसाइकल यी प्रतिवादीलाई स्वेच्छाले चलाउन दिएको अवस्थामा अनुमति पत्र नलिएका व्यक्तिलाई सवारी चलाउन दिनु हुँदैन भन्ने जानकारी हुँदा हुँदै सवारी चलाउन दिएको देखिँदा दुवै प्रतिवादीलाई अभियोग माग दाबी बमोजिम सजाय गर्नुपर्नेमा सुरु जिल्ला अदालतबाट भएको फैसला मिलेको नदेखिँदा बदर गरी सुरु अभियोग माग दाबी बमोजिम गरी पाऊँ भनी र प्रतिवादी रवीन्द्र ठाकुरका तर्फबाट उपस्थित विद्वान् अभिवक्ता श्री हेमराज पराजुलीले यी प्रतिवादीले होसियारीपूर्वक चलाउँदा चलाउँदै आफूसँगै बसेका व्यक्ति दुर्घटनामा परेका हुन् । उक्त दुर्घटना गराउनमा निजको कुनै मनसाय छैन । बाटो हिँड्ने व्यक्तिलाई यी प्रतिवादीले ठक्कर दिएका होइन । मृतकका परिवारले यी प्रतिवादीबाट क्षतिपूर्ति समेत पाइसकेको हुँदा सुरु जिल्ला अदालतबाट भएको फैसला मिलेकै देखिँदा सदर गरी पाऊँ भनी र अर्का प्रतिवादी सानुकाजी थापका तर्फबाट उपस्थित विद्वान् अधिवक्ता श्री रामचन्द्र थापाले प्रतिवादी मोटरसाइकलका धनी सानुकाजी थापाले निजको मोटरसाइकल आफूले चलाउन दिएको नभई निज सवारीधनीले राखेको ठाउँबाट प्रतिवादी रवीन्द्र ठाकुरले चोरी गरी चलाएको अवस्थामा दुर्घटना भएको र चोरी

भएको व्यहोरा प्रहरी समक्ष समेत जानकारी गराएको परिस्थितिमा यी सवारीधनीलाई अभियोग दावीबाट सफाई दिने गरी सुरु जिल्ला अदालतबाट भएको फैसला मिलेकै देखिँदा सो फैसला सुरु सदर गरी पाऊँ भनी गर्नुभएको बहस समेत सुनियो ।

प्रस्तुत मुद्दामा सुरु जिल्ला अदालतले गरेको फैसला मिलेको छ, छैन ? पुनरावेदकको पुनरावेदन जिकिर पुग्न सक्छ, सक्दैन सो सम्बन्धमा निर्णय दिनुपर्ने देखियो ।

निर्णयतर्फ विचार गर्दा, प्रस्तुत मुद्दामा मूलतः निम्न सवालहरूको निरूपण हुनुपर्ने देखिन आएको छ ।

- प्रतिवादी रवीन्द्र ठाकुरले लापरवाहीपूर्ण रूपमा सवारी चलाई घटना घटाएको हो होइन ?
- प्रतिवादी सानुकाजी थापाले सवारी चलाउन अनुमति भएका प्रतिवादी रवीन्द्र ठाकुरलाई आफ्नो सवारी साधन दिएको हो होइन ?
- सुरु अदालतको फैसला मिलेको छ, छैन ?

अब सर्वप्रथम प्रतिवादी रवीन्द्र ठाकुरको सम्बन्धमा हेर्दा निज प्रतिवादीको अनुसन्धान अधिकारी एवम् अदालत समेतको बयानबाट वारदात मिति २०६८।११।२३ गते निज प्रतिवादीसँग चालक अनुमति पत्र (लाइसेन्स) नभएको अवस्थामा कपालमा रंग लगाउने कलर किन्न भनी अरू नै सवारीधनीको कोठप ३६९७ को मोटरसाइकल आफूले चलाई मृतक अमरेश पासवानलाई पछाडि चढाई सार्वजनिक सडकमा दुर्घटना गराई अमरेश पासवानको मृत्यु र रिक्सा चालकलाई चोटपटक लगाएको तथ्य सिद्ध भएको पाइन्छ ।

फौजदारी अभियोगमा प्रतिवादीलाई कसुर कायम गर्न मूलतः दुई तत्वहरू अपराधिक कार्य (Actus Ras) र दूषित मनशाय (Mens Rea) को उपस्थित रहन्छ । तर कसुर विशेषको खास चरित्रका कारणले सवारी सम्बन्धी कसुरमा दूषित मनसाय पक्ष नभए तापनि कसुर करार हुन सक्ने हुन्छ, अर्थात् प्रस्तुत मुद्दामा जस्तै प्रतिवादीले मृतकलाई मार्ने दुराशय राखेको थिएन भन्ने आधारमा मात्र सवारी सम्बन्धी मुद्दाबाट प्रतिरक्षाको छुट मिल्न सक्ने हुँदैन । सवारी सम्बन्धी कसुरको विधिशास्त्रमा सवारी कसुरलाई Absolute Offence मानिएको पाइन्छ र आरोपीमा कठोर दायित्व (Strict Liability) थुप्रिन जान्छ । बेलायतकाीयचम म्पुयिअप को भनाइमा “Careless driving is a conduct crime and not a result crime, Consequently it may be committed though no one is affected by the careless driving in question ” (स्रोत J.C. Smith etl. Criminal Law, “ 1992, 7th , Butterworth & Co.Pub.Ltd.p.487) सवारी कसुर सार्वजनिक यातायात क्षेत्रमा हुने हुन्छ । प्रत्येक सवारी चालकले पूर्णतः सवारी चलाउन अनुमति प्राप्त व्यक्ति हुनैपर्ने, सवारी चलाउँदा हर नियम र पद्धतिमा निज पारङ्गत हुनैपर्ने हुन्छ । अन्यथा अमुक व्यक्तिको सानो पनि त्रुटिले अन्य निर्दोष व्यक्तिको ज्यान जान्न सक्ने वा हर जोखिमताहरू आउन सक्दछन् । त्यसैले सवारी कसुर सम्बन्धी मुद्दामा Due care, Reasonableness तथा Due Deligence जस्ता पक्षहरूलाई गौर गरेर न्याय निरूपणका सन्दर्भमा हेरिन्छ । सवारीको हकाइमा कुनै पनि प्रकारको हेल्चेक्काइँ वा लापरवाही पूर्णतः वर्जित हुने हुन्छ । त्यसैले कसैले लापरवाही गरेमा सीपयुक्ततवर वाट (Perfect) सवारी चलाउँदा कसैलाई हानि नोक्सानी नभए तापनि सो कार्य स्वम् नै कसुर हुने सवारी कसुरको अवधारण र अभ्यास हो । उचित मापदण्ड (Relevant standard) पूरा नगरी सवारी चलाउन निर्षेधित कार्य हो । यो उचित मापदण्ड अन्तर्गत सार्वजनिक सडकमा सवारी चलाउने अनुमति प्राप्त गर्नुपर्ने, पूर्ण सर्तकताका साथ सवारी चलाउनुपर्ने, मादक पदार्थ सेवन गरी सवारी चलाउनु नहुने र सवारी चलाउने अनुमति भएर पनि सवारी चलाउँदा पनि सवारी चलाउँदाका हर नियम पालना गर्नुपर्ने जस्ता

कठोर दायित्व सवारी चालकमा हुन जान्छ । सवारी चलाउँदाका उचित मापदण्ड सम्बन्धमा बेलायतमा सन् १९३८ मा नै *Mc Crone v. Riding* को मुद्दामा भनिएको पाइन्छ कि *The relevant standard "is an objective standard impersonal and universal fixed in relation to the safety of other users of the highway. It is no way related to the degree of profeciency or degree of experience attained by the individual driver"*. (स्रोत: J.S.Smith etl, "Criminal Law", 1992, 7th ed Butterworth and Co.pub.Ltd.p.485,6) यसरी बेलायतमा आजभन्दा ७० वर्ष अघिदेखि नै सवारी कसुरको विशिष्ट चरित्रको विहंगम व्याख्या अदालत समेतबाट भई आएको पाइन्छ । दृष्टान्तयोग्य यस मुद्दाको व्याख्याले प्रस्ट पार्दछ कि सार्वजनिक वाटोमा सवारी चलाउने कार्य गर्दा वस्तुगत मापदण्ड पूरा गर्नुपर्दछ । सवारी चलाउने कार्यमा सो सवारीका चालकको व्यक्तिगत सम्बन्ध सरोकार मात्र निहित नरही (Impersonal) अन्य व्यक्तिसँग यसको प्रत्यक्ष सम्बन्ध रहेको हुन्छ । यो सामान्य सिद्धान्तको रूपमा चलिरहेको हुन्छ । कुनै चालक सवारी चलाउनमा जतिसुकै दक्ष र अनुभव प्राप्त किन नहोस् तर पनि उसले उचित मापदण्ड (Relevant standard) लाई भने पालन गर्नु पर्दछ ।

सवारी यातायातका यिनै विशिष्ट चरित्र र अवस्थालाई मध्यनजर गर्दै सवारी तथा यातायात ऐन, २०४९ को दफा १६१(२) ले "कसैले कुनै सवारी चलाएवाट कुनै मानिसलाई किची, ठक्कर लागि वा कुनै किसिमले सवारी दुर्घटना भई सवारीमा रहेको वा सवारी बाहिर जुनसुकै ठाउँमा रहे बसेको मानिस त्यस्तो दुर्घटनाको कारणबाट तत्कालै वा मुलुकी ऐन ज्यान सम्बन्धीको महलमा उल्लिखित म्यादभित्र मरेमा त्यस्तो कार्य ज्यान मार्ने मनसाय लिई गरेको नभए तापनि त्यसरी सवारी चलाउँदा कसैको ज्यान मर्न सक्ने ठूलो सम्भावना छ भन्ने कुरा जानी जानी वा लापरवाही गरी सवारी चलाएको कारणबाट सवारी दुर्घटना हुन गई त्यसै को कारणबाट कुनै मानिसको मृत्यु हुन गएको रहेछ भने त्यसरी सवारी चलाउने व्यक्तिलाई कसुरको मात्रा अनुसार दुई वर्षदेखि दस वर्षसम्म कैद हुनेछ" भन्ने कानुनी व्यवस्था गरेको पाइन्छ । यो कानुनी व्यवस्था बमोजिम लापरवाहीपूर्ण कार्य सवारी यातायातका सन्दर्भमा अन्य अपराध सम्बन्धी कानुन व्यवस्थाभन्दा भिन्न र विशेष चरित्रयुक्त देखिन्छ । यस ऐनको बनावट र प्रयुक्तताको अवस्था माथि उल्लिखित सवारी यातायातका सैद्धान्तिक अवधारणासँग मेल खाने देखिन्छन् । यसर्थ प्रस्तुत ऐनका व्यवस्थालाई यातायातको विशिष्ट चारित्रिक विशिष्टता समेतसँग लगाव गरी न्याय निरूपणको क्रममा व्याख्या र प्रयोग हुनुपर्ने देखिन्छ ।

अब प्रतिवादी रवीन्द्र ठाकुरले चलाएको मोटरसाइकलबाट भएको मृतकको मृत्यु लापरवाहीजन्य अवस्थाको हो होइन भन्नेतर्फ हेर्दा निज प्रतिवादीले अरू व्यक्तिको मोटरसाइकल आफूले चलाई सार्वजनिक यातायात गुड्ने व्यस्त सडकमा दुर्घटना गराएको देखिन्छ । दुर्घटना क्षेत्रको नक्सा विवरण हेर्दा निजले चलाएको मोटरसाइकल र निजले ठोकाएको रिक्सा एकै दिशातर्फ गएको देखिन्छ । सो रिक्सा दायँतर्फबाट गइरहेको देखिन्छ भने बायाँतर्फबाट रिक्सालाई Overtake गर्दा रिक्सालाई मोटरसाइकलले ठक्कर दिई रिक्सा चालक घाइते भएको र सोही मोटरसाइकलमा आफूले चढाई लगेको मृतक अमरेश पासवानको मृत्यु भएको देखिन्छ । सवारी साधन चलाउँदा नेपालमा देब्रेतर्फ (Left hand drive) को नियम रहेकोले कुनै सवारी साधनलाई उछिन्नुपर्दा दायँतर्फबाट उछिन्न सक्ने स्पष्ट अवस्था (Clear way) भएमा मात्र उछिन्न (Overtake) पर्दछ । उक्त घटनाको नक्साचित्र हेर्दा दायँतर्फबाट उछिन्नुपर्नेमा बायाँतर्फबाट उछिन्न खोजेको बायाँतर्फबाट उछिन्न खोज्दा पनि Overtake गर्न सक्ने सहज अवस्था देखिँदैन । साथै वस्तुतः देब्रेतर्फबाट Overtake गर्ने कार्य स्वयम्मा नै लापरवाहीपूर्ण अवस्था हुन आउँछ । उक्त सवारीको गति ६० कि.मि. प्रति घण्टा रहेको भन्ने प्रतिवादीको भनाइ देखिन्छ । सो गति व्यस्त सडकमा र त्यसमा पनि Overtake गर्नका बखतमा तीव्र अवस्थाको देखिन्छ । साथै सो नक्साचित्र हेर्दा सो सडकको अवस्था प्रतिवादीले उक्त गतिमा बायाँतर्फबाट पनि Overtake गर्न सक्ने अवस्थाको देखिँदैन । यसरी निज प्रतिवादीले अत्यन्त व्यस्त सार्वजनिक सडकमा सवारी साधन चलाउँदाका अति सामान्य नियम समेत पालन नगरी लापरवाहीपूर्ण तवरबाट सवारी चलाई घटना घटाएको देखिन आउँछ । निज प्रतिवादीसँग

सवारी चलाउने अनुमति पत्र समेत रहे भएको देखिँदैन । माथि उल्लेख गरिए बमोजिम सार्वजनिक सडकमा सवारी चलाउँदा सवारी यातायातका हर नियमको कठोरताका साथ पालना गरेको पनि देखिँदैन । सवारी चालक अनुमति प्राप्त नगरेको व्यक्ति सार्वजनिक सडकमा सवारी चलाउने कार्य कानूनतः निषिद्ध कार्य हो । निज प्रतिवादीले देब्रेतर्फबाट Overtake गर्न खोजेको र Overtake गर्न सक्ने अवस्था पनि सहज नभएको स्थिति देखिँदा देखिँदै सवारी चलाउने साधारण नियमको ज्ञान जानकारी समेत निज प्रतिवादीमा रहे भएको सिद्ध हुँदैन ।

यसर्थ उपरोक्त उल्लेख भए बमोजिम सवारी यातायातका सम्बन्धमा सवारी चालकमा कठोर दायित्वको सिद्धान्त आकर्षित हुने, सार्वजनिक सडकमा सवारी चलाउँदा उचित ध्यान (Due care), हरसम्भव प्रयत्न (Due Diligence) एवम् उचित नियम र मापदण्ड (Relevant Standard) पूरा गरी मात्र सवारी चलाउनुपर्नेमा निज प्रतिवादीले सवारी चालकको अनुमतिपत्र नै नलिई, अन्य व्यक्तिको सवारी साधनबाट सवारी चलाउने सामान्य मापदण्ड पनि पूरा नगरी, सवारी चलाउँदाका सामान्य नियम समेत पालना नगरी सवारी चलाई घटना घटाई मृतक अमरेश पासवानको मृत्यु समेत भएको हुनाले निजले लापरवाहीपूर्ण तवरले सवारी चलाएको अवस्था शंका रहित तवरबाट स्थापित हुन आएको पाइन्छ ।

त्यसैगरी अर्का प्रतिवादी सानुकाजी थापाले घटनाको दिन निज रवीन्द्र ठाकुरको पसलमा दुर्घटनाग्रस्त मोटरसाइकल चढी गएको र कपाल काटी कपालमा लगाउने कलर किन्न प्रतिवादी रवीन्द्र ठाकुरलाई पैसा र मोटरसाइकल समेत दिई पठाएको तथ्य र प्रमाणबाट देखिन आउँछ । यी प्रतिवादीले निज रवीन्द्र ठाकुरलाई पैसा र मोटरसाइकल समेत दिई पठाएको अवस्था निज प्रतिवादीको बयान समेतबाट देखिन्छ । यी प्रतिवादीले निज रवीन्द्र ठाकुर र मेरो राम्रो चिनजान भएको उल्लेख गरेका छन् भने रवीन्द्र ठाकुरले मोटरसाइकल चोरी गर्ने नियतले नलगेको भन्ने लेखाएको अवस्थामा मोटरसाइकल धनी सानुकाजी थापाले कपालमा लगाउने कलर किन्न पैसा र मोटरसाइकल समेत दिएको देखिन आउँछ । निज प्रतिवादी सानुकाजी थापाले अरूको मोटरसाइकल चोरी भएको भन्ने कथन पुष्टि हुन सकेको पाइँदैन ।

यसरी सवारी चालक अनुमति पत्र नलिएका व्यक्ति प्रतिवादी रवीन्द्र ठाकुरले सवारी साधनको ओहोर दोहोर हुने मुख्य सडकमा सवारी चलाएको र सो सवारी साधनमा अन्य व्यक्तिलाई समेत राखी समान दिशातर्फ गई रहेको रिक्सामा उक्त मोटरसाइकल लापरवाहीपूर्ण रूपमा ठोक्काई मोटरसाइकल दुर्घटनाग्रस्त गरी मोटरसाइकलको पछाडि सवार अमरेश पासवानको उक्त दुर्घटनाको कारणबाट नै मृत्यु भएको र उक्त दुर्घटनाग्रस्त मोटरसाइकलका धनी सानुकाजी थापाले सवारी चालक अनुमतिपत्र नभएका व्यक्तिलाई आफ्नो सवारी साधन चलाउन दिएको घटनाको अवस्थामा यी प्रतिवादी सवारीधनी सानुकाजी थापालाई अभियोग दाबीबाट सफाई दिने गरी र अर्का प्रतिवादी रवीन्द्र ठाकुरलाई सवारी तथा यातायात व्यवस्था ऐन, २०४९ को दफा १६१(३) बमोजिम सजाय हुने गरी सुरु जिल्ला अदालतको उक्त फैसलासँग सहमत हुन सकिएन ।

तसर्थ उपरोक्त आधार कारणबाट सुरु मोरङ जिल्ला अदालतबाट मिति २०६८।६।८ मा भएको फैसला मिलेको नदेखिँदा उल्टी भई प्रतिवादी रवीन्द्र ठाकुरलाई सवारी तथा यातायात व्यवस्था ऐनको दफा १६१(२) बमोजिम कैद वर्ष २ (दुई) एवं ऐ.ऐनको दफा १६१(४) बमोजिम रु. २०००।- (दुई हजार) थप जरिवाना र अर्का प्रतिवादी सानुकाजी थापालाई ऐ. ऐनको दफा १६१(५) बमोजिम कैद दिन ७ (सात) हुने ठहर्छ ।

प्रतिवादी सानुकाजी थापाले पहिलोपटक कसुर गरेको देखिएको र कसुरको अवस्था परिस्थिति समेतलाई विचार गर्दा निज प्रतिवादीलाई कैदमा राख्न मनासिब नदेखिएकोले निज प्रतिवादीले दण्ड सजायको महलको ११ क

(३) नं. बमोजिम कागज गरी दिएमा कैद बापत लाग्ने रकम लिई कैदको लगत कट्टा गरिदिनु । सुरु फैसला उल्टी भएकोले अरूमा तपसिल बमोजिम गर्नु ।

तपसिल

प्रतिवादी रवीन्द्र ठाकुरलाई २ वर्ष कैद र रु. २०००/- जरिवाना हुने ठहरेकोले ठहरे बमोजिमको लगत कसी निज प्रतिवादी सुरु जिल्ला अदालतको फैसला बमोजिम ५ महिना कैदको अवधि कट्टा गरी बाँकी १ वर्ष ७ महिना कैद गर्नु र जरिवानाको हकमा रु. २०००/- जरिवाना सुरु जिल्ला अदालतको फैसला बमोजिम निजले बुझाइसकेको देखिँदा जरिवाना असुल गरिरहन परेन भनी सुरु जिल्ला अदालतमा लेखी पठाइदिनु.....१

प्रतिवादी सानुकाजी थापालाई ७ दिन कैद हुने ठहरेकोले सोको लगत कसी मुलुकी ऐन दण्ड सजायको महलको ११ क (३) नं. बमोजिम राम्रो आचारण गर्नेछु भनी कागज गरेमा निजलाई लागेको कैद बापत दैनिक रु. २५/- का दरले हुन आउने जम्मा रु. १७५/- (एक सय पचहत्तर) असुल गरी कैदको लगत कट्टा गरिदिनु भनी सुरु जिल्ला अदालतमा लेखी पठाइदिनु..... २

फैसलाको जानकारी पुनरावेदन सरकारी वकिल कार्यालय विराटनगर र प्रत्यर्थीलाई समेत दिनु..... ३

दायरीको लगत कट्टा गरी मिसिल नियमानुसार अभिलेख शाखामा बुझाइदिनु..... ४

उक्त रायमा म सहमत छु ।

.....
कुमार चुडाल
न्यायाधीश

.....
रेवन्तबहादुर कुवर
न्यायाधीश

इजलास अधिकृत :- राजकुमार निरौला
कम्प्युटर :- नवीन्द्र शाह

इति संवत् ०६९ साल पौष ३ गते रोज ३ शुभम्.....।

श्री पुनरावेदन अदालत, बागलुङ

संयुक्त इजलास

माननीय मुख्य न्यायाधीश श्री हरिप्रसाद घिमिरे

माननीय न्यायाधीश श्री शारदाप्रसाद घिमिरे

फैसला ।

संवत् २०६९ सालको स.फौ.नं. ०६९-८९-००४३, नि.नं. १६

मुद्दा : कर्तव्य ज्यान ।

बागलुङ जिल्ला बा.न.पा. वडा नं. ७ घर भई म्याग्दी जिल्ला सिंगा गा.वि.स. वडा नं. ४ बस्ने हाल कारागार कार्यालय म्याग्दीमा थुनामा रहेको सुवास विश्वकर्मा.....१

पुनरावेदक/
प्रतिवादी

विरुद्ध

टेकबहादुर फगामीको जाहेरीले नेपाल सरकार.....१

प्रत्यर्थी/वादी

सुरु फैसला गर्ने:- श्री म्याग्दी जिल्ला अदालत, मा. न्या. श्री विनोदप्रसाद शर्मा ।

न्याय प्रशासन ऐन, २०४८ को दफा ८(१) बमोजिम यसै अदालतको अधिकार क्षेत्रभित्र पर्ने प्रस्तुत मुद्दाको संक्षिप्त तथ्य यस प्रकार छ ।

जिल्ला म्याग्दी सिंगा गा.वि.स. वडा नं. ६ माथिल्लो सिंगास्थित पूर्व धवलागिरी मा.वि.को खाली जग्गा, पश्चिम म्याग्दी खोला उत्तर र दक्षिण म्याग्दी खोलाको बगर यति चार किल्लाभित्र रहेको म्याग्दी खोलाको किनारमा रहेको ठूलो ढुङ्गाबाट जिल्ला बागलुङ, बागलुङ नगरपालिकावडा नं. ७ घर भई हाल सिङ्गा ४ मा सुन पसल गरी बस्ने वर्ष २१ को सुवास वि.क.ले ऐ.कुहु ३ घर भई हाल ऐ. सिंगा ४ मामाघर बसी तातोपानी अंग्रेजी बोर्डिङ स्कूलमा नर्सरी कक्षामा अध्ययनरत वर्ष ६ को निकेश फगामीलाई अपहरण गरी ल्याई सो ढुङ्गाबाट खोलामा धकेली हत्या गरी मारेको भन्ने घटनास्थल, सो घटनास्थलबाट अं.१ कि.मि. तल ऐ सिङ्गा ३ सुर्केमेलास्थित म्याग्दी खोलाको बगरमा उक्त बच्चाको लगाएको दायाँ चप्पल फेला परेको र दायाँ चप्पलदेखि अं. ५०० मिटर तल ऐ. सिङ्गा ७ तल्लो सिङ्गास्थित म्याग्दी खोलाको बगरमा बायाँ चप्पल फेला परेको घटनास्थल चारकिल्ला विवरण ठीक साँचो छ भन्ने व्यहोराको चार किल्लासहितको घटनास्थल मुचुल्का ।

मेरो भाइ लोकबहादुर फगामीको छोरा वर्ष ६ को निकेश फगामी स्थायी घर कुहुँ गा.वि.स. ३ भई पढ्ने सिलसिलामा निजको हजुरबुवा हिराबहादुर घर्तीको साथमा सिंगा गा.वि.स. वडा नं. ४ मा बस्दै आएका थिए । मिति २०६८।७।२६ गते शनिवार परेका कारण विद्यालय नगई विहान साथीभाइसँग दाईं हाल्ने ठाउँमा पराल खेली बसेकोमा अं. १४:०० बजेतिर हजुरआमाको घरतिर जान्छु भनी उक्त दाईं हाल्ने ठाउँबाट गएका, अपराधी महलमा लेखिएका व्यक्ति सुवास वि.क. विगत ४।५ महिनादेखि सिंगा तातोपानीमा बस्ने नाबालक बच्चाको एउटा कानमा सुनको मुन्द्रा देखी लोभ लालचमा लागी निज निकेशलाई ललाई फकाई चक्लेट समेत खुवाई सिङ्गा बजारबाट तल्लो

सिङ्गा ल्याउने क्रममा निकेश फगामीको विद्यालयमा पढ्ने विद्यार्थीले समेत देखी कता जाने निकेश भन्दा नबोली सरासर अपराधी महलमा लेखिएका सुवास वि.क.को साथमा तल्लो सिङ्गातर्फ आएका, अपराधीको मुख्य उद्देश्य नाबालक निकेशले कानमा लगाएको सुन चोरी गर्ने रहेछ। सोही क्रममा धवलागिरी मा.वि. नेरको थामडाँडा र बासकुना जाने पुल नेरको म्याग्दी खोलामा अपहरण गरी ल्याई सुन चोरी गरी निज नाबालक निकेश फगामीलाई कर्तव्य गरी माने नियतले जिउँदै म्याग्दी खोलामा फालिदिई बच्चालाई मारी निज अपराधी सो ठाउँबाट भागी गएका वरिपरिका मानिसहरूले अलि टाढाबाट घटना देखेका, जाहेरवाला समेत सो बेलुकी नै निकेश फगामी हराएको थाहा पाई खोजतलास गर्न हिँडेका, निकेशको हजुरआमाले खोजतलासका लागि यस प्रहरी कार्यालयमा समेत निवेदन दिनुभएको हाल शंका लागी गाउँ समाजका मानिस सबैले बच्चा हराएको हल्ला खल्ला भएपछि निज सुवास वि.क. ले उक्त सिङ्गा ४ तातोपानीबाट चक्लेट खुवाई ललाई फर्काई अपहरण समेत गरी उक्त धवलागिरी मा.वि. नेरको भोलुङ्गे पुल नेर निकेश फगामीलाई म्याग्दी खोलामा फाली कर्तव्य गरी हत्या गरेका हुँदा कानुन बमोजिम कारवाही गरी पाउनका लागि यो जाहेरी दरखास्त लिई आएको छु। कानुन बमोजिम जो जे गर्नुपर्छ गरी अपहरण गरी हत्या गर्नेलाई कडाभन्दा कडा कारवाही गरी पाऊँ भन्ने टेकबहादुर फगामीको जाहेरी दरखास्त।

प्रतिवादीलाई पक्राउ गरी दाखिला गरेको प्रहरी प्रतिवेदन मिसिल संलग्न रहेको।

मिति २०६८।७।२६ गते मेरो मावली हजुरबुवाको सिङ्गा २ आँगाबोरास्थित खेतमा धान काट्ने भएकोले म पनि सोही ठाउँमा (खेतमा) गएकी थिएँ। बेलुकापख अं.३:३० बजेको समयमा खाने भुजा लिन भनी मेरो छामा अमृता वि.क. र म भई खेतको खलादेखि सिंगा ६ को म्याग्दी खोलाको भोलुङ्गे पुल हुँदै जाँदै गर्दा सोही पुलको बीच भागमा पुग्दा सिंगा ६ स्थित धवलागिरी मा.वि. भन्दा तल म्याग्दी खोलाको किनारमा एक जना मानिसले बच्चालाई काखमा च्यापी लिई सोही खोलाको तीरको ठूलो ढुङ्गा माथि चढाएको अवस्थामा मेरो छामा अमृताले देखी मलाई समेत देखाएकोले दुवै जना पुलमा रोकिएँ हेर्दा बच्चालाई ढुङ्गा माथिबाट धकेलिदिएको र बच्चा बग्दै हामी भएको पुलमुनि आई पुग्दा उक्त बच्चा फाल्ने मानिस पनि सो खोलाको किनारै किनार बच्चा बगेतिर (हामी जान लागेको पसलको पुलको सिङ्गा ६ तर्फको मुखतर्फ) आएकोले हामी डराई सरासर पुल पारि तर्दा उक्त व्यक्ति हामीभन्दा केही टाढा आइसकेको थियो। निजले खैरो कोट, खैरो पाइन्ट लगाएको लामो कपाल भएको देखेकी हुँ। पुलपारि टेकबहादुर खत्रीको पसलमा गई भुजा किनिरहेको अवस्थामा उक्त व्यक्ति सोही पसल अगाडिको बाटो हुँदै माथि मोटर बाटो पौडेल चोकतर्फ जाँदै गर्दा पुनः नजिकैबाट देखेका हौं। कुहिरो आँखा, लामो पछाडि फर्काएको कैलो कपाल, खैरो कोट, खैरो पाइन्ट र चप्पल लगाएको देखेका हौं। निजलाई देखे चिन्दछु हामी डराएर सो कुरा कसैलाई भनेनौं भन्ने व्यहोराको अस्मिता वि.क.को घटना विवरण कागज।

मिति २०६८।७।२६ गते हाम्रो सिङ्गा २ आँगाबोरास्थित खेतमा धान काट्ने भएकोले मेरो घरका सबै सदस्य खेतमा र मेरो भतिजी अस्मिता समेत सोही ठाउँको खेतमा गई दिउँसो काम गरी खाजा खाए पश्चात् घरमा भुजा लैजाने भनी म र अस्मिता भई म्याग्दी खोला पारि जाँदै गर्दा सोही पुलको बीच भागमा पुग्दा सिंगा ६ स्थित धवलागिरी मा.वि. भन्दा तल म्याग्दी खोलाको किनारमा एक जना मानिसले बच्चालाई काखमा च्यापी लिई सोही खोलाको तीरको ठूलो ढुङ्गा माथि चढाएको अवस्थामा मैले देखी मेरो भतिजी अस्मितालाई उक्त कुरा देखाएकोले दुवै जना पुलमा रोकिएँ हेर्दा बच्चालाई ढुङ्गामाथिबाट धकेलिदिएको र बच्चा बग्दै हामी भएको पुलमुनि आइपुग्दा उक्त बच्चा फाल्ने मानिस पनि सो खोलाको किनारै किनार बच्चा बगेतिर (हामी जान लागेको पसलको पुलको सिङ्गा ६ तर्फको मुखतर्फ) आएकोले हामी डराई सरासर पुल पारि तर्दा उक्त व्यक्ति हामीभन्दा केही टाढा आइसकेको थियो। निजले खैरो कोट, खैरो पाइन्ट लगाएको, लामो कपाल भएको देखेकी

हुँ । पुलपारि टेकबहादुर खत्रीको पसलमा गई भुजा किनिरहेको अवस्थामा उक्त व्यक्तिको सोही पसल अगाडिको बाटो हुँदै माथि मोटरबाटो पौडेल चोकतर्फ जाँदै गर्दा पुन नजिकैबाट देखेका हुँ । कुहिरो आँखा, लामो पछाडि फर्काएको, कैलो कपाल, खैरो कोट, खैरो पाइन्ट र बेलुन चप्पल लगाएको देखेका हुँ । निजलाई देखे चिन्दछु हामी उराएर सो कुरा कसैलाई भनेनौं भन्ने व्यहोराको अमृता वि.क.को घटना विवरण कागज ।

प्रत्यक्षदर्शी अमृता वि.क. र अस्मिता वि.क.ले गरेको सनाखत कागज मिसिल संलग्न रहेको ।

होमकुमारी घर्तीले गरेको मृतक बच्चा निकेश फगामीले लगाएका चप्पलको सनाखत कागज मिसिल संलग्न रहेको ।

मिति २०६८।७।२६ गते बिहानको खाना खाई पसलमा बसिरहेको अवस्थामा दिउँसो अं.२:३० बजेको समयमा निकेश फगामी मेरै पसलको अगाडि बाटोमा साथीहरूसँग खेलेर आउँदै गरेको अवस्थामा देखी निजलाई साथीसँग मिति २०६८।७।२४ गते मेरो पसलमा तामाको औँठी बनाउँदा आएको बखत निजले कानमा लगाएको सुनको रिङ्ग देखेको थिएँ । उक्त दिन मैले उक्त सुनको रिङ्ग लुट्ने मनसायले उसलाई तातोपानी बजारकै नाम थाहा नभएका ब्राह्मणको पसलबाट रु. १० (दस) को चकलेट किनी निजलाई दिई ललाई फर्काई तातोपानी बजारबाट सिङ्गातर्फ लिएर गएको हुँ । बाटोमा जाँदा मलाई चिनेको मानिस कोही कसैले देखेनन् । नचिनेका मानिसहरू बाटोमा हिँडिरहेको अवस्थामा देखेको हुँ । त्यस्तैमा मैले उसलाई बाटोमा चकलेट खुवाउँदै-खुवाउँदै जिल्ला म्याग्दी सिङ्गा ६ स्थित धवलागिरी मा.वि.को नजिकै आइपुगेपछि तल घुम्न जाउँ भनी तल खोलाको किनारमा (बगरमा) पुग्याएर धवलागिरी मा.वि.को पछाडितर्फ रहेको बगरको कुनामा लगेपछि तिमीलाई भोलि एउटा राम्रो औँठी बनाइदिन्छु, मलाई तिमीले कानमा लगाएको रिङ्ग ल्याऊ भनी मागें, ऊ बोलेन मैले उसको कानबाट रिङ्ग निकाली खोलाको किनारमा रहेको ठूलो ढुङ्गामाथि बस, मैले माछा मार्दछु र घरमा जाउँला भनी उसलाई काखमा उचाली ढुङ्गामाथि राखें, त्यसपछि मैले माछा मारेजस्तो गरें । उसले मलाई हेरिरहेको थियो । उसले मलाई एकोहोरो भएर टोलाएर बसेको अवस्थामा ऐ.२६ गते दिउँसो अं.३:३० बजेको समयमा निजलाई खोलामा धकेलिदिएको हुँ । त्यसपछि कसैले देखे कि भनी यता उता हेर्दा मैले बच्चालाई फालिदिएको केही तलपट्टि रहेको भोलुङ्गे पुलमा दुईजना केटीहरूलाई पुलबाट सिङ्गा धवलागिरी मा.वि. तर्फ आइरहेको अवस्थामा देखेको हुँ । त्यसपछि म हतार हतार गर्दै सिङ्गा पुलतर्फको बाटो हुँदै माथि मोटरबाटोमा निस्किएर सो बाटो हुँदै तातोपानी बजारमा रहेको मेरो पसलमा गई निज निकेशले लगाएको सुनको रिङ्ग तताई पगाली थिचेर डल्लो बनाई राखी सुतेको हुँ । भोलिपल्ट बिहान अं. ७ बजेतिर बेनीतर्फ लागेको हुँ । बेनी आइसकेपछि न्युरोडमा रहेको विनोद सुनचाँदी पसलमा गई उक्त सुन पूरै मूल्यमा बेचेको हुँ । उक्त सुन बेची तातोपानीतर्फ फर्कँदै गर्दा जिपपार्कमा प्रहरीले मलाई पक्राउ गरेको हो । उक्त घटनामा म बाहेक अरू कोही कसैको संलग्नता छैन । उक्त घटना सुनको लोभले गर्दा म आफैँ एकलै सो कार्य गरेको हुँ । सो कुरा बच्चाले घरमा गई घर परिवारसँग भन्दछु भनी निजलाई उक्त खोलामा धकेलिदिएको हुँ । उक्त कार्य गर्नु मेरो गल्ती हो भनी अधिकार प्राप्त अधिकारी समक्ष प्रतिवादी सुवास वि.क.ले गरेको बयान कागज ।

जिल्ला म्याग्दी, अर्थुङ्गे १ न्युरोडस्थित पूर्वमा हुलाक चोकबाट क्याम्पसचोकतर्फ जाने मोटरबाटो, पश्चिममा रामचन्द्र के.सी. को पक्की घर, उत्तर ईश्वर श्रेष्ठको पक्की घर, दक्षिणमा टेकबहादुर जी.सी.को पक्की घर यति चारकिल्लाभिन्न रहेको जितबहादुर वि.क.को पूर्व मोहोडा भएको २ तले पक्की घर, सो घरको तल्लो तलामा रहेको सटरमा निजै जितबहादुर वि.क.ले सञ्चालन गरेको विनोद सुनचाँदी पसल, उक्त पसलको भित्र पसी हेर्दा उत्तरतर्फ रहेको प्याकमा प्लास्टिकको बट्टा रहेको, उक्त बट्टा खोली हेर्दा पगालेर च्याप्टो बनाई राखेको सुनको टुक्रा रहेको उक्त सुनलाई जोख्दा ४ (चार) लाल ७ (सात) प्वाइन्ट रहेको उक्त सुन प्रहरीले बरामद गरी लगेको ठीक साँचो हो भन्ने बरामदी खानतलासी मुचुल्का ।

मिति २०६८।७।२७ गते विहान ०९:३० बजेको समयमा पहिलेदेखि चिनजानी भएका जिल्ला बागलुङ, बागलुङ नगरपालिका ७ घर भई हाल जिल्ला म्याग्दी सिंगा ४ तातोपानी बजारमा सुनपसल गरी बस्ने सुवास वि.क. मेरो पसलमा आई म बागलुङ जानुपथ्यो मलाई पैसा चाहियो सुन किनिदिनुहोस् भन्नेपछि निजले पगालेर च्याप्टो बनाई ल्याएको सुन निकाली दिएपछि मैले जोख्दा ४ (चार) लाल ७ (सात) प्वाइन्ट भएको हुँदा १ (एक) लाल बराबर रु ५३३१- (पाँच सय तेत्तीस) का दरले रु. २५०५१- (पच्चीस सय पाँच) निज सुवास वि.क. लाई दिई किनेको हुँ भन्ने व्यहोराको जितबहादुर वि.क.को घटना विवरण कागज ।

मिति २०६८।७।२६ गते ऐ. सिङ्गा ५ ठूलोखोलास्थित हजुरबाबाको घरमा आई घरमा फर्कने क्रममा राक्सैस्थित बाटोमा मैले सँगै एउटै स्कुलमा पढ्ने निकेश फगामीलाई नाम थाहा नभएको देखे चिन्ने पहिला पनि सिङ्गा बजारमा पटक पटक देखिरहने अपरिचित व्यक्तिसँग हिँडिरहेको देखेकी हुँ । घरमा गएपछि साँभमा निकेशको बाजे बजै सोधी खोजी गर्दै हाम्रो घरमा आएपछि एक अपरिचित व्यक्तिसँग बेनीतर्फ जाँदै गरेको देखेकी हुँ भनी जानकारी गराएकी हुँ भन्ने व्यहोराको रोजिना खड्काको घटना विवरण कागज ।

प्रत्यक्षीदर्शी रोजिना खड्काले गरेको सनाखत कागज मिसिल संलग्न रहेको ।

मिति २०६८।७।२६ गते ऐ. कुहुँ ३ बस्ने लोकबहादुर फगामीको छोरा वर्ष ६ को निकेश फगामी आफ्नै मावली घरमा ऐ. सिङ्गा ४ मा बसी ऐ. स्थित तातोपानी अंग्रेजी बोर्डिङ स्कुलमा नर्सरी कक्षमा पढ्ने गरेका निकेश फगामीलाई मैले उक्त दिन दिउँसो ३:०० बजेको समयमा सुवास वि.क.सँग जय के.सी.को घरको अगाडिपट्टि छेउमा देखेको हुँ । निजले निकेश फगामीलाई हातमा मिठाई राखी आऊ भनी हातले बोलाएको देखेको हुँ । बच्चा आएपछि सिंगातर्फ लिएर गएको देखेको हुँ भन्ने हिमलाल खड्काथोकीको घटना विवरण कागज ।

मैले विगत १०।१२ वर्षदेखि सिङ्गा बजारमा किराना पसल गरी बस्दै आइरहेको छु । वारदात मिति २०६८।७।२६ गते दिउँसोको समयमा प्रतिवादी सुवास वि.क. मेरो पसलमा आई रु १० को चकलेट किनी गएका हुन् भन्ने व्यहोराको टीकादेवी सुवेदीको घटना विवरण कागज ।

म विगत केही वर्षदेखि वैदेशिक रोजगारको सिलसिलामा मित्र राष्ट्र साउदीमा आउने जाने गरेको छु । मिति २०६८।७।२६ गते मसँगै रहेका मेरो सालाले भान्जा निकेश हराएको भनी भनेपछि सुनी थाहा पाई नेटमा हेर्दा समेत छोरा निकेश हराएको भन्ने हेरी देखी थाहा पाएको हुँ । पर्सिपल्ट नेटमा हेर्दा हराएका निकेशलाई जिल्ला बागलुङ, बागलुङ नगरपालिका ७ घर भई जि. म्याग्दी सिङ्गा ४ स्थित तातोपानी बजारमा सुन पसल गरी बस्ने वर्ष २१ को सुवास वि.क.ले निकेशले कानमा लगाएको सुनको मुन्द्रा निकाली निकेशलाई म्याग्दी खोलामा धकेली बगाई कर्तव्य गरी मारेको भन्ने यकिन भएपछि कम्पनीबाट ३ महिनाको छुट्टी लिई घरमा आएको हुँ । यसरी छोराले कानमा लगाएको सुनको मुन्द्रा निकाली छोरालाई खोलामा बगाई कर्तव्य गरी मार्ने अपराधी सुवास वि.क. लाई हदैसम्मको कानुनी कारवाही हुनुपर्छ भन्ने व्यहोराको लोकबहादुर फगामीको घटना विवरण कागज ।

घरबाट खेल भनी निस्केंका निकेश साँभ अवेरसम्म घरमा नफर्केपछि गाउँ टोलमा खोजतलास गर्दा समेत फेला नपरेकोमा सोधी खोजी गर्दा एक अपरिचित व्यक्तिसँग बेनीतर्फ जाँदै गरेको भनी थाहा हुन आएकोमा अपरिचित व्यक्तिको खोजी गर्दै जाँदा बेनी बजारमा फेला पारी प्रहरीले पक्राउ गरी सोधपुछ गर्दा आफ्नो गल्टी स्वीकार गरेको हो । यसरी एउटा नाबालकले कानमा लगाएको सुनको मुन्द्रा निकाली बच्चालाई खोलामा बगाई कर्तव्य गरी मार्ने अपराधी सुवास वि.क.लाई हदैसम्मको कानुनी कारवाही हुनुपर्छ भन्ने व्यहोराको हिरा थापा (पुन) को घटना विवरण कागज ।

मिति २०६८।७।२६ गते दिउँसो अं ३:३० बजेको समयमा मनकुमारी वि.क.को छोरी अस्मिता वि.क. र हर्क ब. वि.क.को छोरी अमृता वि.क. मेरो पसलमा आई १ प्याकेट भुजा र १ प्याकेट चाउचाउ किनी लिई गएका हुन् भन्ने व्यहोराको गजिन्द्रकुमारी खत्रीको घटना विवरण कागज ।

मेरो नाति निकेश फगामी विगत १ वर्षदेखि पढ्नको लागि मसँगै बसेकोमा मिति २०६८।७।२६ गते दिउँसो घरबाट खेलन भनी निस्केकोमा नाति निकेश साँभ अबरसम्म घरमा नफर्केपछि गाउँ टोलमा खोजतलास गर्दा समेत फेला नपरेकोमा सोधी खोजी गर्दा एक अपरिचित व्यक्तिसँग बेनीतर्फ जाँदै गरेको भनी थाहा हुन आएकोमा अपरिचित व्यक्तिको खोजी गर्दै जाँदा बेनी बजारमा फेला पारी प्रहरीले पक्राउ गरी सोधपुछ गर्दा आफ्नो गल्ती स्वीकार गरेको हो । यसरी नातिले कानमा लगाएको सुनको मुन्द्रा निकाली नातिलाई खोलामा बगाई कर्तव्य गरी मार्ने अपराधी सुवास वि.क.लाई हदैसम्मको कानुनी कारवाही हुनुपर्छ, भन्ने व्यहोराको हिराबहादुर घर्ती मगरको घटना विवरण कागज ।

जिल्ला म्याग्दी कुहुँ ३ बस्ने लोकबहादुर फगामीको छोरा वर्ष ६ को निकेश फगामी विगत १ वर्षदेखि मावली घर जि. म्याग्दी सिङ्गा ४ तातोपानीस्थित बसी तातोपानी बोर्डिङ स्कूलमा नर्सरी कक्षामा पढ्दै आएकोमा मिति २०६८।७।२६ गते दिउँसो १४:३० बजे घरबाट खेलन भनी निस्केका निकेश साँभ अबरसम्म घरमा नफर्केपछि गाउँ टोलमा खोजतलास गर्दा समेत फेला नपरेकोमा सोधी खोजी गर्दा एक अपरिचित व्यक्तिसँग बेनीतर्फ जाँदै गरेको भनी थाहा हुन आएकोमा अपरिचित व्यक्तिको खोजी गर्दै जाँदा बेनी बजारमा फेला पारी प्रहरीले पक्राउ गरी सोधपुछ गर्दा जिल्ला बागलुङ, बागलुङ नगरपालिका ७ घर भई हाल सिङ्गा ४ मा सुनपसल गरी बस्ने वर्ष २१ को सुवास वि.क.ले निकेश फगामीलाई अपहरण गरी ल्याई धवलागिरी मा.वि.को पछाडि खोलामा रहेको ढुङ्गाबाट खोलामा धकेली हत्या गरी मारेको भनी आफ्नो गल्ती स्वीकार गरेको हो । घटनास्थलमा जाँदा घटनास्थलबाट अं.१ कि.मि. तल ऐ सिङ्गा ३ सुर्केमेलस्थित म्याग्दी खोलाको बगरमा उक्त बच्चाले लगाएको दायाँ चप्पल फेला परेको र दायाँ चप्पलदेखि अं. ५०० मिटर तल ऐ. सिङ्गा ७ तल्लो सिङ्गास्थित म्याग्दी खोलाको बगरमा बायाँ चप्पल फेला परेको हो । यसरी एउटा नाबालकले कानमा लगाएको सुनको मुन्द्रा निकाली बच्चालाई खोलामा बगाई कर्तव्य गरी मार्ने अपराधी सुवास वि.क.लाई हदैसम्मको कानुनी कारवाही हुनुपर्छ भन्ने एकै मिलान व्यहोराको युबहादुर फगामी, मिनबहादुर बानिया, योगेन्द्र खत्री, विष्णुदत्त उपाध्याय र वीरेन्द्रमान शाक्यले गरेको वस्तुस्थिति मुचुल्का ।

प्रतिवादी सुवास वि.क.ले मिति २०६८।७।२६ गतेको दिनको अं.३:०० बजेको समयमा वर्ष ६ को निकेश फगामीले कानमा लगाएको मुद्रा चोरी गरी निज बच्चालाई हत्या गर्ने मनसायले चक्लेट समेत दिई ललाई फर्काई सिंगा गा.वि.स वडा.नं. ६ स्थित म्याग्दी खोलाको तीरमा ल्याई निकेश फगामीले लगाएको रु. २५०५१- मूल्य पर्ने सुनको मुन्द्रा चोरी गरी निज बच्चालाई जिउँदै म्याग्दी खोलामा फाली हत्या गरेको हुँदा प्रतिवादी सुवास विश्वकर्मालाई मुलुकी ऐन चोरीको महलको ५ नं बमोजिम र ज्यान सम्बन्धी महलको १ नं. विपरीत १३ नं. बमोजिमको कसुर अपराधमा सोही ऐनको चोरीको महलको १४(३) नं. बमोजिम र ज्यानसम्बन्धी महलको १३ (३) नं. बमोजिम सजाय हुन र प्रतिवादीले चोरी गरेको उक्त वरामद सुन चोरीको १०(३) बमोजिम मृतकका हकवालालाई दिलाई भराई पाऊँ भन्नेसमेत व्यहोराको अभियोग पत्र ।

मिति २०६८।७।२६ गतेका दिन मृतक बच्चा निकेश मेरो पसलको अगाडि खेल्दै आएको हुँदा निजले कानमा लगाएको मुन्द्रा चोरी गर्ने र निजलाई मारी फाल्ने विचारले बच्चालाई फर्काई घुम्न जाऊँ भनी अलि पर लिई गई रु. १० को मिठाई किनिदिएँ । बच्चा खुसी हुँदै मेरो अघि अघि हिँड्यो । सिङ्गाको स्कूलदेखि तल खोलाको पुलभन्दा अगाडि बच्चालाई लगी तिमिले लगाएको कानको मुन्द्रा देऊ म औँठी बनाइदिन्छु भनी निकेशले

कानमा लगाएको सुनको मुन्त्री भिक्रैँ । त्यसपछि बच्चा निकेशलाई समाएर ठूलो ढुङ्गामाथि राखी मैले माछा मारेको हेर भनी भुलाएँ, बच्चा भुलेपछि पछाडिबाट बच्चालाई घुच्याई म्याग्दी खोलामा धकेलेको हुँ । मैले बच्चाको मुन्त्री भिक्रदा र खोलामा घुच्याउँदा कसैले देखेका थिएनन् । पछि बच्चा खोलामा बग्दा अरू मानिसले देखेका रहेछन् । बच्चालाई खोलामा बगाएपछि ऊ बग्दै गयो र म आफ्नो पसल घरमा आएको हुँ । सुनको रिङ्ग तताई पगाली थिचेर डल्लो बनाई राखी सुतेको हुँ । भोलिपल्ट बिहान अं. ७ बजेतिर बेनी आई न्युरोडमा रहेको विनोद सुनचाँदी पसलमा गई उक्त सुन पुरै मूल्यमा बेचेको हुँ । थोरै सुनको लोभ लालचले म एकलै ले बच्चा निकेशलाई जिउँदै खोलामा फाली मारेको हुँ । मैले नराम्रो अपराध गरेको हुँदा सोको सजाय भोग्नु नै पर्ने हुन्छ । मैले अधिकार प्राप्त अधिकारी समक्ष गरेको बयान कागजको व्यहोरा र सहीछाप मेरो नै हो । जाहेरीको व्यहोरा अनुसन्धानको क्रममा कागज गरिदिने मानिसहरूले लेखाइदिएको व्यहोरा ठीक हो भन्ने समेत व्यहोराको प्रतिवादी सुवास वि.क.ले सुरु अदालतमा गरेको बयान ।

सुरु अदालतको मिति २०६८।८।२१ का थुनछेक आदेशानुसार प्रतिवादी सुवास विश्वकर्मा थुनामा रही मुद्दाको पुर्पक्ष गरेको ।

जिल्ला प्रहरी कार्यालय म्याग्दीको च.नं. १३८९ मिति २०६८।९।११ को पत्रसाथ प्राप्त हुन आएका घटनास्थलको लास जाँच मुचुल्का, सनाखत कागज, लास पोस्टमार्टम गर्न नसकेको मुचुल्का र सदगत पुर्जा समेतका कागजातहरू मिसिल सामेल रहेको ।

मिति २०६८।७।२६ गतेका दिन प्रतिवादी सुवास वि.क.ले नाबालक निकेश फगामीले कानमा लगाएको सुनको मुन्त्री भिक्री लैजाने विचारले बच्चालाई फकाई सिंगा हाइस्कूलको पछाडि म्याग्दी खोलाको किनारमा लगी सुनको मुन्त्री भिक्री निज बालकलाई खोलामा बगाई हत्या गरेको, हत्या गरेको कुरा २ जना बहिनीहरूले प्रत्यक्ष देखी सो घटना भनेपछि थाहा पाएको हुँ । प्रतिवादी सुवास वि.क.को चालचलन राम्रो थिएन । यी प्रतिवादीले नै बालक निकेश फगामीलाई खोलामा फाली हत्या गरेकोमा पूर्ण विश्वास लाग्छ । वस्तुस्थिति मुचुल्कामा लेखाइदिएको व्यहोरा र सहीछाप मेरो नै हो भन्ने समेत व्यहोराको वीरेन्द्रमान शाक्यले सुरु अदालतमा गरेको बकपत्र ।

मिति २०६८।७।२६ गते बेलुकी बच्चा निकेश फगामी हराएको भन्ने थाहा भयो । खोजतलास गर्ने क्रममा भोलिपल्ट प्रतिवादी सुवास वि.क.ले मारेकोमा शंका लागी बुभुई जाँदा प्रतिवादी सुवास वि.क.ले बच्चाको कानमा लगाएको मुन्त्री भिक्री निज बच्चालाई जिउँदै खोलामा फालेका रहेछन् । मिति २०६८।९।१० गते बच्चालाई फालेको ठाउँदेखि एक किलोमिटर तल बच्चाको लास भेटिएको हो । अनुसन्धानको क्रममा भएको कागजको व्यहोरा र सहीछाप मेरो नै हो भन्ने समेत व्यहोराको वस्तुस्थिति मुचुल्कामा कागज गर्ने विष्णुदत्त उपाध्यायले सुरु अदालतमा गरेको बकपत्र ।

मिति २०६८।७।२६ गते दिउँसो ३:३० बजेतिर प्रतिवादी सुवास वि.क.ले नाबालक निकेश फगामीलाई राक्सै भन्ने ठाउँमा सँगै लिई आएको देखेको हुँ । यी प्रतिवादी र बालक निकेश बेनीतर्फ सँगै हिँडी आएका थिए । बच्चाले मिठाई खाँदै थियो । मैले बच्चालाई कहाँ जाने हो भनी सोध्दा बोलेनन् । बेलुक ७ बजेतिर निकेशको हजुरआमाले मलाई बच्चा हरायो देखेनौ भनी सोध्दा मैले एकजना मानिससँग बेनीतिर जाँदै थियो भनेकी हुँ । निज निकेश फगामीलाई साथमा लिई हिँड्ने थियै प्रतिवादी सुवास वि.क. नै हुन् । अनुसन्धानको क्रममा भएको कागज र सहीछाप मेरो नै हो भन्ने समेत व्यहोराको प्रहरीमा कागज गर्ने रेजिना खड्काले सुरु अदालतमा गरेको बकपत्र ।

मिति २०६८।७।२६ गते दिउँसोको समयमा म र अस्मिता वि.क. भुजा किन्न भनी म्याग्दी खोलाको पुल तर्दै गर्दा अलि पर खोलाको तीरमा एकजना मानिसले बच्चालाई खोलाको तीरमा रहेको ढुङ्गामा राखी घुच्चाउँदै गरेको देखी साथमा रहेकी अस्मितालाई पनि पुलबाट देखाएकी हुँ । हामीले हेर्दा हेर्दै बच्चा पानीमा बन्दै हामी तर्दै गरेको पुलनिर आएपछि हामीलाई डर लाग्यो । हामी सरासर सिङ्गा काफलचौरमा गै भुजा किन्दै गर्दा अधि खोलामा बच्चा फाल्दै गर्ने मानिस त्यहीं आएपछि हामीले चिन्चौं तर डरको कारण कसैलाई भनेनौं । बच्चालाई फाल्ने मानिस यिनै प्रतिवादी सुवास वि.क. हुन् । यिनले बच्चालाई ढुङ्गामाथि राखी खोलामा घुच्चाएका थिए । अनुसन्धानका क्रममा भएको कागजको व्यहोरा र सहीछाप मेरो नै हो भन्ने समेत व्यहोराको प्रहरीमा कागज गर्ने अमृता वि.क.ले सुरु अदालतमा गरेको बकपत्र ।

मिति २०६८।७।२६ गते दिउँसोको समयमा म र मेरो छात्रा अमृता वि.क. भुजा किन्न भनी सिंगा काफलचौर जाँदै गर्दा म्याग्दी खोलाको पुलमा आइपुग्दा पुलभन्दा माथि खोलाको छेउमा रहेको ढुङ्गामाथि यी प्रतिवादीले बच्चालाई काखमा राखी उचाली लगी ढुङ्गाबाट खोलामा धकेली फालिदिएको मैले देखेकी हुँ । सो बच्चालाई खोलाले बगाई हामी तर्दै गरेको पुलमुनिसम्म ल्याएको थियो । त्यसपछि हामी डराएर दगुदै भुजा किन्ने ठाउँमा गयौं । यी प्रतिवादी पछि हामीले भुजा किन्ने ठाउँमा आएका थिए । निज प्रतिवादीलाई हामीले देख्यौं तर डरको कारण बोल्न सकेनौं । बच्चालाई फाल्दै गर्दा हामीले पुलबाट देखेका र पछि हामीले भुजा किन्दै गर्दा देखेको मानिस यिनै प्रतिवादी सुवास वि.क. हुन् । अनुसन्धानको क्रममा भएको कागजको व्यहोरा र सहीछाप मेरो नै हो भन्ने समेत व्यहोराको प्रहरीमा कागज गर्ने अस्मिता वि.क.ले सुरु अदालतमा गरेको बकपत्र ।

मिति २०६८।७।२६ गते शनिवार छुट्टीको दिन दिउँसो २-३ बजेतिर प्रतिवादी सुवास वि.क.ले बच्चा निकेश फगामीलाई मिठाई खान दिई ललाई फर्काई गरी तातोपानी बजारबाट आधा घण्टा समय लाग्ने धौलागिरी मा.वि.को पछाडिपट्टि म्याग्दी खोलामा लगी फालिदिएको रहेछ । बच्चा निकेशको लास ४४ दिनपछि डेढ किलोमिटर तल ढुङ्गाको आडमा अल्झिएको अवस्थामा भेटिएको हो । रातो रुमालले बच्चाको मुख बाँधिएको अवस्थामा थियो । एउटा कानमा रहेको ५ लालको सुनको मुन्द्राको लोभले मुन्द्रा भिकी बच्चालाई खोलामा यी प्रतिवादीले फालेका रहेछन् । जाहेरीमा लेखाएको व्यहोरा र सहीछाप मेरो नै हो भन्ने समेत व्यहोराको जाहेरवाला टेकबहादुर फगामीले सुरु अदालतमा गरेको बकपत्र ।

प्रतिवादी सुवास वि.क.ले आरोपित कसुर स्वीकार गरी बयान गरेको र सो बयानलाई मिसिल संलग्न अन्य प्रमाणहरूबाट समर्थित भएको देखिन आयो । यस अवस्थामा प्रतिवादी सुवास वि.क.ले मृतक निकेशलाई चकलेट समेत दिई ललाई फर्काई सिंगा गा.वि.स. वडा नं. ६ स्थित म्याग्दी खोलाको तीरमा ल्याई निकेश फगामीले लगाएको रु. २५०५१- मूल्य पर्ने सुनको मुन्द्रा खोसी निज बालक निकेशलाई जिउँदै म्याग्दी खोलामा फाली हत्या गरेको देखिन आएकाले प्रतिवादी सुवास वि.क.लाई मुलुकी ऐन ज्यान सम्बन्धी महलको १३ (३) नं. बमोजिम सर्वस्वसहित जन्म कैद र चोरीको महलको १४ (३) नं. बमोजिम २ महिना कैद तथा जरिवाना रु. २५०५१- बापत समेत कैद हुने ठहर्छ । बरामद सुन सरोकारवालालाई भराई पाउने समेत ठहर्छ भन्ने सुरु म्याग्दी जिल्ला अदालतको मिति २०६८।१०।१२।५ को फैसला ।

मैले बच्चालाई मार्ने उद्देश्य नभई मायाले आफ्नो काखमा लिएको र मिठाई खान दिएको हुँ । म सिंगा जानुपरेकाले त्यसतर्फ जाँदा बच्चा पनि मेरो साथमा नै पछि लागेर आयो र बाटोमा बच्चाको कानको सुन देखी चोरी गरेको र त्यो कुरा बालकको घर परिवारले थाहा पाउने डर त्रासमा बच्चालाई जिउँदै खोलामा फालेको हुँ । मार्नुपर्नेसम्मको कुनै रिसइवी थिएन र मैले आफूले गरेको कसुर अपराधमा पश्चाताप गरी अदालतलाई अनुसन्धानमा सहयोग हुने गरी बयान गरेको अवस्थामा अदालतबाट त्यसतर्फ कुनै विचारै नगरी सर्वस्व

सहित जन्मकैद र सो माथि चोरीको कसुर पनि थप गर्ने गरी भएको फैसला गलत र त्रुटिपूर्ण हुँदा बदर गरी पाऊँ भनी प्रतिवादी सुवास विश्वकर्माको कारागार कार्यालय म्याग्दी बेनी मार्फत गरेको पुनरावेदन जिक्ति ।

अदालतको ठहर ।

नियम बमोजिम साप्ताहिक तथा दैनिक पेसी सूचीमा चढी निर्णयार्थ इजलाससमक्ष पेस हुन आएको प्रस्तुत मुद्दामा पुनरावेदक प्रतिवादीका तर्फबाट उपस्थित विद्वान् अधिवक्ताद्वय हरिकृष्ण सुवेदी र रमेशबहादुर खड्काले प्रतिवादीले आरोपित कसुर अपराध गरे पनि पूर्व मनसाय र योजनाबद्ध रूपमा गरिएको अवस्था होइन र प्रतिवादीले न्यायलाई सहयोग गर्ने गरी बयान समेत गरी आफूले गरेको कसुर अपराधमा पश्चाताप समेत गरेको हुँदा सजायमा छुट गर्ने गरी फैसला हुनुपर्नेमा सुरु अदालतबाट सो केही नगरी गरेको फैसला त्रुटिपूर्ण हुँदा बदर गरी पाऊँ भनी गर्नुभएको बहस समेत सुनियो ।

यसमा प्रतिवादी सुवास विश्वकर्माको ६ वर्षको बच्चा निकेश फगामीले लगाएको रु. २५०५१- मूल्य पर्ने सुनको मुन्द्रा जबरजस्ती चोरी गरी निज बच्चालाई जिउँदै म्याग्दी खोलामा फाली हत्या गरेको पुष्टि हुन आएको हुँदा प्रतिवादीलाई मुलुकी ऐन चोरीको महलको ४ नं. बमोजिम र ज्यान सम्बन्धी महलको १३ (३) नं. बमोजिमको कसुर अपराधमा सोही ऐनको चोरीको महलको १४ (३) नं. बमोजिम ज्यान सम्बन्धी महलको १३ (३) नं. बमोजिम सयाय हुनु र प्रतिवादीले चोरी गरेको उक्त बरामद सुन चोरीको महलको १० (३) नं. बमोजिम मृतकका बाबु लोकबहादुर फगामीलाई दिलाई भराई पाऊँ भन्ने माग दावी भएको मुद्दामा प्रतिवादी सुवास विश्वकर्मालाई वादी दावी बमोजिम ज्यान सम्बन्धी महलको १३ (३) नं. बमोजिम सर्वस्व सहित जन्मकैद र चोरीको १४ (३) नं. बमोजिम २ महिना कैद र जरिवाना रु. २५०५१- बापत कैद हुने ठहर गर्दै बरामद सुन सरोकारवालाले भराई पाउने समेत ठहर गरी भएको सुरु फैसला उपर प्रतिवादीको चित्त नबुझी प्रस्तुत पुनरावेदनपत्र पर्न आएको देखियो ।

सुरु जिल्ला अदालतबाट प्रतिवादीलाई अभियोग दावी बमोजिम सजाय गर्ने गरी भएको फैसला मिलेको छ, छै न ? सोही विषयमा निर्णय दिनुपर्ने देखिन आयो ।

म प्रतिवादीले मौकामा अनुसन्धान अधिकारी तथा अदालत समक्ष बयान गर्दा निज मृतक वर्ष ६ को बच्चा निकेश खेलिरहेको र निज सानो बालकलाई देख्या माया लागी उसलाई काखमा लिएको र मिठाई खान दिएको हो । बालकलाई मैले मार्ने मनसाय राखी बोलाएको वा काखमा लिएको होइन । म सिंगा जानुपरेकाले त्यसतर्फ जाँदा बच्चा पनि मेरो साथमा नै पछि लागेर आयो र बाटोमा बच्चाको कानको सुन देखी चोरी गरेको र त्यो कुरा बालकले घर परिवारले थाहा पाउने डर, त्रासमा बच्चालाई जिउँदै खोलामा फालेको हुँ । मार्नुपर्नेसम्मको कुनै रिसइवी थिएन र मैले आफूले गरेको कसुर अपराधमा पश्चाताप गरी अदालतलाई अनुसन्धानमा सहयोग हुने गरी बयान गरेको अवस्थामा अदालतबाट त्यसतर्फ कुनै विचारै नगरी सर्वस्व सहित जन्मकैद र सो माथि चोरीको कसुर पनि थप गर्ने गरी भएको फैसला बदर गरी पाऊँ भन्ने पुनरावेदन जिक्तिरतर्फ हेर्दा मिसिल संलग्न रहेको जिल्ला प्रहरी कार्यालय म्याग्दीमा जाहेरवालाले मिति २०६६।७।२९ मा दिएको जाहेरी दरखास्तमा मेरो भाइ लोकबहादुर फगामीको छोरा वर्ष ६ को निकेश फगामी स्थायी घर कुहुँ गा.वि.स. ३ भई पढ्ने सिलसिलामा निजको हजुरबुवा हिराबहादुर घर्तीको साथमा सिंगा गा.वि.स. वडा नं. ४ मा बस्दै आएका थिए । मिति २०६६।७।२६ गते शनिवार परेका कारण विद्यालय नगई बिहान साथीभाइसँग दाई हाल्ने ठाउँमा पराल खेली बसेकोमा अं. १४:०० बजेतिर हजुरआमाको घरतिर जान्छु भनी उक्त दाई हाल्ने ठाउँबाट गएका, अपराधी महलमा लेखिएका व्यक्ति सुवास वि.क. विगत ४।५ महिनादेखि सिंगा तातोपानीमा बस्ने नाबालक बच्चाको एउटा कानमा सुनको मुन्द्रा देखी लोभलालचमा लागी निज निकेशलाई ललाई फर्काई चक्लेट समेत खुवाई सिङ्गा बजारबाट तल्लो सिङ्गा ल्याउने क्रममा निकेश फगामीको विद्यालयमा पढ्ने विद्यार्थीले समेत देखी कता जाने निकेश भन्दा नबोली सरासर अपराधी महलमा लेखिएका सुवास वि.क.को साथमा

तल्लो सिङ्गातर्फ आएका, अपराधीको मुख्य उद्देश्य नाबालक निकेशले कानमा लगाएको सुन चोरी गर्ने रहेछ। सोही क्रममा धवलागिरी मा.वि. नेरको थामडाँडा र बासकुना जाने पुल नेरको म्याग्दी खोलामा अपहरण गरी ल्याई सुन चोरी गरी निज नाबालक निकेश फगामीलाई कर्तव्य गरी मार्ने नियतले जिउँदै म्याग्दी खोलामा फालिदिई बच्चालाई मारी निज अपराधी सो ठाउँबाट भागी गएका वरिपरिका मानिसहरूले अलि टाढाबाट घटना देखेका, जाहेरवाला समेत सो बेलुकी नै निकेश फगामी हराएको थाहा पाई खोजतलास गर्न हिँडेका, निकेशको हजुरआमाले खोजतलासका लागि यस प्रहरी कार्यालयमा समेत निवेदन दिनुभएको हाल शंका लागी गाउँ समाजका मानिस सबैले बच्चा हराएको हल्ला खल्ला भएपछि निज सुवास वि.क. ले उक्त सिङ्गा ४ तातोपानीबाट चकलेट खुवाई ललाई फकाई अपहरण समेत गरी उक्त धवलागिरी मा.वि. नेरको भोलुङ्गे पुल नेर निकेश फगामीलाई म्याग्दी खोलामा फाली कर्तव्य गरी हत्या गरेका हुँदा कानून बमोजिम कारवाही गरी पाउनका लागि यो जाहेरी दरखास्त लिई आएको छु। कानून बमोजिम जो जे गर्नुपर्छ गरी अपहरण गरी हत्या गर्नेलाई कडाभन्दा कडा कारवाही गरी पाऊँ भन्ने उल्लेख गरेको देखिन्छ। प्रतिवादीले मौकामा र अदालत समक्ष बयान गर्दा मिति २०६८।७।२६ गतेका दिन मृतक बच्चा निकेश मेरो पसलको अगाडि खेल्दै आएको हुँदा निजले कानमा लगाएको मुन्त्री चोरी गर्ने र निजलाई मारी फाल्ने विचारले बच्चालाई फकाई घुम्न जाऊँ भनी अलि पर लिई गई रु. १० को मिठाई किनिदिएँ। बच्चा खुसी हुँदै मेरो अघि अघि हिँड्यो। सिङ्गाको स्कुलदेखि तल खोलाको पुलभन्दा अगाडि बच्चालाई लगी तिमीले लगाएको कानको मुन्त्री देऊ म औँठी बनाइदिन्छु भनी निकेशले कानमा लगाएको सुनको मुन्त्री भिकेँ। त्यसपछि बच्चा निकेशलाई समाएर ठूलो हुङ्गामाथि राखी मै ले माछा मारेको हेर भनी भुलाएँ, बच्चा भुलेपछि पछाडिबाट बच्चालाई घुच्याई म्याग्दी खोलामा धकेलेको हुँ। मैले बच्चाको मुन्त्री भिक्दा र खोलामा घुच्याउँदा कसैले देखेका थिएनन्। पछि बच्चा खोलामा बग्दा अरू मानिसले देखेका रहेछन्। बच्चालाई खोलामा बगाएपछि ऊ बग्दै गयो र म आफ्नो पसल घरमा आएको हुँ। सुनको रिङ्ग तताई पगाली थिचेर डल्लो बनाई राखी सुतेको हुँ। भोलिपल्ट बिहान अं. ७ बजेतिर बेनी आई न्युरोडमा रहेको विनोद सुनचाँदी पसलमा गई उक्त सुन पूरै मूल्यमा बेचेको हुँ। थोरै सुनको लोभ लालचले म एकलैले बच्चा निकेशलाई जिउँदै खोलामा फाली मारेको हुँ। मैले नराप्पो अपराध गरेको हुँदा सोको सजाय भोगनु नै पर्ने हुन्छ। मैले अधिकार प्राप्त अधिकारी समक्ष गरेको बयान कागजको व्यहोरा र सहीछाप मेरो नै हो। जाहेरीको व्यहोरा अनुसन्धानको क्रममा कागज गरिदिने मानिसहरूले लेखाइदिएको व्यहोरा ठीक हो भन्ने समेत व्यहोरा उल्लेख गर्दै आफूले बच्चालाई खोलामा फाली हत्या गरेको कुरा स्वीकार गरेको पाइन्छ। मिसिल संलग्न रहेको माथि उल्लिखित व्यहोरा र मौकामा कागज गर्ने व्यक्तिहरू अमृता वि.क., रोजिना खड्का, जितबहादुर वि.क., वीरेन्द्रमान शाक्य, विष्णुदत्त उपाध्याय, अस्मिता वि.क. समेतको कागजबाट प्रतिवादीले बच्चालाई अभिभावकको मञ्जुरी बेगर आफूले बच्चालाई फकाई लिई गएको र बच्चालाई लिई जानुपर्ने कारण बच्चाले कानमा लगाएको बरामदी मुचुल्कामा उल्लिखित मुन्त्रा लिने खाने उद्देश्य राखी लिई गएको सो आफूले सिङ्गाको स्कुलदेखि तल खोलाको पुलभन्दा अगाडि बच्चाले लगाएको मुन्त्रा लिइसकेपछि कर्तव्य गरी बच्चालाई मारेको प्रस्ट रूपमा देखिन्छ। यसरी एउटा कार्य गर्ने मनसाय राखी बच्चा लिई गई सो कार्य सिद्ध गरेपछि त्यसबाट उन्मुक्ति लिन अर्को थप अपराध गरेको प्रमाणित हुन्छ भने त्यस्तो कार्यलाई अन्यथा हो भनी प्रतिवादीको जिकिर बमोजिम निजले गरेको अपराध सामान्य खालको हो भनी अर्थ गरी प्रतिवादीलाई हुने ठूलो सजायबाट उन्मुक्ति दिई सानो सजाय गर्न प्रचलित फौजदारी न्यायको मान्य सिद्धान्त समेतबाट मिल्दैन। सजायको निर्धारण घटना घट्टाको अवस्था, परिस्थिति र प्रतिवादीले गरेको कार्यमा निर्भर रहने हुन्छ। प्रस्तुत मुद्दामा प्रतिवादीको कार्य अवोध मृतक बच्चाले लगाएको सुनको मुन्त्रा लिई खाने उद्देश्यले प्रतिवादीले ठूलो कसुर गरेको प्रमाणित हुँदा सोबाट उन्मुक्ति हुनुपर्छ भन्ने पुनरावेदक प्रतिवादीको जिकिरसँग सहमत हुन सकिँदैन।

म प्रतिवादीले गरेको कार्य सम्मानित अदालत समक्ष समेत बयानमा आफैँ खुलाई बयान गरेको र आफूले गरेको कार्यमा तत्काल नै आफूलाई पश्चाताप भएको कुरा समेत खुलाई बयान गरेको छु। अन्य घटना विवरण कागज गर्नेले खुलाएको भनिएको व्यहोरा समेत प्रतिवादी मैले नै गरिदिएको बयानका आधारमा गरिएका

कागजहरू भएको र सो पछिका कागजहरू प्रतिवादी म आफूले नै अपराध स्वीकार गरेको अवस्थामा आफैले देखे जस्तो गरेर कागज गरेको भए पनि निज कागज गर्नेहरूले प्रतिवादी म सुवासले निज मृतक बच्चालाई यो यस कारणले मारेको हो वा यसको मृतकलाई मार्नुपर्ने कारण यो थियो भनेर कोही कसैले खुलाउन सकेको छैन र स्वयम् जाहेरवाला पनि प्रतिवादीले यो रिसइवीले मृतकको कर्तव्य गरी मारेका हुन् भनी भन्न नसकेको अवस्था र प्रतिवादी मेरो आफ्नै गल्ती र सानो चोरीको अपराधलाई लुकाउन खोज्दा तत्कालको डर, त्रासले गर्दा कर्तव्य हुन पुगेको हुँदा सो आफूले गरेको कसुरलाई सम्मानित अदालत समेतमा स्वीकार गरी बयान गरेको र न्यायमा सहयोग गरेको अवस्थामा सो कुरालाई गलत अर्थ लगाई कर्तव्य गरी हत्या गरेको भन्ने र मेरो बयानलाई अन्य प्रमाणले समर्थन गरेको भन्ने समेत गलत आधार लिई सुरु म्याग्दी जिल्ला अदालतबाट गरिएको फैसला बदरभागी छ, बदर गरी पाऊँ भन्ने जिकिरतर्फ हेर्दा माथि उल्लिखित प्रतिवादीको मौकामा र अदालत समक्ष भएको बयान व्यहोरामा उल्लिखित तथ्य र बुझिएका व्यक्तिहरूको कागजबाट नै प्रतिवादीले कसुर गरेको प्रमाणित भएको अवस्थामा ती कुराहरू मेरो सहयोगले प्रमाणित भएका हुन् मैले न्यायमा सहयोग गरेको हुँदा सजायबाट उन्मुक्ति पाउनुपर्छ भन्ने प्रतिवादीको जिकिरसँग समेत सहमत हुन सकिएन ।

प्रतिवादी मैले निज मृतक निकेशलाई मार्नुपर्ने पूर्व रिसइवी पनि केही नभएको र निजलाई मार्ने पूर्वयोजना, पूर्वतयारी केही नभएकोमा आफ्नो घर अगाडि खेलिरहेको बच्चालाई मायाले समाती खेलाउँदा खेलाउँदै र बच्चासँग आफू खेल्दै गर्दा मायाले निजलाई मिठाई समेत किनी दिएको सो पछि बच्चा आफूसँगै सिंगातर्फ घुम्न गएको अवस्थामा बाटोमा निज मृतकको कानमा सुनको रिड देखी लालसा जागी रिड निकालेको र रिड निकालिसकेपछि निज बच्चाले घरपरिवार तथा समाजमा भनिदिने र समाजमा बेइज्जती हुने डर त्रासले गर्दा खोलामा घचेट्न पुगेको र सो पछि आफूलाई पश्चाताप गर्दै सम्पूर्ण कुरा खुलाई बयान गरेकोमा सो बयानलाई गलत अर्थ लगाई कर्तव्य ज्यान जस्तो गम्भीर अपराधमा आशय, मनसाय बिना कुनै रिसइवी, कुनै पूर्वतयारीबिना हुन गएको कार्य अदालतमा आई पश्चाताप तथा क्षमायाचना गर्दा सुनियोजित भनी गलत अर्थ लगाई सजाय गर्नु र अदालतको सहयोगी हुँदा हुँदै पनि कुनै न्यायिक मनबिना सर्वस्व सहित जन्म कैद गरिनु र सोमा पनि थप सजाय गरिनु न्याय कानून विपरीत हुँदा सुरु म्याग्दी जिल्ला अदालतबाट मिति २०६६।१०।१२ मा गरिएको फैसला बदर हुँदा बदर गरी पाऊँ भन्ने अर्को जिकिरतर्फ हेर्दा यी प्रतिवादीले बच्चालाई मारेको भन्ने आशय मनसाय कुनै पूर्व रिसइवी थिएन कुनै तयारी थिएन केवल बच्चाले लगाएको कानको मुन्त्रीमा लालसा बसी सो भिकेपछि समाजमा बेइज्जत हुने डर त्रासले अपराध घट्टन गएको अवस्था हुँदा सजाय कम हुनुपर्छ भन्ने अर्को जिकिरतर्फ हेर्दा ज्यान सम्बन्धी मुद्दामा प्रतिवादीले सजाय कम हुनुपर्छ भनी गरेको जिकिर स्वीकारयोग्य छ छैन, भनी निर्धारण हुनका लागि निम्न परिस्थिति थियो थिएन भनी हेर्नुपर्ने हुन्छ । पीडितले गरेको कुनै कार्य वा व्यक्त गरेको कुनै कुराबाट प्रतिवादी स्वस्फूर्त एवम् स्वाभाविक रूपमा उत्तेजित भएको वा आवेशमा आएको थियो, थिएन ? भन्नेतर्फ हेर्दा पीडित नाबालक बच्चा रहेको र मिसिल संलग्न कागज प्रमाणबाट पीडितले प्रतिवादीलाई उत्तेजनामा ल्याउने कुनै कार्य नै गर्न नसक्ने र मिसिलबाट सम्पूर्ण कार्य यी प्रतिवादीकै योजना बमोजिम भएको देखिएबाट र बच्चाले लगाएको मुन्द्रा लिने खाने उद्देश्यबाट नै प्रतिवादी प्रेरित भई कसुर अपराध गरेको पुष्टि भएको अवस्थामा त्यस्तो कार्य गर्ने मनसाय, उद्देश्य, आशय प्रतिवादीको थिएन भनी सजायमा कम गर्न मिल्दैन । अर्कोतर्फ अपराध हुँदाको अवस्था, परिस्थिति समय हेर्दा यी प्रतिवादीले बच्चालाई फकाउँदै लिई खोलाको किनारामा राखी त्यसको केही समयपछि एक्कासि मनमा षड्यन्त्र रची बच्चालाई खोलामा फाली हत्या गरेको पुष्टि भएको र वारदात घट्टाको समयको अन्तराल समेतलाई आंकलन गरी विश्लेषण गरी हेर्दा यी प्रतिवादीले बच्चालाई अभिभावकको स्वीकृति बेगर नै फकाएर लानु नै प्रतिवादीको ill intension हो । सो ill intension बाट प्रेरित भई पूर्वनियोजित षड्यन्त्रबाट नै नाबालक बच्चाले लगाएको सुनको मुन्द्रा लिने खाने उद्देश्यले कसुर अपराध गरेको देखिँदा र अपराध हुँदाको अवस्था,

परिस्थिति, समय समेतलाई मध्यनजर गरी हेर्दा प्रतिवादीले गरेको कार्य पूर्वनियोजित खराब मनसायप्रेरित भई बच्चालाई मारौं भन्ने उद्देश्य लिई अपराध गरेको प्रमाणित भएको अवस्थामा सजाय कम हुनुपर्ने भन्ने उक्त जिकिरसँग सहमत हुन सकिएन ।

तसर्थ सुरु म्याग्दी जिल्ला अदालतबाट प्रतिवादी सुवास विश्वकर्मालाई मुलुकी ऐन, चोरीको महलको ५ नं. तथा ज्यान सम्बन्धी महलको १ नं. विपरीत १३ नं. बमोजिमको कसुर अपराध गरेको ठहर गर्दै प्रतिवादीलाई ज्यान सम्बन्धी महलको १३ (३) नं. बमोजिम सर्वस्व सहित जन्म कैद र चोरीको १४ (३) नं. बमोजिम २ महिना कैद र जरिवाना रु. २५००/- बापत कैद गर्दै साधक जाहेरी गर्ने गरी भएको मिति २०६८।१०।१२।१५ को फैसला मिलेकै देखिँदा सदर हुने ठहर्छ । प्रतिवादीको पुनरावेदन जिकिर पुग्न सक्दैन । अरूमा तपसिल बमोजिम गर्नु ।

तपसिल

१. माथि इन्साफ खण्डमा लेखिए बमोजिम प्रतिवादी सुवास विश्वकर्मालाई ज्यान सम्बन्धी महलको १३ (३) नं. बमोजिम सर्वस्व सहित जन्म कैद हुने गरी सुरु म्याग्दी जिल्ला अदालतबाट भएको फैसला सदर हुने ठहरी फैसला भएकाले यस इन्साफमा चित्त नबुझे न्याय प्रशासन ऐन, २०४८ को दफा ९ (१) (ख) बमोजिम सर्वोच्च अदालतमा पुनरावेदन गर्नु भनी पुनरावेदनको म्याद दिनु ।
२. प्रस्तुत मुद्दामा प्रतिवादी सुवास विश्वकर्मालाई पुनरावेदन परे पुनरावेदनसाथ र पुनरावेदन पर्न नआएमा पुनरावेदन गर्ने म्याद समाप्त भएपछि साधक जाँचका लागि मिसिल सर्वोच्च अदालतमा पठाइदिनु ।
३. नक्कल माग्ने सरोकारवालालाई लाग्ने दस्तुर लिई नक्कल दिनु ।
४. प्रस्तुत मुद्दाको दायरीको लगत कट्टा गरी मिसिल नियमानुसार बुझाइदिनु ।

.....
शारदाप्रसाद घिमिरे
 न्यायाधीश

उक्त रायमा सहमत छु ।

.....
हरिप्रसाद घिमिरे
 मुख्य न्यायाधीश

इजलास अधिकृत: श्री यज्ञप्रसाद आचार्य
 क.अ : भूपिन विष्ट

इति संवत् २०६९ साल फाल्गुण ९ गते रोज ४ शुभम्.....।

श्री पुनरावेदन अदालत पोखरा

संयुक्त इजलास
माननीय न्यायाधीश श्री डिल्लीराज आचार्य
माननीय न्यायाधीश श्री राजकुमार वन

फैसला
संवत् २०६८ सालको फौ.पु.नं.२१९ (068-CS-0116)
(निर्णय नं.१६०)

मुद्दा:- कर्तव्य ज्यान ।

नवराज खनालको जाहेरीको नेपाल सरकार.....१ पुनरावेदक/वादी
विरुद्ध

काठमाडौं जिल्ला गोलढुङ्गा गा.वि.स.वडा नं.८ बस्ने कान्छी भन्ने कोपिला फुयाँल.....१ प्रत्यर्थी/प्रतिवादी

संवत् २०६८ सालको साधक नं. ०९ (068-cs-0173)
नि.नं. १६१

नवराज खनालको जाहेरीको नेपाल सरकार.....१ पुनरावेदक/वादी

विरुद्ध

काठमाडौं जिल्ला काभ्रेस्थली गा.वि.स.वडा नं. ४ भर भई हाल कारागार कार्यालय प्रत्यर्थी/प्रतिवादी
कास्कीमा थुनामा रहेका सरोज फुयाँल१

सुरु फैसला गर्ने :- मा.जि.न्या. श्री नीलकण्ठ उपाध्याय रेग्मी, कास्की जिल्ला अदालत ।

सुरु कास्की जिल्ला अदालतको मिति २०६७१२१२८१२ को फैसला उपर न्याय प्रशासन ऐन, २०४८ को दफा ८ (१) अन्तर्गत वादी नेपाल सरकारको पुनरावेदन परी तथा पुनरावेदन नगर्ने प्रतिवादीका हकमा साधकको रोहबाट दायर हुन आएको प्रस्तुत मुद्दाको संक्षिप्त तथ्य एवं ठहर यस प्रकार छ ।

कास्की जिल्ला पोखरा उप.म.न.पा.वडा नं. ६ डिहिकोपाटनस्थित रामबहादुर त्रिपाठीले सञ्चालन गरेको मदरल्यान्ड होटलको कोठाको २०८ नं. को ढोकाबाहिरबाट ताल्वा लगाएको, मास्टर चाबी प्रयोग गरी ढोका खोली प्रवेश गर्दा कोठामा विषादी तथा मृतकको शवबाट दुर्गन्धित आएको, कोठाभित्र २ बटा बिस्तारामध्ये उत्तरतर्फको खाटमाथि पश्चिम टाउको पूर्व खुट्टा भई बायाँ अर्ध-कोल्टे अवस्थामा मृत शव रहेको, शवको घाँटीदेखि तलको पूरै भाग ब्लाङ्केटले छोपिएको, मृतक रहेको खाटमुनि सेतो बूट्टे चप्पल रहेको, कोठाको उत्तरतर्फको भुइँमा रातो हरियो रङ्गको कुर्था सुरुवाल रहेको, बाँसको टेबलमा विभिन्न रङ्गका चुराहरू, लेडिज

कलेजी रङ्गको ब्याग, सो ब्यागभित्र विभिन्न रङ्गका चुराहरू रहेका, भुईँमा २ वटा बियर बोतल, सिल्भर कलरको विषादीको गन्ध आएको एउटा बट्टा रहेको, बिस्तारामा रहेको मृतक लासको कपाल लथालिङ्ग अवस्थामा दुवै आँखा सुन्निई बन्द, नाक मुखबाट रगत सहितको पदार्थ निस्केको, मुखमा ३ फिट लम्बाइको सेतो तन्ना कोचिएको, जिब्रो केही बाहिर निस्केको, घाँटीको दाहिनेतर्फको पछ्याडि कानमुनिको भाग रातो भई छाला उक्किएको उक्त मृतक लास अञ्जु फुयाँलको भन्ने घटनास्थल तथा लास जाँच प्रकृति मुचुल्का ।

Ram bahadur ghimire लेखिएको इन्ट्री बुकको फोटोकपी मिसिल संलग्न रहेको ।

मिति २०६७ साल असार १० गते सामाजिक परम्परा अनुसार मागी विवाह भएकी छोरी अञ्जु फुयाँल (खनाल) लाई ज्वाइँ सरोज फुयाँलले कोपिला फुयाँलसँगको प्रेम सम्बन्धका कारण उनकै आग्रह सल्लाह बमोजिम माइत भएकी छोरी अञ्जुलाई ललाई, फकाई गरी सपिड गर्ने, घुमफिर गर्ने बहानामा पारी काठमाडौँबाट पोखरामा ल्याई पोखरास्थित होटल मदरल्यान्डको कोठा नं.२०८ मा घाँटी थिची कर्तव्य गरी मारेको हुँदा निजलाई आवश्यक कारबाही गरी पाऊँ भन्ने व्यहोराको नवराज खनालको जाहेरी ।

उचाई अन्दाजी ५ फिट, हरियो कुर्था सुरुवाल हिलवाला जुता लगाएकी, कालो ब्याग साथमा बोकेकी, काठमाडौँ जिल्ला काभ्रेस्थली गा.वि.स.बस्ने वर्ष १९ की अञ्जु फुयाँलको खोजतालास गरी पाऊँ भन्ने व्यहोराको नवराज खनालले महानगरीय प्रहरी वृत्त महाराजगन्जमा दिएको हुलिया निवेदन ।

काठमाडौँ जिल्ला का.म.न.पा.वडा नं. १६ बालाजु स्थित उद्धव फुयाँलले सञ्चालन गरेको फुयाँल अटोपार्टस पसलको व्याकमुनी भुईँमा Armani लेखिएको कालो रङ्गको भोला फेला परेको सो भोला भित्र सुनको हार थान १, औँठी थान १, रातो रङ्गको पोते सहितको मँगलसुत्र थान १, सुनको भुम्का १ जोर Yasuda लेखिएको मोवाईल थान- १, फेला परेको भन्ने समेत व्यहोराको मिति २०६७।४।४ गतेको खानतलासी तथा बरामदी मुचुल्का ।

मानिस पक्राउ परी दाखिल गरेको भन्ने मिति २०६७।४।४ प्रहरी प्रतिवेदन ।

काठमाडौँ जिल्ला काभ्रेस्थली बस्ने गोपिनी न्यौपाने र विष्णुप्रसाद न्यौपानेको परिपञ्चमा मिति २०६७ आषाढ १० गते सामाजिक परम्परा रीतिरिवाज अनुसार ऐ. काठमाडौँ जिल्ला काभ्रेस्थली बस्ने सरोज फुयाँलसँग छोरी अञ्जु फुयाँल (खनाल) को मागी विवाह भएको हो । विवाह पश्चात् सरोज फुयाँलको आमा शान्ता फुयाँलले दाइजोको विषयमा कम भयो भनी मेरो छरछिमेकमा आई भनेकी, एक वर्षपछि छोराको विवाह गराउँछु भनी हाँक जवाफ दिएको अवस्था र हाल छोरी अञ्जु फुयाँललाई ज्वाइँ सरोज फुयाँलले कोपिला फुयाँलसँग प्रेम सम्बन्धका कारण उसकै आग्रह (सल्लाह) बमोजिम माइतमा भएकी छोरीलाई बोलाई पोखरा लगी कर्तव्य गरी मारेको हुँदा, केटो राम्रो छ, कुनै नराम्रो हुने छैन जे परेको हामी बेहोरौँला भनी जिम्मा लिने गोपिनी न्यौपाने र विष्णुप्रसाद न्यौपाने तथा शान्ता फुयाँल समेतकै मत सल्लाहमा छोरीलाई कर्तव्य गरी मारेको हुँदा कारबाही गरी पाऊँ भनी नवराज खनालले महानगरीय प्रहरी वृत्त महाराजगन्ज काठमाडौँमा मिति २०६७।४।३ मा दिएको जाहेरी ।

मृतकको लास पूरै सडेगलेको हुँदा मृत्युको कारण पत्ता लगाउन नसकिने र भिसेरा परीक्षणका लागि पठाउनुपर्ने भन्ने लास जाँच प्रतिवेदन ।

परीक्षण सामग्री परीक्षणको लागि पठाइएको पत्र मिसिल संलग्न रहेको ।

मेरो विगत २ वर्षअघिदेखि कोपिला फुयाँलसँग प्रेम सम्बन्ध थियो । निज कोपिला र मेरोबीचमा तत्काल फुयाँल फुयाँल थर परेकोले विवाह गरिएन । गोपिनी न्यौपाने र विष्णुप्रसाद न्यौपानेको सहयोगमा अञ्जु खनालसँग देखादेख भई दुवै घर परिवारको बीचमा मञ्जुरी भई राजीखुसीसाथ नै मैले गत आषाढ १० गते नै विवाह गरी ल्याएको हुँ । मेरो विवाह भएको थाहा पाएपछि कोपिला फुयाँलले मेरो आफन्त तथा आमासँग प्रेम प्रसँग सम्बन्धी विभिन्न कुराहरू गरी दबाव दिन थालेकी हो । मसँग समेत “मलाई धोका दिई अर्को विवाह गर्नु ” भन्ने दबाव दिएपछि “तिमीलाई विवाह गर्छु अञ्जुलाई छाड्छु” भनी कोपिलालाई वचन दिएँ । विवाहित श्रीमतीलाई कर्तव्य गरी मारी कोपिला फुयाँललाई विवाह गर्ने दुवैको योजना मत सल्लाह एवं कोपिलाकै आज्ञा बमोजिम मैले मिति २०६७३३२ गते माइती गएकी श्रीमतीलाई सपिङ्ग गर्न जान घुमफिर गरी आउने भनी बहानामा पारी मिति २०६७४१२ गते पोखरा ल्याई मदरल्यान्डको कोठा नं. २०८ मा सुतेको मौकामा श्रीमती अञ्जु फुयाँल (खनाल) को घाँटी थिची विषादी समेत मुखमा कोचाई कर्तव्य गरी मारेको हुँ । कोपिलासँगको मत, सल्लाह परिपञ्चमा घटना घटाएको हुँ अरू कोही कसैको संलग्नता छैन भन्ने व्यहोराको प्रतिवादी सरोज फुयाँलले अधिकार प्राप्त अधिकारी समक्ष गरेको साविती बयान कागज ।

आजभन्दा २ वर्ष पहिलादेखि मेरो र सरोज फुयाँलबीचमा प्रेम सम्बन्ध थियो । मसँग प्रेम सम्बन्ध हुँदाहुँदै निज सरोजले अञ्जु खनाल (फुयाँल) लाई मिति २०६७३११० गते विवाह गरेको भन्ने थाहा पाएँ । सरोजले अञ्जुसँग विवाह गरेपछि मलाई धोका दियो, मेरो जीवन बिगाऱ्यो भनी कराएपछि उसले अञ्जुलाई छोड्छु म तिमीलाई नै विवाह गर्छु भनी वचन दियो । त्यस पश्चात् हामी दुईको बीचमा अञ्जुलाई के कसरी हटाउने भन्ने विषयमा कुरा हुँदा अञ्जुलाई मारी हाम्रो बाटोबाट हटाउने भनी योजना भए पश्चात् उसले अञ्जुलाई मलेखुतर्फ लगी मारी खोलामा फाली हटाउँछु भनेको हो । अञ्जुलाई हटाएपछि मेरो र सरोजको विवाह गर्ने भन्ने सल्लाह बमोजिम मिति २०६७४१२ गते यी सरोजले मेरै वचन अनुसार अञ्जुलाई सपिङ्ग गर्ने, घुमफिर गर्ने भन्ने बहाना पारी पोखरा पुऱ्याई होटल मदरल्यान्डको २०८ नं. कोठामा राति सुतेको मौकामा घाँटी थिची विषादी समेत मुखमा कोचाई कर्तव्य गरी मारेको हो । मसँग मलेखुतर्फ लगी अञ्जुलाई मारु भनेको थियो । पोखरामा मुऱ्याई मारेछ भन्ने समेतको व्यहोराको कोपिला फुयाँलले अधिकार प्राप्त अधिकारी समक्ष गरेको बयान कागज ।

साउने छल्ल भनी माइतीमा आएकी दिदी अञ्जु फुयाँललाई सपिङ्ग गर्न जाने भनी भिनाजु सरोज फुयाँलले मिति २०६७४१२ गते फोन गरी बोलाउनुभएपछि म समेत दिदीको साथ लागी चप्पल कारखाना चोकसम्म आई दिदीलाई भिनाजुको जिम्मा लगाएकी हुँ । सपिङ्ग गर्न जाने घुमफिर गर्ने जाने भनी बहाना बनाई भिनाजु सरोजले दिदीलाई पोखरा पुऱ्याई कर्तव्य गरी मारेको थाहा पाएँ । सरोज फुयाँलको विगतदेखि नै कोपिला फुयाँलसँग प्रेम सम्बन्ध रहेको दिदी अञ्जुलाई मारी बाटोबाट हटाएपछि कोपिला फुयाँललाई विवाह गर्ने भन्ने योजना सल्लाह बमोजिम निजैसँगको मिलेमतोमा भिनाजु सरोज फुयाँलले दिदी अञ्जु फुयाँल (खनाल) लाई घाँटी थिची विषादी समेत कोचाई कर्तव्य गरी मारेको हुँदा कारवाही हुनुपर्छ भन्ने व्यहोराको रञ्जु खनालको कागज ।

गोपिनी न्यौपाने र विष्णुप्रसाद न्यौपानेले केटा देखाउन ल्याएपछि कुरा मिलि मिति २०६७३११० गते छोरी अञ्जु खनालको सरोज फुयाँलसँग विवाह गरी दिएका हौ । आषाढ ३२ गते साउने संक्रान्ती मान्न भनी आएकी छोरी अञ्जुलाई सपिङ्ग गर्न लाने भनी ज्वाइँ सरोजले मिति २०६७४१२ गते फोन गरी बोलाएपछि पठाई दिएकी हुँ । सपिङ्ग गर्न जाने भनी गएकी छोरीलाई ज्वाइँ सरोजले त्यसै दिन बेलुका पोखराको होटल मदरल्यान्डको कोठामा कर्तव्य गरी मारेको भन्ने वारदात पश्चात् थाहा पाएँ । यी सरोज फुयाँलको विगतदेखिकै कोपिला फुयाँलसँग प्रेम सम्बन्ध रहेको सो कुरा सरोजको आमा शान्त फुयाँललाई समेत थाहा भएको, दाइजो कम भयो भनी कुरा

काट्टै हिँडेका, १ वर्षपछि छोराको विवाह धुमधामसँग गराउँछु भनी हिँडेकी, मेरी छोरी अञ्जुलाई पन्छाउन पाए कोपिलासँग विवाह गर्ने गराउने भन्ने सरोज फुयाँल शान्ता फुयाँल तथा कोपिला फुयाँलको मत सल्लाह योजनामा ज्वाइँ नाताको सरोज फुयाँलले छोरी अञ्जुलाई पोखरा लगी होटल मदरल्यान्डको कोठा नं. २०८ भित्र राति सुतेको मौकामा घाँटी थिची विषादी मुखमा कोचाई कर्तव्य गरी मारेको हुँदा अभियुक्तहरूलाई कडा कारबाही हुनुपर्दछ भन्ने मिना खनालको कागज ।

माइतीमा साउने बार्न भनी आएकी भतिजी अञ्जु फुयाँललाई ज्वाइँ सरोज फुयाँलले मिति २०६७।४।२ गते सपिङ्ग गर्ने घुमफिर गर्ने भनी बहानामा पारी माइती घरबाट बोलाई पोखरामा लगी बास बसेको होटल कोठामा राति सुतेको मौकामा घाँटी थिची कर्तव्य गरी मारेको कुरा थाहा पाएँ । यी सरोजको आमा शान्ता फुयाँलले विगतमा हाम्रो घरमा आएर सरोजको विवाहमा दाइजो कम भएको अबको एक वर्षपछि, प्रशस्तै दाइजोवाला केटीसँग सरोजको विवाह गराउँछु भनी भनेकी, अभियुक्त सरोजको कोपिला फुयाँलसँग विगतदेखि प्रेम सम्बन्ध रहेको सो कुरा थाहा पाई शान्ता फुयाँलले छोराको विवाह पुनः कोपिला फुयाँलसँग गराउने भन्ने सोचमा कोपिला फुयाँल तथा सरोज फुयाँलसँग सरसल्लाह गरी सोही योजना बमोजिम अञ्जु फुयाँललाई कर्तव्य गरी मारेको भन्ने राधिका अधिकारीको कागज ।

सरोज फुयाँलले मिति २०६७।४।२ गते आफ्नै श्रीमती अञ्जु फुयाँललाई मदरल्यान्ड होटलको कोठा नं. २०८ मा घाँटी थिची कर्तव्य गरी मारेको भन्ने मैले मिति २०६७।४।४ गते थाहा पाएँ । आफ्नै श्रीमती मारेपछि यी अभियुक्त त्यसै राति मैले सञ्चालन गरेको होटल मनकामनामा आई बसेका रहेछन् हाम्रो होटलमा आउँदा सरोज श्रेष्ठ भनी नाम वास्तविक नाम हाँटी इन्ट्री गरेका हुन् । विगतदेखिकै प्रेम सम्बन्ध भएकी कोपिला फुयाँललाई विवाह गर्ने भन्ने योजनामा निज सरोजले आफ्नै विवाहित श्रीमती अञ्जु खनाललाई कर्तव्य गरी मारेका रहेछन् भन्ने कुरा थाहा पाएँ भन्ने राजु कुँवरको कागज ।

नाम Ram bahadur ghimire हो । श्रीमान् श्रीमती हौं भर्खर भर्खर विवाह गरी घुम्न आएका हौं, भनी मिति २०६७।४।२ गते मैले सञ्चालन गरेको होटल मदरल्यान्डको कोठा नं. २०८ मा बसेको सरोज फुयाँलले आफ्नै श्रीमती अञ्जु फुयाँललाई सोही राति सुतेको मौकामा घाँटी थिची विषादी समेत कोचाई मारेका रहेछन् भन्ने पछि थाहा पाएँ । त्यस रात सो कोठाबाट कुनै अवाज सुनिएको होइन । श्रीमतीलाई मारेपछि निज कति बेला निस्की गए थाहा भएन । वारदात पश्चात् मात्र प्रहरी टोली पुगेपछि घटनाबारे थाहा पाएँ । विगतदेखि कै कोपिला फुयाँलसँगको प्रेम सम्बन्ध रहेका कारण श्रीमतीलाई मारेपछि निजलाई विवाह गर्ने कोपिलासँगको योजना सल्लाहमा यी सरोज फुयाँलले आफ्नै श्रीमतीको हत्या गरेका रहेछन् भन्ने थाहा पाएँ भन्ने होटल सञ्चालक रामबहादुर त्रिपाठीको कागज ।

अञ्जु फुयाँल मेरी बहारी हुन् । भान्दाइ नाताका विष्णुप्रसाद न्यौपाने र गोपिनी न्यौपानेले कुरा चलाई अञ्जुसँग छोरा सरोजको मिति २०६७।३।१० गते मागी विवाह भएको हो निज छोरा बहारी नै यही आषाढ ३२ गते संक्रान्ती मान्न भनी ससुराली गएका थिए । छोरा घरमा आएको र बहारी माइतीमा नै थिइन्, यसै अवस्थामा छोरा सरोजले बहारी अञ्जुलाई सपिङ्ग गर्न जाने घुमफिर गर्ने भन्ने बहाना पारी ससुरालीबाट बोलाई पोखरा पुऱ्याई कर्तव्य गरी मारेको भन्ने थाहा पाएँ । छोरा सरोजले कोपिलासँगको प्रेम सम्बन्धका कारण आफ्नै श्रीमती अञ्जु फुयाँल (खनाल) लाई कर्तव्य गरी मारी कोपिलासँग विवाह गर्ने भन्ने योजना सल्लाहमा श्रीमतीलाई मारेको रहेछ । सो घटनामा मेरो कुनै संलग्नता छैन बहारी अञ्जुको खिलाफ मेरो कुनै रिसइवी थिएन भन्ने समेत व्यहोराको शान्ता फुयाँलको कागज ।

सरोज फुयाँल मेरो मामाको छोरा हो । निजको अञ्जु फुयाँलसँग मागी विवाह भएको हो । यी सरोजले कोपिला फुयाँलसँगको प्रेम सम्बन्धका कारण निजलाई विवाह गर्ने भन्ने योजना सल्लाहमा विभिन्न बहाना बनाई श्रीमती अञ्जुलाई पोखरा पुऱ्याई मिति २०६७।४।२ गते राति कर्तव्य गरी मारेको भन्ने थाहा पाएँ । निज कोपिला फुयाँल र सरोजको बीचमा प्रेम सम्बन्ध भएको कुरा सरोजको अञ्जुसँगको विवाह पश्चात् मात्र थाहा पाएको हुँ । सरोजसँग मेरो प्रेम सम्बन्ध छ उसको र मेरोबीच शारीरिक सम्पर्क समेत भएको छ । उसले मलाई छाडी अरूलाई विवाह गर्न पाउँदैन भनी कोपिलाले भनेकी थिई । यिनै कोपिलासँगको प्रेम सम्बन्धका कारण सरोजले आफ्नै श्रीमतीको हत्या गरेको रहेछ भन्ने व्यहोराको सुरेश नेपालको कागज ।

सरोजको विवाह गर्ने भन्ने थाहा पाएपछि हामी श्रीमान् श्रीमतीले कुरा चलाई यी जाहेरवालाका छोरा तथा सरोजको विवाहको लागि भनी जाहेरवाला र सरोजको घरपरिवारको बीचमा सम्पर्क गराइदिएका हौं । दुवै घरपरिवार तथा केटाकेटी दुवैको मञ्जुरी तथा राजीखुसीसाथ नै मिति २०६७।३।१० गते सरोजको विवाह अञ्जु खनालसँग भएको हो । विवाहपछि सरोजको आचरण व्यवहार कस्तो थियो ? ख्याल भएन विवाह पूर्व उसको बानी व्यहोरा राम्रो थियो । पछि सरोजले आफ्नै विवाहिता श्रीमती अञ्जु फुयाँल (खनाल) लाई पोखरामा पुऱ्याई कर्तव्य गरी मारेको भन्ने थाहा पाएँ । यी सरोज फुयाँलको कोपिला फुयाँलसँग विगतदेखि नै प्रेम सम्बन्ध रहेको जस अनुसार यी सरोजले आफ्नै श्रीमती अञ्जु फुयाँललाई कर्तव्य गरी मारी कोपिला फुयाँललाई विवाह गर्ने भनी योजना सल्लाहमा कोपिलाको आज्ञा बमोजिम नै श्रीमती अञ्जु फुयाँललाई सरोजले कर्तव्य गरी मारेको रहेछ । सो वारदातमा हाम्रो कुनै संलग्नता छैन भन्ने व्यहोराको गोपिनी न्यौपाने तथा विष्णुप्रासद न्यौपानेको कागज ।

कोपिला फुयाँलसँग प्रेम सम्बन्धका कारण सरोज फुयाँलले आफ्नै श्रीमती अञ्जु फुयाँललाई विभिन्न बहाना बनाई पोखरा लगी कर्तव्य गरी मारेको भन्ने थाहा पाएँ । श्रीमती मारिसकेपछि प्रेमीका कोपिला फुयाँलसँग विवाह गर्ने भन्ने निजै कोपिला र सरोजको बीचमा सल्लाह र सहमति भई अञ्जु फुयाँलको कर्तव्य गरेको भन्ने थाहा पाएँ भन्ने समेत व्यहोराको सरिता फुयाँल एवं मीरा फुयाँलको कागज ।

काठमाडौं काभ्रेस्थली घर भएका सरोज फुयाँलले नवविवाहिता श्रीमती अञ्जु फुयाँललाई मिति २०६७।४।२ गते राति पोखरास्थित मदरल्यान्ड होटलको कोठा नं.२०८ भित्र घाँटी थिची विषादी समेत कोचाई कर्तव्य गरी मारेको भन्ने थाहा पाएँ । यी अभियुक्तले घुमफिर गर्ने, हनिमुन मनाउने भन्ने बहाना बनाई श्रीमती अञ्जुलाई पोखरामा ल्याई मारेको रहेछ । निज सरोज फुयाँलको कोपिला फुयाँलसँग विगतदेखिकै प्रेम सम्बन्ध रहेको र सोही सम्बन्धको कारणबाट अञ्जुलाई मारेपछि कोपिला फुयाँललाई विवाह गर्ने भन्ने सरोज र कोपिला फुयाँलको मतसल्लाह बमोजिम अञ्जु फुयाँललाई सरोज फुयाँलले कर्तव्य गरी मारेका रहेछन् भन्ने व्यहोराको बुझिएका गोविन्दप्रसाद शर्मा समेतका व्यक्तिले गरेको कागज ।

अञ्जु खनालसँग सरोजले विवाह गरेको भन्ने मैले थाहा पाएपछि सरोजलाई गाली गर्ने रिसाउने तथा यसको सम्पर्कबाट मेरो चरित्रमा दाग लागेको कुरा गरी दबाव दिन थालेपछि यसले आफ्नो श्रीमतीलाई छाडी मलाई विवाह गर्छु भनी वचन दिएको हो । अञ्जुसँगको विवाह पश्चात् नै मैले सरोजको आमा तथा सुरेश नेपालसँग मेरो र सरोजको बीचमा भएको सम्बन्धको बारेमा कुरा खोलेकी हुँ । अञ्जुलाई मारी हाम्रो बाटोबाट पन्छाउने र हामी दुवैको विवाह गर्ने भन्ने कुरा गरी योजना सल्लाह बमोजिम सरोजले आफ्नो श्रीमतीलाई कर्तव्य गरी मारेको हो । सो घटनामा अन्य कोही कसैले सहयोग गरे नगरेको मलाई थाहा भएन भन्ने प्रतिवादी कोपिला फुयाँलको ततिम्बा बयान कागज ।

श्रीमती अञ्जु फुयाँललाई मारी कोपिला फुयाँलसँग विवाह गर्छु भनी कोपिलालाई वचन दिए अनुसार निजै कोपिला र मेरो योजना सल्लाह बमोजिम म एकलैले श्रीमतीलाई कर्तव्य गरी मारेको हुँ। मेरो अर्को विवाह गर्ने भन्ने सम्बन्धमा आमासँग कुनै कुरा भएको होइन। अञ्जुलाई कर्तव्य गरी मार्ने भन्ने कुरा आमा शान्ता फुयाँललाई थाहा छैन भन्ने समेत व्यहोराको प्रतिवादी सरोज फुयाँलको ततिम्बा बयान कागज।

प्रतिवादी सरोज फुयाँलले मिति २०६७।४।२ गते राति पोखरा उप.म.न.पा.६ डिहिकोपाटान लेकसाइडस्थित होटल मदरल्यान्डको २०८ नं. को कोठाभित्र निजको नवविवाहिता श्रीमती अञ्जु फुयाँललाई घाँटी थिची हत्या गरेको र मृतकले पानी खोजी मुख खोली आँ गर्दा आफूले काठमाडौँदेखि ल्याएको विष हालिदिएको र मुखमा तन्ना कोची विभत्स तरिकाले हत्या गरेकोले प्रतिवादी सरोज फुयाँलको उक्त कार्य मुलुकी ऐन, ज्यान सम्बन्धी महलको १ र १३(३) नं. विपरीतको कसुर हुँदा १३(३) नं. बमोजिम सजाय गरी पाउँ अर्का प्रतिवादी कोपिला फुयाँलले निज अञ्जु फुयाँललाई मार्ने योजनामा संलग्न देखिएकोले निजलाई ज्यान सम्बन्धी महलको १ र १३(४) नं.को कसुरमा ऐ.१३(४) नं. बमोजिम सजाय हुन मागदावी लिएको भन्ने समेत व्यहोराको वादी नेपाल सरकारको अभियोग पत्र।

मृतक अञ्जुसँग मेरो २०६७।३।१० मा विवाह भएको हो। विवाहदेखि नै निज श्रीमती मलाई मन परेकी थिइन्। त्यसैले योजनाबद्ध ढंगले सदाको लागि पन्छाउने विचारले षडयन्त्र रची जाहेरीमा उल्लिखित व्यहोरा बमोजिम नै २०६७।४।२ मा काठमाडौँबाट पोखरा ल्याई मदरल्यान्ड होटलको कोठा नं. २०८ मा बसी अधिकार प्राप्त अधिकारी समक्ष भएको बयान व्यहोरामा उल्लिखित व्यहोरा र तरिकाबाट मैले नै मेरो श्रीमती अञ्जु खनाललाई हत्या गरी भोलिपल्ट काठमाडौँ फर्किआएको हुँ। निजलाई मार्न भनी मैले अरू कसैको सरसल्लाह र सहयोग लिएको होइन। म एकलैले वारदात घटाएको हो। कोपिला फुयाँलसँग विगत १^{१/२} वर्ष अगाडिदेखि हालसम्म प्रेम सम्बन्ध कायम रहेको व्यहोरा साँचो हो। तर निजले मार्न लगाएको भनिएको कुरा भुट्टा हो। म उपरको अभियोग साँचो हो। सो अनुसार सजाय भोग्न तयारै छु भन्ने समेत व्यहोराको प्रतिवादी सरोज फुयाँलले अदालतमा गरेको बयान।

सरोज फुयाँलसँग मेरो चिनजान र प्रेम सम्बन्ध भएको कुरा साँचो हो। निजको विवाह भएको कुरा मलाई थाहा थिएन। हामीहरूबीच विवाहको कुरा समेत भएको थिएन। निजसँग कहिलेकाहीं भेटघाट र फोन सम्पर्क समेत हुने गर्दथ्यो। निजले आफूले विवाहको ३ दिन अगाडि म चितवन सौराहा जान्छु भनेका थिए। त्यही दिनदेखि निजसँग मेरो फोन सम्पर्क र भेटघाँट समेत भएको छैन। म उपरको अभियोग भुट्टा हो। मलाई दावी बमोजिम सजाय हुनुपर्ने होइन भन्ने समेत व्यहोराको प्रतिवादी कोपिला फुयाँलले अदालतमा गरेको बयान।

जाहेरवाला नवराज खनाल, मौकामा बुझिएका मानिस मिना खनाल, सघन अधिकारी र रञ्जु खनाल तथा प्रतिवादी कोपिला फुयाँलको साक्षी हेमन्त फुयाँल, परशुराम फुयाँल, शम्भु फुयाँलले गरेको बकपत्र मिसिल संलग्न रहेछ।

केन्द्रीय प्रहरी विधि विज्ञान प्रयोगशालाबाट परीक्षण भएको भौतिक सबुद परीक्षण प्रतिवेदन मिसिल संलग्न रहेछ।

प्रतिवादी सरोज फुयाँल उपर परेको किटानी जाहेरीको आधारमा निजलाई पक्राउ गरी बयान गराउँदा एक डेढ वर्ष पहिलादेखि कोपिला फुयाँलसँग प्रेम रहेको अञ्जु फुयाँलसँग विवाह गरेपछि कोपिला फुयाँलले मलाई धोका दिने भनी भनेकीले अञ्जुलाई तर्काउने सल्लाह अनुसार पोखरा ल्याई मदरल्यान्ड होटलमा सुतेकी श्रीमतीको

घाँटी अँठ्याई मुखमा विष हाली मारी गएको भनी गरेको बयान व्यहोरा घाँटी अँठ्याएकोमा घाँटीमा दाग छ विष खुवाएकोमा २०० मि.लि.को विषादीको बट्टा फेला परेको छ र भिसेरा जाँचबाट Phosphoral insecticide भन्ने उल्लेख भएवाट पुष्टि भएको छ । यसरी हेर्दा आफ्नो अर्कै केटीसँग प्रेम रहेको, अभिभावकले अञ्जुसँग विवाह गरिदिएको देखिएवाट अञ्जुलाई पन्छाउन पोखरा ल्याई मारेको देखिँदा प्रतिवादी सरोज फुयाँलले मृतक अञ्जु फुयाँललाई कर्तव्य गरी मारेको ठहर्दछ र निज प्रतिवादी सरोज फुयाँललाई मुलुकी ऐन, ज्यान सम्बन्धी महलको १३(३) नं. अनुसार सर्वस्व सहित जन्मकैद हुने ठहर्छ । प्रतिवादी कोपिला फुयाँलको हकमा हेर्दा कोपिला फुयाँलले मार्न भनेको देखिँदैन । घटनास्थलमा उपस्थित भएको देखिँदैन । मार्न लाग्यो भन्ने थाहासम्म भई सम्पर्क गरेको देखिन्छ । ज्यान मार्छ भन्ने चाल पाई जाहेर नगरी ज्यान मारिसकेपछि जाहेर भयो भने त्यस्तो चाल पाई जाहेर नगर्नेलाई १(एक) वर्ष सम्म कैद गर्नुपर्छ भन्ने ज्यान सम्बन्धी महलको २६ नं. को व्यवस्था हुँदा आफूसँग विवाह गर्न अञ्जु फुयाँललाई मार्न लाएको छ भनी जाहेर नगरेको हुँदा प्रतिवादी कोपिला फुयाँललाई मुलुकी ऐन, ज्यान सम्बन्धी महलको २६ नं.ले १ (एक) वर्ष कैद हुने ठहर्छ भन्ने सुरु कास्की जिल्ला अदालतको मिति २०६७।१२।२८।२ को फैसला ।

प्रेम सम्बन्धलाई विवाहमा परिणत गर्ने प्रतिवादीहरूको चाहना अनुसार आपसी सल्लाह र योजना मुताविक नै हत्या भएको तथ्यलाई प्रतिवादी सरोजले हत्या गर्नु पूर्व र हत्या गरिसकेपछि पनि कोपिलालाई फोन तथा म्यासेज गरेको भन्ने निजको भनाइलाई दूर सञ्चारको टावर सम्पर्क अभिलेख (कल डिटेक्टर) ले पुष्टि गरेको छ । मान्छे लगाएर मार्नु भनी कोपिलाले सल्लाह दिनुलाई मार्ने कार्यमा वचन दिएको देखिएकोले ज्यान सम्बन्धीको १३(४) को अवस्था विद्यमान देखिन्छ । प्रतिवादी कोपिला फुयाँलको वचन र सहमतिमा नै मृतक मारिएको तथ्य मिसिल प्रमाणहरूबाट पुष्टि भएको देखिँदा देखिँदै कोपिला फुयाँलले मार्न भनेको देखिँदैन भनी गरिएको सुरु अदालतको तर्क ज्यान सम्बन्धी महलको १३(४) नं. को भावना विपरीत भै कोपिला फुयाँलको हकमा सुरुले लिएको आधार त्रुटिपूर्ण भै कोपिला फुयाँलको कसुरमा संलग्नता रहेको मिसिल प्रमाणबाट पुष्टि भएकोले ज्यान सम्बन्धी महलको २६ नं. बमोजिम १ वर्ष कैद सजाय गर्ने गरेको हदसम्म त्रुटिपूर्ण भै बदरभागी भएकोले सो हदसम्मको फैसला बदर गरी यी प्रतिवादी कोपिला फुयाँललाई अभियोग दाबी बमोजिम ज्यान सम्बन्धीको १३(४) नं. बमोजिमको कसुर कायम गरी सजाय गरी पाऊँ भन्ने समेत व्यहोराको वादी नेपाल सरकारको मिति २०६८।७।१ को पुनरावेदन पत्र ।

यस अदालतको मिति २०६८।९।११ को आदेशानुसार प्रस्तुत मुद्दा प्रतिवादी सरोज फुयाँलको हकमा साधक दायरीमा दर्ता भै पेस भएको रहेछ ।

यसमा प्रतिवादी कोपिला फुयाँल उपर ज्यान सम्बन्धीको १३(४) नं. बमोजिम अभियोग दाबी भएको र प्रतिवादी सरोज फुयाँल र प्रतिवादी कोपिलाको बीचमा प्रेम सम्बन्ध भै प्रतिवादी सरोज फुयाँलले विवाहिता श्रीमती अञ्जु फुयाँललाई मार्ने सरसल्लाह गरेको भनी अधिकार प्राप्त अधिकारी समक्ष गरेको बयानबाट देखिन आएको छ । प्रतिवादी कोपिला र प्रतिवादी सरोजको बीचमा वारदातको दिनमा पटक पटक मोबाइलमा फोन सम्पर्क भइरहेको पुष्टि हुन आएको समेतका प्रमाणको यथोचित विवेचना र मुल्यांकन नै नगरी अभियोग दाबीभन्दा पृथक् ज्यान सम्बन्धी महलको २६ नं. अनुसार प्रतिवादी कोपिला फुयाँललाई कसुर गरेको ठहर्‍याई सुरु जिल्ला अदालतले गरेको फैसला प्रमाणको मुल्यांकनको रोहबाट फरक पर्न जाने देखिन आएकोले अ.व.२०२ नं.बमोजिम प्रतिवादी कोपिला फुयाँललाई फिर्काई उपस्थित भएपछि वा अवधि नाघेपछि नियमानुसार पेस गर्नु भन्ने यस अदालतको मिति २०६८।१०।३।३ को आदेश ।

यस अदालतको ठहर

नियमानुसार साप्ताहिक तथा दैनिक पेसी सूचीमा चढी पेस हुन आएको प्रस्तुत मुद्दामा पुनरावेदन सहितको मिसिल कागजात अध्ययन गरी पुनरावेदक वादी नेपाल सरकारको तर्फबाट उपस्थित हुनुभएका विद्वान् उपन्यायाधीवक्ता श्री गोविन्दप्रसाद बरालले कोपिला फुयाँलको सल्लाह र योजना अनुरूप अञ्जु फुयाँलको घाँटी थिची मारेको भनी सह-अभियुक्त सरोज फुयाँलले अञ्जु फुयाँललाई मार्नुको कारण, योजना र तरिका समेत स्पष्ट उल्लेख गरी अधिकार प्राप्त अधिकारी समक्ष बयान गरेका र अदालतमा समेत आफूले हत्या गरेकोमा साबित रहेका छन् । हत्या गर्नुको कारण यी प्रतिवादीसँगको प्रेमसम्बन्ध र हत्यापछि यिनीहरूबीच वैवाहिक सम्बन्ध कायम गर्ने मत सल्लाह समेत देखिएको स्थिति छ । मार्ने उद्देश्यका साथ काठमाडौँबाट पोखरा ल्याउने क्रममा कोपिला फुयाँल र सरोज फुयाँलका बीचमा पटकौँ कुराकानी भएको भन्ने कल डिटेक्टरबाट देखिएका समेतका तथ्यहरूले अञ्जु फुयाँलको हत्यामा कोपिला फुयाँलको संलग्नता रहेको देखिएकोले सरोज फुयाँलको हकमा सुरुले गरेको फैसला सदर गरी कोपिला फुयाँललाई ज्यान सम्बन्धी महलको १३(४) बमोजिम सजाय हुनुपर्दछ भनी बहस प्रस्तुत गर्नुभयो ।

यसैगरी प्रतिवादी कान्छी भन्ने कोपिला फुयाँलको तर्फबाट रहनुभएका विद्वान् अधिवक्ता श्री ज्ञानेश्वर पराजुलीले सुरु जाहेरीमा कोपिला फुयाँलको नाम नै उल्लेख भएको छैन । चिकित्सकको रायमा मृत्युको कारण खुल्न पनि सकेको छैन । घटना पश्चात् तत्काल स्थानीय रूपमा भएको समूहगत दबाब समेतको मनोवैज्ञानिक कारणले प्रतिवादी कोपिला फुयाँलबाट भए गरिएको अधिकार प्राप्त अधिकारी समक्षको बयान कागजको मात्र आधारमा कसूरदार कायम गरी ज्यान सम्बन्धी महलको २६ नं बमोजिम एक वर्ष कैद गर्ने सजाय गरेको फैसला नै पनि अन्यायपूर्ण छ । सो सम्बन्धमा कोपिला फुयाँलको पुनरावेदन नपरेकोले थप बहस (जिकिर) गर्न नमिले पनि अ.व. २०२ नं को प्रयोजनार्थ यसअघि भएको संयुक्त इजलासको आदेशमा खुलाइएको आधार न्यायोचित छैन । ज्यान सम्बन्धी महलको २६ नं मा तोकिएको भन्दा बढी सजाय गर्नु कसुरको मात्राभन्दा बढी सजाय हुन जाने हुँदा सुरु कास्की जिल्ला अदालतले गरेको फैसला नै सदर हुनु न्यायको रोहमा मनासिब छ भनी बहस प्रस्तुत गर्नुभयो ।

उपरोक्तानुसार विद्वान् उपन्यायाधीवक्ता एवम् विद्वान् अधिवक्ताले गर्नुभएको बहस सुनी इन्साफतर्फ विचार गर्दा फैसला अनुसार ज्यान सम्बन्धी महलको १३(३) नं बमोजिम सर्वस्व सहित जन्मकैदको सजाय ठहर भएका प्रतिवादी सरोज फुयाँलको पुनरावेदन नपरेकोले साधकको रोहबाट र ज्यान सम्बन्धी महलको २६ नं अनुसार एक वर्ष कैद हुने ठहरेका प्रतिवादी कान्छी भन्ने कोपिला फुयाँलको पनि पुनरावेदन नपरे पनि निजका सम्बन्धमा भएको फैसला मिलेन भनी वादी नेपाल सरकारको तर्फबाट परेको पुनरावेदनको रोहबाट हेरी सुरु कास्की जिल्ला अदालतले गरेको फैसला मिले नमिलेको के रहेछ ? भन्ने सम्बन्धमा नै निर्णय दिनुपर्ने देखियो ।

२०६७।३।१० गतेका दिन परम्परागत संस्कार अनुसार अञ्जु खनालसँग विवाह गरी दाम्पत्य जीवन आरम्भ गरेका सरोज फुयाँलले, प्रेमिका कान्छी भन्ने कोपिला फुयाँलको मत सल्लाह, दबाब र योजनामा, तत्काल माइतीमा रहेकी आफ्नै श्रीमती अञ्जु खनाल (फुयाँल) लाई कपडा किन्न जाने भनी २०६७।४।२ गतेका दिन बोलाई, पोखराको डिहिकोपाटनस्थित मदरल्यान्ड होटलमा ल्याई, रामबहादुर घिमिरेको नक्कली नामले दोस्रो तलामा रहेको कोठा नं २०८ बुक गरी, सोही कोठामा राखी, राति बियर खाई-खुवाई, मस्त निदाएको मौकामा छातीमाथि चढी दुवै हातले घाँटी अठ्याई, बेहोस पारेपछि निज प्याक प्याक गरेको अवस्थामा, काठमाडौँबाटै आफैँले लिई आएको विषादीको केही हिस्सा उनको मुखमा हाली दिई, तन्नाको डल्लो पारी मुखमा कोचारी दिई, हत्या गरी, ढोका थुनी भागेको (स ७ ज) भनी अधिकार प्राप्त अधिकारी समक्ष बयान गर्दा आरोपित कसुरमा पूर्ण रूपमा साबित रहेका छन् ।

अदालतमा बयान गर्दा सोही प्रक्रियाले हत्या गरेको तथ्यलाई सविस्तार उल्लेख गर्दै स्वीकार गरी हत्यामा कोपिला फुयाँलको संलग्नतालाई सम्म इन्कार गरेका छन् र मार्नुपर्ने कारणमा श्रीमती अञ्जु खनाल (फुयाँल) मन नपरेकोले मारेको भनी उल्लेख गरेका छन् ।

कोठाभित्र प्रवेश गर्दा विषादी र शवबाट दुर्गन्ध आएको, सिल्भर कलरको २०० एम.एल. को विषादीको खाली सिसी रहेको, प्लास्टिकको डस्टबिनमा विषादीको बिको रहेको, लामो कपाल लथालिंग देखिएको, दुवै आँखा सुन्नई बन्द रहेका, नाकबाट रगत सहितको तरल पदार्थ बगेको, मुखमा तीन फिट लम्बाइको तन्ना कोचिएको, जिब्रो केही बाहिर रहेको, टाउकोको बाहिरी भाग गिलो गिलो भएको, मुखबाट रगत सहितको तरल पदार्थ आई बेडसमेत भिजेको, दुईवटा बियरका खाली सिसी र थोरै चिप्स टेबुलमा रहेको, मलद्वार तथा योनीबाट तरल पदार्थ निस्केको भन्ने समेत २०६७।४।४ को घटनास्थल प्रकृति मुचुल्काको व्यहोरा निजको साबिती बयानमा उल्लेख भएको वारदातको व्यहोरासँग समग्र रूपमा नै मिल्न गएको छ ।

लास सडी गली सकेको कारणले मृत्युको कारण खुलाउन नसकिने भन्ने शव परीक्षण प्रतिवेदनबाट देखिए पनि वैज्ञानिक जाँचका लागि पठाइएको नमुनामा विषादी पाइएको (The sample no.3 has shown positive test for organo - phosphorus insecticide) भन्ने परीक्षण प्रतिवेदन प्राप्त हुन आई मिसिल संलग्न रहेको देखिन्छ ।

आरोपित कसुरमा सरोज फुयाँलको स्वीकारोक्ति हुनुका अतिरिक्त, भिसेरा जाँच प्रतिवेदनको राय, घटनास्थल प्रकृति मुचुल्का एवम् लास जाँच प्रकृति मुचुल्कामा रहेको व्यहोरासहितका संकलित प्रमाणहरूले अञ्जु खनाल (फुयाँल) को हत्यामा निजको कर्तव्यलाई शंकारहित तवरले पुष्टि गरेकोले प्रतिवादी सरोज फुयाँललाई मुलुकी ऐन, ज्यान सम्बन्धी महलको १ नं को कसुरमा १३(३) नं बमोजिम सर्वस्वसहित जन्म कैद गर्ने गरेको सुरुको फैसला न्यायोचित नै देखिन आयो ।

अञ्जु खनाल (फुयाँल) को हत्याको सन्दर्भमा प्रतिवादी कान्छी भन्ने कोपिला फुयाँलको संलग्नतालाई ज्यान सम्बन्धी महलको २६ नं अनुसारको कसुर ठहराई निजलाई एक वर्ष कैद गर्ने गरी सुरु कास्की जिल्ला अदालतबाट फैसला भएको देखिन्छ । सो सम्बन्धमा प्रतिवादी कोपिला फुयाँलको पुनरावेदन नपरी चित्त बुझाई बसेकोले अञ्जु खनाल (फुयाँल) को हत्याको कसुरमा केही न केही रूपमा रहेको आफ्नो संलग्नतालाई निजले समेत स्वीकार गरेकै मान्नुपर्ने हुन आयो । निजको संलग्नता के कस्तो हो र संलग्नताको आधारमा के कस्तो दण्डात्मक कसुर ठहर हुनुपर्ने देखिन्छ ? भन्ने मात्र निर्णयाक विषय देखिन आयो ।

सुरु कास्की जिल्ला अदालतले निजको संलग्नतालाई ज्यान सम्बन्धी महलको २६ नं बमोजिम “पहिले जाहेरी नगरी हत्यापछि मात्र जाहेर गरे वा परेको” भन्नेसम्मको कसुर ठहराई सोही नं. बमोजिम एक वर्ष कैद हुने ठहराएकोमा वादी नेपाल सरकारको तर्फबाट पुनरावेदन पर्न आएकोले निजका सम्बन्धमा सुरुको फैसला मिले नमिलेको के हो ? भन्नेतर्फ विचार गर्नुपर्ने देखिई तत्सम्बन्धमा अध्ययन गरी हेर्दा मूलतः निम्न दुई सवालमा केन्द्रित रही निर्णय दिनुपर्ने देखियो ।

(क) अञ्जु खनाल (फुयाँल) को हत्याको सम्बन्धमा प्रतिवादी कान्छी भन्ने कोपिला फुयाँलको संलग्नता रहे नरहेको के हो ? र संलग्नता रहेको देखिएको स्थितिमा के कस्तो संलग्नता रहेको मान्न सकिन्छ ?

(ख) प्रकरण (क) को सवाल अनुसार देखिने कोपिला फुयाँलको संलग्नताको आधारमा निजको कसुर अभियोग दावी बमोजिम ज्यान सम्बन्धी महलको १३ (४) नं बमोजिमको कसुर कायम हुने वा सुरु कास्की जिल्ला अदालतले ठहराएको ज्यान सम्बन्धी महलको २६ नं अनुसारकै कसुर देखिने अथवा कर्तव्य

ज्यानको कसुरमा मुलुकी ऐन, ज्यान सम्बन्धी महलले निर्धारण गरेको कसुरको अन्य अवस्था देखिने, के हो (?) भन्नेबारेमा प्रस्तुत विवादको वारदातको सम्बन्धमा कोपिला फुयाँलको संलग्नताको अवस्था र गम्भीर्यतालाई तत्सम्बन्धी सैद्धान्तिक मान्यता समेतबाट मूल्यांकन तथा विश्लेषण गरी सजाय निर्धारण गर्दा के कस्तो सजाय निर्धारण गर्नु मनासिब एवम् न्यायसंगत देखिन आउँछ ?

(क) प्रथमतः अञ्जु खनाल (फुयाँल) को हत्याको सम्बन्धमा प्रतिवादी सरोज फुयाँलले गरेको योजनासहितको मनसायपूर्ण नृशंस एवम् पाशविक हत्याको सम्बन्धमा प्रतिवादी कोपिला फुयाँल अधिकार प्राप्त अधिकारी समक्ष बयान गर्दा आफ्नो संलग्नतालाई सरोज फुयाँलसँग चार पाँच वर्ष अघिदेखि प्रेम सम्बन्ध रहेको, त्यसै बीचमा अञ्जु खनाललाई विवाह गरेकोमा आपत्ति जनाउँदै निजलाई पन्छाई आफूलाई विवाह गर्न भनी दबाव दिएको र मार्ने योजनाको मतसल्लाहमा रहेको भन्ने तथ्य तथा सरोज फुयाँलले खुलाएको समग्र विवरणलाई स्वीकार गरेकी छिन् ।

जसअनुसार अञ्जु खनालसँग विवाह गरेको भोलिपल्ट सरोज फुयाँललाई फोनमार्फत गाली गरेको, चार पाँच दिनपछि बाइस धारामा बोलाई आपत्ति जनाउँदै अञ्जु खनालसँग नबोल्न, सरोजलाई उनको आफ्नै घरमा पनि नआउन र उनको माइतीमा पनि नजान सल्लाह दिँदै कसरी मार्ने वा पन्छाउने ? भनी सरोज फुयाँलले सोध्दा “आफूलाई अप्ठेरो नपर्ने गरी मान्छे लगाएर वा विष खुवाएर मार्न सल्लाह दिएको” भन्ने समेतका क्रमागत विवरणहरू रहेका छन् । यसैगरी कपडा किन्ने बहानाले माइतीमा रहेकी अञ्जु खनाललाई बोलाई उपत्यका बाहिर लगी मलेखु वा अन्य उपयुक्त स्थानमा लगेर मार्ने कार्यको योजना बन्नेसम्मको कार्यमा निजको सरसल्लाह रहेको भन्ने तथ्यमा पनि सारतः दुवैको बयान कागजमा समान रूपकै अर्थ रहेको देखिएको छ । सो बयान कागज गर्न अधिकार प्राप्त अधिकारी समक्ष कुनै दबाव दिइएको थिएन (स ९ ज) भनी कोपिला फुयाँलले अदालतमा बयान गर्दा उल्लेख गरेबाट अधिकार प्राप्त अधिकारी समक्ष भएको बयान कागजलाई अन्यथा भन्न मिल्ने देखिँदैन ।

यस अतिरिक्त सरोज फुयाँलले अञ्जु खनाललाई पोखरा लैजाने क्रममा कलकी, धार्के आदि विभिन्न स्थानमा पुऱ्याउँदा कोपिला फुयाँल र सरोज फुयाँलका बीच आपसमा फोन सम्पर्क हुने गरेको र सोही दिन तथा वारदातको क्रमको क्रमिक चरण र समयमा पनि दोहोरो रूपमा मोबाइलद्वारा सम्पर्क रहेको भन्ने मात्र हैन, आपसी सल्लाह र योजना मुताबिक सरोज फुयाँलले अञ्जु खनालको हत्या गरेको र हत्या गरिसकेपछि पनि कोपिला फुयाँललाई एस.एम.एस. (SMS) गरेको र पुनः मोबाइल फोनबाटै जानकारी दिए लिएको निरन्तर सम्पर्कको तथ्य समेत मिसिल संलग्न रहेको टेलिफोन सम्पर्क अभिलेख (कल डिटेक्टर) को विवरणबाट पुष्टि भएको छ ।

अदालतमा बयान गर्दा सरोज फुयाँलसँग प्रेम भएको र फोनमा कुरा भएको तथ्यका अतिरिक्त आरोपित अभियोगमा समेत कोपिला फुयाँल इन्कार रहे पनि निजहरूका बीचमा केही समय पहिलेदेखि प्रेमसम्बन्ध रहेको र पोखरा ल्याउने क्रममा कोपिलासँग चार-पाँच पटक फोन सम्पर्क भएको समेतको तथ्यलाई स्वयम् सरोज फुयाँलले अदालतमा बयान गर्दा (स १३ ज) मा स्पष्ट रूपमा उल्लेख गरेका छन् भने सरोज फुयाँलसँग फोन सम्पर्क नै नरहेको भन्ने कोपिला फुयाँलको इन्कारी बयान सरोज फुयाँलको माथि उल्लिखित ब्यहोराको बयानका अतिरिक्त कोपिला फुयाँलको मोबाइल नम्बर ९८४९२७९८७६ र सरोज फुयाँलको मोबाइल नम्बर ९८४९४९०२८५ का बीचमा भएका कुराकानीको अभिलेख (कल डिटेक्टर) को विवरण समेतका प्रमाणहरू मिसिल संलग्न रहेकोले कोपिला फुयाँलले अदालतमा गरेको इन्कारी बयान प्रमाणिक रूपमा अविश्वसनीय र बनावटी देखिन गएको छ ।

प्रेम सम्बन्धको कारणले पन्छाई आफूसँग विवाह गर्न बाध्य पार्ने क्रममा अञ्जु खनालको हत्या गराउने कार्यका लागि हत्याको विभिन्न तरिका सिकाउने र मेटासिड दिने समेतको कार्य कोपिला फुयाँलबाटै भएको हो भनी जाहेरवालाले बकपत्र (स ८ ज) मा गरेका छन् । कोपिला फुयाँलको दबाबबाट उसैको र मेरो सरसल्लाह बमोजिम कर्तव्य गरी अञ्जु खनाललाई मारेको हुँ (स ११ ज), कोपिला फुयाँलले भने अनुसार वारदात घटाएको हुँ (स १६ ज), मार्न मैले एकलैले मारेको हुँ तर योजना सल्लाह र परिपञ्चमा कोपिला फुयाँलको संलग्नता छ (ततिम्बा बयानको स २ ज) भन्ने समेतका सरोज फुयाँलका अभिव्यक्तिहरूले अभियोग दाबीको कसुरमा अदालतमा समेत पूर्ण रूपमा साबित भई बयान गर्दा व्यक्त अभिव्यक्तिहरूले यी प्रतिवादी कोपिला फुयाँलको संलग्नताको गाम्भीर्यता रहेको कसुरलाई जाहेरी नगरी बसेको भन्ने मात्रको सामान्य कसुरको रूपमा लिनु सर्वथा अस्वाभाविक, अन्यायपूर्ण र सम्बन्धित कानूनको अपव्याख्या मात्र हुन जान्छ ।

(ख) अब प्रकरण (क) मा उल्लेख भए बमोजिमको कोपिला फुयाँलको कसुरमा रहेको संलग्नताको गाम्भीर्यतालाई के कसरी मापन वा मूल्याङ्कन गर्ने र के कस्तो सजाय निर्धारण गर्ने ? भन्ने सम्बन्धमा हेर्दा सर्वप्रथम अभियोग दाबीमा आधार लिइएको ज्यान सम्बन्धी महलको १३ (४) नं को कानुनी व्यवस्थालाई हेर्नुपर्ने हुन आयो ।

“जुनसुकै कुरा गरीकन पनि ज्यान मार्नमा वचन दिनेलाई वा वारदात भैरहेको ठाउँमा गै मार्नालाई संयोग पारिदिना निमित्त मर्ने मानिसको जीउमा हात हाली पक्री समाती दिनेलाई जन्म कैद गर्नुपर्दछ ।”

ज्यान सम्बन्धी महलको १३ (४) नं को उपरोक्त प्रावधान अनुसारको कसुर हुनका लागि ज्यान मार्ने वा मराउने कार्यमा वचन दिने वा पक्री समाती दिने कार्य गर्ने व्यक्ति वारदात स्थलमा रहे भएको हुनुपर्ने प्रारम्भिक आवश्यकता देखिन्छ । ज्यान मार्ने क्रममा मृतकको मुख थुनी संयोग पारिदिएको, गोली हान्न वचन दिएको, अरूले छुरी हानेको बखतमा मृतकलाई समातेको, बाटो गौँडा छेकी भाग्न उम्कन नदिएको आदि अवस्थाहरू ज्यान सम्बन्धी महलको १३(४) नं को कसुर अन्तर्गत पर्दछन् ।

यस विवादमा प्रतिवादी कोपिला फुयाँल वारदातको समयमा काठमाडौँ नै रहेको भन्ने तथ्यमा विवाद नरहेकोले अञ्जु खनाललाई मार्ने कार्यमा वारदात स्थलमा रही वचन दिएको वा बाटो गौँडा छेकेको भन्ने समेत देखिँदैन । यसर्थ अञ्जु खनाल (फुयाँल) को ज्यान मार्नमा देखिएको कोपिला फुयाँलको सक्रियता र संलग्नतालाई ज्यान सम्बन्धी महलको १३(४) नं. अनुसारको कसुर मान्न मिल्दैन ।

माथि उल्लेख भए बमोजिम अभियोग दाबी अनुसारको कसुर कायम हुन नसक्ने देखिएपछि सुरु कास्की जिल्ला अदालतले ठहराएको ज्यान सम्बन्धी महलको २६ नं बमोजिमको कसुर सदर कायम हुने हो वा के हो ? भन्ने सम्बन्धमा पनि मूल्यांकन एवम् विवेचना गर्नुपर्ने हुन आयो ।

“ज्यान मार्छ भन्ने कुराको चाल पाई जाहेर नगरी ज्यान मारिसकेपछि जाहेर भयो भने त्यस्तो चाल पाई जाहेर नगर्नेलाई एक वर्षसम्म कैद गर्नुपर्दछ ।”

ज्यान सम्बन्धी महलको २६ नं को उपरोक्त कानुनी व्यवस्था अनुसारको कसुर हुनका लागि ज्यान मार्छ भन्ने कुराको चाल पाए पनि जाहेर नगर्ने तर ज्यान मारिसकेपछि उसैले जाहेर गरेको वा अरू कसैको जाहेरी परेको हुनुपर्ने देखिन्छ । प्रस्तुत विवादमा मौका मिलाएर अञ्जु खनाललाई सरोज फुयाँलले मार्छ भन्ने तथ्य थाहा पाएकी कोपिला फुयाँलले अञ्जु खनाललाई मार्नु अगावै थाहा भए पनि हत्याको घटनापछि परेको जाहेरी कोपिला फुयाँलबाट परेको हैन । सरोज फुयाँलको कर्तव्यबाट अञ्जु खनाल (फुयाँल) को हत्या भइसकेपछि

मृतकका पिता नवराज खनालबाट सरोज फुयाँललाई दोषी देखाउँदै, अरू समेतको संलग्नता रहे भएको सम्बन्धमा सरोज फुयाँलबाटै खुलाई कारवाही तथा सजाय गरी पाऊँ भनी पहिलो जाहेरी परेको छ। केही दिनपछि दिएको अर्को जाहेरीमा प्रतिवादी कोपिला फुयाँलको दबाब, मत सल्लाह र योजना अनुसार सरोज फुयाँलले अञ्जु खनाललाई मारेको भनी किटानीसाथ कोपिला फुयाँलको संलग्नतालाई ज्यान मार्ने काम गर्न लगाउने कसुरका रूपमा उल्लेख गरेका छन्।

ज्यान मार्ने काम गर्न लगाउने कसुर भन्नाले ज्यान मार्ने कार्य गर्न दबाब दिने र ज्यान मार्ने योजना बनाउँदा सहभागी हुने अवस्था समेतलाई बुझाउँछ। सो बमोजिम अञ्जु खनाल (फुयाँल) लाई मार्ने मत सल्लाह र दबाब दिने एवम् योजना तर्जुमा गर्ने व्यक्तिका रूपमा भूमिका निर्वाह गरेको स्पष्ट रूपमा देखिन आएको कोपिला फुयाँलको कसुर ज्यान सम्बन्धी महलको २६ नं अनुसार ज्यान मार्छ भन्ने चाल पाई जाहेरी नदिएको कसुर हो भन्न मिल्दैन। प्रतिवादी कोपिला फुयाँलले सरोज फुयाँलले अञ्जु खनालको ज्यान मार्छ भन्ने चाल मात्र पाएको हैनन्, मार्नुपर्दछ र यो यस्तो प्रक्रिया अपनाई मारी निजलाई पन्छाएपछि आफूहरूका बीच विवाह गर्ने भन्नेसम्मको उद्देश्यका साथ ज्यान मार्ने मराउने कार्यमा पूर्ण मनसायका साथ सो कार्य सरोज फुयाँलबाट सम्पन्न गराउने अर्थात् हत्या बाहेकको समग्र सोंच (एबिल), तैयारी (preparation) र प्रारम्भिक रूपमा हत्या क्रिया (way of murder) को सुषुप्त र सूक्ष्मतम सहयात्री समेत बनेकी छिन् र हत्याको योजना निर्माणदेखि हत्याको कार्य सम्पन्न नहुँदासम्म योजना कार्यान्वयनको अनुगमन (monitoring) सम्मका लागि पनि आफ्नो सक्रियता जारी राखेकी छिन्। जस अन्तर्गत यथाशक्य छिटो मार्न दबाब दिने, मार्ने योजना बनाउने, तयारी गराउने र मार्ने प्रयोजनका लागि उपत्यका बाहिर अर्थात् पोखरातर्फ लैजाँदै गर्दाका क्षणहरूमा चासो र निगरानी राख्ने समेतका भूमिकात्मक क्रियाहरू निजबाट भएको देखिन्छ। यो अवस्था भनेको जाहेरी नगरी बसेको मात्र अवस्था हैन, ज्यान मार्नका लागि गरेको षड्यन्त्रात्मक अवस्था र षड्यन्त्रको सफलतम कार्यान्वयनको लागि प्रत्यक्ष रूपमा गरेको क्रियात्मक सक्रियता हो।

प्रस्तुत मुद्दामा मुलुकी ऐन, अदालती बन्दोबस्तको महलको २०२ नं बमोजिम विपक्षी (यी प्रतिवादी कोपिला फुयाँललाई) भिकाउने आदेश गर्दा सुरु कास्की जिल्ला अदालतले वारदातको प्रकृति र कसुरसँग असम्बन्धित ज्यान सम्बन्धी महलको २६ नं को कसुर गरेको ठहराएको सुरु फैसला मिलेको नदेखिई फरक पर्ने देखिँदा भन्नेसमेत आधार र कारण खुलाइएको संयुक्त इजलासको आदेशको आधार, भावना र मर्मसँग असहमत हुनुपर्ने प्रस्तुत मुद्दाको तथ्यगत अवस्था एवम् कानुनी आधार समेत केही छैन। ज्यान सम्बन्धी महलको २६ नं.को कसुर मान्ने अवस्था केही कतैबाट देखिँदैन।

षड्यन्त्र र जाहेर नगरी बस्नुका बीचमा रहेको उपरोक्तानुसारका मौलिक भिन्नताका आधारमा ज्यान मार्छ भन्ने कुराको चाल पाई जाहेर नगरी बस्नु वा मारिसकेपछि जाहेर हुनु वा गर्नुको कसुरको गाम्भीर्यता र यस मुद्दाको वारदातमा कोपिला फुयाँलको संलग्नताका बारेमा माथि प्रकरण (क) मा उल्लिखित संलग्नतालाई ज्यान सम्बन्धी महलको २६ नं. बमोजिम जाहेर नगरी बसेको कसुर मान्न मिल्दैन। त्यसरी केवल जाहेरी नगरी बसेको कसुर हो भन्नु सर्वथा अन्याय हुन जान्छ। तसर्थ वारदातमा रहेको कोपिला फुयाँलको संलग्नताको अवस्था र कसुरको गाम्भीर्यताको आधारमा एक वर्षसम्मको सजाय हुने कसुर मान्न नमिली कसुरको गाम्भीर्यताको आधारमा बढी गाम्भीर्य र दण्डात्मक भार बढी भएको कसुर मान्नुपर्ने देखिन्छ।

अतः प्रस्तुत मुद्दामा प्रतिवादी कोपिला फुयाँलले प्रतिवादी सरोज फुयाँलबाट अञ्जु खनाललाई मार्ने मराउने कार्यमा षड्यन्त्रमूलक ढंगले विभिन्न चरणमा विभिन्न किसिमले निजबाट भए गरेका तैयारी, योजना, दबाब र योजना कार्यान्वयनका सम्बन्धमा देखाएको निरन्तर चासो समेतका क्रियात्मक सन्दर्भहरूलाई समुचित रूपमा

मूल्यांकन एवम् विश्लेषण नगरी ज्यान मार्ने अपराधमा षड्यन्त्रकारी जस्तो गम्भीर भूमिका निर्वाह गरेकी कोपिला फुयाँललाई केवल ज्यान मार्छ भन्ने चाल पाई जाहेर नगरी बसेको भनी ज्यान सम्बन्धी महलको २६ नं को कसुर ठहर गरेको सुरु कास्की जिल्ला अदालतको फैसला मिलेको देखिएन ।

उपरोक्तानुसार प्रतिवादी कोपिला फुयाँलको कसुर ज्यान सम्बन्धी महलको १३ (४) तथा ज्यान सम्बन्धी महलको २६ नं बमोजिमको कसुरसमेत नदेखिएको स्थितिमा निजको संलग्नतालाई के कुन कसुरका रूपमा लिन मिल्ने ? ज्यान मार्नमा षड्यन्त्र गरेको भन्ने देखिने आधार र अवस्थाहरू के के छन् ? सो अवस्थामा निजलाई के कस्तो सजाय हुने हो ? भन्ने सम्बन्धमा पनि अध्ययन, विवेचना र मूल्यांकन हुनुपर्ने देखिन आएको छ । यसका लागि ज्यान सम्बन्धी महलको १६ नं मा रहेको प्रावधानलाई हेर्नुपर्ने हुन आयो ।

“ज्यान मार्ने काममा वा ज्यान मर्न सक्ने कुनै कुरामा मुख्य भई षड्यन्त्र गर्ने वा त्यस्तो काम गर्न लगाउनेलाई ज्यान मरेको रहेछ भने दस वर्षदेखि पन्ध्र वर्षसम्म कैदको सजाय गर्नुपर्छ । ज्यान मर्न पाएको रहेनछ भने पाँच वर्षदेखि बाह्र वर्षसम्म कैद गर्नुपर्छ ।”

ज्यान सम्बन्धी महलको १६ नं को उपरोक्त व्यवस्थाले ज्यान मार्ने कार्यमा षड्यन्त्र गर्ने वा गराउने कसुरलाई भिन्न रूपमा थप सजायको भारका साथ विधायिकाले राखेको देखिन्छ । जस अनुसार प्रथमतः ज्यान मार्ने षड्यन्त्र हुनका लागि मुख्य भई षड्यन्त्र गरेको हुनुपर्छ । दोस्रो त्यस्तो काम गर्न लगाएको हुनुपर्दछ । प्रस्तुत मुद्दामा सरोज फुयाँलले नै ज्यान मार्ने कार्यमा मुख्य भई अघि सरी कर्तव्य गरी अञ्जु खनाललाई मारे पनि मार्ने मराउने कार्यको पूर्वयोजना बनाउने कार्यमा मत सल्लाह एवम् दबाव दिई मार्ने कार्य सम्पन्न नहुँदासम्म निरन्तर रूपमा चासो राख्ने (योजना कार्यान्वयनको अनुगमन गर्ने) सम्मको कार्यमा रहेकी प्रतिवादी कोपिला फुयाँलको सहभागितालाई षड्यन्त्रको दोस्रो अवस्थाका रूपमा लिन मिल्ने हो वा हैन ? भन्ने सम्बन्धमा निर्णयमा पुग्न अघि प्रथमतः षड्यन्त्रको परिभाषा र यसको क्षेत्र (Area) का सम्बन्धमा थप विश्लेषण समेत गर्नुपर्ने देखियो ।

षड्यन्त्र भन्नाले : अरूको अनिष्ट कार्यका निमित्त गुप्त रूपले गरिने जालभेलको व्यवहार वा कारवाही वा कपटपूर्ण आयोजना (नेपाली बृहत् शब्दकोश : नेपाल प्रज्ञा प्रतिष्ठान, २०५२ पृ.१२७४) भन्ने बुझिन्छ । यसैगरी दुई वा दुईभन्दा बढी व्यक्तिहरूका बीचमा कुनै गैरकानुनी कार्य गर्न वा कानुनी उद्देश्य गैरकानुनी उपायबाट पूरा गर्नको लागि गरिएको मञ्जुरी वा उपाय पनि षड्यन्त्र नै हो । षड्यन्त्रका पर्यायवाची शब्दहरूमा जालभेल, मिलेमतो र गुप्तगु आदि पर्दछन् ।

षड्यन्त्रलाई अंग्रेजी भाषामा कन्स्पिरेसी (Conspiracy) भनिन्छ, जसको अर्थ भनेको कुनै अपराधिक कार्य गर्न दुई वा दुईभन्दा बढी व्यक्तिबीच सामूहिक रूपमा सहमति भई गरिने सामूहिक प्रयास हो र यसले आफू वा अरू कसैका लागि फाइदा वा सन्तुष्टि हुने गरी कुनै अपराधिक कार्यका लागि सोच वा योजना बनाउनु, कार्यान्वयनमा सहभागी हुनु वा प्रयाससम्म गर्नुसमेतलाई जनाउँदछ । Blacks Law Dictionary ले षड्यन्त्र (Conspiracy) लाई यसरी परिभाषित गरेको छ :

"A combination or confederacy between two or more persons formed for the purpose of committing, by joint efforts, some unlawful or criminal act. A person is guilty of conspiracy with another person or persons to commit crime with the propose of promoting or facilitating its commission he: ...agree to aid such other person or persons in the planning or commission of such crime or of an attempt or solicitation to commit such crime (B.L.D.5 th ed.page 280).

ज्यान मार्ने वा मराउने कार्यको षड्यन्त्र गर्दा षड्यन्त्रकारी वारदात स्थलमा हुनु वा रहनु अनिवार्य हुँदैन । जहाँकहीं रहेर पनि ज्यान मार्ने कार्यलाई सफल बनाउनमा योजना बनाएको वा विभिन्न भूमिका निर्वाह गरेको हुन सक्दछ । षड्यन्त्र भनेको अपराध कार्यका लागि गरिने मानसिक, भौतिक वा यान्त्रिक तयारी वा सहयोगको प्रपञ्च हो । ज्यान अपराधको कसुरमा ज्यान मरिनसकेको अवस्थाको षड्यन्त्र अपराध हुने व्यवस्था नेपाल कानूनले गरेको छैन । सिद्धान्ततः जुनसुकै अपराधको सन्दर्भमा पनि षड्यन्त्र दण्डनीय हुनुपर्दछ र आपराधिक गतिविधिलाई प्रारम्भिक चरणमै नियन्त्रण गर्न सबै प्रकारको आपराधिक कार्यमा हुने षड्यन्त्रात्मक कार्य दण्डनीय बनाइनुपर्दछ । यस सन्दर्भमा भइरहेको नेपाल कानून अपर्याप्त देखिन्छ ।

ज्यान अपराधमा, जीउ मास्ने बेच्ने अपराधमा, राज्यविरुद्धको अपराधमा र लागूऔषध अपराधमा घटनास्थल नजिक वा टाढै बसी योजना बनाउने वा कुनै साधन तथा माध्यमद्वारा सहयोग गर्ने समेतका कार्यहरू ती अपराधहरूमा आपराधिक षड्यन्त्रभित्र पर्दछन् । यसैगरी ज्यान मार्ने कार्यको भूमिकामा मुख्य भई षड्यन्त्रको काम गरेको मात्र हुनु पनि अनिवार्य छैन । ज्यान मार्ने कार्यका लागि सहयोगी भूमिका निर्वाह गरी गुप्त किसिमले वारदात स्थलमा गई वा नगई अन्यत्र कतै वा टाढै बसी ज्यान मार्ने कार्यको योजना बनाउने, उक्साउने, दबाव दिने वा ज्यान मार्ने वातावरण तयार गरिदिने समेतका कार्यहरू षड्यन्त्रभित्र पर्दछन् । जसलाई क्यारिएज विरुद्ध यू.एस. (Craig Vs.U.s.) को मुद्दामा यसरी व्याख्या गरिएको छ ।

"A conspiracy may be a continuing one: acts may drop out, and others drop in, the details of operation may change from time to time, the member need not know each other or part played by others, a member need not know to details of plan or the operation, he (or she) must however know the purpose of the conspiracy andagree to become a party to effectuate that purpose.(BLd, 5th ed./ page 281)

ज्यान मार्ने कार्यमा षड्यन्त्र गर्नु र ज्यान मार्छ भन्ने चाल पाई जाहेर नगरी बस्नुको कसुर भनेको क्रियात्मक तथा दण्डात्मक भारको स्थिति र मान्यतामा ज्यादै ठूलो फरक दूरीको कसुर हो ।

कर्तव्य ज्यानको अपराधको षड्यन्त्रमा ज्यान मार्ने क्रियासँग षड्यन्त्रकारीको स्वार्थ गाँसिएको हुन्छ भने जाहेर नगरी बस्नुमा सामान्यतः हेलचक्र्याई मात्र हुन्छ । षड्यन्त्रमा बदनियत वा खराब मनोभावना अर्थात् आपराधिक मन्साय रहेको हुन्छ भने जाहेर नगरी बस्नुमा कानुनी कर्तव्यप्रतिको उदासीनता रहेको हुन्छ । षड्यन्त्रमा भौतिक वा यान्त्रिक व्यवस्थापन समेतमा षड्यन्त्रकारीको सक्रियता रहेको हुन्छ भने जाहेर नगरी बस्नुमा कुनै प्रकारको सहयोग वा व्यवस्थापनको तैयारी वा जिम्मेवारी नै हुँदैन । षड्यन्त्रमा आपराधिक कार्य सम्पन्न (commission of crime) नहुँदासम्म षड्यन्त्रकारीमा चिन्ता र चासो रहिरहेको हुन्छ भने जाहेर नगरी बस्नुमा त्यस प्रकारको कुनै अवस्था रहेको हुँदैन ।

सारतः कसैको मृत्युका लागि गरिएको योजना अर्थात् हत्याको योजना नै षड्यन्त्र (To plan to someone's death is conspiracy murder) हो । मुलुकी ऐन, ज्यान सम्बन्धी महलको १६ नं अनुसारको षड्यन्त्रको कसुर हुनका लागि दुई वा दुईभन्दा बढी व्यक्ति हुनुपर्दछ । अपराध वा गैरकानुनी काम गर्ने वा गराउने विषयमा योजना निर्माण हुनुपर्दछ । र त्यसरी गरिएको योजना वा सल्लाहमा स्वतन्त्र सहमति रहेको हुनुपर्दछ । यसरी हेर्दा अञ्जु खनाललाई मार्ने मराउने कार्यमा सरोज फुयाँल र कोपिला फुयाँलका बीचमा भएका सल्लाह, योजना र दबावसहितका तत्सम्बन्धमा भएका माथि उल्लिखित योजना निर्माणदेखि हत्यासम्मको तमाम क्रियात्मक पक्षहरू षड्यन्त्रको कसुर र तत्सम्बन्धी अर्थबोधका लागि पर्याप्त रहेका छन् ।

ज्यान मार्ने कार्यमा षड्यन्त्र सम्बन्धी अपराधका सन्दर्भमा ज्यान मार्ने विषयमा मतैक्यता हुनु नै क्रिया (ब्यतगक चभव) हो भने त्यसरी मतैक्य हुनेहरूका बीचमा ज्यान मार्ने मनस्थितिमा ज्यान मार्ने वा मराउने कार्यका लागि कुनै सहमति वा सल्लाह हुनु वा अन्यत्र कतै बसी योजना बनाउनु नै मन्साय (:भलक चभव) हो ।

ज्यान मार्ने कार्यमा षड्यन्त्र गर्ने व्यक्ति षड्यन्त्र बमोजिमको कार्य सम्पन्न हुनुपूर्व षड्यन्त्रको योजना वा क्रियाबाट बाहिरिन पनि सक्दछ । योजना कार्यान्वयनको अन्तिमसम्म सहभागी रहेको हुनु पनि कानूनतः बाध्यात्मक जरुरी हुँदैन । मार्ने मत सल्लाह वा योजनामा एकपटक परिसकेको प्रमाणित हुन आएमा षड्यन्त्रको बात लाग्दछ ।

प्रस्तुत मुद्दामा लामो समयदेखि आफूसँग प्रेम सम्बन्ध रहेको प्रेमी सरोज फुयाँलले अञ्जु खनालसँग विवाह गरेकोमा असन्तुष्ट रही निजलाई पन्छाउन बारम्बार दबाव दिई, पन्छाउने योजना निमार्णमा सहभागी भई, योजना कार्यान्वयनको क्रममा समेत निरन्तर चासो देखाई सरोजसँग नियमित सम्पर्कमा रही सरोज फुयाँलले अञ्जु खनाललाई मार्ने कार्य फत्ते गरिसकेपछि पनि सम्पर्कमा रहेको कोपिला फुयाँलको कार्य ज्यान सम्बन्धी महलका १६ नं बमोजिम अञ्जु फुयाँलको ज्यान मार्ने काम गर्न सरोज फुयाँललाई लगाई षड्यन्त्रात्मक कार्य गरेको देखिन आएकोले सोही बमोजिम निजले ज्यान मार्ने काम गर्न लगाउने अर्थात् ज्यान मार्ने षड्यन्त्र (Murder conspiracy) को कसुर गरेको देखिन आयो । जाहेरी नगरी बसेको ठहराई ज्यान सम्बन्धी महलको २६ नं बमोजिम कैद वर्ष एक मात्र कैद सजाय गर्ने गरेको सुरु कास्की जिल्ला अदालतको फैसला मनासिव एवम् न्यायसंगत देखिएन ।

अतः माथि उल्लिखित आधारबाट प्रतिवादी सरोज फुयाँलका सम्बन्धमा साधकको रोहबाट हेर्दा निजलाई ज्यान सम्बन्धी महलको १ नं को कसुरमा १३ (३) नं बमोजिम सर्वस्वसहित जन्म कैद गर्ने गरेको हदसम्म सुरु कास्की जिल्ला अदालतको फैसला मिलेकै देखिँदा सो हदसम्म सदर हुने र माथि विवेचना गरिए अनुसार प्रेमी सरोज फुयाँलले उसकै श्रीमती, अञ्जु खनाल (फुयाँल) लाई मारेपछि निज सरोज फुयाँलसँग आफूले विवाह गर्ने मत सल्लाह र उद्देश्यका साथ प्रतिवादी कोपिला फुयाँलले अञ्जु खनाल (फुयाँल) लाई मार्ने काम गर्न प्रतिवादी सरोज फुयाँललाई लगाएको देखिएकोले निजले ज्यान सम्बन्धी महलको १६ नं बमोजिम ज्यान मार्ने षड्यन्त्र (Murder conspiracy) को कसुर गरेको ठहर्छ ।

सजायको सम्बन्धमा विचार गर्दा ज्यान मार्ने षड्यन्त्र गरेको ठहरेकोमा ज्यान सम्बन्धी १६ नं बमोजिम कैद वर्ष १० देखि १५ वर्षसम्म कैद हुन सक्नेमा प्रतिवादी कोपिला फुयाँलको उमेर, अपराध गर्दाको समयमा रहेको अध्ययनरत विद्यार्थी जीवनको अवस्था र सरोज फुयाँलसँग रहेको प्रेम सम्बन्धको मानवीय संवेगात्मक पक्षसहित, प्रस्तुत मुद्दाको तथ्य र अपराध गर्दाको स्थिति समेतलाई मध्यनजर राख्दा ज्यान सम्बन्धी महलको १६ नं ले निश्चित गरेको तजबिजी सजाय, न्यूनतम कैद वर्ष १० को कैद सजाय गर्नु उपयुक्त एवम् न्यायसंगत हुने देखिँदा प्रतिवादी कोपिला फुयाँललाई सो बमोजिम १० वर्ष कैद सजाय हुने ठहर्छ । ज्यान सम्बन्धी महलको २६ नं बमोजिम ज्यान मार्छ भन्ने थाहा पाई जाहेर नगरेको भन्नेसम्मको कसुर ठहर्नाई एक वर्ष कैद गर्ने गरेको सुरु कास्की जिल्ला अदालतको २०६७१२१९८ को फैसला केही उल्टी हुन्छ ।

डिल्लीराज आचार्य
न्यायाधीश

मा.न्या.श्री राजकुमार वनको छुट्टै राय :

छोरीको खोजतलास गर्ने क्रममा पोखरास्थित मदरल्यान्ड होटलमा सरोज फुयाँलले छोरी अञ्जु खनाललाई कर्तव्य गरी मारेको कुरा बुझिएकोले कारबाही गरी पाऊँ भन्ने नवराज खनालको जाहेरी परी प्रस्तुत मुद्दाको उठान भएको देखिन्छ। प्रतिवादी सरोज फुयाँलले अनुसन्धान अधिकारी समक्ष एवं अदालतमा समेत बयान गर्दा मिति २०६७/४/२ गते मृतक अञ्जु खनाललाई पोखरास्थित मदरल्यान्ड होटलमा लगी घाँटी थिची मुखमा विषादी हाली मारेको हुँ भनी सावित्री बयान दिएको देखिन्छ। मिति २०६७/४/२ गते प्रतिवादी सरोज फुयाँलले मृतक अञ्जुलाई मलेखुतर्फ लगी मारेर आउँछु भनी प्रतिवादी कोपिला फुयाँललाई सुनाएको भन्ने कुरा सरोज खनालले मौकामा गरेको बयान कागजमा उल्लेख भएको पाइन्छ। त्यसैगरी प्रतिवादी कोपिला फुयाँलले अधिकार प्राप्त अधिकारी समक्ष बयान गर्दा सरोज फुयाँलले मृतक अञ्जुलाई विष खुवाएर मार्ने कि के गरौँ भनी सोध्यो अलि अप्ठेरो नहुने गरी गर भनेर आफूले बताएको एवं २०६७/४/२ गते बिहान ७ बवजे चिया पसलमा कुरा हुँदा अञ्जुलाई मलेखुतर्फ लगेर मारेर आउँछु भनी सुनाएको तिमिलाई अप्ठेरो पर्न सक्छ, मान्छे लगाएर गर भनी आफूले भनेको भन्ने व्यहोरा उल्लेख गरेको पाइन्छ। लास Decomposition को कारणबाट मृतकको मृत्युको कारण भन्न नसकिने viscera Report परीक्षणबाट मात्र भन्न सकिने भन्ने autopsy Report मा उल्लेख भएकोमा viscera Report मा organo-phosphorus -insecticide को कारणबाट मृतकको मृत्यु भएको भन्ने उल्लेख भएको देखिन्छ। घटना प्रत्यक्ष देख्ने प्रतिवादी सरोज फुयाँल बाहेक अन्य व्यक्ति कोही नभएको कुरा मिसिल संलग्न प्रमाणबाट देखिरहेको छ। मृतक अञ्जु खनालको मृत्यु कालगतिले नभै कर्तव्यबाट नै भएको भन्ने कुरा लास जाँच प्रकृत मुचुल्का, autopsy Report तथा viscera Report बाट देखिरहेको छ। प्रतिवादी सरोज फुयाँलले अनुसन्धान अधिकारी समक्ष एवं अदालतमा समेत मृतक अञ्जु खनाललाई घाँटी थिची मुखमा विषादी हाली मैले मारेको हुँ भनी अभियोग दाबी बमोजिमको कसुरमा पूर्ण रूपले सावित भै स्वेच्छापूर्वक बयान गरेको देखिएकोले प्रतिवादी सरोज फुयाँलकै कर्तव्यबाट मृतक अञ्जु खनालको मृत्यु भएको पुष्टि हुन आयो। अतः अभियोग दाबी बमोजिम प्रतिवादी सरोज फुयाँललाई मुलुकी ऐन ज्यान सम्बन्धी महलको १३(३) नं. बमोजिम सर्वस्व सहित जन्म कैद हुने ठहर्‍याई कास्की जिल्ला अदालतबाट भएको फैसलालाई सदर हुने ठहर गरेकोमा सहयोगी माननीय न्यायाधीश श्री डिल्लीराज आचार्यको रायसँग सहमत छु। जहाँसम्म प्रतिवादी कोपिला फुयाँललाई ज्यान सम्बन्धी महलको १३(४) को अभियोग दाबी भएकोमा सुरु कास्की जिल्ला अदालतबाट निजलाई ज्यान सम्बन्धी महलको २६ नं. बमोजिम १ वर्ष कैद गरी फैसला भएकोमा सो फैसलालाई केही उल्टी गरी प्रतिवादी कोपिला फुयाँललाई ज्यान सम्बन्धी महलको १६ नं. बमोजिम कैद गर्ने भनी गरिएको माननीय न्यायाधीश डिल्लीराज आचार्यको रायसँग सहमत हुन नसक्दा निज प्रतिवादी कोपिला फुयाँलको हकमा निम्न बमोजिम पृथक् राय प्रस्तुत गरेको छु।

प्रतिवादी सरोज फुयाँलले अदालतमा बयान गर्दा स/ज ८ मा वारदात म एकलैले घटाएको हो अरू कसैको संलग्नता छैन भनेको, अनुसन्धान अधिकारी समक्ष भएको स/ज१३ मा तपाईंको बयान सत्य हो होइन भनी सोधनी गर्दा प्रतिवादी कोपिलासँग भेट भएको र मिति २०६७/४/२ गते ४/५ पटक फोन भएको सत्य हो। अञ्जुलाई मार्ने विषयमा कोपिलासँग कुराकानी भएको भनिएको कुरा भुट्टा हो भनी अधिकार प्राप्त अधिकारी समक्ष गरेको त्यति हदसम्मको बयानलाई प्रतिवादी सरोज फुयाँलले अदालतमा खण्डन गरेको र प्रतिवादी कोपिला फुयाँलको केवल सरोज फुयाँलको श्रीमती हुने मात्र अभिलाशा भै अञ्जु खनाललाई पन्छाउने कुरामा मात्र सहमति प्रकट गरेको पाइन्छ।

प्रतिवादी कोपिला फुयाँल उपर ज्यान सम्बन्धी महलको १३(४) को अभियोग दावी छ । ज्यान सम्बन्धीको १३(४) मा “जुनसुकै कुरा गरीकन पनि ज्यान मार्नामा वचन दिनेलाई वा वारदात भै रहेको ठाउँमा गै मार्नालाई संयोग पारिदिन निमित्त मर्ने मानिसको जीउ मा हात हाली पक्की समाती दिनेलाई जन्म कैद गर्नुपर्छ ।” भन्ने उल्लेख छ । यसर्थ प्रतिवादी कोपिला फुयाँलले त्यस्तो जुनसुकै कुरा (Action) गरी मार भनी वचन दिएको त्यसरी वचन नदिएको भए मृतकको मृत्यु हुने थिएन एवं वारदातस्थलमा गई मार्नलाई संयोग नपारिदिएको भए मृतकको मृत्यु हुने थिएन भन्ने कुरा कोपिला फुयाँलको हकमा प्रस्तुत मिसिलबाट देखिँदैन । यसर्थ निजको हकमा ज्यान सम्बन्धीको १३(४) आकर्षित हुने अवस्था देखिएन । ज्यान सम्बन्धीको १६ नं. मा ज्यान मार्ने काममा वा ज्यान मर्न सक्ने कुरामा मुख्य भै षड्यन्त्र गरेको रहेछ भने वा षड्यन्त्र गरी मार्न लगाउनेलाई १०-१५ वर्षसम्म कैदको सजाय गर्नुपर्छ भन्ने उल्लेख छ । षड्यन्त्रको परिभाषा नेपाली फौजदारी कानूनले नगरेको भए पनि English Law ले तथा Indian penal code ले षड्यन्त्रको परिभाषा गरेको पाइन्छ । “Two or more person agree to do or cause to be done (i) an illegal act or (ii) an act which is not illegal by illegal means such an agreement is designated a criminal conspirator (DR.T.Btattacharya, Indian panel code sec 120(A), central Law Agency,page no.....) उक्त दफा अनुसार अपराधिक षड्यन्त्र हुनलाई मूलतः दुई वा सोभन्दा बढी व्यक्तिको बीचमा कुनै अपराधिक कार्य गर्न सहमति भएको हुनुपर्छ । षड्यन्त्रकारीहरूको बीचमा अपराध गर्ने सामूहिक योजना (common design among all the conspirator) भै योजना मुताविक नै अपराधिक कार्य भएको हुनुपर्छ । “The only thing needs to be proved is that there was common design amongst all the conspirators” (Lea Roy vs.supintendent,District jail 1958m crlj 260(sc) Indian penal code p.141) ” of there is a conspiracy amongst some members to commit a murder, each one of the cospiration will have to be aware of the major detail of the conspiracy such as who is to be murdered, how is he to be murderd and by whom is he to be murdered .To be liable of the ofFence of criminal conspiracy the agreement must be to do or cause to be done an illegal act or an act which is not illegal by illegal means”. (DR.T.Bhattacharya Indian penal code page 138)

परस्पर मतैक्यता हुनु नै अपराधिक कार्य हो । मतैक्य हुनेहरूको बीचमा अपराध गर्ने मनस्थितिमा भएको agreement नै अपराधिक मनसाय हो । criminal conspiracy पनि relative liability अन्तर्गत पर्ने भएकोले अपराधिक कार्य र अपराधिक मनसायको अनिवार्यतालाई relative liability अन्तर्गतको मुद्दामा पहिलो सर्तको रूपमा लिइन्छ । त्यसैले षड्यन्त्रमा अभियोक्ताले कारवाही चलाउँदा Actus rea र mens rea दुवै प्रमाणित गर्नुपर्छ ।

प्रस्तुत मुद्दामा प्रतिवादी कोपिला फुयाँल र प्रतिवादी सरोज फुयाँलको बीचमा मृतकलाई मार्ने सामूहिक योजना बनाएको देखिँदैन । योजना मुताविक षड्यन्त्रको परिणाम हाँसिल गर्ने कुनै कार्यमा घटनाको अन्त्यसम्म प्रतिवादी कोपिला फुयाँल क्रियाशील भएको पनि देखिँदैन । प्रतिवादी सरोज फुयाँल एकलैले मृतकलाई मार्ने कुराको जानकारी कोपिला फुयाँललाई गराएको देखिन्छ । मृतक अञ्जुसँग विवाह गरी हाल्यौ अब ऊसित सम्पर्कै नराख्नु, त्यसपछि आफैँ उनी बाटो लाग्छिन् भन्ने किसिमको सल्लाह प्रारम्भमा कोपिला फुयाँलले प्रतिवादी सरोजलाई दिएको देखिन्छ । सिद्धान्ततः षड्यन्त्रकारी काममा अभियुक्तहरू सबैले पूर्वयोजना अनुरूप एकले अर्कालाई सघाएका हुन्छन् । प्रतिवादी कोपिला फुयाँलको अपराधिक शृंखलामा कुनै क्रियाशील भूमिका देखिँदैन । निजले सक्रिय रूपमा षड्यन्त्रकारी भूमिका नखेलेको भए मृतकको मृत्यु हुने थिएन भनी तथ्य स्थापित हुन सकेको अवस्था समेत नदेखिएबाट प्रतिवादी कोपिला फुयाँलले अभियोग दावी बमोजिमको कसुर गरेको देखिएन ।

यद्यपि घटना घटनुपूर्व नै यी प्रतिवादीलाई मृतकको मृत्यु हुन सक्ने सम्भावनाको बारेमा पूर्वज्ञान थियो भन्ने कुरा नेपाल टेलिकमको कल रेकर्डबाट प्रतिवादी सरोज फुयाँल र कोपिला फुयाँलको बीचमा घटना घटेको दिन मोबाइल सम्पर्क भएको कुरा मिसिलमा संलग्न रहेको mobile service directoriate बाट देखिएको र प्रतिवादीहरूकै बयानबाट सोको पुष्टि भइरहेको हुँदा प्रतिवादी सरोज फुयाँलले मृतक अञ्जु खनाललाई मार्छ भन्ने कुरा चाल पाई जाहेर नगरी बसेको भएवाट प्रतिवादी बिल्कुलै बेकसुर हुन् भन्न सक्ने स्थिति देखिएन । अतः प्रतिवादी कोपिला फुयाँललाई ज्यान सम्बन्धीको २६ नं. बमोजिम १ वर्ष कैद सजाय हुने ठहर्‍याई कास्की जिल्ला अदालतबाट मिति २०६७/१२/२८ मा भएको फैसला मिलेकै देखिँदा सदर हुने ठहर्छ । पुनरावेदक वादीको पुनरावेदन जिकिर पुग्न सक्दैन । सहयोगी मा.न्य.श्री डिल्लीराज आचार्यको रायसँग सहमत हुन नसकी यो छुट्टै राय पेस गरेको छु । न्याय प्रशासन ऐन, २०४८ को दफा ८(४) बमोजिम तेस्रो इजलास समक्ष निर्णयार्थ पेस गर्नु ।

राजकुमार वन
न्यायाधीश

इति संवत् २०६९ साल ज्येष्ठ ३० गते रोज ३ शुभम्.....।

श्री पुनरावेदन अदालत पोखरा

संयुक्त इजलास
माननीय मुख्य न्यायाधीश श्री माधवप्रसाद चालिसे
माननीय न्यायाधीश श्री विश्वम्भरप्रसाद श्रेष्ठ

फैसला
संवत् २०६८ सालको स.फौ.पु.नं.३४४ (067-cs-0257)
नि.नं. 34

मुद्दा:- कर्तव्य ज्यान ।

जिल्ला लमजुङ गाउँसहर गा.वि.स. वडा नं.८ बस्ने निर्मल थापा समेतको जाहेरीले नेपाल सरकार.....१ पुनरावेदक वादी

विरुद्ध

जिल्ला लमजुङ गाउँ सहर गा.वि.स.वडा नं.८ बस्ने मीनबहादुर थापा.....१ प्रत्यर्थी प्रतिवादी
ऐ.ऐ.तिलकबहादुर थापा.....१
ऐ.ऐ.बस्ने जमुना थापा१

संवत् २०६८ सालको स.फौ.पु.नं.३४७ (067-cs-0260)
नि.नं. ३५

जिल्ला लमजुङ गाउँ सहर गा.वि.स.वडा नं.८ बस्ने मुक्तबहादुर थापा.....१ पुनरावेदक प्रतिवादी

विरुद्ध

निर्मल थापा समेतको जाहेरीले नेपाल सरकार.....१ प्रत्यर्थी वादी

संवत् २०६८ सालको साधक नं.०८ (068-cs-0115)
नि.नं. ३६

निर्मल थापा समेतको जाहेरीले नेपाल सरकार.....१ पुनरावेदक वादी

विरुद्ध

ऐ.ऐ. बस्ने देवी थापा१ प्रत्यर्थी प्रतिवादी
ऐ.ऐ.बस्ने धनबहादुर थापा१

सुरु फैसला गर्ने :- मा.जि.न्या.श्री अच्युतप्रसाद भण्डारी, लमजुङ जिल्ला अदालत
फैसला मिति :-२०६७/११/११

न्याय प्रशासन ऐन, २०४८ को दफा ८(१) बमोजिम प्रस्तुत मुद्दा यसै अदालतको क्षेत्राधिकारभित्रको देखिँदा प्रस्तुत मुद्दाको संक्षिप्त तथ्य एवं ठहर यस प्रकार छ ।

मिति २०६७।१।८ गते विहानको खाना खाई मेरो छोरा नारायण थापा घरको खसी लिई भकुण्डे बजारमा सो खसी काट्न गई साँझ ५:३० बजे भकुण्डेबाट घरतिर आएकोमा उक्त दिन घर नआई भोलिपल्ट विहान ऐ.खड्का गाउँमा निजको मृत लास फेला परेकोमा निजको मृत्यु भवितव्यबाट भएकोले कानून बमोजिम गरी पाऊँ भन्ने मृतकको बुबा सूर्य बहादुर थापाको जाहेरी दरखास्त ।

जिल्ला लमजुङ गाउँ सहर गा.वि.स.वडा नं.७ स्थित पूर्वमा नारायण खड्काको खेत, पश्चिममा रामबहादुर खड्काको जमिन, उत्तरमा कृष्णकुमारी खड्काको जमिन र दक्षिणमा भकुण्डेबाट चिसोपानी जाने कच्ची सडक यति चार किल्लाभित्र पर्ने सानो खोल्सा, सो खोल्साको दायाँ किनारामा बायाँ हात भुइँमा टेकेको, दाहिने हात दाहिने खुट्टामाथि रहेको, सेतोमा रातो रंगको एक थान स्पोर्ट जुत्ता रहेको, अर्को जुत्ता दायाँ खुट्टामुनि रहेको बसेको जस्तो अवस्थामा मृतक नारायण थापाको मृत शरीर रहेको, मृतक रहेको स्थानदेखि अन्दाजी ४ मिटर दक्षिणतर्फ रातो रङ्गको फ्रेम भएको चश्मा रहेको, मृतक रहेको स्थानदेखि अन्दाजी ५ मिटर उत्तरतर्फ कन्भर्स अल LEISU लेखिएको घडी रहेको मृतक रहेको स्थानदेखि अन्दाजी २ मिटर उत्तरतर्फ कन्भर्स अल स्टार लेखिएको कालो रंगको भोला रहेको, मृतक रहेको स्थानदेखि उत्तरतर्फ रगत जस्तो देखिने रातो रंगको पदार्थ रहेको, लासको दायाँ कोखामा १ इन्च लामो आधा इन्च गहिरो भएको काटेको नयाँ घाउ रहेको, अनुहारमा ददारिएर रातो डामहरू रहेको मुखमा कोतरिएको रातो निलो डाम, दायाँ चन्नीमा कोतरिएको डाम रहेको, दाहिने हातको पाखुरा तथा कुहिनामा कोतरिएको डामहरू रहेको, छातीको बायाँपट्टि अ.३ इन्च लामो नीलडाम रहेको, भन्ने समेत व्यहोराको तथा लास जाँच मुचुल्का ।

मृत्युको कारण Asphyxia due to strangulation भन्ने व्यहोराको शव परीक्षण प्रतिवेदन ।

मिति २०६७।१।८ गते म गाउँ सहर ७ स्थित सुब्बा भन्नेको घरमा काम गर्न गई साँझ घर फर्कने क्रममा ऐ.ऐ.८ स्थितमा रहेको मुक्तबहादुर थापाको घर पसलमा अन्दाजी ०७:०० बजेतिर पुगी निजको श्रीमती देवी थापासंग चुरोट माग्दा निजले छैन भनिन् त्यति नै बेला जमुना थापा हामी भएको ठाउँमा आई खड्का गाउँमा मुक्तबहादुर थापा र नारायण थापाबीच भगडा भएको छ, अरे भनेपछि, देवी थापाले धनबहादुर थापा लगायतलाई घरबाटै कराउँदै खबर गरेपछि धनबहादुर थापा, मीनबहादुर थापा, तिलकबहादुर थापा र जमुना थापा समेतले घोचा लिएर र देवी थापाले धन्सारबाट चुप्पी लिई नारायण थापा र मुक्तबहादुर थापा भगडा गरेको ठाउँमा गए । त्यसपछि निजै देवी थापाको आमाले मलाई पनि त्याहा जान भनेपछि म समेत घटनास्थल नजिक गई हेर्दा धनबहादुर थापाले मृतकको दाहिने खुट्टामा लठ्ठीले प्रहार गरेपछि देवी थापाले समेत चुप्पीले मृतकको पिठ्युँमा हानिन् त्यहाँ भएका सबैजनाले कुटपिट गर्दा निज नारायण थापाको मृत्यु भएको मैले मेरा आफ्नै आँखाले देखे पनि निजहरूले मलाई देखेनन् निजहरूले मृतक लासलाई बाटोमुनि राखी छोडी घरतर्फ आउन लाग्दा मलाई पनि देखे मार्छन् भन्ने सोची हतार गरी म मेरो घरतिर जाने क्रममा मेरो घर नजिक बस्ने सन्तुमाया रानाले किन आज यस्तरी हस्याङ गर्दै आउनुभएको हो भनी सोधेकीले मैले निजसँग पानी मागी खाई मैले घटनास्थलमा जे देखें सो कुरा निज सन्तुमायालाई बताएँ । त्यसपछि म भोलिपल्टै म आफ्नो कामले काठमाडौँ गई पछि आफ्नै घर गाउँमा आई बस्दा मृतकको आमा सधैं रोई कराई गरी हिँडेको देखि बुढेसकालमा किन साँचो नबोल्ने भन्ने सोची उक्त दिन घटनास्थलमा जे देखें, सोही कुरा मैले मृतकको घर परिवारलाई भनेको हुँ भन्ने समेत व्यहोराको अनवीर थापाले खुलाई लेखाई दिएको घटना विवरण कागज ।

मिति २०६७।१।८ गते मेरो श्रीमान् नारायण थापा बिहानको खाना खाई घरको खसी लिई भकण्डे बजारमा सो खसी काट्न गई साँझ ५:३० बजे भकण्डेबाट घरतिर आएकोमा उक्त दिन घर नआई भोलिपल्ट बिहान ऐ.खड्का गाउँमा निजको मृत लास फेला परेकोमा सो समयमा म शोकमा परेकोले ससुराले भवितव्यमा जाहेरी दिएकोमा हाल निजको मृत्यु भवितव्यबाट नभई मुक्तबहादुर थापा, देवी थापा, धनबहादुर थापा, मीनबहादुर थापा, तिलकबहादुर थापा र जमुना थापाको संलग्नतामा कर्तव्यबाट भएको भनी घटनाका प्रत्यक्षदर्शी अनवीर थापाले बताएको हुँदा निजहरूलाई पक्राउ गरी कानून बमोजिम कारवाही गरी पाऊँ भन्ने समेत व्यहोराको निर्मला थापाको जाहेरी ।

प्रतिवादी मुक्तबहादुर थापा, देवी थापा, धनबहादुर थापा, मीनबहादुर थापा, तिलकबहादुर थापा र जमुना थापालाई पक्राउ गरी दाखिला गरेको भन्ने प्र.ना.नि.जयराम बन्तको प्रतिवेदन ।

मिति २०६७।१।९ गते मृतक नारायण थापा खड्का गाउँको बाँसको भ्याडमुनिको खोल्सामा मृत अवस्थामा फेला परेको हल्ला सुनेपछि म समेत घटनास्थलमा गई हेर्दा खुट्टा भाँच्चिएको, काटिएको लछारिएको र अनुहार कोखा लगायत छातीको भागमा लाठीको जस्तो नीलडामँ समेत देखेको हुँदा निजको मृत्यु कर्तव्यबाट भएको जस्तो लाग्छ । हाल पक्राउ प्रतिवादीहरूको कर्तव्यबाटै भएको हो वा होइन यकिन साथ भन्न सकिदैन भन्ने व्यहोराको दीपक खड्काले खुलाई लेखाई दिएको घटना विवरण कागज ।

मिति २०६७।१।९ गते बिहान अन्दाजी ९:३० बजेतिर जाहेरवाली निर्मला थापाले मेरो श्रीमान् खड्का गाउँ खोल्सामा छरे देख्नु भएन भनी सोधेपछि मैले देखिन भनी हामी दुवै घटनास्थलमा जाँदा अडेस लगाई बसेको अवस्थामा नारायण थापाको लास देखेको हुँ । मृतकको घाउ चोट केही हेरिन, घटना के कसरी भएको हो, को कसले गरेको गराएका हुन्, सो मलाई थाहा भएन, सोही घटनाको सिलसिलामा जिल्ला लमजुङ गाउँ सहर ८ बस्ने ससुरा नाता पर्ने धनबहादुर थापा, देवी थापा, तिलकबहादुर थापा, मीनबहादुर थापा, मुक्तबहादुर थापा र जमुना थापालाई प्रहरीले पक्राउ गरेको हो । निज पक्राउ प्रतिवादीहरूले नारायण थापालाई कर्तव्य गरी मारेको जस्तो मलाई लाग्दैन भन्ने समेत व्यहोराको अमृता थापाले खुलाई लेखाई दिएको घटना विवरण कागज ।

मिति २०६७।१।९ गते बिहान अन्दाजी १०:०० बजेतिर खड्का गाउँ खोल्सामा मानिसको लास फेला परेको छ भन्ने हल्ला सुनी म समेत घटनास्थलमा गई हेरे त्यहाँ नारायण थापाको अडेस लागी बसेको अवस्थामा हातमा लछारिएको, कोखमा केही ठोसाले घोचेको जस्तो घाउ देखेको थिएँ, घटनाको प्रकृति हेर्दा नशाले लडेर ठाउँ ठाउँमा चोट लागेको हुन सक्ने जस्तो देखे कोही कसैको कर्तव्यले भएको जस्तो थिएन निजको मृत्यु खोल्सामा लडेर भएको हुन सक्छ । हाल पक्राउ प्रतिवादीहरू मुक्तबहादुर थापा, धनबहादुर थापा, मीनबहादुर थापा, तिलकबहादुर थापा, देवीबहादुर थापा र जमुना थापालाई अनवीर थापा मगर र जाहेरवाला निर्मला थापाले जाहेरी गरी पक्राउ गरी अनुसन्धान सुरु भएको भनी थाहा पाएको हुँ । प्रतिवादीहरू र मृतक मेरा नाता पर्दछन् भन्ने समेत व्यहोराको रूपबहादुर सुवेदीले खुलाई लेखाई दिएको घटना विवरण कागज ।

मिति २०६७।१।९ गते बिहान ९:०० बजेतिर मेरो देउरानीले जिल्ला लमजुङ गाउँ सहर ७ स्थित खड्का गाउँमा रुवावासी भएको छ, भनेकीले म समेत घटनास्थलमा जाँदा भतिजा नारायण थापाको मृतक लास देखे । मृतक लासमा घाउ चोट के थियो मैले हेरिन । घटना के कसरी भयो आफैँ लडी या काही कसैको कर्तव्यबाट मृत्यु भएको यकिन भन्न सकिदैन कोही कसै माथि शंका छैन । सोही घटनाका सम्बन्धमा जिल्ला लमजुङ गाउँ सहर ८ बस्ने धनबहादुर थापा, मुक्तबहादुर थापा, तिलकबहादुर थापा, मीनबहादुर थापा, देवी थापा र जमुना थापालाई अनुसन्धानको क्रममा प्रहरीले पक्राउ गरेको भन्ने सुनी थाहा पाएको हुँ । हाल पक्राउ परेका

प्रतिवादीहरू मुक्तबहादुर थापा समेत जना ६ जे घटना घटाएको जस्तो मलाई लारदैन भन्ने समेत व्यहोराको मंगलादेवी थापाले खुलाई लेखाई दिएको घटना विवरण कागज ।

मिति २०६७।८ गते म आफ्नै घरमा थिएँ । उक्त दिन गाउँमा कोही कसैबीच भगडा भएको थाहा पाइन । मृतक नारायण थापाको मृत्यु भोलिपल्ट बिहान अन्दाजी १०:०० बजेतिर खड्का गाउँमा मरेको छ अरे भनी गाउँमा ससुरा धनबहादुर थापा समेतले कुरा गरेको हुँदा थाहा पाएको हुँ । म घटनास्थलमा गइन । मेरो ससुरा धनबहादुर थापा र सासू रुकमाया थापा घटनास्थलतर्फ जानुभएको हो । मृतक नारायण थापालाई म समेतले कुटपिट गरी मारेको भन्ने अनवीर थापाको कागज व्यहोरा भुट्टा हो । निज अनवीर थापालाई म राम्रोसँग चिन्दछु, मृतकसँग मेरो कुनै पूर्व रिसइवी, लेनदेन भैभगडा थिएन । जाहेरवाली निर्मला थापाले म समेत उपर किटानी जाहेरी किन दिए निजै जानुन्, मेरो घटनामा संलग्नता छैन भन्ने समेत व्यहोराको प्रतिवादी जमुना थापाको बयान ।

मिति २०६७।८ गते म आफ्नै घर पसलमा थिएँ । उक्त दिन मेरो श्रीमान् मुक्तबहादुर थापा बिहानदेखि बेलुकीसम्म कहीं कतै नगई घरमै बसी राखेका थियौँ । भोलिपल्ट मिति २०६७।९ गते अन्दाजी दिनको १२/१ बजेतिर श्रीमान् र म घरमै भएको अवस्थामा गाउँलेहरू मार्फत मृतक नारायण थापा मरेको भन्ने थाहा पाएको हुँ । म र श्रीमान् कोही पनि घटनास्थलतर्फ गएनौँ । मृतक र हामीहरूबीच पूर्व रिसइवी भएको कारण म पनि गइन । निजको मृत्यु के कसरी भयो मैले कुनै चासो नै गरिन । मृतक नारायण थापा मेरो भाइ खलकका छोरा नाता पर्छन् । विगत ३/४ वर्ष पहिले निज र मेरो श्रीमान्बीच भैभगडा हुनाले पछिका दिनहरूमा हाम्रो बोलचाल आउ जाउ बन्द थियो । मृतक नारायण थापालाई म समेत भई कुटपिट गरी मारेको भनी अनवीर थापाले गरेको कागज व्यहोरा निजैले जानुन् । घटनामा मेरो कुनै संलग्नता छैन र मसँगै पक्राउ परेका अन्य प्रतिवादीहरूको के कस्तो संलग्नता थियो । मलाई थाहा भएन भन्ने समेत व्यहोराको प्रतिवादी देवी थापाको बयान ।

मिति २०६७।८ गते साँझ म आफ्नै घरमा भैसी गाई गोरु हेरविचार गरी बसेको थिएँ । उक्त दिन बिहान ८ बजे घरबाट भकुण्डे बेसी भरी आफूले बनाएको घर हेरी साँझ घरमा पुगेपछि म घरमै छु । उक्त दिन मृतक र मबीच भेटघाट भएन । मृतक नारायण थापा घर फर्कदा बाटोमा मृत अवस्थामा फेला परेको भन्ने व्यहोरा मिति २०६७।९ गते बेलुका मात्रै घरमा गएपछि थाहा पाएको हुँ । २०६७ वैशाख ९ गते साविकभैँ घरबाट घटनास्थल हुँदै बेसीसहर बजार आई पुनः सोही बाटो हुँदै घर गएको हुँ । मृतकको मृत्यु सम्बन्धमा बेलुका साँझ घर पुगेपछि मेरो श्रीमती देवी थापा मार्फत थाहा पाएको हुँ । मृतकको मृत्यु भएको खबर थाहा पाएपछि ठीकै भयो, आनन्द भयो, राम्रै भयो भनी चुप लागी बसें । निज र मेरोबीच विगतदेखि रिसइवी भै भगडा र कुटपिट भएको कारण एक आपसमा बोलचाल थिएन, निजको मृत्यु के कसरी भएछ भनी बुझ्दा कसैले मारी दिएछन्, कसैले भीरबाट खसेर मृत्यु भएको भन्ने चर्चा गरेको सुनेको हुँ, खासै चासो लिइन । मृतक मेरो भाई खलकका नाता पर्दछन् । उक्त घटनामा नारायण थापालाई कुटपिट गर्ने म समेत हो भनी अनवीर थापाले गरेको कागज व्यहोरा र जाहेरवालीले किटानी गरेको जाहेरी व्यहोराको सम्बन्धमा निजहरू नै जानुन् । म घटनामा संलग्न छैन र मसँगै पक्राउ गरेका अन्य प्रतिवादीहरूको संलग्नताको सम्बन्धमा मलाई थाहा जानकारी भएन भन्ने समेत व्यहोराको प्रतिवादी मुक्तबहादुर थापाको बयान कागज ।

मिति २०६७।९ गते बिहानको खाना खाई घरमा बसेको थिएँ । गाउँकै तिलकबहादुर थापा दाइले यता आउनुस् भनी बोलाएँ । निजले खड्का गाउँमा नारायण थापाको लास फेला परेको छ भन्ने खबर सुनाएपछि तिलक थापा र म घटनास्थलतर्फ आयौँ । त्यहाँ आएपछि तिलक थापाले लास छुनु हुन्न भनेकाले हामी वरै

बस्यौं। त्यस अवस्थामा अन्य मानिसहरू र प्रहरी पनि आए। मैले लास देख्दा बाटोमुनि खोल्सामा भित्तामा अडेस लगाई राखेको अवस्थामा थियो। अलि परैबाट लास हेरेकाले चोट के कहाँ थिएँ मैले देखिन। निजको मृत्यु के कसरी भयो चासो लिइन। मृतक नारायण थापा मेरो भतिजा हुन्। निज तथा निजको घर परिवारसँग मेरो कुनै रिसराग, लेनदेन, रिसइवी केही छैन। म समेत भई मृतक नारायण थापालाई कुटपिट गरी मारेको भनी कागज गर्ने अनवीर थापालाई म राम्रोसँग चिन्दछु निजले के कसरी मलाई पोल गरी कागज गरेका हुन् निजै जानुन् र म समेत उपर निर्मला थापाले दिएको किटानी जाहेरी भुट्टा हो मेरो घटनामा कुनै संलग्नता छैन र म सँगै पक्राउ परी आएका अन्य प्रतिवादीहरूको पनि घटनामा संलग्नता के कसो हो मलाई थाहा भएन भन्ने समेत व्यहोराको प्रतिवादी धनबहादुर थापाको बयान।

मिति २०६७।१।८ गते म आफ्नै घरमा थिएँ र बेलुका घर धन्दा गरी बसें। उक्त दिन मृतक नारायण थापाको गाउँघरमा कोही कसैसित झगडा भएको हल्ला सुनेको छैन। सो दिन मृतक नारायण थापा र मबीच देखभेट भएको छैन। निज कहाँ के गर्दै थिएँ मलाई थाहा भएन भोलिपल्ट मिति २०६७।१।९ गते बिहान घरबाट उत्तरपट्टि गोरु चराउन भनी गएको थिएँ। बाटोमा नाम थाहा नभएका केटीहरूले खड्का गाउँमा नारायण थापाको लास फेला परेको भन्ने बताएपछि म तत्कालै घरमा आई गोरु बाँधी घटनास्थल पुग्दा मृतक नारायण थापाको लास भित्तामा अडेस लागेको देखेको, दाहिने हात जमिनमा टेकिएको, कुमपट्टि घाँटी नुगेको देखेको थिएँ। पछि प्रहरीले मुचुल्का उठाउँदा कोखमा रगत बगेको खुट्टामा निलो डाम देखेको हुँ लासको अवस्था हेरे तापनि मृत्युको कारण भन्न सकिन। म समेत भई नारायण थापालाई कुटपिट गरी मारेको भनी अनवीर थापाले गरेको कागज व्यहोरा निजै जानुन्। घटनामा मेरो कुनै संलग्नता छैन र मसँगै पक्राउ परी आएका अन्य प्रतिवादीहरूको संलग्नता बारेमा के कसो हो मलाई थाहा भएन भन्ने समेत व्यहोराको प्रतिवादी तिलकबहादुर थापाको बयान कागज।

मिति २०६७।१।८ गते म मेरो घर बेसी गाउँ दुई ठाउँमा भएको हुँदा म बिहान बेसीसहरमा भरी कुखुरा गोरुको हेरचार गरी बेलुका ५ बजे माथि गाउँको घरमा पुगेँ र त्यसपछि घरमै छु। उक्त दिन खड्का गाउँमा कसैको झगडा परेको भन्ने थाहा भएन र त्यो दिन मृतक नारायण थापासँग भेट भएन। भोलिपल्ट मिति २०६७।१।९ गते बिहान अन्दाजी १० बजेतिर प्रहरीहरू खड्का गाउँमा आएका रहेछन् र त्यहाँ नारायण थापा लडिरहेको छ भन्ने हल्ला खल्ला भएपछि म समेत घटनास्थलमा आएको हुँ। म त्यहाँ आउँदा अन्य मान्छेहरू पनि जम्मा भइसकेका रहेछन्। मैले टाढैबाट लास हेरेँ। मृतक नारायण थापाको लास खोल्सामा अडेस लागेको अवस्थामा मुण्टो नुगेको अनुहारमा रगत आएको, कोखामा घाउ चोट लागेको देखेको हुँ। निजको मृत्यु के कसरी भएको हो अनुमान पाउन सकिन। अनवीर थापाले म समेत भै नारायण थापालाई कुटपिट गरी मारेको भनी गरेको कागज व्यहोरा निजै जानुन् र घटनामा मेरो कुनै संलग्नता छैन। मृतक र मेरो कुनै पूर्व रिसइवी, भैँझगडा लेनदेन केही छैन। मसँगै पक्राउ परी आएका अन्य प्रतिवादीहरूको संलग्नता सम्बन्धमा के कसो हो मलाई थाहा भएन भन्ने समेत व्यहोराको प्रतिवादी मीनबहादुर थापाको बयान कागज।

मिति २०६७।१।८ गते साँझ म आफ्नै घरमा थिएँ। जाहेरवाला र प्रतिवादीहरू मेरो भाई खलकका नै हुन्। निजहरू सबैलाई म राम्रोसँग चिन्दछु। घटनाका बारेमा मिति २०६७।१।९ गते बिहान ९:३० बजेतिर म बाखा चराउन गएको अवस्थामा नारायण थापा मृत अवस्थामा खड्का गाउँको खोल्सामा बासको गाँज नजिक फेला परेको भन्ने हल्ला सुनेपछि थाहा पाएको हो। त्यसपछि म पनि घटनास्थलमा गएँ। मैले लासलाई नजिकबाट हेरिन टाढै बसेँ। मृतक नारायण थापा तथा निजको परिवारहरूसँग मेरो कुनै रिसइवी भैँझगडा भएको छैन। हाल पक्राउ परेका प्रतिवादीहरूले मृतक नारायण थापालाई मारे कि मारेनन् मलाई थाहा भएन भन्ने समेत व्यहोराको जमुना थापाले खुलाई लेखाई दिएको घटना विवरण कागज।

मिति २०६७।१।८ गते म दिनभर नै घरमा थिएँ। मेरो जेठो छोरा नारायणबहादुर थापा घरमा पालेको खसी कटाउँछु भनी भकण्डे बजारतिर लिएर गएको थियो। साँझ अवेरसम्म पनि घरमा आएन। छोराले केही मात्रामा मादक पदार्थ समेत सेवन गर्ने हुँदा बजारतिर कतै बस्यो होला भनी सोची सबै घर परिवार मिली खाना खाई सुत्थौँ। मिति २०६७।१।९ गते बिहानै बुहारी खसी काटेको ठाउँमा गई बुभुदा छोरा उक्त स्थानमा नभएको भन्ने थाहा पाई बुहारी घरमा आइन् र बिहान ९ बजेतिर म र बुहारी भई खोज्न घरबाट तल भयौँ। बाटोमा अर्कै गाउँका गुरुडसेनीहरू भेट भए र तिनीहरूले खड्का गाउँको खोल्सामा घाँसको गाँजमा छोरो मृत अवस्थामा छ भनी सुनाएपछि म सोही ठाउँमा ढली बेहोस भएछु। बुहारीले रुँदै कराउँदै गर्दा मानिसहरू जम्मा भएछन्। उक्त समयमा परिवारहरू सबै अर्धचेत अवस्थामा रहेका कारण छोरा नारायणबहादुर थापालाई को कसले मारे मराए पत्ता नलागी सूर्यबहादुर थापाले भवितव्यबाट छोरा नारायणबहादुर थापाको मृत्यु भएको भनी जाहेरी दरखास्त दिनुभएछ। समय बित्दै जाँदा मेरो छोरा मादक पदार्थ सेवन गरी लडे मरेको होइन भन्ने लागी घटनास्थलमा खिचिएको लासको फोटोहरू बोकी न्यायको लागी सरकारी कार्यालयहरूमा गई अनुरोध गर्ने, पत्रकार सम्मेलन समेत गरी अपराधी पत्ता लगाई दिन अनुरोध गरेकी थिएँ। मेरो छोरालाई कसैले कर्तव्य गरी मारेका हुन् भन्ने त लागेको थियो तर को कसले मारे भन्ने थाहा थिएन। म र बुहारी निर्मला थापा रुँदै कराउँदै गाउँ छिमेकमा समेत कुरा गर्दै हिँड्यौँ। यसै क्रममा अनवीर थापाले तापाईको छोरा नारायणबहादुर थापालाई धनबहादुर थापा, मुक्तबहादुर थापा, तिलकबहादुर थापा, मीनबहादुर थापा, देवी थापा र जमुना थापाले मुक्का लाठी समेतले कुटपिट गरी मारेका हुन्, उक्त घटना मेरै आखाँले देखेको हो भने पछि बुहारी निर्मला थापाले कारवाहीको लागि निजहरूविरुद्ध किटानी जाहेरी दिएकी हुन् भन्ने समेत व्यहोराको विमाया थापाले खुलाइदिएको घटना विवरण कागज।

मिति २०६७।१।८ गते म घरमा थिएँ। मेरो श्रीमान् नारायण थापा घरमा भएको खसी काटी बिक्री गर्न घरबाट बिहान गाउँसहरस्थित भकण्डे बजारमा जानुभएको थियो। साँझ अवेरसम्म पनि फर्की आउनुभएन। कतै साथीकोमा बस्नुभयो होला भन्ने लाग्यो। बिहान म सबै उठी श्रीमान्लाई खोज्न भनी गएँ, तल भकण्डे बजारमा गई बुभुदा मेरो श्रीमान् नारायण थापा खसी काटी मासु बिक्री गरी घरायसी सामान समेत खरिद गरी घर परिवारको लागि १ किलो ग्राम मासु समेत बोकी सोही दिन मिति २०६७।१।८ गते बेलुका घरतर्फ जान उकालो लागेको भनी सुनी म पनि श्रीमान्लाई खोज्न भकण्डेबाट गाउँतर्फ आएर घरतर्फ फर्कने क्रममा गाउँका गुरुडसेनीहरूले गाउँसहर ७ स्थित खड्का गाउँका बाँसको भ्याडमुनि नारायण थापा अडेस लगाई राखेको अवस्थामा छ भनी सुनी म, आमा र मेरो साना बच्चाहरू समेत सो ठाउँमा जाँदा बाँसको भ्याडमुनि खोल्सामा भित्तामा अडेस लागी एउटा हातले भुईँ टेकी बसेको अवस्थामा मृतक श्रीमान्को लास भेटी म रुन कराउन लागी बेहोस भएछु। प्रहरी टोली घटनास्थलमा आई मुचुल्का गरी पोस्टमार्टमको लागि बेसीसहरतर्फ लागेछन्। सो अवस्थामा म अर्धचेत अवस्थामा थिएँ। सो बेला को कसले जाहेरी दिए थाहा भएन। श्रीमान्को काजकिरिया सिध्याएपछि मेरो श्रीमान् नारायण थापाको शरीरमा लागेको चोटपटक भएका फोटोहरू र घटनास्थलमा छरिएको ब्याग, चस्मा, जुत्ता हेर्दा श्रीमान्को मृत्यु भवितव्यबाट होइन भन्ने लागी कर्तव्यबाट नै मृत्यु भएको हुनुपर्छ भनी घटनाको बारेमा सोधखोज गर्न थाले। सोधखोज गर्दै आइरहेको अवस्थामा मिति २०६७।६।१५ गते म र मेरो सासू विमाया थापा गाउँसहर-८ बस्ने अनवीर थापा मगरको घर गई सोधखोज गर्दा मिति २०६७।१।८ गते तिम्रो श्रीमान्लाई मुक्तबहादुर थापा, धनबहादुर थापा, देवी थापा, तिलकबहादुर थापा, मीनबहादुर थापा, जमुना थापा भई कुटपिट गरी मारेका हुन्, मैले प्रत्यक्ष देखेको हुँ भनी निजले भनेकाले मै ले निजहरूको नाउँमा किटानी जाहेरी दिएकी हुँ। मेरो श्रीमान्ले मादक पदार्थ सेवन गर्ने हुँदा प्रायःजसो यी प्रतिवादीहरूसँग वादविवाद भैभगडा हुने हुँदा यिनै प्रतिवादीहरूको कर्तव्यबाट मेरो श्रीमान्को मृत्यु भएकोमा पूर्ण विश्वास लाग्छ भन्ने समेत व्यहोराको जाहेरवाला निर्मला थापाले थप खुलाइदिएको घटना विवरण कागज।

मिति २०६७११९ गते विहान ९ बजेतिर मेरो छोरा नारायण थापा गाउँसहर-७ स्थित खड्का गाउँमा मृत अवस्थामा फेला परेको भन्ने सुनी म समेत उक्त घटनास्थलमा गएको थिएँ। घटनास्थलमा खटिएका प्रहरी टोली समेत उक्त स्थानमा पुगेका थिए। सो बेला म छोरोको मृत्युको कारण अर्धचेत अवस्थामा थिए। सो बेला घटनाको जाहेरी दिनुपर्छ भनी उल्लिखित मेरो जाहेरीको व्यहोरा लेखन्दासलाई लेख्न लगाइदिएछु। उक्त जाहेरी वियोगमा भावविह्वल अर्धचेत अवस्थामा दिएको हुँदा उल्लिखित जाहेरी दिएछु पछि छोरोको मृत्यु सम्बन्धमा शरीरमा भएको घाउ चोट र घटनास्थल विचार गर्दा मेरो छोरा मादक पदार्थ सेवन गरे पनि लडेर मर्न सक्ने अवस्थामा नरहेको ठहर गर्ने, साथै मृतकको श्रीमती मेरो बुहारी निर्मला थापा पनि उक्त घटना भवितव्यबाट नभएकोले न्यायको लागि विभिन्न कार्यालय र पत्रकारसँग समेत याचना गरेकी थिइन्। मेरो छोरा मृतक नारायण थापा र मुक्तबहादुर थापासँग धेरै पहिला भैँभगडा भै रिसइवी रहेको थियो। घटना सम्बन्धमा सोधखोज गर्दै जाने क्रममा गाउँसहर ८ बस्ने अनवीर थापामगरसँग भेटघाट कुराकानी हुने क्रममा तिम्रो छोरा नारायण थापाको मृत्यु मुक्तबहादुर थापा, धनबहादुर थापा, देवी थापा, तिलकबहादुर थापा, मीनबहादुर थापा, जमुना थापा समेतको संलग्नतामा कुटपिट गरी मारेका हुन् भनी बताएपछि निजहरू विरुद्ध मेरो बुहारी निर्मला थापाले यस कार्यालयमा थप कितानी जाहेरी दिएको हुन्। मेरो छोराको मृत्यु निजहरूकै कुटपिटको कारण भएकोमा मलाई विश्वास लाग्छ भन्ने समेत व्यहोराको सूर्यबहादुर थापाले खुलाई दिएको घटना विवरण कागज।

मिति २०६७११८ गते म आफ्नै घरमा परिवार सहित खाना खान लागेको थिएँ, सो दिन राति अन्दाजी ८:०० बजे गाउँकै अनवीर थापा हस्याङ फस्याङ गर्दै मेरो घरमा आई नानी नानी पानी लेऊ न भनी भने। मैले अम्बरामा पानी लिई बाहिर निस्कँदा अलि तिर्खा धेरै लागेको छ, जर्किनमा लेऊ न भनी भनेको हुँदा मैले निजले भने बमोजिम पानी दिएँ। निजले के के कुरा गर्दै थिए, म आफ्नै कामको सुरमा भएकाले ध्याद दिइन। भोलिपल्ट मिति २०६७११९ गते खड्का गाउँको खोल्सामा नारायण थापाको लास फेला परेको छ भन्ने कुरा गाउँमा हल्ला खल्ला हुँदा थाहा पाएको हुँ। घटनास्थल मेरो घरबाट अलि टाढै पर्ने भएकोले म गइन। निजको मृत्यु के कसरी भएको हो मलाई थाहा भएन। अनवीर थापा मेरो गाउँका चिनजानका मान्छे हुन्, केही नाता पर्दैन। गाउँले हिसाबले दाइ भन्ने गर्छु भन्ने समेत व्यहोराको सन्तुमाया रानाले खुलाई लेखाई दिएको घटना विवरण कागज।

मिति २०६७११९ गते गाउँमा हल्ला खल्ला भएपछि थाहा पाएको हो। घटनास्थलमा आउँदा नातेदार पर्ने नारायण थापा खड्का गाउँको बाँसको भ्याडमुनि खोल्सामा मृत अवस्थामा देखेको हो। सो ठाउँमा पुग्दा अन्य मानिसहरू पनि जम्मा भइसकेका रहेछन्। मृतक लासको अवस्था हेर्दा खुट्टाको घुँडामा सुन्निएको निलो डाम, कोखामा लाठीले हिर्काएको जस्तो १ वित्ताको निलो डाम कानमा हुंगाले हिर्काएको जस्तो निलो डाम थिए। उक्त घाउ चोटहरू हेर्दा नारायण थापालाई कर्तव्य गरी मारेको जस्तो लाग्छ। कसले मारे भन्न सक्दिन भन्ने समेत व्यहोराको नारायण खड्का, मानबहादुर थापा, बलबहादुर थापा तथा मृतकको मृत्यु कसरी भयो यकिन भन्न सक्दिन भन्ने दलबहादुर थापा र लास नहेरेको नदेखेको साथै घटनाका सम्बन्धमा सुनी थाहा पाएकोले प्रतिवादीहरूको संलग्नता हो जस्तो लाग्दैन भन्ने तिलकबहादुर थापा र सोही मिलान अनुसारकै लोकबहादुर थापा समेतले खुलाई लेखाई दिएको वस्तुस्थिति मुचुल्का।

मिति २०६७११८ गते म आफू कार्यरत रहेको धरानस्थित कालीबक्स गणबाट एक महिनाको विदा लिई घरमा आएको थिएँ। सो दिन म घरमै छु। मिति २०६७११९ गते विहान ९ बजेतिर मेरो घरभन्दा १५/२० मि.दूरीमा पर्ने खड्का गाउँमा मानिसहरू रोइरहेको आवाज सुनी म समेत उक्त स्थानमा जाँदा नारायणबहादुर थापाको

लास मृत अवस्थामा देखेको हुँ । लास हेर्दा आफ्नै मादक पदार्थ सेवन गरी लडेर मरेको जस्तो लाग्छ । मिति २०६७१।८ गते मैले जमुना थापासँग फोन सम्पर्क केही गरेको छैन, मलाई रूपबहादुर थापा भनेर नै गाउँमा चिन्दछन् । मेरा नाम रूपेन्द्रबहादुर थापा हो, मृतकलाई कर्तव्य गरी मारे मराएकोमा मलाई कसैमाथि शंका लाग्दैन भन्ने समेत व्यहोराको रूपबहादुर भन्ने रूपेन्द्रबहादुर थापाको घटना विवरण कागज ।

प्रतिवादीमध्येकी देवी थापाले चुप्पी र अन्य प्रतिवादीहरूले घोचा लिई गएकोमा धनबहादुर थापाले मृतकको खुट्टामा र देवी थापाले पिठ्युँमा प्रहार गरेको र सबै प्रतिवादीहरूले सामूहिक रूपमा कुटपिट गरेको भन्ने उल्लेख हुँदा यो यसको चोट प्रहार वा क्रिया कर्तव्यले नै मृतकको मृत्यु भएको भन्ने यकिन नभएकोले विरुद्ध खण्डमा उल्लिखित सबै प्रतिवादीहरू मुक्तबहादुर थापा, देवी थापा, तिलकबहादुर थापा, जमुना थापा, मीनबहादुर थापा, धनबहादुर थापा उपर मुलुकी ऐन, ज्यान सम्बन्धी महलको १ र १३(३) नं.को कसुरमा सोही ऐन महलको १३(३) नं.बमोजिम सजाय हुन मागदावी लिएको छ भन्ने अभियोग पत्र ।

मिति २०६७१।८ गते भकुण्डेवाट म ५ बजेतिर घरमा पुगेको छु । साथै सो दिन मृतक नारायणबहादुर थापासँग मेरो भेटघाट भएको र निजसँग म खड्का गाउँमा भगडा गरेको होइन र म समेत भई नारायणबहादुर थापालाई कर्तव्य गरी मारेको होइन भन्ने समेत व्यहोराको प्रतिवादी मुक्तबहादुर थापाले सुरु अदालत समक्ष गरेको बयान ।

मिति २०६७१।८ गते बिहानको खाना खाई बिहानको अं.११:०० बजेतिर बेसीसहरमा आएको थिएँ बेसीसहरवाट घरतर्फ जान लाग्दाबीच बाटोमा पर्ने लमजुङ गाउँसहर गा.वि.स.वडा नं.७ भकुण्डेमा पुग्दा मौसम नराम्रो भै असिना पानी परेकोले मेरो छोरी लक्ष्मी खड्काको घरमा आधा घन्टा जति बसी असिना पानी बिदो भएपछि म आफ्नो घरतर्फ गएको हुँ । आफ्नो घरतर्फ पुग्दा करिब ५ बजेको हुँदो हो । घरमा पुगेपछि वस्तु समेतलाई घाँस पात गरी श्रीमती रुककुमारी थापालाई औषधि खुवाई खाना खाई सुतेको हुँ, म समेत भई नारायणबहादुर थापालाई कर्तव्य गरी मारेको होइन भन्ने समेत व्यहोराको प्रतिवादी धनबहादुर थापाले सुरु अदालत समक्ष गरेको बयान ।

मिति २०६७१।८ गते दिन भर गोरु चराउन ढाप भन्ने ठाउँमा गएको थिएँ । अं.३ बजेतिर गोरु बाँधी मकै गोड्न गएको थिएँ । अं.४ बजेतिर असिना पानी परेकोले घर फर्किएको हुँ । त्यसपछि घरमा नै बसिरहेको थिएँ । सो दिन मेरो अन्य प्रतिवादीसँग भेट भएको होइन । साथै मृतक नारायणबहादुर थापा भतिजा नाता पर्ने हुन् । म समेत भई नारायणबहादुर थापालाई कर्तव्य गरी मारेको होइन, यो अभियोग झुट्टा हो भन्ने समेत व्यहोराको प्रतिवादी तिलकबहादुर थापाले सुरु अदालत समक्ष गरेको बयान ।

मिति २०६७१।८ गते दिनभर म घरमा आफ्नै काम धन्डाले नै व्यस्त थिएँ । साँझपख खाना बनाउने खाने कार्य गरी बसेकी थिएँ । बेलुकी ८:३० बजेतिर सुतेको हुँ । सो दिन मेरो अन्य प्रतिवादीहरूसँग भेट भएको होइन । निज मृतक नारायणबहादुर थापा छोरा नाता पर्ने हुन् । म समेत भई नारायणबहादुर थापालाई कर्तव्य गरी मारेको होइन, यो अभियोग झुट्टा हो भन्ने समेत व्यहोराको प्रतिवादी देवी थापाले गरेको बयान ।

मिति २०६७१।८ गते दिनभर म घरमा आफ्नै काम धन्डाले नै व्यस्त थिएँ । बेलुका खाना पकाई खाई बेलुकी ८,९ बजेतिर सुतेको हुँ । सो दिन ससुरा धनबहादुर थापा बेसीसहर आउनुभएको थियो भने, अन्य प्रतिवादीसँग मेरो भेटघाट भएको थिएन । म समेत भई नारायणबहादुर थापालाई कर्तव्य गरी मारेको होइन भन्ने समेत व्यहोराको प्रतिवादी जमुना थापाले अदालत समक्ष गरेको बयान ।

मिति २०६७।१।८ गते दिन भर म घरमा छु । मेरो घर गाउँमा र बेसी भकण्डेमा पनि छ । बिहानभरि म गाउँको घरमा थिएँ । खाना खाएपछि म बेसीमा गएको हुँ । सो दिन दिउँसोतिर असिना पानी आएकोले बेसीमा बसेँ । बेलुकीपख ५ बजेतिर गाउँको घरमा गएको हुँ । सो दिन तिलकबहादुर थापासँग भेट भएको हो सो बाहेकका अरू प्रतिवादीसँग मेरो भेटघाट भएको होइन । यो अभियोग भुट्टा हो, मैले निज मृतकलाई कुटपिट गरेको होइन भन्ने समेत व्यहोराको प्रतिवादी मीनबहादुर थापाले अदालत समक्ष गरेको बयान ।

उक्त दिन म घरमा नै थिएँ । यी प्रतिवादीहरूले नारायणबहादुर थापालाई मारेका होइनन् । यिनीहरूको चाल चलन राम्रो छ । नारायणबहादुर थापा र यी प्रतिवादीहरूसँग हिँडेको देखिन्थ्यो । रिसइवी भैभगडा भएको थाहा भएन, नारायणबहादुर थापा आफ्नै खाई पिईको कारण लडी मरेको भन्ने सुनेको हुँ भन्ने समेत व्यहोराको प्रतिवादीका साक्षी सूर्यबहादुर थापाले सुरु अदालत समक्ष गरेको बकपत्र ।

मिति २०६७।१।९ गते म बाखा चराउन जाँदा खोलावारि बाखा चराइरहेको अवस्थामा मानिसहरू रोइ कराइ गरिरहेको सुनी गई हेर्दा मृतक नारायणबहादुर थापालाई मृत अवस्थामा देखेको हुँ । निज मृतकलाई हेर्दा निज मदिरा सेवन गरी हिँड्ने मानिस हुँदा नसाको सुरमा लडेर मरेको जस्तो लाग्छ, भन्ने समेत व्यहोराको सर्जमिनमा मानबहादुर थापाले यस अदालत समक्ष गरेको बकपत्र ।

मिति २०६७।१।९ गते छोरा खोज्दै हिँड्ने क्रममा बाटोमा एक जना मानिस मृत अवस्थामा छ भनी हेर्न जाँदा निज मृतक नारायणबहादुर थापालाई मृत अवस्थामा देखेपछि रुने कराउने गर्न थाल्यौँ । छोराको मृत्यु भएपछि मेरो छोरा मार्नेमा मुक्तबहादुर थापा, देवी थापासँग शंका लागेको र गाउँकै अनवीर थापाले मैले देखेको भनी हामीलाई सुनाएको र शंका लागेकोले मेरो छोरा नारायणबहादुरलाई मुक्तबहादुर थापा समेतका प्रतिवादीहरूले कर्तव्य गरी मारेको हो भन्ने समेत व्यहोराको घटना विवरणका मानिस विमाया थापाले सुरु अदालत समक्ष गरेको बकपत्र ।

मिति २०६७।१।९ गते १० बजे बाटो हिँड्ने मानिसले मृतक मरेको देखेपछि होहल्ला गरेपछि मैले थाहा पाएको हुँ । थाहा पाउने बित्तिकै म मृतक नारायणबहादुर थापा मरिरहेको घटनास्थलमा गएँ । जाँदा नारायणबहादुर थापा मृत अवस्थामा अडेस लागेर बसेको जस्तो अवस्थामा थियो । मैले निज मृतकलाई टाढाबाट देखेको हुँ, नजिक गइन । निज के कसरी मर्न गयो मैले केही अन्जाम गर्न सकिन भन्ने समेत व्यहोराको सर्जमिनको मानिस दलबहादुर थापाले सुरु अदालत समक्ष गरेको बकपत्र ।

मिति २०६७।१।९ गते मृतक अवस्थामा भेटिएका नारायणबहादुर थापालाई निज प्रतिवादीहरूले मारेका होइनन् । निजहरू र मृतकको बीचमा कुनै किसिमको रिसइवी थिएन । निजहरूसँगै हिँड्ने गर्दथे । निज मृतक कसरी मरे मलाई थाहा भएन भन्ने समेत व्यहोराको प्रतिवादीहरूका साक्षी अमृता थापाले सुरु अदालत समक्ष गरेको बकपत्र ।

उक्त दिन ५ बजेतिर नारायणबहादुर थापाले अत्यधिक रक्सी खाएको देखेको हुँ । निज तत्पश्चात् उकालो लागी गएकाले रक्सी लागी लडेर भवितव्यबाट मृत्यु भएको भन्ने मलाई लाग्छ । प्रतिवादीहरूले कहिल्यै पनि समाजविरोधी काम नगरेकाले निजहरूले कर्तव्य गरी मारे भन्ने कुरामा मलाई विश्वास लाग्दैन भन्ने समेत व्यहोराको प्रतिवादीका साक्षी गोविन्दबहादुर खड्काले सुरु अदालत समक्ष गरेको बकपत्र ।

निज मृतक नारायणबहादुर थापा अत्यधिक मादक पदार्थ सेवन गर्ने गर्दथे । उक्त दिन मृतक नारायणबहादुर थापा के कसरी मरे मलाई थाहा भएन । मैले यसो हेर्दा कर्तव्यबाट मरेको हो कि जस्तो लाग्छ भन्ने समेत व्यहोराको सर्जमिन मुचुल्काका मानिस बलबहादुर थापाले सुरु अदालत समक्ष गरेको बकपत्र ।

मृतक नारायणबहादुर थापालाई निज प्रतिवादीहरूले मारेका होइनन् । मृतक र प्रतिवादीहरूबीच रिसइवी भएको कुरा मलाई थाहा भएन । निज प्रतिवादीहरू एकदम सही मानिसहरू हुन् । निज मृतक के कसरी मारेका हुन् मलाई थाहा भएन भन्ने समेत व्यहोराको प्रतिवादीका साक्षी मंगलादेवी थापाले सुरु अदालत समक्ष गरेको बकपत्र ।

प्रतिवादीमध्येका मुक्तबहादुर थापासँग पुरानो रिसइवी थियो । मेरो छोरा मृतक नारायणबहादुर थापा र प्रतिवादी मुक्तबहादुरबीच भगडा भई मेरो छोराको मृत्यु भएको र अनवीर थापाले भनेको कुरा समेतबाट र मेरो शंका पनि मुक्तबहादुर थापासँग भएको समेतबाट मुक्तबहादुर थापाको कर्तव्यबाट मेरो छोराको मृत्यु भएको हो र अनवीर थापाले मुक्तबहादुर थापा सहित तिलकबहादुर थापा, देवी थापा, जमुना थापा, मीनबहादुर थापा र धनबहादुर थापा समेत भई नारायणबहादुर थापालाई मारेको भनेकोले मैले सोही अनुसार जाहेरी दिएको हुँ भन्ने समेत व्यहोराको जाहेरवाला तथा मौकामा कागज गर्ने सूर्यबहादुर थापाले सुरु अदालत समक्ष गरेको बकपत्र ।

मेरो श्रीमान् नारायणबहादुर थापालाई निज प्रतिवादीहरू मिली मारेका हुन् । अनवीर थापाले मुक्तबहादुर थापा, धनबहादुर थापा, मीनबहादुर थापा, तिलकबहादुर थापा, देवी थापा र जमुना थापा मिली तिम्रो पतिलाई मारेको भनेकाले र मलाई पनि निजै प्रतिवादीहरूमाथि शंका लागेकोले निज प्रतिवादीहरू उपर किटानी जाहेरी दिएको हुँ भन्ने समेत व्यहोराको जाहेरवाली निर्मला थापाले सुरु अदालतमा उपस्थित भई गरेको बकपत्र ।

यसमा यी प्रतिवादी मुक्तबहादुर थापासमेत भई निज मृतक नारायणबहादुर थापालाई कर्तव्य गरी मारेका होइनन् अनवीर थापा समेतले के भनेका हुन् मलाई थाहा भएन भन्ने समेत व्यहोराको प्रतिवादीका साक्षी तिलकबहादुर थापाले सुरु अदालत समक्ष गरेको बकपत्र ।

यसमा निज मृतक नारायणबहादुर थापाको मृत्यु कसरी भयो मलाई केही थाहा भएन । प्रहरीले बोलाई लगेर कागजमा लेखी सही छाप गर भनी भनेकाले सही छाप गरेको हुँ अरू मलाई केही थाहा भएन भन्ने समेत व्यहोराको देख्ने गवाह तथा प्रहरीमा कागज गर्ने अनवीर थापाले सुरु अदालत समक्ष गरेको बकपत्र ।

यी प्रतिवादीमध्ये मुक्तबहादुर थापाको वारदातको दिन मृतकसँग भगडा भई, पछि तिलकबहादुर थापाले लठ्ठीले खुट्टामा हिकार्एको र मुक्तबहादुरको श्रीमती देवी थापाले चक्कुले हानेको भनी गरिएको कागज, सोही बमोजिमको जाहेरी रही, मृतककी श्रीमती निर्मला थापा, बाबु सूर्यबहादुर थापा, आमा विमाया थापाले गरेको कागज एवं बकपत्र, अनवीर थापाको भनाइ मुताविक मृतकको लास बाटोमुनि अडेस लगाएर टुक्रुक्क अवस्थामा रहेको पाइएको, प्रतिवादीमध्येका देवी थापाले पिठ्युँमा हिकार्एको र धनबहादुर थापाले लाठीले खुट्टामा हानेको भन्ने प्रत्यक्षदर्शीको भनाइलाई लास प्रकृति मुचुल्का र शव परीक्षण प्रतिवेदनमा उल्लिखित व्यहोराले समर्थित गरेको, उक्त भनाइ र जाहेरवालीको जाहेरीलाई प्रतिवादीले अन्यथा भन्न नसकेको, अनवीर थापाले बिनाकुनै कारण किटानी पोल गरी कागज गर्नुपर्ने कुनै आधार प्रमाण नदेखिएको, मृतकका शरीरमा लागेका चोट र घाँटी कसी अठ्याई दबाएर मारेको भन्ने शव परीक्षण प्रतिवेदन, मृतकसँग देवी थापा र मुक्तबहादुर थापाको विगतदेखि रिसइवी रहेको पाइएको र बेला बेलामा वादविवाद भैभगडा भइरहने गरेको, मुक्तबहादुर थापा र निजको श्रीमती देवी थापाले गरेको कागज एवं एकआपसमा बाभिएको समेतका प्रत्यक्ष एवं अप्रत्यक्ष प्रमाण र परिस्थितिजन्य प्रमाणको आधारमा यी प्रतिवादीहरू धनबहादुर थापा, मुक्तबहादुर थापा र देवी थापाले अभियोग मागदाबी बमोजिम कसुर अपराध गरेको पुष्टि हुन आएकोले निजहरूलाई ज्यान सम्बन्धी महलको १३(३) नं.बमोजिम जन्मकैदको सजाय हुने ठहर्छ ।

प्रतिवादीहरूमध्ये तिलकबहादुर थापा, मीनबहादुर थापा र जमुना थापा समेतको संलग्नता रहेको भन्ने प्रत्यक्षदर्शी अनवीर थापाको कागज भएको भए तापनि पछि अदालतमा कागज गर्दा अन्य प्रतिवादीहरूभैँ यी प्रतिवादीहरू यो यसले यस प्रकारले यसरी कूटपिट गरेका हुन् भनी कागज गरेको पाइँदैन । न त मिसिल संलग्न कागजबाट समेत यिनीहरूको मृतकसँग कुनै रिसइवी रहेको भगडा परेको रहेको, भन्ने नै पाइन्छ । अन्य प्रतिवादीहरूको भनाइबाट समेत सो कुराको चित्रण भएको पाइँदैन । यी प्रतिवादीहरूले मृतकलाई मार्नुपर्नेसम्मको कारण संलग्न हुनुपर्ने अवस्था र तदनुसारको योजना उद्देश्य केही बनाएको पनि देखिँदैन । जसबाट यी प्रतिवादीहरू समेतले कर्तव्य गरेकै हुन् भन्ने तथ्ययुक्त आधार विद्यमान रहेको छ भनी भन्न मान्न मिल्ने । यसरी तथ्ययुक्त आधार प्रमाणको अभावमा अभियोग मागदावी बमोजिम यी प्रतिवादीहरू समेतलाई सजाय गरिनुपर्छ भन्ने जिल्ला सरकारी न्यायाधिवक्ताको भनाइसँग सहमत हुन सकिएन । तसर्थ प्रतिवादीहरू तिलकबहादुर थापा, धनबहादुर थापा र जमुना थापाले अभियोग मागदावीबाट सफाइ पाउने ठहर्छ भन्ने समेत व्यहोराको सुरु लमजुङ जिल्ला अदालतबाट भएको फैसला ।

उक्त फैसलामा चित्त बुझेन । भगडा भएको थाहा पाएपछि घोचो लिएर वारदात स्थलमा जानु, प्रतिवादीहरूले आफ्नो साथमा लगेको हतियार र लाठी समेतले प्रहार गर्नु र ती हतियार र लाठीका चोटहरू मृतकको शरीरमा देखिनु एवं लासलाई मिलाई राखिनु जस्ता परिस्थितिजन्य प्रश्नहरूलाई अनुत्तरित राखी प्रत्यक्षदर्शी अनवीर थापाले भनेको कुरालाई अन्यथा मान्न मिल्ने अवस्था नहुँदा नहुँदै पनि यी प्रतिवादीहरूलाई कसुर सजायबाट उन्मुक्ति दिने गरी भएको फैसला त्रुटिपूर्ण हुँदा उक्त फैसला सो हदसम्म बदर गरी यी प्रतिवादीहरू तिलकबहादुर थापा, मीनबहादुर थापा र जमुना थापालाई अभियोग मागदावी बमोजिम सजाय गरी पाऊँ भन्ने समेत व्यहोराको पुनरावेदक वादी नेपाल सरकारको यस अदालतमा पर्न आएको पुनरावेदन ।

उक्त फैसलामा चित्त बुझेन । म मुक्तबहादुर थापा समेतले मृतक नारायणबहादुर थापालाई कर्तव्य गरी मारेका होइनौं र ज्यान लिनेसम्मको कुनै रिसइवी छैन । हामी उपर सुरुमा किटानी जाहेरी पनि नभएको र अनवीर थापाले अदालतमा उपस्थित भई आफूले गरेको घटना विवरण कागज भुठा हो भनी लेखाइदिएका छन् । घटना विवरण कागज गर्ने रूपबहादुर सुवेदी समेतका अधिकांश व्यक्तिहरूले र वस्तुस्थिति मुचुल्काका मानिसहरूले पनि म समेतलाई निर्दोष छन् भनी लेखिदिएका छन् । घटना र वारदातसँग सम्बन्धित कुनै दर्शी प्रमाण हामीहरूबाट बरामद भएको छैन भने घटना भएको देख्ने कुनै चश्मदिद व्यक्ति समेत नभएको र अनुसन्धान अधिकारी एवं अदालत समक्ष कसुरमा पूर्ण रूपमा इन्कार भई बयान गरेतर्फ कुनै विवेचना नै नगरी शंकाको भरमा म समेतलाई कैद गर्ने गरी लमजुङ जिल्ला अदालतबाट मिति २०६७/११/११ मा भएको फैसला प्रमाण ऐन, २०३१ को दफा ३,२५, ५४ मुलुकी ऐन अ.व. १८४(क) समेतले त्रुटिपूर्ण हुँदा उक्त फैसला बदर गरी अभियोग दावीबाट सफाइ पाऊँ भन्ने समेत व्यहोराको प्रतिवादी मुक्तबहादुर थापाले यस अदालतमा दिएको पुनरावेदन पत्र ।

यसमा पुनरावेदन नगर्ने, प्रतिवादीहरू देवी थापा तथा धनबहादुर थापाको हकमा साधकको रोहबाट हेरिनुपर्ने अवस्था देखिँदा निजहरूको हकमा साधकको दायरीमा दर्ता गरी नियमानुसार गरी पेस गर्नु भन्ने यस अदालतको संयुक्त इजलासबाट मिति २०६८/६/३३ मा भएको आदेशानुसार साधकमा दर्ता भएको ।

यसमा मौकामा देख्ने भनिएका व्यक्ति अनवीर थापाको मौकाको कागजको व्यहोरा समेतका आधारमा देवी थापा, धनबहादुर थापा तथा मुक्तबहादुर थापाको हकमा कसुरदार ठहर गर्ने र मीनबहादुर थापा समेतका प्रतिवादीहरूलाई सफाइ दिने गरेको फैसला प्रमाणको मूल्याङ्कनको सन्दर्भबाट फरक पर्न सक्ने देखिँदा अ.व. २०२ नं. तथा पुनरावेदन अदालत नियमावली २०४८ को नियम ४७ बमोजिम छलफलको लागि

प्रतिवादीहरू मीनबहादुर थापा, तिलकबहादुर थापा र श्रीमती जमुना थापालाई म्याद (सूचना) जारी गरी प्रतिवादी मुक्तबहादुर थापाको पुनरावेदनको सन्दर्भमा अ.व.२०२ नं.को प्रयोजनार्थ पुनरावेदनको प्रतिलिपि पुनरावेदन सरकारी वकिलको कार्यालय पोखरालाई उपलब्ध गराई, साधकको दर्ता लगात समेत साथै राखी नियमानुसार गरी पेस गर्नु भन्ने यस अदालतको संयुक्त इजलासको आदेश ।

यस अदालतका मिति २०६९।३।२६ का आदेशानुसार शव परीक्षण गर्ने चिकित्सक डा.प्रवीण सिंहलाई भिकाई निजको बकपत्र भै मिसिल सामेल रहेको ।

अदालतको ठहर

नियम बमोजिम साप्ताहिक एवं दैनिक मुद्दा पेसी सूचीमा चढी निर्णायार्थ पेस हुन आएको प्रस्तुत मुद्दामा पुनरावेदक वादी नेपाल सरकारको तर्फबाट उपस्थित विद्वान् सहन्यायाधिवक्ता श्री कृष्णप्रसाद पौडेलले मृतकलाई प्रतिवादीहरूले घोचो, लाठी र हतियारहरूले प्रहार गरी मृतकको शरीरमा चोटहरू देखिएको एवं लासलाई मिलाई राखिनु जस्ता परिस्थितिजन्य प्रमाणहरूको साथै प्रत्यक्षदर्शी अनवीरले भनेका कुराहरूलाई अन्यथा भन्न मिल्ने अवस्था नहुँदा नहुँदै पनि यी प्रतिवादीहरूलाई कसुर सजायबाट सफाई दिने गरी भएको सुरुको फैसला त्रुटिपूर्ण हुँदा उक्त फैसला सो हदसम्म बदर गरी प्रतिवादी तिलकबहादुर थापा, मीनबहादुर थापा र जमुना थापालाई अभियोग मागदावी बमोजिम सजाय हुनुपर्दछ भनी र पुनरावेदक प्रतिवादी मुक्तबहादुर थापा र प्रत्यर्थी प्रतिवादी तिलकबहादुर थापा समेतको तर्फबाट उपस्थित विद्वान् अधिवक्ता श्री गुमानसिंह अर्यालले मेरो पक्षहरू कसुरमा इन्कार रही बयान गरेका, मृतक अत्यधिक रक्सी सेवन गर्ने व्यक्ति भएको, घटनामा प्रतिवादीहरू संलग्न रहेको देखिने प्रमाणहरू नभएको, लास जाँच मुचुल्का, डाक्टरको बकपत्रबाट दुर्घटना भएको भन्ने देखिन आएको, पहिलो जाहेरीमा मेरो पक्षहरूलाई किटान नगरेको र पछिल्लो किटानी जाहेरी धेरै ढिलो समयपछि जाहेरी परेको कारण समेतबाट मेरो पक्ष मुक्तबहादुर थापालाई भुट्टा मुद्दामा फसाउने नियतले जाहेरी परेको अवस्था हुँदा सुरु जिल्ला अदालतबाट प्रतिवादी मुक्तबहादुर थापालाई जन्मकै द हुने गरी भएको फैसला बदर गरी सफाई हुनुपर्दछ, र अन्य प्रतिवादी तिलकबहादुर थापा, मीनबहादुर थापा, जमुना थापाको हकमा सुरुको फैसला मिलेकै देखिँदा सदर कायम रहनुपर्दछ भनी र प्रतिवादी तिलकबहादुर थापाको तर्फबाट उपस्थित विद्वान् अधिवक्ता श्री रामप्रसाद घिमिरेले उक्त घटनामा मेरो पक्ष संलग्न नरहेको, कसुरमा इन्कार रही बयान गरेको, लास जाँच मुचुल्का एवं डाक्टरको बकपत्रबाट दुर्घटना भएको भन्ने देखिन आएको र मृतक अत्यधिक रक्सी सेवन गर्ने व्यक्ति भएको समेतका आधार कारणबाट मेरो पक्ष उक्त घटनामा संलग्न नरहेको हुँदा सुरु जिल्ला अदालतबाट मेरो पक्षलाई सफाई दिने गरी भएको फैसला मिलेकै देखिँदा सदर कायम हुनुपर्दछ भनी र प्रतिवादी मुक्तबहादुर थापाको तर्फबाट उपस्थित विद्वान् अधिवक्ता श्री ज्योति बानिया र हरि सुवेदीले मेरो पक्ष मुक्तबहादुर थापाले मृतकलाई मार्नुपर्ने कुनै कारण नभएको, उक्त घटनामा संलग्न रहेको कुनै प्रमाण नभएको, कसुरमा इन्कार रही बयान गरेको, लास मुचुल्का एवं डाक्टरको बकपत्र समेतबाट दुर्घटना भएको भन्ने देखिन आएको, मृतक अत्यधिक रक्सी सेवन गर्ने व्यक्ति भएको, सुरु किटानी जाहेरी नरहेको, मेरो पक्षलाई भुट्टा मुद्दामा फसाउने नियतले धेरै ढिलो किटानी जाहेरी परेको देखिन आएको समेतका आधार प्रमाणहरू हुँदाहुँदै उक्त प्रमाणहरूको मूल्याङ्कन नगरी जन्मकैद हुने गरी भएको सुरु लमजुङ जिल्ला अदालतको फैसला त्रुटिपूर्ण हुँदा उक्त फैसला सो हदसम्म बदर गरी मेरो पक्ष मुक्तबहादुर थापाले सफाई पाउनुपर्दछ भनी गर्नुभएको बहस समेत सुनियो ।

प्रतिवादी मुक्तबहादुर थापा र निजको श्रीमती देवी थापाले गरेको कागज एक आपसमा बाभिएको समेतका प्रत्यक्ष एवं अप्रत्यक्ष प्रमाण र परिस्थितिजन्य प्रमाणको आधारमा यी प्रतिवादीहरू धनबहादुर थापा, मुक्तबहादुर

थापा र देवी थापाले अभियोग मागदाबी बमोजिम कसुर अपराध गरेको पुष्टि हुन आएकोले निजहरूलाई ज्यान सम्बन्धी महलको १३(३) नं.बमोजिम जन्म कैदको सजाय हुने ठहर्छ । अन्य प्रतिवादीहरू तिलकबहादुर थापा मीनबहादुर थापा र जमुना थापाले मृतकलाई मारुपर्नेसम्मको कारण संलग्न हुनुपर्ने अवस्था र तदनुसारको योजना उद्देश्य केही बनाएको पनि नदेखिएको भनी निजहरूले अभियोग मागदाबीबाट सफाई पाउने ठहर्छ । सुरु लमजुङ जिल्ला अदालतबाट फैसला भएको पाइन्छ । प्रतिवादी मीनबहादुर थापा, तिलकबहादुर थापा, जमुना थापाको हकमा सुरु फैसला उपर वादी नेपाल सरकारको तर्फबाट निज प्रतिवादीहरूलाई पनि सुरु अभियोग माग दाबी बमोजिम सजाय गरी पाऊँ भनी परेको पुनरावेदन एवं प्रतिवादीमध्येका मुक्तबहादुर थापाले मृतक नारायणबहादुर थापासँग कुनै रिसइवी नभएको र आफूले निजलाई कर्तव्य गरी मारेको पनि नहुँदा अभियोग माग दाबीबाट सफाई पाऊँ भनी यस अदालतमा पुनरावेदन दर्ता गराएका हुँदा पुनरावेदनको रोहबाट र प्रतिवादीहरूमध्ये देवी थापा तथा धनबहादुर थापाको पुनरावेदन परेको नदेखिँदा निजहरूको हकमा साधकको रोहबाट हेर्नुपर्ने देखिन्छ ।

निर्णयतर्फ विचार गर्दा, पुनरावेदक प्रतिवादीहरू तथा वादीतर्फका कानून व्यवसायीहरूको बहस जिकिर र मिसिल कागजात समेतको तथ्यहरू समेतलाई मध्यनजर राख्दै प्रस्तुत मुद्दामा निम्न बमोजिम प्रश्नहरूमा निर्णय दिनुपर्ने भएको छ ।

- (क) मृतक नारायण थापाको मृत्यु कर्तव्यबाट भएको हो होइन ?
- (ख) कर्तव्यबाट भएको भए प्रतिवादीहरूमध्येको क-कसको सो कर्तव्यमा संलग्नता रहेको छ ?
- (ग) सुरु लमजुङ जिल्ला अदालतबाट मिति २०६७११११ मा भएको फैसला मिलेको छ, छैन ?

सर्वप्रथम पहिलो प्रश्न मृतक नारायण थापाको मृत्यु कर्तव्यबाट भएको हो होइन ? भन्ने सम्बन्धमा सो तर्फ विचार गर्दा, भकण्डेबाट चिसोपानी जाने कच्ची सडकभित्र पर्ने सानो खोल्साको दायाँ किनारामा बायाँ हात भुइँमा टेकेको, दाहिने हात दायाँ खुट्टा माथि रहेको, १ वटा सेतोमा रातो रंगको स्पोर्ट जुता रहेको अर्को जुता दायाँ खुट्टामुनि रहेको अवस्थामा बसेको जस्तो अवस्थामा मृतक नारायण थापाको लास रहेको भन्ने घटनास्थल मुचुल्काबाट देखिन आएको छ । मृतकको कोखामा १ इन्च लम्बाई १/२ इन्च गहिराइ भएको काटेको नयाँ घाउ रहेको, दाहिने हातको कुइनामा कोतारेको कालो घाउ रहेको, दाहिने खुट्टाको पैदलमा छाला खोल्सिएको, अनुहारमा ददारिएको रातो डामहरू कानमा निलो डाम मुख कोतारिएको रातो नीलडाम, दाया चन्नीमा कोतारिएको डाम, छातीमा बायाँपट्टि अं. ३ इन्च लामो नीलडाम रहेको भन्ने लास जाँच मुचुल्कामा उल्लेख छ ।

Autopsy report sf] External Examination df Multiple abrasions and bruises over face ,Bruises over Bilateral Neck,leg esp. shin full of bruises, Lt. Tibia Fracture present just above Rt. iliac crest .

A 2.5 cms puncture mark present with laceration at the back of it; stab puncture wound above Rt. iliac crest. Hyoid bone Fracture भन्ने उल्लेख भई मृत्युको कारणमा Asphyxia due to strangulation could be likely but final report can be given after Visera Report भन्ने व्यहोरा उल्लेख भएको देखिन्छ ।

Central Police Forensic science Laboratory को मिति २०६७६११९ मा मृतकमा Viscera Report जाँच प्रतिवेदनमा Negative tests for above mentioned insecticides and Phosphine gas भनी उल्लेख भएको देखिन्छ ।

मृतकको घटनास्थलमा फोटो समेत खिचिएको मिसिल संलग्न रहेको छ ।

घटनास्थल मुचुल्कामा कच्ची सडकबाट सानो खोल्सीमा लास रहेको पाइन्छ। लास खोल्सीको भित्तामा अडेस लगाएर रहेको अवस्थामा देखिन आएको छ। मृतकको देब्रे हातले भुइँमा टेकेको छ। सो देब्रे हात नजिक मृतकले लगाउने जुता सीधा अवस्थामा रहेको फोटोबाट देखिन आउँछ। घटनास्थलमा हुइला चट्टान रहेको भन्ने देखिन आउँदैन। मृतकको दाहिनेतर्फ पिठ्युँमा कतबद उगलअतगचभ काटेको घाउ रहेको भन्ने लास जाँच मुचुल्का, पोस्टमार्टम रिपोर्ट मृतकको फोटोबाट समेत देखिन आएको छ। मृतकको बायाँ खुट्टामा Fracture भएको र घाँटीको ज्थयष्म दयलभ समेत Fracture भएको भन्ने छ। अनुसन्धानको क्रममा मृतकको लासको पोस्टमार्टम गर्ने चिकित्सकले Asphyxia due to strangulation could be likely भनी मृत्युको कारण उल्लेख गरेका छन्। विषादी प्रयोगबाट मृतकको मृत्यु नभएको भन्ने उक्त Forensic science Laboratory को रिपोर्टबाट देखिन आएको छ।

सानो खोल्सोमा लास भेटिएको र सो खोल्सो बाटोदेखि मुनि भएको बाटोबाट त्यस्तो सानो खोल्सोमा पुग्दा खुट्टा भाँचिने, घाँटीको हड्डी भाँचिने पिठ्युँमा काटेको घाउ पर्ने अवस्था रहन सक्ने प्रकृतिको घटनास्थल मुचुल्काबाट देखिन आउँदैन। मृतक आफैँ लडेर सानो खोल्सामा पुगेको भए खोल्सीको भित्तामा टक्क अडेस लगाएर देब्रे हातले भुइँमा टेकेर दाहिने हात खुट्टामाथि राख्न पुग्ने अवस्था नै रहन सक्दैन। मृतकले लगाएको जुता लासको पछाडि पर्ने गरी रहन सक्ने अवस्था पनि हुँदैन। घटनास्थल मुचुल्का तथा मृतकको फोटोबाट सो घटना स्थलमा ठूला रूख हुइला, चटान रहेको देखिन नआएकोले त्यस्ता चिज वस्तुमा ठक्कर लागी चोटपटक लाग्ने स्थिति रहेको पनि देखिँदैन।

Accidental Strangulation ज्यादै कम हुन सक्ने घटना हो, घाँटीमा अकस्मात कुनै वस्तुले बेरिन पुग्दछ जस्तै मिलमा काम गर्ने व्यक्तिलाई Moving belt ले बेरिन पुगेपछि वा घाँटीमा कुनै भारी चिज वस्तुले अकस्मात Compress भएपछि जस्ता घटनाबाट Accidental Strangulation हुन सक्ने भनी Modis Medical juris prudence मा उल्लेख भएको पाइन्छ। प्रस्तुत मुद्दामा मृतकले मादक पदार्थ सेवन गरेको भन्ने तथ्य देखिन आएको छ। मृतकको घाँटीको दुवैतिर (Bilateral Neck) मा Brusis रहेको भन्ने पोस्टमार्टम रिपोर्टको External examination मा उल्लेख छ। घाँटीमा Ligature marke छ, छैन भनेर मात्र Strangulation को बारेमा निश्चित राय दिन मिल्ने होइन। मादक पदार्थ सेवन गरेका व्यक्तिको हकमा घाँटी, नाक मुखमा सामान्य दबाव दिएमा अवरोध गरेमा मृत्यु हुन सक्ने स्थिति रहन्छ। मृतकको घाँटीमा अकस्मात गहूँगा चिज वस्तु खस्न पुगी घाँटीमा अडिएर Strangulation भएको भए मृतकको लास अडेस लगाएर भित्तामा रहन सक्ने हुँदैन। त्यस्तो गहूँगो चीज वस्तु घटनास्थलमा रहे भएको पनि देखिन आउँदैन। विशेषज्ञ चिकित्सकले मौकामा पोस्टमार्टम गर्दा Strangulation Accidental हुन सक्ने भनी राय नै दिएको पाइँदैन। मौकामा आफूले दिएको रायसँग मेल नखाने गरी प्रस्तुत मुद्दामा विशेषज्ञ चिकित्सक डा.प्रवीण सिंहले बकपत्र गर्दा प्रस्तुत वारदात Strangulation Accidental हुन सक्ने भनी उल्लेख गरेको पाइन्छ। विशेषज्ञहरूले पनि यदाकदा प्रतिवादीको हितमा हुने गरी अदालतमा आई बकपत्र गरी दिने गरेको नपाइएको होइन। त्यस्तो कार्य गर्न विशेषज्ञको आचरण पेसाले कदापि मिल्ने होइन। प्रस्तुत मुद्दामा माथि विवेचना गरिएका आधार प्रमाणहरूबाट मृतक नारायण थापाको मृत्यु Strangulation Accidental बाट हुन सक्ने अवस्थाको देखिन नआई Asphyxia due to strangulation बाट नै भएको पुष्टि हुन आउँछ।

अतः मृतकको पिठ्युँमा काटेको घाउ भएको बायाँ खुट्टा भाँचिएको तथा घाँटीको Hyoid bone Fracture भएको, मृतकको घाँटी समेतका शरीरमा विभिन्न भागमा नीलडाम, छाला खोसरिएका घा चोट परेको र बाटोमुनि सानो खोल्सामा लडेर गएको स्थितिमा शरीरको विभिन्न भागमा त्यस प्रकारको घा चोट पर्न सक्ने अवस्था

नहुने तथा मृतकको लास जुन रूपमा देखिन आएको छ सो प्रकृतिलाई हेर्दा पनि मृतकको मृत्यु स्वाभाविक Accidental नभई कर्तव्यबाट नै भएको पुष्टि हुन आएको पाइयो ।

अब मृतकको मृत्यु को कसको कर्तव्यबाट हुन गएको रहेछ ? प्रतिवादीहरूमध्ये को कसको सो कर्तव्यमा संलग्नता छ वा छैन भन्ने दोस्रो प्रश्नको सन्दर्भमा विचार गर्दा ,

मिति २०६७।१।८ गते बिहान खाना खाई छोरा नारायण थापाले आफ्नै घरको खसी भकुण्डे बजारमा लगी खसी काटी बिक्री गरी घरमा जान भनी मासु समेत लिई अं. ५:३० बजेको समयमा भकुण्डे बजारबाट हिँडेको । निज छोरा राति घरमा नआएको गाई वस्तु हिँड्ने बाटोको खाल्डोमा छोराको लास भेटिएको निज छोराको कर्तव्यबाट नभई बढी मादक पदार्थ सेवन गरेकै कारण नमालुम के भै भवितव्यबाटै मृत्यु भएको विश्वास लागेको भनी मिति २०६७।१।९ मा सूर्यबहादुर थापाले जाहेरी दिएको देखिन्छ ।

मेरो पतिको मृत्युको वियोगमा परेकी, अपराधी तत्काल पत्ता नलागेकोले गाउँ सहर गा.वि.स.वडा नं.८ मा बस्ने अनवीर थापा मगरको, घरमा गै सोध्दा २०६७।१।८ गते गाउँसहर वार्ड नं. ७ बस्ने सुब्बा खत्रीको घर बनाउने काममा गई बेलुका घर जाँदा मुक्तबहादुर थापा र नारायण थापाबीच भगडा परेको देवी थापा, धनबहादुर थापा, मीनबहादुर, तिलकबहादुर थापा, जमुना थापाले मृतकलाई मारेको हो भनी भनेकाले कारबाही गरी पाऊँ भनी मिति २०६७।१।१९ मा निर्मला थापाले जाहेरी दिएको देखिन्छ ।

मिति २०६७।१।८ गते घरबाट मिस्त्री काम गर्ने गाउँसहर वार्ड नं. ७ स्थित गाउँमा सुब्बा भन्ने नाम गरेका व्यक्तिको घरमा गएको थिएँ । काम गरी घर फर्कने सिलसिलामा भकुण्डेको मुक्त थापाको पसलमा चुरोट किन्न पुगें । म त्यहाँ पुग्दा बेलुकी ७ बजेको थियो होला । त्यही बेला गाउँकै जमुना थापा, देवी थापाको पसलमा आई मुक्तबहादुर थापा र नारायण थापाबीच गाउँसहर ७ स्थित खड्का गाउँमा भगडा भएको छ भनी बताएको, देवी थापाले ठुल्दाइ भनी धनबहादुर थापालाई भाइ र नारायण थापाको बीचमा भगडा भएछ जानुपन्थो भनी कराइन् । त्यसपछि धनबहादुर थापा, तिलकबहादुर थापा, मीनबहादुर थापा, जमुना थापा भई घोचा लिएर, देवी थापाले चुप्पी लिएर भगडा भएतर्फ गए । निजहरू गएपछि मुक्तबहादुर थापाको सासूले मलाई पनि उक्त भगडा भएको ठाउँ जाऊ भनिन् । पहिला त म गइन तर पछि निजहरू गएको केही समयपछि के भएछ त भनी म पनि घटनास्थल भन्दा २० फिटको दूरीमा गई हेर्दा नारायण थापालाई धनबहादुर थापाले लट्टीले दाहिने घुँडामा हिक्राए । नारायण थापाले ठूलो बुवा नहिक्राउनु भनी कराउँदै थिएँ । देवी थापाले आफैँले ल्याएको चुप्पीले पछाडिबाट नारायणको पिठ्युँमा हानिन् । त्यहाँ भएको सबैले कुटपिट गर्दा नारायण थापा त्यहीं ढले । त्यसपछि निजहरूले नारायण थापालाई गोरेटो बाटोदेखि मुनि अडेस लगाई टुकुक्क बसेको अवस्थामा राखिदिए । यो सब कार्य मैले मेरै आफ्नो आँखाले देखें । निजहरूले मलाई देखेनन् । मलाई देखे भने माछ्छन् भन्ने डरले हारगुहार गर्न नसकी हस्याड फस्याड असिन पसिन गर्दै मेरो घर जाने क्रममा मेरो घर निजकै पर्ने सन्तुमाया कहाँ पानी खाएँ । सन्तुमायालाई पनि नारायण थापालाई कुटपिट गरी मारेको भनी सुनाएँ । भोलिपल्ट काम विशेषले काठमाडौँतिर गएको केही समय बसी आफ्नै घर गाउँमा आउँदा मृतकको आमा साह्रै विलौना गरी रात दिन रोइरहने गरेको देखी बुढेसकालको उमेरमा किन साँचो नबोल्ने भनी घटनास्थलमा जो देखें, त्यही कुरा मृतकका परिवारलाई मिति २०६७।१।१० गते बताइदिएको हुँ । निजै व्यक्तिहरूले नारायण थापालाई कुटपिट गरी कर्तव्य गरी मारेका हुन् भनी वर्ष ६२ का अनवीर थापाले मिति २०६७।१।१९ गते अनुसन्धानको क्रममा कागज गरिदिएको देखिन्छ ।

घटना भएको दिन बिहान ९ बजेतिर भकण्डे गाउँ बस्ने सुब्बा खत्रीको घरमा मिस्त्रीको काम गर्न गई दिनभरि काम गरी बेलुका घर फर्केको हुँ। उक्त दिनमा सन्तुमायाको पानीको धारा आँगनमा हुँदा सोही धारामा पानी खाई घरतर्फ गएको हुँ। घटना घटेको थहा छैन, अनुसन्धानमा के लेखे, थाहा छैन। जाहेरवालाले प्रहरीमा आउनु भनेर भनेपछि म प्रहरी समक्ष आएको हुँ, कागज लेखी सहीछाप गर भने सहीछाप गरिदिएँ, नारायण थापाको मृत्यु कसरी भयो मलाई थहा छैन भनी अदालतमा आई अनवीर थापाले बकपत्र गरेको देखिन्छ।

मिति २०६७१।८ गते राति अं. ८ बजेतिर गाउँका अनवीर थापा मेरो घरमा हस्याड फस्याड गर्दै आई नानी पानी लेऊ न खाम् भनेकाले भित्रबाट अम्बरामा पानी लिई आउँदा आज बढी नै तिर्खा लागेको छ, ग्यालेनमा नै ल्याऊ भनेकाले पानी दिएँ, निजले के के कुरा गर्दै थिए, म आफ्नै कामको सुरमा भएकोले ध्यान दिइन भनी अनुसन्धानको क्रममा सन्तुमाया रानामगरले कागज गरी दिएको देखिन आएको छ।

अनवीर थापाले घटनाबारेमा बताएपछि जानकारी हुन आएको, लास भेटिएको घटनास्थल प्रकृतिबाट कर्तव्य गरेको देखिन आएकोले प्रतिवादीहरूले नै नारायण थापालाई कर्तव्य गरी मारेको हुँदा प्रतिवादीहरूलाई कारवाही गरी पाऊँ भन्ने मृतकको आमा विमाया थापा र बाबु सूर्यबहादुर थापाले मौकामा अनुसन्धानको क्रममा कागज गरी अदालतमा समेत सोही व्यहोरा समर्थन हुने गरी बकपत्र गरी दिएको पाइन्छ।

वारदात घटना मिति २०६७१।८ गते भएको पहिलो जाहेरीमा कसै उपर शंका नगरी भवितव्यबाट मरेको भनी मृतकका पिताले मौकामानै जाहेरी दिएकोमा सो घटनाको बारेमा मिति २०६७६।११ गतेमा अनवीर थापाले प्रकाशमा ल्याएपछि प्रतिवादीहरू उपर अनुसन्धान कारवाही सुरु हुन पुगेको देखिन्छ। घटना भएको लामो समय करिब ५ महिना पश्चात् प्रत्यक्षदर्शीको रूपमा आफ्नै आँखाले घटना देखेको भनी अनवीरले अनुसन्धानको क्रममा बयान कागज गरेका छन्। निज अनवीर थापाको बतन, प्रतिवादीहरूको बतन र जाहेरवाला समेतको बतन समेत लमजुड गाउँसहर गा.वि.स.वडा नं.८ एकै ठाउँमा भएको भन्ने देखिन आएको छ। अनवीर थापाको जाहेरवालाहरूसँग निकट सम्बन्ध रहेको र मृतक नारायण थापाको मृत्युमा निज अनवीर थापालाई प्रत्यक्ष तत्काल गम्भीर असर पुग्ने अवस्था रहेको देखिँदैन। अर्थात् अनवीर थापा प्रतिवादीहरू र पीडितहरूसँग प्रत्यक्ष सरोकार रहे भएको भन्ने देखिन नआई निज एकै गाउँमा बस्नेसम्म भएको तथ्य देखिन आएको छ।

सुरुमा अनुसन्धानको क्रममा प्रतिवादीहरूको कर्तव्यबाट नारायण थापा मरेको आफ्नै आँखाले देखेको भनी कागज गर्ने निज अनवीर थापा अदालतमा आई सो वारदात घटनाको बारेमा थहाँ छैन भनी Hostile भनी साक्षीको रूपमा बकपत्र गरेको देखिन्छ।

Hostile Witness आफ्नो पक्षको हित अनुकूल नबोली प्रतिवादीलाई फाइदा पुग्ने गरी अदालतमा प्रस्तुत हुन साक्षीलाई भनिन्छ। अर्थात् जुन पक्षले साक्षीको रूपमा उपस्थित गराइएको हुन्छ उसै पक्षको हित विपरीत (Unfavorable or adverse) हुने गरी प्रस्तुत हुने साक्षीलाई Hostile Witness भन्ने गरिन्छ। आफूले प्रस्तुत गरेको साक्षी Hostile भएमा अदालतबाट Hostile भएको घोषणा गराई अनुमति लिई आफ्नै साक्षीलाई पक्षले जिरह (Cross-examination) गर्न पाउने र त्यस्ता साक्षीहरूलाई Leading Question समेत सोध्न पाउने अन्य देशहरूमा कानुनी व्यवस्था रहेको पाइन्छ जस्तै (भारतको प्रमाण ऐन, १८७२) नेपालमा Hostile साक्षीलाई अदालतबाट अनुमति लिई जिरह गर्न पाउने सम्बन्धी कानुनी व्यवस्था प्रमाण ऐन, २०३१ मा गरेको पाइँदैन। फौजदारी मुद्दामा साक्षीहरूलाई डर, धाक, धम्की, दिएर वा कुनै आर्थिक प्रलोभनमा पारेर प्रतिवादीले Hostile बनाउँछन् र यस्तोमा साक्षीलाई Wining away गरेको भनिन्छ।

साक्षीलाई Wining away (Hostile) गराउँदैमा अपराध र अपराधीको बारेमा मुद्दामा भएका अन्य प्रमाण स्वतः लुप्त हुने हुँदैन । मुद्दामा भएका अन्य प्रमाणहरूको विवेचना गरी Hostile हुने साक्षीको सुरु अनुसन्धानको क्रममा गरेको कागज र अदालतमा आई गरेको बकपत्रलाई केलाई हेरी अन्य तथ्यसँग तुलनात्मक रूपमा जाँची न्यायिक निष्कर्षमा पुग्न वाञ्छनीय देखिन्छ । विशेषगरेर फौजदारी मुद्दामा प्रतिकूल साक्षी (Hostile) भई बकपत्र गरेका धेरै case हरू नेपालको न्यायिक प्रक्रियामा भेटिने गरेको पनि छ । यस सम्बन्धमा सम्मानित श्री सर्वोच्च अदालतबाट समय समयमा प्रतिपादित न्यायिक सिद्धान्त के रहेछ भनी हेर्दा -

(क) फौजदारी मुद्दामा अभियुक्तले अपराध गरेको हो कि होइन भन्ने तथ्यगत सबुदहरूको आधारमा निर्णय गर्ने कुरा हो, अपराधीलाई बचाइदिने नियतले स्वयं पीडित लगाएत कसैले बयान दिन सक्ने स्थितिलाई ध्यानमा राखी न्यायकर्ताले निर्णय दिँदा कसैले सफाइ दिने बयान दिँदैमा अभियुक्त निरपराध ठहर गर्नुपर्ने वा कसैले अभियुक्त विरुद्ध बयान दिँदैमा अपराधी ठहरिनुपर्ने भन्न सकिन्न । व्यक्तिको बयानलाई सबुदकै रूपमा मात्र लिन सकिन्छ । (ने.का.प.२०६१ नि.नं. ७४११ पृष्ठ ८९३ रिता माझीको जाहेरीले श्री ५ को सरकारविरुद्ध श्याम माझी समेत मुद्दा : जबरजस्ती करणी)

(ख) मिसिल संलग्न प्रमाण एवं मिसिल संलग्न तथ्यले देखाएको परिस्थितिले प्रतिवादी उपरको अभियोग पुष्टि हुने अवस्था निःसन्देहात्मक रूपमा देखा पर्दछ भने अदालतमा प्रमाणको रूपमा पेस गरिएको व्यक्तिले प्रतिकूल भनाइ राखे पनि फौजदारी न्यायको उद्देश्यलाई अन्यथा हुने गरी निर्णय गरिनु हुँदैन । (ने.का.प. २०६६ नि.नं. ८१६६ पृष्ठ ९२६ कमला देवी चौलागाईको जाहेरीले नेपाल सरकार विरुद्ध खेमराज समेत मुद्दा : जीउ मास्ने वेच्ने)

(ग) पहिलो बारदात भएको वास्तविक तथ्यलाई जाहेर गरी घटनाबाट पीडित एवं अन्य सम्बन्धित व्यक्तिहरूले वास्तविकता लेखाई दिएकोमा समयको अन्तरालमा सो घटनाबाट आफ्नो परिवार र आफूमाथि भएको सामाजिक बेइज्जती पीडा र दागलाई कम गर्नुपर्ने महसुस गरी अन्य किसिमका प्रलोभनमा परी अदालतमा आई बकपत्र गर्दा आफ्नो पहिलो भनाइ विरुद्ध हुने गरी बकी लेखाइदिने प्रचलन पनि पाइन्छ । सोही दृष्टिकोणबाट विचार गर्दा समेत प्रस्तुत मुद्दामा प्रतिवादीबाट आपराधिक कसुर भएको होइन भन्न सकिन्न । (ने.का.प.०६२ नि.नं. ७६११ पृष्ठ १२५१ बमबहादुर विरुद्ध विष्णु साहुको जाहेरीले श्री ५ को सरकार मुद्दा : जबरजस्ती करणी)

(घ) पहिला अनुसन्धान अधिकारी समक्ष जबरजस्ती करणी भएको हो भनी कागज गरिदिएको र सो कुरा प्रतिवादीको बयान लगायतका अन्य प्रमाणबाट पुष्टि भइरहेको अवस्थामा पछि अदालतमा आएर जबरजस्ती करणी भएको होइन भनी पीडित तथा अन्य व्यक्तिले बकपत्र गरेको आधारमा मात्र प्रतिवादीको स्वीकारोक्ति तथा चिकित्सकीय प्रतिवेदन मेडिकल रिपोर्टको प्रतिकूल हुने गरी जबरजस्ती करणी भएको होइन भन्ने निष्कर्षमा पुग्न सकिँदैन । (ने.का.प.०६६ नि.नं.८१७९ पृष्ठ १०३८ शिवानी कार्की (नाम परिवर्तन) को जाहेरीले नेपाल सरकार विरुद्ध नारायणबहादुर राउत समेत मुद्दा जबरजस्ती करणी)

उक्त प्रतिपादित न्यायिक सिद्धान्तहरूबाट समेत प्रतिकूल साक्षी (Hostile witness) ले मौकाको कागज विरुद्ध प्रतिवादीलाई फाइदा पुग्ने गरी बकपत्र गरे पनि सो बकपत्र एउटा प्रमाणको रूपमा सम्म रहने त्यसैबाट मात्र मुद्दाको निष्कर्षमा पुग्न नमिल्ने अन्य तथ्य प्रमाणको मूल्यांकनबाट समेत न्यायिक निरोपण हुनु गर्नुपर्ने भनी मार्ग दर्शन गरिदिएको देखिन्छ । वस्तुतः प्रस्तुत मुद्दामा अनवीर थापाले अनुसन्धानको क्रममा प्रत्यक्षदर्शीको रूपमा घटना देखेको भनी गरेको कागजको प्रतिकूल हुने गरी अदालतमा बकपत्र गरे पनि अन्य तथ्य सबुद

प्रमाणसँग तुलनात्मक रूपमा निजको अनुसन्धानमा गरेको कागज र अदालतमा गरेको बकपत्रलाई भिडाई न्यायिक निष्कर्षमा पुग्न पर्ने देखिन आयो ।

यस मुद्दामा अनवीर थापा र प्रतिवादीहरू एउटै गा.वि.स. वार्डमा बसोबास गर्ने र निजलाई प्रस्तुत घटनाबाट प्रत्यक्ष रूपमा हानि दुःख पीडा क्षति पुग्ने समेत नदेखिएको । निजलाई प्रतिवादीहरूले आफू अनुकूल बकपत्र गराउन सजिलै सक्ने अवस्था देखिन्छ । घटनाबाट स्वयं पीडित व्यक्ति समेत विभिन्न प्रभावका कारण Hostile हुन सक्ने स्थिति रहँदै आएको पाइने हुँदा प्रस्तुत वारदात घटनाबाट प्रत्यक्ष सरोकार नभएका व्यक्ति अनवीर थापा Hostile हुन पुग्न कुनै नौलो कुरा मान्न सकिने अवस्था देखिँदैन । वारदात घटना भएको दिन मिति २०६७।१।८ गते निज अनवीर थापा भकण्डे गाउँ बस्ने सुब्बा खत्रीको घरमा मिस्त्री काम गर्न गई काम सकिएपछि त्यहाँबाट फर्किएको भनी मौकाको अनुसन्धानको क्रममा र अदालतको बकपत्रमा समेत खुलाएको तथ्यमा विरोधाभास नभई समानता छ । त्यस्तै वारदात घटना भएको देखेपछि हस्याङ फस्याङ गर्दै घरतर्फ जान लाग्दा बाटामा पर्ने सन्तुमायासँग पानी मागी खाएको भनी अनुसन्धानको कागजमा उल्लेख गरेको सन्तुमायाले पनि अनुसन्धानका क्रममा अनवीर थापा सो मिति र समयमा हस्याङ फस्याङ गर्दै पानी खान मागेको बढी तिर्खा लागेको छ, ग्यालेन नै लिएर आऊ भनी भनेका हुन् भनी कागज गरेको र अदालतमा अनवीर थापाले सन्तुमायाको आँगनको पानीको धारामा पानी खाएको हुँ भनी बकपत्र गरेका छन् । सन्तुको घरमा पानी खाएको तथ्य अनुसन्धानको क्रममा र अदालतको बकपत्रमा समेत खुलाइदिएका र सन्तुमायाको कागज समेतबाट सो तथ्य पुष्ट भएको हुँदा निज अनवीर थापाले उल्लेख गरेका सो तथ्यमा विरोधाभास नभई मिलेकै देखिन्छ । मुक्तबहादुर थापाको सासूले भगडा भएको ठाउँमा मलाई पनि जाउँ भनेका : पहिला त म गइन पछि के भएछ त भनी गएको २० मिटरको दूरीबाट हेरेको, नारायण थापालाई धनबहादुर थापाले लठ्ठीले दाहिने घुँडामा हिकाए, मृतकले नर्हिकाउनु ठूलो बुवा भनी कराएका, देवी थापाले चुप्पीले मृतकको पिठ्युँमा हानेको भनी अनवीर थापाले अनुसन्धानको क्रममा कागज गरेका छन् । मृतकको दाहिने खुट्टाको पैतालाको छाला खोल्सिएको बायाँ खुट्टाको त्दष्व चबअतगचभ भएको र मृतकको पछाडि कोखामा नयाँ काटेको (stab wound) घाउ चोट भएको भन्ने लास जाँच मुचुल्का, पोस्टमार्टम रिपोर्टमा उल्लेख भएका छन् । अनवीर थापाले अनुसन्धानको क्रममा मृतकलाई प्रतिवादी धनबहादुर थापा, देवी थापाले यो यस्तो चिज वस्तुले प्रहार गरेका हुन् भनी खुलाई दिएको तथ्य, मृतकको लासमा देखिन आएको घा चोटको प्रकृतिसँग मेल खाएको देखिन आएको छ ।

पुनरावेदक प्रतिवादी मुक्तबहादुर थापा र मृतक नारायण थापाबीचमा घटना घटेको दिनमा भगडा हुन गएको तथ्य रहेको छ । मुक्तबहादुर थापा र मृतकको बीचमा पहिला पनि भैभगडा भई बोलचाल नरहेको भनी प्रतिवादी मुक्तबहादुर थापा, देवी थापाको बयानबाट देखिन आएको छ । आफ्नो श्रीमान् मुक्तबहादुर थापा र मृतकको बीचमा भगडा भएको थाहा पाई प्रतिवादी देवीले दाजु धनबहादुर थापालाई पुकारी भगडा भएको स्थानतिर गएको र निजहरूले मृतकलाई लठ्ठीले, चुप्पीले हानेको भनी अनवीर थापाले गरेको बयान कागज मृतकको शरीरमा देखिएको घा चोटको प्रकृतिबाट पुष्ट हुन गएको पाइन्छ ।

प्रतिवादीहरू मुक्तबहादुर, धनबहादुर र देवी थापा उपर मृतक नारायण थापाको मृत्युको बारेमा अनुसन्धानको क्रममा अनवीर थापाले पोल गरी बयान गर्नुपर्नेसम्मको प्रतिवादीहरूसँग निज अनवीर थापाको पूर्व रिसइवी रहेको केही देखिँदैन । अनवीर थापाले अदालतमा आई Hostile भई बकपत्र गरे तापनि निजले अनुसन्धानको क्रममा सिलसिलाबद्ध रूपमा खुलाएको केही तथ्यहरू अदालतमा आई गरेको बकपत्रमा समेत मेल खाएको तथा निज अनवीर थापाले अनुसन्धानको क्रममा प्रतिवादी धनबहादुर थापा, देवी थापाले मृतकलाई प्रहार

गरेको भनी लेखाइदिएको तथ्य मृतकको शरीरमा लागेको घा चोटको प्रकृतिसँग मेल खाएको हुँदा मृतकसँग मुक्त थापाको भ्रगडा भएको सो भ्रगडामा मृतकलाई धनबहादुर, देवीले कुटपिट गरेको देखेको लासलाई बाटोमुनि अडेस लगाई राखेको भनी अनवीर थापाले मौकामा गरेको कागज सो हदसम्म तथ्य प्रमाणबाट पुष्टि हुन आएको देखिन आउँछ ।

प्रतिवादी मुक्तबहादुर थापा वारदातको दिनमा घरबाट भकुण्डेबेसी गएको भनी बयानमा उल्लेख गरेका छन् । मृतक नारायण थापा वारदातको दिनमा घरबाट खसी लिई भकुण्डे बजार गएको देखिन्छ । प्रतिवादी मुक्तबहादुर वारदातको दिनमा भकुण्डेबेसीमा रहेका र मृतक नारायण थापा पनि भकुण्डे बजार गएको तथ्य रहेको छ । यसबाट निजहरूको बीचमा घर फर्कने क्रममा भेटघाट हुने सम्भावनालाई नजरअन्दाज गर्न प्रस्तुत मुद्दाको घटनाले मिल्ने देखिन आउँदैन । मुक्तबहादुरले वारदातको दिन भकुण्डेबेसी गएका हुँ साँझ घर पुगेका हुँ भनी स्वीकार गरी बयान गरेकोमा सो तथ्यसँग नमिल्ने गरी श्रीमान् मुक्तबहादुर र आफू सो वारदातको दिन बिहानदेखि साँझसम्म कतै नगई घरमै बसी राखेका हौं भनी फरक व्यहोरा प्रतिवादी देवी थापाले उल्लेख गरेकोबाट निज प्रतिवादीहरू सोतर्फको बयान विरोधाभास भई परस्पर बाभिएको देखिन्छ । अतः निजहरूको इन्कारी बयान सत्य तथ्यमा आधारित भए यस प्रकारसँग बाभिन पर्ने अवस्था हुँदैन ।

अतः मृतक नारायण थापाको मृत्यु घाँटीको Hyoid Bone समेत भाँचिने गरी कर्तव्यबाट हुन गएको देखिन आएको र अनवीर थापाले अनुसन्धानको क्रममा व्यक्त गरेको तथ्यबाट मृतकसँग भ्रगडा गर्ने प्रतिवादी मुक्तबहादुर थापा, निज प्रतिवादीको श्रीमती प्रतिवादी देवी थापा र प्रतिवादी धनबहादुर थापाले मृतकलाई कुटपिट गरी मारेको भन्ने उपरोक्त विवेचित आधारबाट पुष्टि हुन आएकोले निज प्रतिवादीहरूले ज्यान सम्बन्धी महलको १३(३) नं. बमोजिम कसुर गरेको देखिन आयो ।

अब प्रतिवादीहरूमध्ये तिलकबहादुर थापा, मीनबहादुर थापा र जमुना थापाको हकमा विचार गर्दा माथि विवेचित आधारहरूबाट अनवीर थापाको अनुसन्धानको क्रममा गरेको कागजमा प्रतिवादी मुक्तबहादुर थापा, देवीबहादुर थापा र धनबहादुर थापाको हकमा सम्म पुष्टि हुन आएको भनी उल्लेख भई विवेचना भइसकेको छ । यी प्रतिवादी तिलकबहादुर थापा, मीनबहादुर थापा, जमुना थापासँग मृतक नारायण थापाको पूर्व रिसइवी भैभ्रगडा भएको पनि देखिँदैन । यी प्रतिवादीहरूले मृतकलाई यो यस प्रकारबाट कुटपिट गरेका हुन् भनी अनवीर थापाले मौकाको कागजमा स्पष्ट उल्लेख गर्न सकेको छैन । निज अनवीर थापाले मौकाको कागजमध्ये अन्य मिसिल संलग्न तथ्यबाट पुष्टि हुन आएको हकमा सम्म प्रमाण लिन मिल्ने हुन्छ । पुष्टि हुन नआएका तथ्यको हकमा प्रमाण लिन मिल्ने देखिएन । अतः अनवीरले अनुसन्धानको क्रममा प्रस्तुत वारदातको सम्बन्धमा रहस्य उद्घाटन हुने गरी दिएको एउटै कागजमध्येमा निज ज्यकतर्षभ भई बकपत्र गरेको स्थितिमा अन्य मिसिल संलग्न तथ्यसँग भिडाई तुलना गरी मेल खाएको पुष्टि हुन गएको हदसम्म प्रमाण लिन सकिने र पुष्टि हुन नसकेको हकमा प्रमाण लिन नमिल्ने अवस्था प्रस्तुत मुद्दामा रहेको छ । अतः एउटै कागजमा उल्लिखित व्यहोरामध्ये केहीलाई प्रमाण लिएको केहीलाई प्रमाण लिन इन्कार गरेको भन्ने सन्दर्भ प्रस्तुत मुद्दामा प्रासंगिक देखिन आएन ।

प्रतिवादीहरू तिलकबहादुर थापा, मीनबहादुर थापा र जमुना थापाले अधिकार प्राप्त अधिकारी र अदालतमा समेत दाबीको कसुरमा इन्कारी भई बयान गरेको छन् । निज प्रतिवादीहरूले समेत मृतक नारायण थापालाई कुटपिट गरेको भन्ने अभियोग दाबी प्रमाणबाट पुष्टि हुन आएको देखिँदैन । मृतक नारायण थापाको कर्तव्य मृत्युमा निज प्रतिवादीहरूको सहभागी संलग्नता रहेको पुष्टि हुने आधार मिसिलबाट देखिन नआएकोले निज प्रतिवादीहरूले अभियोग दाबी बमोजिम कसुर गरेको देखिन आएन ।

अब तेश्रो प्रश्न सुरु लमजुङ जिल्ला अदालतको मिति २०६७१११११ मा गरेको फैसला मिलेको छु छैन ? भनी विचार गर्दा, उपरोक्त विवेचना गरिएका आधार प्रमाणहरूबाट पुनरावेदक प्रतिवादी मुक्तबहादुर थापा, साधकको रोहबाट हेरिएका प्रतिवादीहरू धनबहादुर थापा र देवी थापाले आरोपित कसुर गरेको पुष्टि हुन आएकोले निज प्रतिवादीहरूलाई ज्यान सम्बन्धी महलको १३(३) नं. बमोजिम जनही जन्म कैदको सजाय हुने र अन्य प्रतिवादीहरू तिलकबहादुर थापा, मीनबहादुर थापा, जमुना थापाले अभियोग दाबी बमोजिम कसुर गरेको पुष्टि हुन नआएकोले निज प्रतिवादीहरूलाई अभियोग दाबीबाट सफाई दिने गरी सुरु लमजुङ जिल्ला अदालतबाट मिति २०६७१११११ मा भएको फैसला मिलेकै देखिँदा साधकसहित सदर हुने ठहर्छ । पुनरावेदक वादी नेपाल सरकारको र पुनरावेदक प्रतिवादी मुक्तबहादुर थापाको पुनरावेदन जिकिर पुग्न सक्तैन ।

मृतक मादक पदार्थ सेवन गर्ने भनी मिसिलबाट खुल्न आइरहेको, मृतकको लास भेटिएको घटनास्थल, वारदातको प्रकृति र मिसिल संलग्न तथ्य घटना समेतका रोहबाट विचार गर्दा प्रतिवादीहरूलाई ऐन बमोजिम सजाय गर्न चर्को पर्ने चित्तमा लागेकोले प्रतिवादीहरू मुक्तबहादुर थापा, देवी थापा र धनबहादुर थापालाई कै द वर्ष ७ (सात) का दरले कैदको सजायसम्म हुनुपर्ने आ.वं.१८८ नं. बमोजिम राय समेत व्यक्त गरी साधक जाहेर समेत गरी पठाउने ठहर्छ । अरूमा तपसिल बमोजिम गर्नु ।

तपसिल

माथि इन्साफ खण्डमा लेखिए बमोजिम सुरु लमजुङ जिल्ला अदालतको फैसला सदर हुने ठहरेकाले प्रतिवादी मुक्तबहादुर थापालाई यो इन्साफमा चित्त नबुझे ७० दिनभित्र श्री सर्वोच्च अदालत पुनरावेदन गर्नु भनी ७० दिने पुनरावेदनको म्याद दिनु

सरोकारवालाले यो फैसलाको नक्कल माग गरे नियमानुसार लाग्ने दस्तुर लिई नक्कल सारी सराई दिनु

प्रस्तुत मुद्दाको दायरीको लगत कट्टा गरी मिसिल पुनरावेदन परे पुनरावेदनको साथमा र नपरे निज प्रतिवादी मुक्तबहादुर थापा तथा अन्य प्रतिवादी देवी थापा, धनबहादुर थापाको हकमा समेत साधक जाँचको लागि श्री सर्वोच्च अदालत काठमाडौंमा पठाउने गरी नियमानुसार अभिलेख फाँटमा बुभाइदिनु

विश्वम्भरप्रसाद श्रेष्ठ
न्यायाधीश

उक्त रायमा म सहमत छु ।

माधवप्रसाद चालिसे
मुख्य न्यायाधीश

इजलास अधिकृत : पुष्पराज दहाल
कम्प्युटर गर्ने : ब्रह्मदेव साह

इति संवत् २०६९ साल फाल्गुण १ गते रोज ३ शुभम्

श्री पुनरावेदन अदालत पोखरा

संयुक्त इजलास

माननीय न्यायाधीश श्री डिल्लीराज आचार्य

माननीय न्यायाधीश श्री राजकुमार वन

फैसला

सवत् २०६८ सालको फौ.नं. २८० (०६८-८९-०१७८)

नि. नं. १४

मुद्दा : ज्यान मार्ने उद्योग ।

गोरखा जिल्ला धावा गा.वि.स. वडा नं. १ घर भै हाल कारागार कार्यालय
गोरखामा थुनामा रहेका एकदेव भन्ने एकप्रसाद भट्ट.....
.....१
ऐ ऐ घर भै ऐ ऐ थुनामा रहेका ईश्वर भट्ट.....१

**पुनरावेदक
प्रतिवादी**

विरुद्ध

निर्मला सिम्खडाको जाहेरीले वादी नेपाल सरकार.....१
ऐ.ऐ.तिलकबहादुर थापा.....१
ऐ.ऐ.बस्ने जमुना थापा१

प्रत्यर्थी वादी

सुरु फैसला गर्ने न्यायाधीश : श्री लिप्तबहादुर थापा क्षेत्री, गोरखा जिल्ला अदालत ।

सुरु गोरखा जिल्ला अदालतको मिति २०६८।८।२८ को फैसलाउपर न्याय प्रशासन ऐन, २०४८ को दफा ८(१) बमोजिम प्रतिवादीहरूको तर्फबाट यस अदालतमा पुनरावेदन दायर हुन आएको प्रस्तुत मुद्दाको संक्षिप्त तथ्य एवं ठहर यसप्रकार छ ।

गोरखा तान्द्राङ गा.वि.स. वडा नं.९ स्थित अर्चले खोल्सी सो खोल्सी बाटोमा बियरको सिसी फोरेको सिसाहरू यत्रतत्र छरिएको तथा फलामे चक्कु थान १, मीनप्रसाद सिम्खडाको कागजपत्रहरू रहेको भोला थान १ तथा बाटोमा रगत लागी सुकेको अवस्थामा देखिएको उक्त स्थानमा मिति २०६७।१।१८ गते घाइते मीनप्रसाद सिम्खडा अचेत अवस्थामा फेला परेको भन्ने समेत व्यहोराको घटनास्थल मुचुल्का ।

मेरो श्रीमान् मीनप्रसाद सिम्खडा मिति २०६७।१।१७ गतेका दिन काम विशेषले बुटवल जानुभई मिति २०६७।१।१८ गतेका दिन गोरखा सदरमुकामबाट घर फर्कने क्रममा साँझ अं. ७.३० वजेको समयमा गोरखा तान्द्राङ गा.वि.स. वडा नं.९ स्थित अर्चले खोला भन्ने स्थानमा अपरिचित व्यक्तिले ज्यान मार्ने मनसायले टाउको समेतको भागमा प्रहार गरी सख्त घाइते बनाएको हुँदा कानुन बमोजिम गरी पाऊँ भन्ने समेत व्यहोराको निर्मला सिम्खडाको जाहेरी दरखास्त ।

म मिति २०६७/११/१७ गतेका दिन विद्युतको सामान लिन घरबाट बुटवल जान भनी गोरखा सदमुकाम आई इन्जिनियर सागर लुइँटेललाई फोन गर्दा उहाँले म बुटवल अफिसमा छैन भाइको विवाहमा घरमा आएको छु तपाईं नआउनुहोस् भनेकाले म सो दिन गोरखा सदरमुकाममा नै बसी भोलिपल्ट १८ गते शिवरात्रिको दिन गोरखा सदरमुकामबाट घर जान भनी घ्याम्पेसाल जाने बसमा चढी गएको हुँ । मसेल गा.वि.स.स्थित छापपाटा भन्ने स्थानमा भर्री सो ठाउँबाट पैदल हिँडी कोयापानी भन्ने स्थानमा गई होटलमा बियर किनी खाई घर जान भनी केही माथि पुग्दा बाटोमा मैले नचिनेका एक जना मानिस मुखमा रुमाल बाँधी बसेका र निजले मलाई विद्युत स्कूल बाटोको बारेमा सोधपुछ गरेकोले मैले रात परेको छ मलाई हतार छ तपाईंसँग भोलि कुरा गर्छु भन्दा निजले मैले बोकेको भोला लिई अगाडि लागेकोले म निजको पछाडि पछाडि भई जाँदा घटनास्थल अर्चले खोल्सीमा मैले चिनेको एकदेव भट्ट र ईश्वर भट्ट जना २ मोटरसाइकल रोकी सोही ठाउँमा उभिइरहेका रहेछन् । उक्त स्थान पुग्नासाथ निज अपरिचित मानिसले आफ्नो साथमा भएको चक्कु निकाली मलाई प्रहार गरेको र पुनः प्रहार गर्न खोजेको अवस्थामा मैले रोकन खोज्दा निज एकदेव भट्ट र ईश्वर भट्ट समेतले मलाई कुटपिट गरी सख्त घाइते बनाई छोडेकोमा म बेहोस भएछु पछि होसमा आउँदा म न्युरो अस्पताल बाँसवारीमा उपचार भइरहेको अवस्थामा रहेछु । हालसम्म पनि मेरो स्वास्थ्यमा पूर्ण सुधार भएको छैन । एकदेव भट्ट र ईश्वर भट्टसँग मिति २०६७/११/१७ गतेका दिन साँझ गोरखा सदरमुकाममा भेट भएको हुँदा भोलि काठमाडौं जाने हो भनी बताएको तर भोलिपल्ट निजहरू मोटरसाइकलमा घटनास्थलमा रहेको हुँदा निजहरूले पूर्वनियोजित ढंगबाट मलाई धारिलो हतियारले टाउकोजस्तो संवेदनशील भागमा प्रहार गरी सख्त घाइते बनाई मेरो साथमा रहेको मोबाइल तथा नगद समेत गरी बिगो रु. १७५०००। बराबरको धनमाल समेत लिई गएको हुँदा निजहरूउपर कानुन बमोजिम कारबाही होस भन्ने समेत व्यहोराको घाइते मीनप्रसाद सिम्खडाको कागज ।

पक्राउमा परेका प्रतिवादी एकदेव भट्ट भन्ने एकप्रसाद भट्ट र ईश्वर भट्टलाई देखाउँदा देखे चिने निजहरू समेत भई मिति २०६७/११/१८ गते साँझ मलाई घटनास्थलमा ज्यान मार्ने मनसायले कुटपिट गरेका हुन भन्नेसमेत व्यहोराको मीनप्रसाद सिम्खडाले गरी दिएको सनाखत कागज ।

मिति २०६७/११/१७ गतेका दिन म गोरखा जिल्ला अदालतमा श्रीमतीसँग सम्बन्ध विच्छेद गर्ने कामको सिलसिलामा काठमाडौंबाट काका एकदेव भन्ने एकप्रसाद भट्टसमेत भई गोरखा सदरमुकाम आएकोमा सो दिन काम नभएपछि सोही दिन हामीहरू काठमाडौं फर्कीएका हौं । निज मीनप्रसाद सिम्खडालाई कुटपिट गरेका होइनौं । मिति २०६७/११/१७ गते का दिन निज घाइतेसँग मेरो भेट भएको थियो । म काठमाडौं भएको मानिसलाई म समेतले कुटपिट गरेको भनी किन लेखाइदिएका हुन् थाहा छैन भन्ने समेत व्यहोराको प्रतिवादी ईश्वर भट्टको बयान कागज ।

मिति २०६७/११/१७ गतेका दिन भतिजा ईश्वर भट्टको गोरखा जिल्ला अदालतमा काम भएकोले काठमाडौंबाट म र ईश्वर भट्टसमेत भई गोरखा सदरमुकाम आएकोमा सो दिन काम नभएपछि सोही दिन साँझ हामी दुवै जना काठमाडौं फर्कीएका हौं । निज मीनप्रसाद सिम्खडालाई कुटपिट गरेको होइन छैन । मिति २०६७/११/१७ गतेका दिन साँझ निज घाइतेसँग हाम्रो भेट भएको थियो । म काठमाडौं भएको मानिसलाई म समेतले कुटपिट गरेको भनी घाइतेले किन लेखाइदिएका हुन थाहा छैन भन्ने समेत व्यहोराको प्रतिवादी एकदेव भन्ने एकप्रसाद भट्टको बयान कागज ।

टाउकोमा धारिलो हतियारले काटेको चोट रहेको भन्ने समेत व्यहोराको घाइते मीनप्रसाद सिम्खडाको नामको घाउ जाँच केस फाराम रिपोर्ट ।

मिति २०६७१११९ गतेका दिन बिहान गोरखा तान्द्राङ गा.वि.स. वडा नं.९ अर्चले खोल्सीमा गोरखा धावा गा.वि.स. वडा नं.४ बस्ने मीनप्रसाद सिम्बडालाई घाइते अवस्थामा फेला परेको कुरा सुनी थाहा पाएका हौं । तत्काल निजलाई को कसले कटपिट गरे थाहा भएन निज घाइतेलाई तत्काल गोरखा अस्पतालमा उपचार गराई थप उपचारको लागि न्युरो अस्पताल बाँसवारी काठमाडौं लगेका हुन् । हाल बुभद्वै जाँदा घाइते मीनप्रसाद सिम्बडाले मलाई कटपिट गर्ने व्यक्ति एकदेव भन्ने एकप्रसाद भट्ट र ईश्वर भट्ट हो भनी कागज गरिदिई सनाखत समेत गरिदिएको र पक्राउमा परेका प्रतिवादीहरूको पूर्व चालचालन व्यवहार नराम्रो भएको हुँदा मिति २०६७१११९ गतेका दिन घाइते मीनप्रसाद सिम्बडा गोरखाबाट घर जाने क्रममा अर्चले खोल्सीमा निज एकदेव भन्ने एकप्रसाद भट्ट र ईश्वर भट्टसमेतका व्यक्तिहरूले ज्यान मार्ने मनसायले टाउको समेतको संवेदनशील भागमा हानी सख्त घाइते बनाएकोमा हामीलाई पूर्ण विश्वास लाग्छ, भन्ने समेत व्यहोराको लक्ष्मी सिम्बडा, प्रदीपसिं क्षेत्री, विनोद सापकोटा, मिलन अम्गाई, सुजन सिम्बडा, भलकनाथ सिम्बडा, मीनप्रसाद सिम्बडा, भोजराज लामिछाने, ध्रुवप्रसाद ढकाल, जनक सिम्बडा समेतले खुलाइदिएको वस्तुस्थिति मुचुल्का ।

मीनप्रसाद सिम्बडालाई कटपिट गरेको छैन र निजको पैसा तथा मोबाइल समेत हामीहरूले लगेको छैन । मोबाइल तथा पैसा लगेको भनी किन कागजमा लेखाइदिए सो कुरा थाहा भएन भन्ने समेत व्यहोराको प्रतिवादीहरू एकप्रसाद भट्ट र ईश्वर भट्टको तातिम्बा बयान कागज ।

प्रतिवादीहरू एकदेव भन्ने एकप्रसाद भट्ट र ईश्वर भट्टलाई मुलुकी ऐन, ज्यान सम्बन्धी महलको १ र १५ नं. को कसुर अपराधमा सोही ऐन, महलको १५ नं. बमोजिम सजाय हुन तथा मुलुकी ऐन चोरीको महलको १ र ४ नं. को कसुर अपराधमा ऐ को १२ र १४(२) नं. बमोजिम सजाय हुनुका साथै चोरी लगेको विगो प्रतिवादीहरूबाट ऐ को १० नं. बमोजिम पीडित मीनप्रसाद सिम्बडालाई दिलाई भराई पाउन समेतको मागदाबी भएको अभियोगपत्र ।

पूर्व रिसईवीको कारणले मीनप्रसाद सिम्बडाले यस्तो आरोप लगाएका हुन् । भतिजाको डिभोर्स केसमा मिति २०६७१११७ गते बिहान काठमाडौंबाट गोरखा बजार आएका हौं । सो दिन अदालतमा डिभोर्स केसमा कुरा नमिलेकोले सोही दिन बेलुका गोरखाबाट माइक्रोबस चढी खैरेनी पुगी खैरेनीबाट बेनी-बागलुङ बसमा काठमाडौं उज्जालो हुँदा पुगेका हौं । वारदात समयमा हामी काठमाडौंमा भएको हुँदा हामीले कटपिट गरेका होइनौं । मेरो श्रीमतीले आत्महत्या गरी मरेकोमा मउपर चलेको ज्यान मुद्दामा काठमाडौं जिल्ला अदालतको आदेश बदर गरी पुनरावेदन अदालत पाटनबाट साधारण तारेखमा राख्ने आदेश भएबाट उक्त मुद्दामा मलाई फसाउन नसकी अर्को मुद्दा लगाई फसाउन खजिएको हो । अभियोग दाबी भूटा हो अतः अभियाग दाबीबाट मैले सफाई पाउनुपर्छ भन्ने प्रतिवादी एकदेव भन्ने एकप्रसाद भट्टको सुरु अदालतमा गरेको बयान ।

म यस घटनामा संलग्न छैन । म र मेरो श्रीमतीबीच चलेको सम्बन्धविच्छेद मुद्दामा मिलापत्र गर्ने विषयमा मिति २०६७१११७ मा गोरखा सदरमुकाम आएको थिएँ । उक्त दिन मिलापत्र नहुने भई सोही दिन बेलुका गोरखाबाट काठमाडौं जान भनी माइक्रोबसमा चढी आँबुखैरेनीसम्म गई बागलुङ काठमाडौंको रात्रिवसमा चढी भोलिपल्ट बिहान ४ बजे काठमाडौं पुगेका हौं । घाइते मीनप्रसादले आफूलाई कटपिट गरी चोरी समेत गरी लगे भनेको समयमा म काठमाडौंमा नै भएको हुँदा मैले उक्त घटना घटाएको होइन । अभियोग दाबी अनुसारको मबाट उक्त घटना घटाउने कार्य नभएको हुँदा अभियोग दाबी अनुसार सजाय पाउनुपर्ने होईन भन्ने समेत प्रतिवादी ईश्वर भट्टको सुरु अदालतमा गरेको बयान ।

मेरा श्रीमान् मीनप्रसाद सिम्बडालाई यी प्रतिवादी एकप्रसाद भट्टले अर्का प्रतिवादी ईश्वर भट्टको सहयोग लिएर मेरो श्रीमान्ले मिति ०६८१११५मा गरेको कागजमा लेखाए बमोजिम कटपिट गरी ज्यानै मर्ने अवस्थामा

पुन्याई गएका हुन् । उक्त कागजको बारेमा घाइतेले पनि यिनै प्रतिवादीले कूटपिट गरेको भनेको र गाउँमा उक्त घटनापूर्व पनि प्रतिवादीले ज्यान मार्ने धम्कीसमेत दिएको हुँदा मेरो श्रीमान्ले गरेको कागज सही हो । प्रतिवादीहरूलाई कानुन बमोजिम सजाय हुनुपर्छ भन्ने व्यहोराको जाहेरवाली निर्मला सिम्खडाले अदालतमा गरेको बकपत्र ।

जाहेरीमा लेखिएको व्यहोरा ठीक छ । मिति ०६७१११९८ गते दिउँसो दुवै प्रतिवादीलाई गोरखा सदमुकाममा देखेको हुँ । मलाई हतियार प्रहार गर्ने व्यक्तिलाई चिन्दिनँ अन्य दुई व्यक्तिहरू यिनै प्रतिवादीहरू हुन् भन्ने व्यहोरा पीडित मीनप्रसाद सिम्खडाको अदालतसमक्ष गरेको बकपत्र ।

यी प्रतिवादीहरूले नै पीडित मीनप्रसाद सिम्खडालाई मरणासन्न हुने गरी कूटपिट गरेको भन्ने कुरा पीडितले भनेबाट जानकारी हुन आएको हो । निजहरूको कूटपिटको कारण पीडित घाइते भएको हुँदा अभियोगदावी बमोजिम प्रतिवादीहरूलाई सजाय हुनुपर्छ भन्ने एकै मिलानको व्यहोराको प्रहरीमा बुझिएका प्रदीपसिं क्षेत्री, जनक सिम्खडा, मीनप्रसाद सिम्खडा, ध्रुवप्रसाद ढकाल, लक्ष्मी सिम्खडासमेतले अदालतमा आई गरेको बकपत्र ।

प्रतिवादीहरू ईश्वर भट्ट समेतले घाइते मीनप्रसाद सिम्खडालाई कूटपिट गरेका होइनन् । वारदात समयमा यी प्रतिवादी काठमाडौंमा थिए । काठमाडौं भएको मानिसले गोरखामा घटना घटाउन सक्ने अवस्था नै रहँदैन । रिसईवीको कारण भूटा आरोप मात्र लगाएको हो । अतः प्रतिवादी ईश्वर भट्टलाई अभियोग दावी बमोजिम सजाय हुनुपर्ने होइन भन्ने समेत व्यहोराको ईश्वर भट्टका साक्षी मायानाथ भट्ट, राजेन्द्र भट्ट तथा मोदनाथ भट्टले गरेको बकपत्र ।

यी प्रतिवादी समेतले घाइतेलाई कूटपिट गरेका होइनन् । यिनीहरूको बीचमा पूर्वरिसईवीको कारण भूटा आरोप लगाएका हुन् । वारदात समयमा यी प्रतिवादी काठमाडौंमा थिए । यी प्रतिवादीको श्रीमतीको मृत्युको विषय नै रिसईवीको कारण हो । अतः यी प्रतिवादी निर्दोष हुँदा सफाई पाउनुपर्छ भन्ने व्यहोराको एकै मिलानको प्रतिवादी एकप्रसाद भट्टका साक्षीहरू लक्ष्मण भट्टराई, सुरेश खतिवडासमेतको बकपत्र ।

पीडित मीनप्रसाद सिम्खडाको कागज र बकपत्रमा उल्लिखित व्यहोरा, घाउ जाँच केस फाराम घटनास्थल प्रकृति मुचुल्का, नेसनल इन्स्टिच्युट अफ न्युरोलोजिस्ट एन्ड एलाइड साइन्सेस बाँसवारी काठमाडौंको उपचार सम्बन्धित मिसिलमा उल्लिखित विवरणहरू मौकामा कागज गर्ने व्यक्तिहरूको बकपत्र समेतका कागज प्रमाणबाट प्रतिवादीहरू एकदेव भन्ने एकप्रसाद भट्ट र ईश्वर भट्टले पीडितसँग पूर्व रिसईवी भएको कारण पूर्वतयारी साथ ज्यान सम्बन्धी महलको १ र १५ नं. अनुसारको कसुर गरेको देखिँदा ऐ महलको १५ नं. अनुसार जनही पाँच वर्ष कैदको सजाय हुने ठहर्छ । चोरीको सम्बन्धमा प्रतिवादीहरूउपर चोरीको महलको १ र ४ नं. को कसुरमा ऐ को १२ र १४(२) नं. बमोजिम सजाय हुन र ऐ को १० नं. बमोजिम चोरीको बिगो दिलाई भराई पाउने भन्ने दावी पीडितको भोलामा त्यति ठूलो रकम राखिएको थियो भन्ने बनाइ स्वतन्त्र प्रमाणबाट पुष्टि हुन नआएकोले सो दावी पुन सक्दैन भन्ने गोरखा जिल्ला अदालतको मिति ०६८।८।२८ को फैसला ।

घाइते मीनप्रसाद सिम्खडालाई कूटपिट भएको भनिएको मिति र समयमा हामी काठमाडौंमा नै छौं । हामी गोरखामा थिए भनी न त स्वयं घाइतेले किटानीसाथ प्रहरीमा कागज गर्दा भन्न सक्नुभएको छ, न त बुझिएका व्यक्तिहरूबाट खुल्न आएको छ । न त हामीहरूलाई घटनास्थलतर्फ गएको र त्यहाँबाट फर्किएको देखेको भनी कसैले भन्न सकेको छ । मिसिल संलग्न कुनै पनि प्रमाण कागजातहरूबाट घटनाको दिन र समयमा हामी प्रतिवादीहरू वारदात स्थलमा रहेको भन्ने पुष्टि हुन सकेको छैन । हामीहरूले इन्कारी बयान गरेका र

हाम्रो बयानलाई हामीहरूको साक्षीको बकपत्रबाट पुष्टि भइरहेको छ । मिसिल संलग्न प्रमाण कागजहरूबाट हामीबाट कसुर भएको भन्ने पुष्टि हुन नसकेको अवस्थामा हाम्रो प्रमाणको उचित मूल्याङ्कनसमेत नगरी हामीहरूसँग व्यक्तिगत रूपमा पूर्वाग्रह राख्ने र म पुनरावेदक एकप्रसाद भट्टसँग बदलाको भावना लिई मउपर ज्यान मुद्दामा जाहेरी दिने लक्ष्मी सिम्बडा समेतका व्यक्तिहरूको आधारहीन बनाइलाई प्रमाणमा लिई हामीहरूलाई सजाय हुने गरी भएको सुरु फैसला सर्वोच्च अदालतबाट प्रतिपादित सिद्धान्त समेतको विपरीत भई त्रुटिपूर्ण हुँदा उक्त फैसला बदर उल्टी गरी अभियोग माग दाबीबाट सफाई पाउने गरी न्याय दिलाई पाऊँ भन्ने प्रतिवादीहरू ईश्वर भट्ट र एकप्रसाद भट्टको संयुक्त पुनरावेदन पत्र ।

मिति ०६/११/१९ को मिसिल संलग्न पीडित मीनप्रसाद सिम्बडाको स्वास्थ्य परीक्षण गरी घा.जाँच केस फाराम मैले गरेको हुँ । मैले स्वास्थ्य परीक्षण गर्दा अवस्था गम्भीर थियो । केस फाराममा मर्नेसम्मको सम्भवको घाउको प्रकृति नदेखिएकाले त्यसमा (-) चिन्ह लगाएको मैले नै हो । पीडितको अवस्था Greivous नभएर नै पहिला (?) चिन्ह लगाए पनि पछि (-) चिन्ह लगाएको हो भन्ने व्यहोराको स्वास्थ्य परीक्षण गर्ने चिकित्सक डा.अर्जुनप्रसाद डुम्रेले यस अदालतसमक्ष गरेको बकपत्र ।

यसमा वारदातको प्रकृति पीडितको शरीरमा परेको घाउ र घाउ जाँच गर्ने डाक्टरको बकपत्र एवं मिसिल संलग्न कागजातको मूल्याङ्कनको रोहबाट सुरुको फैसला फरक पर्न सक्ने देखिँदा अ. व. २०२ नं. को प्रयोजनार्थ छलफलका लागि पुनरावेदन सरकारी वकिल कार्यालय पोखरालाई सूचना दिई नियमानुसार पेस गर्नु भन्ने यस अदालतको आदेश ।

अदालतको ठहर

नियमानुसार साप्ताहिक तथा दैनिक पेसी सूचीमा चढी पेस हुन आएको प्रस्तुत मुद्दामा पुनरावेदनसहितको मिसिल अध्ययन गरी पुनरावेदक प्रतिवादीहरूका तर्फबाट रहनुभएका विद्वान् अधिवक्ताहरूत्रय श्री टीकाराम भट्टराई, श्री ज्ञानेश्वर पराजुली र श्री स्थानेश्वर दुवाडीले प्रतिवादीहरू वारदातको समयमा घटनास्थलमा नभई काठमाडौं रहेको जिकिरसाथ आरोपित कसुरमा इन्कार रहेको स्थितिबाटै कसुरदार ठहर गरेको सुरुको फैसला प्रथम दृष्टिमा नै अन्यायपूर्ण छ । तथ्यगत आधारमा पनि मुख्य कसुरदार भनी आरोपित चक्कु प्रहार गर्ने भन्ने व्यक्तिलाई पीडितले नै पहिचान गर्न नसकेका, पीडितको शरीरमा लागेको घाउ चोटबाट मर्नेसम्मको स्थिति नदेखिएको कुटपिटमा तेस्रो पक्षको उपस्थितिबाट ज्यान मर्न नपाएको भन्ने नदेखिएको र जाहेरी दरखास्तमा नलेखिएको तथ्यलाई वारदात मितिले करिब दुई महिनापछि गरेको पीडितको कागजमा मात्र भर गरी गरेको फैसला ज्यान सम्बन्धी महलको १५ नं. को कानुनी व्यवस्था तथा यस सम्बन्धी विधिशास्त्रीय मान्यता विपरीत हुँदा उल्टी गरी अभियोग दाबीबाट प्रतिवादीहरूले सफाई पाउनुपर्छ भन्ने समेत बहस प्रस्तुत गर्नुभयो ।

यसैगरी प्रत्यर्थी वादी नेपाल सरकारको तर्फबाट उपस्थित विद्वान् उपन्यायाधिवक्ता श्री गोविन्दप्रसाद बरालले प्रतिवादीमध्येका एकप्रसाद भट्टकी श्रीमती राजेश्वरी सिम्बडाको मृत्युको विवादित वारदातको विषयबाट यस मुद्दासँग सम्बन्धित सिम्बडा परिवार र भट्ट परिवारका बीचमा रिसईवी रहेको भन्ने देखिएको, एकान्त जंगलमा कुटपिट गरी बेहोस अवस्थामा छोडेकोले मर्नेसम्मको स्थिति रहेको, धारिलो हतियारको प्रयोग समेत भएको र लामो समयको उपचारपछि मात्र पीडित बाँच्न सकेको समेतका आधारमा ज्यान मार्ने उद्योगको कसुर गरेको ठहराएको सुरुको फैसला एवं सो फैसलाले निर्धारण गरेको सजाय समेत न्यायसंगत हुँदा सदर हुनुपर्दछ भन्ने समेत बहस प्रस्तुत गर्नुभयो ।

उपरोक्तानुसार विद्वान् अधिवक्ताहरू एवम् विद्वान् उपन्यायाधिवक्ताले गर्नुभएको बहस सुनी इन्साफतर्फ विचार गर्दा अभियोग दाबी बमोजिम ज्यान मार्ने उद्योग गरेको ठहर्‍याई प्रतिवादीहरूलाई जनही पाँच वर्ष कैद सजाय निर्धारण गरेको सुरु गोरखा जिल्ला अदालतको फैसला मिलेको छ, छैन भन्ने सम्बन्धमा निर्णय दिनुपर्ने देखिएको प्रस्तुत मुद्दामा निर्णयमा पुग्नका लागि प्रथमतः वारदातको सयममा आफूहरू काठमाडौंमा रहेको भनी प्रतिवादीहरूले लिएको जिकिर प्रमाणित हुन सकेको छ, छैन ? भन्ने र दोस्रो अभियोग दाबी अनुसार प्रतिवादीहरूले ज्यान मार्ने उद्योगको कसुर गरेको देखिन्छ वा देखिँदैन ? भन्ने सवालहरूमा केन्द्रित रही निर्णय दिनुपर्ने देखियो ।

वारदातको दिन आफूहरू काठमाडौंमा रहेको भन्ने प्रतिवादीहरूको जिकिर सन्दर्भमा प्रतिवादीमध्येका एकदेव भन्ने एकप्रसाद भट्टले गोल्डेन गेट इन्टरनेसनल कलेजमा काम गर्ने भनी आफ्नो पेसा उल्लेख गरेका छन् भने प्रतिवादी ईश्वरप्रसाद भट्टले मौकामा कागज गर्दा निश्चल ब्रदर्स एन्ड समिल धोवीघाटमा काम गर्ने भनी उल्लेख गरेका छन् । प्रमाणको रूपमा पेस गरेको पत्र कुमार एन्ड निलम ट्रेडर्स ललितपुर धोवीघाटबाट लेखेको देखिन्छ । उक्त पत्र संस्थाको लेटर प्याडमा सम्म पनि लेखिएको छैन भने सो पत्रमा लेखिएको व्यहोरा हेर्दा “मिति २०६६।१।१८ गते महाशिवरात्रि पर्व परेको हुँदा बिदा नभई कम्पनीको असुली कार्यमा गएको” भन्ने समेत व्यहोरा उल्लेख भएको छ । महाशिवरात्रि जस्तो पर्व र बिदाको दिन पनि कम्पनी वा संस्थाको काममा गएको भन्ने व्यहोरा आफैंमा पत्यारलायक देखिँदैन भने पेसाको रूपमा खुलाएको संस्थाको नाम र पेस गरेको पत्रमा रहेको संस्थाको नाम समग्र रूपमा मिल्न नै सकेको छैन ।

यसैगरी प्रतिवादी एकप्रसाद भट्टले पेस गरेको गोल्डेनगेट इन्टरनेसनल कलेजको लेटरप्याडमा लेखिएको साउन १६, २०६८ को “जो जससँग सम्बन्धित छ” भन्ने पत्रमा “यक्कुप्रसाद भट्ट मिति २०६७।१।१८ गतेको दिनमा यस छात्रावासमा नै कार्यरत रहेको व्यहोरा जानकारी गराउँदछु” भन्ने व्यहोराको उल्लेख भएको देखिन्छ । मिति २०६७।१।१७ गतेका दिन जिल्ला अदालतमा हुने कामको सन्दर्भले गोरखा जिल्लाको सदरमुकाम आई २०६७।१।१८ गते फर्केकोमा निजहरूको स्वीकारोक्ति छ । प्रतिवादी एकप्रसाद भट्टका साक्षी सुरेश खतिवडाले प्रतिवादी एकप्रसाद भट्ट र मसँगै छात्रावासमा थिएँ भनी आफ्नो बकपत्रको सवाल ४ को जवाफमा व्यक्त गरेको र स.ज. ७ मा उक्त मिति र समयमा हामी होस्टलबाट पशुपतितर घुम्न गएका थियौँ भनी उल्लेख गरेका छन् । म पशुपतिमा थिएँ निज एकप्रसाद होस्टलमा थिए भन्ने अर्का साक्षी विष्णु ढुङ्गेलको बकपत्रको (स.ज.४) मा र मसँगै थिएँ भन्ने निजैको बकपत्र (स.ज.७) तथा अर्का साक्षी लक्ष्मण भट्टलाई एउटै रुममा काठमाडौंमा सुतेको भनी गरेका बकपत्रहरू एकअर्कामा अन्तरसम्बन्धित भई तथ्यगत रूपमा नै फरक फरक प्रकृति रहेकोले प्रतिवादीहरूको प्रतिवादलाई समर्थन गर्ने अवस्था देखिँदैनन् । निजहरूको बकपत्र एकआपसमा विरोधाभासपूर्ण रहेका र ती व्यक्ति नाता सम्बन्धका व्यक्तिहरू रहेकाले समेत विश्वसनीय मान्न सक्ने देखिँदैन । अर्कोतर्फ गोरखा-काठमाडौंको दूरीको आधारमा हेर्दा वारदातकै लागि काठमाडौंबाट गोरखा आउन जान सक्ने भौगोलिक दूरी र अवस्था समेतका आधारमा पनि विश्वसनीय मान्न सक्ने देखिँदैन । प्रतिवादीहरूको एलिबीको जिकिरलाई पीडित मीनप्रसाद सिम्खडाले “प्रतिवादीहरूलाई २०६७।१।१८ गते दिउँसो १०.३० बजे गोरखा सदरमुकाममा देखेको हुँ, म विद्युत शाखामा जाँदा उनीहरू रोडरोड तल भर्दै थिएँ” भनी बकपत्रमा उल्लेख गरेको कुराले खण्डित गरेको छ । सँगै गोरखा गएको भनी स्वीकार गर्ने सहप्रतिवादी ईश्वर भट्टको एलिबीको जिकिर माथि विवेचना गरिए अनुसार प्रमाणित हुन नसकेको स्थितिमा यी प्रतिवादीको एलिबीको जिकिरको विश्वसनीयता स्वाभाविक रूपमा अविश्वसनीय अवस्थामा रहन पुगेको छ । शंका र द्विविधात्मक रूपमा रहेको एलिबी (Alibi) को जिकिरको आधारमा प्रतिवादीहरूको निर्दोषता प्रमाणित हुन सक्दैन । वारदातको समयमा अन्यत्रै रहेको भनी एलिबीको जिकिर लिनेले सो जिकिरलाई स्पष्ट र प्रमाणिक तथ्यका आधारमा

पुष्टि गर्नुपर्दछ । प्रमाण ऐन, २०३१ को दफा २८ बमोजिम तत् सम्बन्धी प्रमाण पेस गर्ने दायित्व जिकिर लिन प्रतिवादीहरूमा नै रहनेमा सो बमोजिम प्रमाण पेस गर्न नसकेकोले प्रतिवादीहरूले लिएको जिकिरको आधारमा आरोपित अभियोगबाट सफाई पाउने आधार मान्न मिलेन ।

उपरोक्तानुसार तथ्य र प्रमाणका आधारमा एलबीको जिकिरका आधारमा सफाई पाउनुपर्दछ भन्ने विद्वान् अधिवक्ताहरूको बहस जिकिरसँग सहमत हुने अवस्था देखिएन ।

प्रतिवादीहरूले लिएको एलबीको जिकिर प्रमाणित हुन नसकेको अवस्थामा पनि अभियोग प्रमाणित गर्ने प्रमाणको भार वादी पक्षमा कायमै रहने हुँदा अभियोग दावी प्रमाणित हुने अवस्था छु छैन ? अर्थात् प्रतिवादीहरूले आरोपित कसुर गरेको देखिन्छ, वा देखिँदैन ? भन्ने सम्बन्धी दोस्रो सवालमा केन्द्रित रही थप विवेचना गर्नुपर्ने हुन आयो ।

प्रतिवादीहरू आरोपित कसुरमा अधिकार प्राप्त अधिकारी एवं अदालतमा बयान गर्दा समेत इन्कार रहेका छन् । तर पीडित मीनप्रसाद सिम्खडाले चिनजान रहेको भन्ने मात्र हैन एकप्रसादकी श्रीमती राजेश्वरीको मृत्युका सम्बन्धमा लक्ष्मी सिम्खडाले जाहेरी दिए अनुसार प्रतिवादीमध्येका एकप्रसाद भट्टउपर ज्यान मुद्दा चलेको केही समय पुर्पक्षका लागि थुनामा रहेको र यस मुद्दाको वारदातको समय २०६७/११/१८ गतेसम्म तारेखमा रहेको तथ्य समेतलाई स्वीकार गरेका छन् । उक्त मुद्दामा निजले सफाई पाएको भन्ने सम्बन्धमा विद्वान् अधिवक्ता श्री टीकाराम भट्टराईद्वारा बहसको क्रममा इजलास समक्ष प्रस्तुत गरिएको निजलाई कारागारबाट छाडिदनु भन्ने व्यहोराको काठमाडौं जिल्ला अदालतको पत्रको छाया प्रति समेतले नै साधिकार न्यायालय अर्थात् काठमाडौं जिल्ला अदालतमा तत्काल चलेको मुद्दा र पूर्वचिनजान तथा रिसईवीको उल्लिखित मुद्दाको तथ्यलाई प्रमाणित गरेको छ । फैसला हुँदा उक्त मुद्दामा प्रतिवादी एकप्रसाद भट्टले सफाई पाउनुले प्रतिवादीहरू तथा पीडितहरूबीच वैमन्युतापूर्ण रूपमा रहेको विगतदेखिको द्वन्द्वको स्थितिलाई समाप्त गरेको भनी मान्न मिल्दैन । यसबाट एकातिर जानपहिचानको तथ्य प्रमाणित भएको छ भने अर्कोतिर कर्तव्यबाट मानिस मारेको आरोप लाग्नु रिसईवीको प्रमाणित तथ्य स्थापित भएको छ । यो तथ्य प्रतिवादीको बयान व्यहोरा बमोजिम प्रतिवादीहरूका लागी ज्यान मार्ने मुद्दामा फसाउने रिसईवी हुने तर पीडितलाई कुटपिट गर्ने कार्यका लागि पूर्वरिसईवीको आधार नहुने भन्न मिल्दैन । प्रतिवादी एकप्रसाद भट्टकी श्रीमती मृतक राजेश्वरी सिम्खडा यस मुद्दामा पीडित मीनप्रसाद सिम्खडाकी नजिककी अर्थात् दाजुभाइ खलककी चेली हुनु र चेलीको शंकास्पद र विवादास्पद मृत्युका सम्बन्धमा पीडित मीनप्रसाद चिन्तित बन्नु स्वाभाविक हो । यसलाई मानवीय सम्बन्धको दृष्टिबाट समेत बेमनासिब भन्न मिल्दैन । उक्त ज्यान मुद्दाकै जरियाबाट मीनप्रसाद सिम्खडालाई समेत धम्काउने गरेको भन्ने जाहेरवाली निर्मला सिम्खडाको बकपत्रमा अतिरिक्त जनक सिम्खडा, एवम् प्रदीपसिं क्षेत्रीसमेतका वादी पक्षका साक्षीहरूको बकपत्र समेतबाट देखिन आएको तथ्य प्रतिवादीहरू र पीडितबीच पूर्वरिसईवी रहेको भन्ने सन्दर्भलाई स्पष्ट रूपमा देखाएको छ ।

वारदात एकान्त स्थानको जंगल भन्ने र वारदात समय बेलुका ७/८ बजे भन्ने पनि देखिन्छ । मीनप्रसाद सिम्खडाले आफूमाथि चक्कु प्रहार गर्ने व्यक्तिले नकाव लगाएकोले स्पष्ट रूपमा चिन्न नसके पनि निजले चक्कु प्रहार गरी घाइते बनाएपछि, गुहार माग्दा घटनास्थलमा रहेका यी प्रतिवादीहरूले कुटपिट गराई बेहोस बनाएका र उपचारको क्रममा होसमा आउँदा आफूलाई अस्पतालमा पाएको भनी मौकामा कागज गरेका छन् । २०६८/११/२१ मा आँखीभौँतिर काटेको खत भएको ईश्वर भट्ट र शरीर पूरै मभौला भएका एकप्रसाद भनी मानिस सनाखत समेत गरेका छन् । यसैगरी बकपत्र गर्दा “हतियार चलाउने व्यक्ति आयो बोल्यो र फेस गयो भने चिन्दछु । अन्य दुई जना यिनै एकप्रसाद र ईश्वर हुन्” भनी (स.ज.९) र गुहार माग्दा कुटपिट गर्ने र बेहोस अवस्थामा छाड्ने यिनै प्रतिवादीहरू अर्थात् एकप्रसाद र ईश्वर भट्ट नै हुन् भनी स्पष्ट रूपमा खुलाएका छन् ।

संकलित सबुद प्रमाणबाट अस्पतालमा रही निरन्तर रूपमा लामो समयसम्म सघन उपचार गरी अस्पतालबाट डिस्चार्ज भएपछि मात्र समग्र रूपमा विवरण खुलाई कागज गर्ने अवस्था हुने हुँदा निजले गरेको कागजलाई सोच विचार गरी (After thought) बनावटी रूपमा गरिएको कागज भन्ने पनि मिल्दैन। मिति २०६८।१।१५ मा भएको मीनप्रसाद सिम्बडाको कागजलाई अनुसन्धान तहकिकातको क्रममा यथोचित समयमा भए गरिएको कागजका रूपमा लिनुपर्ने देखिन्छ।

मौकामा कागज गर्नेमध्येका प्रदीपसिं क्षेत्रीले प्रतिवादीहरूका साक्षी यस मुद्दामा वादी पक्षका साक्षी ध्रुव ढकाललाई मानसम्मको धम्की दिएको आफैले सुनेको भनी बकपत्र गर्नुका अतिरिक्त घाइतेले एकजना कालो वर्णका होचा व्यक्ति थिए भनेका र अरू दुईजना यी नै प्रतिवादीहरू हुन् भनेकाले आफ्नो पसलमा ३ जना आउँदा त्यस्तै खालको नचिनेको व्यक्तिसँग आएको देखेकोले यी प्रतिवादीहरू समेत भई घटना घटाएको यकिनका साथ भनेको हुँ (स.ज.१०) भनी बकपत्र गरेका छन्। जाहेरवाली निर्मला सिम्बडाले घटनापूर्व गाउँमा यी प्रतिवादीहरूले ज्यान मार्ने धम्कीसमेत दिएकाले पीडित मीनप्रसाद सिम्बडाको कागज सही हो (स.९.ज.) भनी बकपत्र गरेकी छिन् र उपचारको क्रममा अस्पतालमा रही पूर्ण रूपमा होस नआउँदासम्म पनि यी प्रतिवादीहरूको नाम लिने गरेको भन्ने व्यहोरा (स.८.ज) समेत उल्लेख गरेकी छिन्। मौकामा कागज गर्ने लक्ष्मी सिम्बडाले वारदात अधिपछि आफूलाई अनेक नम्बरबाट फोन गरी धम्काउने गरेको भनी बकपत्र गरेकी छिन्। पीडितको शरीरमा, गाला टाउको पाखुरासमेतका पाँच स्थानमा तीनदेखि पाँच सेन्टिमिटरसम्मका घाउ चोटहरू रहेको भन्ने घाउ जाँच केस फारामबाट देखिएको छ। देब्रे गालामा धारिलो हतियारले लागेको गहिरो (खाल्डो) प्रकृतिको चोट र टाउकोमा समेत गम्भीर प्रकृतिको चोट रहेको भन्ने मिसिल संलग्न पीडितका फोटो चित्रबाट देखिँदा गम्भीर प्रकृतिको घाउ चोट नरहेको भन्ने बहस पनि तथ्यमा आधारित देखिन आएन।

यसरी वारदातको अधिल्लो दिन अर्थात् २०६७।१।१७ गते गोरखामै रहेको तथ्यलाई स्वयम् प्रतिवादीहरूले नै स्वीकार गर्नु, पीडित मीनप्रसाद सिम्बडाले प्रत्यक्ष रूपमा आफैले देखेको भनी मानिस सनाखत गर्नु र त्यसलाई बकपत्रद्वारा पुष्टि गर्नु, वारदातको अधि आफ्नो पसलमा आएको भनी प्रदीपसिं क्षेत्रीको बकपत्रबाट देखिनु, सुजनप्रसाद सिम्बडा, मिलन अम्गाई, लक्ष्मी सिम्बडा, ध्रुवप्रसाद सिम्बडासमेतका मौकामा कागज गर्ने व्यक्तिको तत्काल पीडितले भनेको बमोजिम आफूहरूले लेखाई दिएको र प्रतिवादीहरूलाई अभियोग दावी अनुसार सजाय हुनपर्छ भनी बकपत्र गर्नु समेतका मालाकार रूपमा देखिएका तथ्यहरू र संकलित सबुद प्रमाणहरूका आधारमा यी प्रतिवादीहरू वारदातस्थलमा रहे भएको र यी प्रतिवादीहरूले समेत कुटपिट गरेको भन्ने अभियोग दावी प्रमाणित हुन आएको छ।

प्रथमपटक चक्कु प्रहार गर्ने व्यक्ति नै पहिचान हुन नसकेको र तेस्रो पक्षको उपस्थितिको अभाव रहेको भन्ने आधारमा अभियोग दावी प्रमाणित हुन सक्दैन भन्ने प्रतिवादीहरूका तर्फबाट रहनुभएका विद्वान् अधिवक्ताहरूको बहस जिकिरका सम्बन्धमा कसो हो त ? भनी हेर्दा ज्यान सम्बन्धी महलको १५ नं. रहेको व्यवस्थालाई हेरी विश्लेषण गर्नुपर्ने हुन आयो।

ज्यान सम्बन्धी महलको १५ नं. मा “ज्यान मार्ने मनसायले गोली चलाउने वा बम हान्ने वा घातक हतियारले काट्ने वा मार्नका लागि जुनसुकै कुराको उद्योग गरी मर्नेसम्मको काम गरेकोमा कुनै कारण ज्यान मर्न पाएको रहेनछ, भने त्यस्तो काम गर्न र गर्न लगाउने तथा ठाउँमा गै वचन दिने वा मद्दत गर्नेलाई पाँच वर्षदेखि बाह्र वर्षसम्म कैद गर्नुपर्छ” भन्ने व्यवस्था छ।

यसलाई समग्र र सूक्ष्म रूपमा अध्ययन गर्दा ज्यान मार्ने उद्योगको कसुर हुनका लागी वारदातमा ठूलो

हतियारले प्रहार गर्ने व्यक्ति हुनु मात्र आवश्यक छैन मद्दत गरेमा मात्र पनि ऐन अनुसार कसुरदार ठहर्न सक्ने कानुनी व्यवस्था र विधायिकी मनसाय रहेको देखिन्छ। सांघातिक वा ठूलो हतियार प्रयोग गर्ने व्यक्तिको पहिचान हुन नसकेको आधारमा कुटपिट गर्ने अन्य व्यक्तिले पनि उन्मुक्ति पाउने भन्ने विधायिकी मनसाय है न। यस्तोमा सजाय निर्धारण गर्दा मात्र न्यायिक विवेकका साथ ऐनले दिएको सीमाभित्र रही कम सजायसम्म गर्न मिल्छ पूर्ण रूपमा उन्मुक्ति दिन मिल्दैन। यस आधारमा प्रस्तुत मुद्दाको वारदातमा चक्कु प्रहार गर्ने व्यक्ति पहिचान नभएको आधारमा वारदात स्थलमा गई कुटपिट गर्नेमाथि विवेचना गरिए अनुसार पीडितसँग पूर्वरिसर्चवी रहे भएको देखिएका यी प्रतिवादीहरूलाई उन्मुक्ति दिन मिल्दैन।

ज्यान मार्ने उद्योगको मुद्दामा सधैं र सबै अवस्थामा तेस्रो पक्षको उपस्थितिको अनिवार्यता रहने हैन। समय क्रममा हुने वारदातका सबै अवस्थामा तेस्रो पक्षको उपस्थिति रहन्छ, भन्नु विवेकसम्मत एवम् न्यायिक मूल्याङ्कन नभई सैद्धान्तिक पक्षको यान्त्रिक तथा कठोर प्रयोग एवम् शाब्दिक बुझाइ मात्र हुन जान्छ। सिद्धान्तलाई व्यवहारको कसीमा राखेर स्वाभाविक वा अस्वाभाविक के हो ? न्यायपूर्ण वा अन्यायपूर्ण के हुन जान्छ ? वारदातको समय, तत्कालको परिस्थिति एवम् अवस्था समेतका सम्बद्ध तथ्यहरूका आधारमा न्यायिक मूल्याङ्कन हुनु वा गर्नुपर्दछ।

प्रस्तुत मुद्दाको रोहमा वेलुकी ७:८ बजेको समयमा जंगलको बीचमा रहेको एकान्त स्थलमा, पीडित र प्रतिवादीहरूबाहेक अरू कोही नभएको स्थितिमा तेस्रो पक्षको अभाव रहनु स्वाभाविक स्थिति हो। तेस्रो पक्षको हस्तक्षेपको अभाव रहेकै मात्र आधारमा सांघातिक रूपमा धारिलो हतियार प्रहार गरेपछि थप कुटपिट समेत गरी बेहोस बनाई छोडेको वारदात, घटनाक्रम र अवस्थामा प्रतिवादीहरूलाई सफाई दिनु समुचित न्यायिक सदविवेक हुन सक्दैन। यस्तोमा तेस्रो पक्षको उपस्थितिको अभाव रहेको भनी उन्मुक्ति दिनु ज्यान मार्ने उद्योग मुद्दाको सन्दर्भमा प्रतिपादीत भई विकसित भएको तेस्रो पक्षको हस्तक्षेप रूपी मान्यताको कोरा र एकांकी प्रयोग मात्र हुन जान्छ।

शरीरमा देखिएका घाउ चोटहरूबाट मर्नेसम्मको स्थिति हो हैन ? भन्नेतर्फ हेर्दा चक्कु प्रहारबाट सख्त घाइते भएकोले गुहार माग्दा कुटपिट गरी बेहोस बनाई सोही स्थानमा छोडी गएको अवस्थामा भोलिपल्ट विद्यार्थीहरूले देखी गुहार गरी उपचारका लागि गोरखा अस्पताल लैजाँदा उपचार हुन नसकी राजधानीको न्युरो अस्पतालमा लगी (Reg No. 54316, Date 2011.03.03) लामो समयको उपचारपछि मात्र पीडित मीनप्रसाद सिम्खडाको ज्यान बचन गएको स्थिति छ। मर्नेसम्मको स्थिति भनेको तत्काल यथोचित उपचार भएको कारणले मात्र बाँचन सफल भएको अन्यथा मर्ने भन्ने स्थिति भन्ने हो। उपचारपछि बाँचेको स्थितिलाई मर्नेसम्म स्थिति हैन भन्नु न्यायिक सदविवेक हुन सक्दैन। यसलाई पछि चिकित्साशास्त्रीय मान्यताका आधारमा हेर्दा पीडितको अवस्था कस्तो थियो ? भनी सोधिएको सवालमा घाउ चोट कडा प्रकृतिको थियो। तत्काल घाइतेको अवस्था गम्भीर अवस्थाको थियो (स.६.ज.), मर्ने सम्मको स्थिति (Grievous_ नभए पनि चोट कडा प्रकृतिको र घाइतेको अवस्था गम्भीर थियो (स.७.ज.) भन्ने तत्काल घाउ जाँच गर्ने सम्बन्धित डा. अर्जुनप्रसाद डुम्रेको बकपत्रले समेत पुष्टि गरेको छ। घाउ चोट कडा प्रकृतिको हुनु र घाइतेको स्थिति गम्भीर हुनु नै मौकामा सघन उपचार नपाएको भए घाइते मर्न सक्ने थियो भन्ने उल्लेखन हो। यस्तोमा पनि मर्नेसम्मको सम्भवको घाउको प्रकृति नदेखिएकाले डुयास (-) चिन्ह लगाइएको हो भन्ने चिकित्सकको बकपत्र (स.५.ज.) सवाल ६ र ७ को उपरोक्तानुसारको जवाफसँग विरोधाभासपूर्ण हुन गएको छ।

बकपत्र गर्दा सोधपुछमा खुलाइएको व्यहोरा जिरह गर्दा खण्डित भएमा सोधपुछमा दिइएको जवाफको न्यायिक महत्व र विश्वसनीयता हुँदैन। त्यसरी नै बयानको पनि माथि (पहिला) खुलाएको व्यहोरालाई तल (अर्थात्

पछि) दिएको जवाफले खण्डित गरेको अवस्थामा पहिलाको व्यहोराले प्रमाणिक महत्व पाउँदैन। यसरी विरोधाभासपूर्ण जवाफ आएकोमा पछिल्लो जवाफलाई मान्यता दिनु न्याय एवम् युक्तिसंगत हुन्छ।

यस मुद्दामा देखिएको मौकैमा अस्पताल लगी लामो समयसम्म सघन उपचार गरेपछि मात्र बाँचेको अवस्थामा सामान्य र स्वाभाविक अवस्था हैन। जहाँ स्वास्थ्यको स्थितिबाट अस्वाभाविक स्थिति र असामान्य अवस्था हुन्छ, त्यहाँ मर्न सक्ने अवस्था हुन्छ। पीडितको शरीरमा देखिएको घाउ चोटहरूको अवस्था र तत्काल सघन एवम् दीर्घकालीन रूपमा उपचार भएको कारणले बाँच्न सफल भएको देखिँदा पीडितको अवस्था मर्न सक्ने थिएन भन्ने बहस जिकिरसँग सहमत हुने अवस्था देखिएन। तत्काल पीडितको अवस्था भनेको मौकैमा यथोचित व्यवस्थापनका साथ सघन उपचार नपाएको भए मर्न सक्ने अवस्था नै हो।

यसरी वारदातको समयमा काठमाडौँमा रहेको भन्ने प्रतिवादीहरूको एलिबीको जिकिर प्रमाणित हुन नसकेको स्थितिमा पीडित र प्रतिवादीहरूबीच पूर्वचिनजान मात्र नभई रिसईवी रहेको स्थितिको विद्यमानताका अतिरिक्त रातिको समयमा जंगलको एकान्त अवस्थाको घटनास्थलमा भएको वारदातमा पीडितले यी प्रतिवादीहरूलाई स्पष्ट रूपमा पहिचान गरेको देखिएको र पीडितको शरीरमा लागेको घाउ चोटहरूबाट तत्काल उपचार नभएको भए मर्नेसम्मको अवस्थासमेतका माथि उल्लिखित तथ्य र प्रमाणहरूबाट प्रतिवादीहरू एकदेव भन्ने एकप्रसाद भट्ट तथा ईश्वर भट्टलाई निर्दोष मान्न मिलेन। निजहरूसमेतको कुटपिटबाट मीनप्रसाद सिम्खडा सख्त घाइते भएको देखिन आएकोले निजहरूले ज्यान मार्ने उद्योगको कसुर गरेको देखियो।

सर्वप्रथम अर्कै व्यक्तिले चक्कु प्रहार गरी घाइते बनाएपछि यी प्रतिवादीहरूले कुटपिट गरेको भन्ने पीडितकै भनाइबाट देखिएको र उपचारपछिको निजको स्वास्थ्य स्थिति समेतलाई मध्यनजर गर्दा ज्यान सम्बन्धी महलको १५ नं. ले निश्चित गरेको ५ वर्षदेखि १२ वर्षसम्मको कैद सजायमध्ये सुरु गोरखा जिल्ला अदालतले प्रारम्भिक अर्थात् न्यूनतम ५ वर्ष मात्र कैद सजाय गरेकोलाई समेत न्यायको रोहबाट विचार गर्दा मनासिब देखिन आयो। प्रतिवादीहरू उपर रहेको चोरीको १।४ नं.को कसुरका सम्बन्धमा गरिएको चोरीको महलको १२ एवम् १४(२) बमोजिमको दाबी नठहरेको सुरुको फैसलाको सम्बन्धमा वादी नेपाल सरकारको पुनरावेदन परेको नदेखिँदा तत्सम्बन्धमा थप विचार गरिरहनु परेन।

अतः माथि विवेचित आधारहरूबाट प्रतिवादीहरू एकदेव भन्ने एकप्रसाद भट्ट र ईश्वर भट्टले आरोपित अभियोग दाबी बमोजिम ज्यान मार्ने उद्योग गरेको ठहर्‍याई निजहरूलाई ज्यान सम्बन्धी महलको १५ नं. बमोजिम जनही ५ वर्ष कैद गर्ने गरेको सुरु गोरखा जिल्ला अदालतको २०६८।८।२८ को फैसला मिलेकै देखिँदा सदर हुने ठहर्छ। प्रतिवादीहरूको पुनरावेदन जिकिर पुग्न सक्दैन।

प्रस्तुत मुद्दाको सन्दर्भमा भएको घाउ जाँच प्रतिवेदनमा सम्बन्धित चिकित्सक डा. अर्जुनप्रसाद डुम्रेले पहिले मर्ने वा नमर्ने भन्ने फारामको स्थानमा मर्ने अर्थको हो (?) चिन्ह दिई पछि त्यसलाई केरमेट गरी पछि नमर्ने अर्थको ड्यास (-) चिन्ह दिएको अवस्थाले सम्बन्धित चिकित्सकको रायको विश्वसनीयता र यस सम्बन्धमा अपनाई आएको प्रक्रियाकै सम्बन्धमा पनि इजलास गम्भीर बन्नुपर्ने देखा पर्‍यो। पीडितको शरीरमा कडा प्रकृतिको घाउ चोटहरू रहेको र घाइतेको स्थिति गम्भीर रहेको भन्ने तथ्यलाई चिकित्सक आफैले बकपत्र गर्दा स्वीकार गर्ने तर मर्ने वा नमर्ने भन्ने सम्बन्धमा शंका र द्विविधानजन्म रूपमा घाउ जाँच फाराममा केरमेटका साथ नमर्ने अर्थको ड्यास (-) चिन्हको संकेत हुन वा गर्नु आफैमा विडम्बनापूर्ण कार्य तथा राय हो।

अतः यस सम्बन्धमा सम्बन्धित चिकित्सकको गम्भीर रूपमा ध्यानाकर्षण हुनु वा गराउनु आवश्यक छ भने यसरी केवल चिन्ह मात्र दिने गरी बनेको सम्बन्धित फारामको समेत दुरुपयोग हुने सम्भावनालाई समेत

मध्यनजर राखी अबउप्रान्त अक्षरमा समेत व्यहोरा खुलाई घाउ जाँच फाराम भर्नु र भराउनुपर्नेतर्फ अनुसन्धान अधिकारी सहित सम्बन्धित सबैको ध्यान जानु आवश्यक देखिएकोले सो बमोजिम हुन यो न्यायिक टिपणी (Judicial remark) समेत गरिएको छ ।

डिल्लीराज आचार्य
न्यायाधीश

माननीय न्यायाधीश श्री राजकुमार वनको राय :

प्रस्तुत मुद्दामा शुरु गोरखा जिल्ला अदालतबाट प्रतिवादीहरू एकदेव भन्ने एकप्रसाद भट्ट र ईश्वर भट्टलाई ज्यान सम्बन्धी महलको १५ नं. बमोजिम जनही पाँच वर्ष कैद सजाय हुने ठहर्‍याई भएको फैसलालाई सदर गर्ने गरी माननीय न्यायाधीश श्री डिल्लीराज आचार्यज्यूबाट भएको रायमा मेरो सहमत हुन नसकी बेग्लै राय प्रस्तुत गरेको छु ।

यसमा प्रस्तुत ज्यान मार्ने उद्योग मुद्दामा निम्नलिखित प्रश्नहरूको न्यायिक निरोपन गर्नुपर्ने देखिन्छ ।

- १) पीडितको शरीरमा परेको घाउ चोटको प्रकृति स्वरूप कस्तो छ ? घाउ चोटको गम्भीरता र संवेदनशीलताको दृष्टिले घाउ जाँच गरिदिने चिकित्सकको के भनाइ छ ?
- २) अभियोग दाबी लिएको कानून प्रस्तुत मुद्दाको तथ्यसँग मेल खाने छ छैन ?
- ३) करिब २ महिनापछि भएको घाइतेको कागजलाई मौकाको कागज भन्न मिल्छ कि मिल्दैन ?
- ४) वादी प्रतिवादीहरूको साक्षीको बकपत्रको स्थिति कस्तो छ ?
- ५) घटना हुँदा अन्यत्र छौं भनेको प्रतिवादीहरूको जिकिरलाई Alibi को जिकिर भन्न मिल्ने कि नमिल्ने ?
- ६) गोरखा जिल्ला अदालतबाट भएको फैसला मिलेको छ छैन ?

उक्तानुसार पहिलो प्रश्नतर्फ दृष्टिगोचर गर्दा पीडितको घाउ जाँच केस फाराममा Cut injury लेखिएको शीर्षकमा 5x2cm, parietal region, 4x1cm lt. Check, 3x1cm, chin 4x2 occipital, 3x1 lt. wrist भन्ने उल्लेख हुनुको अतिरिक्त मर्नेसम्म सम्भव (grievous) खण्डमा (-) उल्लेख भएको पाइन्छ । यसरी घा जाँच केस फाराममा घाइतेको घाउ चोटको प्रकृति स्वरूप उल्लेख भई घाइतेको मर्ने अवस्था नभएको भनी डाक्टरले घा जाँच केस फाराममा लेखिदिएको एवं उनै डाक्टरले अदालतमा बकपत्र गर्दा समेत पीडितको तत्कालीन अवस्थामा मर्ने सम्भवको घाउको प्रकृति नदेखिएको र पीडितको अवस्था grievous नभएको भनी उल्लेख गरिदिएको पाइन्छ । तसर्थ घाउ चोटको गम्भीरता र संवेदनशीलताको दृष्टिले घाइतेको शरीरमा लागेको घाउ चोटको अवस्था र प्रकृति एवं डाक्टरले अदालतमा अभिव्यक्त गरेको अभिव्यक्तिबाट पीडित भनिएका मीनप्रसाद सिम्खडाको मर्ने स्थिति नदेखिएकोले ज्यान मार्ने उद्योगको कसुर स्थापित हुने घाउ चोट नभएको कुरा पुष्टि भइरहेको छ ।

अब दोस्रो प्रश्नतर्फ विचार गर्दा मुलुकी ऐन ज्यान सम्बन्धी महलको १५ नं. मा “ज्यान मार्ने मनसायले गोली चलाउने वा बम हान्ने वा घातक हतियारले काट्ने वा मार्नका लागि अरू जुनसुकै कुराको उद्योग गरी मार्नेसम्मको काम गरेकोमा कुनै कारण ज्यान मर्न पाएको रहेनछ भने त्यस्तो काम गर्ने र गर्न लगाउने तथा सो ठाउँमा गई वचन दिने वा मद्दत गर्नेलाई ५ वर्षदेखि १२ वर्षसम्म कैद गर्नुपर्छ” भन्ने उल्लेख भएको पाइन्छ । ज्यान सम्बन्धी १५ नं. लाई विश्लेषण गर्दा मूलतः यसमा निम्न ३ वटा तत्व अन्तरनिहित रहेको पाइन्छ ।

- क) ज्यान मार्ने मनसाय
- ख) मार्नेसम्मको कार्य
- ग) कुनै अप्रत्यासित कारणले ज्यान मर्न भने नपाएको स्थिति ।

उपरोक्त उल्लिखित तत्वलाई नेपाली फौजदारी कानूनले ज्यान मार्ने उद्योगको कसुर स्थापित हुनको लागि अनिवार्य सर्तको रूपमा आत्मसात् गरी ती तत्वहरूको बीचमा परस्पर सम्बन्ध हुनुपर्ने कुरामा पनि जोड दिएको पाइन्छ । ज्यान सम्बन्धी महलको १५ नं. अनुसार ज्यान मार्ने उद्योगको कसुर ठहरिन कर्ताले ज्यान मार्नेसम्मको जुनसुकै काम गरिसकेको तर त्यति गर्दा पनि ज्यान मर्न भने नपाएको स्थिति हुनपर्दछ । यस कानुनी व्यवस्थाले Last stage theory को सिद्धान्तलाई अपनाएको छ । वारदातको उठान आवेशवश भएको छ र त्यही सिलसिलामा जोखिमी हतियारको प्रयोग भएको छ भने पनि सो वारदात स्वतः ज्यान मार्ने उद्योगको कसुरमा परिणत हुन सक्दैन । किनकि ज्यान मार्ने मनसाय (mensrea_ ज्यान मार्ने उद्योगको सर्त हो । सर्वोच्च अदालतबाट प्रतिपादित अहिलेसम्मको नजिर सिद्धान्तलाई हेर्दा ज्यान मार्ने उद्योगको कसुर निर्व्याल गर्न मनसाय तत्वलाई पहिलो सर्तको रूपमा अवलम्बन गरेको पाइन्छ । महेन्द्रराज बमविरुद्ध श्री ५ को सरकार (ने.का.प. २०५१ नि.नं. ४८९० पृ. २२६) भएको ज्यान मार्ने उद्योग मुद्दामा मनसाय तत्वको अतिरिक्त मार्नेसम्मको कार्य गरेको देखिनुपर्ने केवल तेस्रो तत्वको अप्रत्यासित व्यवधान (Obstacle_ को कारणले मात्र घाइते नमरेको स्थिति हुनुपर्ने भनी सर्वोच्च अदालतबाट न्यायिक सिद्धान्त प्रतिपादन भएको पाइन्छ ।

Indian penal code को दफा ३०७ मा "Whoever does any act with such intention or knowledge, and under such circumstances that if he by that act caused death , he would be guilty of murder, shall be punished with imprisonment of either description for a term which may extend to ten years and shall also be liable to fine and if hurt is caused to any person by such act the offender shall be liable either to imprisonment for life." भन्ने उल्लेख भएको देखिँदा भारतीय दण्डसंहिताले पनि मनसाय तत्वलाई ज्यान मार्ने उद्योगको कसुर हुन अनिवार्य सर्त मानेको पाइन्छ ।

यस मुद्दाको तथ्यलाई हेर्दा अपरिचित मानिसले पछाडिपट्टिबाट धारिलो हतियारले टाउकोमा प्रहार गरेको र पुनः प्रहार गर्न खोज्दा घाइतेले हातले छेक्दा हातमा चोट लागेको त्यसपछि मात्र यी प्रतिवादीहरूले हातले कुटपिट गरी मरणासन्न अवस्थामा पारी घटनास्थलमा छाडी गएका हुन् भनी घाइतेले अधिकार प्राप्त अधिकारीसमक्ष कागज गरी दिएको भएवाट घाइतेको भनाइलाई साँचो मान्दा नै पनि घाइते र प्रतिवादीहरूको बीचमा पूर्वरिसइवी नभएको, अपरिचित मानिसले धारिलो हतियारले प्रहार गरिसकेपछि मात्र प्रतिवादीहरूले केवल हातले कुटपिट गरेको, घाइतेलाई घटनास्थलमा छाडी प्रतिवादीहरू भागी गएको भन्ने देखिन्छ । धारिलो हतियारले घाइतेलाई चोट प्रहार नगरेपछि प्रतिवादीहरूले मार्नेसम्मको कार्य गरेको भन्न मिल्दैन । घटनास्थलमा छाडी गएको भन्ने घाइतेको अभिव्यक्तिले अप्रत्यासित कारणले ज्यान मर्न नपाएको भन्ने तेस्रो तत्व (third party intervention) को उपस्थिति पनि देखिँदैन । अतः विधायिकाले परिकल्पना गरेको ज्यान सम्बन्धी १५ नं. को स्थिति प्रस्तुत मुद्दाको तथ्यसँग मिल्ने स्थिति देखिँदैन ।

अब तेस्रो प्रश्नतर्फ विचार गर्दा करिब २ महिनापछि भएको घाइतेको कागजलाई प्रमाणमा लिन मिल्छ मिल्दैन भन्ने सन्दर्भमा हेर्दा मिति २०६८।१।१५ मा भएको घाइतेको कागजमा अपरिचित व्यक्तिले छुरी हानेपछि प्रतिवादीहरूले कुटपिट गरेको भन्ने उल्लेख भई निजले अदालतमा बकपत्र गर्दा समेत सोही अनुरूपको व्यहोरा उल्लेख गरेका छन । प्रमाण ऐन, २०३१ को दफा १० मा कुनै कुरा प्रमाणमा लिन मिल्ने वा नमिल्ने भन्ने सम्बन्धमा व्यवस्था भएको पाइन्छ । जस अनुसार मौकामा व्यक्त गरेको कुरा भन्नाले :-

- (क) कुनै काम घटना वा त्यसको तत्काल अघि वा अवस्थाको सम्बन्धमा देहायको कुनै व्यक्तिले मौकामा वा त्यसको तत्काल अघि वा पछि व्यक्त गरेको कुरा प्रमाणमा लिन हुन्छ ।
- i) सो काम गर्ने वा सो काम घटना वा अवस्था प्रत्यक्षरूपमा देख्ने वा थाहा पाउने व्यक्ति वा
 - ii) सो काम घटना वा अवस्थाबाट पीडित भएको व्यक्ति
- (ख) कुनै व्यक्तिले निजको शारीरिक वा मानसिक अवस्था स्पष्ट रूपमा बोध हुने गरी त्यस्तो अवस्था कायम छँदै व्यक्त गरेको कुरा प्रमाण लिन हुन्छ ।

उक्तानुसार मौकामा व्यक्त गरेको कुरा भन्नाले कुनै घटना भएको तत्काल (immediate_ अघि वा पछि व्यक्त भएको हुनुपर्छ । यहाँ घाइते मीनप्रसाद सिम्खडाले मौकामा केही नभनी मौन बसी धेरै पछि सोचीसम्भी व्यक्त गरेको कुरालाई निजको भनाइ नै सत्य होला भनी विश्वास गर्नुपर्ने कारण देखिँदैन । अचेतन भई घाइते त्यति लामो अवधिसम्म Hospital मा बसेको नदेखिएको स्थितिमा मौकामा घाइतेको बयान कागज हुन नसक्नुको कारण पनि कतैबाट खुल्न आएको छैन । लामो समयको अन्तरालपछि आएको घाइतेको आकस्मिक भनाइमा कथित विचारले प्रश्रय पाउने भएकाले नै घटनाको तात्कालिक प्रभावको अन्त्य भइसकेपछि उत्पन्न भएको भनाइलाई मान्यता दिन नहुने भन्ने कानुनको मकसद रहेको पाइन्छ ।

अनुचित विलम्ब गरी प्रस्तुत गरिएको घाइतेको कागजलाई प्रमाणको मूल्याङ्कनको कसीमा खरो उत्रनको लागि अन्य स्वतन्त्र प्रमाणहरूबाट पुष्टि हुन नितान्त जरुरी छ । प्रस्तुत मुद्दा सापेक्षक दायित्व (Realative liability) अन्तर्गत पर्ने भएकोले केवल घाइतेको कोरा अभिव्यक्तिलाई मात्रै ठोस प्रमाणको रूपमा लिन मिल्दैन । घाइतेको भनाइलाई समर्थन गर्ने कुनै प्रमाण कागज मिसिलमा मौजुद रहेको देखिँदैन । अतः करिब २ महिनापछि सोच विचार गरी प्रस्तुत गरिएको घाइतेको पुनर्विचार अभिव्यक्तिलाई (After thought statement) लाई प्रमाणको मूल्याङ्कनको रोहमा उच्चस्तरको प्रमाण मान्न नमिल्ने हुँदा घाइतेको कोरा अभिव्यक्तिलाई निज आफैले प्रमाणित गरिदिएको बकपत्र समेतलाई सोही अनुसार उच्च कोटिको प्रमाणको रूपमा ग्रहण गर्न मिल्ने अवस्था देखिँदैन ।

अब वादी प्रतिवादीको साक्षीको अवस्था के कस्तो छ भनी चौथो प्रश्नको सम्बन्धमा विचार गर्दा जाहेरवालीले मौकामा दिएको जाहेरीमा २ जना मुखमा नकाव लगाएका व्यक्तिहरू मोटरसाइकलमा आएको थिए भन्ने छ तर को कसले घाइतेलाई कुटपिट गरे भन्ने कुरा उल्लेख छैन । जाहेरवालीले अदालतमा बकपत्र गर्दा मेरो श्रीमानको भनाइ सत्य हो भनेकी छिन् यता घाइतेले अदालतमा बकपत्र गर्दा हतियार प्रहार गर्ने व्यक्ति चिन्दिन प्रतिवादीहरूलाई चिन्दछु प्रतिवादीहरू होहल्ला भएपछि भागेका हुन् भनेका छन्, साथै जाहेरीमा लेखिएको व्यहोरा ठीक छ भनेको पाइन्छ जब कि जाहेरीमा घाइते पतिलाई कुटपिट गर्ने व्यक्ति नचिनेको कुरा उल्लेख छ । घाइते १७ गते नै काठमाडौं गई पैसा लिएर बुटवलतर्फ गएको र बिजुलीको सामान लिएर आउने क्रममा घटना घटेको भन्ने छ । वस्तुस्थिति मुचुल्कामा बस्ने मानिसहरू लक्ष्मी सिम्खडा, प्रदीपसिं क्षेत्री, विनोद सापकोटा, मिलन अर्माई समेतका मानिसहरूले अनुसन्धान अधिकारी समक्ष गरेको कागजमा प्रतिवादीहरूले घाइते बनाएकोमा पूर्ण विश्वास लाग्छ भनेका छन् भने निजहरूले अदालतमा बकपत्र गर्दा प्रतिवादीहरूलाई घटनास्थलमा गएको देखिन भनेका छन् । अनुसन्धानको सिलसिलामा मौकामा बुझिएका व्यक्तिहरू समेतले गरेको बकपत्रमा प्रतिवादीहरूले कुटपिट गरेको कुरा घाइतेले भनेकोले थाहा पाएको भनेका छन् । प्रतिवादीका साक्षी मोदनाथ भट्ट, विष्णु ढुङ्गेल समेतले प्रतिवादीहरूको बयानलाई समर्थन गरी घाइतेलाई प्रतिवादीहरूले कुटपिट नगरेको व्यहोरा लेखाएका छन् । अतः दुवैतर्फको साक्षी प्रमाणलाई सूक्ष्मरूपले न्यायको कसीमा राखी मूल्याङ्कन गर्दा यी प्रतिवादीहरूले घाइतेलाई कुटपिट नगरेको स्पष्ट देखिँदछ ।

अब पाँचौं प्रश्नतर्फ विचार गर्दा प्रतिवादीहरू दुवै जनाले अधिकार प्राप्त अधिकारी समक्ष तथा अदालतमा समेत घटना भएको मिति र समयमा आफूहरू वारदातमा नभई अन्यत्र रहेको जिकिर गरेका छन् । प्रतिवादीहरूले वारदातमा नभई अन्यत्र छौं भनी जिकिर लिएको स्थितिमा प्रतिवादीहरू वारदातस्थलमा छन् भनी अभियोग दाबी लिनुको मतलब प्रतिवादी अन्यत्र छैनन् भन्नु हो । यसर्थ प्रतिवादीहरूले अन्यत्र थिएँ भनी जिकिर लिए तर प्रमाणित गर्न सकेनन् भने पनि त्यतिकै कारणले उसले अपराध गरेको हो भनेर निर्णय गर्न मिल्दैन । अभियोग लगाउने पक्षले उसमाथि अपराध गरेको प्रमाणित गर्नु नै पछि अर्थात् उसमाथि शंकाहित तवरबाट अपराध प्रमाणित गर्ने भार (Burden of proof) रही नै रहन्छ । वारदातमा नै थियो भनेर देखाउन नसके अभियुक्तले सफाई पाउँछ ।

प्रमाण ऐन, २०३१ को दफा २५ बमोजिम फौजदारी मुद्दामा प्रमाणको भार वादी पक्षमा नै निहित रहन्छ । वादी पक्षले प्रस्तुत मुद्दामा घाइतेको भनाइबाहेक अन्य कुनै स्वतन्त्र प्रमाण प्रस्तुत गरी प्रतिवादीहरू घटनामा संलग्न छन् भनी देखाउन सकेको अवस्था छैन । प्रतिवादीहरू वारदातको समयमा काठमाडौंमा छौं भनी plea of Alibi को जिकिर लिएका छन् । प्रतिवादीहरू वास्तविक रूपमा नै निर्दोष छन् किनकि उनीहरू अन्यत्र रहेकोले घटनास्थलमा उपस्थित हुन सक्दैन भन्ने आधार प्रमाण नै plea of Alibi हो । किनकि एकै समयमा एकै व्यक्तिको उपस्थित दुई ठाउँमा हुन सक्दैन ।

एकपटक plea of Alibi को जिकिर प्रस्तुत गरिसकेपछि सोको पुष्टि भएमा प्रतिवादीमाथि प्रमाणको भार रहँदै न उसको निर्दोषीको प्रतिरक्षा plea of Alibi ले गर्दछ ।

एउटा मुद्दामा -'There is no evidentiary burden on the accused once he puts forward a plea of alibi, the burden rests on the prosecution to establish beyond reasonable doubt that the accused was not elsewhere but was in fact present at the time of the criminal act.' [Banda and others vs. Attorney general, SLR 168, vol. 3 available at <http://www.lawnet.lk> | does | case law | SLR | HTML | 1999 SLR 3v 168 htm.] भन्ने सिद्धान्त समेत प्रतिपादन भएको देखिन्छ ।

अन्यत्र रहेको प्रमाणित गर्ने तरिकामध्ये एउटा देख्ने साक्षी हो र अर्को लिखत प्रमाण हो ।

प्रतिवादी एकप्रसाद भट्टले वारदातको समयमा आफू gplidenget college मा कार्यरत रहेको भनी अधिकार प्राप्त अधिकारी तथा अदालतसमक्ष बयान गरेको एवं तदनुरूपको प्रमाण कागज समेत प्रस्तुत गरेको देखिन्छ । त्यसैगरी ईश्वर भट्टले पनि आफू वारदातमा नभई काठमाडौंमा रहे बसेको बयान कागज गरी सोको प्रमाण समेत पेस गरेको देखिन्छ । प्रतिवादीको साक्षीबाट प्रतिवादीहरूको बयान पुष्टि भइरहेको अवस्था छ । अतः समग्रमा हेर्दा प्रतिवादीहरूको साक्षी, प्रमाणबाट घटनास्थलमा प्रतिवादीहरू रहेको देखिँदैन । अन्यत्र रहेको जिकिर खण्डित गरी प्रतिवादीहरू वारदातमै सामेल थिएँ भनी अभियोग दाबी पुष्टि गर्न सकेको देखिँदैन ।

गोरखा जिल्ला अदालतबाट प्रतिवादीहरूलाई जनही ५ वर्षको कैद हुने गरी भएको फैसला मिलेको छ छैन भनी छैटौं प्रश्नतर्फ हेर्दा वारदातको समयमा प्रतिवादीहरू अन्यत्र भएको कुरा प्रतिवादीहरूले बयान कागज एवं निजहरूको साक्षी बकपत्रबाट देखिएको र बुझिएको व्यक्तिहरूले घटनामा प्रतिवादीहरूको संलग्नता छ भन्न नसकेको एवं जाहेरी दरखास्तमा प्रतिवादीहरूको नाम उल्लेख नभएको घा जाँच केस फारामबाट मर्नेसम्मको चोट नभई घाइतेको मर्ने स्थिति पनि नदेखिएको अवस्था देखिन्छ साथै ज्यान सम्बन्धी १५ नं.ले निर्देशित गरेको तत्वहरूको समेत विद्यमानता देखिँदैन ।

जहाँसम्म प्रतिवादीहरू घटनाको अघिल्लो दिन गोरखा सदरमुकाम आएको अवस्था र परिस्थितिको सवाल छ सो सम्बन्धमा हेर्दा केवल परिस्थितिको आधारमा प्रतिवादीहरूलाई दोषी ठहर गर्न मिल्ने देखिँदैन । किनकि त्यो परिस्थिति एउटा संयोग मात्र देखिन्छ । परिस्थितिजन्य प्रमाणले मुद्दामा ठहर गर्नुपर्ने कुरा (Fact in issue) सँग सोभै सम्बन्ध राख्दैन यसले मुद्दामा ठहर गर्नुपर्ने विषयमा संकेत मात्र गर्दछ ।

It is said cricumstantial evidence is merely direct evidence indirectly applied.(Burrill cir-evidence page 213)

परिस्थितिजन्य प्रमाणको आधारमा ठहर गर्ने आधार बिन्दु र सम्बद्ध तथ्यको कडी एकआपसमा एकबद्ध रूपले आवद्ध हुनुपर्दछ । (since the failure of one link braeks the chain, every link in the cricumstantial evidence must be proved. (per Adam J.in Nirubhagat vs.E.24 CRL Y91) भन्ने एउटा मुद्दामा उपरोक्त कुरा उल्लेख भएकोले परिस्थितिजन्य प्रमाणका आधारमा दोषी करार गर्न घटनाको एउटा तथ्य अर्को तथ्यसँग जोडिएको एवं अन्योन्याश्रित सम्बन्ध भएको देखिनुपर्छ (ने.का.प. २०४८ नि.नं. ४२८७ पृ.१८६) तर प्रस्तुत मुद्दामा त्यस्तो स्थिति र अवस्था देखिएको छैन । अतः उपरोक्त आधार प्रमाणबाट प्रतिवादीहरूलाई ज्यान सम्बन्धी महलको १५ नं. बमोजिम जनही ५ वर्ष कैद सजाय गर्ने गरेको सुरु गोरखा जिल्ला अदालतको मिति २०६८।८।२८ को फैसलालाई सदर गर्ने गरी भएको माननीय न्यायाधीश श्री डिल्लीराज आचार्यज्यूको रायसँग सहमत हुन सकिएन । प्रतिवादीहरूलाई ज्यान सम्बन्धी महलको १५ नं. बमोजिम कैद ५ वर्ष हुने ठहर्‍याएको सुरु गोरखा जिल्ला अदालतको मिति २०६८।८।२८ को फैसला मिलेको नहुँदा उल्टी भै पुनरावेदक प्रतिवादीहरूले अभियोग दाबीबाट सफाइ पाउने ठहर्छ । मतैक्य राय हुन नसकेको हुँदा प्रस्तुत मुद्दा न्याय प्रशासन ऐन, २०४८ को दफा ८(४) बमोजिम तेस्रो न्यायाधीशको इजलास समक्ष पेस गर्नु । दायरीको लगत कट्टा गर्नु ।

राजकुमार वन
न्यायाधीश

इजलास अधिकृत : आनन्दप्रसाद श्रेष्ठ
कम्प्युटर गर्ने : शकुन्तला आचार्य

इति संवत् २०६९ साल आश्विन २४ गते रोज ४ शुभम्.....।

श्री पुनरावेदन अदालत जनकपुर

संयुक्त इजलास
माननीय न्यायाधीश श्री पोषनाथ शर्मा
माननीय न्यायाधीश श्री कुमारप्रसाद पोखरेल

फैसला
२०६७ सालको फौ.पु नं.०६-०६७-००५९७२
०६८-CS-००५९
नि.नं.६३

मुद्दा:- जबर्जस्ती करणी ।

जिल्ला सिन्धुली हर्षाही गा.वि.स. वडा नं.५ बस्ने कुलबहादुर घलेको जाहेरीले वादी
नेपाल सरकार.....१

पुनरावेदक
वादी

विरुद्ध

जिल्ला सिन्धुली हर्षाही गा.वि.स. वडा नं.५ बस्ने विमान सिंहको छोरा वर्ष ४१ को
निमा घिसिङ्ग.....१

प्रत्यर्थी
प्रतिवादी

२०६७ सालको फौ.पु नं.०६-०६७-०६४६६
०६८-CS-०१५४
नि.नं.६४

मुद्दा:- जबर्जस्ती करणी ।

जिल्ला सिन्धुली हर्षाही गा.वि.स. वडा नं.५ घर भई हाल कारागार कार्यालय इनरुवा
सुनसरीमा थुनामा रहेको विमान सिंह घिसिङ्गको छोरा वर्ष ४१ को निमा घिसिङ्ग....१

पुनरावेदक
प्रतिवादी

विरुद्ध

जिल्ला सिन्धुली हर्षाही गा.वि.स. वडा नं.५ बस्ने कुलबहादुर घलेको जाहेरीले वादी
नेपाल सरकार.....१

प्रत्यर्थी
वादी

सुरु फैसला गर्ने जि.न्या. :- हरिशचन्द्र ढुङ्गाना
फैसला गर्ने अदालत :- सिन्धुली जिल्ला अदालत
सुरु फैसला मिति :- २०६७/११/८

न्याय प्रशासन ऐन २०४८ को दफा ८(१) अनुसार दायर हुन आएको प्रस्तुत मुद्दाको संक्षिप्त तथ्य र ठहर
यस प्रकार रहेको छ :-

मिति २०६५।८।१ गतेका दिन चुरै मुसरीखोप जंगलमा म एकलै बाखा चराउन गएको थिएँ। बाखा चराइरहेको बेलामा म काम गर्न बसेको कुलबहादुर घलेको घर नजिकै घर हुने मैले चिनेको निमा घिसिङ्ग हातमा खुकुरी लिई मैले बाखा चराई बसेको ठाउँमा आई मलाई गर्न दिन्छेस् कि दिन्नस् भनेपछि मैले केही गर्न दिन्न, छेउमा नआउनुहोस् भन्दा निज निमा घिसिङ्ग भन् भन् नजिक आएर मेरो हात तथा छाती समातेपछि मैले जोरसँग रोएँ कराएँ। जंगलमा कोही नभएकोले मैले रोएँ कराएको कसैले पनि सुनेनन्। निज निमा घिसिङ्गले मलाई तानेर म बसेको ठाउँभन्दा अलि माथि जंगलमा लगी भुइँमा लडाईँ सुताई आफूले लगाएको कट्टु तथा कपडा खोली मेरो फ्रक पनि आफूले हातले पल्टाएर आफूले लिङ्ग निकालेर मेरो योनीभित्र छिराउन लाग्दा म जोरले रोई कराई भाग्न खोज्दा गोडा अपाङ्ग भएको र निज निमा घिसिङ्ग मेरो जीउ माथि बसेकोले भाग्न सकिन। करणी गर्दा निजले वीर्य मेरो योनीभित्रै खसालेको थियो। मेरो योनीभित्र वीर्य खसाउँदा मलाई चिसो लाग्यो। त्यसपछि निज निमा घिसिङ्गले घरमा गएर यो कुरा कसैलाई भनिस् भने तँलाई अर्को दिन यसै खुकुरीले काटी मारी दिनेछु भनी सरासर गयो। ऊ गइसकेपछि निजले मेरो योनीमा खसालेको वीर्य हातले छाम्दा सिँगान जस्तो चिप्नो थियो। त्यो सिँगान जस्तो पदार्थलाई मैले लहराको पातले पुछेको हो। त्यसपछि म खोलाको छेउमा आई रुँदै बसेको अवस्थामा अं.१५.०० बजेको समयमा म काम गर्न बसेको साहु कुलबहादुर घले बाखा लिन आउँदा मलाई रुँदै बसेको अवस्थामा देखी किन रोएकी भनी सोद्धा मैले सम्पूर्ण कुरा बताइदिएकी हुँ। निज निमा घिसिङ्ग गाउँघरमा हिँड्दा डुल्दा एकलै दुक्लै अवस्थामा नावालक केटीहरू भेटायो भने समातिदिने, किस खानेजस्ता कार्य गर्छ भन्ने सुनेको हुँ भन्ने समेत व्यहोराको पीडित संगीता मगरले जाहेरवाला कुलबहादुर घलेको रोहवरमा गरेको घटना विवरण कागज।

मैले सिन्धुली जिल्ला, आम्बोटे गा.वि.स. वडा नं.१ बस्ने जेठा वलमपाकीको छोरी वर्ष १४ की संगीता मगर (परिवर्तित नाम) लाई बाखा हेर्न र घरको साधारण काम गर्नको लागि राखेको थिएँ। पीडित संगीता मगर मिति २०६५।८।१ का दिन चुरै मुसरीखोप जंगलमा बाखा चराउन गएको थिइन्। बाखा चराइरहेको अवस्थामा विपक्षी निमा घिसिङ्गले पीडित संगीता मगरको दुवै हात समाती खुकुरी देखाई कराइस् भने तँलाई यही मारेर फालिदिन्छु भनी डर धाक देखाई पीडितले लगाएको लुगा फुकाली जबरजस्ती करणी गरी हिँडेछन्। बेलुका अं. ३ बजेको समयमा म बाखा लिन जाँदा पीडित संगीता मगर भुइँमा लडी रोइरहेको अवस्थामा भेटेपछि के भयो भनी सोद्धा विपक्षी निमा घिसिङ्गले हातमा खुकुरी लिई आई मलाई अनेक किसिमको डर त्रास देखाई जबरजस्ती करणी गर्‍यो भनेकाले सो ठाउँमा गई हेर्दा साना रूखका बिरुवा फार समेत माडिएको र पीडित उठेर हिँड्न समेत नसक्ने अवस्थामा रहेको हुँदा पीडितको शारीरिक परीक्षण लगायत जे जो गर्नुपर्ने गरी पीडक निमा घिसिङ्गलाई हदैसम्म सजाय गरी पीडितलाई क्षतिपूर्ति समेत भराई पाऊँ भन्ने समेत व्यहोराको कुलबहादुर घलेको जाहेरी दरखास्त।

मिति २०६५।८।१ गते राति म आफूले घरमा सुतिरहेको बेला छिमेकी कुलबहादुर घलेले बोलाएकोले के भयो भनी सोद्धा हाम्रो घरमा काम गर्न राखेकी संगीता मगरलाई बाखा चराउन जंगल गएको अवस्थामा निमा घिसिङ्गले जबरजस्ती करणी गरेछ। गाउँघरमा यस्तो विगार गर्न दिनु त भएन नि भने। जाहेरवालासँगै आएको संगीता मगरलाई मैले के भएको हो भनी सोद्धा चुरै मुसरीखोप जंगलमा बाखा चराउन गएको अवस्थामा निमा घिसिङ्गले खुकुरी देखाई कुटपिट गरी डर धाक, धम्की देखाउँदै करणी गर्न दे, हल्ला गरिस् भने मारिदिन्छु भनी जोर जुलुम गरी भुइँमा लडाईँ उक्तानो पारी मेरो फ्रक फर्काई उसले आफूले कट्टु खोली मेरो योनीमा लिङ्ग छिराई जबरजस्ती करणी गर्‍यो। म अपाङ्ग भएकाले उसको पञ्जाबाट उम्कन सकिन भनी रुँदै मलाई सुनाएकी हुँदा म तथा मेरो श्रीमान्, गाउँकै तोयानाथ धमला, पीडित संगीता मगर र जाहेरवाला कुलबहादुर घले समेत भै डकाहा प्रहरी कार्यालयमा राति नै गई घटना सम्बन्धी रिपोर्ट गरेका हौं। निज निमा घिसिङ्गले

साना तिना केटीहरूलाई एकलै फेला पारेको खण्डमा छाती समाइदिने, किस खाने गर्छ, भन्ने पनि सुनेकी छु भन्ने समेत व्यहोराको गायत्री पहाडीले गरिदिएको घटना विवरण कागज ।

पीडित संगीता मगरको करणी भएको देखिन्छ। शरीरको अन्य भागमा कोतरिएको, चिथोरिएको छैन। प्रतिवादीको लिङ्ग यौन सम्पर्क गरेको प्रकृतिको देखिन्छ भन्ने समेत व्यहोराको जिल्ला स्वास्थ्य कार्यालय सिन्धुलीको च.नं.४१२, मिति २०६५।८।३ को स्वास्थ्य परीक्षण सम्बन्धी पत्र ।

मिति २०६५।८।१ का दिन बिहान अलि सन्धो नभएकोले म आफ्नै घरमा बसिरहेको थिएँ। दिउँसो १२.०० बजेतिर जंगलमा राखेको बन्चरो, गल, रेती लिएर आउनुपथ्यो भन्ने विचारले मैले सधैं आफ्नो साथमा बोकेर हिँड्ने गरेको खुकुरी लिई जिल्ला सिन्धुली, हर्षाही चुरे जंगलको मुसरीखोपमा पुग्दा पीडित संगीता मगर सोही जंगलमा बाखा चराई खोलाको छेउमा बसी रहेको अवस्थामा देखेपछि मेरो मन परिवर्तन भई निजसँग यौन सम्पर्क गर्न मन लाग्यो। मलाई गर्न दिन्छौ भनी सोध्दा तपाईंले यो के भनेको हो भन्दा मैले तिमीलाई केही भनेको होइन। एकपटक गर्न देऊ भनेको थिएँ। त्यो बेला मैले काठको बिँड भएको खुकुरी बोकेको थिएँ। निज पीडितले मलाई गर्न दिन्न भनेपछि मैले निज संगीता मगरको पछाडि ढाडमा पिटेको र खुकुरी देखाएर बसेको ठाउँबाट अलि माथि लगी खोलाको किनार भित्तामा उत्तानो पारेर निजले लगाएको रातो रंगको फ्रक मैले नै माथि फर्काएर हेरे। निजले पेन्टी लगाएकी थिइनन्। फ्रक पल्टाएकै अवस्थामा मैले आफ्नो लगाएको कट्टु खोलेर तिघासम्म लगाएर राखेपछि मैले लगाएको निलो आकाशे रंगको पेन्टी खोली आफ्नो लिङ्ग निकाली निज संगीता मगरको योनीभित्र पसाएको हो। निज संगीता मगरको योनीमा मैले पूरै लिंग पसाई वीर्य समेत निजको योनीमै खसालेको हो। मैले आफ्नो लिंग निजको योनीभित्र पसाउँदा मलाई दुख्यो नगर्नुहोस् भनी पीडितले मेरो हात छुटाउन खोजेकी थिइन्। तर अपाङ्ग भएकीले निज संगीता मगरले मसँग कुनै किसिमको प्रतिकार गर्न सकिनन्, निज संगीता मगरलाई मैले दुई पटकसम्म करणी गरी कसैलाई भनिस् भने तँलाई मारिदिन्छु भनी म आफ्नो गल, रेती र आरा लिन गएको हो। निज संगीता मगरलाई मैले खुकुरी देखाई डर त्रासमा पारी चुरे जंगलको मुसरीखोपमा जबरजस्ती करणी गरेको हुँ भन्ने समेत व्यहोराको प्रतिवादी निमा घिसिङ्गले अधिकार प्राप्त अधिकारी समक्ष गरेको बयान।

सिन्धुली जिल्ला, हर्षाही गा.वि.स. वडा नं.५ चुरै जंगलस्थित पूर्वमा मुसरीखोप खोल्सी, पश्चिममा चुरे जंगल, उत्तर सोही खोल्सी, दक्षिणमा चुरेपाखो जंगल यति चार किल्लाभित्र पर्ने चुरेपाखो खोल्सी कुनामा प्रतिवादी निमा घिसिङ्गले संगीता मगरलाई जबरजस्ती गरेको भनिएको ठाउँको घटनास्थल ठीक छ भन्ने समेत व्यहोराको मिति २०६५।८।५ को घटनास्थल मुचुल्का।

मेरी छोरी संगीता बलमपाकी मगर अपाङ्ग छिन्। निजलाई खान लाउन दिई वर्षको रु.६,०००।- लिने गरी जाहेरवाला कुलबहादुर घलेको घरमा काम गर्न राखेको हो। निज संगीता मगर चुरे मुसरीखोप जंगलमा बाखा चराउन गएको बेला मिति २०६५।८।१ का दिन दिउँसो १४.०० बजेको समयमा एकलै पारी जाहेरवालाको छिमेकी प्रतिवादी निमा घिसिङ्गले आफ्नो साथमा बोकेको खुकुरी देखाई कुटपिट गरी डर त्रास देखाई सोही मुसरीखोप जंगल खोल्सीमा लडाई उत्तानो पारी फ्रक फर्काई मुख थुनी आफ्नो कट्टु खोली लिङ्ग निकाली दुई पटकसम्म जबरजस्ती करणी गरी यो कुरा कसैलाई भनिस् भने खुकुरीले काटी मारी फालिदिन्छु भनी घटनास्थलमै छाडी हिँडेको र अं.१५ बजेको समयमा जाहेरवाला बाखा लिन आएपछि छोरीले सम्पूर्ण व्यहोरा बताएकी हुन् भनी जाहेरवालाले भने पछि थाहा पाएको हुँ। निज प्रतिवादीले मेरो छोरी संगीता मगरलाई खुकुरी देखाई डर त्रासमा पारी जबरजस्ती करणी गरेको हो भन्ने समेत व्यहोराको पीडितको बुवा जेठा बलमपाकी मगर भन्ने पदमबहादुर बलमपाकी मगरले गरेको घटना विवरण कागज।

सिन्धुली जिल्ला, हर्षाही गा.वि.स. वडा नं.५ स्थित पूर्वमा निमा घिसिङ्गको आँप बगैँचा, पश्चिममा ऐ.ऐ. बस्ने खेमा दोर्जे घिसिङ्गको खेतबारी, उत्तरमा निजको फुसको छानो भएको भुईँतले भैसी गोठ, दक्षिणमा सोही गाउँ जाने गोरेटो बाटो, यति चार किल्लाभिन्न पर्ने बाँसको भित्ता, फुसको छानो भएको पूर्व मोहडा भएको २ तल्लो घर, सोही घरको माथिल्लो तलामा चढ्ने भन्ज्याङ्गदेखि पूर्व दक्षिणको कुनामा अं.१५ इन्च लम्बाइ र डेढ इन्च चौडाइ भएको सान्दनको बिँड भएको धारिलो खुकुरी फेला परेको भन्ने खानतलासी एवं बरामदी मुचुल्का ।

मिति २०६५।८।१ गते दिउँसो १४ बजेको समयमा चुरे मुसरीखोप जंगलमा एकलै बाखा चराइरहेकी संगीता मगरलाई खुकुरी देखाई जबरजस्ती करणी गरेको मुद्दाको अनुसन्धानको क्रममा प्रहरीले बरामद गरी आज मलाई देखाइएको खुकुरी हेरी देखी पाएँ । सोही खुकुरी देखाई मैले संगीता बलमपाकी मगरलाई मिति २०६५।८।१ गते दिउँसो १४.०० बजेको समयमा जबरजस्ती करणी गरेको हो । मैले वारदातमा प्रयोग गरेको खुकुरी यही नै हो भनी सनाखत गरे भन्ने समेत व्यहोराको प्रतिवादी निमा घिसिँले गरिदिएको सनाखत कागज ।

मिति २०६५।८।१ गतेका दिन दिउँसो १४.०० बजेको समयमा म आफ्नै घरमा थिएँ । सो दिन बेलुका अं. ९ बजेको समयमा खाना खाई सुतिरहेको अवस्था मेरो छिमेकी जाहेरवाला कुलबहादुर घले आई मलाई उठाएकोले के भयो भनी सोझा मेरो घरमा काम गर्न राखेकी संगीता मगरलाई चुरे मुसरीखोप जंगलमा बाखा चराउन गएको बेला प्रतिवादी निमा घिसिङ्गले खुकुरी देखाई डर त्रासमा पारी जबरजस्ती करणी गरेछ भन्ने कुरा जाहेरवालाले मलाई बताए पछि मैले थाहा पाएको र यो घटनाको सम्बन्धमा सहयोग गरी दिनुप्यो भनेकाले गायत्री पहाडी समेत भई इलाका प्रहरी कार्यालय, डकाहामा खबर गरी भोलिपल्ट प्रतिवादी निमा घिसिङ्गलाई पक्राउ गरी कारबाहीका लागि सिन्धुलीतर्फ पठाएको हो भन्ने समेत व्यहोराको अनुसन्धानको क्रममा तोयानाथ धमलाले गरिदिएको घटना विवरण कागज ।

मिति २०६५।८।१ गते दिउँसो हर्षाही ५ स्थित चुरे जंगलको मुसरीखोप भन्ने ठाउँमा एकलै बाखा चराउन गएको अवस्थामा जाहेरवाला कुलबहादुर घलेको घरमा काम गर्न बसेकी अशक्त अपाङ्ग बालिका संगीता मगर (परिवर्तित नाम) लाई प्रतिवादी निमा घिसिङ्गलाई मुलुकी ऐन, जबरजस्ती करणीको १ र ३(२) नं.को कसुरमा सोही ३(२) नं. बमोजिम सजाय गरी अशक्त अपाङ्ग नाबालिकालाई जबरजस्ती करणी गरेकोमा सोही महलको ३ क नं. बमोजिम थप सजाय गरी पीडितलाई उचित क्षतिपूर्ति समेत दिलाई भराई पाउँ भन्ने समेत व्यहोराको अभियोग-पत्र ।

पीडित संगीता मगर जाहेरवालाको घरमा बाखा चराउने काम गरी बस्छन् । निजको दायाँ हो वा बायाँ एउटा खुट्टाको कुर्कुच्चा बाहेक पञ्जा छैन । धनुषाको चुरे जंगल मुसरीखोपको बाटो हुँदा काठ आरो लगाएको ठाउँमा छोडिएको फलामे गल लिन म मिति २०६५।८।१ का दिन दिउँसो १२.०० बजेतिर गई गल लिएर सोही बाटो हुँदै ४.०० बजे घर आएको हुँ । घर फर्की आउँदा जाहेरवालाको घरमा काम गरी बस्ने संगीता मगरलाई दिउँसो अं.२.०० बजेको समयमा चुरे जंगल मुसरीखोप खोल्सीमा बाखा चराई बसेको देखेको हुँ निजसँग मेरो बोलचाल समेत भएको थिएन । म सधैं साथमा खुकुरी बोकी हिँड्छु, सो दिन पनि मैले साथमा खुकुरी बोकेको थिएँ । बरामद भै दाखिल हुन आएको र आज यस अदालतबाट देखाइएको खुकुरी मेरै हो । सो दिन मैले यही खुकुरी बोकेको थिएँ । मैले निज संगीता मगरलाई जबरजस्ती करणी गरेको होइन, मलाई अनुसन्धानको क्रममा कटपिट गरी यातना दिई पीडितलाई जबरजस्ती करणी गरेको हो भनी साबिती बयान गराएको हुँदा डरले सहीछापसम्म गरिदिएको हुँ भन्ने समेत व्यहोराको प्रतिवादी निमा घिसिङ्गले अदालतमा गरेको बयान ।

मिति २०६५।८।१ का दिन म आफ्नै घरमा सुतिरहेको अवस्थामा जाहेरवाला मेरो घरमा आई मलाई र मेरो श्रीमानलाई घरबाट बोलाई केही पर चोकमा लगी सहयोग गरिदिनुप्यो डकाहा ठानासम्म जाऊँ, उही भनौला

भनेकाले हामी इलाका प्रहरी कार्यालय, डकाहा पुग्दा निज जाहेरवालाले मेरो घरमा काम गरी बस्ने संगीता मगरलाई प्रतिवादी निमा घिसिङ्गले बाखा चराउन गएको अवस्थामा जंगलमा जबरजस्ती करणी गरेछ भनेकाले घटनाको बारेमा जाहेरवाला कुलबहादुर घलेबाट थाहा पाएकी हुँ । घटना वारदातको मिति समयमा म आफ्नो गाउँ घरमा नभई बर्दवासमा रहे भएकोले मैले घटना वारदात देखेको होइन, प्रतिवादी त्यस्तो खालको मानिस होइन भन्ने समेत व्यहोराको अनुसन्धानको क्रममा घटना विवरणको कागज गर्ने गायत्री पहाडीको बकपत्र ।

पीडित अपाङ्ग हुन भन्ने कुराको प्रमाणिक आधार मिसिल संलग्न नदेखिँदा अपाङ्ग महिलालाई जबरजस्ती करणी गरेकोमा प्रतिवादी उपर मुलुकी ऐन, जबरजस्ती करणीको महलको ३ क नं. बमोजिम थप सजाय समेत गरी पाऊँ भन्ने वादी दाबी सो हदसम्म पुग्न सक्ने देखिएन । प्रतिवादी निमा घिसिङ्गले पीडित संगीता मगरलाई जबरजस्ती करणी गरेको ठहरेकाले पीडितले पाउने क्षतिपूर्तिर्तर्फ विचार गर्दा पीडितलाई पुग्न गएको क्षति र पीडकको आर्थिक अवस्थालाई हेरी यकिन गर्नुपर्ने देखियो । प्रतिवादीको बयान कागज हेर्दा निजले ऐलानी जग्गा छ, सो जग्गाको आयस्ताबाट खान पुग्दैन, मजदुरी गरी खानुपर्छ भनेकाले निज प्रतिवादीको आर्थिक अवस्था समेतलाई विचार गर्दा पीडितले प्रतिवादीबाट मुलुकी ऐन जबरजस्ती करणीको १० नं. बमोजिम रु.२०,०००/- प्रतिपूर्ति भरी पाउने ठहर्छ भन्ने सुरु सिन्धुली जिल्ला अदालतको मिति २०६७/११/६ गतेको फैसला ।

पीडित अपाङ्ग रहेकी विषयमा वादी तथा प्रतिवादी समेतको मुख मिलिरहेको अवस्थामा सोतर्फ प्रमाण नरहेको भनी पीडितले आपवोटे गा.वि.स. मार्फत समाज कल्याण अधिकृतलाई सम्बोधन गरी अपाङ्गताको परिचयपत्रको लागि निवेदन गरेको व्यहोरा मिसिल संलग्न उक्त निवेदनको नक्कल समेतलाई विचार नगरी भएको फैसला सो हदसम्म त्रुटिपूर्ण रहेकोले सो हदसम्म बदर गरी अभियोग दाबी बमोजिम अपाङ्ग बालिकालाई जबरजस्ती करणी गरेकोमा थप सजाय समेत गरी पाऊँ भन्ने व्यहोराको नेपाल सरकारको पुनरावेदनपत्र ।

म पुनरावेदकले सिन्धुली जिल्ला अदालतको बयानको स.ज.८ मा जाहेरवाला कुलबहादुर घलेसँग इवी थियो भनी प्रस्ट उल्लेख गरेको छ । जाहेरवालाले सि.जि.अ.मा आई जाहेरी पुष्टि हुने गरी प्रमाण ऐन, २०३१ को दफा १८ अनुसार बकपत्र गर्न आउन नसकेको पीडित भनिएकी संगीता मगरलाई सि.जि.अ.ले पटक पटक ताउती गरी बकपत्र गर्न भिकाउँदा उपस्थित नभई, प्रहरीमा भएको बयानलाई सि.जि.अ. मा आई समर्थन गरी बकपत्र गर्न नसकेको पीडित भनिएकी संगीता मगरको स्वास्थ्य परीक्षण गर्न पठाई आएको रिपोर्टमा करणी भएको हो भन्न नसकी वीर्य समेत निजको योनीमा नदेखिएको रिपोर्ट आएको । वादी पक्षले प्रमाण ऐनको दफा २५ अनुसार दाबी प्रमाणित गर्न नसकेको । जाहेरी दरखास्तमा साक्षी भनी राखिएको मौकामा कागज गर्ने वादी पक्षको साक्षी गायत्री पहाडीले प्रतिवादी निर्दोष छन् जाहेरी नै झुठ्ठा हो भनी भन्दाभन्दै पनि म पुनरावेदकलाई सिन्धुली जिल्ला अदालतले १४ वर्षकी बालिकालाई जबरजस्ती करणी गरेको पुष्टि हुन आएकोले १० वर्ष कैद र रु.२०,०००/- क्षतिपूर्ति तिर्ने भराउने गरी गरेको फैसला त्रुटिपूर्ण भएको हुँदा उक्त फैसला उल्टी गरी सफाई दिलाई वादी दाबीबाट फुर्सद दिलाई पाऊँ भन्ने समेत व्यहोराको प्रतिवादीको पुनरावेदनपत्र ।

यस अदालतको ठहर

नियम बमोजिम आजको दैनिक मुद्दा पेसी सूचीमा चठी इजलास समक्ष पेस हुन आएको प्रस्तुत मुद्दामा पुनरावेदक वादी नेपाल सरकारकोतर्फबाट उपस्थित विद्वान् नि.सह-न्यायाधिवक्ता श्री प्रकाश श्रेष्ठले पीडित संगीता मगर (परिवर्तित नाम) को दाहिने गोडा अपाङ्ग भएको भन्ने कुरा सुरु जाहेरीमा जाहेरवालाले उल्लेख गरेको देखिन्छ भने म लङ्गडो अपाङ्ग भएकोले उसको पञ्जाबाट उम्कन सकिन मेरो योनीमा निमा घिसिङ्गले जबरजस्ती गरेको हो भनी पीडितले आफूलाई सुनाएको भन्ने व्यहोराको मौकामा कागज गरेको अवस्था छ ।

पीडितले अपाङ्गको परिचयपत्र पाउनको लागि समाज कल्याण अधिकृत समक्ष निवेदन गरेको निवेदनको फोटोकपी मिसिल संलग्न छ । यस स्थितिमा पनि प्रमाणपत्र नभएको अवस्थामा अपाङ्ग प्रमाणित नहुँदा भनी दाबी बमोजिमको जबर्जस्ती करणीको ३(क) नं. बमोजिम थप सजायतर्फको वादी दाबी नपुग्ने गरी भएको सुरु फैसला सो हदसम्म नमिली त्रुटिपूर्ण हुँदा प्रतिवादीलाई दाबी बमोजिम थप सजाय समेत हुनुपर्छ भने प्रतिवादी उपर जबर्जस्ती करणी ठहर गरी क्षतिपूर्ति भराएको हदसम्मको सुरु फैसला भने कानून सम्मत नै हुँदा सोही फैसला सदर हुनुपर्छ भनी बहस प्रस्तुत गर्नुभयो । त्यसैगरी प्रतिवादीको तर्फबाट प्रतिरक्षा गर्नुहुने वैतनिक कानून व्यवसायी विद्वान् अधिवक्ता श्री लक्ष्मीराम साहले प्रतिवादी उपर जबर्जस्ती करणीको महलको १ नं. कसुरमा सोही महलको ३ नं.को देहाय २ बमोजिमको सजायको दाबी तथा सोही महलको ३ क नं. बमोजिमको थप सजाय र ऐ.को १० नं. बमोजिम प्रतिवादीबाट पीडितलाई उचित क्षतिपूर्ति समेतको माग गरी अभियोगपत्र दायर गरिएकोमा सुरु अदालतले सोही महलको ३ नं. को देहाय २ बमोजिम दस वर्ष कै दको सजाय गरी सोही महलको १० नं. बमोजिम प्रतिवादीबाट पीडितलाई बीस हजार क्षतिपूर्ति भराई पाउने ठहर गरे उपर मेरो पक्षको चित्त नबुझी पुनरावेदन गरेको अवस्था छ । प्रतिवादी अदालत समक्षको बयानमा कसुरमा इन्कार छ र मौकाको सावित्री बयान स्वेच्छा विरुद्धको कुटपिट गरी यातना दिई पठी नसुनाई सहीछाप गराएको भनिरहेको अवस्थामा जाहेरवाला एवं पीडितले मौकाको व्यहोरा अदालतमा उपस्थित भै बकपत्र मार्फत प्रमाणित गराउन नसकिरहेको र मौकामा कागज गर्ने गायत्री पहाडीले प्रहरीले लेखी राखेको कागजमा सहीछाप गराएको हो मौकाको कागजको सहीसम्म मेरो हो तर व्यहोरा मेरो होइन प्रतिवादी निर्दोषी हुन् भनी बकपत्र गरिरहेको अवस्था समेतका कुराको मूल्याङ्कन नगरी सुरुले दस वर्ष कैद गरेको र जग्गा जमिन केही नभई ज्याला मजदुरी गरी ४ जनाको परिवार पाली जीविका चलाउनुपर्ने अवस्थाको प्रतिवादीबाट पीडितलाई बीस हजार क्षतिपूर्ति भराइदिने गरी भएको सुरु फैसला त्रुटिपूर्ण हुँदा बदर भै प्रतिवादीले सफाइ पाउनुपर्छ । जबर्जस्ती करणीको ३ क नं.को थप दाबी सम्बन्धमा अपाङ्गताको प्रमाणको अभावमा कसैले पीडितले अपाङ्ग भनेकै भरमा अपाङ्ग नहुने हुँदा सोतर्फको दाबी नपुग्ने गरी भएको सुरु फैसलाको हदसम्म भने मिलेकै हुँदा सोही सदर हुनुपर्छ भनी बहस प्रस्तुत गर्नुभयो ।

प्रस्तुत मुद्दाको अभियोग दाबी, दाबीको कानून, तथ्य र प्रमाण, सुरु ठहर, वादी नेपाल सरकारको पुनरावेदन तथा प्रतिवादी निमा घिसिङ्गको पुनरावेदन जिकिर, भ.भि. आदेश एवं पुनरावेदक वादी र पुनरावेदक प्रतिवादीतर्फका वकिलबाट प्रस्तुत गरिएको विद्वतपूर्ण र तार्किक बहस समेतका कुराको रोहबाट प्रस्तुत मुद्दामा निम्न प्रश्नको विश्लेषण र व्याख्या गरी न्यायिक निष्कर्षमा पुग्नुपर्ने देखिन्छ :

१. प्रतिवादी उपर कुन कानून अनुसारको कसुर कायम गरी सजाय गरी पाउन माग दाबी लिइएको छ ?
२. जबर्जस्ती करणीको वारदात स्थापित हुन वा नहुनमा महत्वपूर्ण भूमिका निर्वाह गर्ने घटनास्थल प्रकृतिको व्यहोरा र पीडितको स्वास्थ्य परीक्षण गर्ने विशेषज्ञले दिएको रिपोर्टले के भन्छ ?
३. दुई पृथक् पृथक् अस्तित्व र दायित्व बोकेका पीडक र पीडितमध्येका पीडितको कागज व्यहोरा र पीडक प्रतिवादीको बयानमा तथ्यको प्रस्तुतिमा एक आपसमा तादात्म्यता र समानता छ वा फरक फरक व्यहोरा छ ? आरोपित कसुर स्थापित हुने अवस्था छ, छैन ? कसुरबाट सफाइ पाउनुपर्छ भन्ने प्रतिवादीको पुनरावेदन जिकिर मनासिब देखिन्छ, देखिँदैन ?
४. प्रतिवादीउपर जबर्जस्ती करणीको ३(२) नं. बमोजिमको सजाय गरी पाउन तथा सोही महलको १० नं. बमोजिम प्रतिवादीबाट पीडितलाई मनासिब क्षतिपूर्ति दिलाई पाउन अभियोग दाबी भएकोमा दाबी बमोजिम नै

प्रतिवादीलाई तजबिजी कैद दस वर्षको सजाय र प्रतिवादीबाट पीडितलाई रु.२०,०००/- (बीस हजार रुपैयाँ) मात्र क्षतिपूर्ति दिलाइदिने गरी भएको सुरु फैसला औचित्यपूर्ण र विवेकसम्मत छ, छैन ?

५. जबर्जस्ती करणीको ३ क नं. बमोजिम प्रतिवादी उपरको थप सजायको माग दावी पुग्न नसक्ने ठहर गरी भएको सुरु फैसला कानूनसम्मत छ, छैन ? वादी नेपाल सरकारको पुनरावेदन जिकिर मनासिब छ, छैन ? र समग्रमा सुरु फैसला मिले नमिलेको के छ ?

मिसिलले देखाएको तथ्यावलोकनको सन्दर्भबाट **प्रथम प्रश्नतर्फ** दृष्टिगत गर्दा प्रतिवादी निमा घिसिइले १३ वर्षकी अपाङ्ग पीडित संगीता मगर (परिवर्तित नाम) लाई जबर्जस्ती करणी गरेकोले निज प्रतिवादी उपर जबर्जस्ती करणीको महलको १ नं. र ३ नं. को देहाय (२) को कसुरमा सोही महलको ३ नं. को देहाय (२) बमोजिम सजाय गरी एक अपाङ्ग नाबालिकालाई जबर्जस्ती करणी गरेको देखिँदा निज प्रतिवादीलाई जबर्जस्ती करणीको ३ क. नं. बमोजिम थप सजाय गरी ऐ.को १० नं. बमोजिम उचित क्षतिपूर्ति समेत भराई पाउने माग दावी लिई वादी नेपाल सरकारको तर्फबाट अभियोगपत्र प्रस्तुत गरिएकोमा सुरु अदालतबाट पीडित अपाङ्ग भन्ने प्रमाणको अभावमा जबर्जस्ती करणीको ३ क नं. बमोजिम तर्फको दावी नपुग्ने र अन्य दावीको हकमा प्रतिवादी उपर कसुर कायम गरी सजाय तथा प्रतिवादीबाट पीडितले क्षतिपूर्ति समेत भरी पाउने ठहर गरी भएको फैसलामा जबर्जस्ती करणीको कसुर कायम गरी सजाय गरी पीडितलाई क्षतिपूर्ति दिलाए उपर प्रतिवादीको र प्रतिवादी उपरको जबर्जस्ती करणीको ३ क नं. बमोजिमको थप दावी नपुग्ने ठहर गरे उपर वादी नेपाल सरकारको चित्त नबुझी वादी प्रतिवादी दुवै पक्षको छुट्टाछुट्टै पुनरावेदन परेको प्रस्तुत मुद्दाको रोहमा प्रथमतः दावीको ऐनको सम्बद्ध दफाले गरेको निम्न कानुनी व्यवस्थाको जानकारी लिनु सान्दर्भिक र उपयुक्त देखिन्छ :

जबर्जस्ती करणीको १ नं.:

कसैले कुनै महिलालाई निजको मञ्जुरी नलिई करणी गरेमा वा सोह्र वर्षभन्दा कम उमेरकी बालिकालाई निजको मञ्जुरी लिई वा नलिई करणी गरेमा निजले जबर्जस्तीकरण गरेको ठहर्छ ।

स्पष्टीकरण : यस नम्बरको प्रयोजनको लागि :-

(ग) योनीमा लिङ्ग केही मात्र प्रवेश गरेको रहेछ भने पनि यस नम्बरको प्रयोजनको लागि करणी गरेको मानिनेछ ।

जबर्जस्ती करणीको ३ नं.:

जबर्जस्ती करणी गर्नेलाई देहाय बमोजिम कैद सजाय हुनेछ : ३ को देहाय २ मा, दस वर्ष वा सोभन्दा बढी चौध वर्षभन्दा कम उमेरकी बालिका भए आठ वर्षदेखि १२ वर्षसम्म ।

जबर्जस्ती करणीको ३ क. नं.:

महिलालाई सामूहिक रूपमा जबर्जस्ती करणी गर्ने वा गर्भवती अशक्त वा अपाङ्ग महिलालाई जबर्जस्ती करणी गर्नेलाई यस महलमा लेखिएको सजायमा थप पाँच वर्ष कैद गर्नुपर्छ ।

जबर्जस्ती करणीको १० नं.:

कसैले कुनै महिलालाई जबर्जस्ती करणी गरेको ठहरेमा अदालतले त्यस्ती महिलालाई भएको शारीरिक वा मानासिब क्षति विचार गरी मनासिब ठहराए बमोजिमको क्षतिपूर्ति कसुरदारबाट भराई दिनुपर्नेछ । त्यस्तो क्षतिपूर्ति निर्धारण गर्दा कसुरको गाम्भीर्यता, कसुरदारबाट पीडित व्यक्तिको मृत्यु भइसकेको रहेछ भने निजमा आश्रित नाबालक छोरा छोरी भए निजलाई पर्न गएको पीडा समेत विचार गरी निर्धारण गर्नुपर्नेछ ।

उक्त परिभाषा अनुसार प्रस्तुत मुद्दाको रोहमा पीडित १६ वर्ष ननाघेकी बालिका भएकीले करणीमा मञ्जुरी हुनु वा नहुनुले कुनै तात्त्विक फरक पर्ने देखिँदैन । मञ्जुरीबाट नै करणी भए पनि जबर्जस्ती करणी नै मानिन्छ । अब कस्तो अवस्था र प्रकृतिको करणी जबर्जस्ती करणीको परिभाषा र मापदण्ड अन्तर्गत पर्छ भन्ने सम्बन्धमा यसको सैद्धान्तिक अवधारणाको सामान्य जानकारी लिन उपयुक्त हुन्छ । जबर्जस्ती करणीको अपराध कायम हुन लिङ्गको पूर्ण प्रवेश वीर्य स्वलन र योनिच्छेद फाटेको हुनु आवश्यक छैन । वीर्य स्वलन सहित वा रहित योनीको बाह्य भागभित्र आंशिक लिङ्ग प्रवेश गराउनु मात्र पनि जबर्जस्ती करणीका लागि पर्याप्त मानिन्छ । अर्थात् पुरुष जनेन्द्रिय (लिङ्ग) स्त्रीको योनीको बाह्य भाग (खाखिब) मा हुनु मात्र पनि जबर्जस्ती करणी हुन्छ ।

जबर्जस्ती करणीको विधिशास्त्रीय दृष्टिकोणलाई हेर्दा : यमण को भनाई अनुसार "To constitute the offence of rape, it is not necessary that there should be complete penetration of the pained with the emission of semen and the tupture of hymon partial penetration of the penis within the Labia majora or the vulva or pedenda with or without the emission of semen, or even and attempt at penetration is quite sufficient for the purpose of the law" (modis' mdical jurisprudence and taxicology 23rd edition page 897) भन्ने देखिन्छ । यस दृष्टिकोणबाट जबर्जस्ती करणी हुनको लागि योनीभित्र लिङ्ग पसेकै हुनुपर्ने नभै लिङ्ग पसाउने प्रयाससम्म गरेकोलाई समेत जबर्जस्ती करणीको परिभाषाभित्र पारेको देखिन्छ । यस कुरालाई जबर्जस्ती करणीको १ नं. को स्पष्टीकरण (ज) ले पनि प्रस्ट पारेको छ ।

दोस्रो प्रश्नतर्फ विचार गर्दा प्रस्तुत वारदात घटना मिति २०६८।८।१ गते अं.१४.०० घटेको देखिन्छ भने पीडितको स्वास्थ्य परीक्षणको लागि जिल्ला प्रहरी कार्यालयबाट मिति २०६८।८।२ गते स्वास्थ्य कार्यालय पाठाइएकोमा परीक्षण गरी विशेषज्ञले दिएको स्वास्थ्य प्रतिवेदन अनुसार निम्न प्रकृति पाइएको भन्ने उल्लेख छ :

१. पीडित संगीता मगरको करणी भएको देखिन्छ ।
२. कपडामा वीर्य जस्तो देखिने दाग भएको ।
३. कन्याजाली च्यातिएको ।

अब घटनास्थल प्रकृतिको व्यहोराले के भन्छ भन्नेतर्फ हेरौं : घटनास्थलको विवरण:

सिन्धुली, हर्षाही-५ चुरे जंगलस्थित पूर्वमा खोल्सी, पश्चिममा चुरे जंगल, उत्तरमा सोही खोला दक्षिणमा चुरेपाखो जंगल यति ४ किल्लाभित्र पर्ने चुरेपाखो खोल्सीको कुनामा :

१. पूर्व शिर पश्चिम गोडा उत्तानो अवस्थामा सुताई ज.क. गरेको,
२. पिट्यूँ ढाड र निज अभियुक्तको दुवै घुँडाको डाम देखिएको,
३. सोदेखि ३ फिट पश्चिममा खुट्टाको बूढी औँलाले घिसारी एक ठाउँमा थुपारेको साल र स्याउलाका पातहरू घटनास्थल वरिपरि भरेको भन्ने उल्लेख छ ।

उक्त पीडितको स्वास्थ्य परीक्षण प्रतिवेदन र घटनास्थल विवरणको व्यहोराले पीडित उपर जबर्जस्ती करणी भएको भन्ने विषयमा सन्देह र शंका रहेन । निश्चयात्मक प्रमाण कानुनी व्यवस्था तथा सैद्धान्तिक अवधारणा समेतका आधारमा पीडित उपर जबर्जस्ती करणी भएको कुरा निर्विवाद रूपमा स्थापित देखियो ।

तेस्रो प्रश्न सम्बन्धमा विचार गर्दा : प्रस्तुत मुद्दाको पीडितको मिसिल संलग्न जन्मदर्ता प्रमाणपत्र अनुसार निजको जन्म मिति २०५३।०४।०७ गते भएको देखिन्छ भने वारदात भएको मिति २०६५।८।१ हुँदा वारदात मितिमा निज

पीडितको वास्तविक उमेर १२ वर्ष ३ महिना २४ दिन पुगेको देखिन्छ। १६ वर्षभन्दा कम उमेरकी बालिकालाई निजको मञ्जुरी लिई वा नलिई जुनसुकै रोह रीतबाट करणी गरे पनि जबर्जस्ती करणीको १ नं.को परिभाषाभित्र पर्ने हुन्छ। ४१ वर्षका यी प्रतिवादीले १२ वर्षकी पीडितलाई के कस्तो रोह रीतबाट करणी गरेका रहेछन् ? भन्ने विषयमा पीडितको कागज र प्रतिवादीको मौकामा अनुसन्धान अधिकारी समक्ष भएको बयान तथा अदालतको बयान व्यहोरातर्फ ध्यानाकृष्ट गर्नुपर्ने हुन्छ। उपरोक्त पीडितको स्वास्थ्य प्रतिवेदन तथा घटनास्थलको व्यहोरा र तथ्यको विश्लेषणबाट मात्र प्रतिवादीमा अपराध हुनको लागि आवश्यक पर्ने आपराधिक कार्य (Actus reus) र आपराधिक मस्तिष्क (:भवलक चभव) दुवै तत्वको विद्यमान छु छैन भनी जाँच र परीक्षण गर्न सकिने हुन्छ।

यस सन्दर्भमा प्रथमतः पीडितको कागज व्यहोरा हेरौं। पीडित आफ्नो कागजमा भन्छन् : मिति २०६५।०१।१९ गते दिनको १४.०० बजेको समयमा चुरे जंगलमा एकलै बाखा चराउन गएको समयमा मैले चिनेको निमा घिसिङ्ग हातमा खुकुरी लिई आइरहेको अवस्था मलाई सोध्यो तैले मलाई मन दिन्छस् कि दिन्न भनेपछि तपाईंले के भनेको हो केही गर्न दिन्न मेरो छेउमा नआउनुहोस् पर जानुहोस् भनेपछि - निज निमा घिसिङ्ग मेरो नजिक आएर हात तथा छाती समातेपछि म जोडले रोए कराएँ। तर जंगलमा कोही नभएकोले म रोए कराएको कसैले सुनेन। म एकलै भएको र अपाङ्ग समेत भएकोले मलाई निज निमा घिसिङ्गले खुकुरी देखाएर म बसेको ठाउँदेखि अलि माथि जंगलमा तानेर लग्यो। मलाई सोही जंगलमा भुइँमा सुताई लडाई आफ्नो कट्टु तथा कपडा खोलेर मेरो फराक उसले आफ्नो हातले पल्टाएर आफ्नो लिङ्ग निकालेर मेरो योनीभित्र छिराउन लाग्दा म भाग्न प्रयास गरेँ तर निज मेरो जीउमाथि बसेकोले भाग्न सकिन मेरो योनीभित्र लिङ्ग छिराउँदा उसको लिङ्ग मेरो योनीभित्र छिन्थ्यो। निज निमा घिसिङ्गले मलाई दुई पटकसम्म गरेको हो। निज निमा घिसिङ्गले आफ्नो वीर्य मेरो योनीभित्र खसालेको थियो वीर्य योनीभित्र पसेपछि मलाई चिसो लाग्यो। त्यसपछि मलाई घटनास्थलमा छाडी तँ घर गएर कसैलाई नभन्, भनिस् भने म तँलाई यसै खुकुरीले काटी मारिदिन्छु भनी सरासर गयो। मेरो योनीमा खसालेको वीर्य छाम्दा सिँगान जस्तो चिप्लो थियो। त्यसपछि खोलाको किनारामा गई रुँदै गरेको अवस्थामा अं.१५.०० बजेको समयमा म बसेको घरको साहु कुलबहादुर घले बाखा लिन सधैं आउने गरेकोले सो दिन पनि आई म रोइरहेकोले सोध्यो अनि मैले उक्त सबै व्यहोरा सुनाएँ भन्ने समेत व्यहोराको जाहेरवालाको रोहवरमा पीडितले करणी गर्नुपूर्वका अवस्था, करणी गर्दाको अवस्था र करणी गरे पश्चात्को वारदातको विवरण खुलाई कागज गरेको देखिन्छ।

प्रतिवादी निमा घिसिङ्गले मौकामा अनुसन्धान अधिकारी समक्ष गरेको बयानमा सोधिएको सवालको जवाफमा आफू उपरको आरोपित कसुरको विषयमा के भनेका रहेछन् सोतर्फ हेरौं। पीडितको कागजमा उल्लिखित मिति र समयमा आफू घटनास्थलमा गएको कुरा उनले आफ्नो बयानमा स्वीकार गरी संगीता मगर (परिवर्तित नाम) लाई जंगलमा एकलै फेला पारेपछि मेरो मन परिवर्तन भै निजसँग यौन सम्पर्क गर्न मन लाग्यो। अनि एक पटक गर्न देऊ भनें। त्यो बेला दाहिने हातमा खुकुरी बोकेको थिएँ। निज पीडितले मलाई गर्न दिन्न भनेपछि मैले निज संगीता मगरको पछाडि ढाडमा पिटेको र खुकुरी देखाएर बसेको ठाउँबाट अलि माथि लगेर खोलाको किनारमा भित्तामा उत्तानो पारेर निजले लगाएको फराक माथि फर्काएर हेरेँ, पेन्टी लगाएकी रहिछन्। पेन्टी खोली मैले लगाएको पेन्टी समेत खोली आफ्नो लिङ्ग निकाली निजको योनीभित्र पसाएको हो। योनीमा मैले आफ्नो लिङ्ग पूरै पसाएको हो। लिङ्गको वीर्य अलि कम योनीभित्र पसेको हो र केही वीर्य निजको फराकमा खसेको हो। लिङ्ग पसाउँदा मलाई दुख्यो। नगर्नु भनी मेरो हात छुटाउन खोजेकी हो तर अपाङ्ग भएकोले मसँग प्रतिकार गर्न सकिन करणी गरेर पीडितलाई घटनास्थलमा नै छाडी तैले कसैलाई नभन्, भनिस् भने तँलाई मारिदिनेछु भनी गएँ (स.ज.५) भनी बयान लेखाएको देखिन्छ भने मैले लिङ्ग पसाउने क्रममा पीडितले पटक पटक प्रतिकारको प्रयास गरेको हो तर सफल हुन सकेन। मैले करणी गर्दाको बखत वारदातमा प्रयोग गरेको खुकुरी हाल मेरै आफ्नो घरभित्र छ म बाहिर जाँदा बोकर हिँड्ने गरेको थिएँ। (स.ज.६) भनेको अवस्था छ।

जाहेरवालाको जाहेरी भने पीडितको भनाइको आधारमा परेको भन्ने देखिँदा पीडित स्वयंको भनाइलाई प्रतिवादीको मौकाको बयानले समर्थन गरिरहेको र पीडितको स्वास्थ्य परीक्षणबाट पनि पीडित र प्रतिवादी स्वयंले भने मुताबिक नै पीडित संगीता मगरको करणी भएको देखिन्छ कन्याजाली च्यातिएको छ कपडामा वीर्य जस्तो दाग छ, भनी रहेबाट पीडितको भनाइलाई प्रतिवादीको मौकाको बयानले समर्थन गरी उक्त दुवै को भनाइलाई पीडितको स्वास्थ्य प्रतिवेदनको व्यहोरा ले थप प्रमाणित गरेको अवस्थाबाट प्रतिवादीले जबर्जस्ती करणी गरेको स्थापित भइरहेकोले जाहेरवालाको जाहेरी भने अपराधको सूचनासम्म रहेको भन्ने देखियो । जाहेरवालाको बकपत्र हुनु नहुनुले प्रस्तुत मुद्दाको रोहमा खास र तात्त्विक फरक पर्ने देखिएन ।

प्रतिवादी अदालतको बयानमा अपराध सम्बन्धमा कसरी प्रस्तुत भएको रहेछन् भनी निजको अदालतको बयानतर्फ हेर्दा म जंगल वारदातस्थलमा १२.०० बजेतिर गएको हुँ र अं.४.०० बजेतिर फर्की घर आएको हुँ । सोही जंगलमा जाहेरवालाको घरमा काम गर्ने केटी संगीता मगर बाखा चराई वसेको देखेको हुँ भनी सवाल ५ को जवाफमा भनेका छन् भने सो दिन पनि खुकुरी बोकेको थिएँ । देखाइएको खुकुरी मैरे हो । यही खुकुरी बोकेछु भनी सवाल ६ को जवाफमा भनेको छन् । त्यसैगरी सवाल ८ को जवाफमा मैले सो दिन संगीतालाई देखेकोसम्म हुँ बोलिन भनेको देखिन्छ । प्रहरी कूटपिट गरी यातना दिएकोले डरले करणी गरेको हुँ भनेको हुँ करणी गरेको छैन भनी सवाल १० को जवाफमा लेखाएको अवस्था छ ।

प्रहरीले कूटपिट गरी इच्छा विपरीत बयान गराएको भन्ने प्रतिवादीले प्रहरीमा कूटपिट भएको भए सो व्यहोरा खोली सरकारी मुद्दा सम्बन्धी ऐन, २०४९ को दफा १५(२) बमोजिम थुनामा राख्ने अनुमतिको लागि प्रहरीले अदालत उपस्थित गराउँदा आफ्नो शारीरिक जाँचको लागि अदालत समक्ष निवेदन दिई कूटपिट भएको प्रमाणित गराउन सक्नुपर्ने हुन्छ । जबकि मिति २०६८।८।५ गते प्रतिवादीको मौकाको बयान भएको छ भने बयान पश्चात् ०६।८।१८ गते दोस्रो पटक म्याद थपको लागि प्रतिवादीलाई अदालत उपस्थित गराइएकोमा आफ्नो शारीरिक जाँच गराउनेतर्फ निवेदन दिएको देखिँदैन । यसबाट प्रहरीले कूटपिट गरी यातना दिएकोले डरले मौकाको बयानमा करणी गरेको हुँ भन्ने निज प्रतिवादीको अदालत समक्षको बयान विश्वासप्रद र कानूनसम्मत देखिँदैन । कूटपिट भएको भन्ने प्रमाणिक कानूनसम्मत आधार देखिएन ।

मिसलले यस्तो तथ्य र प्रमाणको उजागर गरेको छ भने पुनरावेदक प्रतिवादीले सुरुको फैसला खण्डन गरी सफाई पाउनुपर्छ भन्ने पुनरावेदन जिकिरमा मूलतः निम्न दुई आधार लिएको देखिन्छ :

१. जाहेरी दरखास्त र प्रहरीको कूटपिटबाट भएको मौकाको सावितीका आधारमा कसुर ठहर गर्नु कानून र न्याय समेतबाट नहुने, र
२. जाहेरवाला र पीडितलाई अदालतमा पेश गरी वादी पक्षले बकपत्र गराउन नसकेको ।

जाहेरवाला र पीडितलाई वादी पक्षले अदालतमा उपस्थित गराउन नसकेको र बकपत्र हुन नसकेको तथ्य सत्य हो । तर त्यति नै आधारबाट प्रतिवादीले आरोपित कसुरबाट उन्मुक्ति पाउनुपर्छ भन्ने जिकिर कानून र न्यायको रोहमा मनासिब देखिँदैन । किनकि घटनास्थल प्रकृतिको व्यहोरा पीडितको कागज र प्रतिवादीको बयानसमेतबाट करणीको वारदात स्थापित छ । प्रतिवादीको लिङ्ग पीडितको योनीभित्र पसेकोमा पीडित र प्रतिवादी दुवैको भनाइमा एकरूपता छ । वारदातस्थल एकान्त जंगल भएको, पीडित एकलै जंगलमा बाखा चराइरहेको, सोही ठाउँमा प्रतिवादी पुगी पीडितलाई देखी यौन चाहना प्रबल भएको सोही चाहना पूरा गर्ने उद्देश्यले पीडित नजिक पुगेको पीडितले प्रतिकार गर्न खोज्दा खुकुरी देखाई समाती लगी उत्तानो पारी जबर्जस्ती पीडितको पेन्टी खोलेको, योनीभित्र लिङ्ग पसाउन खोज्दा समेत पीडितले प्रतिकार गर्दा गँदै पनि पीडितले प्रतिकार गर्न नसक्दा लिङ्ग योनीभित्र पसाई योनीभित्र वीर्य

पसेको, जबर्जस्ती करणी गरे पश्चात् कसैलाई भनिस् भने तँलाई मारिदिन्छु भनी प्रतिवादीले भनी करणी गरेको स्थलबाट प्रतिवादी गएको जस्ता प्रतिवादीलाई करणी गर्ने इच्छा जागृत भएको मनसायको चरण र सो मनसायले लिङ्ग योनीभिन्न छिराई अपराधले पूर्णता पाएको अवस्था (commission of crime) बाट जबर्जस्ती करणीको फौजदारी अपराधको परिभाषाभित्र पर्ने आपराधिक मस्तिष्क र आपराधिक कार्य समेतका सबै आवश्यक तत्वको विद्यमानता भएको तथ्यको उद्घाटनमा पीडित र प्रतिवादीको व्यहोरामा तादात्म्यता र समानता देखिएको यस स्थितिमा जाहेरवाला र पीडितको बकपत्र नभएको भन्ने जिकिरका भरमा प्रतिवादीले सफाइ पाउने आधार हुन सक्दैन । करणी गर्ने इच्छा वा मनसायले पूर्णता प्राप्त गरेको क्रियालाई अपराधले पूर्णता प्राप्त गरेको अवस्था अर्थात् commission of crime का रूपमा लिनुपर्ने हुन्छ । “बालिकाको उमेर अत्यन्त कम भएकै कारणले गर्दा बालिकाको योनीभिन्न निजको लिङ्ग प्रवेश नगरेकै आधारमा निजको क्रियालाई जबर्जस्ती करणीको उद्योग रूपमा मात्र सीमित गराउन नमिल्ने जबर्जस्ती करणीकै कसुर हुने” (ने. का. प. २०६६, भदौ, भाग ५१, अंक ५, नि.नं.८१४२ फौ.पु.नं. ०६४-CR-०४५४ पुनरावेदक वादी लतिकको जाहेरीले नेपाल सरकार प्रत्यर्थी प्रतिवादी टेकबहादुर क्षेत्री भएको जबर्जस्ती करणी मुद्दा) भनी तथा फौजदारी मुद्दामा अभियुक्तले अपराध गरेको हो कि होइन भन्ने तथ्यगत सबुदको आधारमा निर्णय गर्ने कुरा हो । अपराधीलाई बचाइदिने नियतले स्वयं पीडितले बयान दिन सक्ने स्थितिलाई ध्यानमा राखी न्यायकर्ताले निर्णय दिँदा कसैले सफाइ दिने बयान दिँदैमा अभियुक्तलाई निरपराध ठहर गर्नुपर्ने कसैले अभियुक्तविरुद्ध बयान दिँदै मा अपराध ठहरिनुपर्ने भन्न सकिन्न (ने.का.प. ०६१, अंक ७, नि.नं.७४११ पृष्ठ ८९३ वादी रिता माभीको जाहेरीले श्री ५ को सरकार विरुद्ध प्रत्यर्थी वादी श्याम माभी मुद्दा जबर्जस्ती करणी) भनी सम्मानित सर्वोच्च अदालतबाट सिद्धान्त प्रतिपादन भइरहेको परिप्रेक्ष्यमा लिङ्ग पीडित बालिकाको योनीभिन्न पसाएँ भन्ने प्रतिवादीको मौकाको बयान र सोही व्यहोराको पीडितको भनाई भै त्यस कुरालाई पीडितको स्वास्थ्य परीक्षणको व्यहोराले प्रमाणित गरिरहेको अवस्थामा पीडितको बकपत्र नभएकै भन्ने भरमा प्रस्तुत मुद्दामा प्रतिवादीको हकमा आरोपित कसुरबाट उन्मुक्ति मिल्ने आधार बन्न सक्दैन ।

अब जहाँसम्म प्रतिवादीको अदालतको इन्कारीको प्रश्न छ त्यसतर्फ हेर्दा वारदातको मिति र समयमा वारदातस्थलको बाटो हिँडेको हातमा खुकुरी समाती रहेको पीडितलाई आफूले जंगलमा एकलै देखेको भन्ने सम्म कुरामा प्रतिवादी अदालतमा समेत सावित भै आफूले पीडितसँग बातचित नगरेको र करणी नगरेको भन्नेसम्म कुरामा इन्कार रही बयान गरी आफ्नो इन्कारी प्रमाणित गर्ने सबुद प्रमाण भनी साक्षी राखेकोमा निज प्रतिवादीले आफ्नो साक्षी उपस्थित गराउन नसकी आफ्नो इन्कारी प्रमाणित गराउन सकेको अवस्था छै न भने मौकाको साविती पनि आफूले भने बमोजिम नै भएको तर प्रहरीले कुटपिट गरेको कारण करणी गरेको हुँ भनी सावित बनेको भन्ने अदालतको बयान हुँदा र कुटपिट प्रमाणित हुने शारीरिक जाँच गराउन नसकेको स्थितिमा कसुरबाट उन्मुक्ति पाउन प्रतिवादीले प्रयाससम्म गरेको तर त्यस प्रयास प्रमाणित हुन कानुनतः आवश्यक पर्ने पहिलो कुरा- साक्षीको बकपत्र पनि गराउन नसकेको तथा दोस्रो दोस्रो कुरा-आफ्नो शारीरिक जाँच समेत गराउन नसकेको स्थितिमा त्यस्तो अनिश्चयात्मक र द्विविधापूर्ण इन्कारीले कसुर इन्कारीको स्थान ग्रहण गर्न सक्ने देखिँदैन । किनकि सजायबाट रिहाइ पाउनुपर्छ भन्ने प्रतिवादीको जिकिर प्रमाण ऐन, २०३१ को दफा २७ बमोजिम प्रतिवादीबाट नै प्रमाण पुन्याई प्रमाणित गरी स्थापित गरिएको हुनु र देखिनुपर्छ जुन कुरा प्रतिवादीले निश्चयात्मक र वस्तुनिष्ठ रूपमा प्रमाणित गर्न सकेको देखिँदैन । यस तथ्यको विश्लेषणबाट प्रतिवादी उपरको आरोपित कसुर विवादरहित रूपमा स्थापित र प्रमाणित भएको देखिन्छ । कसुरबाट सफाइ पाउनुपर्छ भन्ने प्रतिवादीको पुनरावेदन जिकिर मनासिव देखिएन ।

चौथो प्रश्नतर्फ दृष्टिगत गर्दा उपरोक्त विश्लेषणको आधारमा प्रतिवादी उपर आरोपित जबर्जस्ती करणीको कसुर स्थापित भएको कुरामा विवाद नदेखिँदा दाबीको जबर्जस्ती करणीको ३(२) नं. अनुसार तजविजी कैद दस वर्ष कायम

गरेको सुरु फैसलामा तजबिजी अधिकार प्रयोग गरेको हदसम्म मनासिब छु छैन ? भन्ने तर्फ हेर्दा जबर्जस्ती करणीको ३ को देहाय २ ले महिलालाई करणी गर्ने प्रतिवादीलाई दस वर्ष वा सोभन्दा बढी चौध वर्षभन्दा कम उमेरकी बालिका भए ८ वर्षदेखि १२ वर्षसम्म कैद सजाय हुनेछ भन्ने कानुनी व्यवस्था गरेको देखिन्छ । प्रस्तुत मुद्दाका पीडित १० वर्ष नाघेकी र १४ वर्ष नपुगेकी १२ वर्ष ७ महिना पुगेकी देखिँदा उमेरको आधारबाट हेर्दा न्यूनतमभन्दा २ वर्ष बढी र अधिकतमभन्दा २ वर्ष कम गरी प्रतिवादीलाई दस वर्ष कायम गरेको सजायलाई सदविवेकीय आँखामा अनुपयुक्त र बेमनासिब भन्न मान्न मिल्ने देखिएन । सुरु अदालतले सजाय कायम गरेको तजबिजी अधिकार विधायिकी मकसद अनुरूप समन्यायिक, मनासिब र कानूनसम्मत नै देखियो ।

प्रस्तुत मुद्दाका प्रतिवादीले दाबी बमोजिम जबर्जस्ती करणी गरेको ठहर भइसकेपछि दाबी बमोजिम मनासिब ठहराए बमोजिमको क्षतिपूर्ति कसुरदारबाट पीडित महिलालाई भराई दिनुपर्ने जबर्जस्ती करणीको १० नं. को कानुनी प्रावधान अनुसार सुरु अदालतले पीडितलाई कसुरदार प्रतिवादीबाट रु.२०,०००/- क्षतिपूर्ति भरी पाउने ठहर गरेको हदसम्मको क्षतिपूर्ति मनासिब छु छैन ? भन्ने सन्दर्भमा विचार गर्दा पहिलो कुरा- पीडितलाई परेको शारीरिक वा मनासिब क्षति विचार गर्नुपर्ने हुन्छ भने दोश्रो कुरा- पीडक प्रतिवादीको आम्वदानीको श्रोत समेतको समग्र आर्थिक अवस्थाको समेत विचार गरी क्षतिपूर्ति तोक्नुपर्ने हुन्छ जसबाट तोकिएको क्षतिपूर्तिको अंक वस्तुपरक र समन्यायिक होस् । पीडितलाई भने पीडक प्रतिवादीले जबर्जस्ती करणी गरेको र पीडितप्रति क्षति पुगेको भन्ने माथिको विश्लेषणबाट देखिएको छ । अब प्रस्तुत मुद्दाको प्रतिवादीको आर्थिक औकात र हैसियत तथा निजको तथा निजका एकाघरका परिवारको पेसाको श्रोत समेतलाई दृष्टिगत गर्नुपर्ने हुन्छ । निजको बयानतर्फ दृष्टिगत गर्दा अधिकार प्राप्त अधिकारी समक्षको मौ काको निजको बयानको सवाल १ को जवाफमा पेसा “मजदुरी” हो । मेरो आर्थिक अवस्था कमजोर छ । खान लाउन पुग्दैन । मेरो जग्गा जमिन छैन । म, मेरो श्रीमती, एउटा छोरा र एक छोरी गरी ४ जनाको परिवार छ । मेहनत मजदुरी गरेर आफ्नो र परिवारको जीविका चलाएको छु भन्ने देखिएबाट आर्थिक औकात र हैसियत खास केही पनि नभएको मजदुरी गरेर आफ्नो र परिवारको जीविका चलाइरहेको कसुरदार प्रतिवादीबाट पीडितलाई कति क्षतिपूर्ति दिलाएमा मनासिब हुन्छ भन्ने कुरा पीडितमा पुगेको क्षति र प्रतिवादीको आर्थिक औकातलाई समन्यायिक दृष्टिले हेरी क्षतिपूर्तिको अंक तोक्नुमा नै मनासिब हुने हुन्छ । प्रतिवादीको हैसियत नभएको भनी क्षतिपूर्ति नै नतोकिनु पनि ऐनको मनसाय विपरीत हुन जाने र अपराधीले प्रश्रय पाउने हुन जान्छ, भने धेरै क्षतिपूर्तिको अंक तोकिनु पनि समन्यायिक नहुने हुन्छ । यस स्थितिमा प्रतिवादीबाट पीडितलाई रु.२०,०००/- क्षतिपूर्ति दिलाउने गरी भएको सुरु फैसला अपराधको प्रकृति र पीडितमा पुगेको क्षति तथा कसुरदारको आर्थिक पारिवारिक अवस्था समेतको विश्लेषणको आधारमा बेमनासिब र अनुचित नदेखिई मनासिब नै मान्नुपर्ने देखिँदा त्यसमा परिवर्तन गर्नुपर्ने अवस्था देखिएन ।

अतः अभियोग दाबी बमोजिम जबर्जस्ती करणीको १ नं.को कसुरमा निज प्रतिवादीलाई सोही महलको ३ नं.को देहाय २ बमोजिम दस वर्ष कैद सजाय गरी पीडितले प्रतिवादीबाट सोही महलको १० नं. बमोजिम रु.२०,०००/- क्षतिपूर्ति भरी पाउने ठहर गरी भएको सुरु फैसला कानूनतः मिलेकै देखिँदा सुरु सदर हुने ठहर्छ ।

पाँचौं प्रश्न सम्बन्धमा विचार गर्दा सर्वप्रथम पीडित अपाङ्ग हुन् होइनन् ? र अपाङ्ग प्रमाणित हुने कानुनी व्यवस्था के छ ? भन्नेतर्फ दृष्टि दिनुपर्ने हुन्छ । पीडित अपाङ्ग प्रमाणित भएको अवस्थामा मात्र दाबी अनुसार जबर्जस्ती करणीको ३ क नं. बमोजिम प्रतिवादीलाई थप सजाय हुने हुन्छ अन्यथा कसैले अपाङ्ग भनेकै भरमा अपाङ्ग मानिने र कसैले अपाङ्ग नभनेकै आधारमा अपाङ्ग नहुने मान्न कानूनतः मिल्ने हुँदैन । अपाङ्गको संरक्षण तथा कल्याण गर्ने प्रयोजनको लागि विधायिकाले अपाङ्ग संरक्षण तथा कल्याण ऐन, २०३९ को व्यवस्था गरी लागू भएको छ । त्यस ऐनको दफा २ परिभाषा : शीर्षक अन्तर्गत विषय वा प्रसङ्गले अर्को अर्थ नलागेमा यस ऐनमा :-

(क) अपाङ्ग भन्नाले सामान्य दैनिक चर्चा गर्न शारीरिक वा मानसिक तवरले असमर्थ वा असक्षम भएको नेपाली नागरिकलाई सम्भन्नुपर्छ । सो शब्दले कानो, अन्धो, बहिरो, लाटो, लठेब्रो, लुलो, बुजो लङ्गडो, खोरन्डो घुंगो वा सुस्तमनस्थिति भएको व्यक्तिलाई समेत जनाउँछ भन्ने व्यवस्था गरेको छ भने सोही ऐनको दफा ३- अपाङ्गताको निर्धारण शीर्षक अन्तर्गत उपदफा (१) मा :-

दफा २ को खण्ड (क) मा उल्लेखित अपाङ्गको परिभाषा तथा अपाङ्गको निर्धारण चिकित्साशास्त्रका सर्वमान्य सिद्धान्त र नेपालको परिप्रेक्ष्यमा निश्चित गरिएको मापदण्डका आधारमा हुनेछ भनिएको छ । सोही दफाको उपदफा (२) मा :-

उपदफा १ बमोजिम कुनै व्यक्ति अपाङ्ग हो होइन भन्ने कुराको निर्णय नेपाल सरकारबाट यस प्रयोजनको लागि तोकिएको वा गठन गरिएको चिकित्सक वा समितिको निर्णय नै आधिकारिक हुनेछ भन्ने व्यवस्था गरिएको छ ।

त्यसैगरी अपाङ्ग संरक्षण तथा कल्याण नियमावली, २०५१ को नियम ५ मा परिचयपत्र प्रदान गर्न सक्ने: शीर्षक अन्तर्गत समाज कल्याण अधिकृतले अपाङ्गलाई ऐन तथा यस नियमावली बमोजिम सुविधा दिने प्रयोजनको लागि मन्त्रालयले तोकिए बमोजिमको ढाँचामा परिचयपत्र प्रदान गर्न सक्नेछ भन्ने कानुनी व्यवस्था गरेको देखिँदा कुनै पनि व्यक्ति कानूनतः अपाङ्ग हो भन्नु उक्त ऐन र नियमावलीले निर्धारण गरेको पद्धति तथा कार्यविधि पूरा भई परिचयपत्र प्राप्त गरेको हुनु अनिवार्य देखिन्छ :

वादी नेपाल सरकारले पीडित अपाङ्ग भएको भनी जबर्जस्ती करणीको ३ क. बमोजिम प्रतिवादी उपर थप सजायको मागदावी गरेको छ तर अपाङ्ग सम्बन्धी ऐन कानूनले निर्धारण गरे बमोजिम पीडितको अपाङ्गताको आधिकारिक परिचयपत्र प्रस्तुत गर्न सकेको छैन । यस अर्थमा सुरु अदालतले जबर्जस्ती करणीको ३ क अनुसारको दाबीको हकमा अपाङ्ग देखिने प्रमाण नभएको भनी दाबी नपुग्ने गरी फैसला गरे उपर चित्त नबुझाई वादी नेपाल सरकारले पुनरावेदन गर्दा मूलतः निम्न आधार लिएको देखिन्छ ।

१. जाहेरवाला पीडित र प्रतिवादीले समेतले पीडितलाई अपाङ्ग भनिरहेको,

२. अपाङ्ग भन्ने विषय शारीरिक अवस्था भएकोले प्रमाणपत्र नभए पनि थप सजाय हुनुपर्ने ।

जाहेरवाला, पीडित र प्रतिवादी समेतले पीडित अपाङ्ग भएको भनिरहेको भन्ने जहाँसम्म वादीको पुनरावेदन जिकिर छ त्यसतर्फ हेर्दा जाहेरवालाले जाहेरीमा अपाङ्ग भएकोसम्म भनेको छ भने पीडित स्वयंको कागज हेर्दा आफू अपाङ्ग भएकोले भन्ने वाक्यांशसम्म उल्लेख गरेको देखिन्छ । त्यसैगरी प्रतिवादीले पनि पीडित अपाङ्ग भएको भन्ने व्यहोरा त लेखेको छ तर कस्तो प्रकृति र अवस्थाको शारीरिक कमजोरी हो त्यस्तो कमजोरी अपाङ्ग ऐन र नियमावलीले व्यवस्था गरे अनुसारको अपाङ्गताको परिभाषा र मापदण्डभित्र पर्छ पडैन ? भन्ने कुराको निक्कै नगरी हचुवाको भरमा फलानोले अपाङ्ग भनेको छ त्यसैले पीडित अपाङ्ग नै हो भनी दाबी लिई सो दाबी नपुगे उपर पुनरावेदन गर्नुको कुनै औचित्य र प्रयोजन हुँदैन । लिएको दाबी कानून बमोजिम प्रमाणित गर्ने भार प्रमाण ऐन, २०३१ को दफा २५ ले वादीलाई नै सुम्पेको छ ।

नाबालक पीडित महिला उपर भएको अपराधको संवेदनशीलतालाई हृदयङ्गम गरी पीडित वास्तवमा अपाङ्ग हुनु होइनन् भन्ने निक्कै नगरी न्याय दिने प्रयोजनको लागि यस अदालतबाट पीडित अपाङ्ग हो होइन ? भन्ने परीक्षण गर्नको लागि पुनरावेदन सरकारी वकिल कार्यालय जनकपुर मार्फत पीडितलाई भिकाई अस्पतालबाट परीक्षण गराई प्रतिवेदन प्राप्त भएपछि नियमानुसार पेस गर्नु भनी आदेश भै पत्राचार गर्दा समेत वादी पक्षले पीडितलाई उपस्थित गराउन सकेको मिसलबाट देखिँदैन । पीडित अपाङ्ग हुनु भन्नु आधिकारिक तथा

निश्चयात्मक प्रमाणको अभावमा कसैले भनेको भरमा अपाङ्ग प्रमाणित भएको कानूनतः भन्न मान्न नमिल्दा जबर्जस्ती करणीको ३ क नं. बमोजिमको थप सजायको माग दावी पुग्न सक्ने अवस्था नदेखिँदा थप सजाय हुनुपर्छ भन्ने वादी नेपाल सरकारको पुनरावेदन जिकिर मनासिब देखिएन ।

अतः उपरोक्त तथ्य र प्रमाणको सामूहिक विश्लेषणबाट अपराधको प्रकृति र पीडितको अवस्था समेतलाई दृष्टिगत गर्दा अभियोग दावी बमोजिम जबर्जस्ती करणीको १ नं.को कसुरमा सोही ३ नं. को देहाय २ बमोजिम प्रतिवादीलाई दस वर्ष कैद सजाय र पीडितले प्रतिवादीबाट जबर्जस्ती करणीको १० नं. बमोजिम रु. बीस हजार क्षतिपूर्ति पाउने ठहर गरी पीडित अपाङ्ग हुन् भन्ने प्रमाणिक आधारको अभावमा जबर्जस्ती करणीको ३ क. नं. बमोजिम समेत सजाय गरी पाऊँ भन्ने वादी दावी सो हदसम्म पुग्न नसक्ने ठहर गरी सुरु सिन्धुली जिल्ला अदालतबाट मिति २०६७११।८ मा भएको फैसला कानूनतः मिलेकै देखिँदा सुरु सदर हुने ठहर्छ । वादी नेपाल सरकार तथा प्रतिवादी निमा घिसिङ्ग दुवै पक्षको पुनरावेदन जिकिर पुग्न सक्दैन ।

तपसिल

१. यसमा सुरु फैसला सदर हुने ठहरी यस अदालतबाट समेत फैसला भएकोले यसमा चित्त नबुझेमा न्याय प्रशासन ऐन २०४८ को दफा ९(१)(ख) बमोजिम सरकारी मुद्दा सम्बन्धी ऐन, २०४९ को दफा २६(१) को म्याद ७० दिनभित्र सम्मानित सर्वोच्च अदालतमा पुनरावेदन गर्नु भनी वादी नेपाल सरकार तथा प्रतिवादी निमा घिसिङ्गलाई फैसलाको प्रतिलिपि समेत साथै राखी पुनरावेदनको म्याद दिनु ।
२. सरोकारवालाले नक्कल माग्न आए कानूनको रीत पुऱ्याई नक्कल सारी सराइदिनु ।
४. दायरीको लगत कट्टा गरी मिसिल नियमानुसार अभिलेख शाखामा बुझाइदिनु ।

.....
पोषनाथ शर्मा
न्यायाधीश

उक्त रायमा सहमत छु ।

.....
कुमारप्रसाद पोखरेल
न्यायाधीश

इजलास अधिकृत रामचन्द्र मण्डल

टा.ना.सु. महमुद राइन

इति संवत् २०६९ साल मंसिर २० गते रोज ४ मा शुभम्.....।

श्री पुनरावेदन अदालत जनकपुर

संयुक्त इजलास
माननीय न्यायाधीश श्री पोषनाथ शर्मा
माननीय न्यायाधीश श्री कुमारप्रसाद पोखरेल

फैसला
२०६८ सालको फौ.पु.नं.०६-०६८-०६८२१
क.नं.०६८-८९-०१६२
६-०६८-००८१२
नि.नं.२२७

मुद्दा :- डाँका ।

भारत बंगाल राज्य अन्तर्गत बागडोरा जिल्ला अन्तर्गत ग्राम पञ्चायत कालिवडा
थाना सटर वार्ड नं.३ घर भै हाल बाल सुधार गृह सानो ठिमी भक्तपुर बस्ने फकर
रायको छोरा वर्ष १३ को विशाल राय बंगाली.....१

पुनरावेदक
प्रतिवादी

विरुद्ध

जिल्ला धनुषा जनकपुर नगरपालिका वा.नं.२ स्थित बलरामप्रसाद गुप्ताको पसलमा
कार्यरत वर्ष ३१ को विमल मण्डल समेतको जाहेरीले वादी नेपाल सरकार.....१

प्रत्यर्थी वादी

२०६८ सालको फौ.पु.नं.०६-०६८-०७०३१
क.नं.०६८-८९-०१६३
०६-०६८-००८१३
नि.नं.२२८
मुद्दा:- डाँका ।

जिल्ला धनुषा जनकपुर नगरपालिका वा.नं.२ स्थित बलरामप्रसाद गुप्ताको पसलमा
कार्यरत वर्ष ३१ को विमल मण्डल समेतको जाहेरीले वादी नेपाल सरकार.....१

पुनरावेदक वादी

विरुद्ध

भारत बंगाल राज्य अन्तर्गत बागडोरा जिल्ला अन्तर्गत ग्राम पञ्चायत कालिवडा
थाना सटर वार्ड नं.३ घर भै हाल बाल सुधार गृह सानो ठिमी भक्तपुर बस्ने फकर
रायको छोरा वर्ष १३ को विशाल राय.....१

प्रत्यर्थी
प्रतिवादी

सुरु फैसला गर्ने अदालत :- धनुषा जिल्ला अदालत

सुरु फैसला गर्ने न्यायाधीश :- मा.जि.न्या. श्री महेशप्रसाद पुडासैनी ।

न्याय प्रशासन ऐन, २०४८ को दफा ८(१) अनुसार पुनरावेदन दर्ता भएको प्रस्तुत मुद्दाको संक्षिप्त तथ्य र ठहर विवरण यस प्रकार छ :-

जिल्ला धनुषा जनकपुर नगरपालिका वडा नं.२ स्थित कदमचौक सडकमा विशाल राय बंगाली रातो भेस्ट लगाएको र निज सडकमा दौडी रहेकोमा निजलाई रोकी नियन्त्रणमा लिई निजले लगाएको रातो रंगको भेस्टमा ओन टर्च लेखेको र दाग समेत देखिएको, उक्त दाग फोहोर जस्तो देखिएको, निजले फिक्का खैरो रंगको भोला बोकेको सो भोलाभिन्न कालो रंगको प्लास्टिकको भोला रहेको, सो कालो भोला खोली हेर्दा नेपाली रु.५००/- को दरले १५ बन्डल १५०० थान, जम्मा रु.७,५०,०००/- रुपैयाँ बरामद भएको निज रातो रंगको भेस्ट लगाएको व्यक्तिको शरीर तलासी गर्दा दाहिने साइडको पाकेटबाट अनमोल लेखिएको विस्कट २ वटा रहेको सो सम्पूर्ण रुपैयाँ र विस्कट लगायतको समान बरामद भएको भन्ने खान तलासी बरामदी मुचुल्का ।

मिति २०६७/७/१६ गते दिनको अं.११.३० बजेको समयमा जिल्ला धनुषा जनकपुर नगरपालिका वार्ड नं.२ स्थित कदम चौक सडकमा ड्युटी गरिरहेको अवस्थामा चेक जाँच गरिरहेकोमा शिव चौकको गल्लीबाट शंकास्पद रूपमा रातो रंगको टिसर्ट लगाएको फिक्का खैरो रंगको भोला बोकेको विशाल बंगाली आएकोमा म निजलाई नियन्त्रणमा लिई निजले बोकेको भोला खानतलासी गर्दा निजको साथबाट रु.५००/- को दरको १५००/- थान, जम्मा रु.७,५०,०००/- फेला परेको र निजको खल्लीबाट विस्कट थान २ बरामद भएकोमा म निजलाई पक्राउ गरी दाखिला गरेको छु । कानून बमोजिम कारवाही गरी पाऊँ भनी प्रहरी प्रतिवेदन ।

जिल्ला धनुषा जनकपुर नगरपालिका वडा नं.२ स्थित राष्ट्रिय वाणिज्य बैंक अगाडि अं.३० फिट चौडाइ भएको सडकको पूर्वपट्टि रहेको उक्त बैंकको भवनमुनि क्लरल्याब अगाडि बाटोमा साइकलको चक्काको डाम रहेको साइकलको डाम नजिक भुइँमा फोहोर जस्तो देखिने पदार्थ सुकेको अवस्थामा रहेको, सोही स्थानबाट विमल मण्डलको साथबाट विशाल राय बंगाली समेतले नगद रु.१०,००,०००/- लुटी डाका गरी लगेको भन्ने घटनास्थल प्रकृति मुचुल्का ।

मिति २०६७/७/१६ गतेका दिन अं.११.३० बजेको समयमा जिल्ला धनुषा जनकपुर नगरपालिका वार्ड नं.२ स्थित राष्ट्रिय वाणिज्य बैंकको मुनि रहेको क्लरल्याब अगाडि भानुचौकदेखि जनकपुर नगरपालिकाको गेट जाने सडकमा विमल मण्डलको साथमा रहेको नगद रु.१०,००,०००/- ५, ६ जना डाकाहरूको समूहले लुटी डाँका गरी भागी गएकोमा सो ठाउँमा पुग्दा पैसा लुट्ने व्यक्तिमध्ये १ जना रातो रंगको टिसर्ट लगाएको व्यक्ति पक्राउ गरी पीडितसँग सोधपुछ गर्दा नेपाल बंगलादेश बैंकबाट चेक दाखिला गरी रु.१०,००,०००/- फिकी आइरहेको अवस्थामा घटनास्थल नजिक पुग्दा चलाएको साइकलको चेनमा समस्या आए पश्चात् साइकल हेरिरहेको अवस्थामा ५, ६ जना व्यक्तिहरू आई मैले लगाएको सर्टमा फोहोर लागेको छ भनी सर्टतर्फ हेर्दा मैले बोकेको भोला लुटी लगेकोमा निज डाकामध्येको कदम चौकको पकेटमा खटिएको प्रहरी टोलीले शंकास्पद अवस्थामा हिँडेको रातो रंगको टिसर्ट लगाएको मानिसलाई नियन्त्रणमा लिई निजले बोकेको भोला तलासी गर्दा निजको साथबाट पैसा बरामद भएकोले निज र अन्य डाँका पत्ता लगाई कानून बमोजिम आवश्यक कारवाही गरी पाऊँ भन्ने प्रहरीको प्रतिवेदन ।

नेपाल बंगलादेश बैंक लि.को चेकको छायाकपी मिसिल संलग्न रहेको ।

मिति २०६७/७/१६ गतेका दिन अं.११.०० बजेको समयमा जिल्ला धनुषा जनकपुर नगरपालिका वार्ड नं.२ स्थित राष्ट्रिय बैंकको शाखा कार्यालय अगाडि सडकमा मा जाहेरवाला बंगलादेश बैंकबाट रु.१०,००,०००/- लिई साइकलमा चढी हाकी चलाई आई पुग्दा मेरो साइकल फ्रिबिलमा सुतली बेरिएको कारण साइकल रोकी

साइकलबाट ओर्ली सुतली हटाउन लाग्दा तपाईंको लुगामा सुतली बेरिएको कारण साइकल रोकी साइकलबाट सुतली हटाउन लाग्दा तपाईंको लुगामा फोहोर लागेको छ भनी विशाल राय बंगाली समेतले भन्दा लुगा हेर्न लाग्दा विशाल राय बंगाली समेतले आफ्नो साथबाट खुकुरी निकाली उठाई काटिदिन्छौं भनी डर त्रास देखाई हूल हुज्जत गरी मेरो साथबाट रु.१०,००,०००/- रहेको ब्याग सहित बलजबर्जस्ती खोसी डाका गरी फरार हुँदा डाकाहरू भागे भनी समात समात भनी कराई गुहार गर्दै प्रहरी रहेको तर्फ दौडी गई प्रहरीलाई खबर गर्दा प्रहरीले खोजतलास गर्दै कदम चौकमा रहेको प्रहरीले डाका विशाल राय बंगालीलाई नियन्त्रणमा लिई निजले बोकेको भोला चेक जाँच गर्दा निजको साथबाट डाका गरेको धनमाल समेत पक्राउ परेका निजलाई कानुन बमोजिम आवश्यक कारवाही गरी पाऊँ भन्ने जाहेरी दरखास्त ।

मिति २०६७७१६ गतेका दिन अं.११.०० बजेको समयमा राष्ट्रिय वाणिज्य बैंकको शाखा कार्यालय अगाडि सडकमा म तथा साथी शिवानी गुप्ता विजय चक्रवर्ती, उमाशंकर दास, उप्लव समेत भई २ पकेट विस्कट खानको लागि लिई बैंकतर्फ गई शिवानी गुप्तालाई मसाला बनाई बैंक अगाडि बाटोमा नै बस्नु भनी म बैंक अगाडि बसिरहेको अवस्थामा भेला भई भोलामा जाहेरवाला विमल मण्डल पैसा लिई आइरहेको अवस्थामा साइकलको पछाडिको चक्कामा सुतली बेरेकोले सुतली खोल्ने साइकल रोकी सुतली छुटाउन लाग्दा मैले निजको शरीरमा विस्कट खनाई निजको शरीरमा फोहोर गन्धा लाग्यो भन्दा निज साइकलमा भोला राखी कपडामा फोहोर हेर्न लाग्दा उप्लव रायले भोला उठाई भाग्न लाग्दा साइकलवालाले भोला पक्रन खोज्दा, विजय चौधरीले दबिया निकाली प्रहार गर्न खोज्दा भोला छाडेपछि म र उमाशंकर दास, उप्लव रायले भोला लिई गल्लीको बाटो भएर भाग्नै गरेको अवस्थामा मैले बोकेको भोला खानतलासी गर्दा मेरो साथबाट चोरी गरेको रु.७,५०,०००/- बरामद भएको हो भनी पक्राउ प्रतिवादी विशाल राय बंगालीले अधिकार प्राप्त अधिकारी समक्ष गरेको बयान ।

मिति २०६७७१६ गतेका दिन अं.११.०० बजेको समयमा रु.१०,००,०००/- को चेक साठी ब्यागमा राखी साइकल चढी आइरहेको अवस्थामा फ्रिबिलमा सुतली अड्की चक्का जाम भई विमल मण्डल सुतली निकाल्न लाग्दा प्रतिवादी विशाल राय बंगाली लगायत नचिनेका ४, ५ जनाको समूहमा आई निजको शरीरमा फोहोर लागेको भनी भुक्त्याई खुकुरी समेत देखाई ब्याग सहितको १०,००,०००/- लुटी भागी गएको हो प्रहरी टोलीले विशाल राय बंगालीबाट रु.७,५०,०००/- ब्यागमा राखी भाग्नै गरेको अवस्थामा पक्राउ परेको हो भनी सन्तोषकुमार साहले गरी दिएको कागज ।

विशाल राय बंगालीको साथबाट बरामद भएको रु.७,५०,०००/- मसँग डाका भएको रकम हो भनी सनाखत गरी जाहेरवाला विमल मण्डलले गरी दिएको कागज ।

मिति २०६७७१६ गते दिनको ११.०० बजे मेरो साथबाट मेरो साथमा राखेको नगद रु.१०,००,०००/- ब्याग सहित डाका गरेको हो निज विशाल राय बंगालीलाई देखी चिनी पहिचान गरी दिए भनी सनाखत गरी दिएको जाहेरवाला विमल मण्डलको कागज ।

मिति २०६७७१६ गते दिनको ११.०० बजे बैंकबाट रु.१०,००,०००/- को चेक साठी आई रा.वा.बैंकनिर पुग्दा फ्रिबिलमा सुतली अलभ्नी चक्का जाम भएकोमा निजले साइकलबाट ओर्ली सुतली निकाल्न थाल्दा प्रतिवादी विशाल राय बंगाली लगायतका नचिनेको ५ जनाको समूह निजको अगाडि आई शरीरमा फोहोर जस्तो पदार्थ फाली फोहोर लागेको भनी भुक्त्याई खुकुरी समेत देखाई ब्याग सहितको रु.१०,००,०००/- लुटी लगेकोमा विशाल राय बंगालीलाई कदम चौकमा प्रहरीले ७,५०,०००/- ब्याग सहित पक्राउ गरेको हो भन्ने समेत व्यहोराको वस्तुस्थिति मुचुल्का ।

मिति २०६७।७।१६ गते दिनको ११.०० बजेको समयमा ज.न.पा. वा.नं.२ स्थित राष्ट्रिय वाणिज्य बैंक शाखा कार्यालय अगाडि सडकमा जाहेरवाला विमल मण्डल बंगलादेश बैंकबाट रु.१०,००,०००।- लिई आइरहेको अवस्थामा प्रतिवादीहरूले जाहेरवालालाई खुकुरी देखाई रु.१०,००,०००।- बोकेको ब्याग लिई डाका गरी भाग्दै गरेको अवस्थामा १ जनालाई पक्राउ गरेको समेतका कागजातबाट पुष्टि हुन आयो । जाहेरवाला विमल मण्डल बैंकबाट रु.१०,००,०००।- को चेक साठी ब्यागमा राखी साइकल चढी रा.वा.बैंक निर आइपुग्दा साइकलको फ्रिबिलमा सुतली अलभी चक्का जाम भएकोमा निजले साइकलबाट ओर्ली साइकलको सुतली निकाल्न थाल्दा प्रतिवादी विशाल राय बंगाली समेतका नचिनेका ५ जनाका समूहले निजको अगाडि आई शरीरमा फोहोर जस्तो पदार्थ फाली फोहोर लागेको भनी भुक्त्याई खुकुरी समेत देखाई ब्याग सहितको रु.१०,००,०००।- लुटी लगेकोमा प्रतिवादी विशाल राय बंगालीलाई कदमचौक प्रहरीले रु.७,५०,०००।- ब्याग सहित बरामद गरी पक्राउ परेको र प्रतिवादी विशाल राय मौकामा सावित रहेको समेतको आधारमा निज प्रतिवादीहरू विशाल राय बंगाली र निजले पोल गरेको प्रतिवादीहरू विजय चक्रवर्ती, उप्लव राय बंगाली, उमाशंकर राय बंगाली, र शिवानी गुप्तले उक्त कार्य मुलुकी ऐन चोरीको महलको १ नं. विपरित ६ नं. अनुसारको कसुर अपराध गरेको देखिँदा प्रतिवादीहरूलाई उक्त कसुरमा सोही महलको १४(४) नं. अनुसार कारवाही तथा सजाय हुन र डाका गरेको जम्मा रकम १०,००,०००।- मध्येबाट विशाल रायबाट नगद रु.७,५०,०००।- बरामद भएकोले बाँकी नपुग रकम नगद रु.२,५०,०००।- सोही महलको १० र २१ नं. अनुसार प्रतिवादीबाट जाहेरवालालाई दिलाई भराई पाउन माग गरी प्रस्तुत भएको अभियोगपत्र ।

गते मिति थाहा छैन २०,२५ दिन पहिला म जनकपुरमा घुम्न आएका थिए तारिख पनि थाहा छैन हजुरआमा पानी टंकीको भएकोले उहाँको साथ घुम्न आएका थिए १०,११ बजे जनकपुरमा आई बजारमा मलाई प्रहरीले पक्राउ गरेको हो हजुर आमासँग छुटिसकेको अवस्थामा प्रहरीले मलाई समातेको हो बरामद गरिएको भोला खैरो रंगको मेरो होइन कसको हो मलाई थाहा छैन रातो रंगको भेस्ट मेरो होइन बिस्कुट पनि मेरो होइन र यो भोला मेरो होइन मेरो ब्यागमा रकम थिएन । मसँग कुनै सामान छैन हजुरआमासँग घुम्न आएको बेलामा हजुरआमासँग हराइरहेको अवस्थामा प्रहरीले चोर भनी मलाई पक्राउ गरेको हो मलाई चोरी सम्बन्धमा केही थाहा छैन । मैले यस्तो कुनै काम गरेको छैन मैले चोरी गरेको छैन राष्ट्रिय वाणिज्य बैंक कहाँ छ मलाई थाहा छैन भन्ने समेत व्यहोराको प्र.विशाल राय बंगालीले अदालतमा गरेको बयान ।

जाहेरी दरखास्त मैले दिएको हो सही मैरे हो प्रतिवादीहरूको नाम प्रहरीले भन्दा निजको नाम लेखाइदिएको हो मसँग रुपैयाँ लुटपिट गरेको व्यक्ति कालो वरणको ५.५" फिट अग्लो व्यक्तिहरू थिए बंगलादेश बैंकबाट रुपैयाँ निकाली रा.वा.बैंकको तल मेला स्टोरको अगाडिबाट रु.१०,००,०००।- लुटिएको हो ४, ५ जना मानिस थिए मैले चिन्न सकिन । मैले मौकामा कसैलाई पनि चिनिन । प्रहरीले चोरी गरी भाग्दै गरेको चोरलाई चोरीको दशी सहित पक्राउ गरेबाट चोर चिनेको भन्ने व्यहोराको जाहेरवाला विमल मण्डलले गरेको बकपत्र ।

घटनास्थल बरामदी मुचुल्कामा सही मेरो नै हो रकम बरामद भएको मैले देखेको होइन प्रहरीले मुचुल्कामा सही गर भन्दा गरिदिएको हो भन्ने समेत व्यहोराको बुझिएका मानिस रामचन्द्र मण्डल, सन्तोष कुमार साह तथा सञ्जीव मिश्रले अदालतमा गरेको बकपत्र ।

समग्रतालाई विचार गर्दा प्रतिवादीले बरामद भै आएको रु.७,५०,०००।- सम्म मुलुकी ऐन, चोरीको महलको १,४ नं. विपरित जबरजस्ती चोरी गरेको देखिन आयो । सो हुँदा प्रतिवादी विशाल राय बंगालीको उमेर परीक्षण समेतबाट नाबालक रहेको देखिन आई निजको हकमा बालबालिका सम्बन्धी ऐन, २०४८ को दफा ११(३) आकृष्ट हुने भै उक्त कसुरमा चोरीको महलको १४(२) नं.ले १२ नं. बमोजिम हुने सजायमा डेढो बढाई सजाय

गरी जरिवाना बापत समेत कैद गर्नुपर्ने देखिँदा उक्त कसुरमा हुने सजाय कैद महिना एक दिन पन्ध्र र चोरी गरेको ठहरिएको विगो रु.७,५०,०००/- को डेढोले हुने रु.११२५०००/- जरिवाना भै सो जरिवाना बापत समेत कैद हुनेमा निज प्रतिवादी नाबालक देखिँदा उक्त सजायको आधाले कैद दिन २२ र रु.५६२५००/- जरिवाना भै उक्त जरिवाना बापत समेत मु.ऐन खण्ड सजायको महलको ३८(१) बमोजिम कैद वर्ष दुई हुने ठहर्छ भन्ने सुरु धनुषा जिल्ला अदालतको मिति २०६८ साल कार्तिक ६ गतेको फैसला ।

जबरजस्ती चोरीको वारदातमा मेरो संलग्नता कहाँबाट देखे, फैसलामा भन्न सक्नुभएको छैन । बकपत्र गर्ने सन्तोष कुमार साहले स.ज. ५ मा वारदात कहाँबाट भयो मलाई थाहा छैन, स.ज.१० मा विशाल राय निर्दोष हुन निजले सफाइ पाउनुपर्छ । अर्को साक्षी रामचन्द्र मण्डलले स.ज.५ तथा स.ज. १० मा सोही व्यहोराको बकपत्र गरेका छन् । जाहेरवालाले स.ज. ४ मा विशाल रायको नाम प्रहरीले भन्दा मैले लेखाइदिएको हो । स.ज. ५ मा मैले विशाल रायलाई चिन्न सकिन, स.ज. ६ मा मौकामा मैले कसैलाई चिनेन, स.ज.९ मा प्रहरीले कहाँबाट रुपैयाँ बरामद गरे मलाई थाहा छैन । जबकि बरामदी मुचुल्कामा जाहेरवालाको रोहवरमा सही गरेको छ । संजीव मिश्रले बकपत्र गर्दा स.ज. ४ मा कसले रुपैयाँ लगे मैले देखिन । स.ज. ६ मा विशाल रायले रुपैयाँ लुटेको मलाई थाहा छैन, स.ज. ८ मा विशाल रायलाई सफाइ पाउनुपर्छ भन्ने व्यहोराको बकपत्र गर्दा पनि मलाई निर्दोष नदेखिनु अन्यायपूर्ण अभिव्यक्ति फैसलामा रहेको हुँदा सो अन्यायपूर्ण फैसला बदर गरी म निर्दोष नाबालकलाई सफाइ प्रदान गरी पाऊँ भन्ने व्यहोराको विशाल रायको पुनरावेदनपत्र ।

प्रतिवादी विशाल राय बंगालीले अधिकार प्राप्त अधिकारी समक्ष बयान गर्दा आफ्नो उमेर १८ वर्ष लेखाएका छन् । उमेर परीक्षणबाट १४ देखि १५ वर्ष भनी जनकपुर अञ्चल अस्पतालको जाँच प्रतिवेदनबाट देखिए पनि सो परीक्षण रिपोर्टलाई मात्र आधार मानी प्रतिवादीको उमेर कम कायम गरी सजाय गरेको तथा चोरीको १,६ को कसुरमा १४(४) बमोजिमको दाबी भएकोमा चोरीको १, ४ को कसुर मानी कम सजाय गर्ने गरी भएको हदसम्मको फैसला बदर गरी अभियोग दाबी बमोजिम सजाय गरी पाऊँ भन्ने व्यहोराको वादी नेपाल सरकारको पुनरावेदन ।

यसमा दोहोरो पुनरावेदन परेको देखिँदा मु.ऐन अ.व.२०२ नं. तथा पुनरावेदन अदालत नियमावली, २०४८ को नियम ४७ को प्रयोजनार्थ परस्पर सुनाई पेस गर्नु भनी यस अदालतबाट मिति २०६९।१।१३ मा भएको आदेश ।

यस अदालतको ठहर

नियम बमोजिम आजको दैनिक पेसी सूचीमा चढी पेस हुन आएको प्रस्तुत मुद्दाको पुनरावेदन सहितको सक्कल मिसिल कागजात समेत हेरी पुनरावेदक प्रतिवादीका तर्फबाट उपस्थित विद्वान् अधिवक्ता श्री श्यामकुमार मिश्रले मेरो पक्ष निर्दोष छ जाहेरवाला विमल मण्डलले अदालतमा बकपत्र गर्दा जाहेरीमा उल्लेख भएको प्रतिवादीको नाम प्रहरीले भनेको आधारमा लेखाएको हुँ मैले मौकामा कसैलाई पनि चिनिन, प्रहरीले भन्दा थाहा पाएको हो भनेको अवस्था छ । मेरो पक्ष अदालत समक्षको बयानमा आरोपित कसुरमा पूर्ण इन्कारी रही बयान गरेको छ । वस्तुस्थिति मुचुल्काका व्यक्तिमध्ये अदालतमा उपस्थित भै बकपत्र गर्ने व्यक्तिले प्रहरीले पहिले नै कागज लेखी ल्याई सही गर भनेकोले सही गरिदिएको हुँ, पैसा लुटपाट भएको मैले देखिन भनी व्यहोरा लेखाएको अवस्था छ । मेरो पक्ष दोषी कायम हुने कुनै पनि वस्तुनिष्ठ र भरपर्दो प्रमाणको सर्वथा अभाव हुँदा शंकाको सुविधा अभियुक्तले पाउने फौजदारी न्यायको सिद्धान्त समेतका आधारमा मेरो पक्षले सफाइ पाउनुपर्नेमा चोरीको १,४ नं. विपरीत जबरजस्ती चोरी गरेको ठहर गरी सजाय कायम गरेको सुरु फैसला त्रुटिपूर्ण हुँदा बदर गरी मेरो पक्षले सफाइ पाउनुपर्छ भन्ने समेतको बहस प्रस्तुत गर्नुभयो भने वादी नेपाल सरकारको तर्फबाट उपस्थित विद्वान् उपन्यायाधिवक्ता श्री टेकबहादुर कार्कीले प्रतिवादी विशाल राय बंगालीको साथबाट चोरीको रकम

बरामद भएको छ । बरामदी मुचुल्कामा आफूबाट बरामद भएको कुरा स्वीकार गरी रोहवरमा बसी प्रतिवादीले सहीछाप समेत गरेको छ । सो बरामदी मुचुल्काको व्यहोरालाई स्वीकार गरी अनुसन्धान अधिकारी समक्षको बयानमा प्रतिवादीले कसुर स्वीकार गरी बयान गरेको अवस्था छ । तसर्थ अभियोग दाबी चोरीको १,६ नं. को कसुरमा १४(४) नं. अनुसारको सजाय गर्नुपर्नेमा जबर्जस्ती चोरी ठहराई कम बिगो कायम गरेको सुरु फैसला नमिलेकोले उल्टी गरी दाबी बमोजिम सजाय हुनुपर्छ भन्ने समेतको बहस पेस गर्नुभयो ।

प्रस्तुत मुद्दाका प्रतिवादीहरू विशाल राय बंगाली, विजय चक्रवर्ती, उप्लव राय बंगाली, उमाशंकर राय बंगाली र शिवानी गुप्ता उपर चोरीको १ नं. विपरीत ६ नं. अनुसारको कसुर अपराध गरेकोले निज प्रतिवादीहरूलाई उक्त कसुरमा सोही महलको १४ (४) नं. अनुसार कारबाही तथा सजाय हुन र डाका गरेको जम्मा रु.१०,००,०००/- मध्येबाट प्रतिवादी विशाल राय बंगालीबाट रु.७,५०,०००/- बरामद भएकोले बाँकी नपुग नगद रु.२,५०,०००/- सोही महलको १० र २१ नं. अनुसार प्रतिवादीहरूबाट जाहेरवालालाई दिलाई भराई पाउन माग दाबी लिई अभियोगपत्र प्रस्तुत भएको रहेछ ।

अभियोगपत्रसाथ प्रतिवादीमध्येको एकजना विशाल राय बंगालीलाई मात्र प्रस्तुत गरी अन्य प्रतिवादीहरू फरार रहेका र भारतीय बासिन्दा भएको हुँदा नेपाल सरहदभित्र फेला परेका बेला दाखिल गर्ने गरी भनी अभियोगपत्रमा व्यहोरा उल्लेख गरिएको र हालसम्म वादी पक्षले प्रस्तुत गरेको नदेखिँदा निजहरूलाई उपस्थित गराउने विषयमा अनिश्चितता रहेकोले म्याद नै जारी हुन नसक्ने निज फरारी प्रतिवादीहरूको हकमा थप बोलिरहनु जरुरी देखिएन ।

अभियोगसाथ प्रस्तुत गरिएका प्र.विशाल राय बंगालीको हकमा चोरीको १,६ नं. अनुसारको दाबी भएकोमा सुरु अदालतले चोरीको १,४ नं. अनुसारको कसुर कायम गरी बरामदी बिगो रु.७,५०,०००/- लाई नै चोरीको बिगो कायम गरी सजाय गरे उपर चित्त नबुझी वादी नेपाल सरकारको पुनरावेदन परेको अवस्था रहेछ भने वस्तुनिष्ठ प्रमाणको अभावमा सफाइ पाउनुपर्नेमा चोरीको १,४ नं. अनुसारको सजाय ठहर गरेको सुरु फैसला उपर चित्त नबुझाई प्रतिवादी विशाल राय बंगालीको पुनरावेदन परी वादी प्रतिवादी दुवै पक्षको दोहोरो पुनरावेदन परेको स्थिति रहेछ ।

अब चोरीको १, ६ नं. अनुसारको कसुरको माग दाबी लिई अभियोगपत्र प्रस्तुत भएकोमा चोरीको १, ४ नं. अनुसारको कसुर कायम गरी बरामदी बिगोलाई मात्र चोरीको बिगो कायम गरेको सुरु फैसला मिले नमिलेको के छ ? दाबी अनुसारको सजाय कायम हुनुपर्छ भन्ने वादीको पुनरावेदन जिकिर र सजायबाट सफाइ पाउनुपर्छ भन्ने प्रतिवादीको पुनरावेदन जिकिर मनासिब बेमनासिब के छ ? भन्ने विषयमा तथ्य, प्रमाण, कानुन दुवै पक्षबाट रहनुभएका विद्वान् अधिवक्ताहरूको बहस, स्थापित सिद्धान्त समेतको आधारमा विश्लेषण र विवेचना गरी न्यायिक निष्कर्षमा पुगनुपर्ने देखियो ।

प्रस्तुत चोरीको वारदात दिनको ११.०० बजेको समयमा भएको छ । घटनास्थल मुचुल्का अनुसार वारदात स्थल जनकपुर बजारको अति व्यस्त स्थल भानुचौकको सडक भनिएको छ । जाहेरवालाले साइकल रोकेको अवस्थामा तपाईंको कपडामा फोहोर लागेको छ भनी निजले कपडाको फोहोर टकटकाउन लागेको बेला प्रतिवादी विशाल रायले भुक्साई निजको साथबाट रुपैयाँ भएको भोला खोसी दौडेको अवस्था छ । जाहेरवालालाई कुटपिट गरेको, हतियार प्रयोग भएको अवस्था देखिँदैन । एकजनाले मात्र भोला खोसी दौडेको अवस्था अन्य प्रतिवादीले हतियार देखाई आफूलाई रोकेको भन्ने जाहेरवालाको भनाइ छ । जाहेरवालाबाट खोसी चोरी लगेको रुपैयाँ “पूर्वमा राष्ट्रिय वाणिज्य बैंकको घर, पश्चिममा सेला स्टोर तथा रामदयाल साहको घर, उत्तर र दक्षिणमा भानुचोकदेखि शिव चौकतर्फ जाने मेन “सडक” मा चोरी गरी दौड्दाको अवस्थामा बरामद भएको भनी

घटनास्थल विवरणले भनेको देखिँदा चोरीको वारदातस्थल पनि मेनरोड नै भएको र चोरीको रुपैयाँ बरामद गरेको स्थल पनि मेनरोड नै भै वारदात स्थलबाट पैदल हिँड्दा ५ मिनेटभित्रको फासलामा तत्काल बरामद भएको अवस्थामा दिनको ११.०० बजेको समयमा जनकपुरको मानिस तथा सवारी साधन आवत जावत गर्ने अति व्यस्त मेनरोडमा धेरैजना भै हतियार देखाएको भन्नेसम्म कुरा विश्वास लायक देखिएन । जबकि रकम लुटी लाने व्यक्तिलाई जाहेरवालाले त्यहीँनेर भएको प्रहरी विटमा खबर गर्नासाथ प्रहरीले तत्काल पक्राउ गरेको छ तर सँगै हिँडेका भनिएका हतियार देखाउने व्यक्ति पक्राउ नपर्नु र हतियार समेत बरामद हुन नसक्नुबाट चोरीको ६ नं.ले परिभाषित गरेको डाकाको वारदात स्थापित हुन सकेको अवस्था भने देखिएन किनकि चोरीको ६ नं. अनुसार चार जनाभन्दा बढताको जमात भै जबर्जस्ती चोरी वा रहजनीमा लेखिएको रीतसँग वा हतियार लिई उठाई छाडी वा हूल हुज्जत गरी चोरी गरेको डाका गरेको ठहर्छ भनी परिभाषित गरिएको छ । सो परिभाषाले निर्दिष्ट गरे बमोजिमको रोह रीतसँग डाका गरेको भन्ने तथ्यले स्थापित गर्न सकेको अवस्था देखिएन । “डाकाको वारदात स्थापित हुन चोरीको ६ नं.ले निर्धारण गरेको आवश्यक तत्व विद्यमान हुनुपर्छ । सो नदेखिए डाका वारदात कायम गर्न मिल्दैन ।” (श्री ५ को सरकार विरुद्ध दिलबहादुर समेत, ने.का.प. २०४३ पृष्ठ ६०१) भनी सिद्धान्त समेत प्रतिपादन भइरहेको अवस्था हुँदा प्रस्तुत वारदातलाई वादी पक्षले दावी लिए जस्तो डाकाको वारदात कायम गर्न भने मिलेन ।

अब सुरु अदालतले चोरीको १,४ नं. अनुसारको जबर्जस्ती चोरीको वारदात कायम गरेको कुरा मिसिल संलग्न तथ्यको विश्लेषणबाट मेल खान्छ खाँदैन ? भन्नेतर्फ दृष्टिगत गर्दा प्रस्तुत वारदात भएको स्थल व्यस्त सडक छ । दिनको समय छ । जाहेरवालाले आफू चढेको साइकल रोकेको अवस्था छ । प्रतिवादीले तत्काल बिस्कुट घोलेको पानी थाहा नपाउने गरी पीडित जाहेरवालाको कपडामा फुयाँकी दिए पश्चात् तपाईंको कपडामा फोहोर लागेको छ भनी पीडितलाई भनेपछि पीडितले कपडाको फोहोरतिर हेरी फोहोर पुछ्न लागेको अवस्था निजले बैकबाट रकम भिकी भोलामा राखी बोकी हिँडेको भोला भुक्त्याई खोसी प्रतिवादी दौडेको अवस्था छ । यस तथ्यबाट पीडितलाई प्रतिवादीले कुटपिट गरेको अवस्था देखिँदैन । बाँधेको वा थिचेको अवस्था पनि देखिँदैन । ज्यान लिने वा अङ्ग भंग गर्ने डर त्रास देखाई चोरी गरेको भन्ने पनि देखिँदैन । भित्र बसेको मानिस बाहिर निस्कन नहुने गरी ढोका बन्द गरी चोरेको भन्ने अवस्था पनि छैन । चोरले जोरजुलुम गरेको भन्ने पनि देखिँदैन । तसर्थ यो वारदात सुरु जिल्ला अदालतले कायम गरेको चोरीको ४ नं. अनुसारको जबर्जस्ती चोरीको परिभाषाभित्र पनि पर्ने अवस्था देखिएन । यो वारदात सडकमा भएको छ । भुक्त्याई खोसी लगी दौडेको अवस्था छ । चोरीको ५ नं.ले बाटो घाटो वा जंगलमा ढुकी जबर्जस्ती चोरी गरेको रहजनी ठहर्छ भन्ने कानुनी व्यवस्था गरेको र प्रस्तुत मुद्दाको वारदात पनि बाटो घाटोमा भएकोले सो वारदातको रूप र प्रकृतिबाट उक्त नम्बरको व्यवस्था आकृष्ट हुने देखिँदा सुरुले कायम गरेको चोरीको ४ नं. को कसुर तथ्य परक र कानूनसम्मत देखिएन । चोरीको ५ नं. अनुसारको रहजनी चोरीको कसुर कायम गर्नुपर्ने देखियो ।

उक्त चोरीको ५ नं. अनुसारको रहजनी चोरीको कसुरमा यी आरोपी प्रतिवादी विशाल राय बंगालीको संलग्नता देखिन्छ, देखिँदैन ? पुनरावेदक प्रतिवादीले भने जस्तो कसुरबाट सफाई पाउन सक्ने स्थिति छ, छैन ? भन्नेतर्फ विचार गर्दा --

पहिलो कुरा- चोरी भएको लगत्तै शंकास्पद रूपमा हिँडिरहेका यी प्रतिवादीको साथमा रहेको भोला प्रहरीले चेक जाँच गर्दा रु.७,५०,०००/- बरामद भएको छ ।

दोश्रो कुरा- बरामदी व्यहोरालाई स्वीकार गरी यी प्रतिवादीले बरामदी मुचुल्काको रोहवरमा सहीछाप गरेको अवस्था छ ।

तेश्रो कुरा- जाहेरवालाले आफू चढी गएको साइकल बैंकको बाहिर राखी चेक साटन बैंकभित्र प्रवेश गरेको बेला Watch गरी सो रकम लुटी लैजाने पूर्वयोजना अनुसार निजको साइकलको पांग्रामा सुतली राख्ने क्रियामा यी प्रतिवादी समेतको संलग्नता रहेको छ ।

चौथो कुरा- जाहेरवालालाई भुक्त्याई रकम चोरी गर्ने बेइमानीको नियतले निजको कपडामा फोहोर फ्याँकी अलमलाई रकम लिई भाग्ने उद्देश्यले प्रेरित बनी बिस्कट पानीमा घोली साथैमा राखी यी प्रतिवादी जाहेरवालाले साइकल रोकी राखेको सडकमा उपस्थित भएको स्थिति छ ।

पाँचौं कुरा- चक्कामा सुतली बेरेको कारण साइकल नचली जाहेरवाला साइकलबाट ओर्लेको अवस्था त्यही पुगेका यी प्रतिवादीले जाहेरवालाले नदेख्ने गरी बिस्कट घोलेको फोहोर निजको कपडामा फ्याँकी दिई आफैले तपाईंको कपडामा फोहोर लागेको छ भनी ध्यान मोडी जाहेरवालाले फोहोर पुछ्न लागेका मौका निजको साथमा रहेको रूपैयाँ भएको भोला खोसी दौडेको अवस्था छ ।

छैठौं कुरा- यी प्रतिवादीलाई सनाखत गराउँदा रूपैयाँ भएको भोला खोसी दौडनेवाला यिनै प्रतिवादी हुन् भनी जाहेरवालाले सनाखत गरेको व्यहोराको सनाखत कागज छ ।

सातौं कुरा- आफ्नो चोरी भएको रूपैयाँ यही बरामद भै आएको रूपैयाँ हो भनी जाहेरवालाले सनाखत गरेको अर्को सनाखत कागज र सोही व्यहोराको जाहेरवालाको बकपत्र देखिन्छ ।

उपरोक्त उल्लिखित तेश्रो, चौथो र पाँचौं कुरा निज प्रतिवादीको मौकाको साविती बयानमा आधारित तथ्यगत कुरा हुन भने पहिल्लो, दोस्रो, छैटौं र सातौं कुरा छुट्टै स्वतन्त्र कागज प्रमाणले बोलेका कुरा हुन् । यी प्रतिवादी मौकामा चोरी गरेकोमा सावित छन् । चोरीको दशी यिनबाट बरामद छ । अभियोग मागपत्रको सबुद प्रमाण खण्डमा चोरीको निजबाट बरामद दशी रु.७,५०,०००/- अदालतमा पेस गरिएको छ । साविती सर्वोत्तम साक्षी हो (Habamus optimun testem confitentum reum) भन्ने कानुनी सूत्र पनि छ । यसबाट यी प्रतिवादी कसुरदार होइनन् भनी भन्न सकिने अवस्था देखिँदैन ।

आठौं कुरा- अदालतको बयानमा यी प्रतिवादी इन्कार रही बयान गरेको भए तापनि धेरैजसो सवालको जवाफमा मलाई केही थाहा छैन भनी उम्कन खोजेको अवस्था छ भने तपाईंको साक्षी सबुद के छ ? भनी सोधिएको सवालको जवाफमा सबुद प्रमाण केही छैन भनी आफ्ना साक्षीसम्म राख्न नसकेका यी प्रतिवादीको सो अदालतको बयान प्रमाण ऐन, २०३१ को दफा २७ अनुसार प्रमाण योग्य भन्न मान्न मिलेन । भनेर मात्र पुग्दैन भनेको कुरा प्रमाणबाट प्रमाणित गर्ने भार पनि सोही भन्ने पक्ष उपर निहित रहने हुन्छ । सजाय हुनु नपर्ने कुराको प्रमाण प्रतिवादीले पुज्याउनुपर्छ” (डालु भन्ने वाटुली माया विरुद्ध श्री ५ को सरकार ने.का.प. ०५४ पृष्ठ ६५१) भनी सिद्धान्त समेत कायम भएको छन् । त्यसैगरी “प्रतिवादीहरूले आफू उपरको आरोपित कसुरमा इन्कार रही अदालत समक्ष बयान गरेको, सो इन्कारी पुष्टि गर्ने दायित्व प्रमाण ऐन, २०३१ को दफा २७ अनुसार प्रतिवादीहरूको रहेकोमा वारदातमा आफू संलग्न नरहेको भन्ने इन्कारी न्यायसंगत मान्न नमिल्ने” (श्री ५ को सरकार विरुद्ध विलास समेत ने.का.प. २०४५ पृष्ठ १०४६) भनी सिद्धान्त प्रतिपादन भइरहेको परिप्रेक्ष्यबाट प्रतिवादीको बिनाप्रमाणको सो अदालतको इन्कारी सफाइ पाउने आधार बन्न नसक्ने हुँदा प्रतिवादीको पुनरावेदन जिकिरसँग सहमत हुन सकिएन ।

नवौँ कुरा- प्रतिवादीले अदालतको बयानमा मैले चोरेको होइन भन्छन् । तिनले नचोरेको भए त्यतिका रकम कहाँबाट ल्याइएको थियो ? बोकेर हिँड्नुको प्रयोजन के थियो ? यस्ता प्रश्नमा प्रतिवादी मौन रहेका छन् । रकम प्राप्तिको स्रोत, उद्देश्य र लक्ष्य सहितको विवरण खुलाई सो कुरा प्रमाणित गरेको अवस्थामा मात्र सो इन्कारीको निर्णायक महत्व हुने हुन्थ्यो तर यहाँ प्रतिवादीले त्यस्तो कुनै पृष्ठभूमि र आधार नखुलाई कसुर गरेको छैन भन्ने कोरा इन्कारी बयानको अस्पष्ट व्यहोरासम्मको अभिव्यक्ति मात्रले कसुर इन्कारीको सार्थक र परिणाममुखी प्रतिफल दिन सक्दैन ।

दसौँ कुरा- पीडित जाहेरवालाले आफ्नो बकपत्रमा “मौकामा मैले कसैलाई चिनिन प्रहरीले भन्दा थाहा पाएको हो” (स.ज.६) भनी बकपत्र गरे तापनि अनुसन्धानमा निज जाहेरवालाले नै चोरी गर्नेवाला यी प्रतिवादीलाई चिनी सनाखत गरेको अवस्था एकातिर छ, भने अर्कोतिर प्रतिवादी स्वयंको अनुसन्धानको सावितीलाई पीडितको इन्कारीले समर्थन गर्दैन । खासगरी बरामदी मुचुल्का अनुसार प्रतिवादीको साथबाट रु.७,५०,०००/- बरामद भएको छ र सो मुचुल्कामा आफूबाट बरामद भएको व्यहोरा रोहवरमा सहीछाप गरी स्वीकार गरेको कुरा मौकाको निजको सावितीले प्रमाणित गरिरहेको अवस्था छ । फौजदारी मुद्दामा अभियुक्तले अपराध गरेको छ, छैन ? भन्ने कुराको निष्कौल तथ्यगत सबुद प्रमाणको आधारमा गरिने विषय हो । अपराधीलाई बचाइदिन सक्ने खराब नियतले सुरुमा भनेको कुरा फेरि स्वयं पीडित लगायत कसैले बयान दिन सक्ने स्थितिलाई ध्यानमा राखी न्यायकर्ताले निर्णय दिँदा कसै ले कसै उपर सफाइ वा उन्मुक्ति प्रदान गर्ने गरी बयान गर्दैमा र कसैले अभियुक्त विरुद्ध आरोपित कसुर गरेकै हो भनी गढाउ बयान दिँदैमा सफाइ दिनुपर्ने वा कसुर कायम गर्नुपर्ने भन्ने धारणा बनाउन उचित हुँदैन । यदि त्यसो गर्दै जाने हो भने वास्तविक अपराधी दण्डित नहुने र समाजमा दण्डहीनताले प्रश्रय पाउने स्थितिको सिर्जना हुन जाने हुन्छ । प्रमाणको पहिचान र मूल्याङ्कनमा न्यायकर्ताबाट सद्बिवेकको उचित प्रयोग गरिएमा मात्र वास्तविक न्याय निष्पादन हुन जान्छ र न्यायप्रति जनआस्था र जनविश्वास कायम रहने हुन्छ । वास्तविकतालाई आँखा चिम्लेर कुनै एउटा सैद्धान्तिक धरातललाई मात्र टेकेर गरिने न्याय यान्त्रिक न्याय त हुन सक्ला तर विवेक सम्मत र समाजपरक हुन सक्दैन । किनकि न्याय समाजमा दिइने समाजले पाउने र समाजले नै अनुभूति गर्ने विषय हो ।

“व्यक्तिको बयान सबुदको रूपमा लिनुपर्ने हुन्छ तर त्यसलाई अकाट्य प्रमाण मान्न सकिँदैन” (ने.का.प.०६१, नि.नं.७४११ पेज ८९३ वादी गीता माझीको जाहेरीले श्री ५ को सरकार विरुद्ध प्रत्यर्थी प्रतिवादी श्याम माझी भएको ज.क. मुद्दा संयुक्त इजलास) भनी मौकाको पीडितको योनी जाँच रिपोर्टको आधारमा प्रतिवादी उपर कसुर कायम गरी सम्मानित सर्वोच्च अदालतबाट सिद्धान्त प्रतिपादन भइरहेको परिप्रेक्ष्यमा प्रस्तुत मुद्दाका प्रतिवादीबाट बाटोमा हिँडिरहेको अवस्थामा चोरी गरेको रु.७,५०,०००/- बरामद भएको सो बरामदी स्वीकार गरी मौकामा सावित रहेको कार्यलाई हेर्दा चोरी गर्दा प्रतिवादीलाई चिनिन भनी पीडित जाहेरवालाले बयान गरेकै भरमा अपराध प्रमाणित भएन भन्न मिल्ने देखिँदैन । अपरभट भोला खोसी चोरी भागेको अवस्था चोरलाई चिन्न नसक्नु पनि अस्वाभाविक हुँदैन । जबकि जाहेरवालाको भोला नै बरामद भएको छ । जाहेरवालाले सो भोलाभित्र राखेको रकम नै बरामद भएको छ । वारदातको तत्काल अधि जाहेरवालाले बैंकबाट रकम निकालेको तथ्य प्रमाणित छ र चोरी गरी भाग्दा भाग्दै गरेको अवस्था वारदात भएको ५ मिनेटभित्र प्रतिवादी दशी सहित पक्राउ परेको छ । सो दशीलाई प्रतिवादीको मौकाको सावितीले समर्थित र प्रमाणित गरिरहेको छ ।

उपरोक्त प्रकरणमा गरिएको विश्लेषण र निष्कर्षबाट चोरीको १ र ५ नं. अनुसारको कसुर यी प्रतिवादी विशाल राय बंगालीबाट भए गरेको नै मान्नु अवस्था देखियो । कसुरबाट सफाई पाऊँ भन्ने प्रतिवादीको पुनरावेदन जिकिर तथ्य र प्रमाणको रोहबाट कानूनसम्मत र न्याय परक देखिएन ।

अब प्रस्तुत मुद्दामा वादी नेपाल सरकारले गरेको आफ्नो पुनरावेदन जिकिरमा मूलतः निम्न ३ कुरा उठाएको छ :

१. दाबी विपरीत सुरुले जबर्जस्ती चोरी कायम गरेको,
२. विगो कम कायम गरी प्रतिवादीलाई कम सजाय गरेको,
३. अनुसन्धान अधिकारी समक्ष आफ्नो उमेर १८ वर्ष भनी प्रतिवादीले लेखाइरहेको अवस्थामा १४-१५ वर्षको नाबालक कायम गरी कम सजाय गरेको ।

उक्त १ नं. पुनरावेदन जिकिरका सम्बन्धमा वारदातको तथ्यले बोलेको प्रकृति र स्वरूप एवं विद्यमान कानुनी व्यवस्थाको सन्दर्भ समेतबाट यस मुद्दाको वारदातको रूपबाट दाबी बमोजिमको चोरीको ६ नं. अनुसारको डाकाको परिभाषाभित्र पर्ने नभई चोरीको ५ नं. अनुसारको रहजनी चोरीको परिभाषा अन्तर्गत पर्ने भनी माथिका प्रकरणमा नै विवेचना र व्याख्या भइसकेको हुँदा सोबारे यहाँ पुनः थप विवेचनाको आवश्यकता परेन ।

उक्त २ नं. पुनरावेदन जिकिरको हकमा वारदात हुँदाको केही समय अगाडि जाहेरवालाले नेपाल बंगलादेश बैंकको चेक नं.३९७९८४ बाट रु.५०००- दरका २००० गरी रु.१० लाख निकालेको र प्रतिवादी विशाल राय बंगालीबाट रु.७,५०,०००- बरामद भै बाँकी रकम उमाशंकर बंगालीले लिई भागेको यी प्रतिवादी विशाल राय बंगालीको मौ काको बयानले भनिरहेकोमा सो पूरै १० लाख विगो कायम नगरी रु.७,५०,०००- मात्र विगो कायम गरेको हदसम्म सुरु फैसला त्रुटिपूर्ण भन्ने सन्दर्भमा हेर्दा जाहेरवालाले कहाँबाट कति पैसा निकाल्यो भन्ने कुरा त्यति महत्वपूर्ण होइन । चोरी गर्ने चोरबाट चोरीको दशी कति बरामद भयो भन्ने कुरा नै सर्वाधिक महत्वपूर्ण र मुख्य कुरा हो । जाहेरवालाले बैंकबाट दस लाख निकालेकोले चोरबाट कम बरामद भए पनि सो दस लाख नै विगो कायम हुनुपर्छ भन्ने वादीको पुनरावेदन जिकिर कानूनसम्मत र औचित्यपूर्ण नहुँदा र बरामदी रकमलाई आधार मानी सुरुले विगो कायम गरेकै देखिँदा सो पुनरावेदन जिकिरसँग सहमत हुन सकिने अवस्था रहेन ।

अब वादीले उठाएको उक्त ३ नं. को पुनरावेदन जिकिर सम्बन्धमा हेर्दा प्रतिवादी विशाल राय बंगालीले अनुसन्धानको बयानमा आफ्नो उमेर १८ वर्ष भनी लेखाएको छ । सोही उमेरलाई आधार बनाई वर्ष १८ को विशाल राय बंगाली उपर अभियोग लगाइएको छ । अदालतको बयानमा निज विशाल रायले आफ्नो उमेर १३ वर्षको भनी लेखाई विवाद उत्पन्न भए पश्चात् सुरु अदालतबाट निजको उमेर विशेषज्ञबाट परीक्षण गराउन जनकपुर अञ्चल अस्पताल पठाई विशेषज्ञबाट १४-१५ वर्ष भनी रिपोर्ट प्राप्त भएको छ । हुन त कुनै पनि व्यक्ति यस धर्तीमा एकपटक एउटै मितिमा जन्मन्छ, र एउटै मितिमा मर्छ । एउटै व्यक्ति फरक फरक मितिमा एक पटक, दुई पटक गरी जन्मदैन । तथापि त्यस्तो शाश्वत विषयमा पनि विवाद सिर्जना भएमा सोको निराकरण गरी जन्मेको एउटा मिति कायम गर्नुपर्ने हुन्छ । यस्तो विवादमा कुन मितिलाई प्रमाणिक र आधिकारिक मान्ने भन्ने विषयमा कानूनले नै मार्गचित्र प्रस्तुत गरेको देखिन्छ । बाल न्याय (कार्यविधि) नियमावली, २०६३ को नियम १५ ले यस सम्बन्धमा स्पष्ट बोलेको छ । उक्त नियम १५ को कानुनी व्यवस्था यस्तो देखिन्छ :

नियम १५ : बालकको उमेर सम्बन्धी विवाद भएमा बाल अदालत वा बाल इजलासले निम्न कागजको आधारमा बालकको उमेर निर्धारण गर्नुपर्नेछ :

- (क) अस्पतालबाट जारी गरिएको बालकको जन्म प्रमाणपत्रमा उल्लेख भएको जन्म मिति,
 (ख) खण्ड (क) बमोजिमको प्रमाणपत्र नभएमा स्थानीय पञ्जिकाधिकारीको कार्यालयबाट जारी भएको जन्म दर्तामा उल्लेख भएको जन्म मिति,
 (ग) खण्ड (ख) बमोजिमको प्रमाणपत्र नभएमा विद्यालयको चारित्रिक प्रमाणपत्रमा उल्लिखित जन्म मिति वा विद्यालयमा भर्ना हुँदाका बखत उल्लेख गरेको जन्म मिति,
 (घ) खण्ड (ग) बमोजिमको प्रमाणपत्र नभएमा सरकारी अस्पतालबाट प्रमाणित उमेर ।

नाबालक वा साबालकको प्रश्न उठी उमेरमा विवाद सिर्जना हुनु भनेको प्रतिवादीलाई हुने सजायको मात्रा घटी बढी हुनु हो । प्रतिवादीको मौकाको बयान अनुसार अभियोगमा उल्लेख गरिएको प्रतिवादीको उमेर साबालक (१८ वर्षको) हो भन्ने प्रमाणित गर्ने भार (Burden of Proof) प्रमाण ऐन, २०३१ को दफा २५ बमोजिम निसन्देह वादीको हो । प्रस्तुत मुद्दाका यी प्रतिवादी साबालक हुन् भनी वादी पक्षले कानूनतः प्रमाणित गर्न नसकेको र प्रतिवादीको शारीरिक जाँच गरी सरकारी अस्पतालबाट निजको उमेर १४-१५ वर्ष भनी प्रमाणित भै आएकोले उक्त उल्लिखित बाल न्याय (कार्यविधि) नियमावलीको नियम १५(घ) अनुसार निज प्रतिवादीको उमेर १४-१५ वर्षको मानी उमेर निर्धारण गरी सोही उमेरको नाबालक ठानी कसुर कायम गर्नुपर्ने देखियो । अदालतको बयानमा प्रतिवादीले भनेको १३ वर्षको उमेर र मौकाको बयानमा प्रतिवादीले भनेको १८ वर्ष दुवै उमेरलाई आधिकारिक र प्रमाणयोग्य भन्न मान्न मिलेन ।

उपरोक्त प्रकरणहरूमा गरिएको विवेचना र निष्कर्षको समग्रताबाट विचार गर्दा सुरुले प्रतिवादी उपर कायम गरेको चोरीको १, ४ नं. को कसुरमा २ वर्ष २२ दिन कैद ठहर गरेको फैसला तथ्य र कानूनको विपरीत भई नमिलेकोले सो हदसम्म बढेर भै प्रतिवादीबाट बरामद भै आएको रु.७,५०,०००/- लाई चोरीको बिगो कायम गरी वारदातको प्रकृति र रूपको माथि गरिएको विश्लेषणको आधारमा प्रतिवादीले चोरीको १,५ नं. अनुसार रहजनी चोरी गरेको देखिँदा सो चोरीको १,५ नं. को कसुरमा साबालकलाई चोरीको १४(३) नं. ले सोही महलको १२ नं. बमोजिम हुने सजायको दोब्बर बढाई सजाय गरी जरिवाना बापत समेत कैद गर्नुपर्ने हुँदा उक्त कसुरमा हुने सजाय कैद दुई महिना र चोरी गरेको ठहरिएको बिगो रु.७,५०,०००/- को दोब्बरले हुने रु.१५,००,०००/- जरिवाना भै सो जरिवाना बापत समेत कैद हुनेमा निज प्रतिवादी विशाल राय बंगालीको उमेर परीक्षणबाट १४-१५ वर्षको नाबालक भन्ने देखिँदा निजको हकमा बालबालिका सम्बन्धी ऐन, २०४८ को दफा ११(३) आकृष्ट हुने भै उक्त सजायको आधाले कैद महिना एक र रु.७,५०,०००/- जरिवाना भै उक्त जरिवाना बापत समेत दण्ड सजायको ३८(१) नं. बमोजिम हुने कैद वर्ष दुई गरी जम्मा कैद दुई वर्ष १ महिना भै बरामदी रकम ७,५०,०००/- जाहेरवालाले भरी पाउनुपर्ने समेत देखियो ।

चोरीको बरामदी बिगो रु.७,५०,०००/- कायम गरेको सुरु फैसला सो हदसम्म मिलेकै हुँदा सदर हुने ठहर्छ । तर प्रतिवादी विशाल राय बंगाली उपर चोरीको ५ नं. अनुसारको कसुर कायम गरी सजाय गर्नुपर्नेमा चोरीको ४ नं. अनुसारको सजाय कायम गरी कम सजाय गरेको सुरु धनुषा जिल्ला अदालतको मिति २०६८।७।६ को फैसला सो हदसम्म नमिलेकोले केही उल्टी हुने ठहर्छ । अभियोग दावी बमोजिम सजाय गरी पाऊँ भन्ने वादी नेपाल सरकार र अभियोग दावीबाट सफाइ पाऊँ भन्ने प्रतिवादी विशाल राय बंगाली दुवै पक्षको पुनरावेदन जिक्तिर पुग्न सक्दैन । अरूमा तपसिल बमोजिम गर्नु ।

तपसिल

- माथि इन्साफ खण्डमा लेखिए बमोजिम सुरु फैसला केही उल्टी हुने ठहरी चोरीको ५ नं. अनुसारको कायमी कसुरमा सोही महलको १४(३) नं. ले १२ नं. बमोजिम हुने सजायमा दोब्बर बढाई सजाय गरी

जरिवाना बापत समेत कैद गर्नुपर्ने देखिँदा उक्त कसुरमा हुने सजाय कैद महिना दुई र चोरी गरेको विगो रु.७,५०,०००/- को दोब्बरले रु.१५,००,०००/- जरिवाना भै सो जरिवाना बापत समेत कैद हुनेमा निज प्रतिवादी विशाल राय बंगाली १४ वर्षभन्दा माथिको र १६ वर्ष नपुगेका नाबालक देखिँदा बालबालिका सम्बन्धी ऐन, २०४८ को दफा ११(३) अनुसार उक्त सजायको आधाले कैद १ महिना र रु.७,५०,०००/- जरिवाना भै उक्त जरिवाना बापत समेत कैद हुने हुँदा दण्ड सजायको ५३ नं. र ३८(१) नं. को अधीनमा रही कैद वर्ष दुई हुने हुँदा सो समेत गरी जम्मा २ वर्ष १ महिना कैद हुने ठहरी फैसला भएकोले निज प्रतिवादी थुनामा बसेको अवधि कट्टा गरी बाँकी अवधिको हकमा यसै बमोजिम हुने गरी संशोधित लगत कसी असुल उपर गर्नु भनी सुरु धनुषा जिल्ला अदालत तथा निज प्रतिवादी विशाल राय बंगाली रहेको बाल सुधार गृहमा समेत लेखी पठाइदिनु ।

२. बरामदी रकम जाहेरवालाले फिर्ता लगिसकेको भन्ने देखिँदा केही गरिरहनु परेन ।
३. यस इन्साफमा चित्त नवुभ्ने न्याय प्रशासन ऐन २०४८ को दफा ९(१) (ग) अनुसार सरकारी मुद्दा सम्बन्धी ऐन २०४९ को दफा २६(१) ले निर्धारण गरेको ७० दिनभित्र श्री सर्वोच्च अदालतमा पुनरावेदन गर्नु भनी पुनरावेदक वादी नेपाल सरकार तथा पुनरावेदक प्रतिवादी विशाल राय बंगालीलाई फैसलाको प्रतिलिपि साथै राखी पुनरावेदनको म्याद दिनु ।
४. सरोकारवालाले नक्कल माग्न आए नियमानुसार दस्तुर लिई नक्कल सारी सराइदिनु ।
५. यो मुद्दाको दायरी लगत कट्टा गरी मिसिल नियमानुसार अभिलेख शाखामा बुझाइदिनु ।

.....
पोषनाथ शर्मा
न्यायाधीश

उक्त रायमाम सहमत छु

.....
कुमारप्रसाद पोखरेल
न्यायाधीश

इजलास अधिकृत शम्मी कपुर शाह
टा.ना.सु. महमुद राइन

इति संवत् २०६९ साल आषाढ ६ गते रोज ४ मा शुभम्.....।

श्री पुनरावेदन अदालत, पाटन

संयुक्त वाणिज्य इजलास
माननीय न्यायाधीश श्री सुरेन्द्रवीर सिंह बस्न्यात
माननीय न्यायाधीश श्री हरिकुमार पोखरेल

फैसला
संवत् २०६८ सालको FJ - ०१४८
इजलास नं. :- ६
निर्णय नं. :- २

मुद्दा :- बैंकिङ कसुर ।

सिन्धुपाल्चोक जिल्ला, बाँडेगाउँ गा.वि.स. वडा नं. ३ बस्ने मणिलोचन न्यौपानेको
जाहेरीले नेपाल सरकार.....१

वादी

विरुद्ध

का.जि.का.म.न.पा.वडा नं.७ गौरीघाट बस्ने महानन्द गौतमको छोरा सुधीरप्रसाद गौतम...१

प्रतिवादी

न्याय प्रशासन ऐन, २०४८ को दफा ८(३) अनुसार यसै अदालतको क्षेत्राधिकारभित्र पर्ने प्रस्तुत मुद्दाको संक्षिप्त तथ्य एवं ठहर यसप्रकार छ :-

तथ्य खण्ड

१. प्रतिवादी सुधीरप्रसाद गौतमले म जाहेरवालाबाट क्यापिटल एफ.एम. किन्नको लागि रकमको आवश्यक पत्रो भनी मिति २०६७१०१५ गते रु.९,४५,०००/- दिनुपत्रो तपाईंलाई एक महिनाभित्र फिर्ता गर्नु भनी उक्त रकम लिएकोमा पटक-पटक रकम माग गर्दा मेरो नाउँमा नबिल बैंक लि.को रु.९,४५,०००/- को चेक काटिदिएकोमा उक्त चेक लिई भुक्तानीका लागि सम्बन्धित बैंकमा पेस गर्दा निजको खातामा रकम नभएको कारण चेकमा उल्लिखित रकम भुक्तानी पाउन नसकेको हुँदा प्रतिवादी सुधीरप्रसाद गौतमले आफ्नो खातामा रकम नभएको चेक दिई बैंकिङ कसुर तथा ठगी अपराध गरेको हुँदा निज उपर कानून बमोजिम कारवाही र सजाय गरी पाउँ भन्ने समेत व्यहोराको मणिलोचन न्यौपानेको जाहेरी दरखास्त ।
२. प्रतिवादी सुधीरप्रसाद गौतमले जाहेरवाला मणिलोचन न्यौपानेबाट रु.९,४५,०००/- रकम लिएकोमा समयमा उक्त रकम फिर्ता नगरी नबिल बैंकको चेक काटी दिएकोमा सो चेक लिई सम्बन्धित बैंकमा जाँदा सो चेकले खाम्ने रकम मौज्जात नभएको कारण बैंकले फिर्ता गरी दिएको र प्रतिवादीले आफ्नो खातामा रकम नरहेको जानकारी हुँदा हुँदै चेक काटी दिएको हुँदा निज उपर ठगी तथा बैंकिङ कसुर ऐन अन्तर्गत कारवाही हुनुपर्छ भन्ने समेत व्यहोराको पवन नेपाल र सुभाष न्यौपानेको कागज ।

३. फरार प्रतिवादीको खोजतलास गर्दा फेला नपरेको भन्ने समेत व्यहोराको प्रहरी प्रतिवेदन ।
४. प्रतिवादी सुधीरप्रसाद गौतमले आफ्नो नाउँको खातामा पर्याप्त रकम छैन भन्ने जानी जानी जाहेरवालालाई विभिन्न विश्वास बनाई दिलाई जाहेरवालाबाट लिएको रु.९,४५,०००/- भुक्तानी दिन नबिल बैंकमा रहेको आफ्नो नाउँको खातामा पर्याप्त रकम छैन भन्ने जानी जानी भुक्तानीको लागि चेक काटी दिने हालसम्म फरार रहेको प्रतिवादी सुधीरप्रसाद गौतमले बैंकिङ कसुर तथा सजाय ऐन, २०६४ को दफा ३(ग) बमोजिमको कसुर गरेको पुष्टि भइरहेकोले निज प्रतिवादी सुधीरप्रसाद गौतमलाई सोही ऐनको दफा १५(१) बमोजिम सजाय हुन माग दाबी लिइएको मिति २०६८।१२।१ को अभियोग पत्र ।
५. जाहेरवालालाई म चिन्दिन । उक्त चेकमा भएको दुईवटा दस्तखत मेरो हो, सो बाहेक उक्त चेकमा लेखिएको व्यहोरा र रकमको अंक र अक्षर चाहिँ मेरो होइन । जाहेरी दरखास्त सबै भुट्टा हुन् । मैले यी जाहेरवालालाई चेक दिएको होइन । म र ईश्वर गुरागाईवीच साथीभाइको नाता थियो । म र ऊबीच व्यापार व्यवसाय गर्दादेखि नै लेनदेन कारोबार हुने गर्थ्यो । सोही नाताले मसँग निज ईश्वरले केही रकमको आवश्यकता पच्यो, मलाई क्यापिटल एफ.एम. किन्नुपच्यो भनी अनुरोध गरेकाले मैले निजलाई मेरो खातामा रकम त छैन के गर्ने भन्दा चेक भए पनि मलाई दिइराख्नु म पछि भुक्तानी लिउँला भनी भनेकाले चेकमा सही गरेर निज ईश्वर गुरागाईलाई दिएको हुँ । के कसो गरी यी जाहेरवालाले उक्त चेक मार्फत मलाई जाहेरी दिए थाहा भएन । म उपरको अभियोग पत्र भुट्टा हो, अभियोग माग दाबी बमोजिमको मैले बैंकिङ कसुरको कुनै अपराध गरेको छैन भन्ने समेत व्यहोराको प्रतिवादी सुधीरप्रसाद गौतमले यस अदालतमा आई मिति २०६९।४।४ मा गरेको बयान कागज ।
६. यी प्रतिवादीले आफ्नो खातामा पैसा छैन भन्ने थाहा जानकारी हुँदाहुँदै ईश्वर गुरागाईलाई चेक काटी दिएको हुँ भनी चेक दिएको कुरामा स्वीकार गरेको र चेक अनादर भएको बैंकको चेक रिटर्न एडभाईस स्लिपबाट देखिएको समेत हुँदा तत्काल प्राप्त प्रमाणबाट निज कसुरदार होइनन् भनी विश्वास गर्न सकिने अवस्था नहुँदा निज उपर लिएको आरोपित कसुर समेतलाई विचार गर्दा पछि बुझ्दै जाँदा ठहरे बमोजिम हुने गरी हाललाई मुलुकी ऐन, अ.व. ११८ को देहाय (५), (१०) नं. अनुसार रु.१०,०००/- नगद धरौटी प्रतिवादी सुधीरप्रसाद गौतमबाट लिई पुर्पक्षको निमित्त तारेखमा राखी कारबाही गर्नु । उक्त धरौटी दिन नसके कानून बमोजिम थुनुवा पुर्जी दिई थुनामा राखी कारबाही गर्ने गरी मुलुकी ऐन, अ.व. ११४ (ग) बमोजिम यो आदेश पर्चा गरी दिएको छ भन्ने समेत व्यहोराको यस अदालतको मिति २०६९।४।४ को थुनछेक आदेश ।
७. प्रतिवादी सुधीरप्रसाद गौतमका साक्षी श्रीवत्स बरालले यस अदालतमा आई गरेको वकपत्र मिसिल सामेल रहेको ।

ठहर खण्ड

८. नियमानुसार निर्णयार्थ यस इजलास समक्ष पेस हुन आएको प्रस्तुत मुद्दाको मिसिल अध्ययन गरी वादी नेपाल सरकारको तर्फबाट उपस्थित पुनरावेदन सरकारी वकिल कार्यालय, ललितपुरका विद्वान् उप-न्यायाधिवक्ता श्री राजकुमार कोइराला र प्रतिवादीको तर्फबाट उपस्थित विद्वान् अधिवक्ताद्वय श्री रञ्जितभक्त प्रधानाङ्ग र श्री निर्मला शाक्यले गर्नुभएको बहस सुनियो । यसमा प्रतिवादीले जाहेरवालाहरूलाई तिर्नु बुझाउनुपर्ने रकम नगद भुक्तान नगरी आफ्नो नाममा नबिल बैंकमा प्रतिवादीको नाउँमा रहेको खाताबाट भुक्तानी लिनु भनी जाहेरवालालाई रु.९,४५,०००/- को चेक काटी मिति २०६७।१२।२४ मा चेक दिएको रहेछ ।

भुक्तानीको लागि जाहेरवालाले बैंकमा उक्त चेक प्रस्तुत गर्दा रकम मौज्दात नभएको कारणले भुक्तानी हुन नसकेको अवस्था सिर्जना भई प्रतिवादीको सो कार्य बैंकिङ कसुर तथा सजाय ऐन, २०६४ को दफा ३ (ग) द्वारा निषेधित कसुर भएकोले प्रतिवादीलाई सोही ऐनको दफा १५(१) बमोजिम सजाय गरी पाऊँ भन्ने अभियोग माग दाबी लिइएको पाइयो । प्रस्तुत मुद्दामा वादी पक्षबाट उपस्थित विद्वान् उप-न्यायाधिवक्ताले काटिएको चेकको रकम भुक्तानी गर्न पुग्ने निक्षेप आफ्नो खातामा छैन भन्ने जानीजानी प्रतिवादीले चेक काटी दिएको र सो कसुर गरेकोमा सावित भई बयान गरेकोले कसुर प्रमाणित भएको अवस्था हुँदा निजलाई अभियोग दाबी बमोजिम सजाय हुनुपर्दछ भनी बहस गर्नुभयो । यसैगरी प्रतिवादी पक्षबाट उपस्थित विद्वान् अधिवक्ताहरूले प्रस्तुत मुद्दा सरकारी मुद्दा सम्बन्धी ऐन, २०४९ को अनुसूची १ भित्र नपर्ने हुँदा प्रहरीले अनुसन्धान गर्न र सरकारी वकिलले अभियोग लगाउन नमिल्ने हुँदा खारेज हुनुपर्दछ भनी बहस गर्नुभयो । समग्र मिसिल अध्ययन एवं उपस्थित विद्वान् उप-न्यायाधिवक्ता तथा विद्वान् अधिवक्ताहरूको बहस समेतका आधारमा प्रतिवादीको कार्य बैंकिङ कसुर तथा सजाय ऐन, २०६४ को दफा ३(ग) द्वारा निषेधित कसुर हो होइन ? भन्ने कुरा यस मुद्दाको तथ्यसँग सम्बन्धित नेपाल कानून एवं प्रस्तुत भएको बहस समेतका आधारमा निक्कै गर्नुपर्ने भएकाले यस मुद्दामा निम्न प्रश्नमा निर्णय दिनुपर्ने भएको छः

- (१) प्रतिवादी उपर वादी पक्षले लिएको अभियोग दाबी बैंकिङ कसुर तथा सजाय ऐन, २०६४ को दफा ३ (ग) अन्तर्गत पर्ने हो ? वा विनिमेय अधिकारपत्र ऐन, २०३४ को दफा १०७क अन्तर्गत पर्ने हो ?
 - (२) प्रतिवादीले आरोपित कसुर गरेको हो, होइन ? र निजलाई अभियोग दाबी बमोजिम सजाय हुने, नहुने के हो ?
९. प्रस्तुत मुद्दामा प्रतिवादीले जाहेरवालालाई तिर्नुपर्ने रकम नगदै भुक्तान नगरी नबिल बैंकमा रहेको आफ्नो खाताबाट भुक्तानी लिने गरी चेक दिएको, तर चेकमा उल्लिखित रकम भुक्तानी गर्न खाम्ने निक्षेप प्रतिवादीको सो खातामा मौज्दात नभएको कारणले बैङ्कले चेक अनादर गरी भुक्तानी नदिएकोले यस मुद्दाको उठान भई बैंकिङ कसुर तथा सजाय ऐन, २०६४ को दफा ३ को खण्ड (ग) द्वारा निषेधित कसुरमा सोही ऐनको दफा १५(१) को सजाय गरी पाउने माग दाबी लिएर प्रतिवादीका विरुद्धमा अभियोग पत्र दायर भई निर्णयार्थ यस इजलास समक्ष पेस भएको देखिन्छ ।
१०. जाहेरवालालाई आफूले चेक काटेर दिएको कुरा स्वीकार गरी प्रतिवादीले बयान गरेको देखिँदा चेक दिएको तथ्यमा विवाद रहेन । रकमभावमा सो चेक अनादर भई भुक्तानी हुन नसकेको सम्बन्धित बैङ्कको रिटर्न स्लिपबाट देखिन्छ । आफ्नो खातामा रकम छैन वा भए पनि पर्याप्त छैन भन्ने जानीजानी चेक काटी अरूलाई दिने वा त्यस्तो बैङ्क खाताबाट रकम भुक्तानी लिने दिने क्रियालाई विनिमेय अधिकारपत्र ऐन, २०३४ को दफा १०७क र बैंकिङ कसुर तथा सजाय ऐन, २०६४ को दफा ३ को खण्ड (ग) दुवै कानुनी प्रावधानले कसुरको रूपमा परिभाषित गरेकोले प्रस्तुत मुद्दामा प्रतिवादीको उक्त क्रिया दुईमध्ये कुन ऐनद्वारा निषेधित कसुर हो ? भन्ने प्रारम्भिक प्रश्न स्पष्ट रूपमा यकिन हुनु वाञ्छनीय देखिन आएको छ । यस प्रश्न उपर गरिने विवेचनाले दोस्रो प्रश्नको निश्कर्ष निकाल्न समेत सहयोग पुग्ने देखिँदा यसको सविस्तार व्याख्या र विश्लेषण हुनु आवश्यक छ । यस कुरामा स्पष्ट नभई प्रतिवादीको कार्य दुईमध्ये यस ऐन अन्तर्गतको हो भन्ने मनोगत निष्कर्षमा पुगी कसुर स्थापित गरिनु र सजाय निर्धारण गरिनु निश्चय नै कानून सम्मत हुँदैन । अतः यस मुद्दाका प्रतिवादीले गरेको कसुर पहिचान गर्न सान्दर्भिकता र बोधगम्यताको दृष्टिले ती दुवै कानुनी प्रावधानलाई यथावत् रूपमा यहाँ उल्लेख गरिएको छ । जुन यसप्रकार छन् :

दफा १०७क. **सजाय:** बैङ्कमा आफ्नो निक्षेप छैन वा निक्षेप भए पनि पर्याप्त छैन भन्ने जानीजानी कुनै व्यक्तिले चेक काटी कसैलाई हस्तान्तरण गरेमा र त्यसरी हस्तान्तरण गरिएको चेक भुक्तानीको लागि सम्बन्धित बैङ्क समक्ष प्रस्तुत गर्दा पर्याप्त निक्षेप नभएको कारणबाट बैङ्कबाट चेक अनादर भएमा चेक काट्ने व्यक्तिबाट चेकमा उल्लिखित रकम र व्याज समेत धारकलाई भराई चेक काट्ने व्यक्तिलाई तीन महिनासम्म कैद वा तीन हजार रुपैयाँसम्म जरिवाना वा दुवै सजाय हुनेछ ।

दफा ३. **अनाधिकृत रूपमा खोल्न वा रकम भुक्तानी माग गर्न नहुने :** कसैले पनि बैङ्क वा वित्तीय संस्थामा खाता खोल्दा वा रकम भुक्तानी माग गर्दा देहायको कार्य गर्नु हुँदैन :

- (क) नक्कली कागजात पेस गरी खाता खोल्न वा जानीजानी खाता खोल्दिन,
- (ख) कानुन बमोजिम बाहेक काल्पनिक वा अन्य व्यक्ति वा संस्थाको नाममा खाता खोल्न वा खाता खोल्दिन,
- (ग) आफूले काटेको चेकलाई खाम्ने रकम आफ्नो खातामा नभएको जानी जानी चेक काटी भुक्तानी लिन वा दिन ।

११. पहिलो ऐनको कानुनी प्रावधान हेर्दा खातावालाले आफ्नो खातामा निक्षेप छैन वा भए पनि पर्याप्त छैन भन्ने जानीजानी कसैलाई तिर्नु बुझाउनुपर्ने रकम बैङ्क मार्फत भुक्तानी लिन चेक काटेर दिएको र धारकले सो चेक बैङ्कमा प्रस्तुत गर्दा चेकमा उल्लिखित रकम भुक्तानी दिन पुग्ने निक्षेप खातामा मौ जदात नभएको कारणबाट भुक्तानी नदिई बैङ्कले चेक अनादर गरेको अवस्थालाई समेटिएको देखिन्छ । यस कानुनी प्रावधानले भुक्तानी माग गर्ने धारकलाई कसुरदार मानेको छैन । रकमाभावमा भुक्तानी दिने कार्य नै नहुने भएकोले बैङ्क वा त्यहाँ कार्यरत कर्मचारी पनि कसुरको दायरा भित्र पर्ने अवस्था देखिँदैन । रकमाभाव वा रकम न्यून छ भन्ने जानीजानी भुक्तानी नहुने चेक काटेर दिने व्यक्तिलाई मात्र यस कानुनी प्रावधानले कसुरदार मानेको छ ।

१२. खातामा रकम अपर्याप्तताको कारणले भुक्तानी नहुने यस्तो चेकलाई बैंकिङ प्रणालीमा यद्यपि Bounce Cheque को संज्ञा दिने गरिन्छ, तथापि Black's Law Dictionary (Ed. Bryan A. Garner, 8th edition, West Group, USA, Page 252) मा यस्तो चेकलाई 'Bad Cheque' को नामबाट परिभाषित गरिएको छ । सो शब्दकोशका अनुसार Bad Cheque भन्नाले – A cheque that is not honored because of the account either contains insufficient funds or does not exist भन्ने उल्लेख गरिएको छ र यस्तो चेकलाई Hot Cheque, Worthless Cheque, Rubber Cheque, Bounced Cheque, Cold Cheque, Bogus Cheque, False Cheque, Dry Cheque जस्ता शब्दबाट सम्बोधन भएको देखिन्छ ।

१३. दोस्रो कानुनी प्रावधानको यस मुद्दामा सरोकार राख्ने दफा ३ को खण्ड (ग) लगायत समष्टिगत रूपमा दफा ३ कै विवेचना गर्दा बैङ्क वा वित्तीय संस्थामा खाता खोल्दा वा रकम भुक्तानी माग गर्दा नक्कली कागजात पेस गरी खाता खोल्ने वा खोल्दिने, कानुन बमोजिम बाहेक काल्पनिक वा अन्य व्यक्ति वा संस्थाको नाममा खाता खोल्ने वा खोल्दिने र आफूले काटेको चेकलाई खाम्ने रकम आफ्नो खातामा नभएको जानीजानी चेक काटी भुक्तानी लिन वा दिने कार्यलाई निषेध गरी त्यस्तो कार्य गर्नेलाई कसुरदार मानिएको देखिन्छ । उक्त दफा ३ मा प्रयुक्त “खाता खोल्दिने” र “भुक्तानी दिने” जस्ता शब्दावलीले खाता खोल्ने र भुक्तानी माग गर्ने सेवाग्राहीलाई मात्र होइन, त्यस्तो खाता खोल्दिने र भुक्तानी दिने कार्यमा

संलग्न बैङ्कका कर्मचारी समेत कसुरदार मानिने अवस्था छ। यथार्थमा खाता खोलिदिने र भुक्तानी दिने कार्य सेवाग्राहीबाट नभई बैङ्ककै कर्मचारीबाट सम्पन्न हुने क्रिया भएकोले त्यस्तो कार्य गर्ने कर्मचारीलाई कसुरबाट उन्मुक्ति दिएको सो कानुनी प्रावधानको अध्ययनबाट अर्थबोध हुँदैन।

१४. उक्त दफा ३ को खण्ड (ग) को कानुनी प्रावधान हेर्दा काटिएको चेकमा उल्लिखित रकम भुक्तानी गर्न खाम्ने निक्षेप आफ्नो खातामा छैन भन्ने जानीजानी चेक काटी रकम भुक्तानी लिने र भुक्तानी दिने दुवै कार्यलाई कसुर मानेको देखिन्छ। चेक काटी भुक्तानी लिने खातावाला र भुक्तानी दिने कार्यमा संलग्न बैङ्कका कर्मचारी दुई पक्ष बाहेक धारक जस्ता अन्य पक्षको पनि संलग्नता रहने र निजहरू पनि कसुरदार मानिने कुरा यसमा कल्पना गरिएको अर्थबोध हुँदैन। मौज्जात भन्दा बढी रकमको चेक काटी भुक्तानी लिने दिने दुवै कार्यलाई यस कानुनी प्रावधानले निषेध गरी त्यस्तो कार्यलाई कसुर र कर्तालाई कसुरदार मानेको पाइन्छ।
१५. बैकिङ प्रणालीमा निर्धारित प्रक्रिया पूरा गरी निक्षेपभन्दा बढी रकम यदाकदा भुक्तानी लिन दिन मिल्ने प्रचलनमा रहेको Overdraft सँग यस क्रियाले सामिप्यता राखे जस्तो देखिए पनि यो Overdraft भने होइन। Black's Law Dictionary को पृष्ठ ११३६ मा Overdraft शब्दलाई A withdrawal of money from a bank in excess of the balance on deposit. A line of credit extended by a bank to a customer (esp. an established or institutional customer) who might overdraw on an account. भनि परिभाषित गरिएकोले यो क्रिया Overdraft भन्दा पृथक् भएकै कारणले यसलाई कसुर मानिएको हो।
१६. आफूले काटेको चेकको रकमलाई भुक्तानी दिन खाम्ने निक्षेप आफ्नो खातामा छैन भन्ने जानीजानी चेक काट्ने काम उपरोक्त दुवै कानुनी प्रावधानमा समान रूपमा उल्लेख भए पनि यी दुवै कानुनी प्रावधानमा केही तात्त्विक भिन्नता पनि रहेको दुवैको सूक्ष्म अध्ययनबाट देखिन्छ, जुन निम्नानुसार छन् :
- पहिलो ऐनको कानुनी प्रावधानमा चेक काटी धारकलाई दिने क्रिया उल्लेख छ, भने दोस्रो ऐनको कानुनी प्रावधानमा चेक कसैलाई दिने काम उल्लेख भएको छैन,
 - पहिलो ऐनको कानुनी प्रावधानमा चेक अनादर हुन्छ भने दोस्रो ऐनको कानुनी प्रावधानमा हुँदैन,
 - पहिलो ऐनको अवस्थामा रकम अपर्याप्तताको कारणले चेकको रकम भुक्तानी भएको हुँदैन भने दोस्रो ऐनको अवस्थामा रकम भुक्तानी लिने दिने काम सम्पन्न भई सकेको हुन्छ,
 - पहिलो ऐनको प्रावधानमा धारकको उपस्थिति अनिवार्य ठानिएको छ भने दोस्रो ऐनको कानुनी प्रावधानमा धारक हनुपर्ने अनिवार्यता देखिँदैन,
 - पहिलो ऐन अनुसार चेक काट्ने मात्र कसुरदार हुन्छ भने दोस्रोमा रकम भुक्तानी लिने दिने दुवै कसुरदार हुन्छन्,
 - पहिलो ऐन अन्तर्गतको कसुर व्यक्ति विशेष विरुद्धको हो भने दोस्रो ऐन अन्तर्गतको कसुर सर्वसाधारणको सार्थक सरोकार रहने निकाय बैङ्क विरुद्धको हो र
 - पहिलो ऐन बमोजिम कसुरदारलाई कैद, जरिवाना वा दुवै सजाय हुन्छ भने दोस्रोमा जरिवाना मात्र हुन्छ।
१७. यस अतिरिक्त बैकिङ कारोबारलाई सुव्यवस्थित गर्ने उद्देश्य पहिलो ऐनको हो भने बैङ्क तथा वित्तीय संस्थाको कारोबारमा हुन सक्ने कसुरजन्य कार्यबाट बैङ्क तथा वित्तीय प्रणालीमा पर्ने असर र जोखिमलाई न्यून गरी बैङ्क तथा वित्तीय प्रणालीप्रति विश्वासनीयता अभिवृद्धि गर्ने उद्देश्य दोस्रो ऐनको रहेको ती दुवै ऐनको प्रस्तावनाको अध्ययनबाट देखिन्छ।

१८. उपरोक्त दुवै कानुनी प्रावधानमा परिभाषित कसुरको प्रकृति र तिनमा रहेको सारभूत भिन्नताको चर्चापश्चात् अब चर्चा चलाऔं प्रस्तुत मुद्दाको कसुर दुईमध्ये कुन कानुनी प्रावधानद्वारा निषेधित हो र यस विवादमा कुन ऐन आकर्षण हुन्छ भन्नेतर्फ । यस मुद्दाका प्रतिवादीले जाहेरवालालाई तिर्नु बुझाउनुपर्ने रकम नगद रूपमा भुक्तान नगरी आफ्नो नाममा बैङ्कमा रहेको खाताबाट भुक्तानी लिने गरी जाहेरवालालाई चेक काटेर दिएको र प्रतिवादीको खातामा चेकमा उल्लिखित रकम भुक्तानी दिन पुग्ने यथेष्ट मौजदात नहुँदा बैङ्कले चेक अनादर गरी रकम भुक्तानी नभएको अवस्था छ । रकम भुक्तानी नभएको कारणले मर्का पर्ने पक्ष धारक जाहेरवाला भएका छन् । रकम भुक्तानीको काम नै नभएकाले चेक काट्ने व्यक्ति बाहेक अरूलाई कसुरदार भन्न सकिने स्थिति पनि छैन । अन्ततः पहिलो ऐनले रकम नभएको वा पर्याप्त रकम नभएको खाताको चेक काटी कसैलाई दिने कार्य र सो चेक बैङ्कबाट अनादर भई रकम भुक्तानी नभएको अवस्थालाई समेटेको छ भने दोस्रो ऐनले त्यसरी काटिएको चेकको रकम भुक्तानी लिने दिने कार्य सम्पन्न भइसकेको हुनुपर्ने अवस्थालाई समेटेको देखिँदा प्रस्तुत मुद्दामा प्रतिवादीबाट भएको कसुर पहिलो ऐनद्वारा निषेधित हो भन्ने कुरामा सन्देह छैन । रकम भुक्तानी नै नभएको अवस्थालाई कसुर स्वीकारने दफा १०७क को अवस्थालाई रकम भुक्तानी लिने दिने गरेको अवस्थालाई कसुर परिभाषित गर्ने दफा ३ (ग) को कानुनी प्रावधानसँग बलपूर्वक जोडेर पहिलो ऐनको कसुर पछिल्लो ऐन अन्तर्गत पर्दछ भन्न कानूनतः मिल्दैन ।

१९. कानून निर्माणको क्रममा विधायिकाले अनावश्यक ठानेका कुनै कानूनलाई समष्टि रूपमा नै र कुनै कानूनका केही प्रावधान विशेषलाई पछि बनाइएका कानूनद्वारा खारेज गर्दछ । पछिल्लो कानूनद्वारा खारेज गरिएको पहिलो कानुनी प्रावधान खारेजी पश्चात अस्तित्वहीन हुन्छ, बहाल रहेको समयका व्यवहार आदिको परिणाम निर्धारण गर्ने प्रयोजनार्थ प्रयोगमा ल्याइने बाहेक सोको केवल इतिहास मात्र बाँकी रहन्छ । तर विधायिकाले त्यसरी खारेज नगरेसम्म त्यस्तो कानुनी प्रावधान यथावत् रूपमा लागू नै रहन्छ भन्ने कुरा कानून व्याख्याको सामान्य ज्ञानको कुरा हो । यस सन्दर्भबाट विचार गर्दा २०३४ सालमा बनेको विनिमेय अधिकारपत्र ऐनमा २०३९ सालमा भएको संशोधनबाट थप गरिएको उक्त दफा १०७क को कानुनी प्रावधान २०६४ सालमा लागू भएको बैकिङ कसुर तथा सजाय ऐनको आगमन पश्चात् आवश्यक नठानी विधायिकाको खारेज गर्ने आशय भए प्रस्ट शब्दमा उक्त दफा १०७क खारेज गरेको घोषणा बैकिङ कसुर तथा सजाय ऐनमा पर्दथ्यो । तर त्यसो गरेको नदेखिँदा उक्त दफा १०७क लाई विधायिकाले आवश्यक ठानी निरन्तरता दिई मौजुदा अवस्थामा राखेको छ । सो कानुनी प्रावधान खारेज नभएकोले सोको प्रयोजन यथावत् रूपमा रहेको अर्थबोध गरी त्यसले समेट्ने कसुरलाई अदालतले सोही अनुरूप लागू गर्नुपर्ने हुन्छ । करार सम्बन्धी ऐन, २०२३ ले मुलुकी ऐन, लेनदेन व्यवहारको महलको ३७ नम्बरको कानुनी प्रावधानलाई र करार ऐन, २०५६ ले सोही ऐनको नासो धरौटोको महललाई खारेज गरेको यस कुराको दृष्टान्त हुन् । खारेजीमा पर्ने ती दुवै कानुनी प्रावधानलाई खारेज गर्ने पछिल्ला ऐनले समेटेको अवस्थामा ती कानुनी प्रावधान प्रयोजनहीनदेखि विधायिकाले तिनलाई खारेज गरे जस्तै सोही प्रक्रियाबाट बैकिङ कसुर तथा सजाय ऐन, २०६४ ले विनिमेय अधिकारपत्र ऐन, २०३४ को दफा १०७क लाई खारेज गरेको अवस्था भए यस मुद्दाका प्रतिवादीको कसुर बैकिङ कसुर तथा सजाय ऐन अन्तर्गतको हो भनी अनुमान गर्न सहज हुन सक्थ्यो, तर सो नहुँदा रकमाभावमा बैङ्कबाट गरिने चेक अनादरको अवस्थालाई स्पष्टतः समेट्ने उक्त दफा १०७क नै यस मुद्दामा आकर्षित हुन्छ भन्ने यस इजलासको निचोड रहेको छ । अन्यथा उक्त दफा १०७क प्रयोजनहीन बन्न पुग्दछ । प्रयोजनहीन र प्रयोगहीन अवस्थामा राख्न विधायिकाले कानून निर्माण गरेको हुँदैन र होइन पनि । यथार्थमा कानून सजावटको लागि नभई मानव व्यवहार र क्रियाकलाप नियमित, व्यवस्थित र नियन्त्रण गर्न बनाइएका हुन्छन् र विधायिकाले खारेज

नगरेसम्म क्रियाशील नै हुन्छन् भन्ने कुरा कानून व्याख्या सम्बन्धी विधिशास्त्रीय अवधारणा पनि हो ।

२०. कसुरदारलाई कानून बमोजिम हुने सजाय गरी पीडितलाई न्यायिक उपचार दिनु फौजदारी न्याय प्रशासनको मक्सद हो । पीडितलाई न्यायिक उपचार दिन सकिएन भने उसले न्यायको अनुभूति गर्न सक्दैन । पीडितले पाउने न्यायिक उपचारको सन्दर्भबाट विचार गर्दा प्रस्तुत मुद्दामा बैकिङ कसुर तथा सजाय ऐन, २०६४ को दफा १५(१) भन्दा विनिमेय अधिकारपत्र ऐन, २०३४ को दफा १०७क नै बढी प्रभावकारी र उपचारात्मक हुने देखिन्छ । उक्त दफा १५(१) को कानुनी प्रावधान बमोजिम प्रतिवादीलाई दस हजार रुपैयाँसम्म जरिवाना गर्न सकिन्छ, पीडितलाई प्रतिवादीबाट चेकमा उल्लिखित रकम भराउन समेत मिल्दैन । यस अवस्थामा पीडितले पाउने न्यायिक उपचार खोइ ? निजले प्रतिवादीबाट पाउनुपर्ने रकम कसरी भराई लिने ? त्यसका लागि पुनः अर्को मुद्दा दायर गर्नुपर्ने ? भन्ने जस्ता कुरा प्रश्नवाचक बन्न जान्छन् । तर दफा १०७क को कानुनी प्रावधानले पीडकबाट पीडितलाई चेकमा उल्लिखित रकमका अतिरिक्त सोको ब्याज समेत भराई निजलाई तीन महिनासम्म कैद वा तीन हजार रुपैयाँसम्म जरिवाना वा दुवै सजाय समेत गर्न मिल्छ र दफा १५(१) को कानुनी प्रावधानले जन्माएका माथि उल्लिखित प्रश्न समेत हल हुन्छन् । रकम मौज्जात नभएको वा अपर्याप्त रकम भएको खाताको चेक काटी कसैलाई दिने कार्य अत्यन्तै गम्भीर आर्थिक अपराध हो र त्यस्ता व्यक्तिलाई सोही बमोजिम सजाय हुनुपर्दछ भनी न्यायले अपेक्षा गर्दछ । दफा १०७क को कानुनी प्रावधानले प्रतिवादीलाई कैदका अतिरिक्त जरिवाना गर्न मिल्नुको साथै पीडितलाई चेकमा उल्लिखित रकम र ब्याज समेत भराई पीडकलाई सजाय र पीडितलाई प्रभावकारी न्यायिक उपचार दिन मिल्ने देखिँदा प्रस्तुत मुद्दामा दफा १०७क को कानुनी प्रावधान नै आकर्षित हुन्छ भन्ने यस इजलासको धारणा छ ।
२१. फौजदारी मुद्दामा प्रतिवादीलाई सजाय गर्न निजले स्पष्ट निषेधित कानूनको स्पष्ट उल्लंघन गरेको तथ्य स्थापित हुनुपर्ने मात्र होईन, निजलाई हुने सजाय निर्धारण गर्ने कानून पनि स्पष्ट हुनुपर्दछ भन्ने फौजदारी विधिशास्त्रको मान्यता हो । यस मुद्दाका प्रतिवादीले गरेको कसुरलाई पहिलो ऐनको कानुनी प्रावधानले स्पष्ट रूपमा निषेध गरेको, निजले गरेको कार्यबाट सो को स्पष्ट उल्लंघन भएको र निजलाई हुने सजाय पनि स्पष्ट रूपमा उल्लेख भएको पाइँदा यस मुद्दामा पहिलो ऐनको कानुनी प्रावधान नै आकर्षित हुन्छ भन्ने कुरा अभू स्पष्ट छ ।
२२. अब प्रतिवादीले आरोपित कसुर गरेको हो, होइन ? र निजलाई अभियोग दावी बमोजिम सजाय हुने, नहुने के हो ? भन्ने दोस्रो प्रश्न उपर चर्चा गरौं । सरकारी मुद्दा सम्बन्धी ऐन, २०४९ बमोजिम सो ऐनको अनुसूची १ भित्रका मुद्दामा प्रहरी अधिकृतबाट भएको अनुसन्धानको आधारमा सरकारी वकिलले क्षेत्राधिकारयुक्त अदालतमा प्रतिवादीका विरुद्धमा अभियोगपत्र दायर गर्नुपर्ने व्यवस्था छ । बैकिङ कसुर तथा सजाय ऐन, २०६४ अन्तर्गतका मुद्दा सो ऐनको दफा १८ बमोजिम उक्त अनुसूची १ मा समाविष्ट भएकोले ती मुद्दाको अनुसन्धान प्रहरी अधिकृतबाट हुने र सरकारी वकिलले मुद्दा दायर गर्ने कुरामा विवाद हुन सक्दैन । तर विनिमेय अधिकारपत्र ऐन, २०३४ को दफा १०७क अन्तर्गतको मुद्दा उक्त अनुसूचीमा समावेश नभएको र सो अनुसूची बाहिरको सरकार वादीसम्म हुने नभई व्यक्तिवादी हुने सो ऐनको समष्टिगत अध्ययनबाट देखिँदा त्यस्तो मुद्दा प्रहरी अधिकृतले अनुसन्धान गर्ने र सरकारी वकिलले अभियोग लगाउने कार्यलाई निश्चय नै कानून सम्मत भएको काम कारवाही हो भन्न सकिने अवस्था रहँदैन ।
२३. विवेचित आधार र कारणबाट प्रस्तुत मुद्दा बैकिङ कसुर तथा सजाय ऐन, २०६४ अन्तर्गतको नभई विनिमेय अधिकारपत्र ऐन, २०३४ अन्तर्गतको हो । सो ऐन अन्तर्गतका मुद्दाको अनुसन्धान गर्ने र

अभियोग लगाउने अधिकार क्रमशः प्रहरी अधिकृत र सरकारी वकिललाई कुनै नेपाल कानूनले प्रत्याभूत गरेको पाइँदैन । यसरी नै त्यस्ता मुद्दाको सुरु कारवाही एवं किनारा गर्ने क्षेत्राधिकार यस अदालतको पनि नहुँदा अभियोगपत्र बमोजिम प्रतिवादीको कसुर बेकसुरको छानविन एवं न्याय अन्यायको निक्क्यौल गरी फैसला गर्दा त्यस्तो फैसला स्वयं पनि अ.व.३५ नं. बमोजिम बदरभागी हुन्छ । मिति २०६६।४।१५ को नेपाल राजपत्रमा प्रकाशित सूचना बमोजिम बैकिङ कसुर तथा सजाय ऐन, २०६४ अन्तर्गतका मुद्दा यस अदालतको वाणिज्य इजलासमा दायर हुने गरी तोकिएको हुँदा सो ऐन अन्तर्गतका मुद्दामा सुरु क्षेत्राधिकार ग्रहण गरी यस इजलासले छिनोफानो गर्ने हो, न कि विनिमेय अधिकारपत्र ऐन, २०३४ अन्तर्गतका मुद्दाको । सुरु कारवाही गर्न नहुने मुद्दा यस अदालतले क्षेत्राधिकार ग्रहण गरी कारवाही किनारा गर्दा विधिशास्त्रद्वारा स्वीकृत क्षेत्राधिकार सम्बन्धी मान्यतासँग पनि मेल खाँदैन ।

२४. माथि विभिन्न अनुच्छेदमा चर्चा गरिएको कानुनी आधारबाट प्रस्तुत मुद्दाको कसुर बैकिङ कसुर तथा सजाय ऐन, २०६४ अन्तर्गतको नभई विनिमेय अधिकारपत्र ऐन, २०३४ को दफा १०७क अन्तर्गतको भएकोले सुरु कारवाही किनारा गर्ने क्षेत्राधिकारको अभावमा यस अदालतमा दायर हुन सक्ने अवस्थाको नै देखिँदैन र यद्यपि खारेज हुने अवस्थाको छ, तथापि सरकारी मुद्दा सम्बन्धी ऐन, २०४९ को दफा २७ मा “यस ऐन बमोजिम नेपाल सरकार वादी भई दायर भएको कुनै मुद्दा अनुसूची १ वा २ भित्र नपर्ने भन्ने देखिएमा अदालतले आदेश दिई सरोकारवाला व्यक्तिलाई भिकाई निजले सकार गरेमा वादी पक्ष कायम गरी सोही मुद्दाको मिसिलबाट प्रचलित कानून बमोजिम कारवाही किनारा गर्नुपर्नेछ” भन्ने उल्लेख भएको देखिँदा यो मुद्दा खारेज नगरी सरोकारवाला जाहेरवालाहरूलाई भिकाई सकार गरे निजलाई वादी पक्ष कायम गरी कारवाही गर्ने आदेश गर्नुपर्ने हो कि भन्ने विकल्प बाँकी देखिन्छ । तर उक्त दफामा “सोही मुद्दाको मिसिलबाट प्रचलित कानून बमोजिम कारवाही किनारा गर्नुपर्छ” भन्ने प्रयुक्त शब्दावलीले सो विकल्प पनि समाप्त भएको अवस्था छ । जाहेरवालाहरूलाई वादी पक्ष कायम गरेपछि यो मुद्दा हेर्ने क्षेत्राधिकार यस अदालतको वाणिज्य इजलासको नभई सम्बन्धित जिल्ला अदालतको हुन्छ । यस अदालतमा दायर भएको प्रस्तुत मुद्दाको सक्कल मिसिल त्यस्तो कारवाहीको लागि मातहतका जिल्ला अदालतमा पठाउन मिल्ने कानुनी आधार समेत देखिँदैन ।

२५. तसर्थ, सरकारी मुद्दा सम्बन्धी ऐन, २०४९ को अनुसूची-१ मा समावेश नै नभएको मुद्दाको जाहेरी दरखास्त लिएर अनुसन्धान गरी अभियोगपत्र पेस हुन आएको यस मुद्दाको सुरु कारवाही र किनारा गर्ने क्षेत्राधिकार यस अदालतको वाणिज्य इजलासलाई भएको नहुँदा प्रतिवादीले आरोपित कसुर गरेको हो होइन भनी न्याय अन्यायको निक्क्यौल गरी प्रतिवादीले कसुर गरेको देखिए सजाय गर्नुपर्ने अवस्था नै देखिएन । अतः प्रस्तुत मुद्दा सरकारी मुद्दा सम्बन्धी ऐन, २०४९ को अनुसूची-१ भित्र समावेश हुने नभई विनिमेय अधिकारपत्र ऐन, २०३४ को दफा १०७क अन्तर्गतको देखिँदा प्रस्तुत मुद्दा खारेज हुने ठहर्छ । अरूमा तपसिल बमोजिम गर्नु ।

तपसिल खण्ड

प्रस्तुत मुद्दा खारेज हुने ठहर भएकोले प्रतिवादी सुधीरप्रसाद गौतमले र.नं. ०१२ मिति २०६९।४।१४ मा धरौटी बापत नगद रु.१०,०००।- राखेको र निज तारेखमा रहिरहेको देखिँदा प्रस्तुत मुद्दाको फैसला यथावत् रही अन्तिम भएमा निजले राखेको उक्त धरौटी रकम रु.१०,०००।- ऐनको म्यादभित्र फिर्ता माग गर्न आए सो रकम निजलाई फिर्ता दिनु

प्रस्तुत फैसलामा चित्त नबुझे ऐनका म्याद ७० दिनभित्र सर्वोच्च अदालतमा पुनरावेदन गर्नु भनी पुनरावेदन सरकारी वकिल कार्यालय, पाटनलाई फैसलाको प्रतिलिपि साथै राखी जानकारी दिनु.....२

प्रस्तुत मुद्दाको दायरीको लगत कट्टा गरी मिसिल अभिलेख शाखामा बुझाइदिन.....३

.....
हरिकुमार पोखरेल
न्यायाधीश

उक्त रायमा मेरो सहमति छ ।

.....
सुरेन्द्रवीर सिंह बस्न्यात
न्यायाधीश

फैसला तयार गर्न सहयोग गर्ने
इजलास अधिकृत :- नवराज कार्की
कम्प्युटर अपरेटर:- युक्ेश गौतम

इति संवत् २०६९ साल असोज २ गते रोज ६ शुभम्.....।

पुनरावेदन अदालत बुटवल, रुपन्देही

संयुक्त इजलास
माननीय न्यायाधीश श्री ईश्वरप्रसाद खतिवडा
माननीय न्यायाधीश श्री बाबुराम रेग्मी

फैसला
मुद्दा नं :- ०६७-CS-0217
नि.नं. २७२

मुद्दा :- टेलिफोन तार चोरी ।

दूरसञ्चार कार्यालय कृष्णनगरको पत्रले जाहेरीले नेपाल सरकार

पुनरावेदक
वादी

विरुद्ध

जिल्ला कपिलवस्तु पुरुषोत्तमपुर गा.वि.स. वडा नं. ५ बस्ने नन्कु भन्ने रामनरेश पासी...
ऐ. शिवनगर गा.वि.स. वडा नं. ५ बस्ने वनवारी पासी.....
भारत सिद्धार्थनगर थाना ढेवरुवा महादेव बस्ने गुरुप्रसाद वि.क.....
ऐ.ऐ. बस्ने अनजुम जमाल मुसलमान

प्रत्यर्थी प्रतिवादी

जिल्ला कपिलवस्तु शिवानगर गा.वि.स.गुर्चिहवा बस्ने सोमै कहार

सुरु फैसला गर्ने प्र.जि.अ. श्री लक्ष्मणकुमार थापा, जिल्ला प्रशासन कार्यालय, कपिलवस्तु
निर्णय मिति : 2067/9/5

न्याय प्रशासन ऐन, २०४८ को दफा ८ (१) अनुसार यस अदालतको क्षेत्राधिकारभित्रको भै दायर हुन आएको पुनरावेदन पत्र सहित प्रस्तुत मुद्दाको तथ्य र ठहर यस प्रकार छ :-

सुरही पुलदेखि पूर्व पुलबाट पश्चिममा जडान भएको २८५ मिटर तार चोरी भएकोले कारवाही गरी पाऊँ भन्ने दूरसञ्चार कार्यालय कृष्णनगरको पत्र ।

मौकामा घटनास्थल मुचुल्का गर्दा १० मिटर तार भुन्डिएको अवस्थामा रहेको भन्ने पाइयो ।

पुरुषोत्तमपुर वडा नं. ५ स्थित उखु बारीमा टेलिफोनको तार लुकाई राखेको भन्ने प्रहरी प्रतिवेदन तथा २८५ मिटर लम्बाइको टेलिफोन तार र अन्य २ केजी तामाको तार फेला परेको भन्ने बरामदी मुचुल्का ।

म समेतका अनजुम जमाल, गुरुप्रसाद, वनवारी समेत जना ९ (नौ) ले मिति २०५७१५ गते रातको १२ बजे चोरी गरी लगेका हुँ । उक्त तार पोलमा चढी काटेको र हामीहरू भारतीयलाई भा.रु. ६०१- मा बिक्री गर्ने गरेका हुँ भन्ने समेत व्यहोराको पक्राउमा परेका भारतीय अनजुम जमाल, गुरुप्रसाद तथा नेपालतर्फका रामनरेश पासी, वनवारी पासी समेतको एकै मिलानको मौकामा अनुसन्धान अधिकारी समक्ष भएको छुट्टाछुट्टै बयान ।

मिति २०५७१५ गते चोरी भएको तारको जम्मा रु. ७०,०६५।०८ बराबरको सामान भएको भन्ने दूरसञ्चार कार्यालयको पत्र ।

उखुवारीमा चोरी गर्नेले लुकाई राखेकोमा टेलिफोनको तार बरामद भएको ठीक हो कसले चोरी गरे थाहा छैन भन्ने बुझिएका चौधरी कुर्मी समेतले गरेको संयुक्त कागज । तथा सोही व्यहोराको बरामदी मुचुल्काका मानिसको कागज ।

हालसम्मको अनुसन्धानबाट प्रतिवादीहरूले दूरसञ्चार कार्यालयले जडान गरेको तार चोरी गरेकोले आवश्यक वस्तु संरक्षण ऐन, २०१२ को दफा ३ बमोजिम कसुर गरेको देखिँदा सोही दफा बमोजिम सजाय गरी चोरीको १०.३ नं.बमोजिम विगो रु. ७०,०६४।०८ प्रतिवादीहरूबाट दिलाई भारतीय नागरिकको हकमा नेपाल सरहदभित्र पक्राउ भएको अवस्थामा पछि कानुन बमोजिम हुने गरी दायर हुन आएको अभियोग पत्र ।

अभियोग पत्रसाथ उपस्थित गराइएका प्रतिवादीहरू वनवारी पासी, गुरुप्रसाद वि.क. अनजुम जमान मुसलमान, रामनरेश पासी, रामनिवास पासी समेतले यस कार्यालयमा बयान गर्दा चोरिएको भनिएको तार हामीहरूले चोरेको होइन । बुझिएका मासिनहरूले किन त्यसो भने हामीलाई थाहा छैन । अभियोग पत्र मागदावी बमोजिम कसुर नगरेको हुँदा हामीले सफाइ पाउनुपर्छ भन्ने प्रतिवादीहरूको छुट्टाछुट्टै बयान ।

प्रतिवादीका साक्षीले प्रतिवादीको इन्कारी बयानलाई समर्थन हुने गरी र बुझिएका वादी पक्षका सुकडप्रसाद धोवीले कसले चोरी गरेको मलाई थाहा छैन । प्रहरीमा कागज गर्दा मैले सहीछाप गरेको हुँ भनी बकपत्र गरेको पाइयो ।

प्रतिवादीमध्येका छागुर पासी, सोमै कहारले म्याद बुझी मुद्दामा पुर्पक्ष नगरी बसेका र रामनिवास पासी र परसराम पासीले तोकिएको तारेख गुजारी बसेको पाइयो ।

प्रतिवादीहरू रामनरेश पासी, अनजुम जमाल, गुरुप्रसाद वि.क. र वनवारी पासी आरोपित कसुरमा इन्कार रही बयान गरेको, सो बयान व्यहोरालाई निजको साक्षीको बकपत्रले पुष्टि गरेको तथा वादी पक्षका साक्षी सुकडप्रसाद धोवीले कसले चोरी गरे थाहा छैन भनी बकपत्र गरेको देखिँदा निजहरूले सफाइ पाउने र प्रतिवाद नगरी बसेका प्रतिवादीहरू छागुर पासी, सोमै कहार र तारेख गुजारी बसेका रामनिवास र परशुरामले आवश्यक वस्तु संरक्षण ऐन, २०१२ को दफा ३ को कसुर अपराध गरेको देखिँदा निज छागुर पासी समेतलाई जनही रु. ७७८४।८० जरिवाना र सो बमोजिमको विगो दिलाई भराउने ठहर्छ, भन्ने समेत व्यहोराको सुरु जिल्ला प्रशासन कार्यालय, कपिलवस्तुको मिति २०६७१५ को फैसला ।

टेलिफोन तार आवश्यक वस्तुमा पर्ने कुरा सोही ऐनको दफा २ ले परिभाषित गरेको प्रतिवादीहरू मौकामा आरोपित कसुरमा सावित भई बयान गरेको एवं पूर्वयोजना अनुरूप चोरी गरेको भनी बयान गरेको पाइन्छ । बरामदी मुचुल्काबाट समेत चोरीको कसुर पुष्टि भइरहेको साथै चोरीको वारदात स्वीकार गरी अन्य

प्रतिवादीहरूलाई सजाय भए पनि रामनरेश पासी, वनवारी पासी, गुरुप्रसाद वि.क. एवं अनजुम जमाल मुसलमानलाई सफाई दिने गरी भएको फैसला मिलेको छैन ।

त्यसैगरी अभियोग दाबीभन्दा कम बिगो कायम गर्दा अ.वं. १८५ नं. बमोजिम आधार र कारण खोल्नुपर्नेमा सो गरिएको छैन । प्रतिवादीहरूलाई थप सजाय समेत नगरी भएको फैसला अ.वं. १९२ नं. समेतको त्रुटि हुन गएको छ । तसर्थ सुरु फैसला उल्टी गरी अभियोग दाबी बमोजिम बिगो कायम गरी सबै प्रतिवादीहरूलाई सोही बमोजिम सजाय गरी पाऊँ भन्ने वादी नेपाल सरकारको तर्फबाट यस अदालतमा पर्न आएको पुनरावेदन जिक्तिर ।

यसमा तारेख गुजारी बसेका प्रतिवादीहरू रामनिवास पासी र परसराम पासीसमेतलाई जनही रु. ७७८४८० जरिवाना हुने ठहर्‍याई जिल्ला प्रशासन कार्यालय कपिलवस्तुबाट मिति २०६७।१।५ मा फैसला भएको देखियो । निज रामनिवास पासी र परसराम पासीलाई पुनरावेदनको म्याद दिइएको मिसिलबाट देखिएन । निज प्रतिवादीहरूको नाममा पुनरावेदन म्याद जारी भई तामेल भई आएको भए सो तामेली पुनरावेदन म्याद मिसिल सामेल राखी र निजहरूको नाममा पुनरावेदन म्याद जारी नभएको भए अक्विलम्ब निजहरूको नाममा पुनरावेदन म्याद जारी गरी रीतपूर्वक तामेल गराई मिसिल सामेल गरी पठाइदिनु भनी सुरु मिसिल जिल्ला प्रशासन कार्यालयमा फिर्ता पठाई तामेली पुनरावेदन म्याद सहित मिसिल प्राप्त भएपछि नियमानुसार गरी पेस गर्नु भन्ने मिति २०६८।१।१९ को आदेश ।

यसमा केही प्रतिवादीलाई सफाई दिने गरी र बिगो सम्बन्धमा कुन प्रतिवादीबाट कति भराउने भन्नेतर्फ विवेचना नगरी भएको जिल्ला प्रशासन कार्यालय, कपिलवस्तुको मिति २०६७।१।५ को फैसला समग्र प्रमाण मूल्यांकनका रोहमा फरक पर्न सक्ने देखिँदा अ.वं. २०२ नं. तथा पुनरावेदन अदालत नियमावली २०४८ को नियम ४७ बमोजिम छलफलका लागि प्रत्यर्थी भिक्काई आए वा म्याद नाघेपछि नियमानुसार गरी पेस गर्नु भन्ने मिति २०६८।१।२।१३ को यस अदालतको आदेश ।

यसै लगाउको स.फौ.पु.नं. ०२१९ को टेलिफोन तार चोरी मुद्दा साथै रहेको पाइयो ।

यस अदालतबाट जारी भएको सूचना म्यादमा प्रत्यर्थीहरू हाजिर भएको पाइएन ।

अदालतको ठहर

नियम बमोजिम आजको दैनिक मुद्दा पेसी सूचीमा चढी इजलास समक्ष पेस हुन आएको प्रस्तुत मुद्दामा पुनरावेदकरवादी नेपाल सरकारको तर्फबाट उपस्थित विद्वान् उपन्यायाधिवक्ता श्री यदुनाथ शर्माले जडान गरिएको टेलिफोनको तार काटेर चोरी गर्नु आवश्यक पदार्थ संरक्षण ऐन, २०१२ अन्तर्गतको कसुर हो । यो कसुरमा प्रचलित ऐन बमोजिम हुने सजायमा थप सजाय गर्ने व्यवस्था सोही आवश्यक पदार्थ संरक्षण ऐनमा गरिएको छ । प्रतिवादीहरू कसुरमा सावित रहेको र चोरीको तार बरामद भएको अवस्था छ । यस्तोमा सबै प्रतिवादीहरूलाई अभियोग दाबी बमोजिम सजाय गर्नुपर्नेमा केही प्रतिवादीहरूलाई मनोगत किसिमबाट कम जरिवाना गरिएको र केही प्रतिवादीलाई अभियोग दाबीबाट सफाई दिने गरेको कपिलवस्तु जिल्ला प्रशासन कार्यालयका प्रमुख जिल्ला अधिकारीले गरेको फैसला नमिलेको हुँदा बदर गरी प्रतिवादीहरूलाई अभियोग दाबी बमोजिम सजाय हुनुपर्दछ भनी गर्नुभएको बहस सुनियो ।

यसमा जडान गरिएको टेलिफोनको तार काटेर चोरी गरेको अभियोगमा आवश्यक पदार्थ संरक्षण ऐन, २०१२ अन्तर्गत कसुर कायम गरी सोही ऐनले व्यवस्था गरेको मुद्दा हेर्ने अधिकारी प्रमुख जिल्ला अधिकारी समक्ष मुद्दा

दायर भएको देखिन आयो । आवश्यक पदार्थ संरक्षण ऐन, २०१२ को दफा २ को खण्ड (क) मा टेलिफोन सेवालार्ई आवश्यक सेवाअन्तर्गत राखी सो सेवासँग सम्बन्धित तारलगायतका उपकरणलार्ई आवश्यक पदार्थ मानेको देखिन्छ । टेलिफोन सेवासँग सम्बन्धित तारलगायतका अन्य उपकरण चोरी गर्ने बिगार्नेलगायतका कानुनविपरीतका कार्य गरी कसुर गरेमा त्यस्तो कसुरसम्बन्धी मुद्दा हेर्ने अधिकार प्रमुख जिल्ला अधिकारीलार्ई हुने व्यवस्था सोही ऐनको दफा ९ मा भएको पाइन्छ । त्यसैगरी दूरसञ्चारसँग सम्बन्धित विविध विषयलार्ई सम्बोधन गर्ने गरी २०५३ सालमा दूरसञ्चार ऐन बनेर लागू भएको देखिन्छ । दूरसञ्चार ऐन, २०५३ मा दूरसञ्चारसँग सम्बन्धित दूरसञ्चारलार्ई दूरसञ्चार प्रणाली वा सोसँग सम्बन्धित अन्य कुनै संरचना वा उपकरणमा प्रतिकूल असर पर्ने गरी कुनै काम गरेमा बिगारेमा वा कुनै किसिमले हानि नोक्सानी पुऱ्याएमा सोही ऐनको दफा ४७ को उपदफा (५) बमोजिमको कसुर कायम गरी त्यस्तो कसुरलार्ई सरकारी मुद्दा सम्बन्धी ऐन, २०४९ को अनुसूची १ मा समावेश गरेको देखिन आयो । यस प्रकारका मुद्दालाई सुरु कारबाही र किनारा गर्ने अधिकारका सम्बन्धमा उक्त ऐनमा स्पष्ट व्यवस्था गरिएको नहुँदा न्याय प्रशासन ऐन, २०४८ को दफा ७ बमोजिम त्यस्तो मुद्दा हेर्ने अधिकार जिल्ला अदालतमा निहित रहेको पाइन्छ ।

यसरी एकै प्रकृतिको कसुरलार्ई दुई भिन्दाभिन्दै ऐनमा समावेश गरिएको र कसुरको अनुसन्धान तहकिकात गर्ने प्रक्रिया, सजाय एवम् मुद्दा हेर्ने अधिकार समेत फरक फरक रहेको अवस्थामा कुनचाहिँ ऐन प्रयोग हुने हो भन्ने कुराको निरोपण हुनुपर्ने देखिन आयो । आवश्यक पदार्थ संरक्षण ऐन, २०१२ ले विभिन्न प्रकारका वस्तुलार्ई आवश्यक पदार्थको परिभाषाभित्र राखी त्यस्ता आवश्यक पदार्थको उचित संरक्षणको साथै आपूर्ति सहज रूपमा हुन सकोस् र त्यसमा केही कतैबाट कुनै प्रकारको बाधा, व्यवधान आएमा छिटो छरितो किसिमबाट त्यस्ता बाधा, व्यवधान हटाउने कार्य हुन सकोस् र त्यस्ता कार्यमा संलग्न व्यक्तिहरूलार्ई पनि सोही अनुरूप सजाय गर्न सकियोस् भन्ने उद्देश्य राखेको देखिन्छ । यता दूरसञ्चार सञ्चार ऐन, २०५३ ले दूरसञ्चार सम्बन्धी विविध व्यवस्थालार्ई समेटेको र त्यसको प्राविधिक पक्षलार्ई समेत विचार गरी केही कसुरको मुद्दा हेर्ने अधिकार दूरसञ्चार प्राधिकरणलार्ई र केहीमा जिल्ला अदालतले प्रदान गरेको देखिन्छ ।

यसबाट दूरसञ्चार ऐन, २०५३ आवश्यक पदार्थ संरक्षण ऐन, २०१२ को तुलनामा विशेष प्रकृतिको ऐन भएको कुरा स्पष्ट छ । विशेष कानूनमा विशेष कार्यविधि र सजायको व्यवस्था गरिएकोमा सोही बमोजिम हुने भन्ने कुरा एउटा स्वीकृत मान्यताको रूपमा स्थापित विषय हो । त्यसैगरी अधिल्लो र पछिल्लो ऐनको व्यवस्थाहरू परस्पर असङ्गत भएमा पछि बनेको ऐनको व्यवस्था मान्य हुन्छ भन्ने कुरा पनि स्थापित मान्यता हो । *Lex posterior derogat legi priori* भन्ने कानुनी उक्ति पनि यसैसँग सम्बन्धित छ । ओमकारप्रसाद विरूद्ध वागमती अञ्चलाधीश कार्यालय भएको मुद्दामा (ने.का.प. २०२८, नि.नं. ६०६ पृष्ठ ३७७) “अधिल्लो र पछिल्लो ऐनका व्यवस्थाहरू परस्पर असङ्गत हुन गएमा सो असङ्गत भएको हुनेसम्मको अधिल्लो ऐनको व्यवस्थालार्ई विधिकर्ताले समाप्त गर्न खोजेको र पछिल्लो ऐनको व्यवस्था कायम रहेको सम्भन्नुपर्छ” भन्ने सिद्धान्त प्रतिपादन भएको पाइन्छ । यी कानुनी मान्यता र सिद्धान्तलार्ई दृष्टिगत गर्दा टेलिफोनको तार चोरी सम्बन्धी कसुरलार्ई आवश्यक पदार्थ संरक्षण ऐन, २०१२ अन्तर्गतको कसुर मानी मुद्दा चलाएको र सजाय गरेको कार्य कानूनसम्मत देखिन आएन । यसरी मुद्दा चलाउँदा र सजाय गर्दा जुन ऐनको प्रयोग गर्नुपर्ने हो सो ऐन प्रयोग नगरी प्रयोग हुन नसक्ने ऐनको प्रयोग गरी सोही आधारबाट जिल्ला प्रशासन कार्यालयमा मुद्दा दायर गरी त्यस निकायबाट फैसला भएको देखिँदा त्यस्तो अधिकार क्षेत्रविहीन निकायबाट गरिएको फैसलाका सम्बन्धमा थप विवेचना गरिरहनु परेन ।

तसर्थ, प्रस्तुत मुद्दा दूरसञ्चार ऐन, २०५३ को दफा ४७ को उपदफा (५) संग सम्बन्धित कसुर देखिएको हुँदा सोही ऐन बमोजिम मुद्दा चलाउनुपर्नेमा सो बमोजिम नगरी मुद्दा चलाइएको र प्रमुख जिल्ला अधिकारीले मुद्दा हेरेको देखिँदा क्षेत्राधिकार सम्बन्धी त्रुटि देखिएकोले जिल्ला प्रशासन कार्यालय कपिलवस्तुका प्रमुख जिल्ला अधिकारीले मिति २०६७।९।५ मा गरेको निर्णय मिलेको नदेखिँदा उल्टी भई अभियोग दाबी खारेज हुने ठहर्छ । सो ठहर्नाले अरूमा तपसिल बमोजिम गर्नु ।

तपसिल

माथि इन्साफ खण्डमा लेखिए बमोजिम सुरु इन्साफ खारेज हुने ठहरेकाले प्रतिवादीहरू भिङ्गुर पासी समेतलाई जनही रु. ७७८४।८० जरिवाना गर्ने र सो बराबरको बिगो भराउने गरेको सुरुको लगत कायम नरहने व्यहोरा सुरु जिल्ला प्रशासन कार्यालय कपिलवस्तुमा लेखी पठाउनु१

यो इन्साफमा चित्त नबुझे ७० दिनभित्र सर्वोच्च अदालतमा पुनरावेदन गर्नु भनी पुनरावेदन सरकारी वकिल कार्यालय, बुटवललाई फैसलाको जानकारी सहित पुनरावेदनको म्याद दिनु२

प्रस्तुत मुद्दाको दायरी लगत कट्टा गरी मिसिल नियमानुसार गरी बुझाइदिनु३

.....
बाबुराम रेग्मी
न्यायाधीश

उक्त रायमा म सहमत छु ।

.....
ईश्वरप्रसाद खतिवडा
न्यायाधीश

इजलास अधिकृत :- मोहनबहादुर अधिकारी
कम्प्युटर गर्ने :- टा.ख.सुचिता ।
इजलास नं.३

इति संवत् २०६९ साल जेठ २३ गते रोज ३ मा शुभम्.....।

श्री पुनरावेदन अदालत बुटवल

संयुक्त इजलास

माननीय न्यायाधीश श्री ईश्वरप्रसाद खतिवडा

माननीय न्यायाधीश श्री बाबुराम रेग्मी

फैसला

मुद्दा नं. ०६९-DP-०२२०, नि. नं. २८४

मुद्दा :- हक कायम दर्ता ।

भानुभक्तको छोरा जिल्ला पर्वत, देवपुर गा.वि.स. वडा नं. ७ घर भै हाल जिल्ला रुपन्देही देवदह गा.वि.स. वडा नं. ३ खैरेनी बस्ने देवलाल जैसीको हकमा अनुमति लिई निजको एकाघरको पत्नी दिलकुमारी जैसी.....१

पुनरावेदक वादी

विरुद्ध

निमप्रसादको छोरा जिल्ला रुपन्देही, बुटवल नगरपालिका वडा नं. १२ कालिकानगर बस्ने देवेन्द्रप्रसाद ध्वजु

प्रत्यर्थी प्रतिवादी

शुरु फैसला गर्ने न्यायाधीश :- श्री बालेन्द्र रुपाखेती, रुपन्देही जिल्ला अदालत

फैसला मिति : २०६८/१२/३

न्याय प्रशासन ऐन, २०४८ को दफा ८-१) अनुसार यस अदालतको क्षेत्राधिकारभित्रको भई दायर हुन आएको पुनरावेदनपत्र सहित प्रस्तुत मुद्दाको संक्षिप्त तथ्य एवम् ठहर यस प्रकार छ :-

मेरा बाबु भानुभक्त जैसीले २०१८ सालदेखि मधेस तराईको रुपन्देही जिल्ला, तप्पा हाटी मौजा कालिकानगर जंगल फाडी वि. ०-५-० जग्गा आवाद कमोद गरेर सो जग्गाको आकडा फाराम भरी लुम्बिनी डिभिजन भरई रेन्ज जोगीकुटी विटमा मिति २०२६/१०/११ का दिन जग्गाको मूल्य रु. २५१- तथा मालपोत रु. ३४१- समेत नगद बुझाई रसिद प्राप्त गर्नुभएकोमा सभै नापी हुँदा उक्त जग्गा जिल्ला रुपन्देही बुटवल खस्यौली न.पं. वडा नं. ९ (ख) कि.नं. १९५ वि. ०-७-१० कायम भै नापी नक्सा भएको थियो । नापीबाट जग्गाको क्षेत्रफल घटेमा जग्गावालाकै घटने र बढेमा पनि जग्गावालाकै बढ्ने हुँदा उक्त कित्ताको पूरै जग्गा मेरा बाबु भानुभक्त जैसीको हक भोगमा रहेको स्पष्ट छ । उक्त कि.नं. १९५ फोड गरी बाटोमा गएको जग्गा कटाई कायम भएको पश्चिमतर्फको कि.नं. २६० को ०-५-० जग्गा मेरा बाबु भानुभक्त जैसीका नामबाट जग्गा धनी दर्ता पुर्जा प्राप्त भए पनि पूर्वतर्फको कि.नं. २६१ वि. ०-१-१५ जग्गा बाँकी बचेको छ । सो जग्गा बाबु जीवित हुँदासम्म बाबुले समेत तथा बाबुको मृत्युपछि म फिरादीले भोग चलन गर्दै आएको र दर्ता गराउन मालपोत कार्यालय रुपन्देहीमा कारवाही चलाएकोमा विपक्षी देवेन्द्रप्रसाद ध्वजुले सो जग्गा आमा सीताकुमारीले राजीनामा खरिद गरी लिएको अंशबन्डाबाट आफ्नो भागमा परेको भन्दै निवेदन दिएर तेरो मेरो विवाद सिर्जना गर्नुभएको कारण उक्त कि.नं. २६१ को जग्गा कसका नाममा दर्ता हुनु पर्ने हो अदालतबाट हक कायम गराई ल्याएका

बखत सोही बमोजिम कार्यान्वयन गर्ने भनी दुवै पक्षलाई सुनाउने गरी मिति २०६४/३/६ का दिन मालपोत कार्यालय रुपन्देहीबाट टिप्पणी र आदेश भएको कुरा मिति २०६७/१/२६ गते नक्कल लिएपछि यकिन थाहा जानकारी भएको हुँदा र मिति २०६७/२/८ गते प्रतिवादीले सो जग्गामा समेत जबरजस्ती कब्जा खिचोला गरेको हुँदा उक्त बुटवल न.पा. वडा नं. ९ ख कि.नं. २६१ ज.वि.०-१-१५ जग्गामा मेरो हक कायम गरी मेरो नाउमा दर्ता नामसारी गरी कब्जा खिचोला मेटाई चलन समेत चलाई पाऊँ भन्ने समेत व्यहोराको फिराद दावी ।

फिरादीका बाबु भानुभक्त जैसीले ज.वि. ०-५-० जग्गाको मात्र आँकडा निस्सा प्राप्त गरी निजको सो जग्गा स्वाभाविक चरणबाट मेरो आमा सीता कुमारीमा हक हस्तान्तरण भई निज भानुभक्तको हक टुटेको हो । सो बाहेकका अन्य दाबीको जग्गा विपक्षीले प्राप्त गर्ने भन्ने प्रश्नै हुँदैन । त्यसमा पनि भानुभक्तले नै तत्कालीन जिल्ला कार्यालय भूमि प्रशासन शाखा भैरहवामा मिति २०३३/९/१० गते निवेदन दिई ०-५-० जग्गा मात्र आफ्नो नाम दर्तामा कायम गर्न सनाखत मञ्जुरी जनाई अन्य जग्गाको हक दावी छाडेको कागज सोही अड्डाको रोहवरमा भए गरेको र भानुभक्त जैसीले ०-५-० जग्गा मात्र आवाद गरेको भन्ने २०२६/१०/११ को भरई रेन्जको रसिदबाट साबित भएकाले सोभन्दा बढी जग्गा नभएको स्थिति छ । दाबीमा जग्गा बढ्ने घट्ने कुराको जिम्मेवार आफू हुने व्यहोरालाई अगाडि साँदै साविक कि.नं. १९५ को ०-७-१० जग्गा भए पनि नापी शाखा रुपन्देहीको मिति २०६२/६/१६ को प्लट उतारबाट सो कि.नं. १९५ को ज.वि. ०-६-१५ रहेको कुरालाई अन्यथा भन्न गर्न नसकेबाटै सफा नियत र प्रमाणका आधारमा प्रवेश नभएको प्रस्टै छ । कि.नं. १९५ को कित्ताकाटमा सहमति जनाई कायमी कि.नं. २६० को ०-५-० मा चित्त बुझाई अन्य जग्गाको दावी छाडी आएका विपक्षीका बाबुले कि.नं. २६० मात्र आफ्नो हक भोगको रहँदाका बखत घटबढको कुरा उठन सक्छ । कि.नं. २६० को मात्र हक ग्रहण गर्ने र सोको हक हस्तान्तरण गरिसकेपछि कुनै तवरबाट पनि सरोकार नराख्ने कुरामा आफ्नो बाबुको हक स्रोतको प्रचलनको प्रश्न राख्ने बाबुकै नाम दर्तामा नभएको बाबुले त्यागी सकेको विषय र कारवाहीलाई विपक्षीले अन्यथा भन्न पाउने होइन । विपक्षीले २०३३/९/१३ को निर्णयबाट जे जति जग्गा प्राप्त गरेको हो सो बाहेकको जग्गामा विपक्षीको हक स्थापित हुन सक्दैन । तसर्थ विपक्षीले मालपोत कार्यालयबाट तोकिएको तारेख गुजारी बसी २०६४/३/६ को निर्णयलाई तत्काल कुनै प्रकृत्यामा नलगी चित्त बुझाई बसेकोमा हाल २०६७/१/२६ मा नक्कल लिई थाहा पाएको भन्ने कुरा भ्रामक छ निर्णयका मितिले ऐनका म्यादाभित्र दाबी नलिएको हुँदा फिराद खारेज गरी भुठा वादी दाबीबाट फुर्सद पाऊँ भन्ने समेत व्यहोराको प्रतिउत्तर पत्र ।

वादीका साक्षी अग्निधर न्यौपाने र प्रतिवादीका साक्षी रामचन्द्र क्षेत्रीले गरेको बकपत्र मिसिल सामेल रहेको ।

मालपोत कार्यालयको आँकडा जग्गा दर्ता निर्णय सम्बन्धी प्रमाण मिसिल र भूमिसुधार कार्यालयको आँकडा जग्गा दर्ता सम्बन्धी प्रमाण मिसिल साथै पेस भएको ।

कि.नं. १९५ मध्येको बाँकी कि.नं.२६१ को ०-१-१५ जग्गा दर्ता गर्न भनी भानुभक्त जैसीका छोरा देवलाल जैसीको तर्फबाट मिति २०५९/१२/६ मा मालपोत कार्यालय समक्ष निवेदन परी कारवाही उठान गरेको देखियो । सोको कारवाही हुँदै जाँदा हक कायम गरी ल्याउन भनी मालपोत कार्यालयबाट मिति २०६४/३/६ मा निर्णय भएको समेत देखियो । उक्त निर्णय हनुअघि नै २०६३/१२/१९ मा नै निवेदक देवलाल जैसीको तर्फबाट तारेख गुजारी बसेकोमा उक्त २०६४/३/६ मा भएको निर्णयको नक्कल मिति २०६७/१/२६ मा सारी थाहा पाएको भनी हदम्यादा कायम गरी दर्ता नै हुन बाँकी जग्गाको खिचोला भएको भन्ने समेत विषयमा प्रस्तुत फिराद दायर गर्न आएको देखिँदा प्रस्तुत फिराद दाबीको विषय तथा दाबीको प्रक्रिया समेतलाई स्वीकार गर्न

मिल्ने देखिएन । अतः कि.नं. १९५ फोड भई बाँकी रहेको कि.नं. २६१ को जग्गामा वादीको हक भोग रहेको भन्न मिल्ने देखिएन । उक्त कि.नं. २६१ बाँकी जनाई राख्ने भनी निर्णय भएको देखिएकोमा हालको अवस्थामा सो बाँकी जग्गाको सम्बन्धमा के कस्तो कारवाही भएको भन्ने प्राप्त प्रमाण मिसिलबाट देखिन सकेको छैन । प्रस्तुत दाबीको आधारमा त्यसतर्फ विचार गरी रहन पर्ने समेत देखिएन । उक्त कि.नं. २६१ आफ्नो हक भोगको जग्गा हो भन्ने वादी दाबी आधारहिन रहेको देखिन आएकोले ०-५-० भन्दा वढीको क्षेत्रफलमा वादीको हक पुग्न नसक्ने देखिएबाट वादी दाबीको जग्गामा खिचोला भएको भन्ने आधार देखाई २०६४/३/६ मा मालपोत कार्यालय रुपन्देहीबाट भएको निर्णयको आधारमा हक कायम गरी पाऊँ भन्ने प्रस्तुत फिराद दाबी पुग्न सक्दैन भन्ने समेत व्यहोराको सुरु रुपन्देही जिल्ला अदालतको मिति २०६८/१२/१३ को फैसला ।

उक्त फैसलामा चित्त बुझेन । साविकमा बाबु भानुभक्तले लुम्बिनी डिभिजन भरई रेन्ज जोगीकुटी विटबाट मूल्य तथा मालपोत बुझाई ०-५-० जग्गा भोगचलन गरी आएकोमा सर्भे नापीमा ०-७-१० कायम भई बढी भए पनि उक्त जग्गा भोग गर्दै आएको, सोही जग्गामध्ये ०-५-० बिक्री गरे पनि बाँकी कि.नं. २६१ ज.वि.०-१-१५ फिल्डबुकमा देखिएको छ । भूमि प्रशासन कार्यालयको निर्णय भानुभक्तले स्वीकार गरी बसेको भनी भएको फैसलाबाट मर्का पर्न गएको छ । भोगाधिकारबाट नै सम्पत्तिको स्वामी हुने हुन्छ । उक्त जग्गा दर्ता गर्न मालपोत कार्यालयमा जाँदा अदालतबाट हक कायम गरी ल्याउनु भनी निर्णय गरेको आधारमा दाबी परेको हो । विपक्षीले कि.नं. २६० को आधारमा कि.नं.२६१ मा दाबी गर्न पाउने होइन । उक्त जग्गा २०३३ सालको निर्णयबाट बाँकी राख्ने भनिएको जग्गामा निजले दाबी गर्न पाउने होइन । यस स्थितिमा सुरु फैसला अ.वं.१८४(क), १८५ तथा प्रमाण ऐन, २०३१ को दफा ३ र ५४ समेतको विपरीत हुँदा उल्टी गरी पाऊँ भन्ने समेत व्यहोराको वादी देवलाल जैसीको पुनरावेदन जिकिर ।

अदालतको ठहर

नियम बमोजिम आजको दैनिक मुद्दा पेसी सूचीमा चढी इजलास समक्ष पेस हुन आएको प्रस्तुत मुद्दामा पुनरावेदनपत्र सहितको मिसिल अध्ययन गरी पुनरावेदक/वादीका तर्फबाट रहनुभएका विद्वान् अधिवक्ता श्री फणिन्द्रराज पोखरेलले मेरो पक्षका बाबु भानुभक्त जैसीले आवाद कर्मोद गरेको जग्गा सर्भे नापी हुँदा कि.नं.१९५ कायम भई उक्त जग्गाको क्षेत्रफल ०-७-१० भएकोमा विवाद छैन । उक्त कि.नं.१९५ बाट कित्ता फोड भई कि.नं.२६० र कि.नं.२६१ कायम भएको हो । कि.नं.२६० को जग्गा मात्र पक्षका बाबुको नाममा दर्ता भई उक्त जग्गा विपक्षीकी आमा सीता कुमारीलाई बिक्री गरी कि.नं.२६१ दर्ता हुन बाँकी रहेको जग्गा हो । मालपोत कार्यालयले हक बेहकमा अदालतमा जानू भनी सुनाएकोमा विपक्षी अदालतमा नआई मेरो पक्षमात्र कानूनका म्यादभित्र अदालत प्रवेश गरेको हुँदा उक्त कि.नं.२६१ को जग्गा वादी दाबी बमोजिम मेरो पक्षको नाममा हक कायम गराई दिनुपर्नेमा वादी दाबी पुग्न नसक्ने ठहर्‍याएको सुरु जिल्ला अदालतको फैसला नमिलेको हुँदा प्रत्यर्थी भिकार्ई वादी दाबी बमोजिम हक कायम होस् भनी गर्नुभएको बहस सुनियो ।

यसमा मूलतः वादी दाबी पुग्न नसक्ने ठहर गरी सुरु रुपन्देही जिल्ला अदालतबाट भएको फैसला मिलेको छ वा छैन र वादीको पुनरावेदन जिकिर पुग्न सक्छ वा सक्तैन भन्ने विषयमा नै निर्णय दिनुपर्ने देखियो ।

निर्णयतर्फ विचार गर्दा, बाबु भानुभक्त जैसीले जंगल फाँडी २०१८ सालदेखि आमोद कर्मोद गरी तिरो बुझाई आएको ०-५-० जग्गा नापी हुँदाका बखत कि.नं.१९५ मा ०-७-१० क्षेत्रफल कायम भएको । उक्त कि.नं.१९५ कित्ता फोड भई कि.नं.२६० र कि.नं.२६१ भएकोमा कि.नं.२६०, ०-५-० जग्गाको दर्तापुर्जा प्राप्त भई बाँकी रहन गएको कि.नं. २६१ को ०-१-१५ जग्गा पनि भोग चलन गरिआएकोमा दर्तातर्फ कारवाही चलाउँदा विपक्षी देवेन्द्रप्रसाद ध्वजुले उक्त जग्गा आमा सीता कुमारी ध्वजुले राजीनामा गरिलिएको र आफ्नो भागमा

अंशबाट प्राप्त भएको भनी निवेदन दिएर तेरो मेरोमा विवाद सिर्जना गरेको कारण अदालतबाट हक कायम गराई ल्याउनु भनी मालपोत कार्यालय, रुपन्देहीबाट सुनाएको आधारमा प्रस्तुत फिरादपत्र परेको देखिन्छ । फिरादीका बाबुले आफूले कमाएको ०-५-० जग्गा कि.नं.२६० बाट आफ्नो नाममा दर्ता गरी उक्त जग्गा बिक्री गरिसकेको अवस्थामा बाँकी रहन गएको कि.नं.२६१ को ०-१-१५ जग्गामा दाबी गर्न मिल्दैन भनी प्रतिउत्तरपत्र परेकोमा हक कायम गरिपाऊँ भन्ने फिराद दाबी पुन नसक्ने ठहर्‍याई सुरु रुपन्देही जिल्ला अदालतबाट फैसला भए उपर वादीको पुनरावेदन पर्न आएको देखियो ।

फिरादीका बाबु भानुभक्त जैसीले भोग चलनको आँकडामा प्राप्त गरेको जग्गाको क्षेत्रफल ०-५-० रहेको भन्ने कुरामा विवाद देखिएन । नापी हुँदाका वखत उक्त जग्गा बटवल खस्यौली न.पा. वडा नं.९(ख) कि.नं.१९५ भई जग्गाको क्षेत्रफल ०-७-१० कायम भएकोमा आफूले आवाद कमोद गरेको जग्गा ०-५-० भएको र तिरो तिरेको रसिद समेत ०-५-० जग्गाको भएको हुँदा कि.नं.१९५ बाट ०-५-० क्षेत्रफलको जग्गा मात्र आफ्नो नाममा दर्ता गर्न र बाँकी जग्गा छाडिदिन मञ्जुर गरेको कारणबाट कि.नं.१९५ लाई कित्ता फोड गरी कि.नं. २६० भानुभक्त जैसीका नाममा दर्ता भएको र कि.नं.२६१ मा ०-१-१५ जग्गा बाँकी जनिएर रहेको देखियो । फिरादीका बाबु भानुभक्त जैसीले आवाद कमोद गरेको ०-५-० क्षेत्रफल जग्गा कि.नं.२६० बाट आफ्नो नाममा दर्ता गराई भोग चलन र बिक्री समेत गरी साविक कि.नं.१९५ को बाँकी जग्गा अर्थात् कि.नं.२६१ को ०-१-१५ जग्गा स्वेच्छाले छाडिदिएको अवस्था हुँदा भानुभक्त जैसीको कमोद र तिरोभन्दा बाहिरको उक्त जग्गामा यी फिरादीको हक भोग कायम रहेको मान्न मिल्ने देखिएन । हाल फिरादीको बसोबास उक्त जग्गामा नभएको भन्ने कुरा फिरादी आफैले पनि स्वीकार गरेको अवस्था छ । यसरी उक्त कि.नं.२६१ को जग्गामा फिरादीको हक भोग कायम नभएपछि सो जग्गामा अरू कसैको हक भोग सिर्जना हुन सक्ने पनि देखिएन । तसर्थ, उक्त जग्गा स्वतः सरकारी जग्गामा परिणत हुन पुगेको देखिन्छ । यसरी सरकारी जग्गामा परिणत हुन पुगेको कि.नं. २६१ को जग्गा फिरादीको हक कायम गर्न मिल्ने देखिएन ।

फिरादी देवलाल जैसीले आफ्नो फिरादपत्रमा विपक्षी देवेन्द्रप्रसाद ध्वजुले उक्त कि.नं. २६१ को जग्गा आमा सीता कुमारीले राजीनामाबाट खरिद गरिलिएको र अंश बन्डाबाट आफ्नो भागमा परेको भन्दै मालपोत कार्यालयमा दर्ताका लागि निवेदन दिएका र जग्गा जबरजस्तीसँग कब्जा खिचोला गरेको भन्ने व्यहोरा उल्लेख गरेकोमा प्रतिवादी देवेन्द्रप्रसाद ध्वजुले उक्त जग्गा आफ्नो हकभोगको हो भन्ने कुरा केही उल्लेख नगरी फिरादीका बाबु भानुभक्त जैसीले कि.नं.२६० को जग्गा जोत भोग गरी प्राप्त गरेका र सो जग्गा बिक्री गरिसकेको हुँदा कि.नं.२६१ को जग्गामा वादीको कुनै हक नरहेको भनी प्रतिउत्तर फिराएको देखिन आयो । फिरादीका बाबुसँग कि.नं.२६० को जग्गा खरिद गरिलिएका र फिरादीको कि.नं.२६१ को जग्गामा हक स्थापित हुन सक्तैन भनी प्रतिउत्तर दिएका प्रतिवादी देवेन्द्रप्रसाद ध्वजुको उक्त कि.नं. २६१ को जग्गामा हक स्थापित हुन सक्ने देखिएन । मालपोत कार्यालयबाट हक बेहक छुट्याई ल्याउन यी प्रतिवादी देवेन्द्रप्रसाद ध्वजुलाई समेत जानकारी गराएको निज प्रतिवादी आफ्नो हक कायम गराउनका लागि अदालत प्रवेश नै नगरेको अवस्थामा उक्त कि.नं.२६१ को जग्गामा फिरादी देवलाल जैसीको हक कायम गरी कब्जा खिचोला मेटाई पाऊँ भन्ने दाबी नपुग्दैंमा उक्त जग्गामा प्रतिवादीको हक कायम हुन सक्ने पनि हुँदैन ।

यसरी माथि उल्लिखित कि.नं. २६१ को ०-१-१५ जग्गामा फिरादी देवलाल जैसीको हक कायम हुन नसकी सरकारी जग्गामा परिणत भएको परिप्रेक्षमा यस्तो सरकारी जग्गा कतैबाट अतिक्रमण हुन नदिई सार्वजनिक प्रयोजनका लागि उपयोग हुनुपर्दछ र यसबाट सहरको वातावरण स्वच्छ राख्नमा सानो भए पनि सहयोग पुग्दछ भन्ने विषयमा यो इजलासको ध्यान आकर्षण भएको छ । मालपोत ऐन, २०३४ को दफा २४ को उपदफा (१)

मा सरकारी वा सार्वजनिक जग्गा व्यक्ति विशेषका नाउँमा दर्ता वा आवाद गर्न वा गराउन हुँदैन भन्ने कानुनी व्यवस्था भएको र सोही दफाको उपदफा (३) मा सरकारी जग्गा र सार्वजनिक जग्गा सम्बन्धित मालपोत कार्यालयले दर्ता गरी तोकिए बमोजिमको अभिलेख अद्यावधिक राख्नुपर्नेछ, भन्ने व्यवस्था भएको परिप्रेक्ष्यमा उक्त कि.नं.२६१ को जग्गा बचाएर राख्नका लागि मालपोत कार्यालय, रुपन्देहीको अहम् भूमिका रहन्छ। सर्भे नापीको नक्सामा अद्यावधिक गरी यस्ता जग्गाको अभिलेख चुस्त दुरुस्त राख्नमा नापी कार्यालयको पनि त्यत्तिकै भूमिका रहन्छ। त्यसैगरी, स्थानीय प्रशासन ऐन, २०२८ को दफा ९ को उपदफा (६क) मा सरकारी जग्गा वा सरकारी जग्गामा आफ्नो हक कायम नभई कसैले घर बनाउन हुँदैन। कसैले त्यस्तो जग्गामा घर बनाएमा वा बनाउन प्रयत्न गरेमा प्रमुख जिल्ला अधिकारीले त्यस्तो व्यक्तिलाई घर बनाउन रोक्का गर्ने आदेश दिन सक्ने छ, भन्दै त्यस्तो आदेश नमान्नेलाई कारवाही गर्न सक्ने अधिकार प्रमुख जिल्ला अधिकारीलाई प्रदान गरेको हुँदा उक्त कि.नं.२६१ को जग्गामा कुनै किसिमको निर्माण कार्य हुनबाट रोक्ने जिम्मेवारी रुपन्देही जिल्लाका प्रमुख जिल्ला अधिकारीमा रहेको छ, भन्ने कुराको बोध हुन जरुरी देखिएको छ।

स्थानीय स्वायत्त शासन ऐन, २०५५ ले नगरपालिकालाई आफ्नो क्षेत्रभित्रको सरकारी र सार्वजनिक जग्गाको रेख देख, संरक्षण र व्यवस्थापन गर्ने जिम्मेवारी सुम्पेको छ। यसका अतिरिक्त नगरलाई हराभरा, स्वच्छ र सुन्दर राख्नमा नगरपालिकाको गहन जिम्मेवारी रहेको हुन्छ। त्यसैले यस प्रकारका सरकारी र सार्वजनिक जग्गा अतिक्रमण हुन नदिई यथारूपमा बचाइराख्नका लागि नगरपालिकाले समन्वयकारी भूमिका निर्वाह गर्नुपर्ने देखिन्छ। त्यसैले, माथि उल्लिखित पृष्ठभूमिमा वादीको फिरादपत्र दाबी पुग्न नसक्ने ठहर गरेको सुरु रुपन्देही जिल्ला अदालतको मिति २०६८।१२।१३ को फैसला मनासिव हुँदा सदर हुने ठहर्छ। वादी देवलाल जैसीको पुनरावेदन जिकिर पुग्न सक्दैन।

साथै, उल्लिखित कि.नं. २६१ को ०-१-१५ जग्गा कोही कसैको निजी सम्पत्ति हो भन्ने देखिन नआएको, उक्त जग्गा सार्वजनिक सम्पत्ति कायम हुने प्रकृतिको देखिन आएको हुँदा जग्गाको लगत, श्रेस्ता, मोठ आदि जे जो अभिलेखमा जनाउनुपर्छ सोमा सार्वजनिक जग्गा भन्ने जनाई लगत राख्न कोही व्यक्ति विशेषका नाउँमा कुनै व्यहोराले दर्ता नगर्न र उल्लिखित जग्गा कुनै पनि तवरबाट व्यक्तिगत वा निजी प्रयोगमा ल्याउन नदिई, कुनै प्रकारको निजी प्रयोजनको निर्माण कार्य हुन नपाउने व्यवस्था मिलाई उक्त जग्गालाई सार्वजनिक उपयोगमा मात्र प्रयोग हुने व्यवस्था मिलाउनु भनी रुपन्देही जिल्लाका जिल्ला प्रशासन कार्यालय, मालपोत कार्यालय, नापी कार्यालय तथा बुटवल नगरपालिका समेतमा यो फैसलाको एक-एक प्रति प्रतिलिपि समेत साथै राखी लेखी पठाइदिने समेत ठहर्छ। अरूमा तपसिल बमोजिम गर्नु।

तपसिल

माथि इन्साफ खण्डमा लेखिए बमोजिम दाबीको कि.नं.२६१ ज.वि.०-१-१५ को जग्गा सार्वजनिक प्रकृतिको देखिँदा उक्त जग्गाको लगत, श्रेस्ता, मोठ आदि जे जो अभिलेखमा जनाउनुपर्छ सोमा सार्वजनिक जग्गा भन्ने जनाई लगत राख्न कोही व्यक्ति विशेषका नाउँमा कुनै व्यहोराले दर्ता नगर्न र उल्लिखित जग्गा कुनै पनि तवरबाट व्यक्तिगत वा निजी प्रयोगमा ल्याउन नदिई, कुनै प्रकारको निजी प्रयोजनको निर्माण कार्य हुन नपाउने व्यवस्था मिलाई उक्त जग्गालाई सार्वजनिक उपयोगमा मात्र प्रयोग हुने व्यवस्था मिलाउनु भनी रुपन्देही जिल्लाका जिल्ला प्रशासन कार्यालय, मालपोत कार्यालय, नापी कार्यालय तथा बुटवल नगरपालिका समेतमा यो फैसलाको एक-एक प्रति प्रतिलिपि समेत साथै राखी लेखी पठाइदिने समेत ठहर भएकोले सो बमोजिम

गर्नु भनी फैसलाको प्रतिलिपि समेत साथै राखी जिल्ला प्रशासन कार्यालय, रुपन्देही, नापी कार्यालय रुपन्देही र बुटवल नगरपालिकाको कार्यालय रुपन्देहीमा लेखी पठाउनु१

प्रस्तुत मुद्दाको दायरी लगत कट्टा गरी मिसिल नियमानुसार गरी बुझाइदिनु २

.....
बावुराम रेग्मी
न्यायाधीश

उक्त रायमा सहमत छु ।

.....
ईश्वरप्रसाद खतिवडा
न्यायाधीश

इजलास अधिकृत:- मोहन वहादुर अधिकारी
कम्प्यूटर गर्ने:- शा.अ. बनारसी ।
इजलास नं.३

इति संवत् २०६९ साल माघ २३ गते रोज ३ मा शुभम्.....।

श्री पुनरावेदन अदालत बुटवल

संयुक्त इजलास

माननीय न्यायाधीश श्री ईश्वरप्रसाद खतिवडा

माननीय न्यायाधीश श्री बाबुराम रेग्मी

फैसला

मुद्दा नं. ०६८-DP-०६३९ नि.नं.१२३

मुद्दा :-दर्ता वदर ।

नवलपरासी जिल्ला, गैडाकोट गा.वि.स. वार्ड नं. २ गोपीधाम बस्ने वज्रमोहन सोती.....१ पुनरावेदक वादी

विरुद्ध

मालपोत कार्यालय कावासोती नवलपरासी.....१ प्रत्यर्थी प्रतिवादी

मालपोत अधिकृत मालपोत कार्यालय नवलपरासी.....१

सुरु फैसला गर्ने मालपोत अधिकृत:- श्री चन्द्रमणि अर्याल, मालपोत कार्यालय कावासोती नवलपरासी
निर्णय मिति:- ०६९।२।२

न्याय प्रशासन ऐन,२०४८ को दफा ८ (१) बमोजिम यस अदालतको क्षेत्राधिकारभित्र भै दायर हुन आएको पुनरावेदनपत्र सहित प्रस्तुत मुद्दाको संक्षिप्त तथ्य एवं ठहर यस प्रकार छ :-

मैले ०२२।७।५ गते सर्वजित बोटेसँग खरिद गरी रजिष्ट्रेसन गरिएको जग्गा म नापीको समयमा घरमा नभएको अवस्थामा सोही जग्गामध्येको कि.नं. १३१ नापी भएको र बाँकी कि.नं. १३० को नापी हुन छुट भई आएको र कि.नं. १५० र १५१ को ४ किल्लाभित्रको जग्गाको मालपोत तिरी आएको हुँदा उक्त छुट जग्गा दर्ता गरी पाऊँ भन्ने वज्रमोहन सोतीको मिति २०३५।४।१९ मा परेको निवेदन दावी ।

सम्बन्धित मालपोत कार्यालयबाट सर्जमीन भई आएको ।

पेस हुन आएको राजिनामाको नक्कल र रसिद समेतका आधारबाट गैडाकोट गा.पं.वडा नं. २(क) को कि.नं.१५० जग्गामध्येबाट कित्ताकाट भई कायम हुन आएको कि.नं.३७३ को ज.वि. १३-०-०-० को जग्गा निवेदकको नाउँमा दर्ता हुन छुट भएको देखिदा दर्ता हुन मनासिब हुँदा सदर गरिएको छ भन्ने मालपोत कार्यालयको मिति २०३७।४।३१ को निर्णय ।

गैडाकोट गा.वि.स. वडा नं. २(क) कि.नं.१५० को क्षे.फ.५०-७-३-० जग्गा साविक सर्वे नापीका समयमा जग्गा नाप नक्सा हुँदा जग्गाधनीको नाम, थर, वतन महलमा गौचर जनिई फिल्डबुक प्रमाणित भएको सो जग्गामध्ये कित्ताकाट भई कायम भएको कि.नं. ३७३ को क्षे.फ.१३-०-०-० जग्गा मालपोत कार्यालयको मिति २०३७।४।३१ को निर्णय अनुसार जगन्नाथ सोतीका नाममा दर्ता भएको ।

जगन्नाथ सोतीका नाममा दर्ता प्रमाणित भएको सो कि.नं. ३७३ को क्षे.फ.१३-०-०-० रोपनी जग्गा फिल्डबुकमा साविक कि.नं. १५० को जग्गा कित्तामा गौचर उल्लेख भएको र उक्त जग्गा सरकारी सार्वजनिक प्रकृतिको भएको हुँदा वदर गर्नेतर्फ आवश्यक कारवाही गर्नु भनी भूमिसुधार तथा व्यवस्था मन्त्रालय मार्फत पत्र प्राप्त भई मालपोत अधिकृत गई छानबिन गरी वदरको लागि लेखिआएको हुँदा मालपोत कार्यालयको मिति ०६३।४।१७ को निर्णय अनुसार उक्त कि.नं. ३७३ को क्षे.फ.१३-०-०-० जग्गा सरकारी सार्वजनिक ठहर गरी नेपाल सरकारका नाममा जग्गा दर्ता गरी श्रेस्ता कायम गरिदिने निर्णय भएको ।

उक्त कि.नं. ३७३ को क्षे.फ.१३-०-०-० रोपनी जग्गा नेपाल सरकारको नाममा दर्ता गर्ने गरी मालपोत कार्यालयबाट भएको मिति ०६३।४।१७ को निर्णय उपर निवेदक वज्रमोहन सोतीले सम्मानित सर्वोच्च अदालतमा रिट दर्ता गरेकोमा सर्वोच्च अदालतको संवत् २०६३ सालको रिट नं. WO-०४४७ को निवेदक वज्रमोहन शर्मा सोतीविरुद्ध मालपोत कार्यालय कावासोती नवलपरासी समेत भएको उल्लेखण समेत मुद्दा मिति ०६६।१।५ मा भएको फैसलामा मालपोत कार्यालय कावासोती नवलपरासीको मिति ०६३।४।१७ को निर्णय प्राकृतिक न्यायको सिद्धान्तको त्रुटि देखिँदा उक्त निर्णय सो हदसम्म वदर गरिदिएको छ । अव यी निवेदक वज्रमोहन शर्मा सोतीलाई बुझी जो जे निर्णय गर्नुपर्ने हो प्रचलित कानून बमोजिम पुनः निर्णय गर्नु भनी विपक्षी मालपोत कार्यालय कावासोती नवलपरासीको नाममा परमादेशको आदेश समेत जारी गरिदिएको छ भन्ने समेत व्यहोराको आदेश भएको ।

सम्मानित सर्वोच्च अदालतको आदेश साथ प्राप्त सक्कल मिसिल समेतका आधारमा वज्रमोहन शर्मा सोतीका नाममा ७ दिने म्याद जारी गर्दा म्यादैभिन्न पर्न आएको लिखित जवाफमा गैडाकोट गा.वि.स. वडा नं. २ (क) कि.नं. १५० को क्षे.फ. ५०-७-३ जग्गामध्ये मेरो साविक दर्ता तिरो, राजिनामा २ नं. रसिद ७ नं.फाँटवारी समेतका लिखित प्रमाण हकभोग समेतका आधारमा मेरा दाताका नाममा कायम भएको कि.नं. १५० वदर भै कायम भएको कि.नं. ३७३ को क्षेत्रफल १३-०-०-० जग्गा मेरो हो, सो जग्गा सार्वजनिक प्रकृतिको जग्गा नभई व्यक्ति विशेषको भएको, सबै सबुत प्रमाणको मूल्यांकन गरी मालपोत कार्यालय नवलपरासीको मिति ०३७।४।३१ को निर्णय अनुसार मेरा दाताका नाममा दर्ता भएको हो, सो जग्गा साविकमा सर्वजित बोटेवाट मेरा दाता जगन्नाथ सोती र निजवाट र.नं. ५३१ मिति ०३६।७।२० मा मैले राजीनामा गरिलिएको सो जग्गाको जोत भोग गरि आएको जग्गा हो, उक्त जग्गा सर्वे नापीको समयमा दर्ता छुट हुन गएको र पछि मालपोत कार्यालयमा निवेदन गरी मालपोत कार्यालय नवलपरासीबाट हक भोग दर्ता तिरो तिरान लगायतका प्रमाण कागजातका आधारमा प्रचलित कानून बमोजिम जग्गा दर्ता भएको हो । उक्त जग्गा सरकारी सार्वजनिक जग्गा होईन एक पटक एउटा कार्यालयबाट गरेको निर्णय पुनः सोही कार्यालयबाट वदर हुन सक्दैन भन्ने समेतको व्यहोराको वज्रमोहन सोतीको निवेदन दावी ।

निवेदकले दावी लिएको गैडाकोट गा.वि.स. वडा नं.२(क) को कि.नं. १५० को क्षेत्रफल ५०-७-३-० गौचर जग्गामध्येबाट कि.नं. ३७३ को क्षेत्रफल १३-०-०-० रोपनी जग्गा कित्ताकाट गरी जगन्नाथ सोतीले आफ्ना नाममा रै.नं.७९ र २७/२ रणभक्त जिम्माको २ नं. रसिद भिडाई जोत भोगको स्थलगत सर्जमिन समेतका आधारमा जग्गा दर्ता गराएको देखिन्छ । निवेदकले सोही रै.नं.७९ र २७/२ को रसिद भिडाई गैडाकोट गा.वि.स. वार्ड नं. २(क) कि.नं. १३० को क्षेत्रफल ६-५-०-० रोपनी र कि.नं. १३१ को क्षेत्रफल २९-११-३-० जग्गा सर्वे नापीका समयमा नै दर्ता गराएको देखिन्छ । यसरी एक पटक रसिद भिडाई दर्ता भइसकेको प्रमाणबाट पुनः कि.नं. ३७३ को क्षेत्रफल १३-०-०-० जग्गा आफ्नो नाममा दर्ता गराउनु नै दूषित दर्ता गरेको देखिन आउँछ । कि.नं. ३७३ क्षेत्रफल १३-०-०-० रोपनी जग्गाको फिल्डबुक उतार हेर्दा गौचर उल्लेख भएको र उक्त जग्गा नारायणी नदीको किनाराको जग्गा भएकोले सो जग्गा सरकारी सार्वजनिक प्रकृतिको जग्गा देखिन आउँछ । मालपोत ऐन, २०३४ दफा २ मा गौचर भन्नाले सार्वजनिक जग्गा हुने भनी परिभाषा गरिएको परिप्रेक्ष्यमा उक्त सार्वजनिक जग्गा व्यक्ति विशेषको नाममा दर्ता भएमा स्वतः वदर हुनेछ भनी उल्लेख भएको छ ।

कि.नं.३७३ को जग्गा निवेदकका दाता जगन्नाथ सोतीले साविक जग्गाधनी सर्वजित बोटेबाट राजीनामा गरी लिएको जग्गामध्येको भए जग्गा नाप नक्सा हुँदा जग्गा (नाप जाँच) ऐन, २०१९ को दफा ५ बमोजिम आफूसँग भएका प्रमाण देखाई जग्गा नाप नक्सा गराई दर्ता गराउन सक्नुपर्नेमा नाप नक्साको वेला सो जग्गा गौचर भनी नाम नक्सा भएको देखियो। हालसम्म फिलडबुकको जग्गाधनी महलमा 'गौचर' उल्लेख भएको देखिन्छ। यस्तो गौचर जग्गा सार्वजनिक जग्गा हुँदा मिति २०६३।४।१७ मा मालपोत कार्यालय कावासोतीबाट भएको निर्णय कानून संगत भएकोले मालपोत कार्यालय नवलपरासीबाट भएको मिति २०३७।४।३१ को निर्णय मालपोत ऐन, २०३४ को परिच्छेद ७ को दफा २४(२) मा भएको कानुनी व्यवस्था अनुसार बदर गरी गैडाकोट गा.वि.स. वार्ड नं. २(क) कि.नं. ३७३ को क्षेत्रफल १३-०-०-० रोपनी जग्गा सार्वजनिक कायम हुने ठहर्छ भन्ने समेत व्यहोराको मालपोत कार्यालय कावासोती नवलपरासीको मिति २०६९।२।२२ को निर्णय।

संवत् २०२९।३० सालमा भएको सर्भे नापीमा नवलपरासी जिल्ला, गैडाकोट गा.पं. वार्ड नं. २/क कि.नं.१५० क्षेत्रफल ५०-७-३-० जग्गा अन्य व्यक्ति समेतको समावेश गरी ब्लक नापी भएकोमा दर्ताभित्रको भोग समेतका आधार प्रमाणहरू पेस गरी स्थलगत निरीक्षण गरी तत्कालीन गा.पं. को प्रतिनिधिका रोहवरमा सधियारा समेतको सर्जमिन गरी सोको प्रमाण भिडाई सो कि.नं. १५० को जग्गामध्ये प्रमाणले भिडेको जग्गा कित्ताकाट गरी कि.नं. ३७३ र क्षेत्रफल १३-०-०-० कायम गरी मिति २०३७।४।३१ मा छुटजग्गा दर्ता गर्ने निर्णय गरी दर्ता भएको हो। यसरी स्थलगत निरीक्षण र सर्जमिन समेतका आधारमा भएको निर्णयलाई आफैले बदर गरी पुनः निर्णय गर्न पाउने अधिकार मालपोत कार्यालयलाई हुँदैन। विवादित जग्गा मिति २०३७।४।३१ मा दर्ता भएकोमा १७ वर्षपछि कानूनमा भएको संशोधन देखाई सार्वजनिक हो भन्न मिल्दैन। कि.नं. ३७३ को जग्गा सार्वजनिक हो भनी कसैको दावी परेको छैन। यस्तो अवस्थामा प्रमाण बुझी हक बेहकमा निर्णय गर्ने अधिकार क्षेत्र मालपोत कार्यालयलाई छैन। ऐन प्रारम्भ हुनुपूर्वको निर्णयलाई पछि संशोधन भएको वा बनेको कानूनले बदर हुन सक्दैन। मिसिल संलग्न मेरो राजीनामाको चौकिल्ला, रसिद, ७ नं. फाँटबारी समेतबाट कि.नं. ३७३ को जग्गा छुट जग्गा दर्ता गर्ने गरी निर्णय भएपछि मालपोत ऐनमा भएको संशोधनको आधारमा उक्त जग्गा सार्वजनिक हो भनी भएको मालपोत कार्यालयको मिति २०६९।२।२२ को निर्णय सर्वोच्च अदालतबाट प्रतिपादीत सिद्धान्त प्रतिकूल हुँदा बदर गरी पाऊँ भन्ने समेत व्यहोराको वज्रमोहन सोतीको पुनरावेदन जिकिर।

यसमा एकपटक र.नं. ७९ को लगत तिरोसंग भिडाई मिति २०३७।४।३१ मा दर्ता गर्ने गरेको निर्णयलाई मालपोत कार्यालय आफैले आफ्नो पूर्वनिर्णयलाई बदर गर्ने गरी भएको मालपोत कार्यालय कावासोती नवलपरासीको २०६९।२।२२ को निर्णय कानुनी व्याख्याको रोहमा फरक पर्न सक्ने देखिँदा अ.व. २०२ नं. तथा पुनरावेदन अदालत नियमावली, २०४८ को नियम ४७ बमोजिम छलफलका लागि प्रत्यर्थी भिकाई आए वा सोको अवधि व्यतित भएपछि नियमानुसार पेस गर्नु भन्ने मिति २०६९।४।२२ को यस अदालतको आदेश।

अदालतको ठहर

नियम बमोजिम आजको दैनिक मुद्दा पेसी सूचीमा चढी इजलास समक्ष पेस हुन आएको प्रस्तुत मुद्दामा पुनरावेदक/वादीका तर्फबाट उपस्थित विद्वान् अधिवक्ता श्री गोकर्णसिंह थापाले २०२२ सालको राजीनामाबाट प्राप्त भएको कि.नं.१५० को जग्गा कित्ताकाट हुँदा कि.नं. १३०, १३१ दर्ता भइसकेको र कि.नं. ३७३ ज.वि.१३-०-०-० जग्गा छुट जग्गा दर्ता गरी पाऊँ भनी मेरो पक्षले मालपोत कार्यालयमा निवेदन दिई छुट जग्गा दर्ता गरी दिने गरी मिति २०३७।४।३१ मा निर्णय भएको छ। यसरी राजीनामा, रसिद, ७ नं. फाँटबारी समेतका आधारमा भएको दर्ता गैरकानुनी तवरबाट बदर गर्ने गरी मिति २०६३।४।१७ मा भएको निर्णय उपर सर्वोच्च अदालतमा रिट परी उक्त निर्णय बदर भइसकेको छ। सर्भे नापीमा गौचर जनितैमा कुनै जग्गालाई सार्वजनिक भन्न मिल्दैन। उक्त जग्गा

राजीनामाभिन्नको भएको तथ्य स्वीकार गरिसकेको अवस्थामा अधि दर्ता गर्ने निकायले बदर गर्न मिल्दैन । आफ्नो अधिल्लो निर्णय बदर गर्ने गरी मालपोत कार्यालयबाट भएको निर्णय कानून संगत छैन । तसर्थ मालपोत कार्यालयको निर्णय बेरीतको हुँदा बदर हुनुपर्दछ भनी बहस गर्नुभयो । प्रत्यर्थी मालपोत कार्यालयको तर्फबाट उपस्थित विद्वान् उप-न्यायाधिवक्ता श्री यदुनाथ शर्माले सार्वजनिक वा सरकारी जग्गा व्यक्ति विशेषका नाउँमा दर्ता भएमा पनि स्वतः बदर हुने गरी मालपोत ऐन, २०३४ को दफा २४(२) मा व्यवस्था भएको, निवेदकका कि.नं. १३१, १३० का जग्गा लगत प्रमाणसमेतको आधारमा दर्ता भइसकेको छ । कि.नं. ३७३ को जग्गा नारायणी नदी किनारमा रहेको देखिन्छ । फिल्ड बुकमा गौचर जनिएको त्यस्तो नदी किनाराको जग्गा व्यक्ति विशेषको भन्न मिल्दैन, सार्वजनिक कायम हुने गरी मालपोत कार्यालयबाट भएको निर्णय मनासिब हुँदा सदर राखी पाऊँ भनी बहस गर्नुभयो ।

उपरोक्तानुसारको बहस जिकिर सुनी पुनरावेदनपत्र सहितको सुरु मिसिल अध्ययन गरी हेर्दा मालपोत कार्यालय नवलपरासीको २०३७४१३१ को छुट जग्गा दर्ता गरिदिने गरी भएको निर्णय सोही मालपोत कार्यालयको मिति २०६३।४।१७ को निर्णयबाट बदर गरिएको हुँदा उक्त निर्णय उपर वज्रमोहन सोतीको सर्वोच्च अदालतमा रिट निवेदन परी पुनः कारवाही गर्नु भनी आदेश भए बमोजिम पुनः कारवाहीको लागि दर्ता भई कि.नं. ३७३ को जग्गाको फिल्डबुकमा गौचर जनिएको, निवेदकको २ नं. रसिद रै.नं.७९ बमोजिमको जग्गा कि.नं.१३० र १३१ मा दर्ता गराई सकेको देखिएवाट गौचर जनिएको जग्गा सार्वजनिक प्रकृतिको देखिँदा सार्वजनिक कायम हुने ठहराई सुरु मालपोत कार्यालय, कावासोती नवलपरासीबाट निर्णय भएको पाइयो । उक्त निर्णय उपर चित्त नबुभाई राजीनामाबाट प्राप्त जग्गा छुट दर्ता गरी दिने गरी निर्णय भइसकेको अवस्थामा सोही निकायबाट विनाआधार सार्वजनिक कायम हुने गरी भएको निर्णय त्रुटिपूर्ण छ भनी निवेदकको पुनरावेदन परेको पाइयो ।

अब सुरु निर्णय मिलेको छ वा छैन र वादीको पुनरावेदन जिकिर पुग्न सक्छ वा सक्तैन भन्ने कुराको निर्णय दिनुपर्ने देखियो ।

इन्साफतर्फ विचार गर्दा, २०२९।१२।१२ मा सर्भे नापी हुँदा साविक गैंडाकोट गा.पं. वडा नं.२ (क), कि.नं. १५० क्षेत्रफल ५०-७-३-० को फिल्डबुकको जग्गाधनी महलमा “गौचर” मोही खाली, किसिम आठ पूर्व कि.नं. १५२ पश्चिमबाट उत्तर १४७ र दक्षिण १५१ भै कायम भएको पाइयो । यी निवेदकले २ नं. रसिद र रै.नं. ७९ नं.को आधारमा छुट दर्ताको लागि निवेदन दिई कारवाही हुँदा उक्त १३-०-०-० रोपनी जग्गा निवेदक वज्रमोहन सोतीका दाता जगन्नाथ सोतीको नाममा दर्ता हुने गरी मिति २०३७।४।३१ मा निर्णय भएको पाइयो । उक्त निर्णय उपर रिट क्षेत्रमा निवेदक प्रवेश गरेको अवस्थामा निवेदक समेतलाई नबुझी भएको निर्णय सो हदसम्म बदर भई पुनः निजलाई समेत बुझी निर्णय गर्नु भनी परमादेशको आदेश जारी हुने गरी सर्वोच्च अदालतबाट मिति २०६८।१।५ मा आदेश भएको देखियो ।

निवेदक वज्रमोहन सोतीका दाता जगन्नाथ सोतीले सर्वजित बोटेबाट २०२२ सालमा पूर्व कुसुमको रूख सीधा राजमार्ग र नारायणीसम्म पश्चिम सुके बोटेको पाखाबारी, उत्तर राजमार्ग र दक्षिण नारायणी नदी भनी चौ किल्ला उल्लेख गरी कि.नं.१५० को जग्गा राजीनामा गरी लिएको र उक्त राजीनामा जग्गा कित्ताकाट हुँदा कि.नं.१३० र कि.नं.१३१ भएको र दुवै कित्ताको गरी ३६-०-३-० रोपनी क्षेत्रफल कायम भई २०२९ सालमा भएको सर्भे नापीका बखत जगन्नाथ सोतीका नाममा दर्ता कायम भएको देखिन्छ । उल्लिखित कि.नं. १३० र १३१ का जग्गा दर्ता गर्दाका बखत जगन्नाथ सोतीले राजीनामाको लिखत, रै.नं.७९ र २७/२ रणभक्त जिम्माको २ नं. रसिद भिडाई जोतभोगको स्थलगत सर्जमिन समेतका लिखत प्रमाण पेस गरी आफ्नो राजीनामाभिन्नको सम्पूर्ण जग्गा दर्ता गराएको देखिन्छ । उल्लिखित कित्ता नं.१३० र १३१ का जग्गा दर्ता गर्दा प्रयोग भइसकेका २ नं. रसिद लगायतका लिखत प्रमाण नै पुनः पेस गरी तिनै लिखत प्रमाणलाई आधार बनाएर २०३७।४।१३

को मालपोत कार्यालय नवलपरासीको निर्णय अनुसार कि.नं.३७३ को जग्गा निवेदका दाता जगन्नाथ सोतीको नाममा दर्ता भएको देखिएबाट २०३७४१९३ को दर्ता दूषित किसिमबाट भएको पाइयो । आफ्नो भोग र राजीनामा अनुसारको सम्पूर्ण जग्गा सर्भे नापीका बखत नापी भएपछि जग्गा दर्ता हुन छुट भएको भन्ने भनाइ वास्तविकतामा आधारित देखिएन । उक्त २०३७४१९३ को निर्णय बदर गरी मालपोत कार्यालय, नवलपरासीबाट २०६३।४।१७ मा उक्त १३ रोपनी जग्गा सरकारका नाउँमा कायम हुने गरी निर्णय भएको देखिन्छ ।

जग्गा नारायणी नदी किनारमा भएको, निवेदकले आफ्नो प्रमाण भिडाई साविक कि.नं.१५० बाट कित्ता काट गरी कि.नं. १३०, १३१, का जग्गा नापी हुँदाका समयमा नै दर्ता गरिसकेको र सो बाहेक बाँकी रहेको कि.नं.३७३ को १३-०-०-० क्षेत्रफलको जग्गा फिल्डबुकमा गौचर जनिएको, सर्भे नापीको नक्सामा देखाइएको जग्गाको आकृति प्रकृतिबाट पनि उक्त जग्गा सार्वजनिक प्रकृतिकै देखिएबाट त्यस्तो सार्वजनिक जग्गा कसैले दर्ता गरी आवाद गरेको भएमा पनि स्वतः बदर हुने व्यवस्था मालपोत ऐन, २०३४ को दफा २४ को उपदफा (२) मा भएबाट प्रस्तुत जग्गा सार्वजनिक कायम गर्ने गरी २०६३।४।१७ मा मालपोत कार्यालय, कावासोती नवलपरासीबाट भएको निर्णयलाई अन्यथा मान्न मिलेन ।

जहाँसम्म मालपोत ऐन, २०३४ मा भएको पाँचौँ संशोधनबाट दफा २४ को व्यवस्था राखिएको र सोभन्दा अघि नै छुट दर्ता भएको अवस्थामा ऐनको पश्चातदर्शी असर पर्ने गरी मालपोत कार्यालय, नवलपरासीबाट निर्णय भएकोबाट पनि सो निर्णय बदरभागी छ भनी उठाइएको पुनरावेदन जिकिरको प्रश्न छ, मालपोत ऐन, २०३४ को दफा २४ को उपदफा (२) मा “कसैले यो दफा प्रारम्भ हुनुभन्दा अघि वा पछि कुनै सरकारी वा सार्वजनिक जग्गा व्यक्ति विशेषको नाममा दर्ता गरी आवाद गरेकोमा त्यस्तो दर्ता स्वतः बदर हुनेछ” भन्ने व्यवस्था भएबाट सरकारी वा सार्वजनिक जग्गा संरक्षण गर्ने अभिप्रायबाट उक्त दफा संशोधन हुनुभन्दा अघि नै दर्ता भएका जग्गाको हकमा पनि सोही संशोधित व्यवस्था आकर्षित हुने भन्ने कुरा ऐनमा नै स्पष्ट पारिएको हुँदा उक्त ऐनको संशोधन पूर्वका जग्गाका हकमा पनि सोही व्यवस्था लागू हुने हो भन्ने कुरामा कुनै द्विविधा राख्नुपर्ने देखिँदैन ।

तसर्थ, माथि उल्लेखित आधार र कारणबाट पुनरावेदक वादीले दाबी गरेको कि.नं. ३७३ को १३-०-०-० जग्गा सार्वजनिक कायम हुने ठहर गरी सुरु मालपोत कार्यालय, कावासोती नवलपरासीबाट मिति २०६९।१।२२ मा भएको निर्णय मनासिव हुँदा सदर हुने ठहर्छ । वज्रमोहन सोतीको पुनरावेदन जिकिर पुन सक्दैन । फैसलाको जानकारी पुनरावेदन सरकारी वकिल कार्यालय, बुटवललाई दिई प्रस्तुत मुद्दाको दायरी लगत कट्टा गरी मिसिल नियमानुसार गरी बुभाइदिनू ।

.....
बाबुराम रेग्मी
 न्यायाधीश

उक्त रायमा सहमत छु ।

.....
ईश्वरप्रसाद खतिवडा
 न्यायाधीश

इजलास अधिकृत:- मोहनबहादुर अधिकारी

इजलास नं. :- ३

इति संवत् २०६९ साल आश्विन २२ गते रोज २ मा शुभम्

श्री पुनरावेदन अदालत जनकपुर

संयुक्त इजलास
माननीय न्यायाधीश श्री उम्बरबहादुर शाही
माननीय न्यायाधीश श्री द्वारिकामान जोशी

फैसला
संवत् : २०६९ सालको दे.पु.नं. ०६-०६७-०५०१८
क. नं.०६-०६९-००७१४
०६९-DP-०१९३

मुद्दा - मिलापत्र बदर ।
नि.नं. ४०

जिल्ला धनुषा, जनकपुर नगरपालिका वडा नं. ५ बस्ने सुनितादेवी साह पूर्व-१

विरुद्ध

ऐ.ऐ. बस्ने रामबाबु साह.....	१
ऐ.ऐ. बस्ने श्यामप्रसाद साह.....	१
ऐ.ऐ. बस्ने शिवजीप्रसाद साह.....	१
ऐ.ऐ. बस्ने सीतादेवी साह.....	१
ऐ.ऐ. बस्ने रामकुमारी देवी.....	१
ऐ.ऐ. बस्ने रुना कुमारी साह.....	१
ऐ.ऐ. बस्ने राजाराम साह.....	१
ऐ.ऐ. बस्ने लालबाबु साह.....	१

सुरु फैसला गर्ने माननीय जिल्ला न्यायाधीश श्री विमलप्रसाद ढुंगेल (धनुषा जिल्ला अदालत)

न्याय प्रशासन ऐन, २०४८ को दफा ८ (१) बमोजिम यसै अदालतको क्षेत्राधिकारभित्रको भई प्रस्तुत मुद्दाको संक्षिप्त विवरण यसप्रकार छ :-

- प्रतिवादीहरूमध्येका शिवजीप्रसाद साह म फिरादीको ससुरा, सिता देवी र राम कुमारी सासू, विपक्षी रामबाबु साह पति, श्यामप्रसाद साह, लालबाबु प्रसाद एवं राजाराम साह देवर र रुना कुमारी नन्द नाताका व्यक्तिहरू हुन् । रामबाबु साहसँग मेरो २०५७।१।१५ मा विवाह भए पश्चात् विपक्षी पतिसँगको वैवाहिक सम्बन्धबाट एक छोरी र एक छोराको जायजन्म भएका छन् । छोरीको उमेर २ वर्ष र छोराको ३ महिना भएको छ । खान लाउन नदिई घरबाट निकाला गरेकोले विपक्षी समेत उपर दे.नं. २००४ को अंश दर्ता मुद्दा दायर गरेकी छु । जुन कारवाहीयुक्त अवस्थामा छ । २०६२ सालको दे.नं. १५१४ को अंश मुद्दाको नक्कल प्रतिलिपि मिति २०६२।१२।१३ मा लिई हेर्दा वास्तविक अंशियार समेतलाई नदेखाई

विपक्षीहरूले मेरो र मेरो बालबच्चाको अंश हक माने बदनियतबाट हतार हतार मुद्दा मिलापत्र गरेको देखिएकोले विपक्षीहरूले षड्यन्त्रमूलक ढंगबाट गरेको मिलापत्र बदर गरी सुपथ इन्साफ प्रदान गरी पाऊँ भन्ने समेत व्यहोराको वादी सुनितादेवी साह (पूर्व) को फिराद पत्र ।

२. विपक्षी सुनितादेवी साह (वादी) म प्रतिवादी सीता देवीको बुहारी नातामा पर्ने कुरा सत्य छ र अन्य प्रतिवादीहरू उपर देखाएको नाता सम्बन्ध समेत ठीक साँचो रहेको छ । विपक्षी वादीले दाबी लिएको मिलापत्र बदरतर्फ विचार गरी हेर्दा प्रतिवादीमध्येकै म सीता देवीलाई समेत प्रत्यक्ष असर पर्न गइरहेको छ भने यी वादीलाई सो मिलापत्रले असर नपर्ने भन्ने कुनै कुरै भएन । अंशबन्डा गर्दा सबै अंशियारलाई देखाई सामेल गरी बराबर भागबन्डा छुट्याउनुपर्ने अंशबन्डाको १ नं. २ नं. ले परिभाषित गरेको छ । कानुनी प्रावधानलाई मिचेर मिलापत्र भएको हुँदा वादीको माग दाबी बमोजिम बदरभागी छ । मिलापत्र बदर भएमा मात्र उचित इन्साफ हुनेछ भन्ने समेत व्यहोराको प्रतिवादी सीता देवीको प्रतिउत्तर पत्र ।
३. यी वादी सुनिता देवीले दायर गरेको प्रस्तुत मिलापत्र बदर मुद्दामा उल्लेख भएको सम्पूर्ण व्यहोरा सही सत्य रहेको प्रस्टै छ । तसर्थ प्रमाण खण्डको साक्षी सबुद प्रमाण बुझी मुद्दाको उचित छानविन गरी न्याय निरोपण गरी पाऊँ भन्ने समेत व्यहोराको प्रतिवादी रामबाबु साहको प्रतिउत्तर पत्र ।
४. म प्रतिउत्तरकर्ता शिवजी प्रसाद आफ्नो सम्पूर्ण अंशियारहरूबीच यसै सम्मानित अदालतबाट २०६२ सालको दे.नं. १५१४ को अंश मुद्दाबाट मिति २०६२।१०।७ गते अंशबन्डा गरी अलग अलग चुल्हो मानो छुट्टीभिन्न भइसकेको छु । मिति २०६२।१०।७ को मिलापत्र बदर हुनुपर्ने होइन । भुठा दाबीबाट फुर्सद गरी पाऊँ भन्ने समेत व्यहोराको प्रतिवादी नाबालक छोरा राजा साहको हकमा र आफ्ना हकमा शिवजीप्रसाद साह, लालबाबु साह र रुनाकुमारी साह समेतको प्रतिउत्तर पत्र ।
५. मिति २०६३।२।३१ मा प्रतिवादी श्यामप्रसाद साहका नाउँमा म्याद तामेल भई प्रतिउत्तर फिराउने म्याद समेत व्यतीत गरी प्रतिवाद नगरी सुरु म्यादै गुजारी बसेको ।
६. दे.नं. १५१४ को अंश मुद्दामा मिति २०६२।१०।७ मा मिलापत्रबाट भएको देखिएको हुँदा यसमा वादीको दाबी पुग्न सक्दैन भनी सुरु धनुषा जिल्ला अदालतबाट मिति २०६७।१।२७ गते भएको फैसला ।
७. अंश हक माने षड्यन्त्र गरेको पुष्टि हुन्छ र यसरी मिलापत्र नै गैरकानुनी रहेकोले बदर गरी न्याय पाऊँ भन्ने वादीको पुनरावेदन पत्र ।
८. सुरुको फैसला फरक पर्न सक्ने हुँदा प्रत्यर्थी भिक्काई पेस गर्नु भन्ने यस अदालतबाट मिति २०६९।३।११ गते भएको आदेश ।

यस अदालतको ठहर

९. नियम बमोजिम आजको दैनिक पेसीमा चढी पेस हुन आएको प्रस्तुत मुद्दामा पुनरावेदक वादीका तर्फबाट रहनुभएका विद्वान् अधिवक्ताद्वय श्री बालानन्द लाभ तथा श्री अरविन्द कुमार लालकर्णले प्रत्यर्थी प्रतिवादीहरू परस्परमा मिलेमतो गरी वीसौ लाख जाने पक्की घर घडेरी छाडी नगद रु. तीस हजारमात्र अंश वापत बुझी मिति २०६२।१२।१३ मा भएको मिलापत्र दूषित छ । प्रत्यर्थी प्रतिवादीहरूलाई वादीको अंश हक लोप गर्ने अधिकार छैन । तसर्थ २०६२ सालको दे.नं. १५१४ को अंश मुद्दामा भएको मिलापत्र बदर नहुने गरी सुरु अदालतबाट भएको फैसला त्रुटिपूर्ण हुँदा उल्टी गरी वादी दाबी बमोजिम मिलापत्र

बदर होस् भनी गर्नुभएको बहस सुनी पुनरावेदन पत्र सहितको मिसिल अध्ययन गरी हेर्दा पुनरावेदक वादीले मूलतः प्रतिवादीहरूमध्येका शिवजीप्रसाद साह म फिरादीको ससुरा, सीता देवी र रामकुमारी सासू रामबाबु साह पति, श्यामप्रसाद साह, लालबाबु प्रसाद एवं राजाराम साह देवर र रुना कुमारी नन्द नाताका व्यक्तिहरू हुन् । रामबाबु साहसँग मेरो २०५७।१।१५ मा विवाह भए पश्चात् विपक्षी पतिसँगको वैवाहिक सम्बन्धबाट एक छोरी र एक छोराको जाय जन्म भएका छन् । छोरीको उमेर २ वर्ष र छोराको ३ महिना भएको छ । खान लाउन नदी घरबाट निकाला गरेकोले विपक्षी समेत उपर दे.नं. २००४ को अंश दर्ता मुद्दा दायर गरेकी छु । जुन कारवाहीयुक्त अवस्थामा छ । २०६२ सालको दे.नं. १५१४ को अंश मुद्दाको नक्कल प्रतिलिपि मिति २०६२।१२।१३ मा लिई हेर्दा वास्तविक अंशियार समेतलाई नदेखाई विपक्षीहरूले मेरो र मेरो वालवच्चाको अंश हक माने बदनियतबाट हतार हतार मुद्दा मिलापत्र गरेको देखिएकोले विपक्षीहरूले षडयन्त्रमूलक ढंगबाट गरेको मिलापत्र बदर गरी सुपथ इन्साफ प्रदान गरी पाऊँ भनी फिराद दावी लिएको देखिन्छ । त्यस्तै प्रतिवादीहरूमध्ये सीतादेवीले सुनितादेवी साह (वादी) वृहारी नातामा पर्ने कुरा सत्य छ र अन्य प्रतिवादीहरू उपर देखाएको नाता सम्बन्ध समेत ठीक साँचो रहेको छ । विपक्षी वादीले दावी लिएको मिलापत्र बदरतर्फ विचार गरी हेर्दा प्रतिवादीमध्येकै म सीतादेवीलाई समेत प्रत्यक्ष असर पर्न गइरहेको छ भने यी वादीलाई सो मिलापत्रले असर नपर्ने भन्ने कुनै कुरै भएन । अंशबन्डा गर्दा सबै अंशियारलाई देखाई सामेल गरी बराबर भागबन्डा छुट्याउनुपर्ने अंशबन्डाको १ नं. २ नं. ले परिभाषित गरेको छ । कानुनी प्रावधानलाई मिचेर मिलापत्र भएको हुँदा वादीको माग दावी बमोजिम बदरभागी छ । मिलापत्र बदर भएमा मात्र उचित इन्साफ हुनेछ भनी प्रतिउत्तर पत्र दिएको देखिन्छ । त्यस्तै प्रतिवादी रामबाबु साहले यी वादी सुनिता देवीले दायर गरेको प्रस्तुत मिलापत्र बदर मुद्दामा उल्लेख भएको सम्पूर्ण व्यहोरा सही सत्य रहेको प्रस्टै छ । तसर्थ प्रमाण खण्डको साक्षी सवुद प्रमाण बुझी मुद्दाको उचित छानविन गरी न्याय निरोपण गरी पाऊँ भनी र प्रतिवादी शिवजीप्रसाद साह समेतले म प्रतिउत्तरकर्ता शिवजी प्रसाद आफ्नो सम्पूर्ण अंशियारहरूबीच यसै सम्मानित अदालतबाट २०६२ सालको १५१४ को अंश मुद्दाबाट मिति २०६२।१०।७ गते अंशबन्डा गरी अलग अलग चुल्हो मानो छुट्टीभिन्न भइसकेको छु । मिति २०६२।१०।७ को मिलापत्र बदर हुनुपर्ने होइन । भुठा दावीबाट फुसंद गरी पाऊँ भनी प्रतिउत्तर दिएको देखिन्छ । प्रतिवादी श्यामप्रसाद साहले प्रतिवाद नगरी सुरु म्यादे गुजारी बसेको देखिन्छ । प्रस्तुत मुद्दामा सुरु धनुषा जिल्ला अदालतबाट वादी दावी पुन नसक्ने ठहर्‍याई मिति २०६७।१२।७ मा भएको फैसलाउपर पुनरावेदक वादीको यस अदालतसमक्ष पुनरावेदन पर्न आएको रहेछ । यसमा मूलतः सुरु अदालतबाट भएको फैसला मिलेको छ, छैन ? पुनरावेदक वादीको पुनरावेदन जिकिर पुन सक्छ कि सक्दैन ? भन्ने सन्दर्भमा निर्णय गर्नुपूर्व निम्न प्रश्नहरूको निरुपण दिनुपर्ने देखियो ।

१ मिलापत्र बदर विषयमा नालेस दिने हकदैया (Locus standi) वादीमा सन्निहित छ कि छैन ?

२ वादी दावी बमोजिम मिलापत्र बदर हुने अवस्था छ कि छैन ?

१०. सर्वप्रथम पहिलो प्रश्नर्तक विचार गर्दा, मुलुकी ऐन, अदालती बन्दोबस्तको ८६ नं. ले फैसला, डिसमिस, मिलापत्र, खारेज भएका मुद्दामा सो फैसला, डिसमिस, मिलापत्र, खारेज भएकोले अर्काको हक समेत जाने भएको रहेछ भने जसको हक जानेछ, त्यसैले थाहा पाएको पैतीस दिनभित्र यसमा हाम्रो पनि हक लाग्छ । यसले मात्र हारी वा डिसमिस, खारेज, मिलापत्र गराएकोले हाम्रो हक जाने होइन भनी आफ्नो हक जतिमा भ्रगडियाका नाममा नालिस दिए इन्साफ गरिदिनुपर्ने कानुनी व्यवस्था गरेको पाइन्छ । यस कानुनी व्यवस्थाको परिप्रेक्ष्यमा आफ्नो नैसर्गिक अंश हकमा असर पर्ने गरी अन्य अंशियारहरूले मिलापत्र गरेको भन्ने प्रश्न उठाई सो मिलापत्र बदर गरी पाऊँ भनी नालेस दिने हकदैया (Locus standi) यी वादीमा सन्निहित रहेको छैन भन्ने मिल्ने देखिएन ।

११. अब दोस्रो प्रश्नतर्फ विचार गर्दा, मुलुकी ऐन, अंशबन्डाको १ नं. ले अंशबन्डा गर्दा यस महलको अन्य नम्बरहरूको अधीनमा रही बाबु, आमा, लोग्ने, स्वास्नी, छोरा, छोरीहरूको जियजियै अंश गर्नुपर्ने, ऐ.को २ नं. ले यस महलमा अन्यथा लेखिएमा बाहेक यसै महलको १ नम्बर बमोजिम अंशबन्डा गर्दा अंश पाउने सबैको बराबर अंश गर्नुपर्ने र ऐ.को १५ नं. ले अंशबन्डा गर्दा जिउनीबापत पाँच प्रतिशतसम्म घटीबढी गरी जिउनी लिएकोमा मात्र सदर हुने कानुनी व्यवस्था गरेको देखिन्छ। यस कानुनी व्यवस्थाको कोणबाट प्रस्तुत मुद्दाको तथ्यावलोकन गरी हेर्दा पुनरावेदक वादीले मूलतः संवत् २०६२ सालको दे.नं. १५१४ को अंश मुद्दामा मिति २०६२।१०।७ मा प्रस्तुत मुद्दामा प्रतिवादीहरूबीच भएको मिलापत्र बदर गरी पाऊँ भनी दाबी लिएको देखिन्छ। पुनरावेदक वादीले बदर गरी पाऊँ भनी दाबी लिएको मिलापत्र अवलोकन गरी हेर्दा उक्त मुद्दाका वादी एवं प्रतिवादीहरूले निम्नानुसार मिलापत्र गरेको देखिन्छ :

वादी तथा प्रतिवादीहरूअंशबापत प्राप्त सम्पत्ति

१. वादी रामबाबु साह रु. ३०,०००।-
 २. वादी श्यामप्रसाद साह रु. ३०,०००।-
 ३. प्रतिवादी रुना कुमारी रु. २५,०००।-
 ४. प्रतिवादी राजाराम साह रु. २५,०००।-
 ५. प्रतिवादी लालबाबु रु. २५,०००।-
 ६. प्रतिवादी सीतादेवी रु. २५,०००।-
 ७. प्रतिवादी रामकुमारी रु. २५,०००।-
 ८. प्रतिवादी शिवजीप्रसाद साह रु. ७२,०००।- मोल पर्ने कित्ता नं. २१ क्षेत्रफल ०-०-५-२ को घरजग्गा -सोही घर जग्गाबाट ऋण कर्जा समेत निज शिवजीप्रसाद साहले तिर्ने)
१२. प्रस्तुत मुद्दा देवानी मुद्दा भएकोमा विवाद छैन। सिद्धान्ततः देवानी मुद्दामा आफ्नो दाबी प्रमाणित गर्ने भार वादीउपर रहन्छ। प्रमाणसम्बन्धी कानुन र सामान्य सिद्धान्त अनुसार वादीले दाबी गरेर मात्र पुग्दैन। किनकि आफ्नो दाबी परिपुष्टि हुने वस्तुनिष्ठ र विश्वसनीय प्रमाण प्रस्तुत गर्न नसके वादी दाबी पुग्न सक्दैन। प्रस्तुत सिद्धान्त "Actori incumbit onus probandi" – The burden of proof lies on the plaintiff भन्ने सूत्रमा आधारित छ।

यस सैद्धान्तिक कोणबाट हेर्दा, माथि तालिकामा उल्लिखित सम्पत्ति बाहेक अन्य सम्पत्ति पनि रहे भएको वा वादीको अंश हकमा यो यसरी असर परेको भनी यी पुनरावेदक वादीले प्रमाण ऐन, २०३१ को दफा २६ बमोजिम वस्तुनिष्ठ एवं विश्वसनीय प्रमाण प्रस्तुत गर्न सकेको देखिँदैन। परमार्थमा परिवारमा अंशबन्डा गर्दा चल अचल सम्पत्तिको साथै ऋणकर्जा समेतलाई विचार गर्नुपर्दछ। माथि तालिकामा उल्लिखित विवरणलाई अवलोकन गर्दा सबै अंशियारहरूलाई समानुपातिक रूपमा अंश भाग बापत नगद दिएको देखिन्छ। घटीबढी लिए दिएको देखिँदैन। यी पुनरावेदक वादीको ससुरा शिवजी प्रसादको नाममा घरजग्गा अंश भाग बापत राखेको देखिए तापनि सगोलको ऋण कर्जा तिर्नुपर्ने दायित्व समेत निजलाई सुम्पेको देखिन्छ। संवत् २०५७ सालको दे.पु.नं. ७४२४ को निषेधाज्ञा मुद्दामा सम्मानित सर्वोच्च अदालतबाट मिति २०६१।१२।१० मा भएको फैसला अध्ययन गरी हेर्दा दि पूजा सप्लायर्स हाइपोथिकेसन कर्जाअन्तर्गत एक वर्षको लागि मिति २०५०।१।२२ मा कर्जा नं. ३१।२० बाट रु. दुई लाख लिएको र उक्त सप्लायर्सको प्रो. रामबाबु साहले आमा सीतादेवीको नाममा दर्तायुक्त कित्ता नं. २१ को घरजग्गा धितो बन्धक राखेको तथ्य समेत देखिन्छ। यसरी आफ्ना पतिले बैंकबाट लिएको ऋण तिर्ने सर्तमा कित्ता नं. २१ को घरजग्गा ससुराको नाममा राख्दैमा नरम करम नमिलेको वा अंश घटी बढी भएको वा वादीको अंश हकमा असर

परेको भन्नु मिल्ने देखिँदैन । अतः प्रस्तुत मुद्दाका प्रतिवादीहरूले मुलुकी ऐन, अदालती बन्दोबस्तको १८२ नं. बमोजिम खुला इजलाससमक्ष मतलब र परिणामसमेत सम्झी बुझी मञ्जुर भई सम्पत्ति र ऋण कर्जाको परिमाण एवं अनुपातसमेत मिलाई गरेको मिलापत्रको कानुनी अस्तित्वलाई नजरअन्दाज गर्न मिल्ने देखिएन ।

१३. वस्तुतः प्रस्तुत मुद्दामा आफ्ना पतिले अंश मार्ने वा ठग्ने नियतले उक्त मिलापत्र गरेको भन्ने सम्बन्धमा यी पुनरावेदक वादीले प्रमाण ऐन, २०३१ को दफा २६ बमोजिम आधार, कारण र प्रमाण दिन सकेको पाइँदैन । आफ्ना पतिले कम सम्पत्ति लिई दुराशय राखी अन्याय गरेको पनि देखिँदैन । यस सन्दर्भमा सम्मानित सर्वोच्च अदालतबाट “पति पिताद्वारा गरिएको कार्यले साम्प्रतिक हक प्राप्त गर्ने व्यक्तिहरूको हक दुरासयपूर्वक अपहरित भएको नदेखिँदासम्म अदालतबाट सम्पन्न फैसला, डिसमिस, मिलापत्र र खारेजी फैसला बदर हुन नसक्ने” भनी नेपाल कानून पत्रिका, २०६९ नि.नं. ८७९६ पृ. ५०४ मा कानुनी सिद्धान्त समेत प्रतिपादन भइरहेको परिप्रेक्ष्यमा पुनरावेदक वादीको पुनरावेदन जिकिर बमोजिम मिलापत्र बदर गर्नुपर्ने अवस्था देखिन आएन ।

१४. तसर्थ यसमा सुरु धनुषा जिल्ला अदालतबाट वादीको दाबी पुग्न नसक्ने ठहर्‍याई मिति २०६७।२७ मा भएको फैसला मिलेको देखिँदा सदर हुने ठहर्छ । पुनरावेदक वादीको पुनरावेदन जिकिर पुग्न सक्दैन । अरू तपसिलमा लेखिए वमोजिम गर्नु ।

तपसिल

१. फैसला भएको जानकारी पुनरावेदकलाई दिनु ।
२. सरोकारवालाले नक्कल माग्नु आए कानूनको रीत पुर्‍याई नक्कल सारी सराइदिनु ।
३. प्रस्तुत मुद्दाको दायरी लगत कट्टा गरी मिसिल अभिलेख शाखामा बुझाई दिनु ।

.....
द्वारिकामान जोशी
न्यायाधीश

उक्त रायमा सहमत छु ।

.....
डम्बरबहादुर शाही
न्यायाधीश

इति संवत् २०६९ असोज २१ गते १ मा शुभम्.....।

श्री पुनरावेदन अदालत जनकपुर

संयुक्त इजलास

माननीय न्यायाधीश श्री तेजबहादुर के.सी.

माननीय न्यायाधीश श्री कुमारप्रसाद पोखरेल

फैसला

संवत् २०६७ सालको दे.पु.नं. ०६-०६७-०५६५०

मुद्दा :- दर्ता बदर दर्ता ।

नि. नं. ११४

जिल्ला धनुषा जनकपुर नगरपालिका वार्ड नं ८ बस्ने रामसेवक दास वैष्णव.....१ पुनरावेदक वादी

विरुद्ध

जिल्ला महोत्तरी एकरहिया गा.वि.स. वा.नं. ५ मा बस्ने दुखहरण मौवार भूमिहारको हकमा प्रत्यर्थी
निजको श्रीमती अमरावती देवी.....१ प्रतिवादी

सुरु फैसला गर्ने न्यायाधीश :- श्री अम्बरराज पौडेल, धनुषा जिल्ला अदालत

न्याय प्रशासन ऐन, २०४८ को दफा ८ (१) बमोजिम यसै अदालतको क्षेत्राधिकार भित्र पर्न आएको प्रस्तुत मुद्दाको संक्षिप्त व्यहोरा यस प्रकार छ ।

मेरो साकेत वासी गुरु र पिता जयगोविन्द दास वैष्णवका नाउँमा दर्ता रहेको जिल्ला धनुषा जनकपुर नगरपालिका वार्ड नं७ क. कि. नं ०-४-१२, ऐ. ऐ. ८ ख. कि. नं ७४ को ०-१२-७, ऐ. ऐ. कि. नं १२ को ०-६-६, ऐ. कि. नं १५ को ०-०-१४ हाल नापी अनुसार कायम भएको जिल्ला धनुषा जनकपुर नगरपालिका वार्ड नं ८ सिट नं १३५४-०७ कि. नं ३० को ०-१४-१९-१, ऐ. सिट नं १३५४-११ कि. नं १३ को ०-११-४-२ ऐ. सिट नं १३५४-१२ कि. नं ३ को ०-०-१२ कि. नं २९ को ०-०-१६-२ ऐ. ऐ. सिट नं. १३५४ कि. नं ७४ को ०-०-१-० ऐ. वा. नं ७ सिट नं. १३५४-२३ कि. नं २४ को ०-४-१६-२, ऐ. वा. नं ८ सिट नं. १३५४-०८ कि. नं ४ को ०-०-९ समेत जग्गा मेरो गुरु साकेत बास भएको र म पनि नापीमा उपस्थित हुन नसकेको कारण विपक्षी प्रतिवादीले आफ्नो नाममा दर्ता गराएका छन् । साकेत वासी गुरुका नाममा जग्गा राखि राख्न उचित नहुने हुँदा उक्त जग्गा मेरो नाममा दाखल दर्ता गरी पाउँ भनी मैले मालपोत कार्यालयमा निवेदन दिएकोमा उक्त जग्गा निज विपक्षी दुखहरणका नाममा नापी भै सकेकोले दर्ता बदर गरी दर्ता नामसारी गर्ने अधिकार यस कार्यालयका नभएको हुँदा सम्बन्धित निकायबाट निर्णय भएकोले नालेस दिन आएको छु । अतः विपक्षीले निराधार विना प्रमाण आफ्नो नाउँमा गराएको दर्ता बदर गरी मेरो नाउँमा दर्ता गरी पाऊँ भन्ने समेत व्यहोराको फिराद पत्र ।

वादीको दाबी मुलुकी ऐन जग्गा पजनीको १७ नं को हद म्यादभित्रको छैन । किन भने उक्त जग्गा मेरो नाममा नापी भै यिनै वादीले नै मेरो वारेस भै जग्गाधनी दर्ता प्रमाण पुजौ बुझि लिएको हुँदा वादीले त्यसै अवस्थामा

यसम कुराको जानकारी पाएको हो । वादीको जग्गा जयगोविन्द दासको निजी आर्जनको आफू खुस गर्न पाउने जग्गा हो । निज जयगोविन्द दासले आफ्नो जीवनकालमै म संग पटक पटक रुपैयाँ लिई सो रुपैयाँ निजले निरन नसक्दा निजले जग्गा नै दिन्छु भनी २०४० सालदेखि नै उक्त जग्गा मैले भोगी आएको छु निजको मृत्यु पश्चात् यी वादी समेतको सहमतिबाट मेरो उक्त रुपैयाँ बापत यो जग्गा सभैमा मेरो नाउमा मैले नापी गराएको छु । अतः वादी दावी खारेज गरी पाउँ भन्ने समेत व्यहोराको प्रतिउत्तर पत्र ।

वादीको फिराद जग्गा पजनीको १७ नं को हदम्याद भित्रको रहेको मान्न नमिल्ने हुँदा हदम्याद नघाई आएको फिरादबाट ईन्साफ गर्न नमिल्ने हुँदा अ. वं. १८० नं. ले खारेज हुने ठहर्‍याई धनुषा जिल्ला अदालतबाट मिति २०५७।१।४ मा भएको फैसला ।

मैले जग्गा दर्ता सम्बन्धमा पहिले यथार्थ जानकारी पाएको भन्ने न्यायकर्ताबाट गरिएको अनुमान सर्वथा गलत रहेको प्रमाण तथा कानूनको गलत अर्थ लगाई भएको सुरु फैसला प्रत्यक्ष कानुनी त्रुटि रहेको हुँदा उक्त फैसला बदर गरी दावी बमोजिम इन्साफ प्रदान गरी पाउँ भन्ने व्यहोराको वादीको पुनरावेदन अदालतमा पर्न आएको पुनरावेदन पत्र ।

यसै लगाउको दे. नं १४८५ को मुद्दामा विपक्षी भिकाउने आदेश भएकोले यसमा पनि अ. वं. २०२ नं. तथा पुनरावेदन अदालत नियमावली, २०४८ को नियम ४७ बमोजिम छलफलमा प्रत्यर्थी भिकाई आएपछि नियमानुसार पेस गर्नु भन्ने पुनरावेदन अदालतको मिति २०५८।१२।२९ को आदेश ।

विवादित जग्गाको धनीपुर्जा पुनरावेदक वादी राम सेवकले बुझी लिएको भनेको भरपाई कागजमा कुन जग्गा र कुन मितिमा बुझी लिएको सो समेत नखुलेको अवस्थामा हदम्यादको आधारमा फिराद खारेज हुने ठहर्‍याएको सुरु जिल्ला अदालतको फैसला बदर गरी पुनः निर्णय गर्नु भनी सुरु जिल्ला अदालतमा पठाईदिने ठहर्छ भन्ने समेतको पुनरावेदन अदालत जनकपुरको मिति २०६०।३।३२ को फैसला ।

हदम्याद नघाई दायर गरेको फिरादबाट इन्साफ गर्ने गरी गरेको पुनरावेदन अदालत जनकपुरको फैसला त्रुटिपूर्ण छ । प्रस्तुत मुद्दामा विवाद उठाइदेखि बाहेकको कुनै जग्गा मेरो नाममा दर्ता नरहेको अवस्थामा विपक्षी राम सेवकले उक्त विवादित जग्गाको जग्गाधनी पुर्जा नै बुझी लिएको पुष्टि हुन्छ । तसर्थ जग्गा नखुलेको भन्ने आधारमा गरेको पुनरावेदन अदालतको फैसला त्रुटिपूर्ण हुँदा पुनरावेदन अदालत जनकपुरको फैसला बदर गरी सुरु जिल्ला अदालतको फैसला सदर गरी पाउँ भन्ने समेत प्रतिवादीको श्री सर्वोच्च अदालतमा परेको पुनरावेदन पत्र ।

हदम्याद नघाई परेको फिरादबाट मुद्दाको औचित्यमा प्रवेश गरी इन्साफ गर्न नमिल्ने भनी सुरु अदालतबाट मिति २०५७।१।४ मा भएको खारेजी फैसला कानून अनुरूप नदेखिँदा बदर गरी दिएको छ जे जो बुझ्नुपर्छ बुझी पुनः इन्साफ गर्न भनी उपस्थित पक्षहरूलाई तारेख तोकी सुरु जि.अ. मा पठाईदिने भन्ने पुनरावेदन अदालत जनकपुरको मिति २०६०।३।३२ को फैसला मिलेकै देखिँदा सदर हुने ठहर्छ भन्ने श्री सर्वोच्च अदालतको २०६२।८।२ को फैसला ।

श्री सर्वोच्च अदालतबाट २०६२।८।२ मा फैसला भई मिसिल प्राप्त भएको देखिँदा प्रस्तुत मुद्दा इन्साफको लागि साधारण देवानी दायरीमा दर्ता गरी नियमानुसार गर्नु भन्ने २०६३।६।२५ को यस अदालतको आदेश ।

प्रतिवादीको नाममा नापी भै दर्ता श्रेस्ता तयार भई सो नापी निर्णय बदर गराउन जग्गा (नाप जाँच) ऐन, २०१९ को व्यवस्था अनुरूप गएको देखिँदैन भन्ने वादी दावीमा पनि यस विषयलाई उठाएको देखिँदैन । वादीले

मा. पो. का. धनुषाको मिति २०५५।१२।२४ को निर्णयानुसार प्रस्तुत फिराद दायर गरेकोमा मालपोत ऐन, २०३४ को दफा ७ को व्यवस्था अनुकूल नरही जग्गा (नाप जाँच) ऐन, २०१९ बमोजिम नाप जाँच हुन छुट भएको वा नाप नक्सा भएको तर दर्ता गर्न छुट भएको भनी देखाउन सकेको समेत देखिन आएन । विवादित जग्गामा वादीको हक कहीं कतैबाट पनि स्थापित हुन आएको नदेखिँदा अ.वं. ८२ नं. बमोजिम हकदैयाको अभावमा वादी दावी नपुग्ने ठहर्छ भन्ने समेत व्यहोराको धनुषा जिल्ला अदालतको मिति २०७६।१।१९ गतेको फैसला ।

सुरुले गरेको फैसलामा चित्त बुझेन । वादी जयगोविन्द दासको चेला छोरा म हो भन्ने कुरामा विवाद रहेको छैन । हकको स्रोतविना अचल सम्पत्तिमा स्वामित्व प्रदान हुँदैन, गुरु जयगोविन्द दासबाट हक हस्तान्तरण भएको कुनै प्रमाण विपक्षीले पेस गर्न सकेको छैन । नापीको समयमा कसैले बिनाप्रमाण आफ्नो नाममा जग्गा नापी दर्ता गराउँदैमा दूषित दर्ता हुन गै उसको दर्ता कायम रहन नसक्ने भनी सम्मानित सर्वोच्च अदालतबाट अनेकौं मुद्दामा प्रतिपादित सिद्धान्त समेतका आधारमा सुरुले वादी दावी नपुग्ने गरी गरेको फैसला त्रुटिपूर्ण हुँदा बदर गरी वादी दावी अनुसार गरी पाऊँ भन्ने समेत व्यहोराको वादीको पुनरावेदन पत्र ।

साविक कित्ता नं. ९३, ७४, ९२ र ९५ को जग्गा जयगोविन्द दास वैष्णवको नाममा दर्ता भएकोमा स्वामित्व हस्तान्तरण सम्बन्धी प्रस्ट आधार प्रमाण बेगर नयाँ नापी हुँदा सो जग्गा कित्ता नं. १३, ३, ७७ र ३५ कायम भई उनाउ व्यक्ति अर्थात् दुखहरण मौवारको नाउँमा दर्ता भएको परिप्रेक्ष्यमा सम्मानित सर्वोच्च अदालतबाट ने.का.प. २०५७ नि.नं ६८५५ पृ. ११३ र ने.का.प. २०४९ नि.नं ४४९५ पृ. २४६ मा प्रकाशित सिद्धान्त समेतका आधारमा सुरु धनुषा जिल्ला अदालतबाट वादी दावी नपुग्ने ठहर्‍याई मिति २०६७।१।१९ मा भएको फैसला फरक पर्न सक्ने देखिँदा मुलुकी ऐन, अ.वं २०२ नं. समेत बमोजिम प्रत्यर्थी भिकाई पेस गर्नु भनी यस अदालतको मिति २०६८।७।२८ गतेको आदेश ।

यस अदालतको ठहर

नियम बमोजिम साप्ताहिक तथा दैनिक मुद्दा पेसी सूचीमा चढी इजलास समक्ष पेस हुन आएको प्रस्तुत मुद्दामा पुनरावेदकका तर्फबाट रहनुभएका विद्वान् वरिष्ठ अधिवक्ता श्री विनोदकुमार शर्माले कानुन र न्यायिक परम्परा अनुसार जग्गा किन्नेको हक स्रोत हुनुपर्छ । रजिष्ट्रेशनको ११ नं ले राजीनामा पारित भएर सम्पत्ति नै आउन पर्थो । वैध स्रोत हुनुपर्छो । जयगोविन्द दासको जग्गा प्रतिवादीले दूषित दर्ता गराएको छ । दूषित नापी गराउँदै मा अरूको सम्पत्ति लोप हुने अवस्था हुँदैन । त्यस्तो सच्याउन हद म्याद छैन । वैध हकदार राम सेवक भएकोले उसैको हुनुपर्छ । गुरुको सम्पत्ति चेलाको नाउँमा हुनुपर्छ । सुरुले हकदैयाको अभावमा दावी नपुग्ने गरेको फैसला त्रुटिपूर्ण छ । सुरु फैसला बदर हुनुपर्छ भनी तथा प्रत्यर्थीतर्फबाट रहनुभएका विद्वान् अधिवक्ताद्वय श्री दीपकबहादुर के.सी. र श्री सुदीप कोइरालाले गुरुले दिएको प्रमाण हुनुपर्छ । हक कायमतर्फ दावी छैन । दर्ता नै नभए दर्ता बदर हुनुपर्ने अवस्था छैन नापीमा दुखहरण मौवारको नाउँमा नापी भै हाल अमरावतिको नाउँमा नामसारी भएको हो तसर्थ शुरुले गरेको फैसला मिलेकै हुँदा सदर हुनुपर्छ भनी बहस गर्नुभयो ।

उल्लिखित दुवैतर्फबाट रहनुभएका कानुन व्यवसायीले गर्नुभएको बहस जिकिर सुनी पुनरावेदन पत्र सहितको मिसिल कागजातहरू अध्ययन गरी सुरुले गरेको फैसला मिलेको छ छैन ? पुनरावेदकको पुनरावेदन जिकिर पुग्न सक्छ कि सक्दैन ? भन्ने सम्बन्धमा नै निर्णय दिनुपर्ने देखियो ।

निर्णयतर्फ विचार गर्दा, मेरो गुरु जयगोविन्द दासको नाउँमा दर्ता कायम रहेको जग्गाहरू हाल नापीको समयमा मेरो गुरु साकेतवास भएको र म वादी पनि नापीमा उपस्थित हुन नसकेको कारण विपक्षीले आफ्नो नाउँमा नापी गराई दर्ता गराई लिएकोले विपक्षीले हक स्रोतको प्रमाणविना नै आफ्नो नाउँमा गराई लिएको

दर्ता बदर गरी मेरो नाउँमा दर्ता गरी पाउँ भन्ने फिराद दावी र फिराद दावी हदम्याद एवं हकदैयाविहीनको छ । जयगोविन्द दासले मसँग पटक पटक रुपैयाँ लिई सो रुपैयाँ निजले तिर्न नसक्दा जग्गा नै दिन्छु भनी २०४० सालदेखि उक्त जग्गा मैले भोग गर्दै आएको छु । वादी समेतको सहमति वादी नापीमा उक्त जग्गा मेरो नाउँमा नापी भै दर्ता भएकोले फिराद दावी खारेज गरी पाउँ भन्ने प्रतिउत्तर जिकिर भएकोमा अ.वं. ८२ नं. बमोजिम हकदैयाको अभावमा वादी दावी पुन नसक्ने ठहर्‍याई मिति २०६७।१।१ गतेमा सुरु धनुषा जिल्ला अदालतले गरेको फैसला उपर यस अदालतमा वादीको पुनरावेदन पर्न आएको रहेछ ।

दावीको जग्गामा वादीको हक लाग्ने नलाग्ने र निजको हकदैया रहे नरहेतर्फ हेर्दा, ती जग्गा साविकमा जयगोविन्द दासको नाउँको रहेको र उक्त जग्गा हालको नापीमा प्रतिवादी दुखहरण मौवारको नाउँमा नापी भै नयाँ कित्ता नम्बरहरू कायम भएको कुरामा विवाद देखिँदैन । साथै दावीको जयगोविन्द दासको नाउँको सा.कि.नं. हरू हालको नापीमा के कुन कति कित्ता नं. कायम भै हाल साविक भिडाई पठाई दिनलाई नापी शाखा धनुषालाई बुझेकोमा दावीको साविक कि.नं. र हाल कि.नं. समेत उल्लेख गरी च.नं. ६३५ मिति २०५५।१।१६ को पत्रवाट पनि उक्त जग्गाहरू हालको नापीमा दुखहरण मौवारको नाउँमा दर्ता रहेको भनी उल्लेख भै आएको छ । अब सुरुले हकदैयाको अभावमा दावी नपुग्ने गरी गरेको फैसलातर्फ विचार गर्दा, वादीले आफू जयगोविन्द दासको छोरा चेला रहेको भनी फिराद दायर गरेकोमा प्रतिवादीले प्रतिउत्तर फिराउँदा प्रतिउत्तरपत्रको प्रकरण १(ग) मा जयगोविन्द दासको उतराधिकारी यी वादी रामसेवक दास रहेको कुरा स्वीकार गरेको पाइन्छ । यसरी प्रतिवादीले दावीको जुन तथ्यलाई स्वीकार गरिसकेको छ, सो कुरालाई अदालत स्वयं वादी भै विवाद उठाउन उपयुक्त हुँदैन । तसर्थ वादी प्रतिवादीबीचको कथनको व्यहोरावाट जयगोविन्द दासको चेला छोरा यी वादी रामसेवक दास रहेको कुरामा कुनै विवाद नभएको अवस्थामा अदालत आफैँले सो बुँदामा विवाद उठाई हकदैयाको अभावमा वादी दावी नपुग्ने ठहर्‍याएको उक्त फैसलाको निर्णयाधार कानुनसंगत देखिन आएन ।

दावीको कि. नं. को जग्गा के कस्तो पृष्ठभूमि अवस्था र प्रकृतिको हो भनी हेर्दा, विपक्षी दुखहरण मौआर वादी रामसेवक दास वैष्णव र दर्तावाला जयगोविन्द दासका कुनै अशियार नाताका व्यक्ति देखिनन् भने, यी वादी राम सेवक दास वैष्णव दर्तावाला जय गोविन्द दासका छोरा र साथ साथै चेला पनि रहेको देखिन्छ । सो तथ्य वादी रामसेवक दासको मिसिल संलग्न नागरिकताको प्रमाण पत्रको प्रतिवाट नै देखिन आउँछ । निजको चाल चलन र आचरण जे जस्तो भए पनि दावीको जग्गा दर्तावालाका छोरा चेला यी वादीको नाउँमा दर्ता नामसारी हुनुपर्नेमा कुनै विवाद देखिन्छ । दावीको जग्गा जयगोविन्द दासको निजी रहेको मिसिल संलग्न अन्य प्रमाणवाट पनि देखिन्छ । उक्त जग्गा निजको रहे पनि जयगोविन्द दास विहार कुण्डको पूर्वारी डिलमा स्थित श्री सीता विहारी भन्ने भगवान्को मन्दिरको पूजापाठ आदि नित्य सेवा र कर्म गर्ने जिम्मेवारी रहेका प्रमुख व्यक्ति भएको लगाउको दे.पु.नं ०६७-०५५४८ को मुद्दाको तथ्यको व्यहोरावाट देखिन्छ । उक्त मुद्दामा दावीको जग्गा गुरु आर्जन भनी उल्लेख गरे पनि सोको स्रोतको लिखित प्रमाण नहुँदा र जयगोविन्द दास नाउँको दर्ताको जग्गा हुँदा सो जग्गा निजी रहेको देखिन्छ । उक्त जग्गा निजी नै रहे पनि सो जग्गा र सोको आम्दानीको प्रयोग उक्त मन्दिरकै पूजा पाठ, नित्य कर्म र सोसँग सम्बन्धित सेवा भूमिका, मर्मत भौतिक निर्माण विस्तार आदिमा नै हुनुपर्ने अवस्थाहरू देखिन आउँछ । निष्कर्षतः दावीको जग्गा मन्दिरको प्रयोगमा नै हुने गरी निजी पृष्ठभूमिको रहेकोमा कुनै विवाद देखिन्छ ।

अब दावीको जग्गाको स्रोत र सो प्रतिवादीले के कुन स्रोतको आधारवाट प्राप्त गरेको हो भन्ने सन्दर्भमा हेर्दा, प्रतिवादीले आफू जयगोविन्द दासलाई पटक पटक रुपैयाँ पैसा दिँदै आएको र सो जग्गामा रुपैयाँ रु. ४,२५,०००/- साँवा भएको र सोको ब्याज जोड्दा त्यसको डब्ल हन गएपछि सो रकम माग्दा निजले

बुझाउन नसकी सो बापत जग्गा नै दिन्छु भनी भने अनुसार २०४० सालदेखि विवादित जग्गा भोग गरी आइराखेको छु । निज २०४२ सालमा स्वर्गीय हुनुभयो । २०४४ सालमा सर्भे नापी हुँदा निजको उत्तराधिकारी वादीले पनि रूपैयाँ बापत नापी गरी लिन भनी भने अनुसार मैले आफ्नो नाममा नापी गराई प्राप्त गरेको हो भन्ने व्यहोराको प्रतिउत्तर पत्र फिराएको पाइन्छ । नेपाल कानूनले अचल सम्पत्तिको हक हस्तान्तरण गर्दा कानून बमोजिम लेखत पास गरेको हुनुपर्ने व्यवस्था गरेको पाइन्छ । अचल सम्पत्तिको हक हस्तारण मौखिक वा घरसारको लिखतको आधारमा हुन सक्दैन । त्यस्तो व्यवहारलाई कानूनले मान्यता प्राप्त गर्न सक्दैन । प्रतिवादीले दाबीको जग्गा आफूले प्राप्त गरेको कुराको मौखिक कुरा बाहेक कुनै ठोस तथ्ययुक्त लिखित सबुद प्रमाण पेस गर्न सकेको छैन । जयगोविन्द दासले पैसा बुझेको कुनै लिखतसम्म पनि दाखेल हुन सकेको छैन । उक्त जग्गा दर्तावाला जयगोविन्द दासले यी प्रतेवादी दुखहरण मौआरलाई दर्ता गर्न भनी कुनै मञ्जुरी दिएको देखिन्छ । यसरी कानूनले निर्धारण गरेको प्रक्रिया र व्यवस्था प्रतिकूल आफूले मौखिक कथनको आधारमा दाबीको जग्गा प्राप्त गरेको भन्ने प्रतिवादीको कथनले कानुनी मान्यता प्राप्त गर्न सक्दैन । यसरी वादी दाबीको जग्गा प्रतिवादीले आफ्नो नाउँमा नापी दर्ता गराउनलाई सो सम्पत्तिमा आफ्नो हक प्राप्त भएको स्रोत र आधार देखाउन सकेको पाइँदैन । सम्मानित सर्वोच्च अदालतबाट “आफ्नो हकै नपुग्ने विपक्षी प्रतिवादीले सर्भे नापीमा आफ्नो नाउँमा दर्ता गराए पनि त्यस्तो दर्ताले मान्यता पाउन नसक्ने” (ने.का.प. २०४९ नि.नं ४४९५ पृ. २४६) “एकाको स्वामित्वमा रहेको जग्गामा निजको स्वामित्व समाप्त हुन निजले उक्त जग्गाको स्वामित्व अरूलाई हक हस्तान्तरण गरिदिएको हुनुपर्ने” (स.अ. बुलेटिन पूर्णाङ्क १८७ पृ २०) “विनास्रोत, विनाआधार र स्रोत लिखत वा प्रमाणको प्रतिकूल हुन पुगेका दर्तालाई पनि दूषित दर्ताकै दर्तामा राख्नुपर्ने हुन्छ” (स.अ.बु. पूर्णाङ्क ४१८ पृ. ४ मा) भन्ने न्यायिक सिद्धान्तहरू समेत प्रतिपादित भएको देखिँदा साविक दर्तावाला जयगोविन्द दास नाउँको दाबीको उल्लिखित जग्गा हक र हक हस्तान्तरणको प्रमाण र स्रोत विना प्रतिवादीले आफ्नो नाउँमा नापी दर्ता गराएको क्रिया उक्त न्यायिक सिद्धान्तहरूको प्रतिकूल देखिन आउँछ । यस प्रकार दाबीको जग्गा आफूले नापी दर्ता गराउन पाउने हकको लिखित प्रमाणको स्रोत प्रतिवादीले देखाउन सकेको पाइएन । प्रतिउत्तरमा प्रतिवादीले उक्त कि.नं. का जग्गाको नापी दर्तापछि मेरा नाउँको ज.ध.प्र.पु. वादीले नै लिई दिइएका हुन् भनी उल्लेख गरेबाट श्री स.अ. ले मिति २०६२।८।२ को आफ्नो फैसलामा सो तथ्यबारे पनि औल्याएको देखिन्छ । तर मिसिल संलग्न कागजातहरूमा उक्त जग्गाको नापी दर्तापछिको प्रतिवादी नाउँको ज.ध.प्र. पुर्जा यी वादीले लिई दिएको कुनै निस्सा प्रमाण रहे भएको देखिन्छ । यसरी नै बहसको क्रममा प्रतिवादीतर्फका विद्वान् अधिवक्ताबाट दाबीका कि.नं. का जग्गाहरू प्रस्तुत मुद्दा सुरु धनुषा जिल्ला अदालतमा चल्दा चल्दैको अवस्थामा अन्यत्रै हक हस्तान्तरण भएर गै सकेका छन् भन्ने जिकिर समेत प्रस्तुत हुन आयो । सो सम्बन्धमा हेर्दा मुद्दा चल्दा चल्दैको अवस्थामा भएका हक हस्तान्तरणका क्रियाहरूले कानुनी मान्यता समेत पाउन नसक्ने हुँदा यसरी मुद्दा चल्दा चल्दैको अवस्थामा विवादित सम्पत्ति जति तहमा हक हस्तान्तरण भएर गए पनि त्यस्तो लिखतको व्यवहारको सम्बन्धमा जि.अ. नियमावली.....को नियम....बमोजिम अन्ततः फैसला कार्यान्वयनको सन्दर्भमा सम्बन्धित अदालतबाटै पनि बदर गरी फैसला कार्यान्वयन हुने हुँदा त्यस सम्बन्धमा थप केही बोलिरहुनु परेन । तसर्थ प्रस्तुत मुद्दामा हकदैयाको अभाव रहेको भनी हक अधिकारको स्रोत र प्रमाण नै नभएको अशियारभन्दा बाहिरको उनाउ व्यक्तिले गराएको दूषित नापी दर्ता बदर नहुने गरी सुरु अदालतबाट भएको फैसला कानून र न्यायिक सिद्धान्तको अनुकूल देखिन आएन ।

अतः माथि उल्लिखित विवेचित आधार र कारणबाट सुरु धनुषा जिल्ला अदालतको मिति २०६७।९।१ को फैसला नमिलेको हुँदा सो उल्टी भै विपक्षी दुखहरण मौवार भूमिहारको नाउँमा दूषित नापी दर्ता भएका कि.नं. ३०, १३, ३, २९, ७४, २४ र ४ का जग्गाको दर्ता बदर भै ती कि.नं का जग्गा पुनरावेदक/वादी रामसेवक दास वैष्णवको नाउँमा दर्ता कायम हुने समेत ठहर्छ । अरूमा तपसिल बमोजिम गर्नु ।

तपसिल

१. माथि इन्साफ खण्डमा लेखिया बमोजिम सुरु धनुषा जिल्ला अदालतको फैसला उल्टी भै दाबीको कि.नं. ३०, १३, ३, २९, ७४, २४ र ४ का जग्गाको प्र. दुखहरण मौवार नाउँको दर्ता बदर भई वादी रामसेवक दास वैष्णवको नाउँमा दर्ता हुने ठहरेकोले प्रस्तुत मुद्दाको अन्तिम टुंगो लागेपछि उक्त जग्गा वादीका नाउँमा दर्ता गरी दिनलाई सम्बन्धित मालपोत कार्यालयमा लेखी पठाइदिन भनी सुरुमा लेखिपठाइदिनु ।
- २ यो फैसलामा चित्त नबुझे ३५ दिनभित्र श्री सर्वोच्च अदालतमा पुनरावेदन गर्नु भनी प्रत्यर्थी/प्रतिवादीलाई पुनरावेदनको म्याद दिनु ।
- ३ वादीले फिराद गर्दा राखेको कोर्ट फी रु. २००/- र यस अदालतमा पुनरावेदन गर्दा राखेको कोर्ट फी रु. ३०/- समेत जम्मा रु. २३०/- प्रतिवादीबाट भराई पाऊँ भनी प्रस्तुत मुद्दाको अन्तिम टुंगो लागेपछि वादीले ऐनका म्यादमा प्रतिवादीको जेथा देखाई दरखास्त दिए केही दस्तुर नलिई वादीलाई प्रतिवादीबाट भराइदिनु ।
- ४ सरोकारवालाले नक्कल माग्न आए कानुनको रीत पुन्याई नक्कल दिनु ।
- ५ दायरीको लगत कट्टा गरी मिसिल नियमानुसार गरी मिसिल अभिलेख शाखामा बुझाइदिनु ।

.....
तेजबहादुर के.सी.
न्यायाधीश

उक्त रायमा म सहमत छु ।

.....
कुमारप्रसाद पोखरेल
न्यायाधीश

इति संवत् २०६८ साल माघ ८ गते रोज १ शुभम्.....।

शाखा अधिकृत जानकीरमण यादव
॥टा.ना.सु. मो. समसुद्दिन राइना॥

श्री पुनरावेदन अदालत जनकपुर

संयुक्त इजलास
माननीय न्यायाधीश श्री तेजबहादुर के.सी.
माननीय न्यायाधीश श्री पोषनाथ शर्मा

फैसला
२०६७ सालको दे.पु.नं. ०६-०६७-०७९१३
क.नं.०६-०६९-००५०५
०६९-DP-०९६२
नि.नं.:- २०६

मुद्दा:- शेषपछिको बकसपत्र बदर ।

जिल्ला सर्लाही चन्द्रनगर गा.वि.स. हाल बरहथवा वडा नं.१ मा वस्ने राजनारायण कापर...१ पुनरावेदक वादी

विरुद्ध

जिल्ला सर्लाही चन्द्रनगर गा.वि.स. हाल बरहथवा वडा नं.१ मा वस्ने सुरेश राय.....१ प्रत्यर्थी प्रतिवादी

न्याय प्रशासन ऐन २०४८ को दफा ८(१) बमोजिम दायर हुन आएको प्रस्तुत मुद्दाको संक्षिप्त तथ्य र ठहर निम्न प्रकार रहेको छ :-

मूल पुरुष स्व. कालीचरण कापडको पत्नी स्व. गाया देवी ग्वार्नीको २ छोराहरू जेठा म वादी राजनारायण कापड र कान्छो विपक्षी प्रतिवादी सुरेश राय हुन् । म वादीको श्रीमती चन्द्रकला देवी र छोरा शैलेन्द्र हुन् । मूल पुरुष स्व. कालीचरण कापडले हामी वादी प्रतिवादीहरू समेत उपर २०४२ सालको दे.नं. ८९६ को अंश मुद्दा दायर गरी २०४३।२।२६ गते फैसला भई वादीले ४ खण्डको १ खण्ड अंश पाउने गरी भएको फैसला बमोजिम मिति २०४४।१।२।११ गते बण्डा छुट्याई लिएपछि विपक्षी सुरेश राय र आमा गया देवीले म माथि दे.नं.१४१५ को अंश मुद्दा गरी म वादीले बकसबाट पाएको केही जग्गा समेतमा अंश पाउने गरी २०५७।१०।१८ गते भएको फैसला उपर पुनरावेदन गरेकोमा सुरु फैसला सदर हुने गरी पुनरावेदन अदालत जनकपुरबाट २०६०।२।१३ मा भएको फैसला उपर सर्वोच्च अदालतमा मैले मुद्दा दोहोर्‍याई पाउन गरेको निवेदनमा निस्सा प्रदान भई सो मुद्दामा पुनरावेदन अदालत जनकपुरको फैसला समेत केही उल्टी हुने गरी मिति २०६४।८।१५ मा अन्तिम फैसला भएको अवस्था छ । मुद्दा चल्दा चल्दैको अवस्था प्रतिवादीले आपसमा मिलेमतो गरी पैत्रिक सम्पत्तिमा हक मेट्ने गरी हतार हतारमा जिल्ला र पुनरावेदन अदालतको फैसला बमोजिम बण्डा छुट्याएकोले अंश मुद्दा अन्तिम भए पश्चात् मैले बण्डा नं.९८ को बण्डा मुद्दा दिएकोमा सो मुद्दामा विपक्षी प्रतिवादीले आमा जीवितै हुँदा आफ्नो अंश भागमा पर्न आउने सम्पत्तिको शेषपछिको बकसपत्र गरी लेखत मिति २०६१।४।२० मा मा.पो.का. सर्लाहीबाट पारित गरी गराई दिएकाले यो फिराद गर्न आएको छु । अतः अंश मुद्दाको अन्तिम

टुङ्गो नलान्दै सगोलको पैत्रिक सम्पत्तिबाट आमा गया कापडले पाउने ३ खण्डको १ खण्ड अंश सुरेश रायले मात्र पाउने गरी खडा गरेको र.नं.६४९ को शेष पछिको बकसपत्र कानून विपरित रहेकोले बदर गरी बण्डा छुट्याई पाऊँ भन्ने समेत व्यहोराको वादीको फिराद दावी ।

आमा गया कापडले आफू जीवित अवस्थामा आफूले पाउनुपर्ने अंश भागको ३ खण्डको १ खण्ड अंश आफूले स्वेच्छापूर्वक मैले आमालाई रेखदेख स्याहार पालन पोषण गरे बापत मलाई शेषपछिको बकसपत्र पारित गरिदिनुभएको हो, बदर हुनुपर्ने होइन भन्ने समेत व्यहोराको प्रतिउत्तर जिकिर ।

वादी प्रतिवादीको आमा गया कापडको मिति २०६५।१।२९ मा मृत्यु भएको र २०६९।४।२० मा मुद्दा चल्दा चल्दैका अवस्था वादीको मञ्जुरी बेगर शेषपछिको बकसपत्र गरिदिएकाले उक्त बकसपत्र बदर हुनुपर्ने हो भन्ने समेत व्यहोराको वादीका साक्षी विकाउ साहले अदालतमा गरेको बकपत्र ।

कानून बमोजिम आफ्नो अंश हक बकसपत्र गरी दिएको लिखत कानून अनुकूल नै रहेको देखिँदा वादीको मांग अनुसार बदर गर्न मिलेन भन्ने सुरु सर्लाही जिल्ला अदालतको मिति २०६८।८।१४ गतेको फैसला ।

मुद्दा चल्दा चल्दैको अवस्थामा लिने दिने गरेको शेषपछिको बकसपत्र बदर गर्नुपर्नेमा बदर गर्न मिलेन भनी सुरु जिल्ला अदालतले गरेको फैसला कानुनी त्रुटिपूर्ण हुँदा उक्त फैसला बदर गरी दावी बमोजिम हक इन्साफ प्रदान गरी पाऊँ भन्ने वादीको पुनरावेदनपत्र ।

अदालतको ठहर

नियमानुसार निर्णयार्थ यस इजलास समक्ष पेस भएको प्रस्तुत मुद्दामा पुनरावेदनपत्र सहितको सुरु मिसिल एवं प्रमाणको अंश मुद्दामा तह-तह अदालतबाट भएका फैसलाहरूको प्रमाणित प्रतिलिपि समेतका कागजातहरूले बोलेका व्यहोराको तथ्यावलोकन गर्ने क्रममा प्रथमतः आफ्नो कानून प्रदत्त यो यस्तो हक विपक्षीको यो यस्तो काम कुराको कारण अपहरित भएको भनी सो आफ्नो हक स्थापितको मांग गर्ने दावी कर्ता फिरादीको मागपत्रको रूपमा स्थापित फिरादको व्यहोरातर्फ ध्यानाकृष्ट गर्नु वाञ्छनीय देखिन्छ । मूलतः वादीले दावी लिँदा प्रमाणको अंश मुद्दा तथा अंश मुद्दाको फैसला बमोजिम बण्डा छुट्याई पाउन आफूले दिएको दरखास्तसमेतको तथ्यगत पृष्ठभूमिको शृंखला खुलाई प्रस्तुत गरेको फिरादमा उल्लेख गरेको व्यहोराको बुँदागत सारांश यस्तो देखिन्छ :

१. विपक्षी भाइ सुरेश राय र आमा गया देवी वादी बनी मलाई प्रतिवादी बनाई सर्लाही जिल्ला अदालतमा २०५६ सालको दे.नं.१४१५ को अंश मुद्दा दायर गरेकोमा सुरु अदालतबाट मिति २०५७।१०।१८ मा फैसला हुँदा म वादीले हालैको बकसपत्रबाट प्राप्त गरेको केही कित्ता जग्गा समेतबाट अंश पाउने ठहर गरी फैसला भए उपर म वादीको चित्त नबुझी पुनरावेदन अदालत जनकपुरमा २०५८ सालको दे.पु.नं.२०३२ बाट पुनरावेदनपत्र दायर गरेकोमा सुरु सर्लाही जिल्ला अदालतको फैसला नै सदर हुने गरी पुनरावेदन अदालतबाट मिति २०६०।२।१३ मा फैसला भएको ।
२. पुनरावेदन अदालत जनकपुरबाट भएको अंश मुद्दाको फैसला उपर मेरो चित्त नबुझी सर्वोच्च अदालतमा दोहोऱ्याई हेरी पाउन २०६० सालमा निवेदन गरेकोमा सर्वोच्च अदालतबाट मिति २०६२।२।१२ मा दोहोऱ्याई पाउने निस्सा प्रदान भई २०६२ सालको दे.पु.नं.७९९८ मा दर्ता भई कारवाही चली उक्त मुद्दामा सर्वोच्च अदालतबाट भएको मिति २०६४।८।५ को फैसलाले प्रतिवादी राजनारायण कापडको हा.व.बाट प्राप्त गरेको कि.नं.१३८, १३६ र १४१ को जग्गाबाट सम्म बण्डा नलाने ठहर गर्नुपर्नेमा बण्डा लाने ठहर गरेको सुरु फैसला सदर गरेको पुनरावेदन अदालतको फैसला केही उल्टी हुने ठहरी अन्तिम भएको ।

३. अंश मुद्दामा वादीले अंश पाउने ठहर गरेको सुरु फैसला नै पुनरावेदन अदालतबाट सदर भएको अवस्था हुँदा उक्त अंश मुद्दाका वादीले सर्वोच्च अदालतबाट अन्तिम फैसला हुनुपूर्व नै बण्डा छुट्याउने निवेदन दिएको आधारमा सुरु सर्लाही जिल्ला अदालतबाट बण्डा नं.४६ मिति २०६०।१०।११ मा बण्डा छुट्याई दिइसकेको अवस्था भएको ।
४. प्रस्तुत मुद्दाका वादी तथा प्रमाणका अंश मुद्दामा प्रतिवादी मैले पुनरावेदन अदालतबाट भएको अंश मुद्दाको फैसला दोहोऱ्याई हेरी पाउन सर्वोच्च अदालतमा दिएको निवेदन उपर दोहोऱ्याउने निस्सा प्रदान भै मिति २०६४।८।१५ मा आएर मात्र अन्तिम फैसला भएको परिप्रेक्ष्यमा पुनरावेदन अदालतको फैसला अनुसार मिति २०६०।१०।११ मा अंश मुद्दाका वादीले छुट्याई लिएको बण्डा स्वतः बदर हुने व्यहोरा खुलाई अंश मुद्दामा प्रतिवादी रहेको प्रस्तुत मुद्दाको म वादीले मिति २०६५।११।१९८ मा बण्डा नं.९८ बाट बण्डा छुट्याई पाउन निवेदन दिई सो बण्डा मुद्दा सुरु अदालतमा कारबाहीयुक्त अवस्थामा नै रहेको ।
५. विपक्षी सुरेश रायले अंश मुद्दा चल्दा चल्दैको अवस्थामा अंश मुद्दाको अन्तिम टुङ्गो नलाग्दै मलाई थाहा जानकारी नदिई गुपचुपमा सगोलको पैतृक सम्पत्तिबाट आमा गयादेवी कापडले पाउने ३ खण्डको १ खण्ड अंश सुरेश रायले पाउने गरी मिति २०६१।४।२० र.नं.६४९ बाट शेषपछिको बकसपत्र पारित गराई लिएकोमा दिने आमा गयादेवी कापडको मिति २०६५।९।२९ मा नै मृत्यु भइसकेको अवस्था ।
६. उक्त तथ्यको परिप्रेक्ष्यमा अंश बण्डाको १ नं. मा जीयजीयैको अंश गर्नुपर्ने कानुनी व्यवस्था रहेको र मूलतः जिल्ला अदालत नियमावली, २०५२ को नियम ७८(ख) बमोजिम जीवित रहेका अंशियार कायम गरी बण्डा छुट्याउनुपर्ने कानुनी व्यवस्था रहेकोले मरेकी आमाको अंश समेत मिसाई बण्डा छुट्याउनुपर्ने हुँदा अंश मुद्दा चल्दा चल्दै आमाले आफ्नो अंश भाग जति सम्पत्ति भाइ सुरेश रायले पाउने गरी पारित गरी दिएको र.नं.६४९ मिति २०६१।४।२० को शेषपछिको बकसपत्र बदर गरी पाऊँ ।

प्रस्तुत मुद्दाका वादी यी राजनारायण तथा शेषपछिको बकसपत्र दिने यी वादीकी आमा गया देवी र बकस पाउने यी वादीका भाइ सुरेश रायबीच २०५६ सालमा अंश मुद्दा चली मिति २०६४।८।१५ मा आएर मात्र उक्त अंश मुद्दा सर्वोच्च अदालतबाट अन्तिम भएको र त्यसबीचमा नै मुद्दा चल्दा चल्दैको अवस्थामा वादीकी आमा गयादेवी कापडले आफ्नो अंश भाग जति सम्पत्ति कान्छो छोरा सुरेश यादवलाई मिति २०६८।४।२० मा शेषपछिको बकस गरिदिएको तथ्य मिसिल संलग्न प्रमाणबाट स्थापित छ भने सोही बकसपत्र बदरको वादीको मुख्य दाबी रहेको छ ।

उक्त वादी दाबी कानूनअसम्मत र आधारहीन भनी असहमति जनाउँदै आमाले जीवित अवस्थामा आफूलाई पारित गरी दिएको शेषपछिको बकसपत्रको वैधानिक अस्तित्व कायम रहिरहेको अवस्थामा सो बदर हुन सक्ने कानुनी व्यवस्था नभएको परिप्रेक्ष्य उल्लेख गरी फिराद दाबी खारेजीको मांग गर्दै परेको प्रतिवादीको प्रतिउत्तरको मजबुन यस्तो छ :-

१. आमा गयादेवीले आफू जीवित भएको अवस्थामा आफूले अंश मुद्दाबाट पाउनुपर्ने ३ खण्डको १ खण्ड अंश भागको सम्पत्ति मैले आमालाई रेखदेख स्याहार सुसार, पालन पोषण, औषधोपचार गरी रिभाए बापत स्वेच्छापूर्वक शेषपछिको बकसपत्र पारित गरिदिनु भएको र त्यसको अस्तित्व जीवित रहिरहेकोले बदर हुन सक्ने अवस्था छैन ।
२. आमाले पाउनुपर्ने अंश भागमा कसैले बन्देज लगाउन सक्दैन । आफ्नो अंश हकमा आमाको नैसर्गिक अधिकार भएको र सो अंश भागको जति सम्पत्ति नै आफूले बकसबाट प्राप्त गरेको ।

३. आफू जीवित रहेको अवस्थामा आफ्नो अंश भाग शेषपछिको बकसपत्र गरी आमाले मलाई दिनुभएकोले आमाको मृत्यु पश्चात् उक्त बकसपत्रले क्रियाशीलता पाउने हुँदा बदर हुन सक्ने अवस्था हुँदैन ।

गया कापडले आफ्नो छोरा सुरेश रायलाई रजिष्ट्रेशन पारित गरिदिएको र.नं.६४९ मिति २०६९।४।२० को शेषपछिको बकसपत्रको छायाँप्रति तथा गया कापडको मृत्यु दर्ताको छायाँप्रति र प्रमाणको अंश मुद्दाको सुरु तहदेखि सर्वोच्च अदालतसम्मबाट भएका फैसलाको प्रमाणित प्रतिलिपि समेत मिसिल संलग्न रहेको अवस्था छ ।

उक्त अनुसारको फिराद दाबी, फिराद दाबीलाई अस्वीकार गरी परेको प्रतिउत्तर जिकिर भै मुख नमिलेको कुरामा बुझ्नुपर्ने प्रमाण समेत बुझी सुनुवाइ पश्चात् सुरु अदालतले गरेको फैसलाले ठहरमा पुग्दाको कारणमा आमा गया कापडको स्याहार सुसार प्रतिवादीले नै गरेको भनी बकसमा नै उल्लेख गरेकी र आफ्नो अंश हक जति आफू खुस गर्न पाउने नै हुँदा जीवित छँदै गरिदिएको शेषपछिको बकसपत्र बदर गर्न नमिल्दा वादी दाबी पुग्न सुकँदैन भनी अभिव्यक्त रायमा वादीको चित्त नबुझी परेको पुनरावेदन व्यहोरामा मूलतः निम्न कुरा उल्लेख गरेको अवस्था छ :

१. अंश मुद्दा दायर भइसकेपछि बण्डा नछुट्टिँदै हक पुगेको सम्झन मिल्दैन ।

२. दान बकसको १ नं.ले आफू खुस गर्न पाउने बाहेक अंशियारा र हक पुग्नेहरूको मञ्जुरीको लिखत नलिई वा साक्षी नराखी दान वा बकस गरी दिनु हुँदैन भन्ने स्पष्ट कानुनी प्रावधान भएकोले अंशियारा म पुनरावेदक वादीलाई जानकारी नदिई गुपचुपमा आमाले प्रतिवादी भाइलाई गरिदिएको शेषपछिको बकसपत्र कानूनतः बदर गर्नुपर्नेमा बदर नगर्ने गरी भएको सुरु फैसला त्रुटिपूर्ण भएकोले दाबी बमोजिम सो फैसला बदर गरी न्याय पाऊँ ।

प्रस्तुत मुद्दाको विवादको सही पहिचान नै समाधानको पूर्वसर्त हो । तसर्थ उक्तानुसारको वादी दाबी, प्रतिउत्तर कथन मिसिल संलग्न प्रमाण कागजातहरू एवं वादीको पुनरावेदन जिकिर समेतका सम्पूर्ण प्रमाणगत तथ्यको रोहबाट विवादसँग सम्बद्ध विद्यमान कानुनी व्यवस्था तथा विवादित तथ्यसंग मेल खाने प्रकृतिका सम्मानित सर्वोच्च अदालतबाट प्रतिपादित सिद्धान्त समेतको परिप्रेक्ष्यमा सुरु फैसला मिले नमिलेको के छ ? र पुनरावेदन जिकिर पुग्न सक्ने नसक्ने के हो ? भन्ने विषयमा निम्न प्रश्नको विवेकसम्मत रूपमा पहिचान गरी कानूनपरक विश्लेषणका आधारमा समाधान खोजी न्यायिक निष्कर्षमा पुग्नु वाञ्छनीय देखिन्छ :

१. बकस भन्नाले के बुझिन्छ ? बकसको उद्देश्य, प्रकृति, सीमा, सर्त र बकसपछिको क्रियाशीलताको अवधि र परिणाम कस्तो हुन्छ ?
२. कस्तो कस्तो प्रकृतिको सम्पत्तिमा दाताले सगोलका अन्य अंशियारको मञ्जुरी लिन नपरी आफू खुसी हक हस्तान्तरण गर्न सक्छ ?
३. अंश मुद्दा चल्दा चल्दैको अवस्थामा अंशियार आमाले हक हस्तान्तरण गरेको वादी दाबीको मिति २०६९।४।२० को शेषपछिको बकसपत्र बदर भै सो बकसपत्रमा उल्लिखित सम्पत्तिबाट समेत वादीले अंश छुट्याई लिन पाउने नपाउने के हो ?

प्रश्न नं. १ को सन्दर्भमा विवेचना गर्दा सिद्धान्ततः बकस भन्नाले-- कुनै व्यक्तिले अरू कसैलाई स्याहार सुसार, पालन पोषण, औषधोपचार गरी वा केही कुनै काम कुरा गरी रिभाएकोमा रिभाए बापत रिभिने व्यक्तिले

रिभाउने व्यक्तिलाई खुसी राजीले आफ्नो हक पुग्ने सम्पत्ति सर्त सहित तथा सर्त रहित रूपमा हक छाडी हस्तान्तरण गर्ने क्रियालाई सम्भन्धन हुन्छ ।

बकसमा बकस दिने व्यक्ति रिभिएको र बकस पाउने व्यक्तिले दिने व्यक्तिलाई रिभाएको हुनु अनिवार्य सर्त मानिन्छ । यसमा रिभाए बापत रिभिने व्यक्तिले आफ्नो हक हस्तान्तरण गर्ने कार्य गर्छ । अनि दिनेको हक समाप्त भै लिनेको हक श्रृजना हुन्छ । मूलतः बकसमा राजीनामामा जस्तो रुपैयाँ लेनदेनको क्रिया हुँदैन । आर्थिक प्रलोभन वा प्रतिफलविना नै सम्पत्ति हस्तान्तरण हुन्छ । बकस दिने व्यक्तिले आफ्नो एकलौटी हक पुगेको सम्पत्तिसम्म बकस दिन सक्छ । अर्काको समेत हक पुग्ने सम्पत्ति बकस गरी लिनु हुँदैन । अशियारहरूको अंश लाग्ने सम्पत्ति भए निजहरूको पनि मञ्जुरी हुनुपर्छ । बकस लिने र दिने दुवैको स्वीकृति भए मात्र बकसको क्रिया सम्पन्न हुन्छ । मुलुकी ऐन, रजिष्ट्रेशनको १ नं. बमोजिम बकसको लिखत रजिष्ट्रेशन पारित भएको हुनुपर्छ । रजिष्ट्रेशन नभएको घरसारमा तयार भएको बकसको कानुनी मान्यता हुँदैन र त्यसबाट हक हस्तान्तरण र हक प्राप्ति दुवै हुन सक्दैन ।

बकसको परिभाषा नेपाल कानूनमा उल्लेख गरिएको नदेखिँदा शब्दकोशको सहारा लिई जानकारी राख्नु सान्दर्भिक देखिन्छ । कानुनी शब्दकोश, टोपबहादुर सिंह, तेस्रो संस्करण २०५२, पृष्ठ ४४१ अनुसार बकस भन्नाले रिभाए बापतको इनाम, प्रतिफलविना वैयक्तिक सम्पत्तिको ऐच्छिक हस्तान्तरण, आर्थिक प्रलोभन नभई सम्पत्तिको स्वामित्वबाट अलग हुने क्रिया, रिभाए बापत एक व्यक्तिबाट अर्को व्यक्तिमा जग्गा वा अन्य वस्तुको हस्तान्तरण जसमा प्रतिफलको विचार गरिँदैन । बकसको लागि चाहिने आवश्यक गुणहरू :

- (क) बकस गर्नेको क्षमता,
- (ख) पाउने वा निजका पक्षमा सम्पत्ति स्वेच्छाले पूर्ण हस्तान्तरण,
- (ग) बकस पाउनेको स्वीकृति,

बकस हालैदेखिको र शेषपछिको गरी दुई प्रकृतिको हुन्छ । हालैदेखि भोग चलन गर्न पाउने बोली पारी गरिने बकसलाई हालैदेखिको बकस भनिन्छ भने बाँचुन्जेल पालन पोषण गरी मरेपछि काजकिरिया पिण्ड पानी गरी शेष खानु भन्ने बोली पारी सर्त राखी शेषपछिको बकसपत्र गरिन्छ । हालैदेखिको बकस जसको नामले नै पर्याप्त अर्थ बोध हुन्छ । दाताले रजिष्ट्रेशन पारित गरी दिएको तत्कालको अवधिदेखि नै पारित सम्पत्तिको हक विनाबन्धेज वा विनासर्त पाउनेमा सरी क्रियाशील र सक्रिय हुने बकस हालैदेखिको बकस हो । तर शेषपछिको बकसको भने प्रकृति केही भिन्न र फरक हुन्छ । शेषपछिको बकस क्रियाशील हुन र परिणाम निस्कन सामान्यतः निम्न सर्त पूरा भएको हुनुपर्छ :

- (क) दाताले दिएको बकस निजको मृत्यु पर्यन्त निजले बदर नगराई बकसको अस्तित्वमा निरन्तरता कायम भएको हुनुपर्छ,
- (ख) दाताले बकस दिई सके पछिपनि दिएको सम्पत्तिमध्ये केही वा पूरै आफ्नो स्वेच्छाले सुक्ती विक्री गरी अरु कसैलाई हक हस्तान्तरण गरिदिन पनि सक्छ ।
- (ग) दाता बाँचुन्जेल पारित बकसको अस्तित्व सुषुप्त अवस्थामा रहन्छ, जागृत हुन र क्रियाशील बन्न सक्दैन । दाताको मृत्यु पश्चात् मात्र जागृत र क्रियाशील हुन्छ ।
- (घ) बकस दिने व्यक्ति भन्दा पहिले बकस पाउने व्यक्तिको मृत्यु भएमा सो बकसपत्र स्वतः निष्कृत्य वा शून्यमा परिणत हुन्छ । दिने दाताको मृत्यु भै पाउने व्यक्ति जीवित रहेको अवस्था हुनुपर्छ ।

प्रश्न २ तर्फ दृष्टिगत गर्दा आफ्नो नाम दर्तामा कायम रहेको सबै सम्पत्ति सबै परिस्थिति र अवस्थामा दर्ता धारकले हक हस्तान्तरण गरी आफू खुस गर्न सक्दैन । दर्ताधारकले कति र कुन हदसम्मको कस्तो प्रकृतिको सम्पत्ति आफू खुस गर्न सक्छ भन्ने कुरामा कानूनले नै सीमा र मापदण्ड निर्धारण गरेको देखिन्छ । कानूनले आफू खुस गर्न पाउने भनी सीमा तोकेको भन्दा वढी सम्पत्ति बकस दिने अख्तियारी कानूनतः दातामा रहँदैन । दर्ता धारकले कानूनले तोकेको सीमा पार गरी कुनै सम्पत्तिको हक हस्तान्तरण गरेको अवस्थामा कानूनतः कायम रहन सक्दैन, अमान्य हुन्छ । आफू खुस गर्न पाउने प्रकृतिको सम्पत्तिको हकमा भने त्यस्तो सम्पत्ति आफ्नो इच्छानुसार हक हस्तान्तरण गर्न कुनै पनि व्यक्ति स्वतन्त्र र अधिकार सम्पन्न हुन्छ । त्यसमा कसैले नियन्त्रण वा अंकुश लगाउन सक्दैन र मिल्दैन । यही नै स्वामित्वको सिद्धान्त (Doctrine of ownership) को अर्थ र अवधारणा हो तर जुन सम्पत्तिमा आफ्नो मात्र होइन अन्य अशियाराको पनि हक गाँसिएको हुन्छ, त्यस्तो सम्पत्तिको हक हस्तान्तरण गर्दा अंश हक हुने सबै को स्वीकृति वा मञ्जुरीको लिखत हुनुपर्छ । किनकि सम्पत्ति सम्बन्धी विधिशास्त्रले “No one can deliver which he himself has not” भन्ने सूत्रलाई अंगीकार गरेको छ । यही सूत्रलाई आत्मसाथ गरी आफू खुस गर्न पाउने सम्पत्तिको हकमा हाम्रो विधायिकाले दान बकसको १ नं. र अंश बण्डाको १९(२) नं., १९(४) नं. तथा १८ नं., स्त्री अंश धनको ५ नं. समेतको कानुनी व्यवस्था गरेको देखिन्छ । उक्त कानुनी व्यवस्थाले आफू खुस गर्न पाउने सम्पत्ति भनी के कस्तो मापदण्ड र सीमा तोकेको छ, सोतर्फ हेरौं ।

दान बकसको १ नं. अनुसार “आफ्नो हक पुग्ने सम्पत्ति दान वा बकस गरी दिन हुन्छ । आफू खुस गर्न पाउने बाहेक अरूमा अशियार र हक पुग्नेहरूको मञ्जुरीको लिखत नलिई वा साक्षी नराखी दान वा बकस गरी दिन हुँदैन” भन्ने प्रयुक्त शब्दावलीबाट कस्तो प्रकृतिको सम्पत्ति आफू खुस गर्न पाउने, आफ्नो हक पुग्ने हो भन्ने सम्बन्धमा हेर्दा अंश बण्डाको १८ नं. तर्फ ध्यान केन्द्रित गर्नुपर्ने हुन्छ । अंश बण्डाको १८ नं. ले निर्देशन गरे अनुसार निम्न सम्पत्ति बण्डा गर्न कर नलाग्ने आफू खुस गर्न पाउने प्रकृतिका देखिन्छन् :

- (क) आफ्नो ज्ञान, सीप वा प्रयासबाट निजी आर्जन गरेको,
- (ख) कसैबाट निजी तवरले दान वा बकस पाएको,
- (ग) कसैको अपुताली परी पाएको वा स्त्री अंश धनको ५ नं. बमोजिम दाइजो वा पेवा पाएकोमा त्यस्तो आर्जन वा पाएको सम्पत्ति । यसका साथै अंश बण्डाको महलको १९(२) नं. अनुसारको आफ्नो पालामा आर्जित गरेको सम्पत्ति र अंशबण्डाको १९(४) नं. अनुसारको आफ्नो अंश हक जति सम्पत्ति पनि आफू खुस गर्न पाउने सम्पत्तिको श्रेणीमा पर्ने देखिन्छ ।

यस कानुनी पृष्ठभूमिको सन्दर्भबाट विवादित मिति २०६१।४।२० को दिने वादीकी आमा गया कापड र लिन वादीका भाई सुरेश राय भै रजिष्ट्रेशन पारित भएको शेषपछिको बकसपत्र बमोजिमको सम्पत्ति प्राप्तकर्ता वादीका भाइको एकलौटी हुने वा त्यसबाट वादीले समेत अंश छुट्टयाई लिन पाउने के हो ? भन्नेबारे जानकारी लिन सो बकसको व्यहोराले के बोलेको छ, त्यसतर्फ ध्यान केन्द्रित गर्नुपर्ने हुन्छ । पारित बकसको व्यहोराले यसो भन्छ: आफूले पाउने ३ खण्डको १ खण्ड अंश भागमा परेको जग्गा तथा अन्य चल अचल सम्पत्ति छोरा सुरेश रायले मात्र एकलौटी हक भोग गर्न पाउने गरी निजलाई शेषपछिको बकसपत्र गरिदिएकी छु भनी बापतमा मेरो छोरा सुरेश रायले मेरो सेवा सुसार गरी औषधि उपचार समेत गरी रिक्काएको भन्ने व्यहोराको बोली पारी बकस दिएको र पाएको अवस्था छ । अंश बण्डाको १९(४) नं.ले आफ्नो अंश भाग जति भने आफू खुस गर्न पाउने बण्डा गर्न कर नलाग्ने भनी गरेको कानुनी व्यवस्थाको धरातलबाट हेर्दा आफूले पाउने अंश भाग जति दाता आमाले वादीका भाइलाई दिएको उक्त शेषपछिको बकसपत्रमा उल्लिखित सम्पत्तिको प्रकृति आफू खुस गर्न पाउने अशियारको मञ्जुरी लिन नपर्ने प्रकृति र अवस्थाको सम्पत्ति मान्नुपर्ने देखियो ।

प्रश्न नं. ३ को हकमा विचार गर्दा अंश मुद्दा चल्दा चल्दैको अवस्थामा अशियारामध्येकी आमाले शेषपछिको बकस गरी दिएको र अशियारमध्येको भाइ सुरेशले बकस प्राप्त गरी मिलेमतो र गुपचुपमा लिने दिने क्रिया गरेका र अंश मुद्दा अन्तिम भै बण्डा छुट्याउने अवधिमा बकस दिने आमाको मृत्यु भै ३ अशियारमा २ अशियार मात्र बाँकी रहेको कुरा तथ्यले स्थापित गरेको अवस्थामा जिल्ला अदालत नियमावली, २०५२ को नियम ७८(ख) ले मार्ग निर्देश गरे बमोजिम आमाले पाउने एक अंश स्वतः घटेकोले सो विवादित बकसपत्र बदर भै पूरा सम्पत्तिमा २ भाग गरी एक भाग अंश आफूले पाउने गरी बण्डा छुट्याउनुपर्छ भन्ने वादी दावीतर्फ दृष्टिगत गर्दा नियमको उक्त व्यवस्था सामान्य अवस्था र परिस्थितिमा आकृष्ट हुने व्यवस्था हो जुन बेला मृतक आमाले आफू मर्नुपूर्व आफूले पाउनुपर्ने अंशको विषयमा कुनै केही कुरा नबोली मृत्युवरण गरेको अवस्था हुन्छ। तर प्रस्तुत मुद्दामा त्यस्तो अवस्था छैन। फरक र भिन्न विशिष्ट अवस्था छ। त्यो विशिष्ट अवस्था हो - शेषपछिको बकसपत्रले स्थापित गरेको कानुनी अस्तित्व। वादीले भने जस्तै अंश मुद्दा चल्दा चल्दै अशियारा आमाले बकस दिएको पनि सही हो भने अशियार भाइले बकस पाएको पनि सही हो। बण्डा छुट्याउनुपूर्व नै बकस दिने आमाको मृत्यु भएको पनि सही हो। तर बकस दिने आमाले कति सम्पत्ति बकस गरी दिइन् ? कानूनतः आफूले वादीको मञ्जुरी नलिई दिन पाउने हुन् वा मञ्जुरी लिनुपर्नेमा पनि नलिई दिइन् ? यो नै प्रस्तुत मुद्दामा विवाद निरूपणको मूल कुरा हो। आफूले पाउने अंश भाग जतिको सम्पत्ति बकस दिएको भन्ने बकसको अनुहारले बोलेको अवस्था छ भने आफ्नो स्याहार-सुसार, हेरचाह, पालन पोषण र औषधोपचार पनि बकस पाउने कान्छो छोरा सुरेश रायले नै गरेको भनी बकस दिनेवाली आमाले नै बकसको व्यहोरामा उद्घोष गरिदिएको अवस्था छ। मृतक आमाले बकसपत्र पारित गर्दा नै उद्घोष गरेको यो व्यहोराले वादी आमाले स्याहार सुसारमा सहभागी तथा संलग्न नरहेको बकस पाउने वादीको भाइले नै स्याहार सुसार गरेको भनी मान्नुपर्ने अवस्था देखियो। अर्कोतर्फ प्रमाणको अंश मुद्दामा मृतक बकस दिने आमा र बकस पाउने प्रस्तुत मुद्दाको वादीका भाइ फिरादी बनी यी वादीलाई प्रतिवादी बनाई २०५६ सालदेखि नै मुद्दा चलेको स्थापित तथ्यबाट पनि मन नमिली भगडिया बनेका यी वादीले आमाले सेवा सुसार गरे होलान् भनी आधारभूत प्रमाणको अभावमा तर्कसंगत रूपमा अनुमान गर्न पनि मिल्ने देखिँदैन। यस तथ्यबाट वादीले मृतक आमाले स्याहार सुसार गरेको भन्ने पनि नदेखिएको र वादीकी आमाले मुद्दा चल्दा चल्दै आफूले पाउने अंश भाग जतिको सम्पत्तिसम्म वादीका भाइलाई स्याहार सुसार गरे बापत बकस दिएको भन्ने विषयमा पनि पारित लिखतको तथ्य आफैँ बोलेको तथा वादीले समेत स्वीकार गरेको विषयमा विवाद गर्ने ठाउँ देखिएन। यस्तो तथ्यगत तथा प्रमाणगत पृष्ठभूमिको सेरोफेरोमा घुमेको प्रस्तुत विवादको सन्दर्भमा भएको कानुनी व्यवस्था अंशबण्डाको १९(४) नं. तर्फ ध्यान आकृष्ट गरी निष्कर्ष निकाल्नु न्यायोचित हुने देखिन्छ। **“आफू खुस गर्न नपाउने अवस्थामा पनि आफ्नो हकको अंश जति भने आफू खुस गर्न पाउँछ”** भन्ने उक्त अंशबण्डाको १९(४) नं. को स्पष्ट कानुनी प्रावधानबाट अशियारा वादीको मञ्जुरीबिना आफ्नो अंश हक जति बकस दिने आमाले वैधानिक अधिकार अन्तर्गत नै आमाले बकस दिएको अवस्था देखिँदा सो बकसपत्र बदर हुने अवस्था भएन। बकसको वैधानिक अस्तित्व जीवित रहे पछि बकस दिएको सम्पत्ति जति भागमा बकस पाउने व्यक्तिको स्वतः हक सिर्जना हुने हुँदा सो आमाले भाग सम्पत्ति समेत मिसाई गाभी वादीले अंश छुट्याई पाउने अवस्था पनि रहेन। किनकि वादीले दावी लिएको विवादित बकसको प्रकृति र स्वरूपबाट दाताले विधिवत् रूपमा पारित गरिदिएको लिखतमा अंकित दाताको इच्छाको निरन्तरताले दाताको मृत्यु पश्चात् मात्र पूर्णता प्राप्त गर्ने अन्तरनिहित शक्तिको वैधानिक अस्तित्वलाई नियन्त्रण वा संकुचन गर्ने अधिकार कसैमा रहँदैन। यस सन्दर्भमा प्रस्तुत विवादको ठहरमा पुगनुपूर्व यसै विवादको तथ्यसँग मेल खाने प्रकृतिका के कस्ता सिद्धान्त सम्मानित सर्वोच्च अदालतबाट प्रतिपादन भै मार्गदर्शन गरेको अवस्था छ सोतर्फ हेरौं :

१. “बकसपत्र दिनेको मृत्यु भएपछि निजले गरी दिएको शेषपछिको बकसपत्रको नाताले निजको हक बकस पाउनेमा सर्ने र निज बकस दिनेको अंश भागमा बकस पाउनेको हक स्थापित हुने हुनाले मुद्दा चल्दै बकस दिनेको मृत्यु भएकोमा निजले गरिदिएको शेषपछिको बकसपत्र बमोजिम निजको अंश हकको दैयादार बकस पाउने मानिने” (पद्मावती उपाध्यायको मुद्दा सकार गर्ने तारादेवी उपाध्याय विरुद्ध इन्द्रप्रसाद उपाध्याय समेत ने.का.प.०३२, अंक १, नि.नं.९२५ पृ.२७८)
२. “बकसपत्र दिनेको मृत्यु भएपछि निजले गरिदिएको शेषपछिको बकसपत्रको नाताले निजको हक बकस पाउनेमा सर्ने र निज बकस दिनेको अंश भागमा बकस पाउनेको हक स्थापित हुने” (संवत् २०४४ सालको दे.पु.नं.५४४ पुनरावेदक वादी लक्ष्मी सिलवाल विरुद्ध प्रत्यर्थी प्रतिवादी गोविन्द खत्री भन्ने गोविन्दबहादुर खत्री भएको अंश मुद्दा, ने.का.प. ०४५, नि.नं.३५५१ पृष्ठ ७९६)
३. “तत्काल प्रचलित कानून बमोजिम आफ्नो हकको सम्पत्ति शेषपछिको बकसपत्रको लिखत गरी दिएको अवस्थामा सो लिखतलाई अन्यथा प्रमाणित नगरेसम्म लिखतको कानुनी अस्तित्व यथावत् रूपमा रहेको मान्नु पर्ने भै त्यस्तो कानुनी मान्यता प्राप्त शेषपछिको बकसपत्रको लिखत बकसपत्र दाताको मृत्यु भएपछि स्वतः क्रियाशील हुने हुँदा बकस दाता लालमायाको अंश हकको सम्पत्ति बकस पाउनेमा सर्ने” (२०५४ सालको दे.पु.नं.१२६ पूर्ण इजलास, पुनरावेदक प्रतिवादी मथुरा चिपालु विरुद्ध प्रत्यर्थी वादी मनोज चिपालु मुद्दा हक कायम समेत ने.का.प.२०५६ नि.नं.६७२९ पृष्ठ ३९२)
४. “कुनै पनि व्यक्तिले आफ्नो अंश बापतको सम्पत्ति कुनै व्यक्तिलाई वैधानिक रूपमा हस्तान्तरण गरिसकेपछि त्यस्तो सम्पत्तिमा तोकिएको सर्त पूरा भएपछि दाताको हक समाप्त भै सम्पत्ति प्राप्त गर्नेको अधिकार स्वतः सिर्जना हुने” (पुनरावेदक प्रतिवादी रामनिवास भन्ने श्री कृष्ण यादव विरुद्ध प्रत्यर्थी वादी तिलका अहिरनी मुद्दा : बकसपत्र (अंश नामसारी) ने.का.प. २०६६ अंक ८, पेज १३८८)

प्रस्तुत विवादमा तथ्य र प्रमाणले उजागर गरे अनुसार प्रस्तुत मुद्दाकी वादीकी आमा गया देवी वादीका भाइ सुरेश यादव र वादी राजनारायण गरी अंश मुद्दा चल्दाको सुरु अवस्थामा कायमी अंशियार ३ जना भएकोमा दुवै पक्षको मुख मिलेको छ । यी अंशियारहरूबीच २०५६ सालमा अंश मुद्दा चली २०६४ सालमा गएर सर्वोच्च अदालतबाट फैसला भै अन्तिम भएको तथ्यपनि स्थापित छ । अंश मुद्दा चल्दा चल्दैको अवस्थामा अन्तिम हुनुपूर्व नै आफ्नो भागमा पर्ने जति सम्पत्ति २०६१ सालमा आमाले कान्छो छोरालाई शेषपछिको बकसपत्र गरी दिएको तथ्यमा पनि विवाद छैन । अंश मुद्दा अन्तिम भै बण्डा छुट्याउन वादीले अदालतमा निवेदन गर्नुभन्दा पहिले नै बकस दिने आमाको मृत्यु भइसकेको तथ्य पनि मिसिल संलग्न मृत्यु दर्ता प्रमाणपत्रले प्रमाणित गरेको अवस्था छ । यस्तो तथ्यगत यथार्थको पृष्ठभूमिमा प्रस्तुत मुद्दाका वादीले सो मिति २०६१।४।२० र.नं.६४९ को शेषपछिको बकसपत्र बदर गरी मृतक आमाको भाग जति सम्पत्ति समेत गाभी भाइ र आफू २ अंशियार कायम गरी बण्डा छुट्याई पाउन लिएको दाबी तथा पुनरावेदन जिकिर कानून असम्मत र प्रतिपादित सिद्धान्त प्रतिकूल देखिन्छ । किनकि कानूनतः आफ्नो हकको सम्पत्तिमा आफ्नो हक पुग्ने र आफू खुस गर्न पाउने गरी कानूनले नै छुट दिएको अवस्थामा आमाले आफ्नो भागमा पर्ने जति सम्पत्ति आफ्नो स्याहार सुसार, औषधोपचार गर्दै आइरहेको एक छोरालाई शेषपछिको बकसपत्रबाट हक हस्तान्तरण गरेको कुरा बकसपत्रको व्यहोराले स्थापित गरेको स्थितिमा दाताले आफू खुस गर्न पाउने सम्पत्ति नै बकसपत्र गरी दिएको मान्नुपर्ने देखियो । कानूनतः कसैको नियन्त्रणमा नरहेको, कसैको स्वीकृति-मञ्जुरी लिनु नपर्ने प्रकृतिको आफू खुस गर्न पाउने आफ्नो अंश हक जति सम्पत्ति स्वेच्छाले बकस गरी दिन कानूनतः बाधा नपर्ने र त्यसरी बकस दिएको

सम्पत्तिमा दाताले उल्लेख गरेको सर्त पूरा भएपछि दाताको हक समाप्त भै पाउनेको हक स्वतः सिर्जना हुन जाने हुँदा त्यस्तो सम्पत्तिमा पुनरावेदक वादीको हक दावी लाग्न सक्ने देखिएन ।

आमाले आफ्नो अंश भाग जति सम्पत्ति बकस दिन पाउने र कानूनतः निजले दिएको सम्पत्तिमा आमाको मृत्यु पश्चात् बकस लिनेको हक हुने हुँदा मृतक आमाको अंश नछुट्याउँदा सो बकसको वैधानिक अस्तित्व नै शून्यमा परिणत हुने हुँदा यस्तो बकसको वैधानिक अस्तित्वको रक्षा गर्नु अदालतको कर्तव्य र जिम्मेवारीभित्रको विषय हुँदा वादी पुनरावेदकको दावी जिकिर सँग सहमत हुन सकिएन । प्राप्त शेषपछिको वैधानिक बकसलाई क्रियाशील र प्रभावी तुल्याउने प्रयोजनको लागि आमाको अंश भागमा पर्ने जति ३ भागको १ भाग सम्पत्ति पनि बण्डा छुट्याउनु नै पर्ने देखियो । दाताको मृत्युपछि दाताको अंश हकमा बकस पाउनेको हक सिर्जना हुने हुँदा अंश र बकसलाई अलग गरी हेर्न मिल्ने देखिँदैन । किनकि विवादित शेषपछिको बकसपत्रको दाताको इच्छित व्यहोरामा आफूले पाउने अंश भाग जति सम्पत्ति बकस दिएको भन्ने बोली परेको अवस्था छ । आमाको अंश छुट्टिएपछि मात्र आमाको अंश भाग जति बकस पाउनेमा जान्छ र बकस कार्यान्वित हुन्छ । अन्यथा बकस कार्यान्वित हुन सक्दैन । आमाको अंश नछुट्टिएसम्म बकसले पूर्णता र सार्थकता प्राप्त गर्न नसक्ने हुँदा बकसलाई क्रियाशील तुल्याई बकसको मर्म र उद्देश्य परिपूर्ति गर्न पनि आमाको अंश छुट्याउनुपर्ने नै देखियो । अंश मुद्दा चल्दा चल्दै बकस गरिदिएको भन्ने आधारले पारित बकस बदर हुन सक्ने अवस्था भएन ।

अतः उपरोक्त प्रकरणहरूमा उल्लिखित तथ्य प्रमाण तथा सम्मानित सर्वोच्च अदालतबाट प्रतिपादित सिद्धान्त समेतको विश्लेषण र व्याख्याका आधार कारणबाट बकसपत्र दाता गया देवीको अंश हक सम्पत्ति बकस प्राप्त गर्ने सुरेश रायमा सरेन हुँदा विवादित शेषपछिको बकसपत्र बदर गरी मृतक आमाको सम्पत्ति समेत गाभी २ भागको १ भाग बण्डा छुट्याई पाऊँ भन्ने वादी दावी तथा पुनरावेदन जिकिर कानूनसम्मत नदेखिँदा वादी दावी पुग्न नसक्ने गरी भएको सुरु सर्लाही जिल्ला अदालतको मिति २०६८।८।१४ को फैसला कानूनतः मिलेकै देखिँदा सुरु सदर हुने ठहर्छ । वादीको पुनरावेदन जिकिर पुग्न सक्दैन । प्रस्तुत मुद्दाको दायरीको लगत कडा गरी मिसिल नियमानुसार अभिलेख शाखामा बुझाइदिनु ।

.....
पोषनाथ शर्मा
न्यायाधीश

उक्त रायमा म सहमत छु ।

.....
तेजबहादुर के.सी.
न्यायाधीश

इति संवत् २०६९ साल पौष २९ गते रोजशमा शुभम्.....।
इ.अ. जानकीरमण यादव
टा.ना.सु. महमुद राइन

श्री पुनरावेदन अदालत, जनकपुर

संयुक्त इजलास
माननीय मुख्य न्यायाधीश श्री अली अकबर मिकरानी
माननीय न्यायाधीश श्री पोषनाथ शर्मा

फैसला
सम्बत २०६८ सालको दे.पु. नं. ०६-०६८-०३८९४
क.न.०६-०६७-००७५०/०६७-DP-०३६७
नि.न.२७५

मुद्दा :-अपुताली हक कायम ।

जिल्ला महोत्तरी नैन्ही गा.वि.स.वार्ड नं.४मा बस्ने राजनन्दन रायको श्रीमती दुलारी देवी.....१
ऐ ऐ बस्ने राजनन्दन रायको छोरा रघुवीर यादव.....१

पुनरावेदक
प्रतिवादी

विरुद्ध

जि.म.नैन्ही गा.वि.स.वार्डनं.४ बस्ने सिहेश्वर यादवको छोरा खेरू यादव.....१

प्रत्यर्थी वादी

सुरु फैसला गर्ने अदालत.- श्री महोत्तरी जिल्ला अदालत ।

सुरु फैसला गर्ने मा.जि.न्या. श्री चिन्तामणि बराल ।

न्याय प्रशासन ऐन, २०४८ को दफा ८ (१) वमोजिम यसै अदालतको क्षेत्राधिकारभित्रको भई दायर हुन आएको प्रस्तुत मुद्दाको संक्षिप्त तथ्य र ठहर यस प्रकार छ ।

स्व.बुबा सिंहेश्वर रायको ३ भाइ छोरामा जेठो प्रतिवादीहरूको लोगने तथा बुबा राजनन्दन राय, माहिलो जोगिन्द्र भन्ने जोगी राय र कान्छो म वादी खेरू राय समेतको बीच अंश वण्डा भै अलग अलग बसी आएकोमा माहिला भाइ जोगी राय निसन्तान भएकोले उहाँको मृत्यु पश्चात् भाउजू सनमुखिया देवीको २०६४।३।२२ मा मृत्यु हुँदा निजको श्राद्ध किरियामा लागेको खर्च आधा मैले र आधा विपक्षीले तिरी उहाँको नाउँको जग्गा पनि आधा आधा बाँडफाँड गरी भोग चलन गरी आएकोमा मालपोत कार्यालयबाट वण्डा गरौं भनी प्रतिवादीहरूलाई भन्दा नमानेकोले कि.नं.१३८ को ०-४-१६^१/ मध्ये दक्षिणतर्फबाट र कि.नं.५०८ को ०-१-१० मध्ये उत्तरतर्फबाट अपुताली हक कायम नामसारी दर्ता गरी पाऊँ भन्ने व्यहोराको वादीको फिराद दाबी ।

वादीको दाबी भुङ्गा हो । वादीले सनमुखिया देवीको दाहसंस्कार श्राद्ध किरिया केही गरेको होइन । काका देवर जोगी रायको जीवनकालमा नै हामीले सेवा स्याहार सत्कार गरी आएकोमा निजको मृत्यु पश्चात् काकी देवरानी सनमुखियालाई सेवा स्याहार सत्कार हामीले गरेको र हामीसँगै बसी आएकोमा उहाँले केही जग्गा

लेखिदिनुभएको २ कित्ता मात्र बाँकी रहेकोमा निज सनमुखियाको मृत्यु हुँदा काज किरिया खर्च हामीले मात्र गरेको हुँदा वादी दावी अनुसार अपुताली पाउनुपर्ने होइन भन्ने समेत व्यहोराको प्रतिउत्तर जिकिर ।

वादीका साक्षी खेहरू ठाकुर, राजा रायले वादी मिलानको र प्रतिवादीको साक्षी रामअशिशप राय, नागेन्द्र पण्डितले प्रतिउत्तर मिलानको बकपत्र गरेको मिसिल सामेल रहेको ।

भिन्न भई बसेका लोग्ने, स्वास्नी, छोरा, अविवाहित छोरी वा छोराका छोरा वा अविवाहिता छोरीले हेरचाह नगरी एकै बाबुबाट जन्मिएका दाजुभाइ वा दिदीबहिनीले स्याहार संभार गरी पालेका रहेछन् भने त्यसरी पालेका दाजुभाइ वा दिदीबहिनीको अपुताली पाल्ने दिदीबहिनी वा दाजुभाइले पाउँछन् । अरू हकवालाले पाउँदैनन् भन्ने अपुतालीको महल ७ नं.मा कानुनी व्यवस्था रहेको छ । वादीकै साक्षी राजा रायले यस अदालतमा बकपत्र गर्दा यी वादीले समेत सनमुखियाको श्राद्ध, सेवा सुसार गरेका भनेबाट वादी दावी बमोजिम सनमुखियाको अपुताली आधीसम्म यी वादीले पाउने देखिँदा आधी अपुताली हक कायम गरी वादीका नाउँमा दर्ता समेत हुने ठहर्छ भनी मिति २०६६।२।१।३ मा महोत्तरी जिल्ला अदालतबाट भएको फैसला ।

मृतक सनमुखिया देवी हामीसँग बसेकी तथा हामी प्रतिवादी पुनरावेदकले नै स्याहार सम्भार गरेको कुरा दाता सनमुखिया देवी प्राप्तकर्ता दुलरिया देवी भएको मिति २०६२।६।३ गते भएको र.न.२०७३ को हालैदेखिको बकसपत्रको लिखतबाट प्रमाणित छ । उक्त बकसपत्रको लिखतको कैफियतमा लेखिएको बकस पाउने म दाताको देउरानी भएकोले म दातालाई सेवा सत्कार गरी खुसी तुल्याएकोमा रिभाए बापत लेखिएको जग्गा हालै देखिको बकसपत्रको लिखत गरिदिएको हुँ भनी स्पष्ट रूपमा मृतकले आफ्नो जीवनकालमै स्याहार सम्भारको विवाद निपटारा गरेकी र प्रत्यर्थी वादी विमातृतर्फका छोरा भएको र हामी पुनरावेदकहरू मृतककी आफ्नै आमापट्टिको सन्तान भएको स्पष्ट छ । त्यस्तै गा.वि.स.कार्यालय नैन्हीले पनि काका काकी जोगेन्द्र र सनमुखिया देवीको काजकिरिया इत्यादि म पुनरावेदक रघुवीर यादवले नै गरेको भनी मिति २०६५।१।२।२ गते सिफारिस समेत गरेको परिप्रेक्ष्यमा काका जोगेन्द्र र काकी सनमुखिया हामी पुनरावेदकको साथसँगमै बसेको हुँदा जग्गा पजनीको २(क) बमोजिम काका काकीको शेषपछि उक्त सम्पत्तिमा हाम्रो हक हुने स्वाभाविकै भए पनि म.जि.अ.ले अपुतालीको गलत व्याख्या गरी गरेको फैसला त्रुटिपूर्ण हुँदा उक्त फैसला उल्टी गरी पाऊँ भन्ने समेत व्यहोराको रघुवीर यादव समेतको पुनरावेदनपत्र ।

यसमा सिंहेश्वरको २ जना श्रीमतीहरू भै यी वादी तथा प्रतिवादीहरूका आमा पृथक् पृथक् भएको र सनमुखिया देवीको अपुताली परेको कुरामा वादी प्रतिवादी दुवैको नाममा अपुताली हक कायम गरी दिने गरी भएको महोत्तरी जिल्ला अदालतको फैसला उक्त आधारमा फरक पर्न सक्ने भएकोले अ.वं.२०२ तथा पुनरावेदन अदालत नियमावली,२०४८ को नियम ४७ बमोजिम छलफलमा अर्को पक्षलाई भिकाई नियमानुसार गरी पेस गर्नु भनी २०६७।५।२०।१ मा यस अदालतबाट भएको भ.जि.आदेश ।

यस अदालतको ठहर

नियम बमोजिम आजको दैनिक पेसी सूचीमा चठी पेस हुन आएको प्रस्तुत मुद्दामा पुनरावेदक प्रतिवादीकोतर्फबाट उपस्थित विद्वान् वरिष्ठ अधिवक्ता श्री विनोदकुमार शर्मा तथा विद्वान् अधिवक्ताद्वय श्री राजन दाहाल र श्री प्रदीपलाल कर्णले सिंहेश्वर राय यादवका २ श्रीमती भएकोमा जेठी राजोवती देवीतर्फबाट प्रत्यर्थी वादीको जन्म भएको र कान्छी भुनिया देवीतर्फबाट दुई छोराहरू राजनन्दन राय र जोगिन्द्रको जन्म भएको कुरा यसै मुद्दाका वादी खेहरू यादवले मिति ०४।७।२।८ मा महोत्तरी जिल्ला अदालतमा दायर भएको प्रमाणको अंश दर्ता मुद्दाका प्रतिवादी यी खेहरू यादवले स्वीकार गरेकोबाट यी प्रत्यर्थी वादी राजनन्दन रायको सौ

तेनी आमा राजोवती देवीका छोरा नाताका भै अपुताली पर्ने जोगिन्द्र र सनमुखिया देवीको विमातृक सन्तान भएको विषयमा विवाद देखिँदैन । यस स्थितिमा जोगिन्द्र राय र उनकी श्रीमती सनमुखिया देवीको अपुताली आफ्नै आमापट्टिका जेठा दाजु राजिनन्दन रायकी श्रीमती र छोराले नपाएर विमातृकतर्फको छोरा प्रत्यर्थी खेहरू रायले पाउन सक्दैन भन्ने कुरा अपुतालीको १० नं.को मर्म र मनसायले पनि प्रस्ट गर्छ । अब जहाँसम्म प्रत्यर्थी वादीले आफू र रघुवीर यादव दुवैले सनमुखिया देवीको किरिया श्राद्ध गरी सो बापत लागेको खर्च आधी आधी व्यहोरेकोले सनमुखिया देवीको अपुतालीमा दुवैको आधा आधा हक हुने हुँदा निजको नाउँको आधी जग्गा मेरो अपुताली हक कायम गरी पाऊँ भन्ने फिराद दावी लिएको विषय छ, सो आफैँमा खण्डित छ । खण्डित यस कारणले छ कि सनमुखिया देवीले नै रघुवीरकी आमा दुलारी देवीलाई आफू जीवित छँदै हालैको बकस गरिदिएको लिखतको कैफियत व्यहोरामा नै म दातालाई सेवा सत्कार गरी खुसी तुल्याएकोमा रिभाए बापत देउरानीलाई दिएको जग्गा भनेबाट निज जीवित छँदा सेवा गर्ने पनि दुलारी देवी नै भएको भन्ने कुरा निज मृतककै अभिव्यक्तिले प्रमाणित गरेको छ, भने गा.वि.स.को कार्यालयले दिएको सिफारिस तथा गा. वि.स.ले गरेको वडा मुचुल्काबाट पनि सनमुखिया देवीको काजकिरिया श्राद्ध गर्ने व्यक्ति रघुवीर यादव नै भएको भनेबाट सनमुखियाको जीवितकालमा सेवा स्याहार सम्भार गर्नेवाला निजकी जेठानी दुलारी देवी र भतिजा रघुवीर यादव भएको र मृत्यु पश्चात् दागबती दिने र काजकिरिया, श्राद्धादि गर्ने पनि प्रतिवादी रघुवीर नै भएको तथ्य यथेष्ट प्रमाणबाट प्रमाणित छ । वादी दावी कुनै पनि प्रमाणबाट प्रत्यर्थीले प्रमाणित गर्न नसकेको अवस्थामा पनि वादीका साक्षीले भनेको भरमा सुरु महोत्तरी जिल्ला अदालतबाट वादी दावी अनुसार सनमुखियाको अपुताली आधीसम्म वादीले पाउने गरी भएको फैसला कानून असम्मत र त्रुटिपूर्ण हुँदा सो पै नसला उल्टी हुनुपर्छ भन्ने समेतको विद्वत्पूर्ण र तर्कयुक्त बहस प्रस्तुत गर्नुभयो भने प्रत्यर्थी वादीको तर्फबाट उपस्थित विद्वान् अधिवक्ता श्री सुरेश पाठकले वादी दावीलाई वादीका साक्षीले पुष्टि गरेको र फिरादमा उल्लेख गरेको वंशावलीका आधारमा सुरुवाट भएको फैसला कानूनसम्मत नै हुँदा सोही फैसला सदर कायम हुनुपर्छ भन्ने समेतको बहस पेस गर्नुभयो ।

प्रस्तुत मुद्दामा प्रथमतः फिराद दावी र प्रतिउत्तर जिकिरले के भन्छ, सोतर्फ ध्यान केन्द्रित गर्नुपर्ने हुन्छ । माइला दाजु जोगिन्द्र भन्ने जोगी रायको मृत्युपछि भाउजू सनमुखिया देवीको पनि २०६४।३।२२ मा मृत्यु भएको हो । भाउजूको किरियाखर्च श्राद्ध खर्च विपक्षी र मैले आधा आधा व्यहोरेको र भाउजूको नाममा दर्ता रहेको जग्गा पनि फिरादी र विपक्षीले आधा आधा भोग चलन गरी आएकोले भाउजू सनमुखियाको अपुताली परेकोले निजको नामको तपसिलको जग्गा आधी आधी गरौँ भनी विपक्षी भाउजू र भतिजालाई अनुरोध गर्दा नमानेकोले तपसिलको जग्गामा आधी जग्गा मेरो अपुताली हक कायम गरी नामसारी समेत गरी पाऊँ भन्ने फिराद दावी भएकोमा वादीले सेवा, स्याहार-सुसार नगरेको आधी खर्च पनि नव्यहोरेको आधी भोग पनि नगरेको, हामीले नै जीवनकालमा सेवा स्याहार सुसार गरेको, हामीसँगै सनमुखिया देवी बसेको, सेवा सुश्रुषा गरे बापत जीवनकालमा पनि हा.व.गरी सेवा सुसार गरेको व्यहोरा जनाई केही जग्गा रजिष्ट्रेशन गरी दिनुभएको वादीले सेवा स्याहारा सम्भार, दाह संस्कार काजकिरिया श्राद्धादि केही पनि नगरेकोले सनमुखियाको नामको जग्गाको तिरोभरो तिनै काम पनि हामीबाट नै भएको, सक्कल लिखत कागजात पनि हामीसंग नै भएकोले वादीले भुइँटा फिराद गरेको भन्ने समेत व्यहोराको प्रतिउत्तर जिकिर देखिँदा अब वादी प्रतिवादीहरू अपुताली पर्ने सनमुखिया देवीका के के नाताका व्यक्ति हुन् ? को नजिकको हकदार हो ? भन्ने प्रश्न र स्याहार सुसार कसले गरेका हुन् ? भन्ने अर्को प्रश्नको सन्दर्भमा तथ्यगत प्रमाणको परीक्षण मूल्याङ्कन गर्नुपर्ने देखियो ।

मिसिल संलग्न रहेका प्रमाण मिसिल, प्रस्तुत मुद्दाको रोहमा उठेका र देखिएका तथ्य तथा पेस भएका कागजातको फोटोकपीबाट प्रस्तुत मुद्दामा विश्लेषण गर्नुपर्ने यस्तो तथ्य र प्रमाण रहेको देखिन्छ :-

- १ राजोवती देवी वादी बनी राजिनन्दन राय र खेहरू रायलाई प्रतिवादी बनाई ०४७१२८ मा दायर गरेको अंश दर्ता मुद्दाको प्रमाण मिसिलको फिरादको प्रकरण १ मा सो मुद्दाका वादीले वंशावली उल्लेख गरेको देखिन्छ जस अनुसार मूल पुरुष स्व.बाबुलाल यादवको छोरा स्व.सिहेश्वर राय यादव भएको निज सिहेश्वर राय यादवको दुई श्रीमती भएकोमा जेठी राजोवती देवीतर्फबाट प्रस्तुत मुद्दाका वादी खेहरू राय यादव एक छोरा भएको र कान्छी स्व.भुनिया देवीबाट दुई छोरा राजिनन्दन राय र हाल अपुताली पर्नेवाला जोगिन्दर रायको जन्म भएको भनी उल्लेख गरेकोमा सो वंशावलीको व्यहोरालाई त्यस मुद्दाका प्रतिवादी यस मुद्दाका वादी खेहरू रायले प्रतिउत्तरमा “सो वंशावली शत प्रतिशत सत्य हो” भनी स्वीकार गरेको देखिएको ।
- २ वादी खेहरू रायले राजिनन्दन राय यादवलाई प्रतिवादी बनाई दायर गरेको मिति ०४७८१३ को प्रमाणमा आएको जग्गा खिचोला मुद्दामा वादीले भुखनी ग्वानीबाट प्राप्त राजिनामाको लिखत बमोजिमको मेरो फुसको घर सहितको पौने आठ धुर जग्गामा प्रतिवादीले खिचोला गरेकोले खिचोला मेटाई पाउँ भनी दावी लिएकोमा बाबुका पालामा २०१६ सालमा नै छुट्टीभिन्न भै बसेको भन्ने आधारमा उक्त मुद्दा ०४९११२४ मा वादी प्रतिवादीबीच वादी दावी छाडी मिलापत्र भएको ।
- ३ प्रमाणको अंश दर्ता मुद्दा जुन २०४७१२८ मा दर्ता भएको थियो त्यस मुद्दामा प्रतिउत्तर गर्दा त्यस मुद्दाका प्रतिवादी खेहरूले बाबुका पालामा २०१६ सालमा नै अंशबण्डा भएको हो । तिरो दर्ता भोग व्यवहारको आधारमा हामी अलग छौं । आमा बाबुकै पालामा अंश लिई बेगल बसेकी भनी प्रतिउत्तर फिराएकोबाट पनि प्रस्तुत मुद्दाका वादी प्रतिवादी र अपुताली पर्ने जोगिन्दर राय उहिले नै छुट्टीभिन्न भै बसेको देखिएको ।
- ४ प्रस्तुत मुद्दाका पुनरावेदक । प्रतिवादीहरूले नै मृतक जोगिन्दरकी श्रीमती सनमुखिया देवीलाई जीवनकालमा सेवा सत्कार स्याहार सुसार गर्दै आएको भन्ने व्यहोरा स्वयं सनमुखिया देवी जीवित छँदै सनमुखिया देवीले पुनरावेदक प्रतिवादी दुलारी देवीलाई मिति ०६२१६२ मा केही जग्गा हा.व.गरी दिई सो लिखतको कैफियत महलमा लेखिएको ।
- ५ गाउँ विकास समिति नैन्हीको च.नं.४९ मिति ०६५११२२ को सिफारिस अनुसार पनि पुनरावेदक प्रतिवादी रघुवीर यादवले नै मृतक सनमुखिया देवीको काजकिरिया श्राद्धादि कर्म कार्य गरेको भन्ने व्यहोरा उल्लेख भएको ।
- ६ २०६५११२२ मा गा.वि.स.बाट स्थलगत सर्जमीन मुचुल्का हुँदा वादी प्रतिवादी रहेको वडाका व्यक्तिहरूले एकस्वरले प्रतिवादी रघुवीरले नै मृतक सनमुखिया देवीको काजकिरिया, श्राद्ध गरेको भनी मुचुल्कामा व्यहोरा लेखाएको ।
- ७ प्रस्तुत मुद्दाका वादी खेहरू यादवका साक्षी राजा रायले आफ्नो बकपत्रको स.ज.११ मा सनमुखियालाई मुखाग्नि प्रतिवादी रघुवीरले दिएका हुन् भनी वादी व्यहोरालाई खण्डित गरी बकपत्र गरेको ।
- ८ मृतक सनमुखिया देवीलाई निजको जीवनकालमा आफूले सेवा सुसार गरेको भन्ने वादी खेहरूको फिराद दाबीमा कतै पनि व्यहोरा उल्लेख छैन । केवल मृतक “भाउजूको किरिया श्राद्ध खर्च विपक्षी र मैले आधी आधी व्यहोरेको र भाउजूको नाममा रहेको जग्गा पनि फिरादी र विपक्षीले आधी आधी भोग चलन गरी आएकोले भाउजूको अपुताली परेकोले निजको नाउँको तपसिलको जग्गा आधी आधी गरौं भनी विपक्षी भतिजा र भाउजूलाई अनुरोध गर्दा नमानेकोले तपसिलको जग्गामा आधी भाग मेरो अपुताली हक कायम गरी पाऊँ” भन्ने सम्म फिराद दाबी देखिएको । तर वादीका साक्षी खेहरू ठाकुर र राजा रायले मृतकलाई वादीले स्याहार सम्भार गरेको भनी वादी व्यहोरा भन्दा बढी बोली बकपत्र गरेको ।

- ९ वादीका साक्षी राजा राय, खेहरू ठाकुरले राजिनन्दनमा छोरा छोरी छैनन् । निजको श्रीमतिको मृत्युपछि श्राद्धकिरिया आदि वादी प्रतिवादी समेतले गरेका हुन् वादी र प्रतिवादीले निजहरूको अपुताली हक पाउनुपर्छ भनी बकपत्र गरेका ।
- १० प्रतिवादीका साक्षी रामअशिश राय र नागेन्द्र पाण्डेयले मृतक सनमुखिया देवीलाई स्याहार सम्भार रघुवीरले गर्दै आएको रघुवीरले नै दाह संस्कार गरी श्राद्ध किरिया गरेको, मृतकको जग्गा रघुवीर र निजकी आमाले नै भोग चलन गर्दै आएका वादीले भुट्टा व्यहोराको फिराद दिएको मर्नेको सेवा गर्ने प्रतिवादीले नै अपुताली खाने हो भनी बकपत्र गरेका ।
- ११ मृतक सनमुखिया देवीको नामको विवादित जग्गाको तिरो समेत रघुवीरले तिरेको ०६५।२।१४ को रसिद देखिएको ।

उल्लिखित वादी दाबी र प्रतिउत्तर जिकिर तथा तथ्य प्रमाण भएको प्रस्तुत मुद्दामा वादी दाबीलाई वादीका साक्षीले प्रमाणित गरेको भनी सुरु अदालतबाट वादी दाबी बमोजिम सनमुखियाको अपुताली आधीसम्म यी वादीले पाउने गरी भएको फैसला उपर प्रतिवादीको चित्त नबुझी पुनरावेदन परेको प्रस्तुत मुद्दाको रोहमा निम्न प्रश्नको न्यायिक निरोपण गरी निष्कर्षमा पुग्नुपर्ने देखियो :

- १ वादी प्रतिवादीहरू मृतकसँग एकासगोलमा बसेका अशियार नाताका व्यक्ति हुन् वा छुट्टीभिन्न भै अलग- अलग बसेको अवस्था हो ?
- २ वादी प्रतिवादीहरू अपुताली पर्ने मृतकका के नाताका व्यक्ति देखिन्छन् ? र मृतकको अपुताली पाउने हकवालामा वादी प्रतिवादीमध्ये को नजिकका हकवाला पर्दछन् ?
- ३ मृतकहरू र वादी प्रतिवादीहरू एक आपसमा सँगै नबसी छुट्टीभिन्न भै अलग अलग बसेको अवस्थामा हेरविचार स्याहार-सम्भार गर्नेवाला व्यक्तिले नै अपुतालीमा प्राथमिकता पाउने कानुनी प्रावधान हुँदा मृतक को जीवनकालमा हेर विचार स्याहार सम्भार, सेवा वादीले गरेको प्रमाणित हुने अवस्था देखिन्छ देखिदैन ?
- ४ मृतक सनमुखिया देवीको क्रिया कर्म श्राद्धादि म र प्रतिवादी रघुवीर रायले गरेको भन्ने वादी दाबी प्रमाणित हुन्छ हुँदैन ?
- ५ सुरु फैसला मिले नमिलेको के छ ? प्रतिवादीहरूको पुनरावेदन जिकिर पुग्न सक्ने नसक्ने के हो ?

प्रथम प्रश्नतर्फ दृष्टिगत गर्दा वादी प्रतिवादीहरू र निसन्तान मृतकहरू जोगीन्द्र राय र निजकी श्रीमती सनमुखिया देवी एकासगोलमा रहे बसेका अशियार भन्ने कहीं कतैबाट कुनै तथ्य र प्रमाणबाट प्रमाणित हुँदैन । यस तथ्यको पुष्टि स्वयं यस मुद्दाका वादी खेहरू रायकी आमा राजोवती देवीले राजिनन्दन राय र आफ्नो छोरा खेहरू रायलाई प्रतिवादी बनाई २०४७।१।२८ मा दायर गरेको अंश दर्ता मुद्दाको प्रमाण मिसिलको व्यहोराबाट प्रमाणित हुन्छ । उक्त अंश मुद्दामा वादीले अंशमा दाबी गरेकोमा प्रतिवादीले पिताको पालामा २०१६ सालमा नै छुट्टीभिन्न भै तिरो, दर्ता, भोग, व्यवहार आ-आफ्नै भै अलग बसेको भनी प्रतिवाद गरेकोमा सो कुरालाई नै स्वीकार गरी वादीले आफ्नो दाबी छोडी मिलापत्र भएको अवस्था तथा यसै मुद्दाका वादी खेहरू रायले राजिनन्दन रायलाई प्रतिवादी बनाई ०४९।१।२४ मा दिएको प्रमाणको जग्गा खिचोला मुद्दाबाट पनि यी वादी प्रतिवादी तथा मृतकहरू एकासगोलका होइनन् रहेछ छुट्टीभिन्न भै अलग अलग बसी आएका रहेछन् भन्ने कुरा नै समर्थित हुन्छ । किनकि एकासगोलमा बसेको भए जग्गा खिचोला मुद्दा एक आपसमा चल्ने कुरै आउदैनथ्यो । यसबाट सिंहेश्वरका जेठी

श्रीमतीतर्फका छोरा प्रस्तुत मुद्दाका वादी खेहरू राय र सिंहेश्वरका कान्छी श्रीमतीतर्फका दुई छोरा राजिनन्दन राय र मृतक जोगिन्दर राय भएकोमा निजहरू पहिले नै छुट्टीभिन्न भएको कुरा छुट्टा छुट्टै दर्ता तिरो गरेकोबाट थप प्रमाणित हुन्छ। वादीले फिरादमा आफू मृतकसँग सँग साथ बसेको भनी जिकिर लिई प्रश्न नउठाएकोले सो व्यहोरातर्फ थप विवेचनाको आवश्यकता परेन। तर प्रतिवादीले आफू मृतकसँग एकासगोलमा रहेको भनी पुनरावेदनमा शाब्दिक जिकिरसम्म लिएको तर सो प्रमाणित हुने कुनै प्रमाण पेस गर्न नसकेको स्थितिमा उक्त अंश दर्ता र जग्गा खिचोला मुद्दाका प्रमाण मिसिलमा उल्लिखित व्यहोरा तथा मृतकसँग आफ्नो छुट्टै जग्गा धनी प्रमाण पुर्जा रही छुट्टाछुट्टै तिरोभरो गरेकोबाट पुनरावेदक प्रतिवादीको सो सगोलको भन्ने शाब्दिक व्यहोरा प्रमाणबाट समर्थित हुन सकेन। छुट्टीभिन्न भै अलग-अलग बसेको अवस्था देखियो।

सुरुमा उठाइएको दोस्रो प्रश्नको सन्दर्भमा हेर्दा वादीले फिरादमा पुस्तावली सम्बन्धमा यस्तो व्यहोरा लेखेका छन् : सिंहेश्वर राय र राजोदेवीका ३ छोरा भएकोमा जेठा राजिनन्दन राय, माहिला जोगिन्द्र भन्ने जोगी राय र कान्छा म खेहरू राय हैं। राजिनन्दन रायकी श्रीमती दुलारी देवी र निजको छोरा रघुवीर हुन्। जोगिन्द्र भन्ने जोगी रायकी श्रीमती सनमुखिया देवी हुन् भनी उल्लेख गरेको देखिन्छ। जोगिन्द्रको पहिले नै मृत्यु भइसकेको र निजकी श्रीमती सनमुखिया देवीको पनि मृत्यु भै निजहरू निसन्तान हुँदा निजको आधा सम्पत्तिमा अपुतालीको दावी गरी फिराद लिई आएको देखिन्छ। तर यिनै वादीकी आमा राजोवती देवीले राजिनन्दन राय र यिनै वादी खेहरू रायलाई प्रतिवादी बनाई ०४७१२।८ मा दायर गरेको अंश दर्ता मुद्दामा उक्त मुद्दाकी वादी राजोवती देवीले फिरादमा खुलाएको वंशावली भने यस्तो छ : मूल पुरुष स्व.बाबुलाल यादव निजका छोरा स्व.सिंहेश्वर यादव हुन्। सिंहेश्वर यादवका २ श्रीमती भएकोमा जेठी राजोवतीतर्फबाट खेहरू राय यादवको जन्म भएको र कान्छी भुनियादेवी यादवबाट २ छोराहरू राजिनन्दन राय र जोगिन्द्र रायको जन्म भएको भनी अंश माग गरेकीमा प्रस्तुत मुद्दाका वादी खेहरूले उक्त मुद्दामा प्रतिवाद गर्दा प्रतिउत्तर व्यहोरामा “वादीले पेस गरेको वंशावली शतप्रतिशत सत्य छ” भनी स्वीकार गरेकोमा हाल आएर यस मुद्दामा अपुताली खाने लोभले फरक पुस्तावली देखाएको लेखाएको अवस्था छ। प्रमाणको अंश दर्ता मुद्दामा ०४७ सालमा स्वीकार गरेको वंशावलीलाई हाल आएर फरक वंशावली पेस गरी हक प्राप्त गर्न यी वादी प्रमाण ऐन, २०३१ को दफा ३४ ले विवन्धित छन्। “एउटा मुद्दामा एक व्यहोरा र अर्को मुद्दामा सो व्यहोरा विपरीत भन्न पाउने हुँदैन। विवन्धनको सिद्धान्त लागू हुन्छ।” (पूर्णबहादुर विरुद्ध विष्णुकुमारी श्रेष्ठ समेत ने.का.प. २०४४, पृष्ठ ७४२) भनी तथ्यको सम्बन्धमा एक पटक स्वीकार गरेको कुरा अर्कोपटक अस्वीकार गर्न नपाइने गरी सिद्धान्त समेत प्रतिपादन भइरहेको यस स्थितिमा वादीले फिरादमा देखाएको फरक वंशावली मान्य हुन सक्दैन। त्यसको कुनै अर्थ र औचित्य रहँदैन। यो मुद्दा पर्नुभन्दा पहिले २०४७ सालको अंश दर्ता मुद्दामा वादीले स्वीकार गरेको वंशावली नै प्रमाण ऐनको दफा ३४ बमोजिम अधिकारिक र ग्रहणयोग्य मान्नुपर्ने देखिन्छ।

प्रस्तुत मुद्दामा देखा परेका निसन्तान व्यक्ति जोगिन्द्र राय र निजकी श्रीमती सनसीय देवी छन्। निज दुवैको मृत्यु भइसकेको छ। निजहरूको अपुतालीमा आधा भाग पाउनुपर्छ भन्ने वादी त्यसो होइन पूरै मैले पाउनुपर्छ भन्ने प्रतिवादी भएको प्रस्तुत मुद्दामा अपुताली भनेको के हो र कानून तथा प्रतिपादित सिद्धान्त समेतबाट अपुतालीको अग्राधिकार कसरी स्थापित गर्नु कानूनसम्मत र न्यायपूर्ण हुन्छ भन्ने कुरातर्फ विचार गरौं।

अपुताली भन्नाले छोरा वा कुनै सन्तान नभएको व्यक्तिको जायजेथा भन्ने बुझिन्छ। निसन्तान व्यक्तिको मृत्यु पश्चात् निजको जायजेथाको उत्तराधिकारी को हुन्छ भन्ने सम्बन्धमा विद्यमान कानूनले के व्यवस्था गरेको छ सर्वप्रथम त्यसतर्फ दृष्टि दिनु उपयुक्त हुन्छ। कुन हकवाला नजिकको कुन हकवाला टाढाको भन्ने प्रश्न उठेमा जुन व्यक्ति मरी अपुताली परेको हो निजको आफ्नै पुरुषतर्फको हाँगामा सन्तान भए भनेको मूल पुरुषको अरू

हाँगाको हकवाला नजिकको हुँदैन । हकवाला हुन सात पुस्तासम्मको पुरुषतर्फको हाँगामा सबभन्दा नजिकको अशियार हुनुपर्छ । अपुतालीको १ नं.को उद्देश्य र मनसाय पनि त्यही हो । “अपुताली पर्दा जो मरी अपुताली परेको छ सोबाट क्रमको गणना गर्नुपर्ने सोको कानुनी व्यवस्था हो । अपुतालीमा एकाउदरकोलाई प्राथमिकता दिएको कुरा अपुतालीको १० नं. र १२ नं.को कानुनी व्यवस्थाबाट प्रष्ट हुन आउँछ” (सूर्यबहादुर विरुद्ध धनकुमारी ने.का.प. २०५३ पृष्ठ ६९७) भनी सिद्धान्त प्रतिपादन भइरहेको छ भने “अपुताली विमातृपट्टिको भाइ, छोरोमा जाँदा १२ नं.को व्यवस्था प्रतिकूल हुन्छ ।” (पहुपलाल विरुद्ध परमेश्वर ने.का.प.०५३ पृष्ठ ८२६) भन्ने समेत सिद्धान्त प्रतिपादन भइरहेको परिप्रेक्ष्यमा प्रस्तुत मुद्दाका वादी प्रतिवादीको नजिकका हकवाला हुन् ? भन्ने कुरा यकिन गर्नुपर्ने देखिन्छ ।

प्रमाणको अंश मुद्दामा खुलाइएको यस मुद्दाका वादीले तत्काल स्वीकार गरेको वंशावली अनुसार जोगिन्द्र राय सिंहेश्वर यादवकी कान्छी श्रीमती भुनिया देवीका छोरा हुन् भन्ने प्रस्तुत मुद्दाका वादी खेरू राय सिंहेश्वर राय यादवकी जेठी श्रीमती राजोवती देवीका छोरा हुन् । यसबाट के स्पष्ट हुने वादी खेरू निसन्तान भै अपुताली पर्ने जोगेन्द्र रायकी सौतेनी आमातर्फका छोरा नातामा भाइ पर्ने हुन् । तर प्रतिवादी दुलारी देवी र रघुवीर राय भने निसन्तान मृतक जोगेन्द्र रायका आफ्नै आमापट्टिका दाजु राजिनन्दन रायकी श्रीमती र छोरा हुन् । यसबाट प्रस्तुत मुद्दाका वादी मृतक जोगेन्द्रका विमातृतर्फका भाइ देखिए भने प्रतिवादीहरू मृतक जोगेन्द्रका आफ्नै आमापट्टिका जेठा दाजुकी श्रीमती निजकी भाउजू र भतिजा देखिए । यसबाट पनि निसन्तान मृतकका विमातृतर्फका भाइपट्टि अपुताली जाने नभई आफ्नै आमापट्टिका दाजुकी श्रीमतीपट्टि नै जाने देखिँदा मृतकका नजिकका हकवाला प्रतिवादी नै देखिए विमातृतर्फका सन्तान वादी देखिएनन् ।

सुरुमा उठाइएको तेस्रो प्रश्न सन्दर्भमा हेर्दा वादीले आफूले अपुताली हकको दाबी लिँदा फिरादमा कहीं पनि आफूले मृतक जोगिन्द्र र सनमुखिया देवीलाई निजहरूको जीवनकालमा स्याहार सम्भार हेरविचार गरेको भनी शाब्दिक रूपमा सम्म भन्न सकेको अवस्था छैन । यस परिप्रेक्ष्यमा अपुतालीको महलको ११ नं.को कानुनी व्यवस्था हेर्दा “यस महलको अन्य नम्बरमा जुनसुकै व्यहोरा लेखिएको भए तापनि अपुताली पर्दा मर्नेको स्याहार सम्भार नजिकको हकवालाले नगरी अन्य व्यक्तिले गरेको रहेछ भने त्यस्तो व्यक्तिको अपुतालीको चलमा सबै र अचलमा आधासम्म स्याहार सम्भार गर्नेले र बाँकी ऐन बमोजिमका हकवालाले पाउँछ” भन्ने कानुनी व्यवस्था देखिँदा वादीले मृतकहरूलाई हेरविचार स्याहार सुसार गरेको नदेखिएको यस स्थितिमा सो नम्बर अनुसार पनि मृतकको अपुताली यी वादीले पाउने भन्न मिल्ने अवस्था देखिएन ।

अब चौथो प्रश्नतर्फ दृष्टिगत गर्दा वादीले फिरादमा मृतक सनमुखिया देवी मरेपछि काजकिरिया श्राद्ध प्रतिवादी रघुवीर राय र आफू दुवैले गरेको र भएको खर्च पनि दुवै जनाले व्यहोरेकोले मृतको सम्पत्तिको आधी अपुताली हक आफ्नो सुरक्षित रहेको भन्ने दाबी भएकोमा प्रमाण ऐन २०३१ को दफा २६ अनुसार देवानी मुद्दामा आफ्नो दाबी प्रमाणित गर्ने भार वादीमा निहित राखेको र प्रमाण सम्बन्धी कानून र सामान्य सिद्धान्त अनुसार आफ्नो दाबी प्रमाणित गर्ने अभिभारा वादी उपर रहन्छ” (भोजेको मु.स. गर्ने भिंगर विरुद्ध चौरा सिं ने.का.प. २०३८ पृ. २९) भनी सिद्धान्त समेत प्रतिपादन भइरहेको स्थितिमा वादी वादीले प्रमाणित गर्न सकेको अवस्था छैन सोतर्फ हेर्नुपर्ने हुन्छ । वादीले आफ्नो अनुकूलको ठानी फिरादमा राखेका निजका आफ्नै साक्षी राजा रायले बकपत्रको सवाल जवाफ ११ मा मृतक सनमुखिया देवीलाई मुखगिन प्रतिवादी रघुवीरले दिएको हो भनेबाट मृतकको मृत्यु पश्चात् तत्कालको दाहसंस्कार कर्म गर्दाको स्थानमा यी वादी उपस्थित भै गर्नुपर्ने मृतकको दाह संस्कार कर्ममा सरिक रहे भएको भन्ने कुरा वादीकै साक्षीको बकपत्रसम्मबाट पनि स्थापित र प्रमाणित हुन सकेन । वादी एक थोक भन्छन् र वादीकै साक्षी अर्को थोक भन्छन् भने त्यस्ता साक्षीको विरोधाभासपूर्ण

भनाइको भरमा अपुताली हक जस्तो साम्प्रतिक अधिकार प्राप्त गर्ने विषयको भरपर्दो र चित्तबुझ्दो प्रमाण प्राप्त भयो भनी भन्न मान्न मिल्ने देखिँदैन । श्राद्ध, काजकिरिया वादी र प्रतिवादी दुवैले गरेको र भएको खर्च वादी प्रतिवादी दुवै पक्षले आधी आधी व्यहोरेको भन्ने वादी व्यहोरासम्म वादीका साक्षीबाट समर्थित भएको भए तापनि साक्षी बाहेक अन्य कुनै विश्वसनीय र भरपर्दो युक्तियुक्त प्रमाणबाट वादीले प्रमाणित गर्न नसकेको र प्रतिवादीले इन्कार गरी प्रमाण गुजारेबाट वादी दावी प्रमाणित हुन सकेको देखिएन ।

अब सुरुमा उठाइएको अन्तिम प्रश्न सम्बन्धमा विचार गर्दा वादीका साक्षीले वादी व्यहोरा प्रमाणित गरेको भन्ने आधारमा सुरु अदालतले वादी दावी पुग्ने गरी फैसला गरेको छ । तर सो निर्णयाधार पनि आफैमा औचित्यपूर्ण देखिँदैन । वादीका साक्षी स्वयंले वादी व्यहोरालाई पूर्ण समर्थन गरेको स्थिति छैन आंशिक र खण्डे हदसम्म मात्र समर्थन गरेको अवस्था छ । दाहसंस्कारको थलोमा वादी उपस्थित थिए र दाहसंस्कारको कर्म समेत वादीले गरेका थिए भनी वादीका साक्षीले भन्न सकेको अवस्था देखिँदैन ।

वादी व्यहोरालाई पुनरावेदक प्रतिवादीले सप्रमाण खण्डित र विस्थापित गरेको देखिन्छ । साक्षीको भनाइ मात्रले मूल प्रमाणको स्थान ग्रहण गर्न सक्दैन तथापि मृतकलाई जीवनकालमा हेरचार स्याहार सम्भार र मृत्यु पश्चात्को दाहसंस्कार काजकिरिया श्राद्धादि सबै कर्म प्रतिवादी रघुवीरले गरेको हो वादीले गरेको होइन भनी प्रतिवादीका साक्षीले प्रतिवाद व्यहोरालाई पूर्ण समर्थन गरेको अवस्था छ । साक्षीको सो व्यहोरा बाहेक सम्बन्धित गा.वि.स.बाट यस विवादको कुरासँग सम्बन्धित विषयमा सम्बन्धित वडाका व्यक्तिहरू बुभी मुचुल्का खडा गरिएको रहेछ, त्यस मुचुल्कामा पनि मृतक सनमुखिया देवीको काजकिरिया श्राद्ध आदि सबै कार्य प्रतिवादी रघुवीरले गरेको र भएको खर्च पनि रघुवीर एकलैले व्यहोरेको हो भनी सर्जमिनका सबैले एकस्वरमा व्यहोरा लेखाइदिएको आधारमा सो सक्कल मुचुल्का समेत साथै राखी गा.वि.स.बाट समेत प्रतिवादी रघुवीरले काजकिरिया श्राद्ध र त्यस बापतको खर्च समेत व्यहोरेको भनी सिफारिस भै आएको अवस्थाबाट वादी दावी पूर्णतः खण्डित र अप्रमाणित भएको देखिन्छ ।

जहाँसम्म प्रत्यर्थी वादीतर्फका विद्वान् अधिवक्ताले बहसको क्रममा गा.वि.स.को सिफारिस र सम्बन्धित वडाको मुचुल्कामा उल्लेख भएको कुरालाई प्रमाणमा लिने कुनै कानुनी व्यवस्था भएको नहुँदा सो प्रमाण अयोग्य कुराको कुनै अर्थ र तुक रहँदैन भनी उल्लेख गर्नु भएको सन्दर्भ छ, त्यसतर्फ विचार गर्दा कुनै व्यक्ति मरेपछि गरिने दाह संस्कार, किरिया श्राद्धादि जातीय धार्मिक रीतिस्थितिको विषय भएकोले त्यस्तो क्रिया कर्म कोद्वारा भएको थियो भन्ने प्रश्न उठेमा त्यस्तो कुरा स्वाभाविक रूपमा थाहा जानकारी पाउने विशेष स्रोत व्यक्ति भनेका नै मृतकका घर छेउछाउ छिमेकका स्थानीय वडावासी नै हुन्छन् । मृतकका स्थानीय वडावासी व्यक्तिले एकमतले लेखाएको मुचुल्काको सो व्यहोरा यो यस आधार र कारणले अन्यथा हो भनी प्रत्यर्थी वादीले कुनै प्रमाण गुजार्न सकेको पनि देखिँदैन । प्रमाण ऐन, २०३१ को दफा २३ (३) मा-“अदालतले कुनै धार्मिक, जातीय वा सार्वजनिक हक वा रीतिस्थितिका सम्बन्धमा कुनै कुरा एकीन गर्न परेमा त्यस्तो रीतिस्थितिको विशेष जानकारी हुन सक्ने व्यक्तिको राय प्रमाणमा लिन हुन्छ” भन्ने कानुनी व्यवस्था भएबाट प्रत्यर्थी वादीतर्फका विद्वान् अधिवक्ताले बिनाप्रमाण शाब्दिक रूपमा प्रमाण अयोग्य भनेका भरमा मुचुल्काको व्यहोराको अस्तित्वलाई नकार्न मिल्ने देखिएन ।

त्यति मात्र होइन मृतक सनमुखिया देवीले आफू जीवित छँदै मिति ०६२१६२ मा प्रतिवादी रघुवीर रायकी आमा प्रतिवादीमध्येकै दुलारीदेवीलाई हालैको बकस गरी केही जग्गा हस्तान्तरण गरेकी रहिछन् । सो लिखतको कैफियत महलमा जीवनकालमा सुसार गर्दै आएको व्यहोरा जनाइएको छ । यसबाट पनि मृतक सनमुखिया देवीलाई जीवनकालमा हेरविचार स्याहार संभार प्रतिवादीहरू दुलारी देवी र रघुवीरले नै गरेका रहेछन् भनी मान्नुपर्ने देखियो । वादीको त्यसमा सहभागिता र संलग्नता रहेको देखिएन ।

उपरोक्त उल्लिखित तथ्य, प्रमाण र प्रतिपादित सिद्धान्त समेतका आधारमा वादी मृतक जोगिन्द्र र सनमुखिया देवीका विमातृपट्टिका छोरा भएका तर प्रतिवादीहरू मृतकका आफ्नै आमापट्टिका दाजु बुहारी र भतिजा भएको तथ्य वादीले नै स्वीकार गरेको वंशावलीबाट स्थापित भएको अझ सर्वाधिक महत्वपूर्ण कुरा त वादीले मृतकलाई निजहरूको जीवनकालमा हेरचार, स्याहार सुसार गरेको भनी मृतकले नै प्रतिवादीलाई केही जग्गा हा.व.गरी दिंदा स्वीकार गरी सहीछाप गरेको, काजकिरिया श्राद्धादि कर्मकिरिया प्रतिवादी रघुवीरले नै गरेको भनी सम्बन्धित गा.वि.स.को वडा मुचुल्का साथ गा.वि.स.बाट प्राप्त सिफारिसले प्रमाणित गरिरहेको अवस्थामा वादीले हेरचार स्याहार सम्भार गरेको भन्ने नदेखिई वादी दावी प्रमाणित हुन नसकेको यस स्थितिमा वादी दावी अनुसार मृतकको आधी जग्गामा वादीको अपुताली हक कायम हुने ठहर गरेको सुरु फैसला कानुन र न्यायको रोहमा मिलेको देखिएन । वस्तुतः प्रतिवादीहरूको पुनरावेदन जिकिर मनासिव नै देखियो ।

अतः यसमा प्रतिवादी अपुताली पर्ने मृतकका आफ्नै आमापट्टिका भाइकी श्रीमती र छोरा भएको तर वादी विमातृतर्फका छोरा भएका र वादीले मृतकलाई हेरचाह गरेको तथ्य प्रमाणित हुन नसकेको यस स्थितिमा वादी दावी नपुग्ने गरी फैसला गर्नुपर्नेमा सनमुखियाको अपुताली आधीसम्म यी वादीले पाउने गरी भएको सुरु महोत्तरी जिल्ला अदालतको मिति ०६६।२।१३ को फैसला कानुनतः मिलेको नदेखिंदा उल्टी हुने ठहर्छ । अरूमा तपसिल बमोजिम गर्नु ।

तपसिल

- १ यसमा सुरु फैसला उल्टी हुने ठहरी फैसला भएकोले त्यसमा चित्त नबुझे न्याय प्रशासन ऐन, २०४८ को दफा ९(ग) तथा अ.व.१९३ नं. बमोजिम सम्मानित श्री सर्वोच्च अदालतमा पुनरावेदन गर्न जानू भनी यस फैसलाको जनाउ सहित वादीलाई ३५ दिनको पुनरावेदनको म्याद दिनु ।
- २ पुनरावेदक प्रतिवादीले पुनरावेदन गर्दा राखेको धरौटी रु.९५८।- फिर्ता पाऊँ भनी ऐनको म्यादभित्र दरखास्त दिन आए ऐनको रीत पुऱ्याई उक्त धरौटी रकम प्रतिवादीलाई फिर्ता दिनु ।
- ३ पुनरावेदक प्रतिवादीलाई प्रस्तुत फैसलाको जनाउ दिनु ।
- ४ सरोकारवालाले नक्कल माग्न आए ऐनको रीत पुऱ्याई नक्कल सारी सराइदिनु ।
- ५ प्रस्तुत मुद्दाको दायरीको लगत कट्टा गरी मिसिल अभिलेख शाखामा बुझाइदिनु ।

.....
पोषनाथ शर्मा
न्यायाधीश

उक्त रायमा म सहमत छु ।

.....
अली अकबर मिकरानी
मुख्य न्यायाधीश

इति संवत् २०६९ साल जेठ ८ गते रोज २ मा शुभम्.....।

श्री पुनरावेदन अदालत जनकपुर

संयुक्त इजलास

माननीय न्यायाधीश श्री तेजबहादुर के.सी.

माननीय न्यायाधीश श्री द्वारिकामान जोशी

फैसला

सम्बत २०६८ सालको दे.पु.नं ०६-०६८-०६४२४

क्र.नं.०६-०६८-०७५८/०६८-Dp-०२८९

निर्णय नं.२५६

मुद्दा :- सार्वजनिक सडक खिचोला, हक कायम
घर भत्काई चलन समेत ।

जिल्ला सर्लाही, ब्रह्मपुरी गा.वि.स, वडा नं.७ बस्ने अब्दुल मियाँको छोरा
मोसलिम मिया.....१
ऐ ऐ बस्ने अकुव मियाको छोरा मोसलिम मिया.....१
ऐ ऐ बस्ने गफुर मियाको छोरा गनौर मिया.....१
ऐ ऐ बस्ने गली महमद मियाको छोरा समसुल अन्सारी.....१

पुनरावेदक
प्रतिवादी

विरुद्ध

जिल्ला सर्लाही, ब्रह्मपुरी गा.वि.स, वडा नं.७ बस्ने रामचरित्र महतोको छोरा गौरी
शंकर महतो.....१

प्रत्यर्थी वादी

संवत २०६८ सालको दे.पु.नं.०६-०६८-०७०४७

क.नं.०६७-०६८-००७५९/०६८-Dp-०२९०

निर्णय नं.२५७

जिल्ला सर्लाही, ब्रह्मपुरी गा.वि.स., वडा नं.७ बस्ने जनिफ मियाको छोरा मो.हुसेन.....१

पुनरावेदक
प्रतिवादी

विरुद्ध

जिल्ला सर्लाही, ब्रह्मपुरी गा.वि.स, वडा नं.७ बस्ने राम चरित्र महतोको छोरा गौरी शंकर
महतो.....१

प्रत्यर्थी वादी

सुरु फैसला गर्ने :- मा.जि.न्या.श्री ओमकार उपाध्याय (सर्लाही जिल्ला अदालत)

न्याय प्रशासन ऐन, २०४८ को दफा ८ (१) बमोजिम यसै अदालतको क्षेत्राधिकारभित्रको प्रस्तुत मुद्दाको संक्षिप्त विवरण यस प्रकार छ :-

म वादीको नाममा सर्वे नाप नक्सा भै दर्ता भएको ब्रह्मपुरी गा.वि.स. वडा नं १ (क) कि.नं.२५ को ०-०-१९ १/२ जग्गा र सोसँग जोडिएको सार्वजनिक सडकमा मेरो निकास रही निर्विवाद रूपले सडकमा आउने जाने गरेकोमा कुनै किसिमको खर खिचोला उत्पन्न भएको थिएन । गाउँ घरको राजनीतिक रिसइवीको कारणबाट मेरो कि.नं.२५ को जग्गामा आउने जाने बाटो निकास बन्द हुने गरी विपक्षीहरूले सामूहिक रूपमा मिति २०६५।१।७ का दिन बिहान ८ बजेदेखि बेलुका ५ बजेसम्ममा मेरो कि.नं.२५ को जग्गाको अगाडि सार्वजनिक सडकमा १५ हात लामो १० हात चाक्रो फुसको छाना हाली बाँसको खम्बा खमनी हाली घर बनाई सार्वजनिक सडक खिचोला गरी लिएकोमा तत्कालै मिति ०६५।१।१० मा जिल्ला प्रशासन कार्यालय, सर्लाहीमा मेरो जग्गाको निकास बन्द हुने गरी बाटोमा घर बनाएको सम्बन्धमा निवेदन गर्दा वास्तविक व्यहोरा प्रहरी तथा गा.वि.स.सचिव मार्फत बुझ्दा प्रहरी चौकी त्रिभुवननगरले मिति २०६५।२।१ मा र गा.वि.स.ब्रह्मपुरीले मिति २०६५।२।५ मा वास्तविक व्यहोराको प्रतिवेदन जिल्ला प्रशासन कार्यालय, सर्लाहीमा दिँदा जग्गाको निकास खोल्न नसकिएको हुँदा विपक्षीहरूले मेरो कि.नं. २५ को ०-०-१९ १/२ जग्गाको अगाडि रहेको सार्वजनिक सडक मध्ये पश्चिम तर्फबाट मेरो जग्गामा आउने जाने बाटो बन्द हुने गरी अन्दाजी रु. १०,०००/- मोल जाने ०-०-७ धुर जग्गा कब्जा गरी फुसको घर हाली खिचोला गरेकोले उक्त घर भत्काई सार्वजनिक बाटोमा हक कायम गरी चलन समेत चलाई पाऊँ भन्ने व्यहोराको वादीको फिराद पत्र ।

फिरादपत्रमा उल्लिखित स्थानमा सार्वजनिक सडक कायम नै छ । सडक बाहेकको स्थानमा मरेका वस्तु फाल्ने गरिएको थियो । गाउँ विस्तार हुँदै जाँदा उक्त स्थान वरपर मुस्लिम समुदायका व्यक्तिहरू घरद्वार बनाई बस्न थाले । हामीले सार्वजनिक सडक मिची वादीको आवत जावत बन्द गराएको छैन । अतः हकदैया र हदम्याद विहीन दाबी खारेज भागी हुँदा खारेजै गरी पाऊँ भन्ने समेत व्यहोराको प्रतिउत्तर जिकिर ।

गा.वि.स.बाट सिफारिस लिई २०६० सालमा मुस्लिम समुदायका केटाकेटी पढाउन मदरसा स्थापना गरेको हो । वादीको निकास बन्द गरिएको छैन भन्ने समेत व्यहोराको प्रतिवादीको साक्षी सुलमान अन्सारीले अदालतमा बकेको बकपत्र ।

२०६० सालमा मदरसा बनेको नभई पछि आएर बाटो कब्जा गरी प्रतिवादीहरूले घर बनाएका हुन् भन्ने समेत व्यहोराको वादीका साक्षी राम नगिना महत्तोले अदालतमा बकेको बकपत्र ।

डोरबाट मिति २०६८।३।८ मा भै आएको नाप नक्सा मुचुल्का ।

विवादित जग्गामा प्रतिवादीले २०६० साल देखि भोग नगरेको र त्यसमा मदरसा सञ्चालन गरेको भन्ने जिकिरका सम्बन्धमा सम्बन्धित गा.वि.स.को सिफारिस वा सहमतिमा सार्वजनिक जग्गा सार्वजनिक प्रयोजनको लागि प्रयोग गरेको भन्ने मिसिलबाट देखिँदैन । जिल्ला शिक्षा कार्यालयबाट मदरसा सञ्चालन गर्न अनुमति लिएको पनि देखिँदैन । अदालतको डोरबाट भई आएको नक्सा मुचुल्का अध्ययन गर्दा प्रतिवादीहरूले अनधिकृत रूपले सार्वजनिक जग्गा कब्जा गरी वादीको निकास बाटो बन्द गरी घर टहरा समेत बनाई भोग्दै आएको भन्ने देखिएको समेत आधारमा वादी दाबधबभती बमोजिम सार्वजनिक जग्गामा बनाएको घर हटाई निकास बाटो खुलाई चलन चलाई पाउने ठहर्छ भन्ने समेत व्यहोराको सर्लाही जिल्ला अदालतको मिति २०६८।३।२८ को फैसला ।

जि. सर्लाही, ब्रह्मपुरी गा.वि.स., वडा नं. १ क कि.नं. २३६ को सार्वजनिक जग्गामा मरेका पशुहरूको सिनो फाल्ने स्थानलाई २०६० सालमा फैजाने मुस्तफा मदरसालाई गा.वि.स.ले जग्गा उपलब्ध गराएपछि चन्दा संकलन गरी अघि फुसको र पछि ईँटाको देवाल तथा खपराको छाना हाली २०६० सालदेखि २०६४ साल वैशाखसम्म अनुमति नलिई र २०६५ साल वैशाखबाट अनुमति लिई प्राथमिक तहको मदरसा सञ्चालन गर्दै आएका छौं। जिल्ला शिक्षा कार्यालय, सर्लाहीको अनुमतिपत्र पनि समावेश छ। बाली उब्जने खेतको कृनै निकास हुँदैन। त्यसैले वादी दाबी भुट्टा हुँदा सर्लाही जिल्ला अदालतको फैसला बदर गरी दाबीबाट फुर्सद पाऊँ भन्ने समेत व्यहोराको प्रतिवादी अब्दुल मिया, मोसलिम मिया, मोसलिम मिया, गनौर मिया, इलियास शेष मिया समेतको पुनरावेदनपत्र।

पहिला सिनो फाल्ने ठाउँलाई गा.वि.स.को सहयोग भै २०६० सालदेखि क्रमशः फुस हुँदै ईँटाको घर बनाई मदरसा बनाई सञ्चालन गर्दै आइरहेको कुरा निर्विवाद छ। जिल्ला शिक्षा कार्यालय, सर्लाहीले उक्त मदरसालाई सञ्चालन गर्न अनुमति दिइएको पत्र मिसिल संलग्न छ। २०६५ साल वैशाख ७ गते रातारात घर बनाएको छैन। २०६० सालमा मदरसा सञ्चालन गर्दा गौरीशंकर साह तथा निजका दाजु जितेन्द्र महतोको पनि सहमति थियो। वादीको निकास बन्द गरेको भन्ने तर्कलाई नक्सा मुचुल्काले खण्डित गरेको प्रमाणित हुँदा हुँदै दाबी ठहर गरेको फैसला त्रुटिपूर्ण हुँदा बदर गरी वादी दाबीबाट फुर्सद पाऊँ भन्ने समेत व्यहोराको मो. हुसैन को पुनरावेदन पत्र।

यस अदालतको ठहर

नियम बमोजिम साप्ताहिक तथा दैनिक पेसी सूचीमा चढी यस इजलास समक्ष पेस हुन आएको प्रस्तुत मुद्दामा पुनरावेदकका तर्फबाट रहनुभएका विद्वान् वरिष्ठ अधिवक्ता श्री विनोदकुमार शर्माले पुनरावेदन प्रतिवादीहरूबाट सार्वजनिक जग्गा एवं बाटोमा अवरोध पुऱ्याउने कार्य भएको छैन। २०६० सालमा सबैको सहमतिबाट फुसको घर बनाई मदरसा सञ्चालन गर्दै आइरहेकोसम्म हो। दाबीपत्र हकदैया र हदम्यादविहीन छ। विद्यालय भनेको सार्वजनिक सम्पत्ति हो। सार्वजनिक जग्गा सार्वजनिक हितमा प्रयोग हुँदा अवैध हुन सक्दैन। अतः सुरु फैसला मिलेको नहुँदा मुलुकी ऐन, अदालती बन्दोबस्तको २०२ नं. बमोजिम प्रत्यर्थी भिकाउने आदेश गरी पाऊँ भनी गर्नुभएको बहस सुनी पुनरावेदनपत्र सहितको मिसिल अध्ययन गरी हेर्दा मेरो कि.नं.२५ को ०-०-१९ १/२ जग्गाको अगाडि रहेको सार्वजनिक सडकमध्ये पश्चिमतर्फबाट मेरो जग्गामा आउने जाने बाटो बन्द हुने गरी बाटो खिचोला गरी सार्वजनिक जग्गामा घर समेत बनाएकोले सार्वजनिक बाटो हक कायम गरी घर भत्काई चलन चलाई पाऊँ भन्ने समेत फिराद दाबी र वादी दाबीको जग्गामा २०६० सालदेखि सो ठाउँमा टहरा बनाई मदरसा सञ्चालन भै आएकोले दाबी भुट्टा हो भन्ने समेत व्यहोराको प्रतिउत्तर जिकिरयुक्त प्रस्तुत मुद्दामा सुरु सर्लाही जिल्ला अदालतबाट वादी दाबी बमोजिम सार्वजनिक जग्गामा बनाएको घर हटाई निकास बाटो खुलाई चलन चलाई पाउने ठहऱ्याई मिति २०६८।३।२८ मा भएको फैसला उपर पुनरावेदक प्रतिवादीहरूको यस अदालतमा पुनरावेदन पर्न आएको रहेछ। यसमा सुरु अदालतबाट भएको फैसला मिलेको छ, छैन ? पुनरावेदक प्रतिवादीहरूको पुनरावेदन जिकिर पुग्न सक्छ कि सक्दैन ? भन्ने सन्दर्भमा निर्णय गर्नुपूर्व निम्न प्रश्नहरूको निरूपण दिनुपर्ने देखियो :-

- १ “सार्वजनिक जग्गा” भन्नाले कस्तो जग्गालाई जनाउँदछ ?
- २ वादीले दाबी लिएको जग्गा सार्वजनिक जग्गा हो वा होइन ?
- ३ प्रस्तुत नालेस दिने हकदैया (*locus standi*) वादीमा अन्तरनिहित छ कि छैन ?

४ वादीको दावीपत्र हदम्यादभिन्न परेको छ, छैन ?

५ वादी दावी बमोजिम सार्वजनिक जग्गामा बनाएका घर समेत हटाई निकास बाटो खुलाई चलन चलाई पाउने अवस्था छ कि छैन ?

सर्व- प्रथम पहिलो प्रश्नतर्फ विचार गर्दा, मालपोत ऐन, २०३४ को दफा २(ख३) ले “सार्वजनिक जग्गा” भन्नाले कुनै व्यक्तिले मात्र नभई सार्वजनिक रूपमा प्रयोग गर्न पाउने परापूर्वदेखि प्रचलनमा रहेको बाटो, कुवा, पानी पँधरो, पानीघाट, इनार, पोखरी तथा सोको डिल, गाईवस्तु निकाल्ने निकास, गौचर, मसानघाट, चिहान, पाटी, पौवा, देवल, धार्मिक उपासना गर्ने स्थल, स्मारक, मठ, मन्दिर, चोक, डबली, ढल, चौतारो, हाट, मेला लाग्ने ठाउँ, सार्वजनिक मनोरञ्जन गर्ने तथा खेलकुद गर्ने ठाउँ र नेपाल सरकारले समय समयमा नेपाल राजपत्रमा सूचना प्रकाशित गरी सार्वजनिक जग्गा भनी तोकिएको जग्गा समेत सम्भन्नुपर्छ भनी परिभाषा दिएको पाइन्छ। वस्तुतः कुनै व्यक्ति विशेषले मात्र नभई सार्वजनिक रूपमा प्रयोग गर्न पाउने परापूर्वदेखि प्रचलनमा रहेको जग्गा नै सार्वजनिक जग्गा हो भन्ने कुरामा विवाद देखिएन।

दोश्रो प्रश्नतर्फ विचार गर्दा, मिसिल संलग्न सम्बद्ध क्षेत्रीय पुस्तिका, मेन्टेसन नापी शाखाको ब्लु प्रिन्ट नक्सा र अदालतबाट भएको नक्सा समेतबाट वादीले दावी लिएको जग्गा सडक बाटोको रूपमा रहेको देखिन्छ। अतः मालपोत ऐन, २०३४ को दफा २(ख३) ले गरेको परिभाषाको परिप्रेक्ष्यमा वादीले दावी लिएको जग्गा सार्वजनिक जग्गा हो भन्ने कुरामा पनि विवाद देखिएन। यसको साथै वादीले दावी लिएको जग्गा सार्वजनिक जग्गा हो भन्ने तथ्यमा दुवै पक्षको मुख मिलेको समेत देखिँदा यसतर्फ अरू विवेचना गरिरहन परेन।

तेश्रो प्रश्नतर्फ विचार गर्दा, पुनरावेदक प्रतिवादीहरूले प्रस्तुत नालेस दिने हकदैया वादीमा अन्तरनिहित छैन भनी जिकिर लिएको देखिन्छ। यस जिकिरतर्फ केन्द्रित भई विचार गर्दा, मुलुकी ऐन, अदालती बन्दोबस्तको ८२ नं ले जसको जुन कुरामा हक पुग्छ, उसले सो कुरामा दावी गरी नालेस दिए मात्र लाग्ने कानुनी व्यवस्था गरेको पाइन्छ। यस नम्बरले हक पुग्ने व्यक्तिलाई मात्र अदालतमा प्रवेश गर्ने हकदैया (locus standi) को व्यवस्था गरेको देखिन्छ। सिद्धान्ततः “हकदैया” भन्नाले कानूनद्वारा प्रदत्त अधिकारमा असर वा आघात परेको विषयमा सक्षम अदालतसमक्ष उपस्थित भई नालेस वा प्रतिवादसमेत गर्न सक्ने सक्षम हकलाई जनाउँदछ। मुलुकी ऐन, अदालती बन्दोबस्तको १० नं.ले सार्वजनिक हित वा सरोकार निहित रहेको मुद्दा (Public Interest Litigation) अड्डाको अनुमति लिई सर्वसाधारण जो सुकैले पनि वादी भै चलाउन सक्ने मार्ग खुला गरी हकदैयाको क्षेत्र विस्तार गरेको पाइन्छ। वस्तुतः बाटो व्यक्तिगत हितको लागि मात्र नभई सार्वजनिक हितको लागि प्रयोग हुने सम्पत्ति हो। अतः यसको संरक्षण गर्नु प्रत्येक व्यक्तिको कर्तव्य समेत हुन जान्छ। यसरी संरक्षण नभएको अवस्थामा सार्वजनिक सम्पत्ति हिनामिना हुन जान्छ। यस सन्दर्भमा सम्मानित सर्वोच्च अदालतबाट सार्वजनिक सम्पत्तिको संरक्षणार्थ जो जसले नालेस ल्याए पनि लिई कारवाही गरी दिनलाई ऐनले बाधा उत्पन्न गरेको देखिँदैन भनी नेपाल कानून पत्रिका, २०४४ नि.नं.३०९२ पृष्ठ ५५४ मा कानुनी सिद्धान्त समेत प्रतिपादन भइरहेको परिप्रेक्ष्यमा अदालती बन्दोबस्तको १० नं बमोजिम अनुमति लिई दायर गरेको प्रस्तुत नालेसलाई हकदैया-विहीन भन्न मिल्ने देखिएन।

चौथो प्रश्नतर्फ विचार गर्दा, सर्वप्रथम पुनरावेदक प्रतिवादीहरूले वादीको दावीपत्र हदम्यादविहीन छ भनी प्राविधिक प्रश्न उठाएको देखिँदा यस प्रश्नतर्फ प्रवेश गर्न अनिवार्य देखिन्छ। सिद्धान्ततः “हदम्याद” (Limitation) भन्नाले कानूनद्वारा मुद्दा गर्नका लागि निर्धारित समयवधिलाई जनाउँदछ। यो कानुनी प्रश्न हुँदा जहिलेसुकै र जुनसुकै तहमा पनि हदम्यादको प्रश्न उठाउन सकिन्छ। किनकि हदम्यादको अभावमा दावी कर्तालाई

अदालतमा प्रवेश गर्न वैधानिक छेक्कार लाग्छ । हदम्यादविहीन विवाद प्रारम्भतः सुनुवाइ हुन नसक्ने भएकोले तथ्यभिन्न प्रवेश गरी निर्णय दिनुपर्ने अवस्था नै हुँदैन । यस परिप्रेक्ष्यमा यी पुनरावेदक प्रतिवादीहरूले मूलतः २०६० सालमा निर्माण भएको मदरसा घर समेतको विषयमा २०६५ सालमा मात्र नालेस परेको हुँदा वादी दाबी हदम्यादविहीन भई खारेजभागी छ भनी जिकिर लिएको देखिन्छ । यस सन्दर्भमा सम्मानित सर्वोच्च अदालतबाट” सार्वजनिक एवं सरकारी जग्गा भिची कसैले घर बनाएमा मुलुकी ऐन, घर बनाउनेको ११ नं.ले व्यवस्था गरेको हदम्याद आकर्षित हुने कुरा कानूनसम्मत एवं न्यायसंगत नदेखिनाले मुलुकी ऐन, अदालती बन्दोवस्तको ३६ नं ले व्यवस्था गरे अनुसार जहिलेसुकै पनि नालिस लाग्न सक्ने “भनी नेपाल कानून पत्रिका, २०६७ नि.नं.८४०४ पृ.१०६९ मा कानुनी सिद्धान्त समेत प्रतिपादन भइरहेको परिप्रेक्ष्यमा पुनरावेदक प्रतिवादीहरूले दाबीपत्र हदम्यादविहीन छ भनी लिएको जिकिर कानून र न्यायसम्मत देखिएन ।

अब अन्तिम प्रश्नतर्फ विचार गर्दा, वादीले मूलतः मुलुकी ऐन, अदालती बन्दोवस्तको १० नं.बमोजिम अनुमति लिई कित्ता नं.२५ को जग्गा अगाडि अवस्थित सार्वजनिक सडकमध्ये पश्चिमतर्फबाट आफ्नो जग्गामा आउने जाने बाटो बन्द गरी प्रतिवादीहरूले घर समेत बनाई खिचोला गरेकोले सो सार्वजनिक बाटो कायम गरी घर समेत भत्काई पाऊँ भनी दाबी लिएको देखिन्छ । प्रतिवादीहरूले दाबीको जग्गामा २०६० सालदेखि टहरा बनाई मदरसा सञ्चालन गरी आएकोले दाबी भुङ्गा हो भनी प्रतिउत्तर दिएको पाइन्छ ।

सिद्धान्ततः सार्वजनिक हक हित विपरीतको कार्य अमान्य हुन्छ । यो देवानी कानूनको सामान्य सिद्धान्त पनि हो । कसैले पनि सार्वजनिक हक हित विपरीत हुने गरी कुनै काम कारवाही गर्न पाउँदैन भन्ने नै यस सिद्धान्तको सार हो । यो “सार्वजनिक आवश्यकता वैयक्तिक आवश्यकताभन्दा महत्वपूर्ण हुन्छ” (Necessitas publica major est quam privata—public necessity is greater than private) भन्ने सूत्रमा आधारित छ । “सर्वजन हिताय” को भावना अनुसार व्यक्तिगत हितलाई भन्दा सार्वजनिक हितलाई प्राधान्यता दिनुपर्दछ । अतः सार्वजनिक हित विपरीतको कार्य सदासर्वथा अमान्य हुने मान्यता रहिआएको छ । यस सिद्धान्तको अवधारणालाई आत्मसात् गर्दै सम्मानित सर्वोच्च अदालतबाट निम्न कानुनी सिद्धान्त समेत प्रतिपादन भइरहेको पाइन्छ :

- “सार्वजनिक सेवाकै रूपमा रहने भनिए तापनि खुल्ला बाटो निकास अवरोध हुने कार्य गर्न नमिल्ने” (नेपाल कानून पत्रिका, २०६६, नि.नं.८२२५ पृ १५१०)
- “ सार्वजनिक जग्गामा रहे भएको घर उठाई वादी दाबी बमोजिम उक्त जग्गा सार्वजनिक प्रयोगको लागि चलन चलाई पाउने” (नेपाल कानून पत्रिका, २०६७ नि.नं.८४०४ पृ १०६९)

यस परिप्रेक्ष्यमा प्रस्तुत विवादको तथ्यावलोकन गरी हेर्दा वादीले दाबी लिएको जग्गा सार्वजनिक जग्गा हो भन्ने कुरामा विवाद देखिएन । यस्तो सार्वजनिक जग्गामा घर बनाई मदरसा सञ्चालन गर्न पुनरावेदक प्रतिवादीहरूले आधिकारिक निकायबाट अनुमति पाएको पनि देखिँदैन । मिति २०६५।११।८ को नक्सा मुचुल्का हेर्दा न.नं.७ बाटो र त्यसको पश्चिमतर्फ वादीको जग्गामा आवतजावत गर्ने निकास समेत बन्द गरी सार्वजनिक जग्गामा खपडाको छााना भएको घर, टाटी पर्खाल, ईटाको पर्खाल समेत निर्माण भइरहेको देखिन्छ ।

वस्तुतः सबैजनाले सार्वजनिक प्रयोजनको नाममा अनधिकृत रूपमा अतिक्रमण गरी सार्वजनिक सम्पत्तिको उपयोग गर्ने हो भने सार्वजनिक सम्पत्तिको अस्तित्व नै लोप हुन जान्छ । यस कोणबाट अवैध र अनधिकृत अतिक्रमण सार्वजनिक सम्पत्ति प्राप्त गर्ने वैध सूत्र हुन सक्दैन । बृहत् अर्थमा वादी दाबी बमोजिम प्रतिवादीहरूले अवैध रूपमा बनाएको घर टहरा समेत भत्काई सार्वजनिक सम्पत्तिको संरक्षण गर्दा वादीको

मात्र नभई प्रतिवादीहरू लगायत सबै जनाको कल्याण (Welfare) हुन जान्छ । सर्वजनको कल्याण हुनु नै सार्वजनिक सम्पत्तिको मर्म र महत्ता पनि हो । यस परिप्रेक्ष्यमा पुनरावेदक प्रतिवादीहरूले अनधिकृत रूपमा सार्वजनिक जग्गा अतिक्रमण गरी वादीको निकास बाटो अवरुद्ध गरी घर टहरा समेत बनाई भोग गर्दै आएको कार्यलाई “सार्वजनिक हित विपरीतको कार्य अमान्य हुने” देवानी कानुनको सामान्य सिद्धान्तले वै ध मान्न मिल्ने देखिएन ।

तसर्थ सुरु सर्लाही जिल्ला अदालतबाट वादी दावी बमोजिम सार्वजनिक जग्गामा बनाएको घर हटाई निकास बाटो खुलाई चलन चलाई पाउने ठहर्‍याई मिति २०६८।३।२८ मा भएको फैसला मिलेको देखिँदा सदर हुने ठहर्छ । पुनरावेदक प्रतिवादीहरूको पुनरावेदन जिकिर पुग्न सक्दैन । अरूमा तपसिल बमोजिम गर्नु ।

तपसिल

१. माथि ठहर खण्डमा लेखिए बमोजिम सुरु जिल्ला अदालतको फैसला सदर हुने ठहरेकोले वादीले प्रतिवादीबाट भरी पाउने ठहरेको कोर्ट फी रु. ६२०।- प्रतिवादी मोसलिम मिया समेतले यस अदालतमा पुनरावेदन गर्दा धरौट राखेको हुँदा उक्त रकम पाऊँ भनी वादीले ऐनका म्यादमा दरखास्त दिए केही दस्तुर नलिई वादीलाई भराई दिनु ।
२. फैसलाको जानकारी प्रत्यर्थी वादीलाई दिनु ।
३. नक्कल नियमानुसार सारी सराईदिनु ।
- ४, दायरीको लगत काटी मिसिल अभिलेख शाखामा बुझाईदिनु ।

.....
द्वारिकामान जोशी
न्यायाधीश

उक्त रायमा म सहमत छु ।

.....
तेजबहादुर के.सी.
न्यायाधीश

इजलास अधिकृत
कृष्णबहादुर कार्की

इति संवत् २०६९साल वैशाख १७ गते रोज १ शुभम्

श्री पुनरावेदन अदालत जनकपुर

संयुक्त इजलास
माननीय न्यायाधीश श्री पोषनाथ शर्मा
माननीय न्यायाधीश श्री द्वारिकामान जोशी

फैसला
२०६८ सालको दे.पु नं.०६-०६८-०६७५३
क.नं.०६-०६८-००५०५
०६८-Dp-०१७९
नि.नं.२६

मुद्दा :- घर जग्गा खिचोला चलन ।

जिल्ला महोत्तरी, गा.वि.स. सोनमा, वार्ड नं.४ मा बस्ने सुब्बा राय यादवको छोरा वर्ष
८६ को सेवाचन राय यादव.....१

पुनरावेदक वादी

विरुद्ध

ऐ.ऐ. बस्ने बेचनराय यादवको छोरा रामआश्रय राय यादव.....१

प्रत्यर्थी
प्रतिवादी

सुरु फैसला गर्ने अदालत :- महोत्तरी जिल्ला अदालत
सुरु फैसला गर्ने न्यायाधीश :- मा.न्या.श्री चिन्तामणि बराल

न्याय प्रशासन ऐन,२०४८ को दफा ८(१) अनुसार दायर हुन आएको प्रस्तुत मुद्दाको संक्षिप्त तथ्य विवरण यस प्रकार रहेको छ :-

१. जिल्ला महोत्तरी, सोनमा गा.वि.स, वार्ड नं.५ अन्तर्गतको सर्वे नापी नभएको गाउँ ब्लकको दिप राय सो पूर्व, सडक सो पश्चिम, नवल सो उत्तर, रजाक, स्कुल मिया सो दक्षिण यति चार किल्लाभिन्नामा पूर्व पश्चिम ३१ हात र उत्तर दक्षिण २४ हातयुक्त जग्गा घर समेत मैले मिति २०३३।२।२ मा र.नं.३३२४ मार्फत पारित बण्डापत्रबाट पाएँ । सो पाए पछि मैले पुरानो घर घडेरीमा घर बनाई बसी आएको थिएँ । सो जग्गामा हालको चार किल्ला दीपा भन्ने दीपलालको भाइ मुगालाल सो पूर्व, सडक सो पश्चिम, नवलले बेच्दा लिने रामदेव सो उत्तर, रजाकको छोरा ताहिर, विकाउ तथा स्कुलले बेचेपछि लिने चदरी बैठा सो दक्षिण रहेको छ । मैले यति दिनसम्म भोग चलन गरी आएकोमा कुनै विवाद थिएन । मिति २०६५।५।२० मा दिनको ९ बजेको समयमा प्रतिवादीले उक्त घर जग्गाबाट मलाई हटाई भोग चलन गरी आएकोले उल्लिखित घर जग्गामा प्रतिवादीको कब्जा खिचोला छोडाई चलन समेत चलाई पाऊँ भन्ने समेत व्यहोराको फिरादपत्र ।

२. वादीले भुट्टा मुद्दा दिनुभएको छ । २०३३ सालको अंशबण्डामा उल्लिखित जग्गालाई जबरजस्ती म प्रतिवादीको भोग बसोबासको घर घडेरीलाई देखाउन खोज्नुभएको छ । म प्रतिवादीको हक भोगको ४ किल्लामा मुगालाल सो पूर्व, सडक सो पश्चिम, रामदेव राय सो उत्तर, रामदेव राय, चदरी बैठा, ताहिर लहेरी, विकाउ लहेरी सो दक्षिण यति ४ किल्लाभिन्नमा मेरो हक भोग बसोबासी घर रहेको छ । जबकि वादीले पेस गर्नुभएको अंशबण्डामा उल्लिखित घडेरीसंग मेल खाँदैन । वादीको हक भोगको कहीं कतै को घर जग्गा मैले खिचोला गरेको छैन । हाल वादी कहाँ बसिरहनुभएको छ, सो फिरादमा कहीं कतै उल्लेख रहे भएको छैन । भुट्टा बदनियतपूर्ण वादी दाबीबाट उन्मुक्ति प्रदान गरी इन्साफ पाऊँ भन्ने समेत व्यहोराको प्रतिउत्तर जिकिर ।
३. मिति २०६७।१।१२ मा भै आएको नक्सा मुचुल्का एवं क्षेत्रफल समेतको आधारमा प्रतिवादीको कब्जा खिचोला मेटाई पाउँ भन्ने समेत वादी दाबी पुन नसक्ने ठहर्छ भनी महोत्तरी जिल्ला अदालतबाट मिति २०६८।१।८ मा भएको फैसला ।
४. नक्सा कुण्डली अनुसार न.नं.२, २(क) को जग्गा घर म वादीको रहेको कुरा स्पष्ट देखिएको र त्यस्तो घर जग्गामा प्रतिवादीले कब्जा गरी खिचोला गरेको कुरा नक्साबाट देखिँदा देखिँदै पनि खिचोला नठहर्‍याई भएको सुरु फैसला त्रुटिपूर्ण हुँदा उल्टी गरी फिराद दाबी बमोजिम खिचोला ठहर्‍याई इन्साफ गरी पाऊँ भन्ने व्यहोराको पुनरावेदनपत्र ।
५. वादी प्रतिवादी अंशियार मध्येका व्यक्ति देखिएको, वादीले विवादको जग्गा आफ्नो पारित बण्डापत्र अनुसार आफ्नो हकको जग्गा हो भनी देखाइरहेको अवस्थामा आफ्नो साबिक हकको श्रोत देखाउन नसकेका प्रतिवादीको घर जग्गा उनाउ व्यक्तिबीच भएको राजीनामा लिखतहरूमा किल्ला उल्लेख गर्दा प्रतिवादीको नाम उल्लेख गरेकै आधारमा वादी दाबी पुन नसक्ने ठहर्‍याई सुरु जिल्ला अदालतले मिति २०६८।१।८ मा गरेको फैसला फरक पर्न सक्ने देखिँदा मुलुकी ऐन, अ.व.२०२ नं. तथा पुनरावेदन अदालत नियमावली, २०४८ को नियम ४७ बमोजिम छलफलको निमित्त प्रत्यर्थी भिकाउने भनी यस अदालतबाट मिति २०६८।१।२० मा भएको आदेश ।

यस अदालतको ठहर

६. नियम बमोजिम साप्ताहिक तथा दैनिक पेशी सूचीमा चढी पेश हुन आएको प्रस्तुत मुद्दामा पुनरावेदक वादीका तर्फबाट रहनुभएका विद्वान् अधिवक्ता श्री रामशंकरप्रसाद साह र प्रत्यर्थी प्रतिवादीका तर्फबाट रहनुभएका विद्वान् अधिवक्ता श्री सत्यनारायण यादवले गर्नुभएको बहस बुँदाहरू देहाय बमोजिम रहेका छन् :

विद्वान् अधिवक्ता श्री रामशंकर प्रसाद साह	विद्वान् अधिवक्ता श्री सत्यनारायण यादव
<ul style="list-style-type: none"> • वादी सेवाचन राय र प्रतिवादीका पिता बेचन रायका बीच २०३३ सालमा रजिष्ट्रेशन पारित गरी बण्डापत्र भएको । • उक्त बण्डापत्रमा उल्लिखित विवरण अनुसार न.नं.२ र २(क) को घरजग्गा वादीको भागमा परेको । 	<ul style="list-style-type: none"> • बण्डापत्रले प्रतिवादीको भोगाधिकारलाई असर पार्न नसक्ने । • विवादित घर जग्गाका संधियारहरूले पारित गरेका लिखतमा उल्लिखित चार किल्लाबाट प्रतिवादीको हक सुनिश्चित भएको ।

<ul style="list-style-type: none"> साविक र हालको चार किल्ला भिडेवाट पनि वादीको हकाधिकार निर्विवाद रहेको । वादीको अंश भागमा परेको घरजग्गा प्रतिवादीले खिचोला गरेको । उनाउ व्यक्तिहरूले पारित गरेका लिखतमा उल्लिखित चार किल्लाको आधारमा वादी दाबी नपुग्ने ठहर्‍याई सुरु अदालतबाट भएको फैसला त्रुटिपूर्ण हुँदा उल्टी हुनुपर्दछ । 	<ul style="list-style-type: none"> साविक र हालको चार किल्ला नभिडेवाट वादी दाबी भुङ्गा भएको पुष्टि । गाउँ ब्लाकको घरजग्गामा भोगले नै हक स्थापित हुने । तसर्थ सुरु फैसला कानूनसम्मत हुँदा सदर हुनुपर्दछ ।
--	--

७. पुनरावेदक वादी र प्रत्यर्थी प्रतिवादीतर्फबाट रहनुभएका विद्वान् अधिवक्ताहरूले गर्नुभएको बहस सुनी पुनरावेदन-पत्र सहितको मिसिल अध्ययन गरी हेर्दा निम्नानुसारको फिरोद दाबी र प्रतिउत्तर जिकिर देखिन्छ :

फिरोद दाबी	प्रतिउत्तर जिकिर
महोत्तरी जिल्ला, सोन्मा गा.वि.स., वडा नं.५ अन्तर्गतको सर्भे नापी नभएको गाउँ ब्लाकको दीप रायको पूर्व, सडकको पश्चिम, नवलको उत्तर र रजाक, स्कुल मियाको दक्षिण यति चार किल्लाभित्रमा पूर्व पश्चिम ३१ हात र उत्तर दक्षिण २४ हातयुक्त घरजग्गा मिति २०३३।२।२२ को र.नं.३३२४ को बण्डापत्रले मेरो हकाधिकार स्थापित भएकोमा मिति २०६५।५।२० मा प्रतिवादीले खिचोला कब्जा गरेको हुँदा खिचोला मेटाई चलन समेत चलाई पाऊँ ।	वादीको दाबी भुङ्गा हो । बण्डापत्रको आधारमा मेरो भोग बसोवासको घर घडेरीलाई देखाएको हो । वादी दाबी अनुसार चार किल्ला भिड्दै न । साँध संधियारहरूले पारित गरेका लिखतमा उल्लिखित चार किल्लाबाट पनि वादी दाबी पुष्टि हुँदैन । वादी दाबी बमोजिम खिचोला समेत गरेको नहुँदा फिरोद-पत्र नै खारेज गरी पाऊँ ।

८. माथि उल्लिखित फिरोद दाबी र प्रतिउत्तर जिकिरयुक्त प्रस्तुत मुद्दामा सुरु महोत्तरी जिल्ला अदालतबाट वादी दाबी पुग्न नसक्ने ठहर्‍याई मिति २०६८।२।८ मा भएको फैसला उपर चित्त नबुभाई पुनरावेदक वादीका तर्फबाट यस अदालतसमक्ष पुनरावेदन पर्न आएको रहेछ । यसमा मूलतः सुरु अदालतबाट भएको फैसला मिलेको छ, छैन ? पुनरावेदक वादीको पुनरावेदन जिकिर पुग्न सक्छ कि सक्तैन ? भन्ने सन्दर्भमा निर्णय गर्नु पूर्व निम्न प्रश्नको निरूपण दिनुपर्ने देखियो ।

१. दाबी लिइएको घर जग्गाको हकाधिकार वादीमा सन्निहित छ कि छैन ?

२. वादी दाबी बमोजिम प्रतिवादीले खिचोला गरेको हो वा होइन ?

सर्वप्रथम पहिलो प्रश्नतर्फ विचार गर्दा,

१. प्रस्तुत मुद्दा घरजग्गा खिचोलासँग सम्बद्ध देवानी मुद्दा भएकोमा विवाद छैन । देवानी मुद्दामा आफ्नो दाबी प्रमाणित गर्ने भार वादी उपर रहन्छ । प्रमाण सम्बन्धी कानून र सामान्य सिद्धान्त अनुसार वादीले

दाबी गरेर मात्र पुग्दैन । किनकि आफ्नो दाबी परिपुष्टि हुने वस्तुनिष्ठ र विश्वसनीय प्रमाण प्रस्तुत गर्न नसकेमा वादी दाबी पुग्न सक्तैन । प्रस्तुत सिद्धान्त "Actori incumbit onus probandi" - The burden of proof lies on the plaintiff. भन्ने सूत्रमा आधारित छ । प्रमाण ऐन, २०३१ को दफा २६ ले यिनै सिद्धान्तलाई समाहित गर्दै सम्पूर्ण वादी दाबी प्रमाणित गर्ने भार वादीको हुने र सो भारबाट वादीले उन्मुक्ति पाउन नसक्ने कानुनी व्यवस्था गरेको पाइन्छ । यस कानुनी व्यवस्थाको परिप्रेक्ष्यमा जुन घरजग्गाको खिचोला मेटाई पाऊँ भनी वादीले दाबी लिएको छ, सो घरजग्गामा आफ्नो हकाधिकार रहेको वैध श्रोत र सबुद खुलाउनु निजको प्रथम कर्तव्य हुन्छ । यस कोणबाट प्रस्तुत मुद्दाको तथ्यावलोकन गरी हेर्दा, पुनरावेदक वादीले दाबीको घरजग्गामा आफ्नो हकाधिकार रहेको वैध श्रोत र सबुदको रूपमा मिति २०३३।२।२ मा र.नं.३३२४ मार्फत रजिष्ट्रेशन पारित भएको बण्डापत्रको लिखत प्रस्तुत गरेको देखिन्छ । जुन लिखत यी पुनरावेदक वादी सेवाचन राय यादव र प्रत्यर्थी प्रतिवादी रामआश्रय राय यादवका पिता बेचन राय यादवका बीच भएको देखिन्छ । माथि उल्लिखित बण्डापत्रबाट महोत्तरी जिल्ला, सोन्मा गा.वि.स., वडा नं.५ अन्तर्गतको सर्भे नक्सा नभएको गाउँ ब्लकभित्रको दीप रायको पूर्व, सडकको पश्चिम, नवलको उत्तर र रजाक, स्कुल मियाको दक्षिण यति चार किल्लाभित्रमा पूर्व पश्चिम ३१ हात र उत्तर दक्षिण २४ हातयुक्त घरजग्गाको हकाधिकार पुनरावेदक वादीमा अवतरण भएको देखिन्छ । परमार्थमा रजिष्ट्रेशन भनेको हक हस्तान्तरण सम्बन्धी लिखतहरूको पञ्जीकरण मात्र होइन । यो हकाधिकारको प्रत्यक्ष प्रमाण र परिचायक पनि हो । अतः मुलुकी ऐन, अंशबण्डाको ३० नं. र रजिष्ट्रेशनको १ नं. बमोजिम पारित भएको बण्डापत्रको कानुनी अस्तित्वलाई सिधै नजरअन्दाज गर्न मिल्दैन । पुनरावेदक वादीले प्रस्तुत गरेको उक्त बण्डापत्रमा बेचन राय यादवका छोरा रामदेव राय समेत अन्तर- साक्षी बसेको देखिन्छ । यसको साथै उक्त बण्डापत्रलाई प्रत्यर्थी प्रतिवादी लगायत कसैले पनि चुनौती दिई बदर वातिल गराउन सकेको पनि देखिँदैन । वस्तुतः विधिवत् रूपमा रजिष्ट्रेशन पारित भएको बण्डापत्र विधिवत् रूपमा बदर वातिल नभएसम्म सदर कायम रहने कानुनको सामान्य सिद्धान्त नै हो । यसरी सदर कायम रहेको बण्डापत्रको प्रामाणिक महत्व समेत रहने तथ्यमा विवाद देखिँदैन ।

११. सिद्धान्ततः कानुनी प्रश्नमा बाहेक एक पटक स्वीकार गरेको तथ्यलाई पछि आएर अस्वीकार गर्नु समन्याय (Equity_ र सद्बिवेक (Good conscience) समेतको विरुद्ध मानिन्छ । प्रमाण ऐन, २०३१ को दफा ३४ ले कुनै तथ्यका सम्बन्धमा कुनै व्यक्तिले लेखेर, बचनले वा आचरणद्वारा कुनै व्यक्तिलाई कुनै कुरा यस्तो हो भनी विश्वास पारी वा पर्न दिई कुनै काम गराइसकेको वा हुन दिइसकेको रहेछ, पछि त्यस्ता व्यक्तिहरूका बीच चलेको कुनै मुद्दामा सो कुरा त्यस्तो होइन वा थिएन भनी निजले खण्डन गर्न नपाउने र जुन कुरा त्यस्ता व्यक्तिहरूबाट मुद्दा सम्बन्धी विषय वस्तुमा कुनै प्रकारको हक प्राप्त गर्ने व्यक्तिलाई समेत कारणी सरह लागू हुने कानुनी व्यवस्था गरेको पाइन्छ । यस कानुनी व्यवस्थाको कोणबाट हेर्दा, प्रत्यर्थी प्रतिवादीका पिता बेचन राय यादवले जुन घरजग्गा वादी सेवाचन रायको अंश भागमा परेको भनी बण्डापत्रमा लिखित रूपमा स्वीकार गरेको छ, सो कुरा हाल आएर इन्कार गर्न प्रत्यर्थी प्रतिवादीलाई विवन्धनको सिद्धान्त (Doctrine of estoppel) ले छेकवार लाग्ने नै देखियो ।

११. जहाँसम्म प्रत्यर्थी प्रतिवादीले र.नं.७१६८, र.नं.२२३६ र र.नं.२३६८ का लिखतहरूमा उल्लिखित चार किल्लामा रहेका नामका आधारमा दाबीको घरजग्गामा आफ्नो हकाधिकार रहेको भनी जिकिर लिएको छ, त्यसतर्फ विचार गर्दा विवादित घरजग्गाको पश्चिम संधियारले पारित गरेको र.नं.७१६८ को लिखतमा चार किल्ला खुलाउने क्रममा रामआश्रयको पश्चिम भनी उल्लेख गरेको देखिन्छ । त्यस्तै उत्तरका संधियारले पारित गरेको र.नं.२२३६ को लिखतमा चार किल्ला खुलाउने क्रममा रामआश्रयको उत्तर भनी

र दक्षिणका सँधियारले पारित गरेको र.नं.२३६८ को लिखतमा चार किल्ला खुलाउने क्रममा रामआश्रयको दक्षिण भनी उल्लेख गरेको देखिन्छ। तर प्रामाणिक मूल्यको दृष्टिले उक्त लिखतहरूको व्यहोराभन्दा प्रत्यर्थी प्रतिवादीका पिता समेत भई पारित भएको बण्डापत्रको व्यहोराको महत्व हुनेमा विवाद देखिँदैन। अतः विवादित घरजग्गाको सँधियारहरूले पारित गरेका लिखतहरूमा चार किल्ला सँधियारको रूपमा पुनरावेदक वादीको भतिजा नाताका यी प्रत्यर्थी प्रतिवादीको नाम उल्लेख गर्दैमा वैध श्रोत बेगर निजको हकाधिकार स्थापित भएको मान्न मिल्ने देखिएन। गाउँ समाजमा नक्सा वा लिखत तयार गर्दा जो चिनेको छ वा जसको नाम थाहा पाएको छ, उसको नाम सँधियारको रूपमा लेख्ने प्रचलन रहेको पाइन्छ। यसरी उनाउ पक्षहरूका बीच भएको कुनै लिखतमा सँधियारको रूपमा चिने जानेको व्यक्तिको नाम लेखेको आधारले मात्र एक पक्षको हकाधिकार सिर्जना र अर्को पक्षको समाप्त हुन सक्दैन। वस्तुतः रजिष्ट्रेशनको १६ नं. ले पनि लिखतमा उल्लिखित किल्ला सम्बन्धी विवाद परेमा प्रमाणबाट ठहरे बमोजिम हुने व्यवस्था गरेको पाइन्छ। यस सन्दर्भमा सम्मानित सर्वोच्च अदालतबाट “चार किल्ला लेखी देखाएको भरमा मात्र हक पुग्दैन” भनी नेपाल कानून पत्रिका, २०५५ नि.नं.६५५२ पृ.३१० मा कानुनी सिद्धान्त समेत प्रतिपादन भइरहेको परिप्रेक्ष्यमा उनाउ पक्षहरूका बीच भएको कुनै लिखतमा सँधियारको नाम गलत रूपमा उल्लेख गरेको कारणले विधिवत रूपमा रजिष्ट्रेशन पारित भएको बण्डापत्रलाई निस्तेज, निष्क्रिय र निस्प्रभावित गर्न सक्दैन।

१२. प्रत्यर्थी प्रतिवादीले वादी दावीको घरजग्गामा आफ्नो भोग चलन रहेको भनी जिकिर लिएतर्फ विचार गर्दा, आफ्नो काकाको अंश हकको घर जग्गामा रहे बसेको आधारमा निज प्रतिवादीको भोगाधिकार (Possessory Rights) सिर्जना भएको मान्न सकिन्छ। व्यावहारिक दृष्टिबाट हेर्दा, कुनै परिवार विधिवत रूपमा रजिष्ट्रेशन पारित गरी अंशबण्डा गरी छुट्टीभिन्न रहे बसे पनि विभिन्न कारणले एकाको अंश भागमा परेको घर जग्गामा अर्को अंशी वा अंशीका सन्तान रहे बसेका हुन सक्छन् तर यसलाई भोगाधिकारको संज्ञा दिई बण्डापत्रद्वारा प्रदत्त अंश हक नै लोप गर्ने सूत्र र साधन मान्न सकिन्छ। अतः आफ्ना काकाको अंश हकको घरजग्गामा रहे बसेको आधारमा मात्र प्रतिवादीको हकाधिकार स्थापित हुने र रजिष्ट्रेशन पारित भएको बण्डापत्रद्वारा प्रदत्त वादीको अंश हक समाप्त हुने अवस्था सिर्जना भएको मान्नु कानून र न्यायको दृष्टिले उचित देखिएन।
१३. सिद्धान्ततः देवानी प्रकृतिका मुद्दाहरूमा मौखिक प्रमाणभन्दा लिखित प्रमाणको प्राधान्यता रहेको हुन्छ। लिखित प्रमाणलाई सर्वोत्तम प्रमाण (Best evidence) मानिन्छ। अचल सम्पत्तिको हकाधिकारको मूल श्रोत नै लिखत हुने भएकोले त्यस्तो लिखत प्रमाण भएको अवस्थामा सोलाई बाहेक गर्न मिल्दैन। पुनरावेदक वादीले विवादित घरजग्गामा आफ्नो हकाधिकार रहेको वैध श्रोत एवं सबूदको रूपमा बण्डापत्र प्रस्तुत गरेको छ भने प्रत्यर्थी प्रतिवादीले सोही घरजग्गा आफ्नो हक भोगमा रहेको भनी जिकिर लिए तापनि सो हक भोगको कुनै वैध श्रोत र सबूद प्रस्तुत गर्न सकेको देखिँदैन। प्रमाण ऐन, २०३१ को दफा २८ बमोजिम निज प्रतिवादीले वादी दावीलाई खण्डन गरी वस्तुनिष्ठ एवं विश्वसनीय प्रमाण प्रस्तुत गर्न सकेको पनि देखिँदैन। यस अवस्थामा निज प्रतिवादीको जिकिरलाई पत्यारलायक मान्न मिल्ने देखिएन।
१४. प्रस्तुत मुद्दामा वादीले दावी लिएको घरजग्गा सभै नापी नभएको गाउँ ब्लाकमा अवस्थित रहेको छ। अतः साबिक र हालको साँध, सीमा एवं सँधियार यकिन गरी विवादको समाधान गर्नका लागि नाप नक्सा अवलोकन गर्नु अनिवार्य हुन्छ। यस परिप्रेक्ष्यमा सुरु अदालतबाट भएको आदेशानुसार मिति २०६७।५।१२

मा वादी प्रतिवादी दुवै पक्षको रोहवरमा भएको नक्सा कुण्डली र वादीले दाबी गरेको बण्डापत्रमा उल्लिखित घर जग्गाको चार किल्ला समेत भिडाएर हेर्दा निम्नानुसार देखिएको छ :

पुनरावेदक वादीले र.नं.३३२४ को बण्डापत्र अनुसार दाबी गरेको घरजग्गाको चार किल्ला एवं संधियार			मिति २०६७।५।१२ को नक्सा कुण्डलीमा अंकित न.नं.२ र २क को चार किल्ला एवं साधियार			कैफियत
१	पूर्व	सडक	१	पूर्व	सडक	ह
२	पश्चिम	दीपलाल	२	पश्चिम	साविक दीपलाल हाल मुगालाल	र. नं. ७१६८ को आधारमा
३	उत्तर	रजक मिया, स्कूल मिया	३	उत्तर	साविक रजक मिया हाल रामदेव यादवको घरजग्गा	र.नं.२२३६ को आधारमा
४	दक्षिण	नवल	४	दक्षिण	साविक नवल राय, त्यस पछि दीपलाल र हाल रामदेव यादवको घरजग्गा	र. नं. २३६८ को आधारमा

प्रस्तुत तालिकाबाट पुनरावेदक वादीले दाबी गरेको घरजग्गा न.नं.२ र २ क. कायम भएको देखिन्छ । साविक र हालको साँध, सीमा एवं संधियार समेत मिले भिडेको देखिँदा दाबीको घर जग्गाको हकाधिकार पुनरावेदक वादीमा सन्निहित रहेकोमा विवाद देखिएन ।

अब दोश्रो प्रश्नतर्फ विचार गर्दा,

१५. सिद्धान्ततः एकाको हकको अचल सम्पत्ति अर्को पक्षले अवैध एवं अनधिकृत रूपमा कब्जा भोग वा अतिक्रमण गर्ने क्रिया नै खिचोला हो । यस सैद्धान्तिक कोणबाट हेर्दा प्रत्यर्थी प्रतिवादीले वादीको हकाधिकारलाई इन्कार गरी प्रतिउत्तर दिनुको साथै मिति २०६७।५।१२ को नक्सा मुचुल्कामा उल्लिखित न.नं.२ र २क. को घर जग्गा प्रतिवादी रामआश्रय राय यादवको भोग चलन रहेको व्यहोरा जनाएको समेत देखिएबाट वादी दाबी बमोजिम प्रतिवादीले खिचोला गरेको होइन भन्न मिल्ने देखिएन । यस सन्दर्भमा सम्मानित सर्वोच्च अदालतबाट “वादी दाबी बमोजिमको जग्गा र भई आएको नक्सा कुण्डलीको ४ किल्ला, नाप नक्सा संधियार समेत मिले भिडेको देखिएको रप्रतिवादीहरूको भोगको श्रोतको पुष्टि गर्ने प्रमाणको अभावमावादी दाबी बमोजिम प्रतिवादीहरूले खिचोला गरेको ठहराएको फैसला अन्यथा भन्न नमिली मनासिव ठहर्ने ।” भनी सर्वोच्च अदालत बुलेटिन, २०६३ पूर्णांक ३५२ पृ. ५ (संवत् २०६२ सालको दे.पु.नं.९५१४) मा व्याख्या समेत भइरहेको पाइन्छ ।

१६. तसर्थ वादी दाबी बमोजिम प्रतिवादीले घर जग्गा खिचोला गरेको ठहर गर्नुपर्नेमा सुरु महोत्तरी जिल्ला अदालतबाट वादी दाबी पुग्न नसक्ने ठहर्‍याई मिति २०६८।१।८ मा भएको फैसला मिलेको नदेखिँदा उल्टी

भई वादी दाबी बमोजिम प्रतिवादीले न.नं.२ र २क. को घरजग्गा खिचोला गरेको देखिँदा सो खिचोला मेटाई वादीले चलन समेत पाउने ठहर्छ । अरूमा तपसिल बमोजिम गर्नु ।

तपसिल

१. प्रस्तुत मुद्दामा वादीले दाबी लिएको घर जग्गाको मोल रु.१०,०००/- देखिँदा न्याय प्रशासन ऐन, २०४८ को दफा ९(१) को देहाय (ग) बमोजिम पुनरावेदनको म्याद दिइरहन परेन ।
२. सरोकारवालाले नक्कल माग्न आए नियमानुसार नक्कल उपलब्ध गराइदिनु ।
३. दायरीको लगत कट्टा गरी मिसिल अभिलेख शाखामा बुझाइदिनु ।

.....
द्वारिकामान जोशी
न्यायाधीश

उक्त रायमा सहमत छु ।

.....
पोषनाथ शर्मा
न्यायाधीश

इजलास अधिकृत शम्मी कपुर शाह
टा.ना.सु. महमुद राइन

इति संवत् २०६९ साल असोज १४ गते रोज १ मा शुभम्.....।

श्री पुनरावेदन अदालत, जनकपुर

संयुक्त इजलास

माननीय न्यायाधीश श्री कुमारप्रसाद पोखरेल

माननीय न्यायाधीश श्री विनोद शर्मा

आदेश

२०६८ सालको रिट नं. ०६-०६८-०६७८४

नि.नं.:- ५३

मुद्दा:- बन्दी प्रत्यक्षीकरण ।

जि.धनुषा गा.वि.स. बिन्धी वार्ड नं. ८ मा घर भै हाल कारागार कार्यालय महोत्तरीमा थुनामा रहेका विजय कुमार चौधरीको छोरी वर्ष १५ की कल्पना कुमारी चौधरीको हकमा निजकी आमा ऐ.ऐ. बस्ने वर्ष ३६ की गीता कुमारी.....१

निवेदक

विरुद्ध

धनुषा जिल्ला अदालत.....१
कारागार कार्यालय महोत्तरी, जलेश्वर.....१
ऐ. कार्यालयका प्रमुख (जेलर).....१

विपक्षी

न्याय प्रशासन ऐन, २०४८ को दफा ८(२) बमोजिम दायर हुन आएको प्रस्तुत मुद्दाको संक्षिप्त तथ्य विवरण निम्न प्रकार रहेको छ ।

मेरो छोरी कल्पना कुमारीको जन्म २०५२।१०।१ गते भएको छ । मेरो छोरी १६ वर्षमुनिकी रहेकी छन् । बाल बालीका सम्बन्धी ऐन, २०४८ को दफा २(क) ले परिभाषित गरे अनुसार नबालक हुन् । यस्तो नाबालकालाई सोही ऐनको दफा ५० बमोजिम संरक्षक, अभिभावकको जिम्मा लगाई मुद्दाको पुर्पक्ष गर्नुपर्नेमा सो नगरी जिल्ला प्रहरी कार्यालय धनुषाका प्रहरी निरीक्षक सन्तोष खड्का र जिल्ला महोत्तरी भ्रमरपुरा गा.वि.स. वार्ड नं.३ मा बस्ने विनोद ठाकुरसमेतको प्रतिवेदन, जाहेरीको आधारमा प्रहरीले मेरो नाबालक छोरीलाई पक्राउ गरी मिति २०६८।६।२५ गतेको पुर्जी दिएर जिल्ला प्रहरी कार्यालय, धनुषामा अनुसन्धानको लागि भनेर गैरकानुनी हिरासतमा राखेर वादी नेपाल सरकारले मेरो नाबालक छोरी कल्पना कुमारी समेतलाई प्रतिवादी बनाई विपक्षी नं.१ मा २०६८ सालको सं.फौ.नं.२९० को अपहरण तथा शरीर बन्धक लिने मुद्दा दायर गरी विपक्षी धनुषा जिल्ला अदालतको आदेशबाट मेरो नाबालक छोरीलाई गैरकानुनी रूपमा बन्दी बनाई विपक्षी जिल्ला कारागार कार्यालय, महोत्तरी जलेश्वरले राखी रहेको हुँदा गैरकानुनी रूपमा बन्दी बनाई थुनामा राखी रहेको हुँदा मेरो छोरीलाई मेरो जिम्मामा लगाउने गरी बन्दी प्रत्यक्षीकरणको आदेश जारी गरी थुना मुक्त गरी पाऊँ भन्ने निवेदिकाको निवेदन व्यहोरा ।

यसमा के कसो भएको हो ? निवेदन माग बमोजिमको आदेश किन जारी हुनु नपर्ने हो ? आदेश जारी हुनु नपर्ने कुनै आधार कारण वा सबुद प्रमाण भए सो समेत साथै राखी थुनुवा सहित लिखित जवाफ लिई मिति २०६८।८।९ गते उपस्थित हुन आउनु भनी यस अदालतको मिति २०६८।८।६ गतेको आदेश ।

कल्पना कुमारी चौधरीलाई श्री धनुषा जिल्ला अदालतको च.नं.३०४२ मिति २०६८।७।२७ को पत्र आदेश बमोजिम नियमानुसार सिधा खान दिई नियम बमोजिम थुनामा राखेको हुँदा निवेदकलाई नेपालको अन्तरिम संविधान, २०६३ को धारा १२(२) तथा नागरिक अधिकार ऐन, २०१२ को दफा १२ द्वारा प्रदत्त हक अधिकार अपहरण गर्ने गरी यस कारागार प्रशासनबाट कुनै किसिमको काम भएको हुँदा निराधार एवं असत्य निवेदन खारेज गरी पाऊँ भनी व्यहोराको जिल्ला कारागार कार्यालय जलेश्वर र ऐ.को कार्यालय प्रमुखको लिखित जवाफ ।

थुनछेकको क्रममा पेस भएको सर्टिफिकेटमा जन्म मिति २०५२।१।०।३, जन्मदर्ता प्रमाणपत्र र सोको गतेमा भने भिन्नता रहेको मिसिल संलग्न त्रिभुवन आदर्श उच्च मा.वि.को मिति २०६८।७।१७ को पत्रमा कल्पना चौधरी जन्म मिति २०५०।१।०।३ भन्ने व्यहोरा उल्लेख भएको, प्रतिवादीले अदालतमा आई गरेको बयानमा १२ कक्षामा पढ्छु भनी लेखाएको, अरू प्रमाण बुझ्दै जाँदा प्राप्त प्रमाण समेतका आधारमा विवेचना भई ठहरे बमोजिम हुने नै हुँदा अहिले नै मिति २०६७।७।२३ मा भएको आदेशमा अरू विचार गरी रहनु नपर्ने हुँदा हाल प्रतिवादी रुबी चौधरी भन्ने कल्पना चौधरीलाई नियमानुसारको सिधा खान पाउने गरी थुनुवा पुर्जा समेत दिई थुनामा राख्ने कानून बमोजिम भए गरेको कार्यलाई कानून विपरीतको कार्य भन्न नमिल्ने भएको हुँदा रिट निवेदन खारेज गरी पाऊँ भनी धनुषा जिल्ला अदालतको लिखित जवाफ ।

यसमा गाउँ विकास समितिको कार्यालय बिन्धी धनुषाको मिति २०६८।७।२४ को पत्रसाथ प्राप्त जन्मदर्ता किताबको पृष्ठ संख्या ५१, क्र.सं.२२।०९५५ मा नाम अंकित कल्पना कुमारीको विवरणको कैफियत महलमा ०५० साल द.नं.५।५५ उल्लेख भएकोमा उक्त ०५० साल उल्लेख गर्नुको कारण के हो ? र कुन प्रसंगमा सो उल्लेख गरिएको हो ? त्यसको जवाफ उक्त गा.वि.स.को कार्यालयबाट मगाउने र निवेदिका कल्पना कुमारी चौधरीको उमेर सम्बन्धी श्री त्रिभुवन आदर्श उच्च माध्यमिक विद्यालयको मिति २०६८।७।२७ को पत्र साथ कक्षा ८ को प्रमाणपत्र र शुभद्रा मटुकधारी हाइजर सकेन्डरी स्कूलको मिति २०६८।७।४ को पत्र मात्र पेस भएको देखिएकोले निजको एस.एल.सी. को उमेर खुलेको प्रमाणपत्र समेत निज निवेदिकाबाटै पेस दाखिल गर्न लगाउने र नियमानुसार पेस गर्ने भनि यस अदालतबाट मिति २०६८।८।१९ गते भएको आदेश ।

यस अदालतको ठहर

नियम बमोजिम आजको दैनिक पेसी सूचीमा चठी पेस हुन आएको प्रस्तुत निवेदनमा आफ्नी १६ वर्षमुनिकी नाबालिका छोरी कल्पना कुमारी चौधरीलाई अपहरण तथा शरीर बन्धक लिने मुद्दामा प्रतिवादी बनाई अभियोगपत्र दायर गरिएको आधारमा धनुषा जिल्ला अदालतको आदेशले पुर्पक्षको लागि भनी कारागारमा पठाई उमेर पुगेका अन्य बन्दीहरूको साथमै राखिएको हुँदा निजलाई मेरो जिम्मामा लगाउने गरी बन्दी प्रत्यक्षीकरणको आदेश जारी गरी थुनामुक्त गरी पाऊँ भन्ने समेत मुख्य निवेदन जिकिर रहेकोमा विपक्षी धनुषा जिल्ला अदालत तथा कारागार कार्यालय महोत्तरीको लिखित जवाफबाट वादी नेपाल सरकार प्रतिवादी रुबी चौधरी भन्ने कल्पना चौधरी समेत भएको अपहरण तथा शरीर बन्धक लिने मुद्दामा तत्काल प्राप्त प्रमाणबाट कसुरदार देखिन आएकोले पुर्पक्षको लागि थुनामा राख्न कारागारमा पठाइएको र सोही बमोजिम निज थुनामा रहेकोले कानून बमोजिम भएको कार्यलाई अन्यथा भन्न नमिल्ने हुँदा प्रस्तुत रिट निवेदन खारेज गरी पाऊँ भन्ने देखिन्छ ।

यसमा निवेदिकातर्फबाट उपस्थित विद्वान् अधिवक्ता श्री राजकुमार महासेठले निवेदिकाको जन्म दर्ताको प्रमाणपत्र, कक्षा आठ उत्तीर्ण गर्दाको प्रमाणपत्र, निज अध्ययनरत विद्यालयको पत्र समेतबाट निवेदिकाको जन्म २०५२।१०।१ मा भएको देखिन्छ। यसको आधारमा अपहरण तथा शरीर बन्धक लिने मुद्दाको वारदात घटना भएको मिति २०६८।६।२१ मा निजको उमेर १५ वर्ष ८ महिना २० दिन मात्र देखिन्छ। बालबालिका सम्बन्धी ऐन, २०४८ को दफा २(क) ले परिभाषा गरे बमोजिम निवेदीका बालकको परिभाषाभित्र पर्ने हुँदा सोही ऐनको दफा ५०(१) अनुसार पनि निजलाई बाबु, आमा, नातेदार वा संरक्षकको जिम्मा लगाउनुपर्नेमा उमेर पुगेका अन्य बन्दीसँगै कारागारमा थुनामा राख्न पठाउने गरी भएको धनुषा जिल्ला अदालतको आदेश गैरकानुनी हुँदा बन्दी प्रत्यक्षीकरणको आदेश गरी निवेदिकालाई थुनामुक्त गरिनुपर्छ भन्ने समेत गर्नुभएको बहस जिकिर तथा विपक्षीका तर्फबाट उपस्थित हुनुभएका पुनरावेदन सरकारी वकिल कार्यालयका विद्वान् उपन्यायाधिवक्ता श्री कृष्णजंग शाहले निवेदिका स्वयंले उल्लिखित मुद्दामा अधिकार प्राप्त अधिकारी समक्ष बयान गर्दा आफ्नो उमेर १८ वर्ष भनी लेखाएकी छिन्। निजकै एस.एल.सी.को लब्धाङ्क पत्रबाट निजको जन्म मिति २०५०।१०।३ देखिएको छ। निवेदीकाले नै पेस गरेका जन्म दर्ताको प्रमाणपत्र र विद्यालयहरूका प्रमाणपत्रमा उल्लिखित जन्म मितिमा एकरूपता छैन। निजले पछिल्लो समय अध्ययन गरेको भनेको शुभद्रा मकटुधारी हाइयर सेकेन्डरी स्कूलको पत्र समेतबाट करिब १८ वर्ष उमेर पुगेको भन्ने देखिँदा निवेदन जिकिर बमोजिम बालबालिका ऐन आकर्षित हुने अवस्था छैन। सुरु अदालतबाट थुनछेक सम्बन्धमा भएको आदेश उपर वैकल्पिक उपचार निवेदिकालाई उपलब्ध छ। पछिल्लो समयमा कायम रहेको उमेरलाई नै प्रामाणिक मान्नुपर्ने हुन्छ। आफ्नो सुविधा अनुकूल उमेर घटी बढी भन्ने अधिकार निवेदिकालाई नहुँदा कानून बमोजिम जिल्ला अदालतबाट भएको थुनछेक आदेश अनुसार पुर्पक्षको लागि थुनामा पठाएको कार्यलाई गैरकानुनी थुना भन्न नमिल्ने हुँदा रिट निवेदन खारेज गरी पाऊँ भन्ने समेत गर्नुभएको बहस जिकिर सुनियो।

यस अदालतको आदेशानुसार धनुषा जिल्ला अदालतमा कारवाहीयुक्त अवस्थामा रहेको विनोद कुमार ठाकुर समेतको जाहेरीले वादी नेपाल सरकार प्रतिवादी रुबी चौधरी भन्ने कल्पना चौधरी समेत भएको २०६८ सालको फौ.पु.नं.२९० को अपहरण तथा शरीर बन्धक लिने मुद्दाको दायरी मिसिल समेत प्रस्तुत फायल साथै पेस भएको रहेछ।

प्रस्तुत बन्दी प्रत्यक्षीकरणको निवेदन सहितको फायल कागजात, आदेशानुसार प्राप्त उल्लिखित अपहरण तथा शरीर बन्धक लिने मुद्दाको सककलै मिसिलको अध्ययन तथा निवेदिका तथा विपक्षीतर्फबाट उपस्थित विद्वान् कानून व्यवसायीहरूद्वारा प्रस्तुत बहस जिकिर समेत सुनी निवेदिकाको माग बमोजिम बन्दी प्रत्यक्षीकरणको आदेश जारी गर्नुपर्ने हो होइन ? सोको निर्णय दिनुपर्ने भएको छ।

निर्णयतर्फ विचार गर्दा निवेदिकाले आफ्नो जन्म मिति २०५२।१०।१ मा भएकोले निज समेत प्रतिवादी भएको अपहरण तथा शरीर बन्धक लिने मुद्दाको वारदात भएको मिति २०६८।६।२१ मा आफ्नो उमेर १५ वर्ष ८ महिना मात्र भएकोले आफू उपर लागेको मुद्दाको पुर्पक्षको सिलसिलामा अन्य उमेर पुगेका बन्दीहरूका साथ आफू बस्नुपर्ने होइन, बालबालिका सम्बन्धी ऐन, २०४८ को दफा ५०(१) बमोजिम संरक्षक, अभिभावकको जिम्मा लगाई मुद्दाको पुर्पक्ष गर्न पाउनुपर्ने हो भन्ने नै निजको मुख्य जिकिर देखिन्छ। बालबालिका सम्बन्धी ऐन, २०४८ आउनुको उद्देश्य बालबालिकाको हक हितको संरक्षण गरी तिनीहरूको शारीरिक, मानसिक र बौद्धिक विकास गर्ने रहेको पाइन्छ। सोही ऐनको दफा २ परिभाषाको खण्ड (क) मा बालक भन्नाले १६ वर्ष उमेर पूरा नगरेको बालबालिका सम्भन्नुपर्दछ भन्ने उल्लेख भएवाट उक्त ऐनमा भएका प्रावधानहरू १६ वर्ष उमेर पूरा नगरेका बालबालिकाहरूका लागि हुन भन्ने सम्भन्नुपर्ने हुँदा उक्त ऐन बालबालिकाको हकहित तथा

संरक्षण गर्न व्यवस्था भएको र निजहरूलाई नै लागू हुने हो भनी मान्नुपर्ने हुन्छ। यसबाट १६ वर्ष उमेर पुगेका व्यक्तिका हकमा भने यस ऐनका प्रावधानहरू लागू हुन नसक्ने प्रस्ट छ।

प्रस्तुत निवेदनमा निवेदिकाले बालबालिका सम्बन्धी ऐन अनुसार आफूलाई प्राप्त विशेष संरक्षणको हक र सोको तादात्म्यतामा नागरिक अधिकार ऐन, २०१२ को दफा १२ ले प्रदान गरेको वैयक्तिक स्वतन्त्रताको हक अधिकार हनन हुन गएकोले पुनरावेदन अदालत नियमावली, २०४८ ले तोकेको प्रक्रिया अवलम्बन गरी नागरिक अधिकार ऐनको दफा १६(२) र न्याय प्रशासन ऐन, २०४८ को दफा ८(२) बमोजिमको क्षेत्राधिकार ग्रहण गरी आदेश जारी गर्न माग गरिएको छ। निवेदिकालाई नागरिक अधिकार ऐन, २०१२ को दफा १२ ले व्यवस्था गरे बमोजिम प्रचलित कानून बमोजिम बाहेक कुनै पनि व्यक्तिको ज्यान वा वैयक्तिक स्वतन्त्रता हनन हुने छैन भन्ने वैयक्तिक स्वतन्त्रताको हक अन्य नागरिक सरह प्राप्त हुने कुरामा कुनै दुईमत छैन। त्यस्तो अधिकार हनन भएमा दफा १६(१) ले व्यवस्था गरे बमोजिम वन्दी प्रत्यक्षीकरणको आदेशका निमित्त पुनरावेदन अदालतमा उजुर दिन सक्ने कुरामा पनि यो इजलास असहमत छैन। तर निवेदिकाले उल्लेख गरे जस्तो दफा १६(२) अनुसारको आदेश जारी गर्नुपर्ने हो वा होइन भन्ने विषय नै प्रस्तुत निवेदनमा निरोपणको विषय देखिएको छ। उक्त दफा १६(२) को व्यवस्था हेर्दा “उपदफा (१) बमोजिमको उजुरीमा सम्बन्धित अदालतले ठाडो जाँचबुझ गरी प्रचलित कानूनको अख्तियारबिना थुनिएको ठहरिन आएमा त्यसरी गिरफ्तार भएको वा थुनिएको व्यक्तिलाई कानून बमोजिम छाड्ने आदेश मात्र दिन सक्नेछ” भन्ने प्रावधान रहेको देखिन्छ। निवेदिकाको निवेदन लेखवाट आफू समेतलाई प्रतिवादी बनाई धनुषा जिल्ला अदालतमा अपहरण तथा शरीर बन्धक लिने मुद्दा दायर भएको र अ.व.११८ नं. को प्रयोजनको लागि मुद्दा पुर्पक्षको सिलसिलामा थुनछेक आदेश हुँदा वारदात घटनाको समयमा आफ्नो उमेर १६ वर्षभन्दा घटी भएको कारण उमेर पुगेका अन्य बन्दीसँगै बस्नु नपरी बालबालिका सम्बन्धी ऐन, २०४८ को दफा ५०(१) ले प्रदान गरेको सुविधा उपभोग गर्न पाउने हुँदा आमा, बुवा, संरक्षक, अभिभावकको जिम्मा लगाई मुद्दाको पुर्पक्ष गर्न पाउनुपर्ने भन्ने देखिएको हुँदा उक्त दफा १६(२) को प्रयोजनार्थ ठाडो जाँचबुझ गर्नका लागि विपक्षीलाई उल्लिखित अपहरण तथा शरीर बन्धक लिने मुद्दाको सक्कल मिसिल सहित थुनामा राख्दा लिइएका आधार कारण समेत खुलाई लिखित जवाफ पेस गर्ने भन्ने समेत आदेश भएको देखिन्छ। विपक्षी धनुषा जिल्ला अदालत समेतको आदेशानुसारको सक्कल मिसिल सहित प्राप्त लिखित जवाफवाट प्रतिवादीमध्येकी कल्पना चौधरीले अदालतमा आई बयान गर्दा आफ्नो उमेर १५ वर्ष ८ महिना लेखाई जन्म दर्ताको प्रमाणपत्रको प्रतिलिपिसम्म पेस गरेको र छलफलको क्रममा District level examination board को उमेर उल्लेख भएको प्रतिलिपिसम्म पेस गरेको अभियोगपत्रमा निजको उमेर १८ वर्ष भन्ने उल्लेख भएको र मौकाको बयान समेतमा १८ वर्ष नै उल्लेख गरेको र अनुसन्धानको क्रममा Subhadra Makutdhari higher secondary school को मिति २०६६।७।४ को पत्रमा जन्म मिति २०५०।१०।३ भन्ने उल्लेख भएको प्रतिवादी कक्षा १२ मा अध्ययनरत भन्ने देखिन आएको प्रतिवादीले बयानसाथ पेस गरेको जन्मदर्ता प्रमाणपत्र तथा छलफल मै पेस भएको सर्टिफिकेट सम्बन्धमा सम्बन्धित निकायवाट बुझेपछि निजको हकमा पुनर्विचार हुन सक्ने नै हुँदा हाल प्रतिवादी रुवी चौधरी भन्ने कल्पना चौधरीलाई नियमानुसारको सिधा खर्च खान पाउने गरी थुनुवा पुर्जी समेत दिई सम्बन्धित कारागारमा पठाइदिनु भनी मिति २०६६।७।२३ मा आदेश भई पुर्पक्षका निमित्त थुनामा बसेकोमा मिति २०६६।८।४ मा उल्लिखित कागज प्रमाण प्राप्त भई पुनर्विचारको लागि पेस हुँदा अभियोगपत्रमा विजय चौधरीको छोरी वर्ष १८ की रुवी चौधरी भन्ने कल्पना चौधरी उल्लेख भएको प्रतिवादीले मिति २०५५।२।१३ मा दर्ता गराएको भनी पेस गरेको जन्मदर्ता प्रमाणपत्रमा जन्म मिति २०५२।१०।१ उल्लेख भई बाबुको नाम विजय कुमार छोरी कल्पना कुमारीसम्म भन्ने उल्लेख भएको गा.वि.स. विन्धीको २०६६।७।२४ को पत्रसाथ प्राप्त जन्म दर्ता किताब हेर्दा क्र.संख्या २२।०५५ दर्ता मिति २०५५।२।१३ जन्म मिति २०५२।१०।१ नाउँ थर महलमा कल्पना कुमारी बाबुको नाउँको महलमा

विजय कुमार चौधरी भन्ने उल्लेख भएको । प्रतिवादीले अदालतमा आई बयान गर्दा बाबुको नाउँ विजय चौधरी आफ्नो नाउँ कल्पना चौधरी भनी उल्लेख गरेको गा.वि.स. विन्धीको मिति २०६६।७।२४ को पत्रसाथ जन्म दर्ता गराउँदा पेस गरेको सूचना फाराम प्राप्त हुन नआएको जिल्ला विकास समितिमा पठाउनुपर्ने व्यवस्था अनुसार पठाइएको भन्ने उल्लेख भएको जि.वि.स.को मिति २०६६।७।२८ को पत्र हेर्दा उक्त फारामहरू स्थानीय विकास मन्त्रालयमा पठाउने गरिएकोले यस कार्यालयमा नरहेको भन्ने प्राप्त भइसकेको अवस्था नभएको थुनछेकको क्रममा पेस भएको सर्टिफिकेटमा जन्म मिति २०५२।१।०३ अर्थात् जन्मदर्ता प्रमाणपत्र र सोको गतेमा भने भिन्नता रहेको त्रिभुवन आदर्श उच्च मा.वि.को मिति २०६६।७।१७ को पत्रमा कल्पना चौधरीको जन्म मिति २०५०।१।०३ भन्ने उल्लेख भएको अदालतमा गरेको बयानमा कक्षा १२ मा पढ्छु भनी लेखाएको अरू प्रमाण बुझ्दै जाँदा प्राप्त प्रमाण समेतका आधारमा विवेचना भई ठहरे बमोजिम हुने नै हुँदा अहिले नै मिति २०६७।७।२३ को आदेशमा अरू विचार गरिरहनु परेन भन्ने समेत आदेश भएको कानून बमोजिम भए गरेको कार्यलाई कानून विपरीतको भन्न नमिल्ने भन्ने समेत देखिन्छ ।

रिटको सामान्य सिद्धान्त अनुसार रिट क्षेत्रबाट अन्य सामान्य मुद्दा (General cases) मा जस्तो मुद्दाको तथ्यमा प्रवेश गरी प्रमाण बुझ्ने, त्यसको व्याख्या विश्लेषण साथै मूल्यांकन गरी न्याय निरोपण गर्ने जस्ता काम गरिँदै न तर न्याय प्रशासन ऐन, २०४८ को दफा ८(२) अनुसार पुनरावेदन अदालतलाई प्राप्त यस्तो अधिकार प्रयोग गर्दा पुनरावेदन अदालत नियमावली, २०४८ को नियम ३१ ले बन्दी प्रत्यक्षीकरणको निवेदनपत्रको सम्बन्धमा आवश्यक देखिए अदालत आफैले वा जिल्ला अदालत मार्फत् प्रमाण बुझ्न सक्नेछ भन्ने व्यवस्था गरेबाट अदालतबाट यस रिट निवेदन सुनुवाइ क्रममा तथ्यमा प्रवेश गरी प्रमाण बुझी त्यसको व्याख्या विश्लेषण, मूल्याङ्कन गरी विवादको निरोपण गर्ने जस्ता कार्य नगरिने भए पनि निवेदन सुनुवाइको रोहमा सम्बद्ध प्रमाणहरू अवलोकन गर्न सकिने देखिन्छ । प्रस्तुत रिट निवेदन र विपक्षीको लिखित जवाफबाट प्रस्तुत निवेदनमा मुख्य विवादको विषय नै निवेदिकाको उमेर बालबालिका ऐनको संरक्षण प्रदन गरेको १६ वर्षभन्दा कम हो वा सोभन्दा बढी हो ? भनी हेर्नुपर्ने भएबाट जिल्ला अदालतमा विचाराधीन मुद्दाको मिसिल फिकाउने र यस अदालतबाट पनि केही बुझ्ने काम भएको छ ।

अब इजलास समक्ष उपलब्ध भएका निवेदिकाको उमेर अंकित कागज प्रमाणहरूको अवलोकन गर्दा निवेदिका समेत विपक्षी भएको अपहरण तथा शरीर बन्धक लिने मुद्दामा अधिकार प्राप्त अधिकारी समक्षको बयानमा निजले आफ्नो उमेर १८ वर्ष भनी खुलाएकी छन् भने अदालत समक्षको बयानमा १५ वर्ष ८ महिनाकी भएँ, शुभद्रा मकुटधारी क्याम्पसमा कक्षा १२ मा पढ्छु भन्ने देखिन्छ । निवेदनसाथ पेस भएको श्री त्रिभुवन आदर्श उच्च माध्यमिक विद्यालयको पत्र तथा Lower Secondary Level Leaving certificate Examination को Marksheet बाट निजको जन्म मिति २०५२।१।०३ देखिएको छ, भने जन्म दर्ताको प्रमाणपत्रबाट २०५२।१।०१ देखिएको छ । निवेदिका तर्फका कानून व्यवसायीले इजलास समक्ष देखाउनुभएको श्री त्रिभुवन आदर्श माध्यमिक विद्यालयकै संख्या २०६५।६६ च.नं.४२ मिति २०६६।३।१६ मा जिल्ला शिक्षा कार्यालय, धनुषालाई लेखेको पत्र व्यहोरा हेर्दा “यस विद्यालयको अभिलेख र जन्म दर्ता प्रमाणपत्र अनुसार निजको जन्म मिति २०५०।१।०३ हुनुपर्नेमा भूलले रजिष्ट्रेशन फाराममा जन्म मिति २०५२।१।०३ हुन गएकोले निजको परीक्षाफल स्थगित गरिएको । तसर्थ निजको जन्म मिति सोही अनुसार सच्याई परीक्षा नियन्त्रण कार्यालयमा सिफारिस सहित पत्र लेखी पठाइदिनु हुन” भनी (१) जन्म दर्ताको प्रमाणपत्रको फोटोकपी (२) प्रवेशपत्रको फोटोकपी र (३) रजिष्ट्रेशनको फोटोकपी संलग्न राखी लेखी पठाएको देखिन्छ । यस व्यहोराबाट के कस्तो जन्म दर्ता प्रमाणपत्र, प्रवेशपत्र तथा रजिष्ट्रेशनका आधारमा जन्म मिति भूल सुधारको लागि सिफारिस सहितको पत्र लेखिदिन अनुरोध गरिएको हो सो कुरा अहिल्यै खुल्न सकेको अवस्था छैन । निवेदिकातर्फबाटै पेस भएको निजको SLC Examination

Marksheet बाट निजको जन्म मिति २०५०।१।०।३ देखिन्छ। यसरी निवेदिकासँग सम्बन्धित कागजात हेर्दा निजको जन्म मिति २०५२।१।०।३ हो वा २०५२।१।०।१ हो वा २०५०।१।०।३ हो विरोधाभासपूर्ण देखिन्छन। निज उपर लागेको अपहरण तथा शरीर बन्धक लिने मुद्दामा गरेको मौकाको बयानमा आफ्नो उमेर १८ वर्ष लेखाएकी छन् भने अदालतको बयानमा १५ वर्ष ८ महिना। यसरी उल्लिखित विभिन्न जन्म मितिहरूलाई वारदातको दिन मिति २०६८।६।२१ सँग गणना गर्ने हो भने निजको उमेर क्रमशः १७ वर्ष ८ महिना २० दिन, १७ वर्ष ८ महिना १९ दिन, १५ वर्ष ८ महिना २० दिन, १८ वर्ष र १५ वर्ष ८ महिना देखिन्छ।

यसरी निवेदिकाको उमेर सम्बन्धी विरोधाभासपूर्ण मितिहरू देखिन आएको छ भने उमेर सम्बन्धी तथ्यको निराकरण जिल्ला अदालत समक्ष विचाराधीन रहेको अपहरण तथा शरीर बन्धक लिने मुद्दाबाटै हुने र सोको निष्कर्ष नभईकन मुद्दाको तथ्यमा प्रवेश गरी प्रमाणको मूल्याङ्कन गरी निवेदन जिकिर बमोजिम बन्दी प्रत्यक्षीकरणको आदेश जारी गर्न मिल्ने अवस्था देखिँदैन। बन्दी प्रत्यक्षीकरणको निवेदनबाट कसैको उमेर यकिन गर्न सकिने पनि हुँदैन। रिट निवेदन व्यहोराबाट देखादेखी रूपमा नाबालक देखिएको अवस्थामा मात्र यस्तो आदेश जारी गर्न मिल्ने हुन्छ। निवेदिका उपरको कारवाहीयुक्त मुद्दाकै रोहमा आवश्यक प्रमाण बुझ्ने, विरोधाभासपूर्ण जन्म मिति र उमेरका सम्बन्धमा प्राप्त प्रमाणको व्याख्या, विश्लेषण र मूल्यांकन समेत गरी निष्कर्षमा पुगेपछि मात्र निज बालकको परिभाषाभित्र पर्ने वा नपर्ने भन्न सकिने हुँदा अहिल्यै रिट क्षेत्रबाट निवेदिकाको हकमा बालबालिका सम्बन्धी ऐन अनुसारको विशेष संरक्षण प्राप्त हुन्छ भनी मान्न मिल्ने देखिँदैन। निवेदिका उपरको मुद्दाको निरोपण हुँदाका बखत कसुर ठहर भएकै अवस्थामा पनि उमेरकै आधारमा पूरा सजाय हुने वा बालबालिका सम्बन्धी ऐन, २०४८ को दफा ११ बमोजिम अपराधिक दायित्वमा छुट पाउने हो सो पनि आरोपित मुद्दाकै रोहमा बोलिने विषय हुन्छ। बालबालिका सम्बन्धी ऐन, २०४८ नाबालकलाई अधिकार प्रदान गर्ने कानून (Right confirming law) भए पनि प्रस्ट रूपमा नाबालक प्रमाणित नभएसम्म सो ऐनले प्रदान गरेको अधिकार वा संरक्षणको सुविधा दिन मिल्दैन। भन्नु रिट क्षेत्रबाट त विवादास्पद विषयको तथ्यमा प्रवेश गरी यो वा त्यो भनी तोक बोल्न भन्नु मिल्ने हुँदैन। संवत् २०६३ को रि.नं.१७९ निवेदक दीपकराज मुडभरीको हकमा रामप्रसाद आचार्य विपक्षी कारागार शाखा काठमाडौं समेत भएको बन्दी प्रत्यक्षीकरण विषयमा मुद्दाको कारवाहीमा सवुद प्रमाणको आधारमा कानून बमोजिम निर्णय हुनुपर्ने तथ्य सम्बन्धी कुरामा मुद्दा सरह गरी प्रमाणको मूल्याङ्कन गरी निर्णय गर्न रिट क्षेत्रबाट नमिल्ने भनी श्री सर्वोच्च अदालतबाट सिद्धान्त समेत प्रतिपादन भई रहेको पाइन्छ। (बन्दी प्रत्यक्षीकरण निर्णय संग्रह, सर्वोच्च अदालत भाग २, २०६६ पृ.८१) बन्दी प्रत्यक्षीकरणको आदेश गैरकानुनी थुनाबाट मुक्त गर्न जारी हुने आदेश हो। यि निवेदिका कुनै प्रशासनिक वा कार्यपालकीय अधिकारीको स्वेच्छाचारी आदेश वा निर्णयबाट थुनामा परेको नभई न्यायिक प्रक्रिया एवं न्यायिक आदेशबाट कानून बमोजिम थुनामा परेको देखिएको छ। अभियोजन पक्षबाट निवेदिका उपर अपहरण तथा शरीर बन्धक लिने कसुरमा अभियोगपत्र दायर भइसकेपछि, सक्षम अदालतबाट मुद्दाको कारवाहीको सिलसिलामा पुर्पक्षका लागि थुनामा राख्ने गरी भएको आदेशलाई गैरकानुनी थुना भन्न मिल्दैन। तत्काल प्राप्त प्रमाणको आधारमा थुनामा राखिएकी निवेदिकाको थुनालाई कानून बमोजिमकै मान्नुपर्दछ। यसमा निवेदिकाको वैयक्तिक स्वतन्त्रता अपहरण हुँदैन। दण्डनीय कानून उल्लंघन गरेको कारण कानून बमोजिम कारवाही भई अदालतबाट भएको आदेश अनुसार थुनामा पर्दा वैयक्तिक स्वतन्त्रता हनन वा अपहरण हुँदैन भन्ने कुरा नेपालद्वारा अनुमोदन गरिएको र सन्धि ऐन, २०४८ को दफा ९ अनुसार नेपाल कानून सरह लागू हुने नागरिक तथा राजनीतिक अधिकार सम्बन्धी अन्तर्राष्ट्रिय प्रतिज्ञापत्र (ICCPR_ १९६६ को धारा ९(१) बाट पनि स्पष्ट हुन्छ। (Everyone has the right to liberty and security of person . No one shall be subjected to arbitrary arrest or detention.No one shall be deprived of his liberty except on such grounds and in accordance with such procedure as are

stablished by law.) प्रत्येक व्यक्तिलाई स्वतन्त्रता र सुरक्षाको अधिकार छ । कसैलाई पनि स्वेच्छाचारी रूपले पक्राउ गर्न वा थुनामा राख्न पाइने छैन । कानूनद्वारा निर्धारित आधारमा वा कार्यविधि बमोजिम बाहेक कसैको वैयक्तिक स्वतन्त्रताको अपहरण गरिने छैन । (नेपाली अनुवाद नेपालपक्ष भएका मानव अधिकार सम्बन्धी अन्तर्राष्ट्रिय दस्तावेजहरूको संग्रह, पृ. ३१, परराष्ट्र मन्त्रालय, १९९८) यसबाट पनि अधिकार प्राप्त निकायद्वारा मुद्दा चलाइएको र धनुषा जिल्ला अदालतबाट अ.वं. ११८(२) नं. बमोजिमको तजबिजी अधिकार प्रयोग गरी भएको आदेश बमोजिमको थुनालाई गैरकानुनी, अनाधिकार वा त्रुटिपूर्ण भन्न मिल्दैन । त्यस्तै मुद्दा पुर्पक्षको लागि न्यायिक हिरासतमा राखिएको अवस्थामा रिट जारी गर्नु नपर्ने भनी श्री सर्वोच्च अदालतबाट विभिन्न मुद्दामा सिद्धान्त प्रतिपादन भइरहेको समेत देखिन्छ (ने.का.प.२०५०, अंक ५ नि.नं.४७३९ पृ.२६०, सर्वोच्च अदालत बुलेटिन २०४९ वर्ष १ अंक १६ पृ.२, स.अ. बुलेटिन, वर्ष ३ अंक २० पृ.४)

तसर्थ निवेदिका समेत प्रतिवादी भएको अपहरण तथा शरीर बन्धक लिने मुद्दामा अधिकार प्राप्त अधिकारी समक्षको बयानमा खुलाएको उमेर, अभियोगपत्र, शुभद्रा मटुकधारी हाइयर सकेन्डरी स्कूलको मिति २०६८।७।४ को पत्र तथा निवेदिकाले पेस गरेको निजको एस.एल.सी.को लब्धाङ्क पत्रमा उल्लेख भएको उमेर समेतका आधार कारणबाट यी निवेदिका वारदात हुँदाका बखत नाबालक रहेको भन्ने कुरा पुष्ट हुन नआएकोले अरू प्रमाण बुझ्दै जाँदा प्राप्त प्रमाण समेतका आधारमा विवेचना भई ठहरे बमोजिम हुने नै हुँदा मिति २०६८।७।२३ को पूर्व आदेशानुसार अरू विचार गरिरहन परेन भन्ने समेत धनुषा जिल्ला अदालतबाट मिति २०६८।८।४ मा भएको आदेश बमोजिम निवेदिकालाई थुनामा राखी मुद्दाको पुर्पक्ष गर्ने कार्य गैरकानुनी नदेखिँदा माग बमोजिम बन्दी प्रत्यक्षीकरणको आदेश जारी गर्न मिलेन । प्रस्तुत रिट निवेदन खारेज हुने ठहर्छ । अरूमा तपसिल बमोजिम गर्नु ।

तपसिल

१. यो आदेशमा चित्त नबुझे ३५ दिनभित्र श्री सर्वोच्च अदालतमा पुनरावेदन गर्न जानू भनी निवेदकको नाउँमा पुनरावेदनको म्याद जारी गर्नु ।
२. सरोकारवालाले नक्कल माग्न आए नियमानुसार नक्कल दिनु ।
३. दायरीको लगत कट्टा गरी मिसिल नियमानुसार अभिलेख शाखामा बुझाइदिनु ।

.....
विनोद शर्मा
न्यायाधीश

उक्त रायमा म सहमत छु ।

.....
कुमारप्रसाद पोखरेल
न्यायाधीश

ई.अ.रामचन्द्र मण्डल (खत्वे)
टा.ना.सु.महमुद राइन

इति संवत् २०६८ साल मंसिर १५ गते रोज ५ मा शुभम्.....।

श्री पुनरावेदन अदालत, जनकपुर

माननीय न्यायाधीश श्री तेजबहादुर के.सी.
माननीय न्यायाधीश श्री बिनोद शर्मा

आदेश

संवत् २०६८ सालको रिट नं. ०६-०६८-०६४८०

नि.नं. ११

क.नं. ०६-०६८-०१४८९

०६-WO-०४०६

मुद्दा :- उत्प्रेषण ।

जिल्ला धनुषा गा.वि.स. ढल्केबर वा.नं. ३ मा बस्ने वर्ष ५० को रामऔतार साह.....	१
ऐ.ऐ. बस्ने वर्ष ७० को महेन्द्र साहु हलुवाई.....	१
ऐ.ऐ. बस्ने वर्ष ६३ को राम अशिस साह.....	१
ऐ.ऐ. बस्ने वर्ष ७३ को मानबहादुर बोलन सिग्देन.....	१
ऐ.ऐ. बस्ने वर्ष ३५ की सरिता दास.....	१
ऐ.ऐ. बस्ने वर्ष ५८ को तेजिलाल यादव.....	१
ऐ.ऐ. बस्ने वर्ष ६२ को वासुदेव महतो कोइरी.....	१
ऐ.ऐ. बस्ने वर्ष ३९ को प्रमोद दास कथवनिया.....	१
ऐ.ऐ. बस्ने वर्ष ४८ को एमान लामा.....	१
ऐ.ऐ. बस्ने वर्ष ५९ को रौदी दास कथवनिया.....	१
ऐ.ऐ. बस्ने वर्ष ५५ को राम उदगार महतो.....	१
ऐ.ऐ. बस्ने वर्ष ३९ को हेम बहादुर बम्जन.....	१
ऐ.ऐ. बस्ने वर्ष ५० की डम्बर कुमारी बम्जन.....	१
ऐ.ऐ. बस्ने वर्ष ४३ को संजय कुमार दास.....	१
ऐ.ऐ. बस्ने वर्ष ५० की जसमती माया तामांग.....	१
ऐ.ऐ. बस्ने वर्ष ३८ की अम्बिका देवी पाठक.....	१
ऐ.ऐ. बस्ने वर्ष ६० को श्रीप्रसाद यादव.....	१
ऐ.ऐ. बस्ने वर्ष ६५ की डम्बर कुमारी खड्का.....	१
ऐ.ऐ. बस्ने वर्ष ३१ की वविता कुमारी देवी दास.....	१
ऐ.ऐ. बस्ने वर्ष ४० को राम दुलार चौधरी.....	१
ऐ.ऐ. बस्ने वर्ष २३ को सिताराम महतो.....	१
ऐ.ऐ. बस्ने वर्ष २८ की बिना माया मुक्तान.....	१
ऐ.ऐ. बस्ने वर्ष २८ को मखन लाल बोम्जन.....	१
ऐ.ऐ. बस्ने वर्ष ३० को राम प्रगास महतो.....	१

निवेदक

विरुद्ध

गाउँ विकास समितिको कार्यालय ढल्केवर, धनुषा.....	१	प्रत्यर्थी
गाउँ विकास समिति ढल्केवर, धनुषा.....	१	
ऐ. का गा.वि.स. सचिव एवं अध्यक्ष राम सागर सिंह.....	१	
ऐ.ऐ. का सदस्य सुरेश पासवान.....	१	
ऐ.ऐ. का सदस्य रामकुमार साह.....	१	

न्याय प्रशासन ऐन, २०४८ को दफा ८ (२) बमोजिम यसै अदालतको क्षेत्राधिकारभित्रको भई प्रस्तुत विषयको संक्षिप्त विवरण एवं आदेश यस प्रकार छ :-

हामी निवेदकहरूको घर बसोवास रही हाम्रो आश्रयस्थलको घर हटाउने उद्देश्यले बदनियतपूर्ण एवं गैरकानुनी किसिमले प्रत्यर्थीहरूबाट मिति २०६८।३।६ गतेमा बसेको बैठकको प्रस्ताव नं. ३ को निर्णय नं. ३ बाट निर्णय गरेको हुँदा नागरिक अधिकार ऐन, २०१२ द्वारा प्रदत्त अधिकारमा अतिक्रमण हुन लागेको हुँदा उक्त कानुनी अधिकार संरक्षण गरी प्रत्यर्थीहरूले गरेको मिति २०६८।३।६ को बैठकको प्रस्ताव नं. ३ को निर्णय नं. ३ लाई उत्प्रेषणको आदेशद्वारा बदर गरी पाऊँ भन्ने समेत व्यहोराको निवेदन-पत्र ।

यसमा बाटाका म्यादवाहेक १५ दिन दिनभित्र लिखित जवाफ लिई आउनु भनी प्रत्यर्थीहरूको नाउँमा म्याद सूचना जारी गर्नु साथै २०६८ सालको रिट नं. ०६२७५ को निषेधाज्ञा मुद्दाको मिसिल समेत साथै राखी पेस गर्नु भनी यस अदालतको मिति २०६८।६।२ गतेको आदेश ।

प्रत्यर्थीहरूमध्येका ढल्केवर गा.वि.स. क्षेत्रभित्रमा रहेको सार्वजनिक सडक र जग्गामा अनाधिकृत रूपमा कसै ले घर वा टहरा निर्माण गरेमा वा सो जग्गामा अवरोध उत्पन्न गरेमा स्थानीय स्वायत्त शासन ऐन, २०५५ को दफा ७० बमोजिम त्यसरी अतिक्रमण गरी बनाएको घर वा टहरा हटाई जरिवाना समेत गरी जग्गा यथास्थितिमा राख्नुपर्ने अधिकार सो ऐनले गाउँ विकास समितिलाई प्रदान गरेकोमा सो अधिकार प्रयोग गरी विपक्षी निवेदकहरूले यस गा.वि.स. अन्तर्गत पर्ने सार्वजनिक सडक बाटोमा अतिक्रमण गरी बनाएको घर टहरा भत्काई जग्गा यथास्थितिमा राख्न मिति २०६८।३।६ मा निर्णय गरेकोले उक्त निर्णय कानून अनुकूलको नै हुँदा रिट निवेदन खारेज गरी पाऊँ भन्ने समेत व्यहोराको प्रत्यर्थीहरू सुरेश पासवान, रामकुमार साह गा.वि.स.को कार्यालय ढल्केवर र ऐ. का सचिवको संयुक्त लिखित जवाफ ।

अन्य प्रत्यर्थीहरूको नाउँमा यस अदालतबाट जारी भएको म्याद तामेल भई सो म्यादभित्र लिखित जवाफ नफिराई सुरु म्यादै गुजारी बसेको ।

यस अदालतको आदेश

नियम बमोजिम साप्ताहिक तथा दैनिक मुद्दा पेसी सूचीमा चढी इजलास समक्ष पेस हुन आएको प्रस्तुत विषयमा निवेदन पत्र, लिखित जवाफ सहितका फायल संलग्न कागजात एवं प्रमाण स्वरूप आएको संवत् २०६२ सालको रिट नं. ९८ को आदेश सहितको फायल कागजात अध्ययन गरियो ।

निवेदकहरूका तर्फबाट उपस्थित विद्वान् अधिवक्ताद्वय श्री देवेन्द्र ठाकुर निराला र श्री मुकेश कुमार कार्कीले निवेदकहरू समेतका २५ जनाले २०६२ सालको रिट नं. ९८ को निषेधाज्ञा मुद्दा दायर गर्दा विपक्षीहरूका नाउँमा निषेधाज्ञाको आदेश जारी भई अन्तिम भइरहेको छ । निवेदकहरू विवादित जग्गामा घरबास गरी

आएको हुँदा भोगाधिकारबाट पनि हकको सिर्जना भइरहेको अवस्थामा सुनुवाइको मौका नदिई घर हटाउने निर्णय गरी अदालतबाट अन्तिम भएको फैसलालाई निष्क्रिय पार्ने गरी गा.वि.स.बाट मिति २०६८।३।६ मा भएको निर्णय नं. ३ कानून प्रतिकूल एवं बदनियतपूर्ण भएकोले उत्प्रेषणको आदेशद्वारा बदर हुनुपर्छ भन्ने समेत तथा प्रत्यर्था गा.वि.स. को कार्यालय ढल्केवर समेतका तर्फबाट उपस्थित विद्वान् अधिवक्ता श्री राम किशोर महतोले निवेदकहरू गा.वि.स.ले रेखदेख एवं सरक्षण गर्नुपर्ने जिम्मेवारी भएको सार्वजनिक सडकबाटोमा घर टहरा बनाई अनाधिकृत रूपमा कब्जा गरी बसोवास गरेका छन् । विवादित जग्गामा निवेदकहरूको कुनै किसिमको हक नै स्थापित भएको छैन । स्थानीय स्वायत्त शासन ऐन, २०५५ को दफा ७० (१) (च) समेतले सार्वजनिक जग्गामा कसैले अनाधिकृत रूपमा घर टहरा आदि निर्माण गरेमा सो भत्काउन सक्ने अधिकार गा.वि.स.लाई प्रदान गरेकोले आफ्नो क्षेत्रभित्रको सार्वजनिक सडक बाटोमा अनाधिकृत रूपमा बनाएको घर टहरा हटाउने सम्बन्धी गरेको निर्णयबाट निवेदकहरूलाई कानूनले प्रदान नै नगरेको कथित हक हनन् हुने अवस्था नहुँदा प्रस्तुत रिट खारेज होस् भनी गर्नुभएको बहस जिकिर समेत सुनियो ।

यसमा हामी निवेदकहरूको घरवास रही हाम्रो भोगाधिकार रहेको हाम्रो आश्रयस्थलको घर हटाउन विपक्षी गा.वि.स. ढल्केवर समेत क्रियाशील भएको हुँदा यसै अदालतबाट २०६२ को रिट नं. ९८ को निषेधाज्ञा मुद्दामा मिति २०६३।७।२८ मा स्थायी आदेश जारी भएकोमा अन्तिम भई बसेको उक्त आदेशलाई बेवास्ता गर्दै प्रत्यर्थाहरूले मिति २०६८।३।६ गतेको बैठकको प्रस्ताव नं. ३ को निर्णय नं. ३ मा हामी निवेदकहरूको साविकदेखिको भोगाधिकारको घरलाई लक्षित गरी हाम्रो बसोवासको घर भत्काई हाम्रो वासस्थान र हाम्रो सम्पत्ति अपहरण गर्ने उद्देश्यसाथ बदनियतपूर्ण ढंगले गरेको उक्त निर्णय उत्प्रेषणको आदेशद्वारा बदर गरी पाऊँ भन्ने मुख्य माग दावी रहेकोमा गा.वि.स. को कार्यालयको लिखित जवाफबाट गा.वि.स. क्षेत्रभित्रमा रहेको सार्वजनिक सडक र जग्गामा अनाधिकृत रूपमा कसैले घर वा टहरा निर्माण गरेमा वा सो जग्गामा अवरोध उत्पन्न गरेमा स्थानीय स्वायत्त शासन ऐन, २०५५ को दफा ७० बमोजिम त्यसरी अतिक्रमण गरी बनाएको घर वा टहरा हटाई जरिवाना समेत गरी यथास्थितिमा राख्नुपर्ने अधिकार गा.वि.स.लाई प्रदान गरेकोले सो अधिकार प्रयोग गरी मिति २०६८।३।६ मा भएको निर्णय कानून अनुकूलको नै हुँदा रिट निवेदन खारेज गरी पाऊँ भन्ने समेत देखिन्छ ।

उपरोक्त बमोजिमको निवेदन दावी, लिखित जवाफ तथा विद्वान् कानून व्यवसायीहरूको बहस जिकिर समेत सुनी निवेदकहरूको माग बमोजिमको आदेश जारी गर्नुपर्ने नपर्ने के रहेछ, सो विषयमा निर्णय दिनुपर्ने देखियो ।

उत्प्रेषणको रिटको सामान्य सिद्धान्त के हो भने यसले मातहतका अदालत, न्यायाधिकरण, प्रशासनिक निकाय वा अधिकारीबाट आफ्नो कानून बमोजिमको जिम्मेवारी निर्वाह गर्ने क्रममा गरेका काम कारवाही, निर्णय, आदेशमा भएका त्रुटिहरू सच्याउने काम गर्दछ । त्यस्ता त्रुटिहरू मुख्यतः क्षेत्राधिकार सम्बन्धी (क्षेत्राधिकारको अभाव, क्षेत्राधिकारको अतिक्रमण र क्षेत्राधिकारको दुरुपयोग), प्राकृतिक न्याय सम्बन्धी (प्राकृतिक न्यायको सिद्धान्तको उल्लंघन, स्वच्छ सुनुवाइको उल्लंघन), प्रत्यक्ष कानूनको त्रुटिको अवस्था तथा जालसाज वा कपट वा बदनियतको अवस्थासंग सम्बन्धित रहेका हुन्छन् । कानून बमोजिम स्थापित अदालत, निकाय वा अधिकारीले आफ्ना काम कारवाही, निर्णय आदेशमा उल्लिखित सबै वा तीमध्ये कुनै त्रुटि गरी निर्णय आदेश गरेमा उत्प्रेषण जारी गर्न पाउने अख्तियारी प्राप्त माथिल्लो अदालत (Superior Court) ले ती मातहत अदालत, न्यायाधिकरण, प्रशासनिक निकाय वा अधिकारी (Inferior Court, Tribunal, Administrative Organ/Agency or Authority) को त्यस्तो आदेश वा निर्णयमा रहेको त्रुटि निर्मूल गर्नको लागि आदेश जारी गर्न वा त्यस्तो निर्णय बदर गर्न सक्दछ । कुनै अदालत, निकाय वा अधिकारीले गरेको निर्णय वा आदेश

उत्प्रेषणको आदेशद्वारा बदर गरी पाऊँ भनी याचना गर्नेले त्यो अदालत निकाय वा अधिकारीले निर्णय आदेश गर्दा माथि उल्लिखित मध्ये के कुन त्रुटि गरी निर्णय आदेश गरेको हो सोको कानुनी आधार सहित स्पष्ट रूपमा देखाउन सक्नुपर्दछ। त्यो केही नखुलाई केवल आदेश निर्णय बदर होस् भनेकै भरमा यो रिट निवेदन आकर्षित भई जारी हुँदैन।

त्यसैगरी उत्प्रेषणको आदेशद्वारा आफ्नो कानुनी हक प्रचलन गराई माग्नेले केही पूर्वसर्तहरूको पालना गर्नु पनि उत्तिकै आवश्यक र महत्वपूर्ण हुन्छ। ती पूर्वसर्तहरूमा विशेषतः आदेश वा निर्णय सार्वजनिक कानूनको क्षेत्रसंग सम्बन्धित हुनुपर्ने, उपचारको याचना गर्ने पक्षको निर्विवाद हक स्थापित भएको हुनुपर्ने, अनुचित विलम्ब गरी अदालत प्रवेश गरेको हुन नहुने, वैकल्पिक उपचारको मार्गको उपलब्धता नरहेको तथा शुद्ध र सफा हात अदालतमा प्रवेश गरेको हुनुपर्ने जस्ता आधारभूत कुराहरूमा विशेष रूपले ध्यान पुऱ्याउनुपर्ने हुन्छ। उपचारको याचना गर्नेले यी कुराहरूको उपेक्षा गरेको वा त्यसलाई छलछाम वा लुकाएको अवस्था देखियो भने त्यो नै रिट निवेदन खारेज हुने आधार बन्न सक्छ, यस कुरामा हकको प्रचलन गराई माग्ने व्यक्ति अत्यन्त संवेदनशील रहनुपर्छ।

निवेदकहरूले आफूले घरवास गरी आएको भनी जुन जग्गामा दाबी लिएका छन्, उक्त जग्गा निवेदन लेखाइबाट पनि राजमार्गको साविक प्रस्तावित नक्साभित्रको जग्गा भन्ने देखिन आउँछ। उक्त जग्गा साविक राजमार्गको नक्सांकनभित्रको भई पछि राजमार्गको नक्सा परिवर्तन भएपछि सार्वजनिक स्थानीय सडकको रूपमा प्रयोग भइरहेको भन्ने देखिन्छ। सो जग्गामा निवेदकहरूले साधिकार निकायबाट हक स्वामित्व प्राप्त गरेको भन्ने कहीं कतैबाट पनि नदेखिएको मात्र होइन कि उक्त जग्गाको दर्ता श्रेस्ता रहेको वा दर्ताको लागि कारवाही अधि बढेको, तिरो तिरेको जस्ता कुनै पनि प्रमाण निवेदकहरूले प्रस्तुत गर्न सकेको अवस्था छैन। श्री सर्वोच्च अदालतबाट रामप्रसाद लामिछाने विरुद्ध जिल्ला प्रशासन कार्यालय काठमाडौँ समेत भएको मुद्दामा “विवादित जग्गा लामो समयसम्म भोग चलन गरी आएको आधारमा आफ्नो हकाधिकार सिर्जना भएको भन्ने पुनरावेदकको कथन कुन कानूनमा आधारित छ भन्न नसकेको साथै त्यस किसिमको हकाधिकारको सिर्जना हुने व्यवस्था प्रचलित नेपाल कानूनले गरेको पनि नदेखिने”। (सर्वोच्च अदालत बुलेटिन, २०५७ वर्ष ९, अंक ५, पृ. १४) भन्ने कानुनी सिद्धान्त प्रतिपादन भइरहेको समेत परिप्रेक्ष्यमा गैरकानुनी र दूषित भोग (Illegal and wrongful possession) द्वारा घर टहरा बनाएको भन्ने मात्र आधारमा निवेदकहरूको भोगाधिकार कायम भई कानुनी हकको सिर्जना भएको भन्ने निवेदन जिकिर स्वीकार गर्न सकिने देखिँदैन।

सिद्धान्ततः कानुनी अधिकारमा आघात पऱ्यो भनी प्रश्न उठाउने पक्षले आफ्नो कानुनी अधिकार स्थापित भएको तथ्य देखाउनु प्रथम दायित्व हुन्छ। अन्यथा केवल निवेदन पत्रमा नागरिक अधिकार ऐन, २०१२ को दफा ३, ६(५), ६(६), ९ र १० जस्ता कानूनका दफा उल्लेख गर्दैमा उत्प्रेषणको रोहबाट कसैको कुनै सम्पत्तिमा हक स्वामित्व कायम वा सिर्जना गर्न गराउन सकिँदैन। निवेदकहरूद्वारा जुन सम्पत्ति सम्बन्धी हकमा आघात पर्ने भनिएको छ सो सम्पत्तिमा निजहरूको निर्विवाद (Undisputed) र पूर्ण हक (Absolute Right) स्थापित भएको भन्ने कुनै सबुद प्रमाण प्रस्तुत गर्न सकेको देखिँदैन।

२०६२ को रिट नं. ९८ को निषेधाज्ञा मुद्दामा स्थायी निषेधाज्ञाको आदेश जारी भएको आधारमा उक्त जग्गामा आफूहरूको हक सिर्जना भएको भन्ने निवेदकहरूको जिकिर रहेकोमा निषेधाज्ञाको रोहबाट कसैको कुनै सम्पत्तिमा हक स्वामित्व कायम वा सिर्जना गर्न गराउन सकिँदैन। एउटा खास परिस्थिति र सन्दर्भमा निषेधाज्ञाको आदेश जारी हुँदैमा आफ्नो हक नै नभएको सार्वजनिक सडक बाटोको जग्गामा भोगको

आधारमा आफ्नो हक सिर्जना भएको र सो हकमा गा.वि.स. ले प्रतिकूल असर पार्ने गरी गैरकानुनी निर्णय गरेको भन्ने निवेदकहरूको कथन पनि कानूनले ग्राह्य देखिँदैन ।

अतः स्थानीय स्वायत्त शासन ऐन, २०५५ को दफा ७०(१)(च) अनुसार “गाउँ विकास क्षेत्रभित्रका सार्वजनिक जग्गामा कसैले अनाधिकृत रूपले घर टहरा आदि निर्माण गरेमा वा सार्वजनिक जग्गा मिची त्यस्तो निर्माण कार्य गरेमा गाउँ विकास समितिले त्यसरी निर्माण कार्य गर्ने व्यक्तिलाई पाँच हजार रुपैयाँसम्म जरिवाना गरी निर्माण गरेको घर टहरा आदि भत्काउन लगाउन आदेश दिन सक्नेछ । सो आदेश नमानेमा मानिस पठाई घर, टहरा आदि भत्काउन लगाउन सक्नेछ” भन्ने समेत व्यवस्था भइरहेको देखिएको यस अवस्थामा गाउँ विकास समितिको कार्यालयको मिति २०६८।३।६ को निर्णय नं. ३ अनुसार “ढल्केवर चौकको पूर्वतर्फ भएको जानकी मन्दिरदेखि पश्चिम, दुर्गा मन्दिर हुँदै पश्चिमतर्फ राजमार्ग पिच सडकसम्म विभिन्न व्यक्तिहरूले आ-आफूखुसीले बनाएको घर टहराहरू हटाई खाली गर्नुपर्ने भएको हुँदा मिति २०६८।३।२१ गतेभित्र खाली गर्ने गराउनु कार्य गर्ने” भन्ने समेतको निर्णय कानून बमोजिम स्थानीय निकायलाई प्राप्त क्षेत्राधिकार अन्तर्गतका आफ्नो जिम्मेवारी निर्वाह गर्ने सिलसिलामा भए गरेको काम कारबाही निर्णयबाट यी निवेदकहरूको कानून प्रदत्त हकमा आघात पार्ने किसिमको कानून विपरीतको निर्णय भएको भन्न मिल्ने देखिँदैन । सैद्धान्तिक कोणबाट हेर्दा पनि उक्त निर्णयमा उत्प्रेषणको आदेश जारी हुने आधारका रूपमा रहेका कुनै त्रुटि रहे भएको देखिँदैन । अतः कानुनी निकायले कानून बमोजिम आफ्नो अधिकार क्षेत्रभित्र रही गरेको कार्य अवैध र अमान्य हुन सक्दैन ।

प्रस्तुत निवेदनसँग सम्बद्ध २०६८ सालको रि.नं. ०६-०६८-०६२७५ को निषेधाज्ञा मुद्दामा आजै यस इजलासबाट निवेदकहरूको निर्विवाद हक स्थापित नभएको, निषेधाज्ञा मुद्दाबाट कुनै सम्पत्तिमा कसैको हक सिर्जना हुन नसक्ने, गैरकानुनी वा दूषित भोगको आधारमा भोगाधिकारको हक सिर्जना हुन नसक्ने एवं Per Incuriam Doctrine को आधारमा कानुनी प्रावधान वा प्रतिपादित सिद्धान्त (नजिर) को उपेक्षा गरी भएको कुनै निर्णयलाई अवलम्बन गर्नु नपर्ने भन्नेसमेत आधारमा निषेधाज्ञाको आदेश जारी गर्न नमिली निवेदन खारेज हुने ठहरी आदेश भइरहेको अवस्था समेत छ ।

तसर्थ माथि विवेचित कारण र आधार एवं आजै पेस भएको रि.नं. ६२७५ को निषेधाज्ञा मुद्दामा भएको आदेशमा उल्लिखित आधार कारण समेतबाट निवेदकहरूले दाबी लिएको जग्गामा निजहरूको निर्विवाद हक स्थापित भएको नदेखिएको साथै स्थानीय स्वायत्त शासन ऐन, २०५५ को दफा ७०(१)(च) समेतले सार्वजनिक जग्गामा कसैले अनाधिकृत रूपमा घर टहरा आदि निर्माण गरेमा सो भत्काउन सक्ने अधिकार गा.वि.स.लाई प्रदान गरेको देखिँदा गा.वि.स.को मिति २०६८।३।६ को निर्णय नं. ३ बमोजिम सार्वजनिक सडकमा बनाएको घर टहराहरू हटाई खाली गर्ने गराउने समेतको निर्णय कानून प्रतिकूल नदेखिँदा निवेदक माग बमोजिम उत्प्रेषणको आदेश जारी गर्न मिलेन । प्रस्तुत निवेदन खारेज हुने ठहरेछ । अरूमा तपसिल बमोजिम गर्नु ।

तपसिल

१. प्रस्तुत निवेदन खारेज हुने ठहरेकोले यो आदेशमा चित्त नबुझे ३५ दिनभित्र श्री सर्वोच्च अदालतमा पुनरावेदन गर्न जानू भनी निवेदकहरूलाई पुनरावेदनको म्याद दिनु ।
२. आदेशको जानकारी प्रत्यर्थीलाई दिनु ।

३. सरोकारवालाले प्रस्तुत आदेशको नक्कल माग्न आए कानून बमोजिमको रीत पुऱ्याई नक्कल दिनु ।
४. प्रस्तुत मुद्दाको डायरी लगत कट्टा गरी अभिलेख संरक्षण शाखामा बुझाइदिनु ।

.....
विनोद शर्मा
न्यायाधीश

उक्त रायमा म सहमत छु ।

.....
तेजबहादुर के.सी.
न्यायाधीश

इति संवत् २०६९ साल श्रावण ३० गते रोज ३ मा शुभम्.....।
इजलास अधिकृत जानकीरमण यादव

श्री पुनरावेदन अदालत जनकपुर

माननीय न्यायाधीश श्री तेजबहादुर के.सी.
माननीय न्यायाधीश श्री विनोद शर्मा

आदेश

सम्बत् २०६८ सालको रिट नं. ०६-०६८-०६४३०

नि.नं. १२

क.नं. ०६-०६८-०१४९०

०६-WO-०४०७

मुद्दा :- उत्प्रेषण ।

जिल्ला धनुषा ढल्केवर गा.वि.स. कार्यालयको हकमा वारेस भै आफ्ना हकमा समेत
ऐ. ऐ. का सचिव राम सागर सिंह.....१

निवेदक

विरुद्ध

जि. धनुषा ढल्केवर गा.वि.स. वडा नं. ३ मा बस्ने वर्ष ५० को राम औतार साह.....१
ऐ.ऐ. बस्ने वर्ष ३२ को मोहन कोइराला.....१
ऐ.ऐ. बस्ने वर्ष ६४ को रघुवर शर्मा.....१
ऐ.ऐ. बस्ने वर्ष ५८ की राधिका घिमिरे.....१
ऐ.ऐ. बस्ने वर्ष ६० को शिव शर्मा.....१
ऐ.ऐ. बस्ने वर्ष ५६ की प्रेमकुमारी पाठक.....१
ऐ.ऐ. बस्ने वर्ष ६० को श्रीप्रसाद यादव.....१
ऐ.ऐ. बस्ने वर्ष ४६ की लक्ष्मी लामा.....१
ऐ.ऐ. बस्ने वर्ष ७९ की डम्बरकुमारी खडका.....१
ऐ.ऐ. बस्ने वर्ष ४६ को विन्देश्वर महतो.....१
ऐ.ऐ. बस्ने वर्ष ६० को श्री प्रसाद अधिकारी.....१
जिल्ला प्रशासन कार्यालय धनुषा तथा ऐ. का प्रमुख जिल्ला अधिकारी.....१
नापी कार्यालय धनुषा तथा ऐ. का कार्यालय प्रमुख.....१
जि. धनुषा भुचक्रपुर गा.वि.स. वा.नं. ५ मा घर भै हाल ऐ. लक्ष्मी निकास गा.वि.स.
वा.नं. ३ मा बस्ने हिरालाल महतोको छोरा अं. वर्ष ५५ को राजेन्द्र महतो कोइरी.....१

प्रत्यर्थी

न्याय प्रशासन ऐन, २०४८ को दफा ८ (२) बमोजिम यसै अदालतको क्षेत्राधिकारभित्रको भई प्रस्तुत विषयको
संक्षिप्त विवरण एवं आदेश यस प्रकार छ :-

निवेदक गा.वि.स. कार्यालय ढल्केवरको सचिव भएकोले उक्त गा.वि.स. अन्तर्गत सार्वजनिक सडक समेत
गा.वि.स.को हकभोगमा रहेका सम्पत्तिको रेखदेख र संरक्षण एवं मर्मत सम्भार गर्न स्थानीय स्वायत्त शासन
ऐन, २०५५ ले पूर्ण अधिकार दिएको छ भने गा.वि.स. को सम्पत्तिमा कसैले अवरोध गरेमा, जग्गा दपोट गरी

घर टहरा लगायत कुनै प्रकारका निर्माणका कार्य भएमा गा.वि.स.को निर्णय बमोजिम जुनसुकै बखत हटाई ती सार्वजनिक सम्पत्तिलाई यथास्थितिमा राख्न पाउने अधिकार समेत यस गा.वि.स. लाई ऐनले प्रदान गरेको छ । यस सम्मानित अदालतबाट २०६२ सालको रिट नं. ९८ को निषेधाज्ञा मुद्दामा भएको मिति २०६३।७।२८ को कानुन प्रतिकूलको आदेशको हवाला दिई गा.वि.स. क्षेत्रभित्रको सार्वजनिक जग्गा तथा सडक बाटो अतिक्रमण गरी जबरजस्ती घर निर्माण गर्ने क्रम यसरी बढ्दै गएको छ कि यही स्थिति रट्यो भने कुनै सार्वजनिक जग्गा, सडक बाँकी रहँदैन । निषेधाज्ञा मुद्दाबाट भोगाधिकार कायम हुने अवस्था रहँदैन । तसर्थ उक्त रिट नं. ९८ मा भएको मिति २०६३।७।२८ गतेको आदेश कानुन प्रतिकूल रहेकोले उत्प्रेषणको आदेशद्वारा बदर गरी गा.वि.स. कार्यालयले स्थानीय स्वायत्त शासन ऐन २०५५ बमोजिम आफ्नो क्षेत्रभित्रको सार्वजनिक जग्गा, सडक, बाटो लगायतका सार्वजनिक प्रकृतिको सम्पत्तिको संरक्षण एवं संवर्द्धन गर्न पाउने अवस्था खुला गरी पाऊँ भने समेत व्यहोराको रिट निवेदन ।

बाटोको म्यादबाहेक १५ दिनभित्र लिखित जवाफ पेस गर्नु भन्ने विपक्षीहरूका नाउँमा म्याद जारी गर्नु भन्ने यस अदालतको एकल इजलासको मिति २०६८।१।२९ को आदेश ।

निवेदकको माग बमोजिम मिति २०६३।७।२८ को आदेश बदर हुने अवस्था छैन । उक्त रिट नं. ९८ को निषेधाज्ञा मुद्दामा भएको आदेश कानुन सम्मत भएको छ । सो आदेशमा चित्त नबुझे श्री सर्वोच्च अदालतमा पुनरावेदन गरी बदर गराउनुपर्नेमा सो नगरी करिब ५ वर्षपछि रिट दायर गरी बदर गराउन रिट सम्बन्धी सिद्धान्त समेतले मिल्दैन । प्रस्तुत रिट हकद्वैयाविहीन समेत भएकोले रिट निवेदन खारेज गरी पाऊँ भन्ने समेत व्यहोराको राम औतार साह समेत सत्र जनाको संयुक्त लिखित जवाफ ।

स्थानीय स्वायत्त शासन ऐन, २०५५ को परिच्छेद ८ को दफा ७० को (१)(च) मा गा.वि.स. क्षेत्रका सार्वजनिक जग्गामा कसैले अनाधिकार रूपले घर टहरा आदि निर्माण गरे वा सार्वजनिक जग्गा मिची कुनै निर्माण कार्य गरेमा रु. ५,०००/- जरिवाना गरी निर्माण गरेको घर टहरा भत्काउन आदेश दिन सक्नेछ भन्ने व्यवस्था रहेको हुँदा सोही बमोजिम कारवाही गर्न गा.वि.स. कार्यालय ढल्केवरलाई पत्राचार भएको हो भन्ने समेत व्यहोराको जिल्ला प्रशासन कार्यालय धनुषा र ऐ. कार्यालयका प्रमुख जिल्ला अधिकारी समेतको संयुक्त लिखित जवाफ ।

नापी कार्यालय अथवा नापी कार्यालयका प्रमुखलाई कुनै किसिमको जग्गाको बाडफाँड वा हक हस्तान्तरण गर्ने अधिकार समेत नरहेको र सो बमोजिम कुनै कार्य भए गरेको समेत नहुँदा नापी कार्यालय र कार्यालय प्रमुख निर्दोष रहेकोले यस किसिमको भैभमेलाबाट उन्मुक्ति पाऊँ भन्ने समेत व्यहोराको नापी कार्यालय ऐ. का प्रमुख समेतको संयुक्त लिखित जवाफ ।

प्रत्यर्थीमध्येका मोहन कोइराला, रघुवर शर्मा, राधिका घिमिरे, शिव शर्मा, प्रेमकुमारी पाठक, विन्देश्वर महतो, श्रीप्रसाद अधिकारी, राजेन्द्र महतो समेतले लिखित जवाफ नफिराई म्यादै गुजारी बसेका ।

यस अदालतको आदेश

नियम बमोजिम साप्ताहिक तथा दैनिक मुद्दा पेसी सूचीमा चढी इजलास समक्ष पेस हुन आएको प्रस्तुत विषयमा निवेदन पत्र, लिखित जवाफ सहितका फायल संलग्न कागजात एवं प्रमाण स्वरूप आएको संवत् २०६२ सालको रिट नं. ९८ को निषेधाज्ञा मुद्दामा भएको आदेश सहितको फायल कागजात अध्ययन गरियो ।

निवेदकहरूका तर्फबाट उपस्थित विद्वान् अधिवक्ता श्री रामकिशोर महतोले गा.वि.स.लाई आफ्नो क्षेत्रभित्रमा पर्ने सार्वजनिक सडक, बाटोलाई कसैले अतिक्रमण गरी घर टहरा निर्माण गरेमा सोलाई भत्काउने हटाउने

अधिकार कानुनले प्रदान गरेको छ । रिट नं. ९८ को निषेधाज्ञा मुद्दामा भएको आदेश कानुन प्रतिकूलको छ । सो कानुन प्रतिकूलको आदेशको आधारमा प्रत्यर्थीहरूले सार्वजनिक सडक बाटोमा गैरकानुनी अतिक्रमण गरी घर बसोबास गर्न पाउने हुँदैन । निषेधाज्ञा मुद्दाबाट भोगाधिकार कायम हुने होइन । स्थानिय स्वायत्त शासन ऐन, २०५५ बमोजिम आफ्नो क्षेत्रभित्रको सार्वजनिक जग्गा सडक, बाटोलगायत सार्वजनिक प्रकृतिको सम्पत्तिको संरक्षण एवं सम्बर्द्धन गर्न पाउने अधिकार गा.वि.स. लाई भएकोमा सो त्यसको विपरीत गैरकानुनी रूपमा घर टहरा बनाई दूषित भोग देखाई दायर भएको निषेधाज्ञाको निवेदनको आधारमा त्यस्ता घर टहरा नभत्काउनु, हस्तक्षेप नगर्नु भन्ने समेतको मिति २०६३।७।२८ को यस अदालतको आदेश उत्प्रेषणको आदेशद्वारा बदर होस् भन्ने समेत तथा प्रत्यर्थी राम औतार साह समेतका तर्फबाट उपस्थित विद्वान् अधिवक्ताद्वय श्री देवेन्द्र ठाकुर निराला र श्री मुकेश कुमार कार्कीले २०६२ सालको रिट नं. ९८ को मुद्दामा निषेधाज्ञा जारी भै सो आदेश अन्तिम भइरहेको छ । अदालतको अन्तिम आदेशलाई सबैले पालना गर्नुपर्छ । मिति २०६३।७।२८ को आदेश उपर तत्काल प्रचलित कानुन बमोजिम पुनरावेदन नगरी लामो समयपछि अनुचित विलम्ब गरी पुनरावेदन अदालतलाई २०६७।२।१५ देखि उत्प्रेषण समेतको आदेश जारी गर्ने अधिकार प्राप्त भए पश्चात् हाल आएर त्यसको धेरै अघि २०६३ सालको निर्णय बदर हुन सक्दैन । पुनरावेदन अदालतले आफ्नै निर्णय बदर गर्न पनि सक्दैन । पुनरावेदन अदालतको आदेश उपर श्री सर्वोच्च अदालतमा पुनरावेदन गर्नुपर्नेमा सो नगरी ५ वर्षपछि यस अदालतमा दायर उत्प्रेषणको निवेदनबाट यसै अदालतको पूर्वआदेश बदर गर्न नमिल्ने हुँदा रिट निवेदन खारेज होस् भनी तथा अर्का प्रत्यर्थी जिल्ला प्रशासन कार्यालय धनुषाका तर्फबाट उपस्थित विद्वान् उप-न्यायाधिवक्ता श्री टेकबहादुर कार्कीले जिल्ला प्रशासन कार्यालयले कानुन विपरीतको कुनै कार्य गरेको छैन । स्थानीय स्वायत्त शासन ऐन, २०५५ को दफा ७०(१)(च) बमोजिम गा.वि.स. क्षेत्रभित्रको सार्वजनिक सडक बाटो जग्गामा कसैले अतिक्रमण गरी घर टहरा आदि निर्माण गरेमा वा सार्वजनिक जग्गा मिची त्यस्तो निर्माण कार्य गरेमा भत्काउन आदेश दिन सक्ने कानुनी व्यवस्था रहेकोले सोही बमोजिम गर्न पत्राचारसम्म गरेको हो । तसर्थ निवेदन खारेज होस् भन्ने समेत गर्नुभएको बहस जिकिर सुनियो ।

स्थानीय स्वायत्त शासन ऐन, २०५५ को दफा ७०(१)(च) को कानुनी व्यवस्था प्रतिकूल २०६२ सालको रिट नं. ९८ को निषेधाज्ञा मुद्दामा मिति २०६३।७।२८ गते आदेश भएकोले उक्त आदेश उत्प्रेषणको आदेशद्वारा बदर गरी पाऊँ भन्ने मुख्य निवेदन दाबी रहेकोमा प्रत्यर्थीहरू राम अवतार साह समेतको लिखित जवाफबाट अन्तिम भइरहेको रिट २०६३ सालमा नं. ९८ मा भएको आदेश उपर कानुन बमोजिम म्यादभित्र सर्वोच्च अदालतमा पुनरावेदन नगरी २०६७ सालमा यस अदालतलाई उत्प्रेषण समेतको आदेश जारी गर्ने अधिकार प्राप्त भए पश्चात् मात्र हाल आएर सो आदेश बदर गरी पाऊँ भनी प्रस्तुत निवेदन दायर भएको र यसै अदालतबाट भएको आदेश आफैँ बदर गर्न नमिल्ने हुँदा रिट खारेज गरी पाऊँ भन्ने तथा प्रत्यर्थी जिल्ला प्रशासन कार्यालय धनुषाको लिखित जवाफबाट स्थानीय स्वायत्त शासन ऐन, २०५५ को दफा ७०(१)(च) ले गा.वि.स. अन्तर्गतको सार्वजनिक जग्गामा कसैले अतिक्रमण गरी घर टहरा निर्माण गरेमा सो हटाउने भत्काउने र रु. ५,०००।- सम्म जरिवाना गर्ने अधिकार कानुनले गा.वि.स. लाई दिएको हुँदा सो बमोजिम गर्न गराउन यस कार्यालयबाट गा.वि.स. लाई पत्राचार भएको सम्म हो भन्ने समेत देखिन्छ ।

उपरोक्त बमोजिम निवेदन दाबी, लिखित जवाफ व्यहोरा तथा विद्वान् कानुन व्यवसायीहरूको बहस जिकिर समेत सुनी निवेदकको माग बमोजिमको आदेश जारी गर्नुपर्ने हो होइन भन्ने सम्बन्धमा निर्णयतर्फ विचार गर्दा, यसै अदालतमा दायर २०६२ सालको रिट नं. ९८ को निषेधाज्ञा मुद्दामा मिति २०६३।७।२८ गतेमा भएको आदेश स्थानीय स्वायत्त शासन ऐन, २०५५ को दफा ७० (१) (च) को कानुनी व्यवस्था प्रतिकूलको हुँदा उक्त आदेश बदर गरी पाऊँ भन्ने मुख्य निवेदन जिकिर रहेको छ ।

सिद्धान्ततः सर्वाधिकार सम्पन्न रिटहरू (Prerogative writs) मध्ये उत्प्रेषणको रिट मातहतको अदालत, न्यायाधिकरण वा कानून बमोजिम स्थापित अन्य सार्वजनिक प्रकृतिका निकायबाट भएका निर्णय वा आदेशको वैधता परीक्षणको लागि उच्चतम न्यायिक निकाय (Superior court) समक्ष ल्याउने सशक्त माध्यम हो। यसको मुख्य उद्देश्य भनेको कानुनी अधिकार वा कर्तव्य भएका निकाय वा पदाधिकारीबाट गलत निर्णय वा त्रुटि भएमा त्यसलाई सच्चाउने नै हो। तर यो रिटको उपचार निरपेक्ष भने अवश्य छैन। यस रिटको याचना गर्नको लागि त्यस्ता निर्णय वा आदेशमा निम्न बमोजिमका सबै वा त्यसमध्ये कुनै त्रुटि भएको छ भनी निवेदकले देखाउन सक्नुपर्दछ।

- निर्णय वा आदेश गर्ने निकाय वा पदाधिकारीलाई सो गर्ने अधिकार क्षेत्रको अभाव छ (Lack of jurisdiction),
- आफूलाई प्राप्त अधिकार क्षेत्रभन्दा बाहिर गई निर्णय भएको छ (Excess of jurisdiction),
- प्राप्त क्षेत्राधिकारको दुरुपयोग भएको छ (Abuse of jurisdiction),
- प्राकृतिक न्यायको सिद्धान्त विपरीत हुने गरी निर्णय वा आदेश भएको छ (Violation of principles of natural justice),
- प्रत्यक्ष कानुनी त्रुटिको अवस्था रहेको छ (Error of law apparent on the face of the record),
- जालसाज वा कपट वा बदनियतको अवस्था रहेको छ (Decision was produced by fraud, collusion and perjury)

माथि उल्लिखित आधारहरू व्यापक एवं सैद्धान्तिक हुन्। कुनै अदालत, सार्वजनिक निकाय वा पदाधिकारीबाट भएको कुनै निर्णय वा आदेश उत्प्रेषणको आदेशद्वारा बदर गर्नुपूर्व अदालतले उपरोक्तमध्ये कुनै न कुनै अवस्था सन्निहित भई निर्णय भएको देखेमा त्यस्तो निर्णयलाई उत्प्रेषणको आदेशद्वारा बदर गर्न सक्दछ। प्रस्तुत विवादमा निवेदकले यस अदालतबाट २०६२ सालको रि.नं. ९८ को निषेधाज्ञा मुद्दामा मिति २०६६।१२८ मा जारी भएको जुन आदेश बदर गर्न माग गरेको हो सो आदेशमा माथि उल्लेख गरिएको मध्ये के कुन त्रुटि गरी आदेश भएको हो सो केही खुलाउन सकेको पाइँदैन।

यसका अतिरिक्त उत्प्रेषणको आदेशद्वारा कसैले आफ्नो कानूनद्वारा प्रदत्त हक प्रचलन गराउनको लागि याचना गरी अदालत प्रवेश गर्दा अन्यकेही पूर्वसर्तहरूलाई समेत मध्यनजर गर्नुपर्ने हुन्छ। जुनसुकै अवस्था र समयमा निरपेक्ष रूपमा यस रिटको उपचार प्राप्त गर्न भने सकिँदैन ती पूर्वसर्तहरू मुख्य रूपमा निम्न बमोजिम छन् :-

- उपचार माग्ने पक्षको निर्विवाद हक रहनुपर्ने,
- सार्वजनिक कानूनको क्षेत्रसँग सम्बन्धित विषय (सार्वजनिक निकाय वा पदाधिकारीको निर्णय वा आदेश) हुनुपर्ने,
- वैकल्पिक उपचारको बाटो उपलब्ध नरहेको हुनुपर्ने
- अनुचित विलम्ब गरी अदालत प्रवेश गरेको हुनु नहुने
- शुद्ध र सफा हात लिई अदालत प्रवेश गर्नुपर्ने आदि

माथि उल्लिखित पूर्वसर्तहरूसँग प्रस्तुत विवादको तथ्यलाई जोडेर अवलोकन गर्दा निवेदकले चुनौती दिएको आदेश यस अदालतबाट भएको भए तापनि न्याय प्रशासन ऐन, २०४८ को दफा ९(१)(क) बमोजिम पुनरावेदन अदालतले सुरु कारवाही र किनारा गरेको फैसला वा अन्तिम आदेश उपर सर्वोच्च अदालतमा पुनरावेदन लाग्ने कानून बमोजिमको नियमित र वैकल्पिक उपचारको बाटो विद्यमान रहेकोमा यस अदालतबाट २०६२

को रि.नं. ९८ को निषेधाज्ञा मुद्दा मिति २०६३।७।२८ मा भएको आदेश उपर चित्त नबुझे सर्वोच्च अदालतमा पुनरावेदन गर्न जानू भनी यी निवेदक गा.वि.स.को कार्यालयका नाउँमा जारी भएको पुनरावेदनको म्याद मिति २०६३।१२।१४ मा सो कार्यालयमा प्राप्त भएको देखिएकोमा कानून बमोजिमको म्यादभित्र सर्वोच्च अदालतमा पुनरावेदन गरेको भन्ने निवेदन लेखाई एवं फायल संलग्न कागजातहरूबाट समेत देखिँदैन। “वै कल्पिक उपचारको बाटो हुँदाहुँदै त्यसको अवलम्बन नगरी असाधारण अधिकार क्षेत्र अन्तर्गत उपचार प्रदान गर्न नमिल्ने” भनी ने.का.प. २०५८ नि.नं. ६९८९ प्र. १६४ मा प्रकाशित लगायत श्री सर्वोच्च अदालतबाट कैयौं मुद्दाहरूमा प्रतिपादित सिद्धान्त समेतबाट पुनरावेदन गर्न पाउने वैकल्पिक उपचारको बाटो अवलम्बन नगरी न्याय प्रशासन ऐन, २०४८ को दफा ८(२) समेतले यस अदालतलाई प्रदान गरेको विशेष क्षेत्राधिकार अन्तर्गत दायर हुन आएको प्रस्तुत निवेदनको अन्तरवस्तुमा प्रवेश गरी निरूपण गर्न सकिने अवस्था देखिँदैन।

त्यसका अतिरिक्त न्याय प्रशासन सम्बन्धी केही नेपाल ऐनलाई संशोधन गर्न बनेको ऐन, २०६७ द्वारा न्याय प्रशासन ऐन, २०४८ को दफा ८(२) मा संशोधन भई मिति २०६७।१२।१५ देखि लागू हुने गरी पुनरावेदन अदालतलाई प्राप्त भएको उत्प्रेषण समेतको आदेश जारी गर्ने क्षेत्राधिकारलाई समातेर भन्डै ५ वर्षअघि मिति २०६३।७।२८ मा यस अदालतबाट भएको आदेश बदर गरी पाऊँ भनी दायर हुन आएको प्रस्तुत निवेदन उपर अनुचित विलम्बको सिद्धान्त अनुसार पनि विचार गर्न मिल्ने अवस्था देखिँदैन। Where the party applying for the writ is guilty of laches or delay the writ would be disallowed. (Chaudhary's law of writs, 4th ed., 1990, Law Publisher (India) Pvt. Ltd.p. 785). यसबाट अनुचित विलम्ब वा हिलाइ गरी रिट निवेदन लिई आएमा त्यस्तो रिट अस्वीकार गरिन्छ भन्ने देखिन्छ।

न्याय प्रशासन ऐनको दफा ८(२) मा भएको उक्त संशोधनको पश्चात्दर्शी असर (Retrospective effect) हुन सक्ने देखिँदैन, जुन समयको क्रिया वा घटना हो सोही समयमा प्रचलित कानूनको आधारमा उपचार खोज्नुपर्दछ। यस अदालतलाई उत्प्रेषणको आदेश जारी गर्ने क्षेत्राधिकार प्राप्त नै नभएको समय अर्थात् मिति २०६३।७।२८ मा भएको आदेशलाई चुनौती दिई पछि सशोधित कानून अनुसार अनुचित विलम्ब गरी मिति २०६८।५।२० मा दायर भएको प्रस्तुत निवेदनबाट उपचार प्रदान गर्न सकिने हुँदैन। पछि संशोधन भएको कानूनी प्रावधानलाई समाती अघि नै भएको क्रिया बदर गरी पाऊँ भन्ने निवेदन जिकिरसँग कानून व्याख्याको सामान्य सिद्धान्तको परिप्रेक्ष्यमा पनि सहमत हुन सक्ने अवस्था रहेन।

त्यसैगरी न्याय प्रशासन ऐन, २०४८ को दफा ८(२) मा “पुनरावेदन अदालतलाई आफ्नो प्रादेशिक अधिकार क्षेत्रभित्र कुनै निकाय वा अधिकारीले कुनै पनि व्यक्तिको कानून प्रदत्त हकमा आघात पुऱ्याएमा सो हकको प्रचलनको लागि आवश्यकतानुसार उत्प्रेषण ... को आदेश जारी गर्ने अधिकार हुनेछ” भनी कानूनी व्यवस्था रहेको पाइन्छ। उक्त कानूनी व्यवस्थाले पुनरावेदन अदालतले आफ्नो समानस्तरको अदालत वा आफ्नै अदालतको समान स्तर इजलासको आदेश उपरको निवेदन सुन्ने क्षेत्राधिकार प्रदान गरेको देखिँदैन। सिद्धान्ततः उत्प्रेषणको रिट आफूभन्दा माथिल्लो वा समान क्षेत्राधिकार रहेको अदालतका विरुद्ध जारी हुन सक्दैन। Certiorari does not lie to the courts of superior or equal jurisdiction. (Chaudhary's law of writs, pp. 768-769). उत्प्रेषणको आदेश जारी गर्ने क्षेत्राधिकार रहेको अदालतले पनि उही अदालतका अर्का न्यायाधीशले गरेको आदेश वा समानस्तर र क्षेत्राधिकार भएको अर्को अदालतलाई निर्देशित हुने गरी आदेश जारी गर्न सक्दैन। यस सम्बन्धमा भारतीय सर्वोच्च अदालतबाट Goonesinha V. De Krestor भएको मुद्दामा “Court having jurisdiction to issue certiorari will not and can not issue it to bring up an order made by a judge of that court, Nor will superior court issue the writ directed to another superior court” भनिएको छ।

(AIR 1945 PC 83 (Chaudhury's Law of Writs, P. 769). त्यसै गरी Ganeshilal V. RB Atal को मुद्दामा पनि "A writ of certiorari ... can not be directed by the High court to any tribunal, which is a branch of the High court" भनिएको छ । (AIR 1953 MB 69; Chaudhary's Law of Writs P. 770).

त्यस्तै यिनै प्रत्यर्थीहरू समेतले यसै सार्वजनिक सडकको जग्गामा घर टहरा बनाई भोगाधिकार रहेको र २०६२ सालको रि.नं. ९८ को निषेधाज्ञा मुद्दामा मिति २०६३।७।२८ मा घर टहरा नभत्काउनु भन्ने समेत भएको आदेशलाई आधार लिई गा.वि.स.को कार्यालयको मिति २०६८।३।१६ मा भएको निर्णयले आफ्ना हकमा आघात पार्ने आशंका दर्शाई दायर गरी आज यसै इजलासमा पेस भई आदेश भएको २०६८ सालको रि.नं. ०६-०६८-०६२७५ को निषेधाज्ञा मुद्दामा निवेदकहरूको निर्विवाद हक स्थापित नभएको, निषेधाज्ञा मुद्दाबाट कुनै सम्पत्तिमा कसैको हक सिर्जना हुन नसक्ने, गैरकानुनी वा दूषित भोगको आधारमा भोगाधिकारको हक सिर्जना हुन नसक्ने एवं Per Incuriam Doctrine को आधारमा कानुनी प्रावधान वा प्रतिपादित सिद्धान्त (नजिर) को उपेक्षा गरी भएको कुनै निर्णयलाई अवलम्बन गर्नु नपर्ने भन्ने समेत आधारमा उक्त निषेधाज्ञाको निवेदन खारेज हुने ठहरी आदेश भइरहेको अवस्थामा निवेदकको माग दाबी बमोजिम उत्प्रेषणको आदेश जारी गर्नुको औचित्य समेत देखिएन ।

तसर्थ माथि विवेचना गरे अनुरूप वैकल्पिक उपचारको सिद्धान्त, विलम्बको सिद्धान्त, उत्प्रेषणको क्षेत्र (Scope) को सिद्धान्त र औचित्यको सिद्धान्त समेत बाट निवेदन माग बमोजिम उत्प्रेषणको आदेश जारी गर्न मिलेन । प्रस्तुत निवेदन खारेज हुने ठहर्छ । अरूमा तपसिल बमोजिम गर्नु ।

तपसिल

१. प्रस्तुत निवेदन खारेज हुने ठहरेकोले यो अदेशमा चित नबुझे ३५ दिनभित्र श्री सर्वोच्च अदालतमा पुनरावेदन गर्न जानू भनी निवेदकलाई पुनरावेदनको म्याद दिनु ।
२. आदेशको जानकारी प्रत्यर्थीहरूलाई दिनु ।
३. नक्कल माग्न आउने सरोकारवालालाई कानूनको रिट पुऱ्याई नक्कल सारी सराइदिनु ।
४. दायरीको लगत कट्टा गरी मिसिल अभिलेख शाखामा बुझाइदिनु ।

.....
विनोद शर्मा
 न्यायाधीश

उक्त रायमा म सहमत छु ।

.....
तेजबहादुर के.सी.
 न्यायाधीश

इति संवत् २०६९ साल श्रावण ३० गते रोज ३ मा शुभम्.....।
 इजलास अधिकृत जानकीरमण यादव

श्री पुनरावेदन अदालत जनकपुर

संयुक्त इजलास
माननीय न्यायाधीश श्री कुमारप्रसाद पोखरेल
माननीय न्यायाधीश श्री द्वारिकामान जोशी

आदेश
रिट नं. ०६-०६८-०६३२४
क.नं. ०६८-WO-०१३२
०६-०६८-००३६२

मुद्दा :- उत्प्रेषण ।
नि.नं. १०९

जिल्ला महोत्तरी किसाननगर गा.वि.स. वडा नं. ८ बस्ने रामजनम यादव.....	१	निवेदक
ऐ. बस्ने रामविलास महतो कोइरी.....	१	
ऐ. वडा नं. ७ बस्ने रामपुकार यादव.....	१	
ऐ. बस्ने लालदास महतो.....	१	
ऐ. बस्ने लक्ष्मण साह.....	१	
ऐ. परौल गा.वि.स. वडा नं. ३ हाल किसाननगर गा.वि.स. वडा नं. ७ बस्ने सुरेशप्रसाद साह.....	१	
ऐ. वडा नं. ९ बस्ने राजकुमार सिंह.....	१	
ऐ. वडा नं. ६ बस्ने रामदरेश मण्डल.....	१	
ऐ. वडा नं. ८ बस्ने सत्रुधन मण्डल.....	१	

विरुद्ध

जिल्ला महोत्तरी किसान नगर गा.वि.स. वडा नं. ७ बस्ने श्री जनजागृत मा.वि. कृष्णपुरका विद्यालय व्यवस्थापन समितिको अध्यक्ष रामपूत महतो.....	१	विपक्षी
ऐ. बस्ने ऐ. समितिको सदस्य गुप्तलाल गिरी.....	१	
ऐ. बस्ने ऐ. समितिको सदस्य लालबहादुर साह.....	१	
ऐ. वडा नं. ६ बस्ने समितिको महिला सदस्य रोहिणी मण्डल.....	१	
ऐ. वडा नं. ९ बस्ने समितिको राजेशकुमार सिंह.....	१	
ऐ. वडा नं. ७ बस्ने समितिको शिक्षक प्रतिनिधि अजित गिरी.....	१	
ऐ. बस्ने समितिको सदस्य कृष्णबहादुर सुनार.....	१	
ऐ. बस्ने समितिको सदस्य अशोककुमार सिंह महतो.....	१	
ऐ. बस्ने शिक्षक अभिभावक संघका अध्यक्ष पदमबहादुर आले.....	१	
ऐ. बस्ने संघको सदस्य विनोद ठाकुर बडही.....	१	

ऐ. वडा नं. ६ बस्ने संघको शिक्षक प्रतिनिधि सदस्य रितादेवी महतो.....	१	विपक्षी
ऐ. बस्ने संघको सदस्य जयनारायण साह.....	१	
ऐ. वडा नं. ६ बस्ने संघका सदस्य रामउद्गार साह.....	१	
ऐ. वडा नं. ८ बस्ने संघका सदस्य विजय यादव.....	१	
ऐ. बस्ने संघको सदस्य मोहन जर्घा.....	१	
ऐ. बस्ने संघका सदस्य सूर्यनाथ सिंह महतो	१	
ऐ. वडा नं. ८ बस्ने संघका महिला सदस्य सावित्री बलम्पाकी.....	१	
ऐ. स्कुलका प्र.अ. संघ तथा वि.व्य. समितिका सदस्य सचिव रामबहादुर राना.....	१	
ऐ. वडा नं. ६ बस्ने संघका प्रमुख सल्लाहकार धर्मानन्द काफ्ले.....	१	
ऐ. वडा नं. ७ बस्ने संघका प्रमुख सल्लाहकार रेशमबहादुर आले.....	१	
ऐ. वडा नं. ७ बस्ने उमेशकुमार साह.....	१	
ऐ. वडा नं. ६ बस्ने संघका प्रमुख सल्लाहकार नेत्रबहादुर कार्की.....	१	
श्री जनजागृत माध्यमिक विद्यालय, किसान नगर-कृष्णपुर.....	१	
ऐ. का नि. प्रधानाध्यापक रामबहादुर राना.....	१	
ऐ. विद्यालयका स्रोत व्यक्ति दीपकराज बराल.....	१	
जिल्ला महोत्तरी मेघनाथ गोरहन्नाका स्रोत व्यक्ति विद्यालय व्यवस्थापन समितिका संयोजक भनी जि.शि.का महोत्तरीबाट तोकिएका व्यक्ति ज्ञानेन्द्र यादव.....	१	
जिल्ला शिक्षा कार्यालय, महोत्तरी.....	१	
जि.शि.अ.श्री शत्रुघन यादव जि.शि.का. महोत्तरी-१, समेत जना.....	२८	

न्याय प्रशासन ऐन, २०४८ को दफा ८ (२) नं. बमोजिम यसै अदालतको क्षेत्राधिकारभित्रको भई प्रस्तुत मुद्दाको संक्षिप्त विवरण यस प्रकार छ ।

जि.म. किसाननगर गा.वि.स. वडा नं. ७ मा स्थापित श्री जनजागृत मा.वि.को व्यवस्थापन समिति तथा शिक्षक अभिभावक संघको कार्यकारिणी समितिको म्याद मिति २०६७।१।१० गतेमा समाप्त भै नयाँ सत्र सुरु भएकोमा उक्त वि.व्य. समिति र शिक्षक अभिभावक संघको कार्यकारिणी समितिका छनौट गर्नलाई शिक्षा ऐन, २०२८ को दफा १२ तथा शिक्षा नियमावली, २०५९ को नियम २३, २४, २९ र ३० ले तोकेको प्रक्रिया अनुसार योग्य अभिभावकहरूको भेला गराई सुयोग्य व्यक्तिलाई छनौट गर्नुपर्नेमा मिति २०६८।३।३६ गतेको अभिभावकहरूको भेला बोलाउने छनौट सहयोग समिति नै गलत रही त्यसले अयोग्य व्यक्तिहरूलाई उक्त समितिहरूको अध्यक्ष एवं सदस्य पदमा छनौट गरी गराई उक्त ऐन र नियमहरूको प्रतिकूलका निर्णयहरू तथा सो अनुसार गरिएका काम कारबाहीहरू उत्प्रेषणको आदेशद्वारा बदर गरी शिक्षा ऐन र नियम बमोजिम पुनः अभिभावकहरूको भेला गराई उक्त दुवै समितिको गठन गर्न आवश्यक आज्ञा आदेश जारी गरी पाऊँ भन्ने निवेदन दाबी ।

विपक्षीहरूले आफ्नो रिट निवेदन पत्रमा मिति २०६८।३।३६ गतेको अभिभावकहरूको भेलाले गरेको सम्पूर्ण निर्णयहरू बदर गर्न माग गर्नुभएको रहेछ । तर उक्त मिति २०६८।३।३६ को निर्णयमा विपक्षीहरू लक्ष्मण साह (जो अभिभावक होइनन्) र रामदरेश मण्डल बाहेकका अन्य ७ जना रिट निवेदकहरू सहभागी हुनुहुन्छ । विपक्षीहरूको सहभागिता र सहमतिमा नै मिति २०६८।३।३६ को निर्णय सर्वसम्मतिबाट भएको हो । उक्त मिति २०६८।३।३६ को निर्णयको ९२ नं. मा रामजनम यादव, ६ नं. मा रामविलास महतो, ९५ नं. मा सत्रुघन महतोले उपस्थित भई हस्ताक्षर गर्नुभएको छ । मिति २०६८।३।३६ को विपक्षीहरू विवन्धित हुनुहुन्छ । तसर्थ

विपक्षीहरूको रिट निवेदन गैरकानुनी हचुवा, बदनियतपूर्ण एवं हकद्वैयाविहीन भएको विपक्षीको रिट निवेदन खारेज गरी पाऊँ भन्ने जयनारायण साह समेत २१ जनाको संयुक्त लिखित जवाफ ।

जिल्ला शिक्षा अधिकारी सत्रुधन यादवका प्रत्यर्थी रामबहादुर राणा, किसाननगर कृष्णपुर, दीपकराज बराल, सावित्री वलमपाकीका नाउँको १५ दिने म्याद मिति २०६८।४।२७ गते र ज्ञानेन्द्र यादवका, जिल्ला शिक्षा कार्यालय महोत्तरी, नाममा जारी भएको १५ दिने म्याद मिति २०६८।४।२६ तामेल भई सोको सुरु म्यादै गुजारी बसेको ।

यस अदालतको आदेश

नियम बमोजिम दैनिक पेसी सूचीमा चढी पेस हुन आएको प्रस्तुत मुद्दामा निवेदकका तर्फबाट रहनुभएका विद्वान् अधिवक्ता श्री रामकिशोर महतोले शिक्षा ऐन, २०२८ तथा शिक्षा नियमावली, २०५९ को विपरीत समिति गठन गरी गराई व्यवस्थापन समिति एवं शिक्षक अभिभावक संघको कार्यकारी समितिका अध्यक्ष तथा सदस्यहरू समेत छनोट गरेको कार्य गैरकानुनी हुँदा अभिभावक भेला भनी मिति २०६८।३।६ मा गरेको निर्णय र सो निर्णयको आधारमा भएका सम्पूर्ण काम कारवाही समेत उत्प्रेषणको आदेशद्वारा बदर गरी कानुन बमोजिम अर्को समिति समेत गठन गर्न आदेश जारी हुनुपर्छ भनी र प्रत्यर्थीहरूका तर्फबाट रहनुभएका विद्वान् अधिवक्ता श्री मुकेशकुमार कार्कीले निवेदकहरूको हकद्वैया छैन । जुन निर्णय बदर गर्न माग गरेको छ, सो निर्णय हुँदा निवेदक सहभागी भएको छ । मेलमिलाप समितिबाट व्यवस्थापन समिति र शिक्षक अभिभावक समिति गठन भएको हो । सर्वसम्मति निर्णयमा चुनौती दिन नमिल्ने हुँदा प्रस्तुत निवेदन खारेज हुनुपर्छ भनी गर्नुभएको बहस सुनी निवेदन पत्र सहितको मिसिल अध्ययन गरी हेर्दा निवेदकहरूले मूलतः जि.म. किसाननगर गा.वि.स. वडा नं. ७ मा स्थापित श्री जनजागृत मा.वि.को व्यवस्थापन समिति तथा शिक्षक अभिभावक संघको कार्यकारिणी समितिको म्याद मिति २०६७।९।१० गतेमा समाप्त भै नयाँ सत्र सुरु भएकोमा उक्त विद्यालय व्यवस्थापन समिति र शिक्षक अभिभावक संघको कार्यकारिणी समितिका छनौट गर्नलाई शिक्षा ऐन, २०२८ को दफा १२ तथा शिक्षा नियमावली, २०५९ को नियम २३, २४, २९ र ३० ले तोकेको प्रक्रिया अनुसार योग्य अभिभावकहरूको भेला गराई सुयोग्य व्यक्तिलाई छनौट गर्नुपर्नेमा मिति २०६८।३।६ गतेको अभिभावकहरूको भेला बोलाउने छनौट सहयोग समिति नै गलत रही त्यसले अयोग्य व्यक्तिहरूलाई उक्त समितिहरूको अध्यक्ष एवं सदस्य पदमा छनौट गरी गराई उक्त ऐन र नियमहरूको प्रतिकूल गरिएका निर्णयहरू तथा सो अनुसार गरिएका काम कारवाहीहरू उत्प्रेषणको आदेशद्वारा बदर गरी पुनः अभिभावकहरूको भेला गराई उक्त दुवै समितिको गठन गर्न आवश्यक आज्ञा आदेश जारी गरी पाऊँ भनी निवेदन दावी लिएको देखिन्छ । प्रत्यर्थीहरूले मूलतः रिट निवेदन पत्रमा मिति २०६८।३।६ गतेको अभिभावकहरूको भेलाले गरेको सम्पूर्ण निर्णयहरू बदर गर्न माग गर्नुभएको रहेछ । तर उक्त मिति २०६८।३।६ को निर्णयमा विपक्षीहरू लक्ष्मण साह (जो अभिभावक होइनन्) र रामदरेश मण्डल बाहेकका अन्य ७ जना रिट निवेदकहरू सहभागी हुनुहुन्छ । विपक्षीहरूको सहभागिता र सहमतिमा नै मिति २०६८।३।६ को निर्णय सर्वसम्मतिबाट भएको हो । उक्त मिति २०६८।३।६ को निर्णयको ९२ नं. मा रामजनम यादव, ६ नं. मा रामविलास महतो, ९५ नं. मा सत्रुधन महतोले उपस्थित भई हस्ताक्षर गर्नुभएको छ । मिति २०६८।३।६ को विपक्षीहरू विवन्धित हुनुहुन्छ । तसर्थ विपक्षीहरूको रिट निवेदन गैरकानुनी, हचुवा, गैरकानुनी, बदनियतपूर्ण एवं हकद्वैयाविहीन भएको विपक्षीको रिट निवेदन खारेज गरी पाऊँ भनी जयनारायण साह समेत २१ जनाले संयुक्त लिखित जवाफ दिएको देखिन्छ । यसमा निवेदन र लिखित जवाफ समेतको बुँदा एवं व्यहोरालाई मध्यनजर गरी हेर्दा मूलतः निम्न प्रश्नहरूको निराकरण गर्नुपर्ने देखियो ।

१. प्रस्तुत निवेदन दिने हकदैया (Locus standi) निवेदकहरूमा अन्तर्निहित छ कि छैन ?
२. विद्यालय व्यवस्थापन समितिको अध्यक्ष तथा सदस्य छनौट गरेको प्रक्रिया कानून सम्मत छ, छैन ?
३. शिक्षक-अभिभावक संघको कार्यकारी समितिको गठन गरेको प्रक्रिया कानून सम्मत छ, छैन ?
४. निवेदन मांग दावी बमोजिम उत्प्रेषण लगायतको आदेश जारी गर्नुपर्ने अवस्थाको विद्यमानता छ, छैन ?

सर्वप्रथमतः पहिलो प्रश्नतर्फ विचार गर्दा, प्रत्यर्थीहरूले आफ्नो लिखित जवाफमा निवेदकहरूलाई प्रस्तुत निवेदन दिने हकदैया नै छैन भनी जिकिर लिएको देखिन्छ। अतः यस कानुनी प्रश्नको निराकरणार्थ विचार गरी हेर्दा Black's Law Dictionary 6th Edi. P. 941 मा हकदैयाको अर्थ निम्नानुसार उल्लेख गरेको पाइन्छ: "Locus standi - A place of standing; standing in court. A right of appearance in a court of justice" सिद्धान्ततः हकदैया भन्नाले कानूनद्वारा प्रदत्त अधिकारमा असर वा आघात परेको विषयमा सक्षम अदालत समक्ष उपस्थित भई उजुर वा प्रतिवाद समेत गर्न सक्ने सक्षम हकलाई जनाउँदछ। यस कोणबाट हेर्दा यी निवेदकहरूले अभिभावकको हैसियतले आफ्ना बालबालिकाको शिक्षाको अधिकार तथा सोको समुचित व्यवस्थापनको लागि सरोकार राख्नु स्वाभाविक र अभिभावकीय धर्म पनि हो। अतः निवेदकहरूलाई विद्यालयको व्यवस्थापन समिति र शिक्षक अभिभावक संघको विषयलाई लिएर निवेदन दिने हकदैया छैन भन्न मिल्दैन। जसको जुन कुरामा सरोकार र अधिकार अन्तर्निहित हुन्छ, उसले त्यस विषयमा निवेदन दिन नपाउने भन्न मिल्दैन। प्रस्तुत विवादमा प्रत्यर्थीहरू स्वयंले दिएको लिखित जवाफको प्रकरण ३ मा रिट निवेदक ९ जनामध्ये रामजनम यादव, रामविलास महतो, लालदास महतो र रामदरेश मण्डल मात्र अभिभावक भएको तथ्य समेत स्वीकार गरेको देखिँदा हकदैयाको अभावमा प्रस्तुत निवेदन खारेजभागी छ, भन्ने प्रत्यर्थीहरूको जिकिरसँग यो इजलास सहमत हुन सकेन।

दोस्रो प्रश्नतर्फ विचार गर्दा, शिक्षा ऐन, २०२८ को दफा १२(१) ले सामुदायिक विद्यालयको सञ्चालन, रेखदेख र व्यवस्थापन गर्नका लागि प्रत्येक विद्यालयमा एक विद्यालय व्यवस्थापन समिति रहने कानुनी व्यवस्था गरेको पाइन्छ। त्यस्तै शिक्षा नियमावली, २०५९ को नियम २३(३) ले विद्यालय व्यवस्थापन समितिको अध्यक्ष र सदस्यहरू छनौट गर्ने सम्बन्धमा अभिभावकलाई सहयोग गर्नका लागि सम्बन्धित निरीक्षक वा निज उपलब्ध नभएमा जिल्ला शिक्षा कार्यालयले खटाएको अधिकृतको संयोजकत्वमा प्रधानाध्यापक, स्रोत व्यक्ति र स्थानीय निकायको प्रतिनिधि रहेको चार सदस्यीय छनौट सहयोग समिति गठन गर्नुपर्ने कानुनी व्यवस्था गरेको पाइन्छ। यस कानुनी व्यवस्थाको कोणबाट प्रस्तुत विवादको तथ्यावलोकन गरी हेर्दा जिल्ला शिक्षा कार्यालयमा महोत्तरीले मिति २०६८।३।२ को च.नं. २५८० को पत्र मार्फत प्रत्यर्थीमध्ये ज्ञानेन्द्र यादव (स्रोत व्यक्ति) लाई विद्यालय व्यवस्थापन समितिको गठन गर्ने प्रयोजनार्थ शिक्षा नियमावली, २०५९ को नियम २३(३) बमोजिम संयोजक तोकिएको देखिन्छ, तर उक्त नियम २३(३) बमोजिमको ४ सदस्यीय छनौट सहयोग समिति गठन गरी सो समितिबाट व्यवस्थापन समितिको अध्यक्ष एवं सदस्यहरूको छनौट सम्बन्धी काम कारवाही भएको देखिएन। वस्तुतः प्रचलित कानूनमा व्यवस्था नै नभएको मेलमिलाप समितिको सदस्यको अध्यक्षतामा बसेको मिति २०६८।३।६को बैठकबाट विद्यालय व्यवस्थापन समिति गठन सम्बन्धमा निर्णय भएको कुरा सम्बद्ध कार्यवृत्त पुस्तिका (माइन्ट) को छायाप्रतिबाट देखिएको छ। यसरी अनधिकृत रूपमा विद्यालय व्यवस्थापन समितिको अध्यक्ष एवं सदस्यहरूको छनौट गरेको प्रक्रियालाई कानून सम्मत मान्न मिल्ने देखिएन। यस सन्दर्भमा सम्मानित सर्वोच्च अदालतबाट "विद्यालयको सञ्चालन, रेखदेख र व्यवस्थापनको लागि प्रचलित कानून बमोजिम विद्यालय व्यवस्थापन समितिको गठन गर्नुपर्ने हुँदा कानूनको उचित प्रक्रिया पूरा नगरी वा

कानूनद्वारा निर्धारित योग्यता तथा सर्तको परिपालन नगरी गठन गरिएको विद्यालय व्यवस्थापन समितिले वैधानिकता पाउन नसक्ने” भनी नेपाल कानून पत्रिका, २०६८ नि.नं. ८५९६ पृ. ६३९ मा कानुनी सिद्धान्त समेत प्रतिपादन भइरहेको परिप्रेक्ष्यमा प्रत्यर्थीहरूले मिति २०६८।३।६ मा अवैधानिक रूपमा गठन गरेको विद्यालय व्यवस्थापन समितिले वैधानिकता पाउन सक्ने देखिएन ।

तेस्रो प्रश्नतर्फ विचार गर्दा, शिक्षा नियमावली, २०५९ को नियम ३०(१) ले सामुदायिक विद्यालयका सम्पूर्ण शिक्षक तथा अभिभावकहरू सदस्य रहेको एक शिक्षक अभिभावक संघ रहने र ऐ. नियम ३०(२) ले व्यवस्थापन समितिले अभिभावकहरूको भेला गराई सो समितिको अध्यक्ष प्रधानाध्यापक तथा कम्तीमा एकजना शिक्षक र अभिभावकहरूसमेत रहने गरी बढीमा एघार सदस्यीय शिक्षक-अभिभावक संघको कार्यकारी समिति गठन गर्नुपर्ने कानुनी व्यवस्था गरेको पाइन्छ। यस कानुनी व्यवस्थाको कोणबाट प्रस्तुत विवादको तथ्यावलोकन गरी हेर्दा शिक्षा नियमावली, २०५९ को नियम ३० विपरीत मेलमिलाप समितिका सदस्यको अध्यक्षतामा बसेको मिति २०६८।३।६ को बैठकबाट शिक्षक-अभिभावक संघको गठन गर्ने सम्बन्धमा निर्णय भएको कुरा सम्बद्ध कार्यवृत्त पुस्तिका (माइन्युट) को छायाप्रतिबाट देखिएको छ। यसरी अवैध र अनधिकृत रूपमा शिक्षक-अभिभावक संघको कार्यकारी समिति गठन गरेको प्रक्रियालाई कानून सम्मत भन्न मिल्ने देखिएन। तसर्थ उक्त समितिले वैधानिकता पाउन सक्ने पनि देखिएन।

अब अन्तिम प्रश्नतर्फ विचार गर्दा सर्वप्रथम उत्प्रेषण (Certiorari) को अर्थ 'to certify' हो। जुन उच्चतम अदालतले आफ्ना मातहतका अड्डा अदालत वा निकाय वा अधिकारीबाट भएका अवैध एवं अमान्य काम कारवाही वा निर्णय बदर गर्न जारी गर्ने विशिष्ट आदेश हो। सिद्धान्ततः निम्न आधारहरूमध्ये सबै वा कुनै एक विद्यमान रहेको अवस्थामा उत्प्रेषणको आदेश जारी हुन्छ।

१. प्राकृतिक न्यायको सिद्धान्तको उल्लंघन (Breach of principles natural justice),
२. अधिकार क्षेत्र नाघेको (Excess of powers)
३. कार्यविधिको त्रुटि (Errors of procedure),
४. कानूनको त्रुटि (Errors of law),
५. पदीय दायित्व पूरा नगरेको (Failure to perform to duty),
६. बदनियत राखेको (Badfaith),
७. अधिकारको दुरुपयोग गरेको (Abuse of power).

यस सैद्धान्तिक कोणबाट प्रस्तुत निवेदन माग दाबीको सम्बन्धमा विचार गर्दा, प्रत्यर्थीहरूले शिक्षा ऐन, २०२८ तथा शिक्षा नियमावली, २०५९ द्वारा निर्दिष्ट प्रक्रिया एवं सर्तहरू समेतको परिपालन नगरी विद्यालय व्यवस्थापन समिति एवं शिक्षक-अभिभावक संघको कार्यकारी समिति गठन गरेको देखियो। जुन कार्य कानुनी शासन (Rule of Law) को अर्थ र अवधारणा अनुकूल देखिएन। कानुनी शासन भनेको कानूनको सर्वोच्चता (Supremacy of law) हो। कानूनको शासनमा स्वेच्छाचारिताको मान्यता हुँदैन। किनकि "Rule of law the is antithesis of arbitrariness" भनिन्छ। तसर्थ सबैले कानून अनुरूप कार्य गर्नुपर्दछ। सबैजना कानूनको अधीनमा रहनुपर्दछ। सबैले समान रूपमा कानूनद्वारा निर्दिष्ट प्रक्रिया र पद्धतिको परिपालना गर्नुपर्दछ। यही नै कानुनी शासनको अर्थ र अवधारणा हो। प्रचलित कानूनमा व्यवस्था नै नभएको मेलमिलाप समितिका सदस्यको अध्यक्षतामा बसेको बैठकले गठन गरेको विद्यालय व्यवस्थापन समिति र शिक्षक-अभिभावक संघको कार्यकारी समितिलाई मान्यता दिन कानुनी शासनको मर्म र महत्ताको कोणबाट मिल्ने देखिएन। प्रत्यर्थीहरूले केही निवेदकहरू मिति २०६८।३।६ को बैठकमा सहभागी रहेको हुँदा विवन्धनको सिद्धान्त

(Doctrine of estoppel) ले प्रस्तुत निवेदन दिन मिल्दैन भनी जिकिर लिएको सम्बन्धमा विचार गर्दा, सिद्धान्ततः विवन्धन कानुनी प्रश्न वा कानुनी प्रावधानमा आकर्षित हुन सक्तैन। यस सन्दर्भमा सम्मानित सर्वोच्च अदालतबाट कानून तथ्य वा प्रश्नमा विवन्धनको सिद्धान्त आकर्षित नहुने भनी नेपाल कानून पत्रिका, २०४१ नि. नं. १८८६ पृ. ६७ र नेपाल कानून पत्रिका २०४३ नि.नं. २७८९ पृ. ६७५ मा समेत कानुनी सिद्धान्त प्रतिपादन भइरहेको पाइन्छ। अतः प्रचलित कानूनले कसैलाई कुनै काम कर्तव्य गर्न निर्देशन दिएको छ भने विवन्धनको कारण त्यस्तो काम कर्तव्य पूरा गर्न नपर्ने वा कानून विपरीत कार्य गरे पनि मान्य हुन्छ भन्न मिल्ने देखिएन। वस्तुतः विवन्धनको कारणले शिक्षा ऐन, २०२८ तथा शिक्षा नियमावली, २०५९ को कानुनी प्रावधानलाई निष्क्रिय एवं निस्प्रभावित गर्न सक्तैन। यसरी कानूनमा व्यवस्था नै नभएको मेलमिलाप समितिका सदस्यको अध्यक्षतामा बसेको बैठकले अधिकार क्षेत्रको अभावमा कानूनको त्रुटि गरेर गठन गरेको व्यवस्थापन समिति एवं शिक्षक-अभिभावक संघको कार्यकारी समितिले वैधानिकता पाउन सक्ने देखिएन। तसर्थ यसमा माथि विवेचना गरे अनुसार शिक्षा ऐन, २०२८ एवं शिक्षा नियमावली, २०५९ विपरीत मेलमिलाप समितिका सदस्यको अध्यक्षतामा बसेको मिति २०६८।३।३६ को बैठकबाट व्यवस्थापन समिति र शिक्षक-अभिभावक संघको गठन गर्ने सम्बन्धमा भएको निर्णय कानून सम्मत नदेखिँदा उत्प्रेषणको आदेशद्वारा बदर गरी दिएको छ। अब प्रचलित कानून बमोजिम व्यवस्थापन समिति र शिक्षक-अभिभावक संघ समेतको गठन गर्नु भनी प्रत्यर्थीहरूका नाममा आदेश समेत जारी गरी दिएको छ। अरू तपसिल बमोजिम गर्नु।

तपसिल

१. यो इन्साफमा चित्त नबुझे ३५ दिनभित्र श्री सर्वोच्च अदालतमा पुनरावेदन गर्न जानुहोला भनी लिखित जवाफ फिराउनेलाई पुनरावेदनको म्याद दिनु र अन्य प्रत्यर्थीहरूले सुरु म्यादै गुजारी बसेको हुँदा अ.वं. २०८ नं. बमोजिम पुनरावेदनको म्याद दिनु परेन, निवेदकलाई फैसला भएको जानकारी दिनु।
२. सरोकारवालाले नक्कल माग्न आए कानूनको रीत पुऱ्याई नक्कल सारी सराइदिनु र प्रस्तुत मुद्दाको दायरी लगत कट्टा गरी मिसिल अभिलेख शाखामा बुझाइदिनु।

.....
द्वारिकामान जोशी
न्यायाधीश

उक्त रायमा सहमत छु।

.....
कुमारप्रसाद पोखरेल
न्यायाधीश

इति संवत् २०६८ साल माघ २४ गते रोज ३ मा शुभम्.....।

पुनरावेदन अदालत जनकपुर

माननीय न्यायाधीश श्री तेजवहादुर के.सी.
माननीय न्यायाधीश श्री विनोद शर्मा

आदेश

संवत् २०६८ सालको रिट नं. ०६-०६८-०६२७५

नि.नं. १०

क.नं. ०६-०६८-०१६१

०६-WO-००५०

मुद्दा :- निषेधाज्ञा ।

जिल्ला धनुषा गा.वि.स. ढल्केवर वा.नं. ३ मा बस्ने वर्ष ५० को राम औतार साह.....	१
ऐ.ऐ. बस्ने वर्ष ७० को महेन्द्र साहु हलुवाइ.....	१
ऐ.ऐ. बस्ने वर्ष ६३ को राम अशिस साह.....	१
ऐ.ऐ. बस्ने वर्ष ७३ को मान वहादुर वोलन सिरदेन.....	१
ऐ.ऐ. बस्ने वर्ष ३५ की सरिता दास.....	१
ऐ.ऐ. बस्ने वर्ष ५८ को तेजिलाल यादव.....	१
ऐ.ऐ. बस्ने वर्ष ६२ को वासुदेव महतो कोइरी.....	१
ऐ.ऐ. बस्ने वर्ष ३९ को प्रमोद दास कथवनिया.....	१
ऐ.ऐ. बस्ने वर्ष ४८ को एमान लामा.....	१
ऐ.ऐ. बस्ने वर्ष ५९ को रौदी दास कथवनिया.....	१
ऐ.ऐ. बस्ने वर्ष ५५ को राम उदगार महता.....	१
ऐ.ऐ. बस्ने वर्ष ३९ को हेम वहादुर वम्जन.....	१
ऐ.ऐ. बस्ने वर्ष ५० की डम्बर कुमारी वम्जन.....	१
ऐ.ऐ. बस्ने छोरा वर्ष ४३ को संजय कुमार दास.....	१
ऐ.ऐ. बस्ने वर्ष ५० की जसमती माया तामांग.....	१
ऐ.ऐ. बस्ने वर्ष ३८ की अम्बिका देवी पाठक.....	१
ऐ.ऐ. बस्ने वर्ष ६० को श्रीप्रसाद यादव.....	१
ऐ.ऐ. बस्ने वर्ष ६५ की डम्बर कुमारी खडका.....	१
ऐ.ऐ. बस्ने वर्ष ३१ की वविता कुमारी देवी दास.....	१
ऐ.ऐ. बस्ने वर्ष ३० को राम प्रगास महता.....	१
ऐ.ऐ. बस्ने वर्ष ४० को राम दुलार चौधरी.....	१
ऐ.ऐ. बस्ने छोरा वर्ष २३ को सिताराम महतो.....	१
ऐ.ऐ. बस्ने वर्ष २८ की विना माया मुक्तान.....	१
ऐ.ऐ. बस्ने वर्ष २८ को मखन लाल वोम्जन.....	१

निवेदक

विरुद्ध

गाउँ विकास समितिको कार्यालय, ढल्केवर, धनुषा.....	१	विपक्षी
ऐ. का गा.वि.स. सचिव.....	१	प्रत्यर्थी
इलाका प्रहरी कार्यालय, ढल्केवर.....	१	
ऐ. का कार्यालय प्रमुख	१	

न्याय प्रशासन ऐन, २०४८ को दफा ८ (२) बमोजिम यसै अदालतको क्षेत्राधिकारभित्रको भई प्रस्तुत मुद्दाको संक्षिप्त विवरण एवं आदेश यस प्रकार छ :-

हामी निवेदकहरू जिल्ला धनुषा गा.वि.स. ढल्केवर वा.नं. ३ स्थित ऐलानी जग्गामा घरवास गरी निरन्तर रूपमा भोग वसोवास गरी आएका छौं । हाम्रो घर रहेको स्थानबाट महेन्द्र राजमार्ग लैजाने गरी पहिले प्रस्तावित नक्सा तैयार भएकोमा पछि सो नक्सा बदलिएर ढल्केवर चोक हुँदै महेन्द्र राजमार्ग लैजाने गरी नक्सा तयार भयो । हाल राजमार्ग गएको ठाउँबाट हामी निवेदकहरूको घर वस्ती उठाई प्रस्तावित राजमार्गले छाडेको पहिलेको राजमार्गको नक्सा बमोजिमको खाली जग्गामा हामीलाई तत्कालीन प्रशासनले नै बसोवास गराएकोमा सो ठाउँमा हामीहरूले निरन्तर रूपमा वसोवास गरी आएका छौं । हाम्रो निर्विवाद भोगाधिकार रहेको हाम्रो घर हटाउन विपक्षी गा.वि.स. ढल्केवर समेत क्रियाशील भएको हुँदा यसै अदालतमा २०६२ सालको रिट नं. ९८ को निषेधाज्ञा मुद्दा परी मिति २०६३।७।२८ मा निषेधाज्ञाको स्थायी आदेश जारी भई अन्तिम भई बसेको छ । यस अदालतबाट भएको आदेशलाई पूर्ण बेवास्ता गर्दै प्रत्यर्थीहरूले हामी निवेदकहरू बसोवास गरिरहेको हाम्रो भोगाधिकारको घर यही मिति २०६८।३।३२ गतेसम्म हामीले भत्काई नलगेमा डोजर लगाएर भत्काइदिने भनी मिति २०६८।३।१५ मा प्रत्यर्थीहरूले माइकिङ गरी हामीलाई त्रसित बनाउनुभएको र भविष्यमा डोजर लगाई भत्काई हामीलाई घरवारविहीन बनाइदिने प्रबल आंशकाको स्थिति विद्यमान भएको हुँदा नागरिक अधिकार ऐन, २०१२ द्वारा प्रदत्त हक अधिकारमा अतिक्रमण भई अपूरणीय क्षति हुन जाने हुँदा यो निवेदन गर्न आएका छौं । अतः हामी निवेदकहरूको भोगाधिकारको घरहरू नभत्काउनु भत्काउन नलगाउनु र कुनै प्रकारले अतिक्रमण तथा प्रवेश नगर्नु भनी प्रत्यर्थीहरूको नाउँमा निषेधाज्ञाको आदेश जारी गरी पाऊँ भन्ने निवेदन पत्र ।

यसमा बाटाका म्याद बाहेक १५ भित्र लिखित जवाफ पेस गर्नु भनी प्रत्यर्थीहरूको नाउँमा म्याद सूचना जारी गर्नुका साथै लिखित जवाफ नपरेसम्मका लागि निवेदकहरूको घर नभत्काउनु, भत्काउन नलगाउनु र कुनै प्रकारको अतिक्रमण तथा प्रवेश नगर्नु भनी प्रत्यर्थीहरूको नाउँमा अन्तरिम आदेश समेत जारी गरी दिएको छ भन्ने समेत व्यहोराको यस अदालतको मिति २०६८।३।३० गतेको आदेश ।

निवेदकहरूले निवेदनमा दोषारोपण गरे बमोजिम यस कार्यालयबाट कुनै काम कारवाही नगरिएकोले विपक्षीहरूको रिट निवेदन व्यहोरा भुठा भएकोले रिट निवेदन खारेज गरी पाऊँ भन्ने समेत व्यहोराको प्रत्यर्थी इलाका प्रहरी कार्यालय तथा ऐ. का प्रमुखको लिखित जवाफ ।

गा.वि.स. को अधीनमा रहेको सार्वजनिक सडक बाटो वा जग्गामा कसैले अस्थायी घर वा टहरा बन्द व्यापार गर्नलाई बनाउँदैमा त्यसबाट निजहरूको भोगाधिकार कायम हुने अवस्था छैन । यस गा.वि.स. क्षेत्रभित्रको सार्वजनिक जग्गा र सडक बाटोमा अवरोध वा अतिक्रमण गर्ने गरी निवेदकहरूले बनाएको घर टहरा स्थानीय स्वायत्त शासन ऐन, २०५५ को दफा ७०(१)(घ)(ड) र (च) बमोजिम गा.वि.स. को मिति २०६८।३।६ गतेको

निर्णय अनुसार हटाई भत्काई सार्वजनिक सडक जग्गा खाली गराई यथास्थितिमा राख्ने गरी भएको काम कारबाहीबाट विपक्षीहरूको कुनै हक अधिकारमा आघात नपुगेकोले निवेदन खारेज गरी गा.वि.स. को हक र अधिकार रहेको सार्वजनिक सडक बाटो र जग्गाको संरक्षण सम्बर्द्धन गर्न कानुनले प्रदान गरेको कार्यमा रोक लगाउने किसिमको आदेश नहुनलाई अनुरोध गर्दै निवेदन खारेज गरी पाऊँ भन्ने समेत व्यहोराको प्रत्यर्थी गाउँ विकास समितिको कार्यालय तथा ऐ. का सचिवको तर्फबाट लिखित जवाफ ।

यस अदालतको आदेश

नियम बमोजिम दैनिक पेसी सूचीमा चढी पेस हुन आएको प्रस्तुत मुद्दामा निवेदन-पत्र, लिखित जवाफ सहितका फायल संलग्न कागजात एवं प्रमाण स्वरूप आएको संवत् २०६२ सालको रिट नं. ९८ को निषेधाज्ञा मुद्दाको आदेश सहितको फायल कागजात अध्ययन गरियो ।

निवेदकहरूका तर्फबाट उपस्थित विद्वान् अधिवक्ता श्री मुकेशकुमार कार्कीले निवेदकहरू २४ जना ढल्केवर गा.वि.स. वडा नं. ३ मा बसोवास गरी आएका मानिसहरू

हुन् । निवेदकहरू समेतका २५ जनाले २०६२ सालको रि.नं. ९८ को निषेधाज्ञा मुद्दा दायर गर्दा विपक्षीहरूका नाउँमा निषेधाज्ञाको आदेश जारी भई अन्तिम भइरहेको छ । निवेदकहरू ऐलानी जग्गामा घरबास गरी आएकोले भोगाधिकारबाट पनि हकको सिर्जना हुने हुँदा निवेदन माँग बमोजिमको आदेश जारी हुनुपर्ने भन्ने समेत एवं निवेदकहरू तर्फबाटै उपस्थित विद्वान् अधिवक्ता श्री देवेन्द्र ठाकुर “निराला”ले निवेदकहरूले घरबास गरी आएको जग्गा सडकको लागि आवश्यक छैन, राजमार्ग अन्यत्रबाट निर्माण भएको छ । निवेदकहरू यस बस्तीमा भएको घर बाहेक अन्त्यत्र जग्गा जमिन नभएका सुकुम्बासी हुन् । त्यहीँ बस्तीमा वस्नेमध्येको मानवहादुर बोलनलाई वडा नं. ५ मा बसोवास गर्दै आएको भनी सुकुम्बासी आयोगमा गा.वि.स.ले सिफारिस गरी दिएको छ । निवेदकहरूको घर हटाउने निर्णय गर्नुअघि सुनुवाइको मौका दिइएको छैन । न्यायिक स्थिरताको लागि पनि यस अदालतबाट २०६२ को रि.नं. ९८ मा निषेधाज्ञा जारी हुने गरी भएको आदेश अन्यथा हुने गरी निर्णय गर्न नमिल्ने हुँदा निषेधाज्ञाको आदेश जारी हुनुपर्ने भन्ने समेत तथा प्रत्यर्थी गा.वि.स. को कार्यालय ढल्केवर समेतका तर्फबाट उपस्थित विद्वान् अधिवक्ता श्री रामकिशोर महतोले निवेदकहरूले घरबास गरी आएको भनी दाबी लिएको जग्गा पूर्व पश्चिम राजमार्गको लागि भनी अधिग्रहण भएको जग्गा हो । यी निवेदकहरू साविकका जग्गाधनी पनि होइनन् । राजमार्गको नक्सा परिवर्तन भई अन्यत्रबाट निर्माण भए पनि अधिग्रहित उक्त जग्गा स्थानीय सडकको रूपमा हालसम्म कायमै छ । सार्वजनिक सडकको जग्गा अनाधिकृत रूपमा कब्जा गरी घरबास गर्न मिल्दैन । विवादित जग्गामा निवेदकहरूको कुनै किसिमको हक नै स्थापित भएको छैन । निर्विवाद हक स्थापित भएको अवस्थामा मात्र निषेधाज्ञाको रोहबाट विचार गर्न सकिने हो । कुनै हकै नभएको सडकको जग्गामा दाबी गर्ने अधिकार निवेदकहरूलाई नभएको साथै आफ्नो क्षेत्रभित्रको सार्वजनिक सडक समेतको संरक्षण गर्नु गा.वि.स. को कर्तव्य भएकोले निवेदन खारेज होस् भनी गर्नुभएको वहस जिकिर एवं प्रत्यर्थी इलाका प्रहरी कार्यालय समेतका तर्फबाट उपस्थित विद्वान् उप-न्यायाधिवक्ता श्री टेकबहादुर कार्कीले निवेदकहरूको हक अधिकारमा आघात हुने कुनै कार्य प्रहरी कार्यालयबाट भएको छैन । स्थानीय स्वायत्त शासन ऐन समेतले सार्वजनिक सडक, सम्पत्तिको संरक्षण गर्ने कर्तव्य गाउँ विकास समितिको हुँदा गा.वि.स. को निर्णय कानुन सम्मत छ । सडकको जग्गामा निवेदकहरूको कुनै कानुनी अधिकार सिर्जना हुन सक्दैन । तसर्थ निवेदन खारेज होस् भनी गर्नुभएको वहस जिकिर समेत सुनियो ।

यसमा निवेदकहरूको माग दाबी अनुसार निषेधाज्ञाको आदेश जारी हुने अवस्था छ, छैन ? भन्ने विषयमा निर्णय गर्नुपूर्व निम्न प्रश्नहरूको निराकरण गर्नुपर्ने देखियो :-

- १- निवेदकहरूले दावी गरेको जग्गा कस्तो प्रकृतिको हो ?
- २- निवेदकहरूको उल्लिखित जग्गामा निर्विवाद हक स्थापित भएको छ कि छैन ?
- ३- पूर्व निषेधाज्ञा मुद्दामा जारी भएको आदेशानुसार प्रस्तुत विवादमा पनि निषेधाज्ञा जारी गर्नुपर्ने अवस्था छ कि छैन ? र
- ४- निवेदकहरूको कानुनी हक अधिकारमा आघात पुगेको छ, छैन ?

पहिलो प्रश्नतर्फ विचार गर्दा, निवेदकहरूले आफू बसोवास गरी आएको ढल्केवर गा.वि.स. वडा नं. ३ बाट महेन्द्र राजमार्ग लैजाने गरी प्रस्तावित नक्सा तयार भएकोमा पछि सो नक्सा परिवर्तन भई चौक हुँदै राजमार्ग लैजाने नक्सा तयार भएको र चौकमा बसोवास गरेका निवेदकहरूलाई साविक प्रस्तावित राजमार्गको ऐलानी जग्गामा बसोवास गराएको थियो । हाम्रो घरबास हटाउन विपक्षी गा.वि.स. ढल्केवर क्रियाशील हुँदा २०६२ को रि.नं. ९८ दायर गरी निषेधाज्ञाको आदेश जारी भई अन्तिम भइरहेको छ । संविधान र कानूनले अदालतको अन्तिम आदेश सबैले पालना गर्नुपर्नेमा सो विपरीत विपक्षीहरूले मिति २०६८।३।३२ सम्म घर भत्काई नलगेमा डोजर लगाएर भत्काइदिने भनी माइकिड गरिरहेकोले हाम्रो भोगाधिकारका घरहरू भत्काइदिने आशंका रहेको हुँदा निषेधाज्ञाको आदेश जारी गरी पाऊँ भन्ने मुख्य मांग दावी लिएकोमा प्रत्यर्थी गा.वि.स. को कार्यालयको लिखित जवाफबाट स्थानीय स्वायत्त शासन ऐन, २०५५ को दफा ७० (१), (घ, ड, च) ले प्रदान गरेको अधिकार बमोजिम गा.वि.स. अन्तर्गतको ढल्केवर चौकस्थित रामजानकी मन्दिरदेखि पश्चिम दुर्गा मन्दिर हुँदै पिच सडकसम्मको सार्वजनिक बाटो सडक लगायतका सार्वजनिक जग्गामा अवरोध र अतिक्रमण गर्ने गरी विपक्षी निवेदकहरू लगायत अन्य व्यक्तिहरूले अनाधिकृत रूपमा बनाएको घर टहराजस्ता अवरोध र अतिक्रमणका संरचनाहरू हटाई भत्काई जग्गा खाली गराई यथास्थितिमा सार्वजनिक सडकका रूपमा राख्ने भनी गा.वि.स.बाट मिति २०६८।३।६ मा निर्णय भए बमोजिम गा.वि.स.ले गर्न लागेको काम कारबाहीबाट विपक्षीहरूको कुनै हकाधिकारमा आघात नपुगेकोले आफूना तथा आफन्तका नाउँमा घर जग्गा हुने व्यक्तिहरूद्वारा दायर प्रस्तुत निवेदन खारेज गरी पाऊँ भन्ने समेत तथा प्रत्यर्थीमध्येका इलाका प्रहरी कार्यालय ढल्केवरको लिखितजवाफबाट निवेदकहरूले दोषरोपण गरे जस्तो यस कार्यालयबाट कुनै काम कारबाही नगरिएकोले भुइँटा, बनावटी तथा कपोलकल्पित निवेदन खारेज गरी पाऊँ भन्ने समेत देखिन्छ ।

निवेदकहरूले मुख्य रूपमा आफूना साविकदेखिको घरबास रहेको स्थानबाट सडकको नक्सांकन भई राजमार्ग निर्माण भएबाट पहिले राजमार्गको नक्सा बनी पछि परिवर्तन गरिएको खाली ऐलानी जग्गामा घरबास गरी आएकोमा तत्कालीन गा.वि.स. ले घरटहरा उठाउन लागेकोले यस अदालतमा निषेधाज्ञा मुद्दा दिई जारी भएको आदेशको बर्खिलाप हुने गरी प्रत्यर्थीहरूबाट पुनः घरबास उठाउने आशंका दर्शाई प्रस्तुत निषेधाज्ञाको निवेदन दायर गरेको देखिन्छ ।

यस अदालतमा संवत् २०६२ सालको रि.नं. ९८ को निवेदन दायर गर्ने २५ जना निवेदकहरूमध्ये मोहन कोइराला, रघुवर शर्मा, राधिका घिमिरे, शिव शर्मा, यमबहादुर लामा, प्रेमकुमारी पाठक, लक्ष्मी लामा, विन्देश्वर महतो कोइरी तथा श्रीप्रसाद अधिकारी समेतका ९ जनाले हाल गा.वि.स. को कार्यालयबाट मिति २०६८।३।६ मा भएको निर्णय अनुसारको काम कारबाहीलाई चुनौती दिई यस अदालतमा आएको देखिँदै भने उक्त २०६२ सालको निषेधाज्ञा मुद्दाको निवेदक नरहेका एमान लामा, अम्बिका देवी पाठक, मखनलाल वम्जन, विनामाया मुक्तान, सीताराम महतो, बविता कुमारी देवी दास, रामप्रगास महतो तथा राम दुलास चौधरी समेत ८ जना नयाँ मानिसहरू समेत पहिलेको निषेधाज्ञा मुद्दाका अन्य निवेदकहरूसँग गोलमटोल रूपमा सामेल भई प्रस्तुत निवेदन दायर गरेको देखिन्छ । यसबाट गा.वि.स. को हालको निर्णयबाट २०६२ सालको रि.नं. ९८ का

निवेदकहरूमध्ये उल्लिखित ९ जनालाई प्रतिकूल असर पर्न गएको वा चित्त नबुझेको भन्ने देखिन आउँदैन भने उक्त निषेधाज्ञा मुद्दामा निवेदक नै नरहेका थप ८ जना समेतले गा.वि.स. को निर्णयमा सरोकार देखाई आफूलाई प्रतिकूल असर परेको भनी हाल आएर साविकका अन्य निवेदकहरूसँग सामेल भई प्रस्तुत मुद्दा दायर गरेको अवस्था छ ।

निवेदकहरूले ढल्केवर चौकमा आफ्नो साविक घरवास रहेकोमा त्यहाँबाट राजमार्ग बन्ने नक्सा बनेपछि पहिले नक्सांकन भई परिवर्तन भएको ठाउँ ऐलानी जग्गामा आफूहरूलाई प्रशासन समेतले घरवास गराएको भनेकोमा त्यसको पुष्टि हुने कुनै कागज प्रमाण प्रस्तुत गर्न सकेको अवस्था छैन । त्यसमाथि पनि सरकारी वा सार्वजनिक जग्गामा स्थानीय प्रशासनले कसैलाई घरवास गराउन सक्ने कानुनी व्यवस्था रहे भएको पाइन्छ । यदि आफ्नो निर्विवाद स्वामित्व हकको जग्गाबाट सडक बन्ने भएको अवस्थामा पनि कानून बमोजिम मुआब्जा, क्षतिपूर्ति वा सट्टा भर्नातर्फ छुट्टै कारवाही चलाउनुपर्ने हुन्छ । निषेधाज्ञा मुद्दाबाट अमूक जग्गा सरकारबाट अधिग्रहण गरेको वा प्राप्ति गरे बापतको मुआब्जा, क्षतिपूर्ति वा सट्टा भर्ना बापतमा जग्गा दिने भन्ने विषयमा विचार गर्न मिल्ने हुँदैन । अर्कातर्फ निवेदकहरूले आफूले घरवास गरी आएको भनी जुन जग्गामा दाबी लिएका छन्, उक्त जग्गा निवेदन लेखाइबाट पनि राजमार्गको साविक प्रस्तावित नक्साभित्रको जग्गा भन्ने देखिन आउँछ । लिखित जवाफबाट उक्त जग्गा साविक राजमार्गको नक्सांकनभित्रको भई पछि राजमार्गको नक्सा परिवर्तन भएपछि सार्वजनिक स्थानीय सडकको रूपमा प्रयोग भइरहेको भन्ने देखिन्छ । सो जग्गामा निवेदकहरूले साधिकार निकायबाट कानून बमोजिम हक स्वामित्व प्राप्त गरेको भन्ने कहींबाट पनि नदेखिएको मात्र होइन उक्त जग्गाको दर्ता श्रेस्ता रहेको वा दर्ताको लागि कारवाही अघि बढाएको वा तिरो तिरेको जस्ता कुनै पनि प्रमाण निवेदकहरूले प्रस्तुत गर्न सकेको अवस्था छैन । यसबाट निवेदकहरूले दाबी लिएको जग्गा साविकमा राजमार्गको लागि नक्सांकन भएकोमा पछि नक्सा परिवर्तन हुँदा हाल स्थानीय सडकको रूपमा रहेको भन्ने प्रत्यर्थीको लिखित जवाफ व्यहोरा पुष्टि हुन आएको छ ।

जग्गा (नाप जाँच) ऐन, २०१९ को दफा २(ड) अुनसार “सडक, बाटो, ... ऐलानी पर्ति वा अन्य जग्गा ... डगर” समेत सरकारी जग्गा हुने भनी स्पष्ट रूपमा परिभाषा गरेको पाइन्छ । उक्त ऐनकै दफा ६(ग) अनुसार साविकको सरकारी वा सार्वजनिक जग्गा कसैले आवाद, कमाइ, घरवास गरी अतिक्रमण गरी भोग गरेको भए पनि नाप जाँच गर्दा त्यस्तो जग्गा सरकारी वा सार्वजनिक जग्गाको रूपमा दर्ता गर्नुपर्नेछ, भन्ने कानुनी व्यवस्था भइरहेको देखिन्छ । मालपोत ऐन, २०३४ को दफा २४ अनुसार सरकारी वा सार्वजनिक जग्गा व्यक्ति विशेषका नाउँमा दर्ता वा आवाद गर्न नहुने र यदि कसैले दर्ता गरी आवाद गरेकोमा पनि त्यस्तो दर्ता स्वतः बदर हुने व्यवस्था छ । अझ प्रस्तुत विवादमा त निवेदकहरूले दाबी गरेको सडकको जग्गा निजहरूका नाउँमा दर्ता भएको अवस्था नै छैन । त्यसैगरी उक्त ऐनकै दफा २५ ले तोकिएको समितिको स्वीकृति वा प्रचलित नेपाल कानून बमोजिम बाहेक दर्ता नभएको जग्गा कसैले आवाद गर्नु गराउनु नहुने व्यवस्था भइरहेको देखिन्छ । यी निवेदकहरूले दाबी गरेको जग्गा आवाद गर्न कानून बमोजिम साधिकार निकायबाट स्वीकृति लिएको भन्ने अवस्था पनि छैन । यसरी सरकारी वा सार्वजनिक जग्गा आवाद, कमोद समेत गर्न कानूनले वर्जित गरेको अवस्थामा त्यस्तो जग्गामा घर टहरा बनाउनचाहिँ मिल्छ भनी अर्थ गर्न मिल्दैन । आवाद, कमोद गर्न नमिल्ने भन्नाले घर टहरा बनाउन लगायत निजी प्रयोजनको लागि कुनै प्रकारले प्रयोग गर्न पनि नमिल्ने नै हुन्छ । प्रशासनको सहमतिमा घरटहरा बनाएको भन्ने निवेदकहरूको भनाई रहेकोमा कानूनले साधिकार निकाय बाहेक अरूले सरकारी वा सार्वजनिक जग्गा व्यक्ति विशेषलाई भोग गर्न सहमति दिन सक्ने देखिन्छ । कानून बमोजिम अधिकारप्राप्त निकायबाट त्यस्तो सहमति प्राप्त गरेको भन्ने कुनै निस्सा प्रमाण निवेदकहरूबाट प्रस्तुत हुन सकेको अवस्था पनि छैन भने स्थानीय प्रशासनलाई सरकारी वा सार्वजनिक जग्गा

व्यक्ति विशेषलाई आवाद, कमोद गर्न, घरटहरा बनाउन सहमति प्रदान गर्ने अख्तियारी कानुनले प्रदान गरेको देखिँदैन ।

समग्रमा, निवेदकहरूले दावी लिएको जग्गा साविकमा राजमार्गको लागि नक्सांकन भएकोमा राजमार्ग अन्यत्रबाट लगिने भएका कारण स्थानीय सडकको रूपमा प्रयोगमा आएको सार्वजनिक जग्गा भएकोमा विवाद देखिएन ।

दोश्रो प्रश्नतर्फ विचार गरी हेर्दा, न्याय प्रशासन ऐन, २०४८ को दफा ८(२) तथा नागरिक अधिकार ऐन, २०१२ को दफा १७ अन्तर्गत प्रस्तुत निवेदन पर्न आएको हो । न्याय प्रशासन ऐन, २०४८ को दफा ८(२) अनुसार कुनै निकाय वा अधिकारीले कुनै व्यक्तिको कानुन प्रदत्त हकमा आघात पुऱ्याएमा सो हकको प्रचलनको लागि आवश्यकता अनुसार निषेधाज्ञा समेतको आदेश जारी गर्ने अधिकार यस अदालतलाई प्राप्त छ । तर निवेदकहरूले के कुन कानुनद्वारा प्रदत्त आफ्नो हकमा आघात पुगेको भन्ने खुलाउन सकेको पाइन्न । दावीको जग्गामा यी निवेदकहरूको निर्विवाद हक स्थापित भएको भन्ने कहीं कतैबाट देखिन्न । केवल निवेदन पत्रमा नागरिक अधिकार ऐन, २०१२ को दफा ३ (कानुनको दृष्टिमा समानता), दफा ६(५) (नेपाल राज्यमा जुनसुकै भागमा पनि निवास गर्ने र घरजम गर्ने), दफा ६(६) (सम्पत्ति आर्जन गर्ने, भोग गर्ने, बेच विखन गर्ने), दफा ९ (सम्पत्ति सम्बन्धी अधिकार), दफा १० (नागरिकको वासस्थानको रक्षा) जस्ता कानुनका दफाहरूको उल्लेखन गर्दैमा हकाधिकार रहे भएको भन्ने मान्न मिल्दैन । सिद्धान्ततः निषेधाज्ञाको रोहबाट स्थापित हकको संरक्षण गरिने हो तर कसैको कुनै सम्पत्तिमा हक स्वामित्व कायम वा सिर्जना गर्न गराउन सकिँदैन । श्री सर्वोच्च अदालतबाट लहान नगरपालिकाको कार्यालय वि. लक्ष्मी महतो समेत भएको निषेधाज्ञा मुद्दामा “नागरिक अधिकार ऐन, २०१२ को दफा १७(२) बमोजिम निषेधाज्ञा जारी हुनको लागि जुन सम्पत्ति सम्बन्धी हकमा आघात पर्ने भनिएको हो सो सम्पत्तिमा निवेदकको पूर्ण हक (Absolute Right) अथवा विवादरहित हक (Undisputed Right) हुनुपर्ने”, “सम्पत्तिको आफ्नो हक निहित रहेको तथ्यपूर्ण एवं सारभूत प्रमाण देखाउन नसकेको अवस्थामा निषेधाज्ञा जारी हुन नसक्ने हुन्छ । ऐनद्वारा प्रत्याभूत हकमा आघात पार्ने आशंका व्यक्त गर्नेले सर्वप्रथम आफ्नो हकलाई आधारभूत र सारभूत रूपमा (Substantially) स्थापित गर्न सक्नु पर्ने”, “निषेधाज्ञाको रोहमा कुनै सम्पत्तिमा हक स्वामित्व कायम गर्न वा गराउन नसकिने हुन्छ” ...“आफ्ना नाउँमा दर्ता श्रेस्ताको निश्चित र आधारभूत हकको प्रमाण विना अनिश्चित हकलाई स्थापित गर्न निषेधाज्ञा जारी हुन नसक्ने” (ने.का.प. २०६८ अंक ११ नि.नं. ८७१२ पृ. १८०८) भन्ने समेत सिद्धान्त प्रतिपादन भइरहेकोले पनि आफ्नो कानुन प्रदत्त हकको निस्सा प्रमाण वा कानुनी आधार देखाउनै नसकेको निवेदन दावीमा निषेधाज्ञाको रोहबाट हक प्रचलन गराउने भन्ने प्रश्न नै आउन सक्दैन । कुनै पनि व्यक्तिको कानुन प्रदत्त हक अधिकारमा आघात पुग्ने प्रवल आशंकाको विद्यमानता रहेको अवस्थामा त्यसलाई रोक्न निषेधाज्ञाको आदेश जारी गरी व्यक्तिको त्यस्तो कानुन प्रदत्त हक अधिकार उपर आघात पुग्न नदिनु निषेधाज्ञाको मूल उद्देश्य हो (ने.का.प. २०६८ अंक १२, नि.नं. ८७२७ पृ. १९७४, राजेशकुमार साह वि. पुनरावेदन अदालत जनकपुर समेत, उत्प्रेषण परमादेश समेत) । निर्विवाद कानुनी हक रहेको वा त्यसको निस्सा प्रमाण नभएको अवस्थामा निषेधाज्ञा जारी हुन नसक्ने भनी कैयौं मुद्दाहरूमा श्री सर्वोच्च अदालतबाट प्रतिपादन भइरहेका सिद्धान्तहरूलाई यस अदालतले अनुकरण गर्नुपर्ने हुन्छ । त्यसलाई अनदेखा गर्न मिल्दैन । ती प्रतिपादित सिद्धान्तहरूमध्ये केहीलाई यहाँ उद्धरण गर्न वाञ्छनीय देखिन्छ :

- निर्विवाद हक नदेखिएमा निषेधाज्ञा जारी गर्न नमिल्ने (निषेधाज्ञा, उमा दिव्येश्वरी थापा वि. माकली थापा समेत, ने.का.प. २०४४ अंक १, नि.नं. २९५५ पृ. २७)
- विवादित घर जग्गामा निर्विवाद हक स्थापित भई नसकेकोमा निषेधाज्ञा जारी नहुने, (निषेधाज्ञा, बलि यादव वि. राम पकौडी दास, सर्वोच्च अदालत बुलेटिन २०५१, वर्ष ३ अंक २२ पृ. १०)

- निषेधाज्ञा जारी गर्ने विषयमा निर्विवाद हकको प्रमाणको आवश्यकता हुन्छ। (निषेधाज्ञा, अमरकुमार मिश्र वि. जि.वि.स.को कार्यालय धनुषा समेत, सर्वोच्च अदालत बुलेटिन, २०५२ वर्ष ४ अंक ११ पृ. ५)
- निर्विवाद हकको निस्सा दाखिल भएको अवस्थामा मात्र निषेधाज्ञा जारी हुने (निषेधाज्ञा, भक्तिकुमारी श्रेष्ठ वि. उमादेवी श्रेष्ठ, सर्वोच्च अदालत बुलेटिन २०५३ वर्ष ५ अंक १०, पृ.१८)
- निषेधाज्ञा जारी हुन निर्विवाद हकको प्रमाण हुनुपर्ने, हक स्थापित र ठोस प्रमाण नभई भोगको आधारमा सार्वजनिक जग्गामा हक कायम नहुने (पु.ई. निषेधाज्ञा, सूर्यभक्त संगक्षे वि. राजेन्द्रबहादुर राजभण्डारी समेत, सर्वोच्च अदालत बुलेटिन, २०५५ वर्ष ७ अंक १ पृ. ३)
- हक स्वामित्व नै नभएको जग्गामा पसल राखी आएकोमा नगरपालिका कार्यालयबाट पसल हटाउनु भनी पत्र लेखेको कार्यबाट सम्पत्तिको भोग गर्ने अधिकारमा कानून विपरीत आघात पुऱ्याउने आशंका भएको अवस्था नदेखिने। (निषेधाज्ञा, रामकिशुन मण्डल वि. जनकपुर नगरपालिका, ने.का.प. २०५५, अंक १२ नि.नं. ६६४४ पृ.७०७) आदि।

सम्पत्ति सम्बन्धी विधिशास्त्रीय मान्यता अनुसार कानून बमोजिम सम्पत्ति आर्जन गर्ने, भोग गर्ने, बेचबिखन गर्ने, निवास वा घरजम गर्ने अधिकार नागरिकहरूलाई प्राप्त हुन्छ। कानूनसम्मत तवरबाट समृद्ध हुने नागरिकको हकलाई कसैबाट बाधा अवरोध पुऱ्याउनु हुँदैन। तर Doctrine of unjust enrichment or benefit अनुसार गैरकानूनी वा अन्यायिक वा दूषित तवरले धनसम्पत्ति प्राप्त गरी सम्पन्न हुने अधिकार भने कसैलाई हुँदैन। कानून प्रतिकूलको भोग वा कब्जाको आधारमा कानून बमोजिमको एकाको सम्पत्तिको स्वामित्वलाई विस्थापित गर्न पनि मिल्दैन। यो कुरा सबैले हेक्का राख्नुपर्दछ। कानून प्रतिकूलको धन आर्जन गर्न निषेधाज्ञाले सहयोग गर्दैन।

निषेधाज्ञा सम्बन्धमा छिमेकी देशका अभ्यासहरू हेर्दा City Municipal Council, Shimoga V. Laxminarayan Tiwari को मुद्दामा भारतीय सर्वोच्च अदालतबाट भएको फैसलामा भनिएको छ : A person in wrongful possession is not entitled to be protected against the lawful owner by an order of injunction directed against him. (Source : Nelson's Law of Injunctions, 3rd ed. 1993, Law Publisher (India) Ltd. P. 339). Once the court has found that the plaintiff's possession is wrongful, it immediately followed that such possession is not entitled protection by an injunction, because such an order will be only assisting the Plaintiff's in their wrongful possession. No court can by its order help a party who is found to be in wrongful possession as against the lawful owner. (Source: The same book, P. 340). The Principle is that the relief of injunction being a relief in equity, the court cannot aid person who himself is guilty of doing wrongful thing. (Source: Source: The same book, P. 350). त्यसैगरी Municipal Board V. Abdul Hammed को मुद्दामा भारतीय सर्वोच्च अदालतबाटै "When relief for perpetual Injunction is claimed on the basis of possession, the plaintiff has to prove that he has legal right to continue in possession and that the defendant has no right or title to interfere with his possession. If the defendant denies the plaintiff's title to the property or his right to continue in possession, the plaintiff must prove his title to the property. The plaintiff may have title to the property and legal right to continue in possession by adverse possession but if his title has not matured he would not be entitled to a perpetual injunction against the owner or his agent, servant or manager. Proceedings for grant of injunction are always discretionary and a court of law shall not generally grant perpetual injunction in favour of Plaintiff

against the rightful owner if he is a mere trespasser or if his possession is unauthorized. If the plaintiff fails to establish his legal right to the property or his legal right to continue in possession, he cannot be granted perpetual injunction against the owner or manager of the property. भनि व्याख्या भएको पाइन्छ । (Source: The same book, P. 1105).

यसबाट पनि स्पष्ट हुन्छ कि निषेधाज्ञाको याचना गर्नेले सम्पत्ति माथिको आफ्नो निर्विवाद हक प्रमाणित गर्नुपर्छ र गैरकानुनी भोग, कब्जा वा दूषित कार्यबाट कुनै सम्पत्तिमाथि हक अधिकार प्राप्त गर्न सकिँदैन ।

अब तेश्रो प्रश्नतर्फ बिचार गर्दा, निवेदन-पत्र तथा निवेदकहरू तर्फका विद्वान् अधिवक्ताहरूले बहसको सिलसिलामा यसै अदालतबाट यसै विषयमा जारी भएको निषेधाज्ञाको आदेश अन्यथा हुने गरी आदेश जारी गर्न नहुने साथै न्यायिक स्थिरताको लागि पनि अधि भएको आदेश अनुकरण गर्नुपर्छ भन्ने जुन जिकिर लिनुभएको छ, न्यायिक स्थिरता मात्र होइन न्यायिक अनुशासन कायम राख्न एवं कानुनी शासनको प्रत्याभूति स्वरूप र यसप्रतिको जनआस्थालाई स्थिर राख्न पनि अदालतको आदेश सवैले पालना गर्नुपर्दछ, त्यस कुरामा यस इजलासलाई कुनै द्विविधा छैन । संवत् २०६२ सालको रि. नं. ९८ मा यस अदालतबाट मिति २०६३।७।२८ मा भएको आदेश यस इजलासको जानकारीमा छ । उक्त निषेधाज्ञाको आदेश सहितको फायल प्रमाण स्वरूप आज इजलासमा पेस भएको पनि छ ।

वस्तुतः न्याय प्रशासन ऐन, २०४८ को दफा ८(२) समेतको क्षेत्राधिकार अन्तर्गत यस अदालतबाट प्रस्तुत निवेदन उपर सुनुवाइ गरिएको हो । उक्त दफाको प्रावधान अनुसार पुनरावेदन अदालतलाई आफ्नो प्रादेशिक क्षेत्राधिकारभित्र कुनै निकाय वा अधिकारीले कुनै व्यक्तिको कानून प्रदत्त हकमा आघात पुऱ्याएमा सो हकको प्रचलनको लागि आवश्यकता अनुसार निषेधाज्ञा समेतको आदेश जारी गर्न सक्ने अधिकार प्रदान गरेको छ । यसको अर्थ पुनरावेदन अदालतले आफ्नो प्रादेशिक क्षेत्राधिकारभित्रका तल्लो निकाय वा अधिकारीको नाउँमा नागरिकको हक प्रचलन गराउनको लागि आवश्यक आदेश जारी गर्न सक्ने अधिकार प्रदान गरेको देखिन्छ । जुन अधिकार अन्तर्गत समानस्तरको अदालत वा इजलासबाट जारी गरिएको आदेश सोही स्तरको अदालत वा इजलासको लागि बाध्यकारी हुन्छ वा हुँदैन ? भन्ने सम्बन्धमा विचार गर्दा, समानस्तरको अदालत वा इजलासले गरेको आदेश वा फैसला सोही स्तरको अदालत वा इजलासले पनि अनुकरण गर्नु नजिरको स्थिरताको सिद्धान्तले वाञ्छनीय हुन्छ । एकै तथ्य तथा विवादको विषयमा समानस्तरको अदालत वा इजलासले फरक फरक दृष्टिकोण राख्नु मुनासिब हुँदैन । तर सवै परिस्थिति र प्रसङ्गमा यो नियम लागू नहुन पनि सक्दछ । एउटा कुनै परिस्थिति वा परिवेशमा समानस्तरको कुनै अदालत वा इजलासबाट भएको आदेश पै नसला समानस्तरको अर्को अदालत वा इजलासको लागि सान्दर्भिक र अनुकरणीय भए पनि सधैंभरि र सवै परिस्थितिमा बाध्यात्मक भने नहुन पनि सक्दछ । Per Incuriam Doctrine अनुसार यदि कानुनी प्रावधान वा नजिरको उपेक्षा गरी यदि कुनै निर्णय भएको रहेछ भने तल्लो अदालतको लागि समेत त्यस्तो निर्णय अवलम्बनीय नहुन पनि सक्दछ । त्यस्तोमा माथिल्लो अदालतको निर्णयलाई बेवास्ता (Ignore) गरी स्वनिर्णय गर्न तल्लो अदालत समेत स्वतन्त्र हुन्छ । यसबाट पनि समानस्तरको अदालत वा इजलासको निर्णय सवै परिस्थितिमा अर्को समानस्तरको अदालत वा इजलासको लागि बाध्यकारी हुन नसक्ने देखिन्छ । त्यस्ता फैसला वा आदेशलाई Ignore गर्न सकिन्छ । Per Incuriam Doctrine को सैद्धान्तिक आधार, विदेशका अदालतको अभ्यास एवं हाम्रै सर्वोच्च अदालतबाट प्रतिपादित सिद्धान्तले पनि यस कुरालाई पुष्टि गरिएको पाइन्छ ।

Per Incuriam लाई wrongfully decided, usually, because the judge or judges were ill-informed about the applicable law भनी परिभाषा गर्दै Lois-Phillipe Pigeon, Drafting and Interpreting Legislation 60

(1988) उद्धृत गरेर "... A judgment Per Incuriam is one which has been rendered inadvertently. Where the judge has been forgotten to take account of a previous decision to which the doctrine of Stare decisis applies. It is in cases such as that a judgment which clarifies a point to be settled is somehow not indexed, and is forgotten. It is in cases such as these that a judgment rendered in contradiction to a previous judgement that should have been considered binding, and in ignorance of that judgment, with no mention of it, must be deemed rendered Per Incuriam; thus, it has no authority ... The same applies to judgments rendered in ignorance of legislation of which they should have taken account. भनिएको पाइन्छ । (Black's Law Dictionary, Bryan A Garner, 8th ed, 2004, THOMSON WEST, P. 1175)

त्यसैगरी, wikipedia, the free encyclopedia का अनुसार "Literally translated as "through lack of care", Per Incuriam refers to a judgment of a court which has been decided without reference to a statutory provision or earlier judgment which would have been relevant. The significance of a judgment having been decided Per Incuriam is that it does not then have to be followed as Precedent by a lower court. Ordinarily, in the common law, the rationes of a judgment must be followed thereafter by lower courts having similar cases. A lower court is free, however, to depart from an earlier judgment of a superior court where that earlier judgment was decided Per Incuriam. (Source :http://en.wikipedia.org/wiki/per_incuriam (website visited on 14.08.2012). यसबाट विवादको समान विषय रहेको कुनै मुद्दामा माथिल्लो अदालत (Superior Court) ले गरेको निर्णय तल्लो अदालत (Lower Court) ले नजीरको रूपमा पालना गर्ने पर्ने बाध्यात्मक व्यवस्था रहेको Common Law System मा पनि यदि कुनै फैसला/आदेश Per Incuriam देखिन आएको अवस्थामा त्यो नजिर मान्ने पर्ने बाध्यता हुँदैन, उच्चतम न्यायालयको अधि भएको त्यस्तो फैसला पालना नगरी तल्लो अदालतले आफू स्वतन्त्र रूपमा निर्णय गर्न सक्छ भन्ने देखिन्छ । R. V. Northumberland compensation Appeal Tribunal भएको मुद्दामा Divisional Court of Kings Bench Division ले House of Lords को सान्दर्भिक निर्णय उद्धरण नगरी गरेको Court of Appeal को निर्णयलाई Per Incuriam को अवस्था रहेको भनी अनुकरण गर्न इन्कार गरेको देखिन्छ । (A divisional court of Kings Bench Division declined to follow a Court of Appeal decision on the ground that the decision has been reached Per Incuriam as a relevant House of Lords decision had not be cited to the Court of Appeal; *exparte shaw* (1951), 1 All ER 268) (Source : The same website visited on the same date).

यसै सन्दर्भमा श्री सर्वोच्च अदालतबाट श्याम किशोर लाल कर्ण वि. सञ्चालक समिति, जनकपुर चुरोट कारखाना लि. समेत भएको परमादेशको रिट निवेदनमा "... अदालतले कानुनद्वारा दिएको हक गैरकानुनी तरिकाले हनन भएमा हनन भएको हक मात्र प्रचलन गराउँछ । कानुनद्वारा नदिएको हक यस अदालतले सिर्जना गर्दैन ... यस अदालतको आदेशले पनि कानुनले नदिएको सुविधा सिर्जना गर्दैन । यस अदालतले कानुन लागू गर्दछ, Per Incuriam नजिर लागू गर्दैन । कुनै विषयमा कुनै एक निकायले कुनै कानुनको गलत व्याख्या गरी कसैलाई कानुनले नदिएको फाइदा, सहूलियत एवं सुविधा दिलाएछ भने त्यस्तो गलत निर्णयलाई आधार मानी अर्काले पनि त्यस्तो सहूलियत एवं सुविधा पाउनुपर्दछ भन्ने व्याख्या गर्न मिल्दैन । हक र अधिकार कानुनबाट मात्र प्राप्त हुन्छ । कानुनले नदिएको सुविधा कसैले गैरकानुनी तरिकाले प्राप्त गर्दैन त्यस्तो सुविधा हक वा अधिकार हुँदैन । ... Per Incuriam आदेशलाई समानस्तरको इजलास अर्थात् Co-ordinate Bench ले पनि Ignore गर्न सक्छ । Per Incuriam फैसलाले नजीरको स्वरूप लिन सक्दैन । कानुनी व्यवस्था विपरीतको फैसला जसलाई Ignorance of Statute if Per Incuriam भनिन्छ ।" भन्ने समेत सिद्धान्त प्रतिपादन भईरहेको पाइन्छ (ने.का.प. २०६६ अंक ९ नि.नं. ८२२४ पृ. १५०५-१५०९) ।

अव सुविधा सन्तुलनको सिद्धान्त, भोगाधिकारको सिद्धान्त तथा ने.का.प. २०३० नि.नं. ७३९ मा प्रतिपादित सिद्धान्तले यी निवेदकहरूलाई सहयोग गर्छ कि भनी हेर्दा सुविधा सन्तुलनको सिद्धान्त अनुसार पक्ष विपक्षबाट प्रस्तुत प्रमाण र तथ्यको मूल्यांकनबाट विवादित विषयवस्तुमाथि निर्णयगर्दा निवेदक वा पीडितको पक्षमा सुविधाको सन्तुलन देखिन आएको अवस्थामा उसलाई हित वा सुविधा हुने गरी अदालतले आफ्नो दृष्टिकोण राख्नुपर्छ। तर यसो हुनको लागि निवेदक वा पीडित पक्षले विवादित विषयमा आफ्नो कानूनसम्मत हक स्थापित भएको प्रमाण अवश्य पनि गुजार्नुपर्ने हुन्छ। निषेधाज्ञाको रोहबाट कसैको हक कायम गरी दिन भन्ने भन्ने। प्रस्तुत विवादमा साविकमा राजमार्गको लागि नक्सांकन भई हाल स्थानीय सडकको रूपमा कायम रहेको जग्गामा निवेदकहरूले कानून बमोजिम भोगाधिकार प्राप्त गरेको अवस्था नभई आफूखुसी समय क्रममा गैरकानुनी अतिक्रमण गरी दूषित भोग (Wrongful Possession) मार्फत घर टहरा बनाई बसेको भन्ने देखिन आएकोले सुविधा सन्तुलनको सिद्धान्त बमोजिम पनि निवेदकहरूको त्यस्तो दूषित भोग यथावत् रहने गरी सुविधा पाउन सक्ने भन्ने देखिँदैन। यदि निवेदकहरूको कानूनसम्मतको भोग नै छैन भने पक्षहरूको बीचको सुविधाको सन्तुलन वा समन्यायको निरूपण गर्नुपर्ने भन्ने प्रश्नै उठ्दैन। माथि उल्लिखित City Municipal Council, Shimoga V. Laxminarayan Tiwari को मुद्दामा नै भनिएको छ “The question of balance of convenience or equity does not arise when there is ... as between the Parties that the Plaintiffs are not in Lawful Possession”. (1977) 2 Ktn. L.J. 489 at P.490, (Source : Nelson's Law of Injunctions, P. 340).

त्यसैगरी, भोगाधिकारको सिद्धान्त अनुसार पनि कुनै सम्पत्तिमाथि कसैको भोग कानून सम्मत हुनैपर्दछ। गैरकानुनी वा दूषित तबरबाट कुनै सम्पत्तिमाथि बल जबर्जस्ती कब्जा गरी भोग गरेको आधारमा कसैको भोगाधिकार कायम हुन सक्दैन। दूषित कब्जा (Wrongful Possession) को आधारमा निषेधाज्ञाको रोहबाट कसैको हक स्थापित गरी दिन वा त्यसको संरक्षण गरी दिन सकिन्न। यस अर्थमा यस अदालतको पूर्व आदेशले पनि विवादित जग्गामा निवेदकहरूको हक स्थापित गरिदिएको भन्न मिल्दैन। श्री सर्वोच्च अदालतबाट ने.का.प. २०५२ अंक ८ नि.नं. ६०५५ पृ. ७९८ मा प्रकाशित “सार्वजनिक स्थलमा जबरजस्ती छाप्रो बनाई वस्दैमा हक स्वामित्व प्राप्त नहुने” भन्ने समेत प्रतिपादित सिद्धान्त यहाँ सान्दर्भिक हुने देखिन्छ। त्यसका अतिरिक्त अधिल्लो संवत् २०६२ को रि.नं. ९८ को निवेदनका निवेदकहरूमध्ये ९ जना प्रस्तुत निवेदनमा सम्मिलित नरहेका र पहिलेको निवेदनमा निवेदक नै नरहेका ८ जना समेत यस निवेदनमा अन्य निवेदकहरूसंगै निवेदकका रूपमा सामेल भई आएका तर सो व्यहोरालाई निवेदन पत्रमा कहीं कतै उल्लेखसम्म नगरी व्यहोरा गुम पारी अदालतलाई भ्रम हुने गरी प्रस्तुत निवेदन लिई आएका निवेदकहरू स्वच्छ र सफा हात लिई अदालत प्रवेश गरेको भनि मान्न मिल्ने अवस्था पनि रहेन। अदालतलाई भुक्त्यानमा पारी सफा हात लिई नआउनेलाई अदालतले सहयोग गर्न सक्दैन। “आधारभूत तथ्यहरू लुकाई सफा हात लिई आएको नदेखिएमा रिट जारी नहुने” (ने.का.प. २०५० नि.नं. ४७७६ पृ. २८९) भनि श्री सर्वोच्च अदालतबाट प्रतिपादित सिद्धान्तबाट पनि यी निवेदकहरूलाई यस अदालतले सहयोग गर्न सक्ने अवस्था रहेन।

जहाँसम्म ने.का.प. २०३० नि.नं. ७३९ को सन्दर्भ छ, नजीरको सिद्धान्त के हो भने समान तथ्य र विवादको विषय रहेको कुरामा उच्चतम न्यायालय (Appex court) बाट एउटा निर्णय वा सिद्धान्त कायम भईरहेको अवस्था छ भने त्यस्तै समान तथ्य र विवादको विषय भएको पछि आउने मुद्दाको लागि त्यो अवलम्बनीय एवं वाध्यकारी हुन्छ, त्यसको विपरीत हुने गरी मातहत अदालत वा निकायले निर्णय फैसला गर्नु हुँदैन तर तथ्य र विवादको विषय एक समान छैनन् भने एउटा सन्दर्भमा भएको माथिल्लो अदालतबाट प्रतिपादित सिद्धान्त अर्कै तथ्य, विवादको विषय र सन्दर्भ भएको अर्को मुद्दाको लागि नजिर हुन सक्दैन। त्यसको अवलम्बन पनि गर्नु पर्दैन, बाध्यात्मक पनि हुँदैन। दुनियाँ गुठी हो वा राजगुठी हो भन्ने विवादमा कानुनी मार्गको अनुसरण गरी

निरूपण गराउन पाउने तथा दाबीको सम्पत्तिमा वादीको निर्विवाद हक स्थापित भइरहेको देखिएको सन्दर्भमा गुठी संस्थानले भोगाधिकारमा आघात पु-याउने आशंका दर्शाई जारी भएको ने.का.प. २०३० अंक नि.नं. ७३९ पृ. १३२ मा प्रकाशित नरेन्द्र विक्रमसिंह थापा क्षेत्री वि. गुठी संस्थान कार्यालय भएको निषेधाज्ञा मुद्दाको तथ्य र निवेदकहरूको कुनै प्रकारको कानुनी हक स्थापित नै नभएको सार्वजनिक सडकमा गैरकानुनी वा दूषित अतिक्रमण (Illegal or Wrongful Incroachment) को परिणाम स्वरूप घर टहरा बनाई बसेको भन्ने प्रस्तुत मुद्दाको तथ्य एवं विवादको विषय विल्कुलै फरक रहेको अवस्थामा आकर्षित हुनै नसक्ने उक्त नजिरको एउटा वाक्यांशसम्म उद्धृत गरी प्रतिपादित सिद्धान्त भनि उद्धरण गरिएको वाक्यांशलाई प्रस्तुत मुद्दामा नजिरको रूपमा अवलम्बन गर्न मिल्ने अवस्था रहेको देखिन्छ । नजिरको सिद्धान्त अनुसार पनि सर्वोच्च अदालतबाट भएको कानूनको व्याख्या वा प्रतिपादित सिद्धान्त मातहत अदालत वा निकायका लागि बाध्यकारी हुने जस्तो यस अदालतको समानस्तरको इजलासको आदेशले सोही स्तरको समान हैसियतको इजलासलाई बाध्यात्मकता प्रदान गर्ने संवैधानिक वा कानुनी व्यवस्था रहे भएको पाइँदैन ।

चौथो प्रश्नतर्फ विचार गर्दा, स्थानीय स्वायत्त शासन ऐन, २०५५ को दफा ७०(१) (च) अनुसार “गाउँ विकास क्षेत्रभित्रका सार्वजनिक जग्गामा कसैले अनाधिकृत रूपले घर टहरा आदि निर्माण गरेमा वा सार्वजनिक जग्गा मिचि त्यस्तो निर्माण कार्य गरेमा गाउँ विकास समितिले त्यसरी निर्माण कार्य गर्ने व्यक्तिलाई पाँच हजार रुपैयाँसम्म जरिवाना गरी निर्माण गरेको घर टहरा आदि भत्काउने आदेश दिन सक्नेछ । सो आदेश नमानेमा मानिस पठाई घर, टहरा आदि भत्काउन लगाउन सक्नेछ” भन्ने समेत व्यवस्था भइरहेको देखिन्छ । कसैले सार्वजनिक जग्गामा अनाधिकृत घर टहरा बनाएमा जरिवाना गर्ने तथा सो भत्काउन समेत सक्ने कानुनी अख्तियारी रहेको गाउँ विकास समितिको त्यस्ता जग्गाको रेखदेख एवं संरक्षण गर्नुपर्ने कर्तव्य पनि अन्तरनिहित रहेको मान्नुपर्ने हुन्छ । यस अवस्थामा गाउँ विकास समितिको कार्यालयको मिति २०६८।३।६ को निर्णय नं. ३ अनुसार “ढल्केवर चौकको पूर्वतर्फ भएको जानकी मन्दिरदेखि पश्चिम, दुर्गा मन्दिर हुँदै पश्चिमतर्फ राजमार्ग पिच सडकसम्म विभिन्न व्यक्तिहरूले आ-आफू खुसीले बनाएका घर टहराहरू हटाई खाली गर्नुपर्ने भएको हुँदा मिति २०६८।३।२९ गतेभित्र खाली गर्ने गराउने कार्य गर्ने” भन्ने समेतको निर्णय र सो अनुसार मिति २०६८।३।३२ सम्मको म्याद दिई मिति २०६८।३।१५ मा माइकिङ गरेको कार्यबाट निवेदकहरूको कानुनी हकमा आघात परेको वा सफाइको मौका नदिएको भन्ने निवेदकहरूको भनाइ खम्विर हुन सक्ने अवस्था भएन । त्यसैगरी आफूहरूले अघि घरटहरा बनाई बसी आएकोले आफ्नो भोगाधिकार रहेको भन्ने निवेदकहरूको भनाइ के कुन कानूनमा आधारित छ भनि देखाउन सकेको अवस्था पनि छैन । श्री सर्वोच्च अदालतबाट रामप्रसाद लामिछाने विरुद्ध जिल्ला प्रशासन कार्यालय काठमाडौँ समेत भएको मुद्दामा “विवादित जग्गा लामो समय सम्म भोग चलन गरी आएको आधारमा आफ्नो हकाधिकारको सिर्जना भएको भन्ने पुनरावेदकको कथन कुन कानूनमा आधारित छ भन्न नसकेको साथै त्यस किमिसको हकाधिकारको सिर्जना हुने व्यवस्था प्रचलित नेपाल कानूनले गरेको पनि नदेखिने” (सर्वोच्च अदालत बुलेटिन, २०५७ वर्ष ९, अंक ५, पृ.१४) भन्ने समेत सिद्धान्त प्रतिपादन भइरहेको, त्यस्तै पंचराम कुर्मी समेत वि. जिल्ला प्रशासन कार्यालय बाँके समेत भएको मुद्दामा “कानुनी सबुद प्रमाण वा निस्सा बेगरको भोगलाई न्यायिक मान्यता दिन नमिल्ने, त्यस्तो भोग कानुनी अधिकार नहुने” (सर्वोच्च अदालत बुलेटिन २०५३, वर्ष ५ अंक ११ पृ. २५) भन्ने सिद्धान्त प्रतिपादन भइरहेको देखिँदा अनाधिकृत घर टहरा बनाएको भन्ने मात्र आधारमा निवेदकहरूको भोगाधिकार कायम भई कानुनी हकको सिर्जना भएको भन्ने निजहरूको दाबी कानूनसम्मत देखिँदैन ।

ऐलानी जग्गामा घर टहरा बनाई बसी आएकोले आफ्नो हकाधिकार सिर्जना भएको भन्ने निवेदन दाबी पनि प्रचलित कानूनद्वारा परिपुष्टि हुन सकेको पाइन्छ । साविकमा राजमार्गको लागि नक्सानकन भएको जग्गा सो ठाउँमा राजमार्ग नबनी स्थानीय सडकको रूपमा रहेको भन्ने देखिएकोमा राजमार्ग नबनेको कारणले नै यी निवेदकहरूले घरवास गरी बस्न पाउने भन्न कानूनतः मिल्दैन । ऐलानी जग्गामा आवाद, कमोद, घरवास गर्ने पनि निश्चित आधार र प्रक्याहरू हुन्छन् । यी आधार र प्रक्याहरूको अवलम्बन आफूले गरेको वा विक्री वितरणबाट आफूले प्राप्त गरेको भन्ने निवेदन दाबीबाट केही देखिन आउँदैन । श्री सर्वोच्च अदालत पूर्ण इजलासबाट निमबहादुर थापा वि. गणेशमान श्रेष्ठ भएको जग्गा खिचोला मेटाई चलन चलाई पाऊँ भन्ने मुद्दामा विवादको विषय फरक रहे तापनि त्यसमा प्रतिपादित र अङ्गीकार गरिएको सिद्धान्त प्रस्तुत मुद्दाको हकमा सान्दर्भिक देखिन्छ । उक्त मुद्दामा प्रतिपादित सिद्धान्त अनुसार “ऐलानी जग्गाको वास्तविक धनी श्री ५ को सरकार हुन्छ र त्यस्तो जग्गा श्री ५ को सरकारले ऐन कानून नियमको आधारमा विभिन्न व्यक्तिलाई विक्री वितरण गर्न सक्ने प्रावधान छ । त्यसरी श्री ५ को सरकारबाट विधिवत् रूपमा प्राप्त गरी जग्गाधनी प्रमाण पुर्जा प्राप्त नगरेसम्म कुनै व्यक्तिलाई सो जग्गाको हकाधिकार प्राप्त जग्गाधनी मान्न नसकिने”, “जग्गाधनी श्री ५ को सरकारबाट विधिवत् रूपमा जग्गा प्राप्त गरी दर्ता प्रमाण पुर्जा पाएपछि मात्र सो जग्गाको हस्तान्तरण प्रक्रिया पूरा भएको मान्न मिल्छ र त्यसरी हक प्राप्त गरिसकेपछि मात्र अर्को पक्षले मेरो जग्गा खिचोला गराएको भनी अदालतमा आफ्नो हक प्रचलन गराउन उजुरी दिन मिल्ने”, “जग्गामा आफ्नो हक प्रचलन गराउनुअघि जग्गामा हक स्थापित गराउनु आवश्यक छ, त्यस्तो हक स्थापित गराउनेतर्फ कुनै प्रयास नै नगरी हक प्रचलन गराई माग्न आउनेलाई अदालतले मद्दत गर्न नसक्ने”, “जग्गा दर्ता प्रमाण पुर्जा दिन सक्ने अधिकार प्राप्त नियमका गैर त्यहाँको कारबाही निर्णय प्रश्चात् मात्र आफ्नो हक स्थापना वा प्रचलन गराउन आएको अवस्थामा सो हक प्रचलन गराइदिन मिल्छ अन्यथा नमिल्ने” (ने.का.प. २०५१, अंक ७ नि.नं. ४९४३ पू.ई. पृष्ठ ५२६) भन्ने समेत सिद्धान्त कायम भइरहेको परिप्रेक्ष्यमा आफ्नो हकाधिकार नै कायम नभएको जग्गामा प्रत्यर्थीहरूको काम कारवाहीले हक हनन हुने आशंका दर्शाई सो प्रचलन गराई पाऊँ भन्ने निवेदन दाबीलाई यस अदालतले स्वीकार गर्न सक्ने अवस्था पनि देखिएन ।

स्थानीय प्रशासन ऐन, २०२८ तथा स्थानीय स्वायत्त शासन ऐन, २०५५ अनुसार सरकारी एवं सार्वजनिक सम्पत्तिको रेखदेख तथा संरक्षण गर्ने काम, कर्तव्य, दायित्व एवं अधिकार समेत स्थानीय प्रशासन एवं स्थानीय निकायहरूलाई तोकिएको देखिएको सन्दर्भमा आफ्नो काम, कर्तव्य, अधिकार र दायित्व अन्तर्गत पर्ने विषयका सिलसिलामा भएका काम कारवाही तथा पत्राचार समेतलाई प्रशासकीय निकायको सहारा लिई ठाडो आदेशद्वारा निवेदकहरूको घर हटाउन क्रियाशील रही निजहरूको कानुनी अधिकारमा आघात पर्न गएको भनी अर्थ लगाउन पनि मिल्दैन ।

यस प्रकार माथि विवेचना भए अनुसार निवेदकहरूले विवादित सडकको जग्गालाई गैरकानुनी रूपमा कब्जा गरी भोग गरेको भन्ने देखिएको हुँदा त्यस्तो भोगले कानुनी मान्यता प्राप्त गर्न नसकी दूषित भोग (Wrongful Possession) हुन जाने भएबाट त्यसबाट कुनै भोगाधिकार (Possessory Right) सिर्जना हुन नसक्ने हुनाले निवेदकहरूले दाबी गरेको दूषित भोगलाई अदालतले मान्यता दिई निजहरूको हकको सिर्जना गरी दिन मिल्ने देखिएन । त्यसैगरी निवेदकहरू स्वच्छ र सफा हात लिई अदालत प्रवेश गरेको पनि नदेखिएको एवं सुविधा सन्तुलनको सिद्धान्त बमोजिम पनि निवेदकहरूको पक्षमा सुविधाको सन्तुलन देखिन आएको अवस्था रहेन । त्यस्तै ने.का.प. २०३० नि.नं. ७३९ को मुद्दाको तथ्य र विवादको विषय र प्रस्तुत मुद्दाको तथ्य र विवादको विषय समान नरही फरक किसिमको विवाद र मुद्दाको विषय हुँदा यस मुद्दामा उक्त नजिर सान्दर्भिक हुने देखिन आएन । वस्तुतः स्थानीय निकायले आफ्नो कानुनी कर्तव्य निर्वाह गर्ने सिलसिलामा भए गरेका काम

कारबाहीबाट यी निवेदकहरूको सिर्जना नै नभएको हकमा आघात पुग्न जाने आशंकाको स्थिति रहेको भनि मान्नु मिल्ने नहुँदा अघि आदेश जारी भएको भन्नेसम्मको आधारमा मात्र निवेदकहरूको मांग बमोजिम प्रस्तुत मुद्दामा निषेधाज्ञाको आदेश जारी गर्न मिलेन । प्रस्तुत निवेदन खारेज हुने ठहर्छ । अरूमा तपसिल बमोजिम गर्न ।

तपसिल

१. प्रस्तुत निवेदन खारेज हुने ठहरेकोले यो आदेशमा चित्त नबुझे ३५ दिनभित्र श्री सर्वोच्च अदालतमा पुनरावेदन गर्नु भनी निवेदकहरूलाई पुनरावेदनको म्याद दिनु ।
२. आदेशको जानकारी प्रत्यर्थीहरूलाई दिनु ।
३. सरोकारवालाले प्रस्तुत आदेशको नक्कल माग्न आए कानुन बमोजिमको रीत पुऱ्याई नक्कल दिनु ।
४. प्रस्तुत मुद्दाको डायरी लगत कट्टा गरी अभिलेख संरक्षण शाखामा बुझाइदिनु ।

.....
विनोद शर्मा
न्यायाधीश

उक्त रायमा म सहमत छु ।

.....
तेजबहादुर के.सी.
न्यायाधीश

इति संवत् २०६९ साल श्रावण ३० गते रोज ३ मा शुभम्.....।

इजलास अधिकृत जानकीरमण यादव

पुनरावेदन अदालत हेटौडा

संयुक्त इजलास

माननीय न्यायाधीश श्री पुरुषोत्तम भण्डारी
माननीय न्यायाधीश श्री सत्यमोहन जोशी थारू

आदेश

दायरी नं. ०६९-WO-०१९९
रजिष्ट्रेशन नं. ०८-०६९-०१७४०
निर्णय नं. ४४९

मुद्दा : परमादेश ।

पुनरावेदन अदालत बार एसोसिएसन, हेटौडाको तर्फबाट अधिकार प्राप्त गरी आफ्नो हकमा समेत सोही बारका सचिव सुशीलकुमार पोखरेल..... १ **निवेदक**
मकवानपुर जिल्ला अदालत बार एसोसिएसनको तर्फबाट अधिकार प्राप्त गरी आफ्नो हकमा समेत सोही बारका अध्यक्ष अज्मिर के.सी..... १

विरुद्ध

प्रहरी उपरीक्षक, जिल्ला प्रहरी कार्यालय, मकवानपुर १ **विपक्षी**
जिल्ला प्रहरी कार्यालय, मकवानपुर..... १
प्रमुख जिल्ला अधिकारी, जिल्ला प्रशासन कार्यालय, मकवानपुर..... १
जिल्ला प्रशासन कार्यालय, मकवानपुर..... १
जिल्ला न्यायाधिवक्ता, जिल्ला सरकारी वकिलको कार्यालय, मकवानपुर..... १
जिल्ला सरकारी वकिलको कार्यालय, मकवानपुर..... १

न्याय प्रशासन ऐन, २०४८ को दफा ८(२) बमोजिम यसै अदालतको अधिकार क्षेत्र अन्तर्गतको भई निवेदन दायर हुन आएको प्रस्तुत मुद्दाको संक्षिप्त तथ्य र ठहर यस प्रकार छ :

तथ्य खण्ड

१. निवेदक बार एसोसिएसनहरू मानव अधिकार, लोकतन्त्र, कानूनको शासनको रक्षार्थ स्थापित संस्था हुन् र उल्लिखित उद्देश्य बमोजिम नै कार्य गरिरहेको सर्वविदित कुरा हो । साथै हामी निवेदकहरू विगत लामो समयदेखि कानून व्यवसाय गरिरहेका कानून व्यवसायी भएको कारणले मानव अधिकार र सार्वजनिक सरोकारको क्षेत्रमा कार्य गर्दै आएका छौं । कानूनको शासन र मानव अधिकारको विषय निवेदक प्रत्यक्ष सरोकारको विषय हो । कुनै अभियोगमा पक्राउ परेका अभियुक्तले के कस्ता अधिकार उपभोग गर्न पाउँछन् भन्ने विषयमा नेपालको अन्तरिम संविधान, २०६३, नागरिक अधिकार ऐन, २०१२ तथा अन्तर्राष्ट्रिय कानूनमा स्पष्ट व्यवस्था छ । जस अन्तर्गत बिनासंकोच आफ्नो कानून व्यवसायीसँग परामर्श गर्न पाउने हक न्यूनतम हकभित्र पर्दछ । साथै

- अभियुक्तले कानुनी परामर्श गोप्य रूपमा प्राप्त गर्ने पनि संवैधानिक रूपमा नै प्रत्याभूत छ । यस विषयमा नेपालको अन्तरिम संविधान, २०६३ को धारा १२(३), (च), २४(२) र नागरिक अधिकार ऐन, २०१२ को दफा ३, ६(७), १५(१), (ख) एवं नागरिक तथा राजनीतिक अधिकार सम्बन्धी अन्तर्राष्ट्रिय प्रतिज्ञापत्र, १९६६ को धारा १४(३), (ख) र (घ) मा समेत प्रस्ट व्यवस्था छ । तर विपक्षीहरूको यो बेवास्ताको कारणले उक्त कानुनी सुविधा अभियुक्तहरूले हालसम्म उपभोग गर्न पाएका छैनन् । यस्तो कानुनी सुविधा अभियुक्तले पाउनुपर्नेमा संविधान, ऐन तथा अन्तर्राष्ट्रिय कानूनको समेत उल्लंघन हुन गई बन्दी लगायत सबै थुनुवा र कैदीले निर्विवाद निसंकोच र निर्धक्कसाथ एकान्त तथा गोप्य ठाउँमा आफूलाई परेको पीरमर्का घटनाको सम्बन्धमा आफ्नो आफन्त तथा आफूले रोजेको कानून व्यवसायीसँग परामर्श राय सल्लाह सुभाष लिन नपाएको हुँदा थुनुवाहरूले आफूले रोजेको कानून व्यवसायीसँग एकान्त र गोप्य रूपमा कानुनी परामर्श लिन पाउने कानुनी हकको पालना र कार्यान्वयन नगरे नभएको हुँदा उपयुक्त स्थानको व्यवस्था तत्कालै मिलाउनु भनी न्याय प्रशासन ऐन, २०४८ को दफा ८(२) बमोजिम विपक्षीहरूको नाउँमा परमादेशको आदेश जारी गरी पाऊँ भन्ने समेत व्यहोराको निवेदनपत्र ।
२. यसमा के कसो भएको हो ? निवेदकको निवेदन माग बमोजिमको आदेश किन जारी हुनु नपर्ने हो ? जारी हुन नपर्ने कुनै कारण प्रमाण भए सो समेत उल्लेख गरी कानून बमोजिम सूचना तामेल भएको मितिले बाटाका म्याद बाहेक १५ (पन्ध्र) दिनभित्र पुनरावेदन सरकारी वकिल कार्यालय, हेटौँडा मार्फत् लिखित जवाफ पेस गर्नु भनी विपक्षीहरूका नाउँमा सूचना म्याद जारी गरी नियमानुसार पेस गर्नुहोला भन्ने यस अदालतको मिति २०६९।१२।२२ गतेको आदेश ।
३. यस कार्यालयबाट प्रचलित नेपाल कानून, संविधान तथा अन्तर्राष्ट्रिय कानून समेतलाई अक्षरशः पालना गर्ने गरेको, हिरासतमा राखिने वा राखिएका व्यक्तिहरूलाई प्रचलित कानून बमोजिम रीतपूर्वक राखिने गरिएको अवस्थामा निवेदकहरूले यस कार्यालय समेतलाई विपक्षी बनाई दिनुभएको रिट निवेदन जिकिर आधारहीन र भ्रामक देखिँदा खारेज गरी पाऊँ भन्ने समेत व्यहोराको विपक्षी प्रहरी कार्यालय र ऐ. का प्रहरी उपरीक्षक गुप्तबहादुर श्रेष्ठको लिखित जवाफपत्र ।
४. नेपालको अन्तरिम संविधान, २०६३ को धारा १२(३) (च), २४(२) नागरिक अधिकार ऐन, २०१२ को दफा ३, ६(७), १५(१), (ख) मा उल्लिखित हक प्रचलनका लागि पीडित व्यक्तिको कुनै दावी उजुरी नभएको साथै उठाइएको प्रश्नसँग निवेदकको सार्थक सम्बन्ध रहेको देखाउन नसकेको स्थितिमा संविधानको धारा ३२ तथा १०७(२) बमोजिम आदेश जारी हुनसक्ने होइन । पक्राउ परेकालाई मानवोचित व्यवहार गर्नु भनी अनुसन्धान गर्ने अधिकारीलाई यस कार्यालयबाट मिति २०६८।७।२३ मा निर्देशन गरिसकिएको र अन्य मुद्दामा आवश्यकता अनुसार निर्देशन दिने, जानकारी दिने पनि गरिएको छ । तर पनि यस कार्यालय र पदाधिकारीलाई अनावश्यक रूपमा विपक्षी बनाई रिट निवेदन दायर भएको छ । थुनुवाललाई एकान्त र गोप्य रूपमा भेट गर्न पाउनुपर्ने भन्ने निवेदन जिकिरले संविधानको धारा २४(२) र नागरिक अधिकार ऐन, २०१२ को दफा १५(१) (ख) को प्रावधानसँग अक्षरशः मेल खाएको पाइँदैन । एकान्त र गोप्य रूपमा कानुनी परामर्श लिन उपयुक्त स्थानको व्यवस्था तत्कालै मिलाउनु भन्ने असंगत निवेदन जिकिरका आधारमा रिट जारी हुनुपर्ने होइन भन्ने समेत व्यहोराको विपक्षी जिल्ला सरकारी वकिल कार्यालय, मकवानपुर र सो कार्यालयका कार्यालय प्रमुख समेतको लिखित जवाफपत्र ।
५. व्यक्तिका हक अधिकारमा आँच आउने तथा हनन हुने गरी यस कार्यालयबाट कुनै पनि काम भए गरेको छैन । अर्धन्यायिक निकायको हैसियतले केही मुद्दाहरूमा कारवाही गर्ने यस कार्यालयको क्षेत्राधिकार रहेकोमा त्यस्ता मुद्दाका पक्ष विपक्षले कानून व्यवसायी राख्न पाउने वा कानून व्यवसायीसँग सरसल्लाह लिन पाउने हकलाई यस कार्यालयबाट कुण्ठित गर्ने कार्य भए गरेको छैन । फौजदारी मुद्दा अनुसन्धान

गर्ने विषयलाई लिएर निवेदन परेको देखिन्छ। निश्चित घटनाको बारेमा निवेदनमा दावी गरेको नदेखिँदा यस कार्यालय समेतको हकमा रिट निवेदनको व्यहोरा बदरभागी छ। रिट निवेदन खारेज गरी पाऊँ भन्ने समेत व्यहोराको विपक्षी जिल्ला प्रशासन कार्यालय, मकवानपुर तथा सो कार्यालयका प्रमुख जिल्ला अधिकारीको लिखित जवाफपत्र।

ठहर खण्ड

६. पुनरावेदन अदालत नियमावली, २०४८ को नियम ५२ बमोजिम साप्ताहिक तथा आजको दैनिक पेसी सूचीमा चठी इजलास समक्ष पेस हुन आएको प्रस्तुत परमादेश मुद्दामा निवेदकको तर्फबाट उपस्थित विद्वान् अधिवक्ताहरू श्री कृष्णप्रसाद अर्याल, श्री माधवकुमार बस्नेत, श्री मनप्रसाद भट्टराई, श्री कमलबहादुर घिसिङ, श्री मुकुन्दप्रसाद अधिकारी, श्री ईश्वरी अधिकारी, श्री केशवप्रसाद गौतम, श्री पुस्कबहादुर थापा क्षेत्री, श्री मदनकुमार दहाल, श्री निरज मैनाली र श्री रामकृष्ण देउला तथा निवेदक मकवानपुर जिल्ला अदालत बार एसोसिएसनका अध्यक्ष श्री अज्मिर के.सी. तथा पुनरावेदन अदालत बार एसोसिएसनका सचिव श्री सुशीलकुमार पोखरेलले कैदी तथा थुनुवालाई विपक्षी कार्यालयहरूले परामर्श लिन पाउने अधिकारको सुनिश्चित गरिनुपर्छ, पक्षको गोपनीयता कायम गर्ने र रोजेको कानुन व्यवसायी तथा आफ्नो प्रियजनसँग भेट गर्न पाउनुपर्ने र स्रोत साधनले भ्याएसम्म सुविधा सम्पन्न हिसाबले भेट गर्न दिनुपर्नेमा सो नभएको र कानुन व्यवसायीले गलत निर्देशन दिने भन्ने भनाइलाई हटाई ICCPR ले स्वीकार गरेको स्वच्छ कारवाही र सुनुवाइ हक सुनिश्चित हुनुपर्ने भएकोले निवेदन माग बमोजिम परमादेशको आदेश जारी गरी पाऊँ भनी तथा विपक्षी जिल्ला प्रहरी कार्यालय मकवानपुर, जिल्ला प्रशासन कार्यालय मकवानपुर र जिल्ला सरकारी वकिल कार्यालय, मकवानपुरका तर्फबाट उपस्थित हुनुभएका पुनरावेदन सरकारी वकिल कार्यालय, हेटौँडाका उप-न्यायाधिवक्ता श्री प्रकाश हुंगानाले कैदी तथा थुनुवाहरूले कानुनी सहयोग लिन पाउने हक हुन्छ, राज्यको कर्तव्य कुनै एउटा शाखाले कार्यान्वयन गर्न सक्ने होइन। यो विवाद पहिले नै समाधान भएको विषय हुँदा माग बमोजिम आदेश जारी हुनुपर्ने अवस्था छैन, निवेदन खारेज गरी पाऊँ भनी गर्नु भएको बहस सुनी मिसिल अध्ययन गरी इन्साफतर्फ विचार गर्दा, निवेदन माग बमोजिमको आदेश जारी हुनुपर्ने हो वा होइन ? भन्ने सम्बन्धमा निर्णय दिनुपर्ने देखिन आयो।
७. यसमा सवैधानिक, नागरिक अधिकार ऐन, संविधान तथा अन्तर्राष्ट्रिय कानुनको आधारमा कैदी बन्दीहरूले निवर्वाद, निसंकोच र निर्धक्कसाथ एकान्त तथा गोप्य ठाउँमा आफूलाई परेको पीरमर्का घटनाको सम्बन्धमा आफ्नो आफन्तसँग भेट गर्न तथा आफूले रोजेको कानुन व्यवसायीसँग परामर्श, राय सल्लाह सुभावा लिन नपाएको हुँदा न्याय प्रशासन ऐन, २०४८ को दफा ८(२) बमोजिम विपक्षीहरूको नाउँमा थुनुवा तथा कैदीबन्दीहरूले आफूले रोजेको कानुन व्यवसायीसँग एकान्त र गोप्य रूपमा कानुनी परामर्श लिन पाउने कानुनी हकको पालना र कार्यान्वयन विपक्षी कार्यालयहरूबाट नभए नगरेको हुँदा सोको व्यवस्था तत्कालै मिलाउनु भनी विपक्षीहरूका नाउँमा परमादेशको आदेश जारी गरी पाऊँ भन्ने निवेदन दावी भई प्रचलित नेपाल कानुन, संविधान तथा अन्तर्राष्ट्रिय कानुनहरूलाई अक्षरशः पालना गर्ने गरेको, हिरासतमा राखिने वा राखिएका व्यक्तिहरूलाई प्रचलित कानुन बमोजिम आफन्त भेट्ने तथा कानुन व्यवसायी राख्न पाउने गरिँदै आएको हुँदा माग बमोजिमको आदेश जारी हुनुपर्ने होइन भन्ने विपक्षी जिल्ला प्रहरी कार्यालय समेतको, निवेदनमा उठाइएको विषयमा सम्बन्धित कार्यालयहरूमा मिति २०६८।७।२३ मा निर्देशन जारी गरिसकिएको र आवश्यकता अनुसार निर्देशन दिने गरेकोले निवेदन खारेज गरी पाऊँ भन्ने विपक्षी जिल्ला न्यायाधिवक्ता कार्यालय समेतको र अर्धन्यायिक निकायको हैसियतले केही मुद्दाहरूमा कारवाही गर्ने यस कार्यालयको क्षेत्राधिकार रहेकोमा त्यस्ता मुद्दाका पक्ष विपक्षले कानुन व्यवसायी राख्न पाउने वा कानुन व्यवसायीसँग सरसल्लाह लिन पाउने हकलाई यस कार्यालयबाट कृण्ठित

- गर्ने कार्य भए गरेको छैन भन्ने विपक्षी जिल्ला प्रशासन कार्यालय समेतको तर्फबाट लिखित जवाफ पेस हुन आएको देखियो ।
८. निर्णयतर्फ विचार गर्दा, फौजदारी मुद्दामा अनुसन्धानको सिलसिलामा पक्राउ परी हिरासतमा रहेका अभियुक्तहरूको सम्बन्धमा निजहरूले प्राप्त गर्ने कानुनी तथा मानवोचित अधिकारहरूमा केही संकुचन गर्ने प्रचलन भै उनीहरूले आफ्नो इच्छाभन्दा राज्यको निर्देशन अनुसार चलनुपर्ने मान्यता अनुरूप उनीहरूप्रति प्रदर्शन गर्ने व्यवहारमा नेल हथकडी लगाउने, नजरबन्दमा राख्ने, कसैसँग भेटघाट गर्न नदिने, सम्चार सम्पर्कबाट विच्छेद गर्ने, आफ्नो कानुन व्यवसायीसँग यथोचित रूपले सम्पर्क गर्न नपाउने, अभियुक्तकै रूपमा रहे तापनि अपराधीको रूपमा लिई घृणा गर्ने जस्ता प्रचलन रहेकोमा मानवोचित अधिकारहरूको उपहास हुने गरी मुद्दाको अनुसन्धान गर्ने र कठोर सजायको दावी लिने गरिएको मा बदलिँदो सामाजिक परिस्थिति, अन्तर्राष्ट्रिय परिस्थिति, नवीनतम कानुनी अवधारणाको सन्दर्भमा परि वर्तन आई पक्राउ परेका वा थुनामा रहेका व्यक्तिहरूको लागि कानुनी, संवैधानिक र मानव अधिकारको सन्दर्भमा समेत विचार गरिनुपर्ने नवीनतम अवधारणाको विकास भएको पाइन्छ ।
९. फौजदारी मुद्दाको अनुसन्धानको सिलसिलामा राज्यका निकायहरूबाट मानव अधिकारको हनन हुन गएको यथार्थलाई स्वीकार गर्नुपर्ने नै हुन आउँछ । जुन कुरा NHRC Nepal Annual Progress Report, July 2007, June 2008, Human Right Situation Of The Year, page 8 तथा मानव अधिकार आयोगको प्रतिवेदन २०६३/०६४, पृष्ठ ३, यातना कुटापिट र अमानवीय व्यवहार विरुद्धको व्यवस्था समेतबाट प्रस्ट हुन्छ ।
१०. कुनै पनि व्यक्तिलाई न्यायिक हिरासतमा राख्नुपर्दा उसका आधारभूत मानव अधिकारलाई समेत दृष्टिगत गरी उक्त अधिकार हनन नहुने गरी कानुन बमोजिम प्रक्रिया पूरा गरी मानवोचित व्यवहार गरी हिरासतमा राख्नुपर्ने हुन्छ । अनुसन्धानको सिलसिलामा खानतलासी गर्दा वा शारीरिक परीक्षण गर्दा, सनाखत गराउँदा, बयान लिँदा, सञ्चार सुविधा प्रदान गर्दा समेत मानवोचित व्यवहार गर्ने परिपाटीको विकास गरी सभ्य समाजको परिचायकको रूपमा देखिनुपर्ने हुन्छ । हिरासतमा रहेको व्यक्तिलाई प्रचलित कानुन तथा अन्तर्राष्ट्रिय कानुनी मान्यता अनुसार मापदण्डभित्र रही कर्तव्य पालना गर्न सकिने हुँदा त्यसतर्फ सम्बन्धित निकाय, प्रहरी तथा सरकारी वकिलको महत्वपूर्ण भूमिकालाई नकार्न सकिँदैन । कुनै पनि व्यक्तिलाई पक्राउ गर्दा कानुनी प्रक्रिया Due Process Of Law पूरा गरी मात्र गर्न सकिन्छ । कुनै पनि व्यक्तिलाई कानुनी प्रक्रिया पूरा नगरी गैरकानुनी तरिकाले पक्राउ गर्नु वा हिरासतमा लिनु वा थुनामा राख्नु निजको व्यक्तिगत स्वतन्त्रताको विरुद्ध हुन जाने हुन्छ ।
११. नेपालको अन्तरिम संविधान, २०६३ अनुसार न्याय सम्बन्धी हकको प्रत्याभूत गरी कुनै पनि व्यक्तिलाई पक्राउ भएको कारण सहितको सूचना नदिई थुनामा राखिने छैन, पक्राउ परेको व्यक्तिलाई पक्राउ परेको समयमा नै आफूले रोजेको कानुन व्यवसायीसँग सल्लाह लिन पाउने हक हुनेछ, त्यस्तो व्यक्तिले कानुन व्यवसायीसँग गरेको परामर्श र निजले दिएको सल्लाह गोप्य रहनेछ । र त्यस्तो व्यक्तिलाई आफ्नो कानुन व्यवसायीद्वारा पुर्पक्ष गर्ने हकबाट बन्चित गरिने छैन । पक्राउ परेको व्यक्तिलाई पक्राउ परेको समयबाट बाटोको म्याद बाहेक चौबीस घण्टाभित्र मुद्दा हेर्ने अधिकारी समक्ष उपस्थित गराउनुपर्नेछ । कुनै कसुरको अभियोग लागेको व्यक्तिलाई आफ्नो विरुद्ध साक्षी हुन कर लाग्ने छैन । प्रत्येक व्यक्तिलाई निजको विरुद्ध गरिएको कारबाहीको जानकारी पाउने हकको साथै सक्षम अदालतबाट स्वच्छ सुनुवाइको हक समेत प्रदान गरेको पाइन्छ ।
१२. त्यसैगरी नागरिक अधिकार ऐन, २०१२ ले समेत प्रत्येक व्यक्ति वा नागरिकलाई गिरफ्तारीको कारण सहितको सूचना यथाशक्य चाँडो नदिई थुनामा राखिने छैन । आफूले रोजेको कानुन व्यवसायी वा कानुन बमोजिमको

वारिससँग सल्लाह लिने र निजद्वारा पुर्पक्ष गर्ने अधिकारबाट वञ्चित गरिने छैन। गिरफ्तार भएको २४ घण्टाभित्र मुद्दा हेर्ने अधिकारी समक्ष उपस्थित गराउनुपर्ने समेतका अधिकार प्रदान गरेको पाइन्छ।

१३. कुनै पनि व्यक्तिलाई पक्राउ पर्नेबित्तिकै हिरासतमा राख्दाको अवस्थामा उसले कानुनी सहायता पाउनु उसको कानुनी तथा संवैधानिक हक हो भने त्यस्तो हक उपभोग गर्न पाउनु व्यक्तिको अधिकार पनि हो, अतः त्यस्तो सुविधा प्रदान गराउनु राज्यको दायित्व पनि हुन आउँछ। The Right to Legal Assistance कानुनी सहायता प्राप्त गर्ने अधिकार अन्तर्गत पक्राउ परेको वा हिरासतमा रहेको व्यक्तिले स्वतन्त्र रूपमा कुनै रोकावट तथा बन्देजबिना आफन्त वा कानुन व्यवसायीसँग भेट्न पाउने र कानुनी सहायता उपलब्ध गर्न पाउनुपर्ने हुन्छ। जुन कुरा उसको गोपनीयता सम्बन्धी हक समेत निहित रहेको हुन्छ। नागरिक तथा राजनीतिक अधिकार सम्बन्धी अन्तर्राष्ट्रिय प्रतिज्ञापत्र, १९६६ को धारा १४(३) ले प्रत्येक व्यक्तिलाई निज विरुद्धको फौजदारी अभियोगको निर्धारणमा पूर्ण समानतामा आधारित प्रत्याभूतिको अधिकार हुने र त्यस्तो अधिकार अन्तर्गत आफ्नो उपस्थितिमा पुर्पक्ष हुने र आफूले रोजेको कानुनी सहायता मार्फत् प्रतिरक्षा गर्न पाउने, कानुनी सहायता नभएमा त्यस्तो अधिकारको जानकारी पाउने, निजसँग पर्याप्त स्रोत साधन नभएमा कानुनी सहायता निःशुल्क उपलब्ध गराई दिनुपर्ने व्यवस्था गरेको पाइन्छ। यिनै सिद्धान्तको आधारमा संयुक्त राष्ट्र संघको मानव अधिकार समितिले नागरिक तथा राजनीतिक अधिकार सम्बन्धी अन्तर्राष्ट्रिय प्रतिज्ञापत्रको धारा १४(३) प्रत्याभूत गरेको, विभिन्न अधिकारको प्रयोग एवं पालन नगरेको, हिरासतमा राखेको लामो अवधिसम्म कानुनी सहायता उपलब्ध नगराएको भनी Wiseman Lanza And A Lanza Perdomo Vs. Uruguay को मुद्दामा (Views Adopted on 3rd April, 1980) को सिलसिलामा बो ली उक्त अधिकारहरू थुनुवाले पाउनुपर्ने गरी व्याख्या गरेको पाइन्छ।
१४. त्यस्तै संयुक्त राष्ट्र संघद्वारा पारित बन्दीप्रति गर्नुपर्ने व्यवहारको न्यूनतम मापदण्डको नियम, १९५५ को नियम ९३ ले पुर्पक्ष नगरिएका बन्दीहरूको प्रतिरक्षाको लागि सहायता उपलब्ध भएको ठाउँमा निःशुल्क कानुनी सहायताको लागि निवेदन गर्न, प्रतिरक्षाका दृष्टिले निजको कानुन सल्लाहकारसँग भेटघाट गर्न, निजलाई गोप्य निर्देशन तयार गर्न तथा हस्तान्तरण गर्न दिइनेछ। यी प्रयोजनको लागि निजले आवश्यक महसुस गरेमा लेखन सामग्रीहरू उपलब्ध गराउने र बन्दी तथा निजको कानुनी सल्लाहकारबीचको वार्तालाप प्रहरीका अधिकारीले देख्ने गरी तर सुन्न नसक्ने गरी व्यवस्था गरी उसको गोपनीयता सम्बन्धी हकलाई समेत संरक्षण गरेको पाइन्छ। उसको मानवोचित अधिकारको सन्दर्भमा हिरासतमा भएको व्यक्तिलाई सम्पर्कविहीन हिरासतको अवस्थालाई केही अपवादबाहेक निरुत्साहित गरी सम्पर्कविहीन अवस्थामा थुनामा राख्न नपाइने व्यवस्था गरेको पाइन्छ। “Every Individual Shall have the right to have his cause heard. This comprises the right to defense including the right to be defended by counsel of his choice.”
१५. मानव अधिकार सम्बन्धी अफ्रिकी समितिले Media Right Agenda (on behalf of Nian Malaolu Vs. Nigeria) को मुद्दामा भेटघाट सम्पर्क तथा परामर्शको अधिकारलाई प्रतिरक्षाको अधिकारको रूपमा व्याख्या तथा प्रयोग गरेको पाइन्छ।
१६. मानव अधिकार सम्बन्धी अमेरिकी महासन्धि, १९६९ को धारा ८(२) घ ले पनि अभियुक्तलाई आफ्नो विषयमा आफैले प्रतिरक्षा गर्ने, आफूले चाहेको कानुन व्यवसायी मार्फत् प्रतिरक्षा गराउन र स्वतन्त्र रूपले भेटघाट परामर्श गर्न पाउने जस्ता अधिकारको प्रत्याभूति गरेको पाइन्छ। मानव अधिकार सम्बन्धी युरोपेली महासन्धि, १९५० को धारा ६(३)ग (The European Convention On Human Right (1950) अनुसार आफ्नो विषयमा आफैले प्रतिरक्षा गर्न, आफूले चाहेको कानुन व्यवसायी मार्फत् प्रतिरक्षा गराउन पाउने

अधिकारको अतिरिक्त असहाय व्यक्तिको तर्फबाट निःशुल्क कानून व्यवसायीको सुविधा समेत उपलब्ध गराउनुपर्ने अवस्था गरेको पाइन्छ ।

१७. पक्राउ परेको व्यक्तिले कानून व्यवसायीसँग भेट गर्दा निगरानी राख्ने, कुराकानीलाई अभिलेख गर्ने, विनारोकटोक भेटघाट गर्न नदिएको, भेटघाट गर्न बयान हुनु पहिले नदिने, स्वतन्त्रतापूर्वक बयान दिँदाको अवस्थामा कानून व्यवसायीको परामर्श एवं सहयोग लिन नदिएको, परामर्श र भेटघाटको प्रक्रियालाई अभियुक्तको मानवोचित अधिकारको रूपमा स्वीकार नगर्नु जस्ता कार्यहरूले समय सापेक्ष रूपबाट मानव अधिकारको उचित संरक्षण र संवर्द्धन गर्न नसकेको कुरा प्रतिविम्बित गर्दछ । यस्ता कुराहरूलाई राज्यले विशेष ध्यान दिई कुनै पनि बन्दी थुनुवाले मानव भएको नाताले यस्ता मानवोचित र नैसर्गिक हक कानुनी तथा संवैधानिक रूपले पाउनुपर्ने नै हुन्छ ।
१८. अभियुक्तहरूले अनुसन्धानको प्रारम्भिक चरणमा नै कानून व्यवसायीलाई भेट्न पाउने अधिकार तथा कानून व्यवसायीबाट प्रतिरक्षाको अधिकार उसको लागि ज्यादै महत्वपूर्ण र नैसर्गिक अधिकार पनि हो । यस्तो अधिकारमा कुनै पनि दृष्टिकोणबाट अवरोध खडा गर्नु न्यायोचित हुने विषय देखिँदैन ।
१९. कानुनी सहायता पाउने अधिकारभित्र आफूले रोजेको कानून व्यवसायीसँग सल्लाह लिन वा प्रतिरक्षा गर्न पाउने अधिकारको बारेमा ज्ञान नभएको व्यक्तिलाई निजले त्यस्तो अधिकारको उपभोग गर्न पाउँछ भन्ने कुराको जानकारी पाउने अधिकार समेत पर्दछ भनी सम्मानित श्री सर्वोच्च अदालतबाट यज्ञमूर्ति बच्चुडे वि. विशेष अदालत समेत भएको मुद्दामा बोलेको पाइन्छ ।
२०. त्यस्तै Standard Minimum Rules For The Treatment of Prisoners, 1955 मा थुनुवाको प्रतिरक्षाको प्रयोजनको लागि पुर्पक्ष नगरिएको बन्दीलाई त्यस्तो सहायता उपलब्ध रहेको ठाउँमा निःशुल्क कानुनी सहायताका लागि आवेदन गर्न, प्रतिरक्षाका दृष्टिले निजको कानुनी सल्लाहकारसँग भेटघाट गर्न र निजलाई गोप्य निर्देशन तयार तथा हस्तान्तरण गर्न दिइनेछ । यी प्रयोजनका लागि निजले चाहेमा लेखन सामाग्रीहरू उपलब्ध गराइनेछ । बन्दी र निजको कानुनी सल्लाहकारका बीचको वार्तालाप प्रहरी वा संस्थागत अधिकारीले देख्ने गरी तर सुन्न नसक्ने गरी हुनेछ भन्ने व्यवस्था गरेको पाइन्छ ।
२१. The Body of Principles for the protection of all persons under any form of detention or imprisonment, 1988 को principle 15, सिद्धान्त १६ को अनुच्छेद ४ र सिद्धान्त १८ को अनुच्छेद ३ मा राखिएको अपवाद सर्तमा जेसुकै लेखेको भए तापनि थुनिएको छ, छैन, थुनिएको व्यक्तिको बाहिरी संसार र खासगरी निजको परिवार वा परामर्शदाताको सम्पर्क केही दिनभन्दा बढीका लागि इन्कार गरिने छैन भनी व्याख्या गरेबाट समेत थुनुवातर्फ अपवाद बाहेकको परिस्थितिमा बाहेक कुनै व्यक्ति परिवारका सदस्य वा कानून व्यवसायीसँग भेटघाट गर्न, परामर्श गर्नबाट बन्चित गर्न नहुने सिद्धान्तलाई स्वीकार गरिएको तथ्यबाट देखिन आउँछ ।
२२. अपवादजनक परिस्थितिमा बाहेक थुनुवाको कानुनी परामर्शसँग बिनाढिलाइ वा बिनासेन्सरसिप र पूर्णतः गोपनीयतापूर्वक परामर्श र संवाद सम्पर्क गर्ने अधिकार निलम्बित र सीमित हुन सक्ने अधिकार होइन । सुरक्षा र अमनचयन कायम गर्ने प्रयोजनका लागि बाहेकको अरू अवस्थामा अखण्डित र सर्वस्वीकार्य अधिकारको रूपमा लिनुपर्ने देखिन्छ । वर्तमान सन्दर्भमा कुनै व्यक्तिलाई कसुर लाग्नेवित्तिकै उसका सम्पूर्ण अधिकार निलम्बित हुने छैन । अझ त्यस्तो व्यक्ति उपर अनुसन्धान गर्दा ज्यादै संयमपूर्वक कानूनको उचित परिचालन गरी नागरिकको हैसियतले प्राप्त गर्ने हकको साथै थुनाको हैसियतले प्राप्त हुने हकलाई समेत विचार गरी हेरिनुपर्ने हुन आउँछ । तसर्थ कुनै पनि पक्राउ परेको व्यक्तिले कानून

व्यवसायीसँग उचित परामर्श लिन पाउने, विनानिगरानी भेट्न दिनुपर्ने, निजको बयान हुनुभन्दा पहिले नै कानून व्यवसायीसँग परामर्श गर्न पाउनुपर्ने, स्वतन्त्रतापूर्वक बयान दिन कानून व्यवसायीको परामर्श तथा सहयोग लिन पाउनुपर्ने, परामर्श गर्दा गोपनीयताको सिद्धान्तलाई स्वीकार गरी अरूले सुन्न नपाउने गरी थुनुवा भेट्ने छुट्टै कोठाको व्यवस्था गरी उनीहरूबीचको कुरा सुन्न नसकिने प्रबन्ध गर्नुपर्ने जस्ता कुराहरूमा राज्यका सम्बन्धित निकायको ध्यान जानु वर्तमान सन्दर्भमा नितान्त आवश्यक देखिन आयो ।

२३. तसर्थ कुनै पनि पक्राउ परेको व्यक्तिले आफ्नो वा आफूले रोजेको कानून व्यवसायीसँग परामर्श सल्लाह लिन पाउने, उक्त सल्लाह बयानभन्दा अगाडि उपलब्ध गराउने, परामर्श गोप्य रूपमा लिन पाउनुपर्ने, परामर्शदाता र परामर्शकर्ताको भौतिक अवस्था देखिने भए तापनि उनीहरूबीच भएको परामर्श नसुनिने प्रकृतिबाट व्यवस्थित गर्दै लैजानुपर्ने देखिँदा सोको उचित प्रबन्धतर्फ ध्यान दिई व्यवस्थित गर्नु भनी विपक्षीहरूका नाममा परमादेशको आदेश जारी गरी दिएको छ । अरूमा तपसिल बमोजिम गर्नु ।

तपसिल खण्ड

१. आदेशको जानकारी विपक्षीहरूलाई दिनु ।
२. प्रस्तुत आदेशमा चित्त नबुझे न्याय प्रशासन ऐन, २०४८ को दफा ९(१)(क) बमोजिम मुलुकी ऐन, अ.वं. १९३ नं. मा निर्दिष्ट म्याद पैतीस दिनभित्र श्री सम्मानित सर्वोच्च अदालतमा पुनरावेदन गर्न जानुहोला भनी विपक्षीहरूलाई पुनरावेदनको म्याद दिनु ।
३. आदेशको प्रतिलिपि पुनरावेदन सरकारी वकिल कार्यालय, हेटौँडालाई दिनु ।
४. प्रस्तुत निवेदनको दायरी लगत कट्टा गरी मिसिल अभिलेख शाखामा बुझाइदिनु ।

.....
पुरुषोत्तम भण्डारी
 न्यायाधीश

उपरोक्त रायमा सहमत छु ।

.....
सत्यमोहन जोशी थारू
 न्यायाधीश

फैसला तयार पार्न सहयोग गर्ने :
 इजलास अधिकृत : श्रद्धा रिजाल पौडेल
 शाखा अधिकृत : बत्सराज कोइराला
 कम्प्युटर गर्ने टाइप : ना.सु. केदारमान श्रेष्ठ
 इति संवत् २०७० साल वैशाख ४ गते रोज ४ शुभम्.....।

श्री पुनरावेदन अदालत, पाटन

संयुक्त इजलास
माननीय मुख्य न्यायाधीश श्री केशरीराज पण्डित
माननीय न्यायाधीश श्री यज्ञप्रसाद बस्याल

आदेश
संवत् २०६८ सालको रिट नं. ०६८-wo-०३१९
इजलास नं.:- १
निर्णय नं. :- ३५९

मुद्दा :- परमादेश ।

काठमाडौं जिल्ला, गोठाटार गा.वि.स., वडा नं. ९ घर भई जिल्ला स्वास्थ्य कार्यालय
भक्तपुरमा कार्यरत प्रमिला सिंह ठकुरी१

निवेदिका

विरुद्ध

नेपाल सरकार, स्वास्थ्य तथा जनसंख्या मन्त्रालय, रामशाहपथ, काठमाडौं.....१

नेपाल सरकार, स्वास्थ्य सेवा विभाग, टेकु, काठमाडौं१

विपक्षी

न्याय प्रशासन ऐन, २०४८ को दफा ८(२) अन्तर्गत दर्ता भै निर्णयार्थ पेस भएको प्रस्तुत निवेदनको संक्षिप्त तथ्य एवं ठहर यस प्रकार रहेको छ :-

तथ्य खण्ड

- १) म निवेदिका अ.न.मी. पदमा मिति २०३४।४।१० देखि स्थायी सेवामा प्रवेश गरी सेवारत रहेकोमा मलाई मिति २०५४।२।१४ को निर्णय बमोजिम सहायक पाँचौं तहमा तह मिलान गरी मिति २०६४।२।१४ को निर्णयले अधिकृत छैटौं तहमा स्तरवृद्धि भई प.हे.न.समूहमा राखिए पनि सो समूह कम्युनिटी नर्सिङ समूह अन्तर्गत पर्ने हुँदा नेपाल स्वास्थ्य सेवा नियमावली, २०५५ को नियम ७ अनुसूची ३, कम्युनिटी नर्सिङ समूह अन्तर्गतको सि.नं. ७ को छैटौं तहको प.हे.न. अधिकृत रहेकोले सो बमोजिम पदनाम कायम गरी पदस्थापन गरी दिनु भनी विपक्षीहरूको नाममा परमादेशको आदेश जारी पाऊँ भन्ने निवेदिकाको मिति २०६८।८।२६ को निवेदन माग दाबी ।
- २) विपक्षीहरूबाट १५ दिनभित्र लिखित जवाफ मगाउनु भनी यस अदालतबाट मिति २०६८।८।२८ मा भएको आदेश ।
- ३) विपक्षी निवेदिका नेपाल स्वास्थ्य सेवा ऐन, २०५३ (तेस्रो संशोधन २०६३) को दफा ९ को उपदफा (७क) बमोजिम छैटौं तहमा स्तरवृद्धि भएको र ऐनको दफा ९ को उपदफा (७घ) मा “यस दफा बमोजिम

माथिल्लो तहमा स्तरवृद्धि भएको कर्मचारीले निज जुन तहबाट स्तरवृद्धि भएको हो, सोही तहको काम गर्नुपर्नेछ” भन्ने स्पष्ट व्यवस्था भएकोले र माथिल्लो पदनाम दिई माथिल्लो तहको पदमा काम गराउनु ऐनको मनसाय विपरीत हुने हुँदा निवेदिकाको माग दाबी कानुन संगत नभएको हुनाले खारेज गरी पाऊँ भन्ने समेत व्यहोरा भएको नेपाल सरकार, स्वास्थ्य सेवा विभागको मिति २०६८।९।२६ र सोही अनुरूपको नेपाल सरकार, स्वास्थ्य तथा जनसंख्या मन्त्रालयको मिति २०६८।९।०।३ को लिखित जवाफ ।

ठहर खण्ड

- ४) प्रस्तुत निवेदनमा निवेदिकाको तर्फबाट उपस्थित विद्वान् अधिवक्ता श्री रामपुकार महतोले निवेदिकालाई विपक्षीहरूले स्तरवृद्धि गरे बमोजिमको प.हे.न.अधिकृत पदनाम दिई पदस्थापन समेत नगरेकोले माग बमोजिमको प.हे.न.अधिकृत छैठौँ तहको पदनाम दिई पदस्थापन समेत गर्नु गराउनु भनी विपक्षीहरूको नाममा परमादेशको आदेश जारी हुनुपर्दछ भनी बहस प्रस्तुत गर्नुभयो ।
- ५) विपक्षीको तर्फबाट पुनरावेदन सरकारी वकील कार्यालय पाटनका शाखा अधिकृत श्री शान्ति न्यौपानेले निवेदिकाले प.हे.न.अधिकृत छैटौँ तहमा स्तरवृद्धि भएको समयमा नै नेपाल स्वास्थ्य सेवा ऐन, २०५३ को दफा ९ को उपदफा (७घ) बमोजिम माथिल्लो तहमा स्तरवृद्धि भएको कर्मचारीले निज जुन तहबाट स्तरवृद्धि भएको हो, सोही तहको काम गर्नुपर्नेछ भन्ने व्यवस्थालाई स्वीकार गरिसक्नुभएकोले निजलाई निजको माग बमोजिम माथिल्लो तहको पदनाम दिई काम गराउनु ऐनको मनसाय विपरीत हुने हुँदा निवेदिकाको माग दाबी खारेज हुनुपर्दछ भनी बहस प्रस्तुत गर्नुभयो ।
- ६) उपरोक्तानुसारको तथ्य र बहस बुँदा समेत रहेको प्रस्तुत मुद्दामा माग बमोजिमको परमादेशको आदेश जारी गर्नुपर्ने हो होइन ? सो सम्बन्धमा निर्णय दिनुपर्ने देखिन आयो ।
- ७) निर्णयतर्फ विचार गर्दा, निवेदिका प्रमिला सिंह ठकुरीलाई नेपाल स्वास्थ्य सेवा ऐन, २०५३ (यसपछि यस फैसलामा ऐन भनिएको) बमोजिम मिति २०६४।२।१४ देखि लागू हुने गरी स्वास्थ्य सेवा कम्युनिटी नर्सिङ समूहको सहायक पाँचौँ तहबाट प.हे.न.अधिकृत छैटौँ तहमा स्तरवृद्धि गरिएको भन्ने उहाँलाई दिइएको स्तरवृद्धि सम्बन्धी पत्रको छाया प्रतिबाट देखिएको छ । निवेदिकालाई ऐनको दफा ९ को उपदफा (७क) बमोजिम अधिकृत छैटौँ तहमा स्तरवृद्धि गरिएको र सोही दफा ९ को उपदफा (७घ) मा “यस दफा बमोजिम माथिल्लो तहमा स्तरवृद्धि भएको कर्मचारीले निज जुन तहबाट स्तरवृद्धि भएको हो, सोही तहको काम गर्नुपर्नेछ” भन्ने व्यवस्था भएकोले निजलाई माथिल्लो तहको पदनाम दिई काम गराउनु ऐनको मनसाय विपरीत हुने भनी विपक्षीहरूले लिखित जवाफ पेस गरेबाट विपक्षीहरूले निवेदिकालाई उहाँ हाल कायम रहनुभएको अधिकृत छैटौँ तहको लागि तोकिएको पदनाम नदिएको मात्र नभई सो अनुसारको पदनाम दिन इन्कार गरेको भन्ने स्पष्ट देखिएको छ ।
- ८) यस स्थितिमा निवेदिका कार्यरत रहेको सेवासँग सम्बन्धित ऐन र नियममा यस सम्बन्धमा के कस्तो प्रावधान रहेछ भनी हेर्नुपर्ने भएको छ । ऐनको दफा ४ ले स्वास्थ्य सेवाको अधिकृत तहमा सहायक पाँचौँदेखि बाह्रौँसम्मको र सहायक तहमा तेस्रोदेखि पाँचौँसम्मको तह रहने व्यवस्था गरेको पाइन्छ । ऐनको दफा ५ को उपदफा (९) ले स्वास्थ्य सेवाका विभिन्न तहहरूमा विशेषज्ञ पद लगायत प्राविधिक पदहरू रहने र त्यस्ता पदहरूको नाम तोकिए बमोजिम हुने व्यवस्था गरेको छ । ऐनको यो प्रावधान अन्तर्गत नेपाल स्वास्थ्य सेवा नियमावली, २०५५ (यसपछि यस फैसलामा नियमावली भनिएको) को नियम ७ सँग

सम्बन्धित अनुसूची ३ मा स्वास्थ्य सेवाको विभिन्न समूहको विभिन्न तहमा रहने पदको नाम तोकिएको पाइन्छ ।

- ९) यही दफा ५ को उपदफा (२) ले नेपाल सरकारले स्वास्थ्य सेवाको प्रत्येक तहको पदको कार्य विवरण बनाउने र त्यस्तो कार्य विवरणमा सम्बन्धित पदको काम, कर्तव्य र उत्तरदायित्व तथा अधिकार उल्लेख गरिने व्यवस्था समेत गरेको छ । यस निवेदनमा पद अनुसारको कार्य विवरण तोकिएन वा पदको लागि तोकिएको कार्य विवरण अनुसारको जिम्मेवारी दिइएन भन्ने निवेदिकाको माग रहेको छैन । अर्कोतर्फ सार्वजनिक सेवाको कुन तह वा पदको कर्मचारीलाई कुन कार्य प्रकृति, दायित्व र जिम्मेवारीको काममा लगाउने र कुन पदको पदीय दायित्व र जिम्मेवारी के हुने भन्ने कुरा सम्बन्धित सेवाको कामको प्रकृति, त्यसमा अन्तर्निहित जिम्मेवारी र जोखिम तथा अमुक पदको लागि निर्धारित जिम्मेवारी सफलतापूर्वक सम्पन्न गर्नको लागि सम्बन्धित व्यक्तिमा आवश्यक पर्ने ज्ञान, अनुभव, सीप र दक्षताको आधारमा अख्तियारवालाले कानुन बमोजिम निर्धारण गर्नुपर्ने क्षेत्रभिन्न पर्ने हुन्छ । पदीय कार्य विवरण र पदस्थापन सम्बन्धी विषय विभागीय व्यवस्थापनभित्रको प्रशासकीय क्षेत्र अन्तर्गत पर्दछ । यस्तो विषय न्यायिक क्षेत्रबाट नियमन वा निर्देशित हुने विषयभिन्न पर्ने हुँदैन ।
- १०) यस निवेदनमा अधिकृत छैटौँ तहमा स्तरवृद्धि गरेर पनि अधिकृत छैटौँ तहका लागि कानुनले तोकेको पद विवरण वा कार्य विवरण (Job Discription) अनुसारको कार्य सम्पादन गर्न दिइएन, स्तरवृद्धि गरिएको पद अनुसारको कार्य विवरण वा पदीय जिम्मेवारी तोकी पाऊँ भन्ने निवेदिकाको माग नरहेकोले स्तरवृद्धि भएको व्यक्तिले ऐनको दफा ९ को उपदफा (७घ) अनुसार जुन तहबाट स्तरवृद्धि गरिएको हो सोही तहको काम गर्नुपर्छ भन्ने प्रावधान अन्तर्गत निवेदिकालाई स्तरवृद्धि गरिएको अधिकृत छैटौँ तहको लागि तोकिएको अर्थात् माथिल्लो तहको पदनाम दिई काम गराउनु ऐनको मनसाय विपरीत हुने भन्ने विपक्षीहरूको जिकिर कानुनसम्मत देखिँदैन ।
- ११) प्रस्तुत मुद्दामा निवेदिकाले माग गर्नुभएको मूल विषय के हो भन्ने प्रश्नमा नै विपक्षीहरू स्पष्ट हुन नसकेको भन्ने विपक्षीहरूको माथि उल्लिखित लिखित जवाफको व्यहोराबाट देखिएको छ । निवेदिकाले यस निवेदनमा माग गर्नुभएको मुख्य विषय आफूलाई कानुन बमोजिम माथिल्लो तहमा स्तरवृद्धि गरेर पनि सो तहको लागि तोकिएको पदनाम दिइएन, साविकको तल्लो तहको लागि तोकिएको पदनाम नै कायम राखियो, त्यो मिलेन, नियमले तोकेको तह अनुसारको पदनाम पाऊँ भन्ने हो भन्ने स्पष्ट छ । यस परिप्रेक्ष्यमा हेर्दा निवेदिकालाई स्वास्थ्य सेवा कम्युनिटी नर्सिङ समूहको सहायक पाँचौँ तहबाट अधिकृत छैटौँमा स्तरवृद्धि गरिएको भन्ने तथ्यमा विवाद रहेको छैन । नियमावलीको अनुसूची ३ को कम्युनिटी नर्सिङ समूहको विभिन्न तहमा कायम रहेका विभिन्न पदनामहरूमध्ये अधिकृत छैटौँ तहमा रहने पदनाम भनी क्र.सं. ६, ७ र ८ मा क्रमशः कम्युनिटी नर्सिङ निरीक्षक, प.हे.न. अधिकृत र सि.अ.न.मी. अधिकृत गरी विभिन्न तीनवटा पदनाम उल्लेख भएको छ । कम्युनिटी नर्सिङ समूहको अधिकृत छैटौँ तहमा कायम रहेको व्यक्तिले उक्त तीनवटामध्ये कुनै एउटा पदनाम पाउने भन्ने कुरा उक्त नियमावलीको उपरोक्त प्रावधानले स्पष्ट गरेको छ ।
- १२) ऐनको दफा ९ को उपदफा (७क) बमोजिम अधिकृत छैटौँ तहमा स्तरवृद्धि गरिएको र उपदफा (७घ) ले त्यसरी स्तरवृद्धि गरिएको कर्मचारीले जुन तहबाट स्तरवृद्धि गरिएको हो सोही तहको काम गर्नुपर्ने व्यवस्था गरेकोले स्तरवृद्धि गरिएका कर्मचारीलाई माथिल्लो तहको पदनाम दिई माथिल्लो पदमा काम गराउनु ऐनको मनसाय विपरीत हुने भन्ने विपक्षीहरूको लिखित जवाफ रहेकोले यस सम्बन्धमा पनि विवेचना

गर्नुपर्ने भएको छ। स्वास्थ्य सेवामा विभिन्न तहहरू रहने व्यवस्था ऐनको दफा ४ ले गरेको, सेवाको विभिन्न तहमा रहने पदनाम तोकिए बमोजिम हुने भनी ऐनको दफा ५ ले उल्लेख गरेको र नियमावलीको नियम ७ अन्तर्गतको अनुसूची ३ मा स्वास्थ्य सेवाको विभिन्न समूहको विभिन्न तहमा रहने पदनामहरू तोकिएको भन्ने कानूनमा रहेका ती प्रावधानहरूबाट देखिएको छ। यसै गरी स्वास्थ्य सेवाको पदपूर्ति सम्बन्धी प्रावधान ऐनको परिच्छेद ३ मा रहेको छ। ऐनको परिच्छेद ३ अन्तर्गत दफा ८ को उपदफा (१) ले स्वास्थ्य सेवाको विभिन्न तहका पद खुल्ला प्रतियोगिता र बहुवाद्द्वारा पूर्ति हुने व्यवस्था गरेको छ भने यही दफा ८ को उपदफा (२) ले उपदफा (१) मा उल्लेख भए बाहेक अर्थात् खुल्ला प्रतियोगिता र बहुवाद्द्वारा पूर्ति हुने बाहेक दफा ९ बमोजिम स्तर वृद्धिद्वारा समेत विभिन्न तहको पद पूर्ति हुने व्यवस्था गरेको छ। ऐनको दफा ९ ले सेवाका पदहरूमध्ये चौथो तहदेखि दसौं तहसम्मका पदको पदपूर्ति स्तरवृद्धिको माध्यमबाट गरिने व्यवस्था गरेको छ। यसरी ऐनको दफा ८ र ९ मा रहेको स्वास्थ्य सेवाको विभिन्न समूहका विभिन्न तहको पदपूर्ति सम्बन्धी कानुनी प्रावधानलाई समष्टिमा अध्ययन गर्दा यस सेवाका विभिन्न तहका पदहरू खुल्ला प्रतियोगिता, बहुवा प्रक्रिया र स्तरवृद्धि समेत तीनवटा माध्यमबाट पूर्ति गरिने व्यवस्था ऐनले गरेको भन्ने स्पष्ट हुन्छ। खुल्ला र बहुवाद्द्वारा पदपूर्ति सम्बन्धी व्यवस्था ऐनको दफा ८ ले समेटेको पाइन्छ भने स्तरवृद्धिबाट पदपूर्ति सम्बन्धी विस्तृत व्यवस्था दफा ९ ले गरेको पाइन्छ। उपरोक्त तीनवटा माध्यम वा बाटाहरूमध्ये जुनसुकै बाटाहरूबाट पदपूर्ति भएको भए पनि पदपूर्ति पश्चात् सम्बन्धित कर्मचारीले कुनै एउटा तहमा पदस्थापन वा पदाधिकार प्राप्त गर्दछ। त्यसरी कानून एउटा तहमा पदाधिकार प्राप्त गरेको कर्मचारीले के पदनाम पाउँछ भन्ने कुरा नियमावलीको नियम ७ सँग सम्बन्धित अनुसूची ३ ले स्पष्ट गरेको छ। अनुसूची ३ लाई विस्तृत रूपमा हेर्दा विभिन्न समूहका केही पदहरू दुई तहमा कायम रहन सक्ने गरी तोकिएको समेत पाइन्छ। उदाहरणको लागि निवेदिकासँग सम्बन्धित कम्प्युनिटी नर्सिङ समूहको अ.न.मि. पद तह ४ र ५ दुई तहमा रहने गरी तोकिएको छ। जुन पद एकभन्दा बढी तहमा पनि कायम रहन सक्ने हो त्यो कुरा नियमावलीको उपरोक्त प्रावधानले स्पष्ट गरेको छ। तर नियमावलीले त्यसरी नतोकेको अवस्थामा कुनै कर्मचारीलाई माथिल्लो तहमा स्तरवृद्धि गरेर पनि नियमावलीले त्यो माथिल्लो तहको लागि तोकेको पदनाम नपाई निजले तल्लो तह अर्थात् स्तरोन्नति हुनुपूर्वको साविककै पदनाम नै प्रयोग गरिरहनुपर्ने हुन्छ, साविककै पदनाम कायम रहन्छ, आफू कायम रहेको तह अनुसारको अर्थात् हालको तहको लागि नियमावलीले तोकेको पदनाम पाइँदैन, त्यस्तो पदनाम दिन मिल्दैन भन्नलाई त्यस सम्बन्धी स्पष्ट कानुनी आधार हुनुपर्दछ। ऐनको दफा ९ बमोजिम स्तरवृद्धि भएको कर्मचारीको हकमा उक्त दफा ९ को उपदफा (७घ) ले गरेको व्यवस्था पदीय कार्य विवरण अर्थात् पदीय जिम्मेवारी सम्बन्धी व्यवस्था हो भन्ने कुरा माथिका प्रकरणहरूमा उल्लेख गरिसकिएको छ। सो दफा ९ को उपदफा (७घ) को प्रावधान पदनाम कायम गर्ने सम्बन्धी व्यवस्था होइन। दफा ९ बमोजिम स्तरवृद्धि भएको कर्मचारीले स्तरवृद्धि भएको तहको लागि तोकिएको पदनाम नपाउने गरी ऐनको अन्य कुनै दफाले निषेध गरेको समेत पाइँदैन। तसर्थ कानून बमोजिम माथिल्लो तहमा स्तरवृद्धि गरिएको कर्मचारीले त्यसरी स्तरवृद्धि भै कायम रहेको तहको लागि कानून बमोजिम तोकिएको पदनाम पाउन नसक्ने भन्ने विपक्षीहरूको जिकिर कानूनसम्मत देखिएन।

- १३) निवेदिकाले यस निवेदनमा पदनामका साथै पदस्थापनको लागि समेत परमादेशको माग गर्नुभएको छ। निवेदिकाको पदनाम सम्बन्धमा माथिका प्रकरणहरूमा विवेचना गरिसकिएको छ। पदस्थापनको सम्बन्धमा निवेदिकाको माग बमोजिम कुनै आदेश जारी गर्नुपर्ने अवस्था छ छैन भन्ने सम्बन्धमा समेत हेर्नुपर्ने भएको छ। स्वास्थ्य सेवाको विभिन्न समूहको विभिन्न तहमा कायम रहेका कर्मचारीहरूको पदस्थापन के कसरी गर्ने भन्ने सम्बन्धी व्यवस्था ऐनको दफा १७ ले गरेको पाइन्छ। दफा १७ को उपदफा

(१) ले कर्मचारीको पदस्थापन निजको शैक्षिक योग्यता, तालिम र अनुभवको आधारमा गरिने व्यवस्था गरेको देखिन्छ भने उपदफा (२) ले खास तहको लागि निर्धारित शैक्षिक योग्यता, जेष्ठता र भौगोलिक क्षेत्रमा काम गरेको कर्मचारीलाई प्राथमिकता दिई पदस्थापन गरिने व्यवस्था गरेको पाइन्छ। पदस्थापन सम्बन्धमा ऐनले गरेको उपरोक्त प्रावधान अन्तर्गत रहरे नै अख्तियारवालाले सम्बन्धित कर्मचारीको पदस्थापन गर्नुपर्ने हुन्छ। निवेदिकाको हकमा विपक्षीले ऐनको उपरोक्त प्रावधान बमोजिम पदस्थापना नगरेको भन्ने निवेदनमा स्पष्ट उल्लेख नभएकोले यस सम्बन्धमा थप विश्लेषण गरिरहनुपर्ने भएन।

१४) माथि विवेचना गरिएअनुसार निवेदिकालाई विपक्षी स्वास्थ्य सेवा विभागको मिति २०६४।४।१० को निर्णय अनुसार स्वास्थ्य सेवा, प.हे.न.समूहको सहायक पाँचौं तहबाट अधिकृत छैटौं तहमा स्तरवृद्धि गरिएको भन्ने देखिएकोले नेपाल स्वास्थ्य सेवा नियमावली २०५५ को नियम ७ सँग सम्बन्धित अनुसूची ३ को कम्युनिटी नर्सिङ (प.हे.न.) समूहको छैटौं तहको लागि क्र.सं.६, ७ र ८ मा तोकिएको विभिन्न पदनाममध्ये निवेदिकालाई तोकिएको पदीय जिम्मेवारी अनुसारको उपयुक्त पदनाम दिई कानून बमोजिम पदस्थापन गर्नु गराउनुहोला भनी विपक्षीहरूको नाममा परमादेशको आदेश जारी हुने ठहर्छ। अरू तपसिल बमोजिम गर्नुहोला।

तपसिल खण्ड

- १५) यो आदेश उपर न्याय प्रशासन ऐन, २०४८ को दफा ९ बमोजिम सम्मानित सर्वोच्च अदालतमा पुनरावेदन लाग्ने हुँदा यसमा चित्त नबुझे मुलुकी ऐन, अदालती बन्दोवस्तको महलको १९३ नं. ले तोकेको म्याद ३५ दिनभित्र श्री सर्वोच्च अदालत, रामशाह पथ काठमाडौंमा पुनरावेदन गर्न जानुहोला भनी विपक्षीहरूलाई पुनरावेदनको म्याद दिने.....१
- १६) प्रस्तुत मुद्दाको दायरीको लगत कट्टा गरी मिसिल नियमानुसार अभिलेख शाखामा बुझाइदिने २

.....
केशरीराज पण्डित
 मुख्य न्यायाधीश

उक्त रायमा म सहमत छु।

.....
यज्ञप्रसाद बस्याल
 न्यायाधीश

फैसला लेखनमा सहयोग गर्ने:-
 इजलास अधिकृत : दशरथ पंगेनी

आज संवत् २०६८ साल फाल्गुण ३ गते रोज ४ शुभम्।

श्री पुनरावेदन अदालत पोखरा

संयुक्त इजलास
माननीय न्यायाधीश श्री विश्वम्भरप्रसाद श्रेष्ठ
माननीय न्यायाधीश श्री डिल्लीराज आचार्य

आदेश
संवत् २०६९ सालको विविध.नं.३८ (069-WO-0002)
(निर्णय नं.१०२)

मुद्दा:- बन्दीप्रत्यक्षीकरण ।

गण्डकी अञ्चल कास्की जिल्ला लाहाचोक गा.वि.स.वडा नं.५ घर भै हाल कारागार कार्यालय कास्कीमा थुनामा रहेका प्रेमकुमारको छोरा पूर्णबहादुर.....१ **निवेदक**
श्रेष्ठको हकमा निजकी एकाघरकी श्रीमती सावित्री श्रेष्ठ.....१

विरुद्ध

श्री कास्की जिल्ला अदालत पोखरा१ **विपक्षी**
श्री कास्की जिल्ला अदालतको तहसिल शाखा१
श्री जिल्ला प्रहरी कार्यालय कास्की१
श्री वडा प्रहरी कार्यालय बगर कास्की१
श्री कारागार कार्यालय कास्की१

न्याय प्रशासन ऐन, २०४८ को दफा ८(२) अन्तर्गत यस अदालतको क्षेत्राधिकारभित्रको पर्ने भै दर्ता हुन आएको प्रस्तुत मुद्दाको संक्षिप्त तथ्य एवं ठहर आदेश यस प्रकार छ ।

हाल कारागार कार्यालय कास्कीमा कैदमा राखिएका पूर्णबहादुर श्रेष्ठ मेरो पति हुनुहुन्छ, निजसँग मेरो २०५०।०१।१७ मा जातीय रीत र परम्परा अनुसार सार्वजनिक कार्यक्रम गरी विवाह सम्पन्न भएको छ । हामीहरूको सहवासबाट १ छोरी भगवती श्रेष्ठको २०५०।१०।२६ मा र १ छोरा नवीन श्रेष्ठको २०५१।३।२३ मा जायजन्म भएको छ । हाम्रो विवाह दर्ता तथा छोरा छोरीको जन्मदर्ता समेत तत्समयमा सम्बन्धित निकायमा उपस्थित भई गराएका हौं । हाम्रो स्थायी घर कास्की जिल्ला लाहाचोक गा.वि.स.वडा नं.५ मा पर्दछ । मेरा ससुरा प्रेमबहादुरका छोराहरू जेठा टेकबहादुर श्रेष्ठ माइला कुमार श्रेष्ठ र कान्छा मेरा पति पूर्णबहादुर श्रेष्ठ हुन् । २०४९ सालमा पर्वत जिल्ला शिवालय गा.वि.स.मा बाबुराम रोकाहालाई कर्तव्य गरी मारेको भन्ने वारदातमा उहाँको संलग्नता छैन । निज पति पूर्णबहादुर श्रेष्ठले २०४९ सालमा उक्त वारदात हुनुपूर्व नै २०४४ सालमा जिल्ला कार्यालय कास्कीबाट ना.प्र.प.नं.४६३ मिति २०४४।१२।२८ मा प्राप्त गरेको नेपाली नागरिकतामा उहाँको नाम पूर्णबहादुर श्रेष्ठ उल्लेख छ । सो पछिका प्रमाण खण्डमा उल्लेख भएका सबै स्याहा श्रेस्तामा पनि उहाँको नाउँ पूर्णबहादुर श्रेष्ठ रहेको छ । सन १९९० फेब्रुअरी तदनुसार वि.सं.२०४६ देखि उहाँ

भारतको मुम्बईस्थित Sona Hospital/ Sona clinic मा कम्पाउन्डर पदमा नोकरी गरी आउनुभएको रहेछ । चाडपर्व र बेला बखत नोकरीबाट छुट्टी मिलाएर घरमा आउने जाने गरी आउनुभएको थियो । जहाँसम्म कुमार श्रेष्ठको सन्दर्भ छ, हाल मैले सो सम्बन्धमा बुझ्दा उहाँ २०४७/२०४८ सालतिर नै घरपरिवारसँग भगडा परी बेमेल भै घरबाट निस्की गएका रहेछन्, सो पछि परिवारको सम्पर्कमा आएका छैनन् । हाल आएर उल्लिखित वारदातमा संलग्न भै कैदसमेत लागेकोले सम्पर्कविहीन बनी बसेका रहेछन् कि भन्ने लाग्यो । भारत गुहाटीमा बस्ने माइला ससुरा इन्द्रप्रसाद श्रेष्ठका छोरा दुर्गाबहादुर श्रेष्ठले निज कुमार श्रेष्ठलाई गुहाटीमा भेटेका रहेछन् । ससुरा प्रेमबहादुरको पनि २०६१/१९/१३ मा काल गतिले परलोक भयो । उहाँको मृत्युको खबर निज दुर्गाबहादुर श्रेष्ठ मार्फत पठाउँ परन्तु उनी पिताजीको अन्तिम संस्कारमा पनि आएनन् । यसप्रकार हालसम्म निज कुमार श्रेष्ठ हामी परिवारको सम्पर्कमा आएका छैनन् । मेरो पति नियमित विदामा नोकरीबाट यही २०६९/१८/१९ मा लाहाचोक घरमा आउनुभएको थियो । घरमा रही बसेको अवस्थामा मिति २०६९/१९/१४ गते वडा प्रहरी कार्यालय बगरका प्रहरी कर्मचारीले म निवेदकका पति पूर्णबहादुर श्रेष्ठलाई नियन्त्रणमा लिई जानुभयो र वडा प्रहरी कार्यालय बगर, सो पछि जिल्ला प्रहरी कार्यालय कास्की र सो पछि कास्की जिल्ला अदालतमा ल्याइयो । प्रेमबहादुरको छोरा कुमार श्रेष्ठलाई २०४९ सालमा भएको कर्तव्य ज्यान सम्बन्धी मुद्दामा लागेको कैद बापतमा मेरो पतिलाई पक्राउ गरी लिइएको भन्ने सुनें । उहाँको उल्लिखित वारदातमा संलग्नता रही कैद कायम भएको अवस्था भए यसभन्दा अघि पनि कहीं कतैबाट तत्सम्बन्धी कारवाही हुने वा सोको जानकारी आउने हुन्थ्यो तर आजसम्म कुनै जानकारी हामीलाई छैन । उल्लिखित कैदको लगत मेरो पतिको होइन भनी विपक्षी अदालत समेतमा अनुरोध गर्दा हामीहरूको कुराको कुनै सुनुवाइ नगरी प्रमाण खण्डमा उल्लिखित कैदी पुर्जी दिई कारागार कार्यालय कास्कीमा कैदमा राख्न पठाइयो । माथि उल्लिखित कर्तव्य ज्यान मुद्दामा पर्वत जिल्ला अदालत र सो उपर तहगत रूपमा भएको फैसलाले कायम रहेको लगत असुलको सन्दर्भमा कास्की जिल्ला अदालतमा अर्द्धै रूपमा आएको लगतमा केवल कुमार श्रेष्ठको नाउँ भन्ने लेखिई लगत आएको रहेछ । सोही नाउँमा पक्राउ पुर्जी, कैदी पुर्जी लेखिएको छ । सो नाउँ गरेको व्यक्ति म होइन, म प्रेमबहादुरको कान्छा छोरा पूर्णबहादुर श्रेष्ठ हुँ । कुमार श्रेष्ठ भन्ने उहाँको माइला छोरा हुन् भन्दा भन्दै सुरक्षाकर्मी खटाई पक्राउ गरी कैदमा राख्ने गरी भएको विपक्षी निकायहरूको काम कारवाही नेपालको अन्तरिम संविधान, २०६३ को धारा १२, १३, २४, नागरिक अधिकार ऐन, २०१२ को दफा ३, दफा १२ र दफा १५ मा वर्णित संवैधानिक एवं कानुनी हक उपभोग गर्नबाट प्रतिबन्ध लगाउने गैरकानुनी कार्य भएकोले सो संविधानको धारा ३२, १०७(२) तथा नागरिक अधिकार ऐन २०१२ को दफा १६(१), (२) बमोजिम बन्दी प्रत्यक्षीकरणको आदेश जारी गरी मेरो पति पूर्णबहादुर श्रेष्ठलाई कुमार श्रेष्ठको नाउँमा कायम रहेको लगतको आधारमा कैदमा राख्ने गरी गरेको काम कारवाही बदर गरी विनासर्त कैदबाट मुक्त गरी दिनु भनी विपक्षी कास्की जिल्ला अदालतका नाउँमा आदेश जारी गरी सोको जानकारी अन्य विपक्षीहरूलाई समेत गराई पाऊँ भन्ने समेत व्यहोराको रिट निवेदन ।

यसमा के कसो भएको हो ? निवेदिकाको माग बमोजिम बन्दी प्रत्यक्षीकरणको आदेश किन जारी हुन नपर्ने हो ? कानून सम्मत आधार र कारण खुलाई पुनरावेदन सरकारी वकिल कार्यालय पोखरा मार्फत लिखित जवाफ सहित २०६९/१०/०२ गतेका दिन ११.०० बजे बन्दी पूर्णबहादुर श्रेष्ठलाई समेत यस अदालतमा उपस्थित गराउनु भनी विपक्षी जिल्ला प्रहरी कार्यालय कास्की, वडा प्रहरी कार्यालय बगर तथा कारागार कार्यालय कास्की र यस सम्बन्धमा पर्वत जिल्ला अदालतको मिति ०६/१२/३ को फैसलाको तपसिल खण्डमा उल्लेख भएको कुमार श्रेष्ठका नामको अंश सर्वस्व सम्बन्धी ०५/०६/२६ को तायदाती मुचुल्का एवं कैद लगत सहितका सम्बद्ध प्रमाण कागजहरू समेत साथै राखी पुनरावेदन सरकारी वकिल कार्यालय पोखरा मार्फत लिखित जवाफ पेस गर्नु भनी विपक्षी कास्की जिल्ला अदालत पोखरा तथा तहसिल शाखाका नाउँमा

पुनरावेदन अदालत नियमावली, २०४८ को नियम २८(१) बमोजिम कारण देखाऊ आदेश जारी गरिएको छ । २०६९।१०।२ गतेका दिन नियमानुसार गरी पेस गर्नु भन्ने मिति २०६९।१।२७ मा यस अदालतको एकल इजलासबाट भएको आदेश ।

बाबुराम रोकाहाको मिति २०४९।७।४ गतेका दिन पर्वत जिल्लामा हत्या गरी भागी फरार रहेका कास्की जिल्ला लाहाचोक गा.वि.स. वडा नं.५ बस्ने प्रेमकुमार श्रेष्ठको छोरा कुमार श्रेष्ठको उपर फैसला हुँदा निज कुमार श्रेष्ठलाई मिति २०६७।२।३ गते पर्वत जिल्ला अदालतबाट सर्वस्व सहित जन्म कैदको सजाय भएको र यस कार्यालयबाट तत्काल प्रहरी चौकी घाचोक कास्कीमा प्रेमकुमार श्रेष्ठको छोरा कुमार श्रेष्ठ भन्ने पूर्णबहादुर श्रेष्ठ हुन् वा कुमार श्रेष्ठ र पूर्णबहादुर श्रेष्ठ भन्ने व्यक्ति अलग अलग हुन गोप्य रूपमा बुझी प्रतिवेदन पेस गर्नु भन्ने भएका मौखिक आदेशानुसार प्रहरी चौकी घाचोकले कुमार श्रेष्ठ भन्ने पूर्णबहादुर श्रेष्ठ नै हुन् भनी यस कार्यालयमा प्रतिवेदन पेस गरेका र गा.वि.स.को कार्यालय लाहाचोकमा बुझ्दा समेत लाहाचोक गा.वि.स.५ बस्ने प्रेमकुमार श्रेष्ठको छोरा कुमार श्रेष्ठ भन्ने व्यक्ति पूर्णबहादुर श्रेष्ठ नै हुन् भनी लेखी आएकोले निज कुमार श्रेष्ठ भन्ने पूर्णबहादुर श्रेष्ठलाई मिति २०६९।१।३ गते आफ्नै घरमा रही बसेको अवस्थामा पक्राउ गरी मिति २०६९।१।३ गते नै पक्राउ पुर्जी दिई नियन्त्रणमा लिई मिति २०६९।१।४ गतेका दिन पर्वत जिल्ला अदालतमा उपस्थित गराइएको हो । उक्त अदालतको च.नं.५२७ मिति २०६९।१।४ गतेको पत्र आदेशानुसार कास्की जिल्ला अदालतमा उपस्थित गराइएको हो । माथि उल्लिखित मुद्दामा पर्वत जिल्ला अदालतबाट सर्वस्व सहित जन्मकैदको फैसला भएका कास्की जिल्ला लाहाचोक गा.वि.स.वडा नं. ५ बस्ने प्रेम कुमार श्रेष्ठको छोरा कुमार श्रेष्ठ भन्ने व्यक्ति निज पूर्णबहादुर श्रेष्ठ नै हुन् यस कारण सावित्री श्रेष्ठले यस कार्यालय समेतलाई विपक्षी बनाइदिएको बन्दी प्रत्यक्षीकरणको रिट निवेदन बदरभागी छ । तसर्थ खारेज गरी पाऊँ भन्ने वडा प्रहरी कार्यालय बगरको तर्फबाट परेको लिखित जवाफ ।

कुमार भन्ने पूर्णबहादुर श्रेष्ठलाई आड्डासार गर्दै जिल्ला प्रहरी कार्यालय कास्की ल्याइएको भन्ने व्यहोरा पूर्णतः भ्रुटा हो । कर्तव्य ज्यान मुद्दामा फरार रहेका र पर्वत जिल्ला अदालतको फैसलाले कैद सजाय ठहर भएका प्रतिवादीलाई कैद असुल गर्न यस कार्यालय मातहत वडा प्रहरी कार्यालय बगर कास्कीले पक्राउ गरी सम्बन्धित नियकायमा बुझाएको हो । यसरी यस कार्यालयको कहीं कतै संलग्नता नभएको विषयमा यस कार्यालयलाई समेत विपक्षी बनाइदिएको बन्दी प्रत्यक्षीकरणको रिट निवेदन खारेज गरी पाऊँ भन्ने समेत व्यहोराको जिल्ला प्रहरी कार्यालय कास्कीको लिखित जवाफ ।

कास्की जिल्ला अदालतको च.नं. २६४१ मिति २०६९।५।५ गतेको कैद ठेकी पठाएको पत्रानुसार नै प्रतिवादी कुमार श्रेष्ठलाई कैदमा पठाइएकोले निज कुमार श्रेष्ठ यस कारागारमा थुनामा छन् । कास्की जिल्ला अदालतको आदेशानुसार निवेदकको पति कुमार श्रेष्ठलाई कानुन बमोजिम थुनामा राखिएको हुँदा र यस कार्यालयलाई न्यायिक निकायबाट भएको आदेश पालना गरी कारागार ऐन, २०१९ तथा कारागार नियमावली २०२० बमोजिम थुनामा राख्ने थुना मुक्त गर्ने तथा आदेश कार्यान्वयन गर्ने कानुनी दायित्व भए बमोजिम निवेदकका पतिलाई थुनामा राखिएको हो । अतः यस कार्यालयको कुनै पनि कार्यले निजको मौलिक हकमा आघात नपुऱ्याएकोले सो रिट निवेदन खारेज गरी पाऊँ भन्ने समेत व्यहोराको कारागार कार्यालय कास्कीको लिखित जवाफ ।

मीनबहादुर रोकाको जाहेरीले वादी नेपाल सरकार प्रतिवादी कुमार श्रेष्ठ समेत भएको कर्तव्य ज्यान मुद्दामा कास्की जिल्ला लाहाचोक गा.वि.स. घर भै हाल पोखरा बागलुङ्ग राजमार्गमा चौकीदार काम गर्ने प्रेम कुमार श्रेष्ठको छोरा कुमार श्रेष्ठलाई पर्वत जिल्ला अदालतको मिति २०६७।२।३ को फैसलाले लागेको कैद वर्ष २० प्रतिवादी कुमार श्रेष्ठ समेत त्यहाँ जिल्ला अन्तर्गतको देखिँदा लगत कसी जानकारी पठाइदिनु भनी पर्वत

जिल्ला अदालतको च.नं. ४०१ मिति २०६७।१।३ को पत्रानुसार यस अदालतको लगत नं.८५३ मा लगत कसी सोको जानकारी पत्र पर्वत जिल्ला अदालतमा पठाएको हो । निज फरार प्रतिवादी कुमार श्रेष्ठलाई बडा प्रहरी कार्यालय बगरले मिति २०६९।१।३ मा पक्राउ गरी यस अदालतमा दाखिला गर्न ल्याएकोमा निज प्रतिवादीको बतन त्यस जिल्ला अन्तर्गतको भएको र त्यहाँ लगत कस्न पठाएकोमा तहाँ अदालतबाट लगत कसेको जानकारी यस अदालतलाई प्राप्त भएको हुँदा यस अदालतको लगत कट्टा गरिएकोले प्रतिवादी कुमार श्रेष्ठलाई खटिआएका सुरक्षाकर्मी जिम्मा लगाई तहाँ पठाएको छ भनी पर्वत जिल्ला अदालतबाट लेखी पठाई निज प्रतिवादी कुमार श्रेष्ठलाई मिति २०६९।१।५ मा यस अदालतको तहसिल शाखामा उपस्थित गराइएको हो । अतः यस अदालतको लगत नं.८५३ मा २० वर्षको कैदको लगत कसिएको हुँदा यस अदालतको च.नं.२६४१ मिति २०६९।१।५ को पत्रबाट निजलाई कैद ठेकी कारागार कार्यालय, कास्कीमा कैदी पुर्जीसाथ थुनामा राख्न पठाएको हो । पर्वत जिल्ला अदालतको फैसला अनुसार यी प्रतिवादी कुमार श्रेष्ठलाई लागेको कैद असुल गर्ने क्रममा कैदी पुर्जी दिइएको र निज हाल कारागार कार्यालयमा कानुन सम्मत थुनामा रहेको हुँदा यस अदालत तथा यस अदालतका तहसिल शाखा समेतलाई विपक्षी बनाई दायर गरेको रिट निवेदन खारेज गरी पाऊँ भन्ने समेत व्यहोराको कास्की जिल्ला अदालतको लिखित जवाफ ।

अदालतको ठहर

नियम बमोजिम दैनिक पेसी सूचीमा चढी निर्णयार्थ यस इजलास समक्ष पेस हुन आएको प्रस्तुत मुद्दामा रिट निवेदक तर्फबाट उपस्थित विद्वान् अधिवक्ताद्वय श्री टीकाराम भट्टराई तथा श्री कमलप्रसाद अर्यालले मीनबहादुर रोकाहाको जाहेरीले वादी नेपाल सरकार प्रतिवादी कुमार श्रेष्ठ समेत भएको कर्तव्य ज्यान मुद्दामा पर्वत जिल्ला अदालतबाट मिति २०६७।२।३ मा सर्वस्व सहित जन्म कैदको सजाय ठहर भएका व्यक्ति कुमार श्रेष्ठ र यी निवेदक पूर्णबहादुर श्रेष्ठ एउटै व्यक्ति होइनन् । यी निवेदकको स्थायी घरवास कास्की जिल्ला लाहाचोक गा.वि.स.वडा नं.५ मा पर्दछ । प्रेमकुमार श्रेष्ठका तीन भाइ छोराहरूमा जेठा टेकबहादुर श्रेष्ठ, माइला कुमार श्रेष्ठ र कान्छा पूर्णबहादुर श्रेष्ठ हुन । मेरो पक्षले २०४४ सालमा कास्की जिल्लाबाट नागरिकताको प्रमाणपत्र प्राप्त गर्दा नै पूर्णबहादुर श्रेष्ठको नाउँबाट प्राप्त गरेका छन् । २०५५ सालमा अर्को नागरिकता लिँदा पनि पूर्णबहादुर श्रेष्ठको नाउँबाट लिएका छन् । त्यसपछि उहाँको विवाह दर्ता प्रमाणपत्र तथा उहाँको छोरा छोरीको जन्म दर्ताको प्रमाणपत्रमा पनि निजको नाम पूर्णबहादुर श्रेष्ठ नै उल्लेख भएको छ । कुमार भन्ने पूर्णबहादुर श्रेष्ठ भन्ने व्यक्ति उहाँ नभै केवल पूर्णबहादुर श्रेष्ठ भन्ने व्यक्ति मात्र हो । २०४९ साल कार्तिक ४ मा पर्वत जिल्ला शिवालय गा.वि.स.वडा नं.५ मा बाबुराम रोकाहालाई कर्तव्य गरी मारेको भन्ने वारदातमा निजको कुनै संलग्नता छैन । मिसिल संलग्न सर्जमिन मुचुल्का र मा.पो.का.कास्कीको अंश बुभेको भरपाईबाट पनि प्रेमकुमारका टेकबहादुर श्रेष्ठ, कुमार श्रेष्ठ र पूर्णबहादुर श्रेष्ठ गरी ३ छोरा भै कुमार श्रेष्ठ र पूर्णबहादुर श्रेष्ठको अलग अलग अस्तित्व देखिएको छ । कुमार श्रेष्ठ भन्ने पूर्णबहादुर श्रेष्ठ भन्ने व्यक्ति हो भन्ने अस्तित्व कहीं कतैबाट देखिन आएको छैन । प्रहरी कर्मचारीले हचुवाको भरमा कुमार श्रेष्ठ भन्ने व्यक्ति पूर्णबहादुर श्रेष्ठ हो भनी लेख्न मिल्दैन । कुनै व्यक्तिको नाम तोडमोड गर्ने अधिकार प्रहरीलाई छैन । केवल प्रहरीले प्रतिवेदन दिएकै भरमा मात्र कुमार श्रेष्ठ भन्ने व्यक्ति पूर्णबहादुर श्रेष्ठ हुन सक्दैन । सम्बन्धित गा.वि.स.को मिति २०६९।१।०।२ को पत्रले पनि प्रेमकुमार श्रेष्ठको छोरा कुमार भन्ने पूर्णबहादुर श्रेष्ठ नभै पूर्णबहादुर श्रेष्ठ भएको भनी लेखी आएको छ । प्रमाण ऐन, २०३१ को दफा ६(ग) र (ङ) समेतको आधारमा यी निवेदकको नाम पूर्णबहादुर श्रेष्ठ हो भनी अदालतले अनुमान गर्न हुन्छ । कुमार श्रेष्ठ भन्ने यिनै निवेदकका दाजु हुन् । निज २०४७।२०४८ सालतिर घर छाडी गएका हालसम्म घर परिवारको सम्पर्कमा छैनन् । यसर्थ उक्त ज्यान मुद्दामा निजको संलग्नता भै निजलाई ठहरेको कैदको सजायलाई छल्ल निज हालसम्म अन्यत्र बसेको हुन सक्दछ । व्यक्ति नै फरक भनी सप्रमाण जिकिर लिएकोमा अदालतबाट समेत पुर्पक्षको क्रममा

सनाखत गराई पुष्टि नगरेको स्थितिमा केवल नाम मिलेको आधारमा मात्र कसुरदार ठहर्‍याउन नमिल्ने भनी ने.का.प.२०६९ अंक १ नि.नं.८७५८ पृष्ठ ८४ (कर्तव्य ज्यान मुद्दा) मा सिद्धान्त समेत प्रतिपादन भएको छ जबकि प्रस्तुत निवेदनमा उल्लिखित कर्तव्य ज्यान मुद्दामा केवल कुमार श्रेष्ठ भन्ने मात्र उल्लेख भएको र उक्त कर्तव्य ज्यान मुद्दामा कहीं कतै पनि कुमार श्रेष्ठ भन्ने पूर्णबहादुर श्रेष्ठ भनी उल्लेख हुन सकेको छैन । अतः कुमार श्रेष्ठ र पूर्णबहादुर श्रेष्ठ भन्ने छुट्टा छुट्टै अस्तित्वका दुई व्यक्ति भएकाले कुमार श्रेष्ठको नाउँमा पर्वत जिल्ला अदालतको फैसलाले लागेको कैदको लगतमा यी निवेदक पूर्णबहादुर श्रेष्ठलाई पक्राउ गरी कैदी पुर्जी समेत दिई कैद ठेकी कारागारमा थुनामा राख्नु गैरकानुनी हुँदा अन्तरिम संविधान, २०६३ को धारा ३२, १०७(२) तथा नागरिक अधिकार ऐन, २०१२ को दफा १६(१) र (२) बमोजिम बन्दीप्रत्यक्षीकरणको आदेश जारी गरी निवेदक पूर्णबहादुर श्रेष्ठलाई कुमार श्रेष्ठको नाउँमा कायम भएको लगतको आधारमा कैदमा राख्ने गरी गरेको काम कारवाही बदर गरी बिनासर्त मुक्त गरिदिनु भनी विपक्षी कास्की जिल्ला अदालत समेतका नाउँमा आदेश जारी गरी पाऊँ भनी तथा विपक्षी जिल्ला प्रहरी कार्यालय कास्की समेतका तर्फबाट उपस्थित विद्वान् उपपन्थायधिवक्ता राजनराज घिमिरेले मीनबहादुर रोकाहाको जाहेरीले वादी नेपाल सरकार प्रतिवादी कुमार श्रेष्ठ भएको कर्तव्य ज्यान मुद्दामा पर्वत जिल्ला अदालतबाट मिति २०६७।१।३ मा फैसला भै कसुरदार ठहर भै सर्वस्व सहित जन्मकैदको सजाय भएको कुमार श्रेष्ठ भन्ने व्यक्ति यिनै पूर्णबहादुर श्रेष्ठ हुन् । सम्बन्धित गा.वि.स.को कार्यालयबाट समेत लाहाचोक गा.वि.स.वडा नं.५ बस्ने प्रेमकुमार श्रेष्ठको छोरा कुमार श्रेष्ठ भन्ने पूर्णबहादुर श्रेष्ठ नै हो भनी लेखी आएको छ । यसको साथै जिल्ला निर्वाचन कार्यालय कास्कीबाट प्राप्त मतदाता नामावलीमा पनि प्रेमकुमार श्रेष्ठका २ छोरा जेठा टेकबहादुर र कान्छा पूर्णबहादुर श्रेष्ठ रहेको भन्ने सम्बन्धित गा.वि.स.को वडा नं.५ को मतदाता नामावलीबाट समेत देखिएको छ । जसबाट कुमार श्रेष्ठ भन्ने व्यक्तिको छुट्टै अस्तित्व रहे भएको नदेखिई कुमार श्रेष्ठ भन्ने व्यक्ति नै पूर्णबहादुर श्रेष्ठ भएको यकिन हुन आएको छ । अतः पर्वत जिल्ला अदालतबाट प्राप्त कैदको लगत अनुसार यी प्रतिवादी निवेदक पूर्णबहादुर श्रेष्ठलाई पक्राउ गरी कैद ठेकी कैद पुर्जी दिई कारागार कार्यालय कास्कीमा थुनामा राख्न पठाएको कार्य कानुन सम्मत हुँदा रिट निवेदन खारेजभागी छ भनी गर्नुभएको बहस समेत सुनी यी निवेदक पूर्णबहादुर श्रेष्ठको थुना कानुनी वा गैरकानुनी के हो ? निवेदकको माग बमोजिम बन्दीप्रत्यक्षीकरणको आदेश जारी हुने हो, होइन ? भन्ने विषयमा नै निर्णय दिनुपर्ने देखिन आयो ।

निर्णयतर्फ विचार गर्दा, ससुरा प्रेमबहादुर श्रेष्ठका ३ छोराहरूमध्ये जेठा टेकबहादुर श्रेष्ठ, माइला कुमार श्रेष्ठ र कान्छा मेरो पति पूर्णबहादुर श्रेष्ठ हुन् । मिति २०४९।७।४ मा पर्वत जिल्ला शिवालय गा.वि.स. वडा नं.५ मा बाबुराम रोकाहालाई कर्तव्य गरी मारेको भन्ने कर्तव्य ज्यान मुद्दामा कुमार श्रेष्ठलाई लागेका कैद बापत मेरो पति पूर्णबहादुर श्रेष्ठलाई वडा प्रहरी कार्यालय बगरका प्रहरीले पक्राउ गरी ल्याई कास्की जिल्ला अदालतको तहसिल शाखाले कुमार श्रेष्ठको नाउँको कैदी पुर्जीमा बलजफ्ती मेरो पतिलाई सही गराई कारागार कार्यालय कास्कीमा थुनामा राख्न पठाइयो । २०४४ सालमा नै मेरो पतिले पूर्णबहादुर श्रेष्ठको नाउँबाट नागरिकता लिनुभएको छ । उहाँ भारतको मुम्बईस्थित Sona Hospital/Sona clinic मा सन् १९९० अर्थात २०४६ सालदेखि नै निरन्तर काम गरी आउनुभएको छ । कुमार श्रेष्ठ २०४७।२०४८ सालतिर नै घरपरिवारसँग भगडा गरी बेमेल भै घरबाट निस्की गएका रहेछन् । त्यसपछि हालसम्म परिवारको सम्पर्कमा आएका छैनन् । कर्तव्य ज्यान मुद्दामा मेरो पतिको संलग्नता छैन । गैरकानुनी रूपमा मेरो पतिलाई कुमार श्रेष्ठको नाउँमा भएको लगतको आधारमा थुनामा राखेकोले बन्दीप्रत्यक्षीकरणकारण आदेश जारी थुनाबाट मुक्त गरी पाऊँ भन्ने निवेदन दावी । २०४९।७।४ मा पर्वत जिल्लामा बाबुराम रोकाहाको हत्या गरी भागी फरार रहेको कुमार श्रेष्ठ भन्ने पूर्णबहादुर श्रेष्ठ हुन् भन्ने खुल्न आएकोले निजलाई मिति २०६९।१।३ गते आफ्नै घरमा बसेको अवस्था पक्राउ गरी मिति २०६९।१।३ गते नै पक्राउ पुर्जी दिई नियन्त्रणमा लिई मिति २०६९।१।४ गतेका दिन

पर्वत जिल्ला अदालतमा उपस्थित गराइएको र पर्वत जिल्ला अदालतको आदेशानुसार नै निजलाई कास्की जिल्ला अदालतमा उपस्थित गराइएको हो । पर्वत जिल्ला अदालतबाट सर्वस्वसहित जन्मकैदको सजाय भै फैसला भएको कास्की जिल्ला लाहाचोक गा.वि.स.वडा नं.५ बस्ने प्रेमकुमार श्रेष्ठको छोरा कुमार श्रेष्ठ भन्ने व्यक्ति निजै पूर्णबहादुर श्रेष्ठ हुन् । यसर्थ यस कार्यालयलाई विपक्षी बनाई दिइएको रिट निवेदन खारेजभागी छु भन्ने वडा प्रहरी कार्यालय बगरको, फरार रहेका र पर्वत जिल्ला अदालतको फैसलाले कैदको सजाय ठहर भएको प्रतिवादीलाई कैद असुल गर्न कानुन सम्मत रूपमा यस कार्यालय मातहत वडा प्रहरी कार्यालय बगर कास्कीले पक्राउ गरी सम्बन्धित निकायमा बुझाएको हो । यस कार्यालयको कहीं कतै संलग्नता नभएको विषयमा यस कार्यालय समेतलाई विपक्षी बनाइदिएको रिट निवेदन खारेज गरी पाऊँ भन्ने जिल्ला प्रहरी कार्यालय कास्कीको, पर्वत जिल्ला अदालतको २०६७।२।३ गतेको फैसलाले प्रतिवादी कुमार श्रेष्ठलाई लागेको कैदको लगत यस अदालतको लगत नं.८५३ मा कसिएको र सोही कैदको लगत असुल गर्ने क्रममा कैदी पुर्जी दिई निजलाई कारागार कार्यालय कास्कीमा थुनामा राख्न पठाइएको र निवेदकको थुना कानुन सम्मत हुँदा यस अदालत समेतलाई विपक्षी बनाई दायर भएको रिट खारेज गरी पाऊँ भन्ने समेत कास्की जिल्ला अदालतको र कारागार कार्यालयलाई न्यायिक निकायबाट भएको आदेश पालना गरी कारागार ऐन, २०१९ तथा कारागार नियमावली २०२० बमोजिम थुनामा राख्ने थुना मुक्त गर्ने तथा आदेश कार्यान्वयन गर्ने कानुनी दायित्व भए बमोजिम कास्की जिल्ला अदालतको कैदी पुर्जी बमोजिम निवेदकको पति कुमार श्रेष्ठलाई थुनामा राखिएको हो । यस कार्यालयको कुनै कार्यले निजको मौलिक हकमा आघात नपुऱ्याएकोले सो रिट निवेदन खारेज गरी पाऊँ भन्ने समेत व्यहोराको कारागार कार्यालय कास्कीको लिखित जवाफ रहेको पाइन्छ ।

यसमा कास्की जिल्ला लाहाचोक गा.वि.स.वडा नं.५ घर भएका प्रेमकुमार श्रेष्ठका छोरा कुमार श्रेष्ठलाई ज्यान सम्बन्धी महलको १३(१) नं.बमोजिम सर्वस्व सहित जन्म कैदको सजाय हुने ठहरी पर्वत जिल्ला अदालतबाट मिति २०६७।२।३ मा फैसला भएको देखिन्छ । सो फैसला पुनरावेदन अदालत बाग्लुङ्गबाट मिति २०६७।१।२ मा साधक जाहेरी फैसला भई श्री सर्वोच्च अदालत समेतबाट निज प्रतिवादी कुमार श्रेष्ठलाई ज्यान सम्बन्धी महलको १३(१) नं.बमोजिम सर्वस्व सहित जन्म कैद गर्ने गरेको पुनरावेदन अदालत बाग्लुङ्गको फैसला साधक सदर हुने ठहरी मिति २०६९।१।८ मा फैसला भएको देखिन्छ ।

पर्वत जिल्ला अदालतको च.नं.४०१ मिति २०६७।८।१३ को पत्र अनुसार अरौटे लगत कास्की जिल्ला अदालतको कैद दण्ड जरिवाना र सरकारी विगोको लगत किताबको साविक लगत नं.१३०७ बाट सरी आएको ल.नं.८५३ मा कास्की जिल्ला लाहाचोक गा.वि.स.घर भै पोखरा बाग्लुङ्ग राजमार्गमा चौकीदार काम गर्ने प्रेमकुमार श्रेष्ठको छोरा कुमार श्रेष्ठको नाउँमा ज्यान सम्बन्धी महलको १३(१) नं.बमोजिम सर्वस्व सहित जन्म कैदको लगत कायम रहेको सो लगत किताबहरूबाट देखिन आउँछ ।

लाहाचोक गा.वि.स.वडा नं.५ को वस्तुस्थिति सूक्ष्म रूपले बुझ्दै जाँदा वादी नेपाल सरकार प्रतिवादी जिल्ला कास्की लाहाचोक गा.वि.स.वडा नं.५ बस्ने प्रेमकुमार श्रेष्ठको छोरा कुमार श्रेष्ठ भन्ने पूर्णबहादुर श्रेष्ठ समेत भएको कर्तव्य ज्यान मुद्दामा पर्वत जिल्लाबाट सर्वस्व सहित जन्म कैद फैसला भएको र निज कुमार श्रेष्ठ भन्ने पूर्णबहादुर श्रेष्ठ आफ्नै घरमा रहेको फेला परी पक्राउ गरी प्रतिवेदन साथ पेस गरेको छु भनी प्र.नि.भुवनेश्वर तिवारी समेतले वडा प्रहरी कार्यालय बगर कास्कीमा मिति २०६९।९।३ मा प्रतिवेदन दिएको देखिन्छ । निवेदकलाई सो वडा कार्यालयले पर्वत जिल्ला अदालतमा उपस्थित गराएकोमा सो अदालतबाट फैसला बमोजिम ठहरेको लगत तहाँ जिल्ला अदालतमा कस्न पठाई लगत कसेको जानकारी समेत प्राप्त भएकोले वडा प्रहरी कार्यालय बगरबाट उपस्थित गराएका प्रतिवादी कुमार श्रेष्ठलाई वडा प्रहरी कार्यालय

बगरबाट खटी आएको सुरक्षाकर्मी जिम्मा लगाई मिति २०६९।१।०४ मा पर्वत जिल्ला अदालतबाट कास्की जिल्ला अदालतमा पठाइएको पाइन्छ। तत्पश्चात् निवेदकलाई कास्की जिल्ला अदालतको लगत नं. ८५३ ले लागेकै कैद वर्ष २० असुल गर्नको लागि प्रतिवादी कुमार श्रेष्ठ मिति २०६९।१।३ मा पक्राउ भएको हुँदा सो मिति २०६९।१।३ देखि कैद कट्टा हुने गरी कास्की जिल्ला अदालत तहसिल शाखाबाट मिति २०६९।१।५ मा कैद ठेकी पठाएको देखिन आउँछ।

प्रेमकुमार श्रेष्ठका ३ छोरा हुन्, जेठा टेकबहादुर श्रेष्ठ माइला कुमार श्रेष्ठ र कान्छा मेरा पति पूर्णबहादुर श्रेष्ठ हुन्। २०४९ सालको कर्तव्य ज्यान मुद्दामा कुमार श्रेष्ठलाई लागेको कैद बापत मेरा पति पूर्णबहादुर श्रेष्ठलाई पक्राउ गरी लगेको र अदालतको तहसिल शाखाले कुमार श्रेष्ठको कैदी पुर्जामा बलजफ्ती मेरो पतिलाई सही गराइयो। ०४४ सालमा नै मेरा पतिले पूर्णबहादुर श्रेष्ठको नाउँबाट नागरिकता लिएको उहाँ भारतको मुम्बईस्थित क्यलब ज्यकउप्तर्वा र क्यलब ऋष्लिष्अ मा सन् १९९० अर्थात् २०४६ सालदेखि निरन्तर काम गरी आउनुभएको छ। कुमार श्रेष्ठ अघि २०४७।०४८ सालतिर नै घर परिवारसँग भगडा गरी घरबाट निस्की गएका रहेछन्। कर्तव्य ज्यान मुद्दामा मेरो पतिको संलग्नता छैन। गैरकानुनी रूपमा मेरो पतिलाई थुनामा राखेकोले बन्दीप्रत्यक्षीकरणको आदेश जारी गरी थुनाबाट मुक्त गरी पाऊँ भनी पूर्णबहादुर श्रेष्ठको हकमा निजको श्रीमती सावित्री श्रेष्ठले बन्दीप्रत्यक्षीकरणको निवेदन दर्ता गराएकी छन्।

उक्त तथ्य रहेको प्रस्तुत निवेदनमा अदालतको फैसला बमोजिम सर्वस्व सहित जन्म कैदको सजाय पाएका व्यक्ति यी निवेदक हुन वा निवेदनमा उल्लेख भए जस्तो निवेदकका माईला दाजु भनेको कुमार श्रेष्ठ हुन भन्ने व्यक्ति पहिचान (Personal Identification) को प्रश्न नै मुख्य रूपमा रहेको छ। सोको निरूपणको लागि यस अदालतले निम्न मितिमा निम्न बमोजिम आदेश गरेको छ।

मिति २०६९।१।०२ मा भएको आदेश।

यसमा कास्की जिल्ला लाहाचोक गा.वि.स.वडा नं.५ बस्ने प्रेमकुमार श्रेष्ठको छोरा कुमार श्रेष्ठ भन्ने पूर्णबहादुर श्रेष्ठ एउटै व्यक्ति हुन् वा कुमार श्रेष्ठ र पूर्णबहादुर श्रेष्ठ फरक फरक व्यक्ति हुन् ? भन्ने सम्बन्धमा व्यक्ति पहिचान (Personal Identification) कै विषयबाट निवेदकको थुना कानुनी वा गैरकानुनी भन्ने निक्यौल हुन जाने देखिएकोले तत्सम्बन्धमा यकिन नभई फैसला बमोजिम कायम भएको लगतको आधारमा पक्राउ गरी कैदमा रहेको भनिएका निवेदक पूर्णबहादुर श्रेष्ठको प्रस्तुत निवेदनमा निष्कर्षमा पुग्नका लागि प्रमाणको अपर्याप्तता देखिँदा निम्नानुसारको कार्य सम्पन्न गरी गराई २०६९।१।०।१० गतेको दिन पेस गर्नु।

- (१) प्रेमकुमार श्रेष्ठका ३ भाइ छोराहरूमा टेकबहादुर श्रेष्ठ, कुमार श्रेष्ठ र पूर्णबहादुर श्रेष्ठ भएको भन्ने निवेदनमा उल्लेख भएको देखिँदा प्रमाण ऐन, २०३१ को दफा २७(१) बमोजिम सजायबाट रिहा पाउने जिकिर लिइएकोमा तत्सम्बन्धमा कुमार श्रेष्ठको अस्तित्व देखिने विद्यालयको रेकर्ड मतदाता नामावली लगायतका सार्वजनिक लिखत वा आधार प्रमाण निवेदिकाबाट पेस गर्न लगाउने।
- (२) वादी नेपाल सरकार प्रतिवादी कुमार श्रेष्ठ समेत भएको संवत् २०६६ सालको फौ.दा.नं.००२६ को कर्तव्य ज्यान मुद्दामा २०५०।६।२६ मा खडा भएको अंश तायदात सम्बन्धी मुचुल्का सहितको सम्बन्धित मिसिल पर्वत जिल्ला अदालत वा सर्वोच्च अदालत जहाँ छ, यथाशक्य सो सक्कल मिसिलै र सम्भव नभए उक्त मुचुल्का सहितका सम्बन्धित बयान कागजका प्रतिलिपिहरू भिकाउने र निजका सम्बन्धमा रहेको कैदको अभिलेख पुस्तिका समेत पेसीका दिन पेस गर्न कास्की जिल्ला अदालतलाई लेखी पठाउने।

- (३) लाहाचोक गा.वि.स. कार्यालय कास्कीको च.नं.२०६९।०७० मिति २०६९।०९।०३ को पत्रमा “प्रेमकुमार श्रेष्ठको छोरा कुमार श्रेष्ठ भन्ने पूर्णबहादुर श्रेष्ठ नै हुन्” भनी र सोही गा.वि.स. कार्यालयको मिति २०६९।१०।२ को पत्रमा “प्रेमकुमार श्रेष्ठको छोरा पूर्णबहादुर श्रेष्ठ नै भएको” भनी फरक फरक व्यहोरा उल्लेख गरी सिफारिस पत्र दिइएको सम्बन्धमा प्रचलित कानुन बमोजिम सम्बन्धित गा.वि.स.सचिव एकनाथ पौडेललाई जो जे कारवाही गर्नुपर्छ गरी यस अदालतलाई जानकारी दिन स्थानीय विकास अधिकारी कास्की तथा प्रमुख जिल्ला अधिकारी कास्कीलाई सम्बन्धित सिफारिस पत्रहरूको प्रतिलिपि साथै राखी लेखी पठाउनु ।
- (४) कास्की जिल्ला अदालतको च.नं.२६४१ मिति २०६९।१।५ मा कैद ठेकी पठाएको पत्रको बोधार्थ फैसला कार्यान्वयन निर्देशनालय कुपण्डोललाई जिल्ला अदालत नियमावली, २०५२ को नियम ७०(५) बमोजिम प्रोत्साहन रकम उपलब्ध गराउन लेखी पठाएको देखिँदा कैद ठेकिएको विषय द्विविधात्मक र विचारणीय रहेकाले प्रस्तुत निवेदनमा अन्तिम टुङ्गो नलागेसम्म सो बमोजिम प्रोत्साहन रकम उपलब्ध गराउने कार्य स्थसगत गर्नु भनी सो निर्देशनालयलाई लेखी पठाउनु ।

मिति २०६९।१०।१० मा भएको आदेश ।

यसमा अदालतको फैसला अनुसार कैद असुल गर्ने सन्दर्भमा पक्राउ परेका व्यक्ति कुमार श्रेष्ठ भन्ने पूर्णबहादुर श्रेष्ठ भन्ने एउटै व्यक्ति हुन् वा अलग अलग व्यक्ति हुन् भन्ने सम्बन्धमा वडा प्रहरी कार्यालय बगरको च.नं.८११ मिति २०६९।१।०४ को पत्रमा “पक्राउ परेको व्यक्तिलाई सोधपुछ गर्दा वादी नेपाल सरकार प्रतिवादी जिल्ला कास्की लाहाचोक गा.वि.स.वडा नं.५ बस्ने प्रेमकुमार श्रेष्ठको छोरा कुमार श्रेष्ठ भन्ने पूर्णबहादुर श्रेष्ठ समेत भएको कर्तव्य ज्यान मुद्दामा वारदात पश्चात् भागी फरार रहेको” भनी बताएको भन्ने समेत उल्लेख भएको पाइन्छ । प्रस्तुत निवेदनमा व्यक्ति पहिचानपछि मात्र कानुनी वा गैरकानुनी भएको प्रश्न निक्यौल हुने देखिँदा पुनरावेदन अदालत नियमावली, २०४८ को नियम ३१ बमोजिम थप प्रमाण बुझ्न आवश्यक देखिएकोले व्यक्ति पहिचान र प्रमाणीकरणका सम्बन्धमा निम्नानुसारको कार्य सम्पन्न गरी मिति २०६९।१०।१८ गतेका दिन नियमानुसार गरी पेस गर्नु ।

- (१) यस अदालतको मिति २०६९।१०।०२ को आदेशको प्रकरण (२) मा उल्लिखित सम्बन्धित मुद्दाको सक्कल मिसिल सम्बन्धित अदालतबाट भिकाई इजलास समक्ष पेस गर्नु ।
- (२) कुमार श्रेष्ठ भन्ने नै पूर्णबहादुर श्रेष्ठ एउटै व्यक्ति हुन् वा फरक व्यक्ति हुन् ? कास्की जिल्ला लाहाचोक गा.वि.स.वडा नं.५ बस्ने प्रेमकुमार श्रेष्ठको छोराहरू के कति थिए ? र कहाँ छन् तत्सम्बन्धमा स्थानीय भद्र, भलादमी समेतको रोहवरमा कुमार श्रेष्ठ भन्ने नभई पूर्णबहादुर श्रेष्ठ हुँ भनी दाबी गर्ने बन्दीलाई समेत आवश्यक सुरक्षाका साथ साथै लगी तत्सम्बन्धमा अन्य आवश्यकता अनुसार बुझी सर्जमिन गर्न अधिकृत स्तरको कर्मचारीलाई स्थलगत रूपमा डोर खटाई, सर्जमिन गरी बुझी देखिएको व्यहोराको प्रतिवेदन मिति २०६९।१०।१७ गतेभित्र यस अदालतमा प्रस्तुत गर्न समेत मुद्दाको तथ्यको संक्षिप्त व्यहोरा खुलाई कास्की जिल्ला अदालतमा लेखी पठाउनु ।

मिति २०६९।१०।१८ मा भएको आदेश ।

यसमा पूर्व आदेशानुसारको कार्य सम्पन्न नभई पेस हुन आएको देखियो । निम्नानुसारको कार्य सम्पन्न गरी बन्दीप्रत्यक्षीकरणको विषय हुँदा कारवाहीमा अग्राधिकार दिई यथाशक्य आदेशानुसारको कार्य सम्पन्न गरी नियमानुसार गरी पेस गर्नु ।

- (१) यसअघि मिति २०६९।१०।१० मा भएको आदेश अनुसारको मीनबहादुर रोकाको जाहेरीले वादी नेपाल सरकार, प्रतिवादी टीकाराम देवकोटा समेत भएको कर्तव्य ज्यान मुद्दामा पर्वत जिल्ला अदालतको फौ.नं. ६१/०००२६ नि.नं.९६ तथा पु.वे.अ. बाग्लुङको साधक नं. ००४७/२०४७ नि.नं. ३७ को फैसला उपर साधक जाँचका लागि सम्मानित सर्वोच्च अदालतमा रहेको सुरु मुद्दाको सक्कलै मिसिल पेसीको दिन हेरी फिर्ता लैजाने व्यवस्था गरी सम्मानित सर्वोच्च अदालतबाट भिकाउने ।
- (२) महेन्द्र माध्यमिक विद्यालय लाहाचोक कास्कीको मिति २०३६।९।१५ को मिसिल संलग्न पत्रको प्रतिलिपि साथै राखी सो पत्र उक्त विद्यालयबाट लेखिएको हो होइन ? लेखिएको भए सो पत्रमा उल्लिखित लाहाचोक गा.वि.स.वडा नं.५ बस्ने प्रेमकुमार श्रेष्ठको छोरा कुमार श्रेष्ठ सो विद्यालयमा कहिलेसम्म अध्ययन गरेका थिए ? निजको पहिचानसँग सम्बन्धित विद्यालयमा कुनै अभिलेख भए सो समेत उपलब्ध गराउन र निज कुमार श्रेष्ठले विद्यालयमा भर्नाको सिलसिलामा दिएका निवेदन कागज केही भए सो समेत पठाउन सो विद्यालयलाई लेखी पठाउने ।
- (३) २०४८ सालको आम निर्वाचन तथा २०५१ सालको मध्यावधि निर्वाचन प्रयोजनका लागि तयार भएको प्रेमकुमार श्रेष्ठ र निजको छोराहरूको नामावली देखिने लाहाचोक गा.वि.स. वडा नं.५ को मतदाता नामावलीहरूको प्रतिलिपि जिल्ला निर्वाचन कार्यालय कास्कीबाट भिकाउने ।
- (४) लाहाचोक गा.वि.स.वडा नं.५ बस्ने गंगाप्रसाद श्रेष्ठका छोरा प्रेमकुमार श्रेष्ठ र निज प्रेम कुमार श्रेष्ठका छोराहरूका नाउँमा कुनै अचल सम्पत्ति दर्ता रहेको छ छैन ? दर्ता रहेको भए सो दर्ता कुन स्रोतबाट दर्ता हुन आएको रहेछ आवश्यक परे निवेदकसँग समेत कागज गराई खुलाउन लगाई सम्बन्धित दर्ता श्रेस्ता र जग्गा प्राप्तिको स्रोतको प्रतिलिपि राखी जवाफ पठाउन मालपोत कार्यालय कास्कीमा लेखी पठाउनु ।
- (५) पूर्णबहादुर श्रेष्ठले नं.४६३, मिति २०४४।१२।२८ मा पहिलो पटक र.नं.७९५७९, मिति २०५५।१०।२७ मा दोस्रोपटक नागरिकता लिएको भन्ने देखिँदा के कसो भएको हो ? नागरिकता लिँदा निजले पेस गरेका निवेदन लगायतका कागज प्रमाणहरू सहित तत्सम्बन्धमा स्पष्ट जवाफ पठाउन जिल्ला प्रशासन कार्यालय कास्कीलाई लेखी पठाउनु र लाहाचोक गा.वि.स.वडा नं.५ मा २०३६/०३७ सालमा नागरिकता टोलीबाट अस्थायी नागरिकता वितरण गरिदा गंगाप्रसाद श्रेष्ठका छोरा प्रेमकुमार श्रेष्ठले सो टोलीबाट पारिवारिक संख्या खुलेको अस्थायी नागरिकता प्राप्त गरेको भए सोको प्रमाणित प्रतिलिपि जिल्ला प्रशासन कार्यालय कास्कीबाट भिकाउनु भन्ने मिति २०६९।१०।१८ मा भएको आदेश ।

उक्त यस अदालतबाट भएको आदेश अनुसार निवेदिकाले मिति २०३६।९।१५ को श्री महेन्द्र निम्नमाध्यमिक विद्यालय, लाहाचोक कास्कीको चारित्रिक प्रमाणपत्र पेस गरेकोमा सो प्रमाणपत्रमा प्रेमकुमार श्रेष्ठको छोरा कुमार श्रेष्ठ जन्म मिति २०२४।१।१ भनी उल्लेख छ । सो पत्र सम्बन्धित विद्यालयबाट लेखेको हो भन्ने तथ्य पुष्टि हुन सकेको देखिँदैन । कुमार श्रेष्ठ नाम गरेको सो प्रमाणपत्र निवेदिकाले सम्म पेस गरेकी छन । सो पत्रमा उल्लिखित कुमार श्रेष्ठ भन्ने व्यक्तिको अस्तित्व रहेको भन्ने कुरा मिसिल संलग्न अन्य कुनै तथ्यबाट समर्थित हुन सकेका भए सो प्रमाणपत्रको प्रमाणिक महत्व रहन जाने हुन्थ्यो । अतः निवेदकको तर्फबाट पेस भएको सो विद्यालयको पत्रले प्रेमकुमार श्रेष्ठका ३ छोरामध्ये कुमार श्रेष्ठ माइलो छोरा हुन् भन्ने निवेदनको व्यहोरालाई स्वतन्त्र रूपमा पुष्टि गर्न सकेको मान्न मिलेन ।

सर्जमिनमा प्रेमकुमार श्रेष्ठका छोरा टेकबहादुर श्रेष्ठले आफ्नो ३ वटा भाइ रहेको माइलो भाइ कुमार श्रेष्ठ २०४५।०४६ सालदेखि घर छोडी गएका छन् । निवेदक पूर्णबहादुर श्रेष्ठ कान्छा भाइ हुन् । आफ्नो आमा टीकाकुमारीबाट ३ जना छोराहरू जन्मेको भनी लेखाइदिएका छन् र अन्य सबै व्यक्तिहरूले सोही व्यहोरा मिलानको सर्जमिनमा आफ्नो भनाइ उल्लेख गरिदिएका छन् ।

पर्वत जिल्ला अन्तर्गत मिति २०४९।७।४ मा कर्तव्य ज्यान मुद्दाको वारदात घटना भएको देखिन्छ । सो घटना भएको ४ महिना ७ दिन अर्थात् मिति २०४९।११।११ मा पिता प्रेमकुमार श्रेष्ठबाट जेठा छोरा टेकबहादुरले मात्र र.नं.४६५८ बाट अंश बुझेको भर्पाई लिखत पारित भएको मालपोत कार्यालय कास्कीको मिति २०६९।११।३ को पत्र साथ प्राप्त सो लिखतको प्रमाणित फोटोकपी प्रतिलिपिबाट देखिन आएको छ । सो लिखत हेर्दा प्रेम कुमारका २ श्रीमतीमा जेठी म टेकबहादुरको आमा टीकाकुमारी, म टेकबहादुर, भाइ पूर्णकुमार पाएपछि आफू परलोक हुनुभएकोले बाबा प्रेमकुमारले पत्नी टुल्की श्रेष्ठलाई विवाह गर्नुभएकोले कान्छी आमा टुल्कीतर्फ छोरा छोरी कोही नभई हाल बाबा प्रेमकुमार, आमा टुल्की, भाइ पूर्णकुमार म टेकबहादुर समेत अशियार एकासगोलमा रहे वसेकोमा जेठा छोरा म टेकबहादुरले पाउने अंश लिई अलग बस्न म टेकबहादुरको इच्छा भएकाले भाइ पूर्णकुमार आमा टुल्की समेतका अंश तपाईं बाबा प्रेमकुमार जिम्मा भन्ने समेत व्यहोरा उल्लेख भएको देखिन्छ । निवेदकतर्फका विद्वान् अधिवक्ता श्री कमल अर्यालले सो लिखतमा भाइ पूर्ण र कुमार समेत ५ अंशियार भएको भनी उल्लेख भएकोले कुमार भन्ने व्यक्ति अर्कै हुन् भनी बहसमा भन्नुभएको छ । सोतर्फ सम्बन्धित लिखत हेर्दा लिखतको चौथो हरपमा भाइ पूर्णकुमार शब्दको बीच कु को तरकुलेलाई काटिने गरी 'र' जस्तो देखिन जाने शब्द जनिएको त्यस्तै सातौं हरपमा भाइ पूर्णकुमार शब्दको बीचमा 'र' संकेत जस्तो देखिने आशयले नयाँ मसीले जनिएको, सोही हरपमा समेत ५ को अंक अर्कै मसीले थपिई जनाइएको, नवौं हरपमा भाइ पूर्णकुमार शब्दको बीचमा 'र' अक्षर संकेत हुने जनिएको पाइयो । सो लिखतमा शब्द लेखिसकेपछि अक्षरमाथि डिका धर्का नराखी अक्षरको अन्तमा छेउतिर सानो धर्का राख्ने गरेको देखिन्छ । जहाँ पूर्ण भनी शब्द लेखिएको छ सो पूर्ण शब्दको माथि डिका नराखी छेउतिर सानो धर्का तान्ने गरेको र सो धर्का समेतलाई मिललाई पूर्णकुमार शब्दको बीचमा 'र' जस्तो संकेत हुने गरी लेखिएको देखिन्छ । सो पूर्णकुमार शब्दको बीचमा जुन रूपमा 'र' संकेत हुने जस्तो गरी लेखिन आएको छ सो स्वाभाविक देखिन आउँदैन । माइला छोरा कुमार भए निजको नाउँ जेठा टेकबहादुरपछि उल्लेख हुनुपर्ने पनि हो । साथै लिखतको सातौं हरपको ५ अंक समेत स्वाभाविक देखिँदैन । अतः सो अंश बुझेको भर्पाईमा भाइ पूर्णकुमार भन्ने व्यहोरा नै हुने देखिन्छ । प्रेमकुमार श्रेष्ठ र टीका कुमारीबाट टेकबहादुर श्रेष्ठ र पूर्णकुमार श्रेष्ठ २ छोराहरूको मात्र जायजन्म भए पश्चात् टीकाकुमारी परलोक भएको तथ्य सो लिखतबाट पुष्टि हुन्छ । पिता प्रेमकुमार श्रेष्ठ जीवित छँदै निजले समेत गरी दिएको सो लिखतमा २ छोरा मात्र भएको तथ्य स्वीकार गरिएको छ । २ छोरा जन्मेपछि पत्नी टीकाकुमारी वितेकोले प्रेमकुमारले कान्छी श्रीमती टुल्कीलाई विवाह गरेको भन्ने तथ्य लिखतबाट देखिन्छ । सो सरकारी कार्यालयमा गरी दिएको प्रमाणित भइरहेको लिखतले व्यक्ति पहिचानमा प्रस्ट पारिरहेकोमा सो लिखतमा समेत कैफियत गरी भ्रम सिर्जना गर्ने प्रयत्न हुन गएको छ । सो लिखत अनुरूप पूर्ण र कुमार २ भाइ रहेको सत्य व्यहोरा भए सर्जमिनमा सो लिखतबाट अंश प्राप्त गर्ने जेठा छोरा टेकबहादुरले त्यस्तो लिखत प्रमाणको बारेमा उल्लेख गरी आफूसँग रहने १ प्रतिको प्रतिलिपि समेत पेस गर्नुपर्ने हो । अदालतबाट मालपोत कार्यालयमा दर्ता स्रोत बुझ्ने आदेश भएपछि त्यस प्रकारको अस्वाभाविक अक्षर अंक देखिने कैफियत पूर्ण लिखत पठाइएको छ । जसरी हुन्छ प्रेमकुमार श्रेष्ठका ३ छोरा रहेको तथ्य बलपूर्वक स्थापित गर्ने प्रयत्न रहेको तथ्य प्रमाणको रोहबाट स्पष्ट भएको छ । अतः निवेदकतर्फका विद्वान् अधिवक्ता श्री कमलप्रसाद अर्यालले सोतर्फ गर्नुभएको बहससँग सहमत हुन सकेनौं ।

जिल्ला निर्वाचन कार्यालय कास्कीको मिति २०६९।१०।२ को पत्रसाथ प्राप्त मतदाता नामावली हेर्दा घर नं. क२८-१ भनी प्रेमकुमार श्रेष्ठका छोरा टेकबहादुर घर नं. क २८-२ प्रेमकुमार श्रेष्ठको छोरा पूर्णकुमार श्रेष्ठ भनी उल्लेख छ। एउटै घर नम्बरमा प्रेमकुमार श्रेष्ठको छोरा टेकबहादुर र पूर्णकुमार श्रेष्ठ भनी मतदाता नामावलीमा नाम उल्लेख भएको हुँदा उक्त अंश बुझेको भर्पाईमा भाइ पूर्णकुमार भनी उल्लेख भएको व्यहोरा साँचो देखिन आउँछ। मतदाता नामावलीबाट समेत निजहरू बाहेक प्रेमकुमार श्रेष्ठको अर्का छोरा रहे भएको पुष्टि हुन सकेको पाइएन।

०४४ सालमा पहिलो पटक ना.प्र.नं. ४६३ बाट प्रेमकुमार श्रेष्ठको छोरा पूर्णबहादुर श्रेष्ठले नागरिकता प्राप्त गरेको देखिन्छ। सो नागरिकतामा खुलाइएको जन्म मिति २०२७।३।९ भएको हुँदा पूर्णबहादुर श्रेष्ठ १७ वर्षको हुँदा नागरिकता लिइसकेको देखिन्छ। पूर्णबहादुर श्रेष्ठभन्दा जेठा कुमार श्रेष्ठ पनि प्रेमकुमार श्रेष्ठको छोरा भए निजले नागरिकता लिन नपर्ने स्थिति हुँदैन। सोही ०४४ सालको नागरिकतालाई आधार मानी पुनः ०५५ सालमा ना. नं. ७९५७९ मा प्रेम कुमार श्रेष्ठको छोरा भनी पूर्णबहादुर श्रेष्ठले नागरिकता लिएको देखिन्छ।

व्यक्तिको औपचारिक नाम, टाइल नाम घरमा बोलाउने नाम फरक फरक हुने गरेको नपाइने होइन, त्यस्तो फरक फरक नामले सम्बोधन गर्ने गरेको प्रचलनमा नै छ। ०४४ सालमा पूर्णबहादुर श्रेष्ठको नाउँबाट नागरिकता लिए तापनि २०४९ सालको अंश बुझेको भर्पाईको लिखतबाट प्रेमकुमार श्रेष्ठ र टीकाकुमारीको छोरा पूर्णकुमार भएको भनी पिता तथा दाजु टेकबहादुरले उल्लेख गरेका छन्। सोबाट पनि व्यक्तिको फरक फरक नाउँबाट सम्बोधन हुने गरेको स्पष्ट भएको छ। प्रेमकुमार श्रेष्ठका ३ वटा छोराहरू भएको, सोमध्ये माइला छोरा कुमार श्रेष्ठ छन् भन्ने तथ्य कुनै आधिकारिक निकायबाट पुष्टि प्रमाणित हुन सकेन। धेरैअघि स्वयं बाबुले आफ्ना २ छोरा मात्र भएको भनी पारित लिखतमा व्यक्त भइरहेको श्रेस्ता प्रमाणित कागज तथा मतदाता नामावली समेतबाट प्रेमबहादुरको २ छोरा मात्र भएको पुष्टि हुन गएको हुँदा माइलो छोरा कुमार श्रेष्ठ जन्मेको भन्ने नै देखिएन। अर्थात् प्रेमकुमार श्रेष्ठका माइला छोरा समेत रहे भएको नै देखिएन।

सर्जमिनका सम्पूर्ण व्यक्तिहरूले प्रेमकुमार श्रेष्ठका ३ छोरा थिए। जेठा टेकबहादुर, माइला कुमार र कान्छा निवेदक पूर्णबहादुर हुन् भनी लेखाइदिएका छन्। वारदात घटना पर्वत जिल्ला अन्तर्गत भएको छ। सर्जमिन मुचुल्का निवेदकका स्थानीय गाउँ घरमा हुन गएको छ। निवेदकका दाजु टेकबहादुर स्वयंले आफ्नो भाइलाई सजायबाट बचाउने उद्देश्य लिन मानवीय स्वभाव नै हो। तर सम्पूर्ण सर्जमिनका अन्य व्यक्तिहरूले वास्तविक तथ्यको बारेमा अदालतलाई गुमराहमा राख्ने जस्ता कार्य गरी अदालतबाट कसुरदार ठहरिएको व्यक्तिलाई फैसला कार्यान्वयन गर्ने कार्यमा र अदालतको फैसला आदेशलाई सम्मान गर्नुपर्ने कर्तव्यबाट चुकेको नै देखिन आउँछ। सर्जमिन हुनुभन्दा धेरै पहिले मालपोत कार्यालय कास्कीबाट पारित अंश बुझेको भर्पाईबाट प्रेमकुमार श्रेष्ठका २ छोरा टेकबहादुर र पूर्णकुमार श्रेष्ठ मात्र रहेको तथ्य पुष्टि भइसकेको हुँदा आफ्नो गाउँ ठाउँ छिमेकको बहुनामरूपी व्यक्तिलाई सजायबाट बचाउने गरी भएको सो सर्जमिनमा उल्लिखित व्यहोरा सत्य साँचो नदेखिँदा व्यक्ति पहिचानको सन्दर्भमा सो सर्जमिन मुचुल्काको प्रमाणिक महत्व रहेन।

वारदात मिति २०४९।७।४ oct.20,1992 मा भएको छ, सो वारदातभन्दा केही दिनअघि oct.10,1992 (२४ असोज २०४९) मा Hydrocele को लागि भारतको aDaO{!:yt Sona Hospital/Sona Clinic मा भर्ना भई 11 oct.1992 (असोज २५, २०४९) मा Hydrocele को अप्रेसन गरी 25 oct.1992 (२०४९ कार्तिक ९) सम्म निवेदक पूर्णबहादुर श्रेष्ठ सोही अस्पतालमा भर्नामा रहेको भन्ने र सोही अस्पतालमा 1990 देखि नै कम्पाउन्डरको कार्य गरी बसेको भनी निवेदनसाथ वारदातको समयमा पूर्णबहादुर श्रेष्ठ पर्वतमा नरहेको भारतमा इलाज गरी काम गरी बसेको भन्ने प्रमाण पेस गरेका छन्। वारदातको ठीक केही दिनअघि

हाइड्रोसिलको अप्रेसन गरेको भनी अन्य कुनै अस्पतालको प्रेसक्रिप्सन औषधि उपचारको विवरण पेस नभएको हुँदा सो प्रमाण कुन प्रयोजनका लागि बनाइएको हो भन्ने स्पष्ट नै हुन्छ। कर्तव्य ज्यान मुद्दाको वारदात भएपछि ४ महिना ७ दिनपछि नै पिता प्रेमकुमार श्रेष्ठको नाउँमा रहेको धेरैजसो जग्गा जमिन जेठा छोरा टेकबहादुरको नाउँमा अंश भर्पाईबाट सारिएको र भाइ पूर्णकुमार, आमा टुल्कीको अंश पिता प्रेमकुमारकै जिम्मा रहने गरी भएको उक्त लिखतको उद्देश्य पनि स्पष्ट नै छ।

सो कर्तव्य ज्यान मुद्दामा प्रेमकुमार श्रेष्ठका छोरा कुमार श्रेष्ठ भनी प्रतिवादी बनाइएको छ। प्रेमकुमार श्रेष्ठका ३ छोरा नभै २ छोरा मात्र भएको भन्ने माथि विवेचित आधारबाट देखिन आइसकेकै छ। प्रेमकुमार श्रेष्ठका जेठा छोरा टेकबहादुर श्रेष्ठ सैनिक सेवाबाट निवृत्त भएको भन्ने देखिन्छ। अब प्रेमकुमार श्रेष्ठका अर्का छोरा जेठा छोरा टेकबहादुर श्रेष्ठ पूर्णबहादुर श्रेष्ठ भनी मतदाता नामावलीमा पूर्णकुमार श्रेष्ठ भनी र पोखरा बागलुङ्ग सडक निर्माण हुने क्रममा पर्वत जिल्लामा चौकीदार भई काम गर्दा कुमार श्रेष्ठ भनी उल्लेख गरेको ती तिनै नाम गरेका व्यक्ति एउटै रहन गएको भन्ने तथ्य स्पष्ट भइसकेको पाइयो।

कर्तव्य ज्यान मुद्दामा प्रेमकुमार श्रेष्ठको छोरा कुमार श्रेष्ठको नाउँको अंश सर्वस्व गर्न जाँदा के कति अशियार थिए के कति सम्पत्ति थियो भन्ने जाँचबुझ नै नगरी कि.नं. ६७८ को ०-७-०-१ जग्गा मात्र जायजात गरी ल्याइएको देखिन्छ। जबकि सोही कर्तव्य ज्यान मुद्दाको प्रतिवादी रुद्रबहादुर सार्कीको सोही एउटै लिखतबाट जायजात गर्दा के कति अशियार छन् भनी खोली लेख्ने कार्य भएको छ। पूर्णबहादुरले सावित्री श्रेष्ठलाई विवाह गरेको निजबाट छोरा छोरी जन्म भएको सो विवाह दर्ता, जन्म दर्तामा पूर्णबहादुरको नागरिकतामा भएको औपचारिक नाउँ उल्लेख हुनु स्वाभाविक नै हो ती प्रमाणहरूले प्रेमकुमार श्रेष्ठका ३ छोरा भएको प्रमाणित गर्दैन। पूर्णबहादुर श्रेष्ठको श्रीमती सावित्री श्रेष्ठ भएको देखिन्छ। मतदाता नामावलीमा पूर्णकुमार श्रेष्ठको श्रीमती सरस्वती भनी अर्कै नाम समेत उल्लेख छ। कर्तव्य ज्यान मुद्दाको वारदात पश्चात् प्रेमकुमार श्रेष्ठका छोरा कुमार श्रेष्ठ, पूर्णकुमार श्रेष्ठ अर्कै व्यक्ति रहेको भन्ने अस्तित्व देखाई विभिन्न लिखतहरूमा भ्रम सिर्जना गर्ने नियोजित लिखत प्रमाण खडा गरिरहेको पाइयो।

तसर्थ, उपरोक्त विवेचित आधार प्रमाणहरूबाट मीनबहादुर रोकाहाको जाहेरीले वादी नेपाल सरकार प्रतिवादी प्रेमकुमार श्रेष्ठका छोरा कुमार श्रेष्ठ भएको भनी कर्तव्य ज्यान मुद्दामा सम्मानित श्री सर्वोच्च अदालतबाट समेतमा ज्यान सम्बन्धी महलको १३(१) नं.बमोजिम सर्वस्व सहित जन्म कैदको सजाय ठहरेको कास्की जिल्ला अदालतमा रहेको अर्द्धौटे लगत नं.८५३ मा उल्लिखित प्रतिवादी कुमार श्रेष्ठ भन्ने व्यक्ति यिनै निवेदक पूर्णबहादुर श्रेष्ठ भएको पुष्टि हुन आएको छ। प्रेमकुमार श्रेष्ठका २ वटा छोराहरू जेठा टेकबहादुर श्रेष्ठ र कान्छा पूर्णबहादुर श्रेष्ठ मात्र भएको भन्ने टेकबहादुर श्रेष्ठले पिता प्रेमकुमार श्रेष्ठबाट मिति २०४९।११।१९ मा र.नं.४६५८ को अंश बुझ्नेको भर्पाईको लिखतबाट तथा जिल्ला निर्वाचन कार्यालय कास्कीबाट प्राप्त मतदाता नामावलीबाट समेत देखिन आएको छ। प्रेमकुमार श्रेष्ठका माइला छोरा कुमार श्रेष्ठ पनि रहे भएको भन्ने अस्तित्व देखिन आएन। तसर्थ पर्वत जिल्ला अदालतको फैसला समेतबाट कर्तव्य ज्यान मुद्दामा सर्वस्व सहित जन्म कैदको सजाय पाएको व्यक्ति कुमार श्रेष्ठ र यी निवेदक पूर्णबहादुर श्रेष्ठ भन्ने व्यक्ति फरक फरक नभै एकै व्यक्ति भएको हुँदा अदालतको फैसलाको लगत बमोजिम निवेदक थुनामा रहेको भएबाट निवेदकको थुना गैरकानुनी देखिन आएन। अतः रिट निवेदन माग बमोजिम बन्दीप्रत्यक्षीकरणको आदेश जारी हुन नसक्ने भै निवेदन खारेज हुने ठहर्छ। अरूमा तपसिल बमोजिम गर्नु।

तपसिल

मालपोत कार्यालय कास्कीको र.नं. ४६५८ बाट पारित भएको मिति २०४९।११।११ गतेको अंश बुझेको भर्पाईको प्रमाणित फोटोकपी, प्रतिलिपि मालपोत कार्यालय कास्कीबाट प्राप्त भएको सो लिखत कैफियतपूर्ण भएको सम्बन्धमा सम्बन्धित मालपोत कार्यालयका प्रमुखलाई फैसलाको प्रतिलिपि समेत राखी जानकारी पठाइदिनु ..१

मीनबहादुर रोकाहाको जाहेरीले वादी नेपाल सरकार प्रतिवादी कुमार श्रेष्ठ समेत भएको फौ.दा.नं.६१-०६६-००२६ को कर्तव्य ज्यान मुद्दामा प्रतिवादी प्रेमकुमार श्रेष्ठको छोरा कुमार श्रेष्ठ भनी निजको अंश भागमा पर्ने कि.नं.६७८ को क्षे.फ. ०-७-०-१ कित्ता जग्गा रोक्का गरेको देखिएको र निज प्रतिवादीलाई सर्वस्व सहितको सजाय भएको हुँदा सो सर्वस्वको लगत कानून बमोजिम असुल उपर गर्नु भनी सुरु मिसिल कास्की जिल्ला अदालतमा पठाई निज प्रतिवादीलाई भएको सर्वस्वको लगत असुल उपरको कार्य सम्पन्न भएपछि सुरु मिसिल पर्वत जिल्ला अदालतमा पठाइदिनु भनी कास्की जिल्ला अदालतमा लेखी पठाउनु २

सर्वस्व सहित जन्म कैदको सजाय ठहर भएका प्रतिवादी कुमार श्रेष्ठ भन्ने पूर्णबहादुर श्रेष्ठलाई पक्राउ गरी ल्याउने प्रहरी कर्मचारीलाई जिल्ला अदालत नियमावली २०५२ को नियम ७०(५) बमोजिम पाउने प्रोत्साहनको रकम दिनेतर्फको काम कारवाही अधी नबढाई स्थगित गर्नु भनी यस अदालतबाट मिति २०६९।१।०।२ मा भएको पूर्वआदेश स्वतः निष्क्रिय हुने हुँदा सोको जानकारी कास्की जिल्ला अदालतमा लेखी पठाइदिनु ३

प्रस्तुत आदेशमा चित्त नबुझे श्री सर्वोच्च अदालतमा पुनरावेदन गर्नु भनी निवेदकलाई ३५ दिने पुनरावेदनको म्याद दिनु ४

प्रस्तुत मुद्दाको दायरीको लगत कटा गरी मिसिल नियमानुसार गरी बुझाइदिनु ५

.....
विश्वम्भरप्रसाद श्रेष्ठ
न्यायाधीश

उक्त आदेशमा म सहमत छु ।

.....
डिल्लीराज आचार्य
न्यायाधीश

इजलास अधिकृत : कृष्णशरण लामिछाने
कम्प्युटर गर्ने : ब्रह्मदेव साह

इति संवत् २०६९ साल फाल्गुण २१ गते रोज २ शुभम्

Serial No. 36

Mailing Address:

National Judicial Academy (NJA)

Hariharbhawan, Lalitpur, Nepal

Tel: 977-1-5549057/5549067

Fax: 977-1-5530662

E-mail: info@njanepal.org.np

URL: njanepal.org.np